

TIGHT BINDING BOOK

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_200584

UNIVERSAL
LIBRARY

Osmania University

o.K81.2

Accession No. K 549

r B46S

This book should be returned on or before the date
last marked below.

CHECKED 1956

Checked 1969

ಶ್ರೀ ಗಣೇಶ ಶಾರದಾ ಗುರುಭ್ಯೋನಮಃ.

ಬಿಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಹಿತ

ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತದಲ್ಲಿನ

ನೀತಿಶತಕವು.

೧ ನೇ ಭಾಗ.

ಶ್ಲೋಕ || ವಕ್ರತ್ರಾಂಡ ಮುಖಾಕಾಯ ಸೂರ್ಯಶೋಭಿ ಸಮ. ಪ್ರಭಾ ||

ಅಪಿಘ್ನಂ ಕುರುಮೇದೇವ ಸರ್ವಕಾರ್ಯೇಷು ಸರ್ವವಾ ||

ಶ್ಲೋ|| ದಿಕ್ಕಾಲಾದ್ಯ ನವಚ್ಛಿನ್ನಾನಂತ ಚಿನ್ಮಾತ್ರ ಮೂರ್ತ

ಯೇ || ಸ್ವಾನುಭೂತೈಕಮಾನಾಯ ನಮಸ್ಕಾಂತಾ

ಯ.ತೇಜಸೇ

|| ೧ ||

ಟೀಕು|| ದಿಕ್ಕಾಲಾದ್ಯನವಚ್ಛಿನ್ನಾನಂತ ಚಿನ್ಮಾತ್ರಮೂರ್ತಯೇ-ದಿಕ್-
ಪೂರ್ವ ಮೊದಲಾದ ದಿಕ್ಕುಗಳೇನು, ಕಾಲ- ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನಗಳೇ
ನು, ಆದಿ-ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳಂಥಾವುಗಳಲ್ಲಿ, ಅನವಚ್ಛಿನ್ನ-ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗದಂ
ಥಾ, ಅನಂತ-ನಾಶರಹಿತವಾದ, ಚಿನ್ಮಾತ್ರ-ಚಿತ್ತ್ವಸ್ವರೂಪವಾದ, ಮೂರ್ತಯೇ-
ಆಕಾರವುಳ್ಳಂಥಾ, ಸ್ವಾನುಭೂತೈಕಮಾನಾಯ-ಸ್ವ-ತನ್ನ, ಅನುಭೂತಿ-
ಅನುಭವವೇ, ಏಕ-ಮುಖ್ಯವಾದ, ಮಾನಾಯ-ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳಂಥಾ
(ಅಥವಾ) ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳಂಥಾ, ಶಾಂತಾಯ ಶಾಂತಪಾದಂಥಾ (ಅಥವಾ)
ಅಮಿದ್ಯಾ ಸಂಬಂಧರಹಿತವಾದ, ತೇಜಸೇ-ಕಾಂತಿಗೋಸ್ಕರ, ನಮಃ-ನಮ
ಸ್ಕಾರವು || (ವೃತ್ತಮಾನುಷ್ಠಭಂ |)

|| ೧ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ || ಗ್ರಂಥಕರ್ತನು ತಾನು ಮಾಡುವ ಗ್ರಂಥವು ನಿರ್ವಿಘ್ನ
ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿ ಆಗುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಶಿಷ್ಯಾಚಾರ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಅನು
ಸರಿಸಿ ಆಶೀರ್ ನಮಸ್ಕರಿಸುವ ವಸ್ತುನಿರ್ದೇಶಗಳೆಂಬ ತ್ರಿವಿಧ ಮಂಗಳಗಳಲ್ಲಿ

ನಮಸ್ಕಾರಾತ್ಮಕವಾದ ಮಂಗಳವನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಎಂದರೆ ಯಾವ ಭಗವಂತನು ಪೂರಾವ್ಯವಿ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಸೂರ್ಯಚಕ್ರ ನಥವೇ ಗಮಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಎಂದರೆ ಭೂತಭವಿಸ್ವರ್ಗವಾನ ಕಾಲವೇ ವೇದಲಾಗಿವುಳ್ಳ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿ ಸ್ವಾತ್ಮಾನುಭವ ಪ್ರವಾಣವಿದನದ ಧೈಯನಾಗಿ ಇರುವ ಅವಿದ್ಯಾಹಿತನಾಗಿ ಚಿನ್ಮಾತ್ರಸ್ವರೂಪಾಗಿ ಇರುವ ತೇಜೋರೂಪನಾದ ಭಗವಂತನಿಗೋ ಮೃಗ ಸಮಸಂಕರಮಾಡಿ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದನೊಂದು ಭಾವವು. ||೧||

ಶ್ಲೋ || ಬೋದ್ಧಾರೋ ಮತ್ಪ್ರರಗ್ರಸ್ತಾಃ ಸ್ತುಭವಃ ಸ್ಮಯ
ದೂಷಿತಾಃ || ಅಬೋಧೋವ ಹತ್ರಾಸ್ತು ನೈ ಬೇರ್ಣ
ಮಂಗೇನುಭಾಷಿತಂ || ೨ ||

ಟೀಕು|| ಬೋದ್ಧಾರಃ-ಪಂಡಿತರು, ಮತ್ಪ್ರರಗ್ರಸ್ತಾಃ-ಮತ್ಪ್ರರ-ಅಸೂ ಯೆಯಿಂದ, ಗ್ರಸ್ತಾಃ-ಕೂಡಿದಂಥವರು-ಗಳು, (ಭವಂತಿ-ಆಗುತ್ತಾರೆ) ಪ್ರಭವಃ-ರಾಜರು (ಅಥವಾ) ದೊರೆಗಳು, ಸ್ಮಯ-ದೂಷಿತಾಃ-ಸ್ಮಯ-ಗರ್ವ ದಿಂದ, ದೂಷಿತಾಃ-ದುರ್ದಿನಯರಾದಂಥವರುಗಳು, ಭವಂತಿ-ಆಗುತ್ತಾರೆ. ಅನ್ಯೇ-ಮತ್ತೆಕೆಲವರು, ಅಬೋಧೋವಹತಾಃ-ಅಬೋಧ-ತಿಳಿಯದೇಯಿ ರೋಣದರಿಂದ, ಉಪಹತಾಃ-ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟಂಥವರುಗಳು, (ಭವಂತಿ) ಆಗುತ್ತಾರೆ ತಸ್ಮಾತ್-ಆ ಕಾರಣದ ದನೆಯಿಂದ, ಸುಭಾಷಿತಂ-ಸು-ಸಮಾ ಚೀನವಾದಂಥಾ, ಭಾಷಿತಂ-ವಾಕ್ಯ. ಅಂಗೇ-ಶರೀರದಲ್ಲಿ, ಜೀರ್ಣಂ-ಅಂತ ರ್ಹತವಾದ್ದು, (ಭವಂತಿ-ಆಗುತ್ತದೆ) ತಥಾಪಿ-ಹಾಗಾದಾಗ್ಯೂ, ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ- ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. (ವೃತ್ತಪಾಠಃ-||೨||)

ತಾತ್ಪರ್ಯ|| ತಿಳಿದಂಥಾ ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳು ವಿದ್ವಾಂಸತನಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ರಾಜರು ಐಕ್ಯವಾದುದಿಂದ ಗರ್ವಿಸ್ತರಾಗಿ ವಿದ್ವಾಂಸರ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಕೇಳುವದೇ ಇಲ್ಲ. ಇವರಲ್ಲದ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವ ರು ಇದರ (ಎಂದರೆ) ಗೀರ್ವಾಣನಾಣೀರಸ ಗ್ರಂಥನಾಡಲು ಬುದ್ಧಿಹೀನ ರಾಗಿ ಇದ್ದಾರೆ. ಆದಕಾರಣದ ದನೆಯಿಂದ ಸಮಾಚೀನವಾದ ಗೀರ್ವಾಣ ವಾಕ್ಯ ಸನ್ನ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೇ ಜೀರ್ಣವಾಗುತ್ತೆಂದು ಯೋಚಿಸಿ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪದಿಂದ ಕೇಳುತ್ತಾನೆಂದು ಗ್ರಂಥಕರ್ತನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ||೩||

ಪೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತ್ಯಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೩

ಶ್ಲೋ|| ಅಜ್ಞ ಸುಖಮಾರಾಧ್ಯೈಃ ಸುಖತರ ಮಾರಾಧ್ಯತೇ
ವಿಶೇಷಪ್ರತಿ || ಜ್ಞಾನಲವ ದುರ್ಮಿದಗ್ಧಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಪಿ
ನರಂನರಂಜಯತಿ || ೩ ||

ಟೀ|| ಅಜ್ಞಾನ-ಮೂಢಮನುಷ್ಯನು, ಸುಖಂಯಥಾತಥಾ- ಸುಖವಾಗೋ
ಣ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, (ಅಥವಾ) ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದೆ, ಆರಾಧ್ಯ- ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸು
ವದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ವಿಶೇಷಪ್ರತಿ-ಪಂಡಿತನಾದವನು, ಸುಖತರಂ-
ಅತಿಸುಲಭವಾಗಿ, ಆರಾಧ್ಯತೇ-ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಕಿಂತ- ಸು
ತ್ತೇನಂದರೆ, ಜ್ಞಾನಲವರೂರ್ಮಿದಗ್ಧಂ-ಜ್ಞಾನ- ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನದ, ಲವ-ಲೇಶ
ದಿಂದ, ದುರ್ಮಿದಗ್ಧಂ-ಪಂಡಿತಮಾನಿಯಾದ, ನರಂ-ಮೂಢಮನುಷ್ಯನನ್ನು
ಬ್ರಹ್ಮಾಪಿ-ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನೂಕೂಡ, ನರಂಜಯತಿ- ಸಮಾಧಾನವನ್ನು
ಪಡಿಸುವಂಥವನು ಆಗುವದಿಲ್ಲ (ವೃತ್ತಮಾರ್ಯಾಭೇದಃ-ಅತಿಶಯೋಕ್ತೃಲಂ
ಕಾರಭೇದಃ,) || ೩ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ|| ಪ್ರಸಂಗಸಂಗತಿಯಿಂದ ಮೂರ್ಖಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಅನುಸ
ರಿಸುತ್ತಿರುವ ಗ್ರಂಥಕರ್ತನು ಮೂರ್ಖಮನುಷ್ಯನ ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತು
ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ತಿಳಿಯದ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಸುಖದಿಂದ ಬೋಧಿಸಬಹುದು.
ತಿಳಿದ ಮನುಷ್ಯನು ಅತಿಸುಲಭವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸೋ
ಣವರಿಂದ ಹೇಳುವರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಸುಲಭವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಯತ್ಕಿಂಚಿ
ತ್ ತಿಳಿದ ಪಂಡಿತನೋಪಾಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಮೂರ್ಖ ಮನುಷ್ಯನ
ನ್ನು ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನೂಕೂಡ ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಲಾರನೆಂದು ಭಾಸವು

ಶ್ಲೋ|| ಪ್ರಸಹ್ಯ ಮಣಿಮುದ್ಧರೇ ನೈಕರವಕ್ತ್ರ ದಂಷ್ಟ್ರಾಂ
ತರಾತ್ಸಮಾದ್ರಮಪಿ ಸಂತರೇ ತ್ವಚಲದೂರ್ಮಿ
ಮಾಲಾಕುಲಂ || ಭುಜಂಗಮಪಿ ಕೋಪಿತಂ ಶಿರಸಿ
ಪುಷ್ಪವದ್ಧಾರಯೇನ್ನತು ಪ್ರತಿನಿವಿಷ್ಟ ಮೂರ್ಪಜನ
ಚಿತ್ತಮಾರಾಧಯೇತ್ || ೪ ||

ಟೀಕು|| ಮಕರವಕ್ತ್ರದಂಷ್ಟ್ರಾಂತರಾತ್- ಮಕರ-ಮೊಸಳೆಯ, ವಕ್ತ್ರ-
ಮುಖದಲ್ಲಿರುವ, ದಂಷ್ಟ್ರ-ಕೋರಕಲ್ಲುಗಳ, ಅಂತರಾತ್- ಮಧ್ಯವೃದ್ಧೇಶದ
ದನೆಯಿಂದ, ಮಣಿಂ-ವಜ್ರಮಣಿಯನ್ನು, ಪ್ರಸಹ್ಯ-ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ, ಉದ್ಧ-

ರೇತ-ತೆಗೆಯಬಹುದು. ಪ್ರಚಲದೂರ್ಮಿ ಮಾಲಾಕುಲಂ-ಪ್ರಚಲತ-ಹೆಚ್ಚಾಗಿ
ಜಲಿಸುತ್ತಾಇರುವ, ಉರ್ಮಿ- ತೆರೆಗಳ, ಮಾಲಾ- ಪರಂಪರೆಗಳಿಂದ, ಅಕು
ಲಂ-ಕೂಡಿರುವ, ಸಮುದ್ರಮುಖ-ಸಮುದ್ರವನ್ನಾದರೂ, ಸಂತರೇತ- ಹಾರ
ಬಹುದು. ಕೋಪಿತಂ-ರೋಷೋದ್ವಿಗ್ನತವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಭುಜಂಗಮು
ಖ-ಸರ್ಪವನ್ನಾದರೂ, ಶಿರಸಿ-ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ, ಪುಷ್ಪವತ- ಹುನಿನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ
ಧಾರಯೇತ- ಧಾರಣೆ ಮಾಡಬಹುದು. ಪ್ರತಿನಿವಿಷ್ಟಮೂರ್ಖಜನಚಿತ್ತಂ-
ಪ್ರತಿನಿವಿಷ್ಟ-ದುರಾಗ್ರಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಮೂರ್ಖಜನ-ಮೂರ್ಖವನಾಸ್ಯರ,
ಚಿತ್ತಂತು-ಮನಸ್ಸನ್ನಾದರೂ. ನಾರಾಧಯೇತ- ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವದಕ್ಕೆ
ಆಗುವದಿಲ್ಲ. 141.

ತಾತ್ಪರ್ಯ|| ಮೊಸಳೆಯ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಕೋರೆ ಹಲ್ಲುಗಳ
ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ರತ್ನವನ್ನಾದರೂ ಯಾವದಾದರೊಂದು ಉಪಾಯಾಂತರ
ದಿಂದ ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿಯೂ ಈಚೆಗೆ ತೆಗೆಯಬಹುದು. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಚಲಿ
ಸುತ್ತಾ ಇರುವ ತೆರೆಗಳ ಪಜ್ಜಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಇರುವ ಸಮುದ್ರ
ವನ್ನಾದರೂ ಏನಾದರೂ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ದಾಟಬಹುದು. ಸರ್ಪವನ್ನು
ಕಣಕಿ ಕೋಪವುಂಟುಮಾಡಿ ಅಂಥಾ ಸರ್ಪವನ್ನಾದರೂ ಮಹಿಮಂತ್ರಗಳಿಂದ
ಸಾಧ್ಯಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹುಮ್ಮಿನಂತೆ ತಲೆಮಲ್ಲಿ ಮುಕಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.
ದುರಾಗ್ರಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೂರ್ಖಜನ ಚಿತ್ತವನ್ನಾದರೂ ಸಮಾಧಾನ
ಪಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ಆಗುವದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಆಗಲಾರದ ಆಸಾಧ್ಯವಾದ ಕೆಲಸಗಳ
ನ್ನಾದರೂ ಒಂದುವೇಳೆ ಯಾವ ಉಪಾಯಾಂತರಗಳಿಂದಲಾದರೂ ಸಾಧಿಸ
ಬಹುದು. ದುರ್ಜನರನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಲು ಆಗುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು
(ಅತಿಶಯೋಕ್ತೃಲಂಕಾರ) 142||

ಶ್ಲೋ|| ಲಭೇತ ಸಿಕತಾ ಸುತೈಲ ಮಪಿ ಯತ್ನೇತಃ ಪೀಡಯೇತ್
ಪಿಬೇಚ್ಛ ಮೃಗತ್ಯುಷ್ಣಕಾನು ಸಲಿಲಂ ಪಿಪಾಸಾ
ದ್ವಿತಃ || ಕದಾಚಿದಪಿ ಪರ್ಯಟೇತ್ ಶಕವಿಪಾಣ ಮಾಸಾ
ದಯೇನ್ನತು ಪ್ರತಿನಿವಿಷ್ಟ ಮೂರ್ಖಜನ ಚಿತ್ತವಾ
ರಾಧಯೇತ 143||

ಟೀಕಾ|| ಸಿಕತಾಸ್ವಪಿ- ಮರಳಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ಯತ್ನೇತಃ-ಪ್ರಯತ್ನವ
ಪಡೆಯಿಂದ, ತೈಲಂ-ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು, ಪೀಡಯೇತ್-ಹಂಡಿದಂಥವನಾಗಿ, ಲಭೇತಃ-

ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತ್ಯಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೩

ಹೊಂದುವನು. ಪಿಸ್ತಿನಾದಿಗಳಿಗಿಂತ-ಪಿಸ್ತಿನಾ- ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ, ಆದಿಗಳಿಗಿಂತ-
ಒಳಲಿದಂಥಾ ಮನುಷ್ಯನು, ಮೃಗತ್ವಕ್ಕಿಂತ-ಬಿಸಿಲಮುಳದಲ್ಲಿ, ಸಲಿಲ-
ನೀರನ್ನು ಆವರಿಸಿ, ಪಿಡ್ಡೆ-ಪಾನಮಾಡುವನು. ಸರ್ವತ್ರ-ತಿರುಗುತ್ತಲಿ-
ರುವ (ಅಥವಾ) ಸಂಚರಿಸುತ್ತಲಿರುವ ಮನುಷ್ಯನು. ಕವಾಚದಂತಿ- ಒಂದಾ-
ನೊಂದು ಕಾಲವಲ್ಲಾನರೂ, ಶಶವಿಷಾಣಂ ಶಶ-ವೊಲವ, ವಿಷಾಣಂ-ಶೃಂಗ-
ವನ್ನು ಆಸಾದಯೇತ-ಹೊಂದುವನು ಪ್ರತಿನಿವಿಷ್ಯಮೂರ್ಖಜನಚಿತ್ತಂ-
ಪ್ರತಿನಿವಿಷ್ಯ-ದೂರಾಗ್ರಹದಿಂದ ಕೂಡಿದಂಥಾ, ಮೂರ್ಖಜನ- ಮೂರ್ಖಮ-
ನುಷ್ಯರ, ಚಿತ್ತಂತು-ಮನಸ್ಸನ್ನಾದರೂ, ನಾರಾಧಯೇತ-ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿ-
ಸುವದಕ್ಕೆ ಆಗುವವಿಲ್ಲ. ಪೃಥ್ವೀವೃತ್ತಂ || ಅತಿಶಯೋಕ್ತೃಲಂಕಾರಭೇದಃ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ || ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಕೆಲಸವನ್ನಾದರೂ ಮಾಡಬಹುದು.
ಮೂರ್ಖಮನುಷ್ಯರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಆಗುವವಿಲ್ಲ
ವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಯಂತ್ರ ಮೊ-
ದಲಾದ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಹಿಂಡಿ ಮರಳಿನಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ತಗ-
ಯಬಹುದು. ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಬಳಲಿದವನು ಬಿಸಿಲು ಝಳಗಳಲ್ಲಾ-
ರೂ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿದಾನು, ಅತವಿಯಲ್ಲಿ ಯಾನಾಗೂ ತಿರುಗುತ್ತಾ-
ವ ಮನುಷ್ಯನು ಒಂದಾನೊಂದ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಮೊಲದ ಕೊಂಬ-
ನ್ನು ಹೊಂದಿಯಾನು. ಇಂಥಾ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ
ಮೂರ್ಖಜನಗಳ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಆಗುವವಿಲ್ಲವೆಂ-
ಬ ಭಾವವು. ||೫||

ಶ್ಲೋ || ವ್ಯಾಳಂ ಬಲ ಮೃಣಾಲ ತಂತುಭಿರ ಸೌರೋದ್ಧಂ
ಸಮಂಜ್ಞಂ ಭತೇ | ಭೇತ್ತಂ ವಜ್ರಮಣಿಂ ಶಿರೀಷಕು
ಸುಮ ಪ್ರಾಂತೇನ ಸನ್ನಹತಿ || ಮಾಧುರ್ಯಂ ಮಧು
ಬಿಂದುನಾ ರಚಯಿತುಂ ಕ್ಷಾರಾಂಬುಧೇರಿಹತೇ |
ಮೂರ್ಖಾನ್ಯಃ ಪ್ರತಿನೇತು ಮಿಥ್ಯತಿ ಬಲಾ ತ್ಸಾ
ಕ್ತೃಃ ಸುಧಾನ್ಯಂದಿಭಿಃ || ೬ ||

ಟೀ || ಯಃ-ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು, ಬಲಮೃಣಾಲತಂತುಭಿಃ-ಬಾಲ-ಎಳ-
ದಾದ, ಮೃಣಾಲ- ಕಮಲದದಂತಿನ, ತಂತುಭಿಃ-ದಾರಗಳಿಂದ, ವ್ಯಾಳಂ-ಮದ

ಬಿಡಿದ ಅನೆಯನ್ನು. ರೋದ್ಧು-ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಸಮಾಜ್ಜಲಂ
ಭತೇ-ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಯಃ-ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನಾದರೆ, ವಜ್ರ
ಮಣಿಂ-ವಜ್ರಾಖ್ಯಮಣಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು, ಶಿರೀಷಕುಸುಮಾಪ್ರಾಂತೇನ-ಶಿರೀ
ಷಕುಸುಮ-ಬಾಗೆಹುವ್ವಿನ, ಪ್ರಾಂತೇನ-ಅಂಚಿನಿಂದ, ಭೇತ್ತಂ ಸೀಳುವದ
ಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಸಂನಹ್ಯತಿ-ಉದ್ಯುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೋ, ಯಃ-ಯಾವ ಮನು
ಷ್ಯನು. ಕ್ಷಾರಾಂಬುಧೇ-ಲವಣಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ, ಮಧುಬಿಂದುನಾ-ಮಧು-ಜೀ
ನುತುಪ್ಪದ, ಬಿಂದುನಾ-ಬಂದ, ಹನಿಯಿಂದ, ಮಾಧುರ್ಯಂ-ಮಧುರಗುಣವ
ನ್ನು, ರಚಯಿತುಂ-ಉಂಟುಮಾಡುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಈಹತೇ-ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೋ
ಅಸೌ ಆಮನುಷ್ಯನು, ಸುಧಾಸ್ಯಂದಿಭಿಃ-ಸುಧಾ-ಅಮೃತವನ್ನು, ಸ್ಯಂದಿಭಿಃ-
ಸುರಿಸುತ್ತಲಿರುವ, ಸೂಕ್ತಿಭಿಃ-ಸಮೀಚ್ಛಿನವಾದಮಾತಿನಿಂದ, ಮೂರ್ಖಾ-
ಮೂರ್ಖಮನುಷ್ಯರನ್ನು, ಬಲಾತ್-ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ, ಪ್ರತಿನೇತುಂ ಸಮಾ
ಧಾನಪಡಿಸುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಇಚ್ಛತಿ-ಅಪೆಸಡುತ್ತಾನೆ. ||೬||

ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವೃತ್ತಿನಿದರ್ಶನಾಲಂಕಾರಃ ಶಾರ್ವಾಪವಕ್ರೇದಿತಂವೃತ್ತಂ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ || ಮೂರ್ಖಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಬುದ್ಧಿವಾದಗಳಿಂದ ಸಮಾಧಾನ
ಪಡಿಸತಕ್ಕವರು ಹೆಚ್ಚಾದ ಅವಿವೇಕಿಗಳೆಂಬುವ ಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ
ನೆ. ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನಾದರೂ ಎಳೆದಾದ ತವರೆದಂಟಿನ ದಾರದಿಂದ ಮದ
ಗಜವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವದಕ್ಕೆ ಉದ್ಯೋಗಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ವಜ್ರಮ
ಣಿಯನ್ನು ಬಾಗೆಹುವ್ವಿನ ಅಂಚಿನಿಂದ ಕೊಯ್ಯುತ್ತಾನೋ, ಮತ್ತು ಉ
ಪ್ಪಿನ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಒಂದುತೊಟ್ಟು ಜೀನುತುಪ್ಪದಿಂದ ಮಧುರವಾಗಿ
ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೋ, ಅಂಥಾ ಮನುಷ್ಯನು ಮೂರ್ಖಜನಗ
ಳನ್ನು ಒಳ್ಳೆ ಮಾತಿನಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಅಂ
ದರೆ ಆಗವೇ ಇರುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಹೋದವನು ಮೂರ್ಖ
ಮನುಷ್ಯರಿಗಿಂತ ಅವಿವೇಕಿ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆಂದು ಭಾವವು ||೬||

ಶ್ಲೋ|| ಸ್ವಾಯತ್ತಮೇಕಾಂತ ಹಿತಂ ವಿಧಾತ್ರಾ | ವಿನಿ
ಮೀತಂ ಭಾದನಮಜ್ಞಾತ್ರಾಯಾಃ || ವಿಶೇಷತಃಸರ್ವೈವಿ
ದಾಂಸಮಾಜೇ | ವಿಭಾಷಣಂಮೌನಮವಂದಿತಾನಾಂ

ಟೀಕಾ|| ವಿಧಾತ್ರಾ-ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಂದ, ಸ್ವಾಯತ್ತಂ-ಆತ್ಮಾಧೀನವಾದ,
ಏಕಾಂತಹಿತಂ ಏಕಾಂತ-ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಹಿತಂ-ಹಿತಕಾರಿಯಾದ, ಅಜ್ಞಾತಾ

ಯಾಃ-ಅಜ್ಞತ ಕ್ಕೆ, ಭಾದನಂ-ಅಚ್ಛಾದನಕರವಾದ, ವಿಶೇಷತಃ-ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಸರ್ವವಿದಾಂ-ಸರ್ವ-ಸಮಸ್ತವನ್ನು, ವಿದಾಂ-ತಿಳಿದಂಥವರುಗಳ, ಸಮಾಜೀ-ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ, ಅಪಂಡಿತಾನ್-ಅವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ. ಮೂಂ-ಮೂನವು, ವಿಭೂಷಣಂ-ಅಲಂಕಾರವಾಗಿ, ವಿನಿರ್ಮಿತಂ-ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು (ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾಲಂಕಾರಭೇದಃ || ವೃತ್ತಮುವಚನತಿ || ಅನುಕ್ರೋಧೇಂದ್ರಪ್ರಮಿತಿಃ ||)

||೭||

ತಾತ್ಪರ್ಯ|| ಮೂರ್ಖಜನ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. — ಮೂರ್ಖಜನಗಳಿಗೆ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಆಗದಂತಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಮೌನವಾಗಿ ಇರುವದನ್ನೇ ಅಲಂಕಾರವಾಗಿ ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿ ಇದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ— ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅವಿದ್ವಾಂಸನು ಮಾತನಾಡಿದರೆ ಹಾಸ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದ್ದರಿಂದ ಅವರುಗಳು ಮೌನವಾಗಿ ಕೂತುಕೊಂಡು ಇರುವದೇ ಗೌರವವೆಂದು ಭಾವವು. ||೮||

ಶ್ಲೋ|| ಯದಾ ಕಿಂಚಿದ್ಜ್ಞೇಹಂ ಗಜಇವಮದಾಂಧಃ ಸಮಭವಂ ತದಾ ಸರ್ವಜ್ಞೋಸ್ತೀತ್ಯ ಭವದವ ಲಿಪ್ತಂ ಮಮ ಮನಃ || ಯದಾ ಕಿಂಚಿ ತ್ಕಿಂಚಿದ್ಬುದ್ಧಜನಸ ಕಾಶಾವವ ಗತಂ ತದಾ ಮೂರ್ಖೋಸ್ತೀತಿ ಜ್ವರ ಇವ ಮದೋಮೇವೈಸಗತಃ || ೧ ||

ಟೀಕಾ|| ಅಹಂ-ನಾನು, ಯದಾ-ಯಾವಾಗ, ಕಿಂಚಿದ್ಜ್ಞೇ-ಸ್ವಲ್ಪತಿಳಿದಂಥವನು, ಅಭವಂ-ಆಗುತ್ತೇನೋ, ತದಾ-ಆಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಸರ್ವಜ್ಞೋಸ್ತಿ-ಸರ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದಂಥವನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಇತಿ-ಹೀಗೆಂಬವಾಗಿ, ಮಮ-ನನ್ನ, ಮನಃ-ಮನಸ್ಸು, ಅವಲಿಪ್ತಂ-ಗರ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದಂಥದ್ದು, ಅಭವತ್-ಆಗುತ್ತದೆ. ಯದಾ-ಯಾವಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಬುದ್ಧಜನಸಕಾಶಾತ್-ವಿದ್ವಾಂಸರ ದನೆಯಿಂದ, ಕಿಂಚಿತ್ಕಿಂಚಿತ್-ಕೊಂಚಕೊಂಚವಾಗಿ, ಜ್ಞಾತಂ-ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತೇನೋ, ತದಾ-ಆಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಮೂರ್ಖಃ-ಮೂರ್ಖಮನುಷ್ಯನು, ಅಸ್ತಿ-ಆಗಿದ್ದೇನೆ, ಇತಿ-ಹೀಗೆಂಬವಾಗಿ, ಮೇ-ನನ್ನ, ಮದಃ-ಅಹಂಕಾರವೂ, ಜ್ವರಇವ ಜ್ವರದೋಷಾದಿಯಲ್ಲಿ, ವ್ಯವಗತಃ-ಹೊರಟು ಹೋಗು ವಂತಾಯಿತು. ಶಿಖೀಣೀಸೃತಂ ||

||೯||

ತಾತ್ಪರ್ಯ|| ಯಾವ ಮನುಷ್ಯ ನಾದರೂ ಕೊಂಚವ ಗಿ ತಿಳಿದಿರುತ್ತಾನೋ ಆ ಮನುಷ್ಯನು ತಾನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನಾಗಿ ಇದ್ದೇನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ವಿದ್ವಾಂಸರ ದೆಸೆಯಿಂದ ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಂಚ ಕೊಂಚವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೋ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಏನೂ ತಿಳಿದವನಂತೆ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಬದ್ಧ ಅಹಂಕಾರವು ಮೊದಲುಬಂದಿದ್ದ ಜ್ವರ ಬಿಟ್ಟುಹೋದಹಾಗೆ ಆಗುತ್ತೆಂದು ಭಾವವು.

ಶ್ಲೋ|| ಕ್ರಿಮಿಕುಲ ಚಿತಂ ಲಾಲಾಕ್ಷಿ ನ್ನಂವಿಗಂಧಿ ಜಗುಪ್ಸಿ
ತಂ ನಿರುಪವರಸ ಪ್ರೀತ್ಯಾಖಾದಃ ಖರಾಸ್ಥಿ ನಿರಾ
ಮಿಷಂ | ಸುರಪತಿ ಮಹಿಶ್ವಾ ಪಾರ್ಶ್ವಸ್ಥಂ ವಿಲೋಕ್ಯ
ನ ಶಂಕತೇನಹಿಗಣಯತಿ ಹೃದೋಜಂತುಃ ಪರಿಗ್ರ
ಹಸಲ್ಗುತ್ರಾಂ || ೯ ||

ಟೀಕೆ|| ಶ್ವಾ. ನಾಮಯಾ, ಕ್ರಿಮಿಕುಲಚಿತಂ-ಕ್ರಿಮಿ-ಹುಳುಗಳ, ಕುಲ-ಸಮೂಹದಿಂದ. ಚಿತಂ-ವ್ಯಾಪ್ತವಾದಂಥಾ, ಲಾಲಾಕ್ಷಿನ್ಯಂ-ಲಾಲಾ-ಜೊಲ್ಲಿನಿಂದ (ಆಥವಾ ಬಾಯಿಜೊಲ್ಲಿ ನಿರೀನಿಂದ) ಕ್ಲಿನ್ಯಂ - ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಇರುವ, ವಿಗಂಧಿ-ದುರ್ಗಂಧ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ, ಜಗುಪ್ಸಿತಂ ಅಸಹ್ಯವಾದ, ನಿರಾಮಿಷಂ-ಮಾಂಸರಹಿತವಾದ, ಖರಾಸ್ಥಿ-ಖರ-ಕತ್ತೆಯ, ಅಸ್ಥಿ-ಮೂಳೆಯನ್ನು, ನಿರುಪಮರಸಪ್ರೀತ್ಯಾ-ನಿರುಪಮ-ಸಾಧ್ಯ, ಶ್ಮರಹಿತವಾದ, ರಸ-ಸಾರದ, ಪ್ರೀತ್ಯಾ-ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ, ಖಾದಃ-ಕಡಿಯುತ್ತಾ ಇರುವಂಥಾದ್ದಾಗಿ, ಪಾರ್ಶ್ವಸ್ಥಂ-ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿರುವಂಥಾ, ಸುರಪತಿಂ-ಇಂದ್ರನನ್ನು, ವಿಲೋಕ್ಯಾಪಿ ನೋಡಿದಂಥಾದ್ದಾದ್ದಿಗ್ಯಾದರೂ ಕೂಡ, ನಶಂಕತೇ - ಲಜ್ಜೆಯುಕ್ತವಾಗುವಂಥಾದ್ದಾಗುವದಿಲ್ಲ ತಥಾಹ-ಅದೆಯುಕ್ತವೇನರಿ, ಹೃದ್ರಃ ಹೃದ್ರವಾದ, ಜಂತುಃ-ಪ್ರಾಣಿಯು, ಪರಿಗ್ರಹ-ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ, ಫಲ್ಗುತ್ರಾಂ-ತುಚ್ಛತ್ವವನ್ನು, ನಗಣಯತಿ-ಎಣಿಸುವದಿಲ್ಲ (ಶಿಖರಿಣೀವೃತ್ತಂ) (ಅರ್ಥಾಂ ತರನ್ಯಾ ಸಾಲಂಕಾರೋತ್ಥಾಪಿತ ಅಪ್ರಸ್ತುತವ್ರಶಂಸಾಲಂಕಾರಃ) ||೯||

ತಾತ್ಪರ್ಯ|| ಶ್ವಾನಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಮರ್ಣನೆ ಮಾಡುವ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ಮೂರ್ಖಜನ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಒಂದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಮಾಂಸರಹಿತವಾದ ದುರ್ಗಂಧವಾದ, ಕ್ರಿಮಿಕುಲವಾದ

2 ಬೇಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೯

ಕತ್ತೆಯ ಮೂಳೆಯನ್ನು ಕಚ್ಚಿ ಕೊಂಡು ಕಡಿಯುತ್ತಾ ಇರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ
 ದೇವೇಂದ್ರನು ಬಂದು ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು ಇರುವದನ್ನು ನೋಡಿ
 ದಾಗ ನಾಚಿಕೊಳ್ಳುವದಿಲ್ಲ (ಇದು ನಾಚಿಕೆಯೇ ಸರಿ) ಹೇಗೆಂದರೆ—
 ಹೃದ್ರ ಜಂತುಳು ತಾಳುವುದು ತಾಳುತ್ತಾ ಇರುವ ಕೆಲಸವು ಎಷ್ಟು ಕೀನವಾ
 ದಾಗ್ಯೂ ಅದನ್ನು ನಾಚಿಕೆಯಾಗಿ ಎಣಿಸುವದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವದರಿಂ
 ದ ದುರ್ಜನರು ತಾವು ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುವ ಕೆಲಸವು ಎಷ್ಟು ತುಚ್ಛವಾ
 ದಾಗ್ಯೂ ತಮಗೆ ಅಯೋಗ್ಯ ಕಾರ್ಯವೆಂದು ತೋಚುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಗ್ರಂಥ
 ಕರ್ತನು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ||೯||

ಶ್ಲೋ|| ಶಿರಸ್ಥಾರ್ವಂ ಸ್ವರ್ಗಾತ್ಪಶುಪತಿ ಶಿರಸ್ತಃ ಕ್ಷಿತಿಧರಂ
 ಮಹಿಧ್ರಾ ಧುತ್ತಂಗಾದವನಿ ವವನೇಶ್ವಾಪಿ ಜಲ
 ಧಿಂ|| ಅಥೋ ಗಂಗಾಸೇಯಂ ಪದಮುಪಗತ್ರಾ ಸ್ತೋ
 ಕ ಮಥವಾವೀಕ ಭ್ರಷ್ಟಾ ನಾಂ ಭವತಿ ವಿನಿಪಾತ
 ಶ್ವತಮುಖಃ || ೧೦ ||

ಶ್ಲೋ|| ಗಂಗಾ-ದೇವಗಂಗೆಯು, ಪ್ರಥಮಂ-ಮೊದಲು, ಸ್ವರ್ಗಾತ್-
 ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದವನಿಂದ, ಶ್ವಪ- ಈಶ್ವರಸಮ್ಮಂಧವಾದ, ಶಿರಃ-ಶಿರಸ್ಸು
 ನ್ನು, ಉಪಗತಾ-ಹೊಂದಿದಂಥಾದ್ದಾಯಿತು. ತದನು-ಅನಂತರದಲ್ಲಿ, ಪಶುಪ
 ತಿಶಿರಸ್ತಃ ಪಶುಪತಿ ಈಶ್ವರನ, ಶಿರಸ್ತಃ- ಶಿರಸ್ಸಿನವನೆಯಿಂದ, ಕ್ಷಿತಿಧರಂ-
 ಹಮವತ್ಪರ್ವತವನ್ನು, ಉಪಗತಾ-ಹೊಂದಿದಂಥಾದ್ದಾಯಿತು ತದನು-ಅನಂ
 ತರದಲ್ಲಿ, ಉತ್ತಂಗಾತ್-ಉನ್ನತವಾದಂಥಾ ಮಹಿಧ್ರಾತ್-ಹಮವತ್ಪರ್ವತ
 ದ್ವಿಸೆಯಿಂದ, ಅವನಿಂ-ಭೂಮಿಯನ್ನು. ಉಪಗತಾ-ಹೊಂದಿದಂಥಾದ್ದಾಯಿತು
 ತದನು-ಅನಂತರದಲ್ಲಿ, ಅವನೇಶ್ವ-ಭೂಮಿಯ ದೇವನಿಂದ, ಜಲಧಿಂ-ಸಮು
 ದ್ರವನ್ನು, ಉಪಗತಾ-ಹೊಂದಿದಂಥಾದ್ದಾಯಿತು. ತದನು- ಅನಂತರದಲ್ಲಿ,
 ಸೇಯಂಽ ಈ ಗಂಗೆಯು, ಸ್ತೋಕಂ ಕೊಂಚವಾಗಿ, ಅಧೀವದಂ- ಅಥೋ
 ಭಾಗವನ್ನು, (ಅಥವಾ ಪಾತಾಲಲೋಕವನ್ನು) ಉಪಗತಾ- ಹೊಂದಿದಂಥಾ
 ದ್ದಾಯಿತು. ತಥಾಹ- ಅದು ಯುಕ್ತವೇಸರಿ, ವಿನೀಕಭ್ರಷ್ಟಾನಾಂ- ವಿನೀಕ-
 ವಿನೀಕದಿಂದ (ಅಥವಾ ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ) ಭ್ರಷ್ಟಾನಾಂ- ಜಾರಿಹೋದಂ
 ಥಾ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ, ಶತಮುಖಃ-ನೂರುಪ್ರಕಾರವಾದ, ವಿನಿಪಾತ- ಭಂಗವು,
 [ಅಥವಾ ಅಧೀವತವು, ಭವತಿ ಆಗುತ್ತದೆ.] ಶಿಖರಿಣೀವೃತ್ತಂ- ಪರ್ಯಾಯಾ
 ಲಂಕಾರಃ | ||೧೦||

ತಾತ್ಪರ್ಯ|| ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅವಿವೇಕದಿಂದ ಅನೇಕದುರ್ಗತಿಗಳು ಸಂಭವಿಸುವದರಿಂದ ಅವಕ್ಕನಾಗಿ ವಿವೇಕವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. — ದೇವಗಂಗೆಯು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದಿಳಿದು ಈ ಶ್ವರನ ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟು ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಹರಿದು, ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದ ದನೆಯಿಂದ ಭೂವಿ.ಯುಮೇಲೆ ಹರಿದು, ಅನಂತರ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿ, ವಾತಾಳಪದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿತು. ಹೀಗೆಯೇ ವಿವೇಕಶೂನ್ಯರಾದ ಜನಗಳು ಉನ್ನತಪದವಿಯಿಂದ ನೀಚಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದು, ಅಲ್ಲಿಂದ ಸುನಾಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸಿ, ಕಡೆಗೆ ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕನಿಷ್ಠಭಾಗದವರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಗಂಗೆ ಸುಮಾನುಷವಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದಿಳಿದು ಪರಶ್ವಾಯಕ್ರಮವಾಗಿ ವಾತಾಳಲೋಕ ಗಾಮಿನಿಯಾದದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ, ವಿವೇಕಶೂನ್ಯರಾದ ಜನರು ಈ ರೀತಿ ಉನ್ನತಸ್ಥಾನದಿಂದ ಕಡೆಯವರಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಾರೆಂದು ಹೇಳುವದರಿಂದ ಯಾವ ಮನುಷ್ಯರೂ ಕೂಡ ಅವಿವೇಕವ, ವರ್ತಕರಾಗಬಾರದೆಂಬ ಭಾವವು.

||೧೦||

ಶ್ಲೋ|| ಶಕ್ಯೋವಾರಯಿತುಂ ಜಲೇನ ಹುತಭುಕ್ ಶೂರ್ಪಣ
ಸೂರ್ಯಾತಪೋ ನಾಗೇಂದ್ರೋ ನಿಶಿತಾಂಕು ಕೇನ
ಸಮದೋದಂಡೇ ನಗೇರ್ಗಾರ್ದಭಃ || ವ್ಯಾಧಿರ್ಭೀಷ
ಜಸಂಗ್ರಹೈಶ್ಚ ವಿವಿಧೈ ವರ್ತಮೈ ಪ್ರಯೋಗೈ
ವಿಷಂ ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಧಮುಷ್ಣಿ ಸಾಂ ಪ್ರವಿಹಿತಂ ಮೂ
ರ್ಖಸ್ಯನಾಸ್ತಾಪಧಂ || ೧೧ ||

ಟೀಕು|| ಹುತಭುಕ್- ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನು, (ಅಗ್ನಿಯು) ಜಲೇನ- ಉದಕದಿಂದ, ಹಾರಯಿತುಂ- ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು, ಶಕ್ಯಃ- ಸಮರ್ಥವಾದಂಥಾದ್ದು, ಸೂರ್ಯತಪಃ-ಸೂರ್ಯ-ಸೂರ್ಯನ, ಆತಪಃ- ಬಿಸಿಲು, ಶೂರ್ಪಣ-ಮೊರದಿಂದ, ವಾರಯಿತುಂ-ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಶಕ್ಯಃ- ಸಮರ್ಥವಾದಂಥಾದ್ದು, ವ್ಯಾಧಿಃ ರೋಗವು, ಭೀಷಸಂಗ್ರಹೈಶ್ಚ, ಭೀಷಜ-ಔಷಧಗಳ, ಸಂಗ್ರಹೈಶ್ಚ-ಗ್ರಹಣಗಳಿಂದಲೂಕೂಡ, ವಾರಯಿತುಂ-ನಿವಾರಣೆಮಾಡುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಶಕ್ಯಃ-ಸಮರ್ಥವಾದಂಥಾದ್ದು, ವಿಷಂ-ವಿಷವು, ವಿವಿಧೈಃ-ನಾನಾವಿಧಗಳಿಂದ, ವರ್ತಮೈ-ವರ್ತುಗಳಿಂದಲೂ, ಪ್ರಯೋಗೈ

ವಿಷಹರವಾದ ಔಷಧ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿಂದಲೂ, ವಾರಿಯತುಂ - ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಶಕ್ಯಂ- ಸಮರ್ಥವಾದಂಥಾದ್ದು, ಸರ್ವಸ್ಯ- ಸಮಸ್ತಕ್ಕೂ, ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಂ ಶಾಸ್ತ್ರ- ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ, ವಿಹಿತಂ- ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಂಥ , ಔಷಧಂ-ಔಷಧವು, ಅಸ್ತಿ-ಇದೆ, ಮೂರ್ಖಸ್ಯ- ಮೂರ್ಖನಿಗೆ, ಔಷಧಂ- ಔಷಧವು, ನಾಸ್ತಿ-ಇಲ್ಲ (ವ್ಯಭಾಷಾಕ್ರೋಧಂಕಾರಃ) ||೧೧||

ತಾತ್ಪರ್ಯ|| ಮೂರ್ಖಮಾನುಷ್ಯನಿಗೆ ಯಾವ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಔಷಧವಿಲ್ಲವೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ವರ್ಣನೆಮಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಸುಡುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ಹೋಗಲಾಡಿಸಬಹುದು. ಸೂರ್ಯನ ಬಿಸಿಲನ್ನು ಮೊರವಿಂದ ಮರೆಮಾಡಬಹುದು. ಮದದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಗಜ ಕ್ರೇಷ್ಮವನ್ನು ಅಂಕುಶಾಯುಧವಿಂದ ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಬಹುದು. ಎತ್ತು ಮತ್ತು ಕತ್ತೆಯನ್ನು ಜೊಣೆಯಿಂದ ನಿವಾರಣೆಮಾಡಬಹುದು. ರೋಗವನ್ನು ಔಷದದಿಂದ ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡಬಹುದು. ವಿಷವನ್ನು ಮಣಿಮಂತ್ರ ಔಷಧಗಳಿಂದ ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡಬಹುದು. ಇವುಗಳಿಗಲ್ಲ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಔಷಧವುಂಟು. ಮೂರ್ಖತನಕ್ಕೆ ಯಾವ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಔಷಧವಿಲ್ಲ. ಎಂದರೆ ಮೂರ್ಖಮಾನುಷ್ಯನನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿ ಮನೋರಂಜನೆ ಮಾಡಲಾಗುವದಿಲ್ಲವೆಂಬುವ ಭಾವವೇ.

||೧೧||

—ಇತಿ ಮೂರ್ಖಪದ್ಧತಿ ಸ್ಸಮಾಪ್ತಾ—

—ಅಥ ವಿದ್ವತ್ಪದ್ಧತಿ ಪ್ರಾರಂಭಃ—

ಶ್ಲೋ|| ಕಾಸ್ತೂರೀವಸ್ಯುತ ಶಬ್ದ ಸುಂದರ ಗಿರಶ್ಚಿಷ್ಯ ಪ್ರದೇಯಾಗಮಾ ವಿಖ್ಯಾತಾಃ ಕವಯೋ ವಚಂತಿವಿಷಯೇಯಸ್ಯಪ್ರಭೇ ನಿರ್ಧನಾಃ | ತಜ್ಞಾಡ್ಯಂ ವಸುಧಾಧಿಪಸ್ಯಮಧಿಯುಕ್ತವೈರಂವಿನಾ ಪೀಶ್ಯರಾಃ ಕುತ್ರಾಸ್ಯಸ್ಯುಃ ಕುಪೇಕ್ಷಕೈರ್ನಮಣಯೋ ಯೈರರ್ಥತಃ ಪಾತಿತ್ರಾಃ || ೧೨ ||

ಟೀಕೆ|| ಶಾಸ್ತ್ರೋಪಸ್ಯುತಶಬ್ದಸುಂದರಿರಾ - ಶಾಸ್ತ್ರ - ಕಾಣಾದಗಾತ
 ವಾ ಯಾದಿಗಳಿಂದ, ಉಪಸ್ಯುತ - ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಬ್ದ - ತಿಜ್ಜಿಸುಬಂತಾ
 ದಿಗಳಿಂದ, ಸುಂದರ - ಮನೋಹರವಾದ. ಗಿರಿ-ವಾಕ್ಯಗುಳ್ಳ, ಶಿಷ್ಯಪ್ರಜ್ಞೆ
 ಯಾಗಮಾಃ ಶಿಷ್ಯ-ಅಂತೇವಾಸಗಳಿಗೆ, ಪ್ರವೇಯ ಹೇಳುವದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯ
 ವಾದ, ಅಗಮಾಃ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಾಂಘ್ರವರಾದ ಕಾರಣವೇ, ವಿಶ್ವತಃ- ಪ್ರಸ
 ದ್ಧರಾದಂಥ, ಕಮಯಃ ಕಪಿಶ್ಚರಾ, ನಿರ್ಧಾನಾಸ್ತುತಃ- ಧನರಹಿತರಾದಂಥಾ
 ವರಾಗಿ, ಯಜ್ಞ-ಯಾವರಾಜನ, ವಿಷಯೇ-ದೇಶದಲ್ಲಿ, ವಸಂತಿ-ಇರುತ್ತಾ ರೂ
 ತತಃ-ಧನಹೀನರಾಗಿರೋಣವು. ವಸುಧಾಧಿಪತ್ಯ-ರಾಜನಿಗೆ, ಜಾಡ್ಯಂ ಜಡತ್ವ
 ವು (ಹೀನತೆಯು) ಸುಧಿಯಸ್ತು-ವಿದ್ವಾಂಸರಾದರೋ, ಅರ್ಹಂವಿವಾಹಿ-
 ದ್ರವ್ಯವನ್ನುವಿನಾ, ಈಶ್ವರಾಃ - ಸಮರ್ಥರು, ಕಿಂತು - ಮತ್ತೇನಂದರೆ,
 ಯೈಕುಪರಿಕ್ಷಕೈಃ-ಯಾವ ರತ್ನಶಾಸ್ತ್ರಾನಭಿಕ್ಷರಿವ, ಮುನಯಃ- ರತ್ನಗ
 ಳು, ಅರ್ಹತಃ-ಬೆಲೆಯದಸೆಯಿಂದ, ಪಾತಿತಾಃ- ಕಡಲ್ಪಡುತ್ತವೆ, ವಿದ್ವಾಂ
 ಸಸ್ತು- ವಿದ್ವಾಂಸರಾದರೋ, ನಕುತಾನ್ಯಸ್ಯುಕ್ತಃ - ಕುತಿಸಿತರಾಗುವುದಿಲ್ಲ.
 (ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೇದಿತವೃತ್ತಂ.) ||೧೬||

ತಾತ್ಪರ್ಯ|| ಶಾಸ್ತ್ರೋಪಸ್ಯುತವನ್ನು ಮಾಡಿದ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಯಾವ
 ವ ರಾಜನ ದೇಶದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಧಾನರಾಗಿರುತ್ತಾರೋ ಆ ರಾಜನಿಗೆ ಅದು ಒಂದು
 ಜಾಡ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವಿದ್ವಾಂಸರು ದ್ರವ್ಯಹೀನರಾಗಿದ್ದರೂ ಅವರಿಗೆ
 ಭೂಷಣವೇ. ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ರತ್ನಗಳು ರತ್ನ ಪರೀಕ್ಷೆ ತಿಳಿಯದೇ
 ಇರುವ ಜನಗಳಿಂದ ಹೀನಬೆಲೆಯಾಗಿ ಮಾತ್ಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಅಷ್ಟಮಾತ್ರ
 ಕ್ಕೆ ರತ್ನದ ಬೆಲೆ ಕಮ್ಮಿಯಾಗಲಾರದು. ಹೀಗೆಯೇ ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ಕೇ
 ವಲ ಬಯಮಾನದಿಂದ ಕಾವಾಡದೆ ಇರುವ ರಾಜನಿಗೆ ಹೀನತೆಯೇ ಕೂ
 ರತು ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಹೈನ್ಯವಿಲ್ಲ. ಎಂದರೆ ರಾಜನು ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ಕೇ
 ವಲ ಬಯಮಾನದಿಂದ ನೋಡಬೇಕೆಂಬ ಭಾವವು. ೧೭

ಶ್ಲೋ|| ಹರ್ತುಂ ಯಾತಿ ನೆಗೋಚರಂ ಕಿಮಪಿಕಂ ಪುಷ್ಣಾತಿ
 ಯತ್ಸರ್ವದಾ ಪೃಥಿಭ್ಯಃ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಮಾನ ಮನಿ
 ಕಂಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ವೃದ್ಧಿಂಪರಾಂ || ಕಲ್ಪಂತೇ ವ್ಯಪಿನ
 ಪ್ರಯಾತಿ ನಿಧನಂ ವಿದ್ಯಾಖ್ಯ ಮಂತರ್ಪನಂ ಯೇ

ಪಾಂತ್ರಾನ್ವೃತ್ತಿಮಾನ ಮುಜ್ಞತನ್ಮಪಾಃ ಕಸ್ತೃನ್ಮ
ಹನ್ಮಪರ್ತೇ || ೧೩ ||

ಟೀಕೆ|| ಯಾವ ವಿದ್ಯಾಧನವು, ಹರ್ತು-ಜೋರಾದಿಗಳಿಂದ ಅವಹಾರ
ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ, ನಗೋಚರಂಯಾತಿ-ಕಾಣಿಸುವದಿಲ್ಲ, ಕೆಮುಖ ಅನಿರ್ಮಾಜ್ಯ
ವಾದಂಥಾ, ಶು ಸುಖವನ್ನು, ಸರ್ವದಾಪಿ-ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಪುಷ್ಪಾತಿ ನೃದ್ಧಿ
ಮಾಡುತ್ತದೆ, ಅರ್ಥಭ್ಯಃ-(ಯಾಜಕರಿಗೋಸ್ಕರ,) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ
ಗಳಿಗೋಸ್ಕರ, ಅನಿಶಂ-ಯಾವಾಗಲೂ, ಪ್ರತಿನಾಡ್ಯ ಮಾನಂಸತ-ಕೊಡುವ
ದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದಂಥಾದ್ದಾಗಿ, ಪರಿಂ-ಹೆಚ್ಚಾದ, ವೃದ್ಧಿಂ-ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ
ನ್ನು, ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ-ಹೊಂದುತ್ತದೆ, ಕಲ್ಪಾಂಶೇಷ್ಯಪಿ-ಕಲ್ಪಾಂತಕಾಲಗಳಲ್ಲೂ
ಕೂಡ, ನಿಧನು ನಾಶವನ್ನು, ನಾಶಯಾತಿ-ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲ. ತತ-ಪ್ರಸಿದ್ಧ
ವಾದ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಂ-ವಿದ್ಯಾರೂಪವಾದ, ಅಂತರ್ಧನಂ-ಗುಪ್ತವಾದ ಧನವು,
ಯೋಷಾಂ-ಯಾರುಗಳಿಗೆ, ಅಸ್ತಿ-ಇದೆಯೋ, ತಾನ್ವೃತ್ತಿ-ಅಂಥಾ ವಿದ್ಯಾವಂ
ತರನ್ನು ಕುರಿತು, ಹೇನ್ಮಪಾಃ-ಎನ್ಮ ದೊರೆಗಳಿರಾ, ಮಾನಂ-ದುರಾಗ,ಹವ
ನ್ನು, ಉಜ್ಞತ-ಬಿಡುವಂಥಾವರಾಗಿರಿ, ತೈನ್ಮಹ-ಅಂಥಾ ವಿದ್ವಾಂಸರೊಡನೆ,
ಕಃ-ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು, ಸ್ವರ್ಧತೇ-ಸ್ವರ್ಧಮಾಡುತ್ತಾನೆ? ಅವರನ್ನು
ನಿಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ? (ಶಾದೂಲವಿಕ್ರೇದಿತವೃತ್ತ.) || ೧೩ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ|| ವಿದ್ಯಾವೆಂಬ ಧನವು ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದೆಂಬುವ ವಿಷಯ
ವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ವಿದ್ಯಾಧನವು ಕಳ್ಳರಿಗೆ ಕದಿಯುವದಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕುವ
ದಿಲ್ಲ. ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರಿಗೆ ಕೊಡೋಣದರಿಂದ ಮತ್ತು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವ
ದು. ಅಂಥಾ ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ನೋಡಿ ರಾಜರು ಬಹುಮಾನವನ್ನು
ಮಾಡದೆ ಹೋದರೆ ಮತ್ತಾರು ಅವರನೆಂದ ವಿಚಾರಮಾಡುವರು? (ಎಂ
ದರೆ ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳಿಗೆ ರಾಜರು ಗೌರವವನ್ನು, ಬಹುಮಾನವನ್ನೂ ಮಾಡ
ಬೇಕೆಂದು ಬಾವು.) || ೧೩ ||

ಶ್ಲೋ|| ಅಧಿಗತಪರಮಾರ್ಥಾ ಸ್ವಂತಿತ್ರಾನ್ಮಾವಮಂಸಾಧಿ
ಸ್ತೃಣಾಮಿವ ಲಘುಲಕ್ಷ್ಮೀಸೈವ ತ್ರಾಂತ್ಸಂ ರುಣದ್ಧಿ ||
ಅಭಿಲೇಖವಾದರೇಖಾಶ್ಯಮು ಗಂಡಸ್ಥಲಾನಾಂ ನೆಭವತಿ
ಬಿಸತಂತುರ್ವಾಣಾ ನಾರಣಾನಾಂ || ೧೪ ||

ಟೀಕೆ|| ಹೇ ನೃಪ-ಎಲೈ ರಾಜನೆ, ಅಧಿಗತಪರಮಾರ್ಥಾ - ಅಧಿಗತ-
ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪರಮಾರ್ಥಾನ್-ತತ್ವಾರ್ಥವುಳ್ಳಂಥ; ಪಂಡಿತಾಃ-ವಿದ್ವಾಂ

ಸರನ್ನು, ಮಾವಮಂಸ್ಥಾಃ- ಅವಮಾನವನ್ನು ಮಾಡುವಂಥಾವನಾಗಬೇಡ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ-ಐಶ್ವರ್ಯವು, ತೃಣಮಿವ-ಹುಲ್ಲಿನೋಪಮೆಯಲ್ಲಿ, ಲಘು-ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದಂಥಾದ್ದು, ತತಃ- ಅಂಥಾ ಪಂಡಿತರನ್ನು, (ನಾ. ಆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯು,) ನೈವ ಸಂರುಣದ್ವಿ- ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅಧಿನವಮದರೇಖಾಶ್ಯಾವ-ಗಂಡಸ್ಥಲಾ ನಾಂ- ಅಧಿನವ- ನೂತನವಾದ, ಮದ- ಮದೋದ್ರಕವ, ರೇಖಾ-ಪಟ್ಟಗಳಿಂದಿ, ಶ್ಯಾಮ- ಕಪ್ಪಾದ, ಗಂಡಸ್ಥಲಾನಾಂ - ಕಪೋಲಭಾಗವುಳ್ಳ, ವಾರಣಾ ನಾಂ- ಆನೆಗಳಿಗೆ, ಬಿಸತಂತುಃ - ಬಿಸ - ತಾವರೆದಂಟಿನ, ತಂತುಃ - ದಾರವು. ವಾರಣಂ-ಆಡ್ಡಿಯಾದಂಥ ದ್ದು, ನಭವತಿ- ಆಗುವದಿಲ್ಲ. [ದೃಷ್ಟಾಂತಾಲಂಕಾರಃ, ಮಾಲಿನೀಸ್ತುತ್.) ||೧೪||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಪಂಡಿತರನ್ನು ಬಹುಮಾನದಿಂದ ರಾಜರು ನೋಡಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಐಶ್ವರ್ಯವು ಶಾಸ್ತ್ರವಾದಂಥಾದ್ದಲ್ಲ. ಇಂಥಾ ಚಂಚಲವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ನಂಬಿ ಪಂಡಿತರನ್ನು ಅವಮಾನಪಡಿಸಬೇಡ. ಈ ಐಶ್ವರ್ಯವು ಒಂದೊಂದೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತರನ್ನು ಅಡ್ಡಿಮಾಡಲಾರದು. ಅಂದರೆ ಪಂಡಿತರು ರಾಜನ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ನಿರಾಸೆಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ಶ್ಲೋ|| ಅಂಭೋಜಿನೀ ವನವಿಹಾರ ವಿಲಾಸಮೇವ ಹಂಸಸ್ಯ ಹಂತಿ ಸಿತರಾಂ ಕುಪಿತೋ ವಿಧಾತಾ || ನತ್ವಸ್ಯ ದುಗ್ಧಜಲಭೇದ ವಿಧೌ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಂ ವೈದಗ್ಧ್ಯ ಕೀರ್ತಿ ವಾಸಹರ್ತುಮಸೌ ಸಮರ್ಥಃ || ೧೫ ||

ಟೀಕು| ವಿಧಾತಾ - ಬ್ರಹ್ಮನು, ಕೇನಿಚ್ಛಿಜ್ಞೇತುನಾ - ಒಂದೊಂದೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದ, ಕುಪಿತಸ್ಲ- ಕೋಪಿಷ್ಠನಾದಂಥಾವನಾಗಿ, ಹಂಸಸ್ಯ- ತನಗೆ ವಾಹನಭೂತವಾದ ಹಂಸಪಕ್ಷಿಗೆ, ಅಂಭೋಜಿನೀ ವನವಿಹಾರವಿಲಾಸಮೇವ- ಅಂಭೋಜಿನೀ-ಕಮಲಗಳುಳ್ಳಂಥ, ವನ- ಉದಕದಲ್ಲಿ, ವಿಹಾರ-ಕ್ರೀಡೆಯು, ವಿಲಾಸಮೇವ - ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನೇ, ಅವಕರ್ತುಂ ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದಕ್ಕೇ, ಸಮರ್ಥಃ ಸಮರ್ಥನು. ಕಿಂತು- ಮತ್ತೇನಂದರೆ, ಅಸೌ- ಈ ಬ್ರಹ್ಮನು, ಸಿತರಾಂ- ಅತ್ಯಂತಮಾಗಿ, ಅಸ್ಯ-ಈ ಹಂಸಪಕ್ಷಿಯು, ದುಗ್ಧಜಲಭೇದವಿಧೌ- ದುಗ್ಧ-ಕ್ಷೀರವು, ಜಲ-ಉದಕವು ಇವುಗಳ, ಭೇದ ವಿಭಾಗವ, ವಿಧೌ-ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಂ - ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾದಂಥ, ವೈದಗ್ಧ್ಯ-ಕೀರ್ತಿಂ ವೈದಗ್ಧ್ಯ ನೈರುಣ್ಯದಿ ದುಂಟಾದಂಥ, ಕೀರ್ತಿಂ- ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು, ಅವಕರ್ತುಂ-ಹೋಗ

ಲಾಡಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ನವಮರ್ಥಃ ಸಮರ್ಥಃ ಗುವದಿಲ್ಲ. | ಅವ್ರನ್ನು ತಪ್ರಶಂಸಾಲಂಕಾರಃ || ವಸಂತತಿಲಕಾವೃತ್ತಂ) ||೧೫||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ರಾಜನು ಬಹು ಮಾನವಿಂದ ಕಾವಾಡಿಕೊಂಡು ಬರಬೇಕೆಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದ ಹಂಸಪಕ್ಷಿಯ ಮೇಲೆ ಕೋಪಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹಂಸಪಕ್ಷಿಯು ಸುಖವಿಹಾರ ಮಾಡುವ ಕಮಲಸರೋವರಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನಾಶಪಡಿಸಬಲ್ಲನು. ಅಂದರೆ ಸರೋವರದ ರಾಮಣೀಯಕತ್ವವನ್ನು ಕೆಡಿಸಬಲ್ಲನು. ಹಂಸಪಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿರುವ ನೀರಕ್ಷೀರವಿಭಾಗ ವಿದ್ಯಾವೈದ್ಯದ್ವೈದ್ಯದಿಂದಂಟಾದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ರಾಜನು ಕೋಪಿಷ್ಠನಾದರೆ ತನ್ನ ದೇಶವಿಂದ ಆಚೆಗೆ ಹೊರಡಿಸಬಲ್ಲನೇ ಹೊರತು ವಿದ್ವಾಂಸರ ವಿದ್ಯಾವೈಪುಲ್ಯದಿಂದಂಟಾದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲಾರನು. ಅಂದರೆ ವಿದ್ಯಾವಂತರಾದ ಪಂಡಿತರನ್ನು ದೊರೆಗಳು ಅವರನ್ನು ಬಹುಮಾನವಿಂದ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬರಬೇಕೆಂಬುವ ಭಾವವು. ||೧೫||

ಶ್ಲೋ|| ಕೇಯೂರಾಣಿ ನ ಭೂಷಯಂತಿ ಪುರುಷಂ ಹಾರಾನ್ ಚಂದ್ರೋಜ್ವಲಾ ನ ಸ್ಮಾನಂ ನ ವಿಲೇಪನಂ ನ ಕುಸುಮಂ ನಾಲಂಕೃತಾ ಮೂರ್ಧಜಾಃ || ಪಾಣ್ಯೇಕಾ ಸಮಲಂಕರೋತಿ ಪುರುಷಂ ಯಾಃ ಸಂಸ್ಕೃತಾಧಾರ್ಯತೇ ಕ್ಷೀಯಂತೇ ಽಲಭೂಷಣಾಃ ಸತತಂ ವಾಗ್ಭೂಷಣಂ ಭೂಷಣಂ ||೧೬||

ಟೀಕಾ|| ಪುರುಷಂ-ಮನುಷ್ಯನನ್ನು, ಕೇಯೂರಾಣಿ-ಭುಜಕೀರ್ತಿಗಳು, ನಭೂಷಯಂತಿ-ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡುವದಿಲ್ಲ, ಚಂದ್ರೋಜ್ವಲಾಃ-ಚಂದ್ರನೋಪದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹಾರಾಃ - ಮುಕ್ತಾಹಾರಗಳು, ನಭೂಷಯಂತಿ-ಅಲಂಕರಿಸುವದಿಲ್ಲ, ಸ್ಮಾನಂ - ಅಭಿಷೇಕವು, ನಭೂಷಯತಿ - ಅಲಂಕರಿಸುವದಿಲ್ಲ, ವಿಲೇಪನಂ - ಕಸ್ಮಾಯಾರ್ದಿ ಗಂಧಲೇಪನವು, ನಭೂಷಯತಿ-ಅಲಂಕರಿಸುವದಿಲ್ಲ, ಕುಸುಮಂ ಪುಷ್ಪವು, ನಭೂಷಯತಿ-ಅಲಂಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ಆಲಂಕೃತಾಃ-ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೂರ್ಧಜಾಃ-ಕೇಶಗಳು, ನಭೂಷಯಂತಿ

ಅಲಂಕರಿಸುವನಿಲ್ಲ, ಸಂಸ್ಕೃತಾ- ಸಂಸ್ಕಾರವಾದ, ಯಾ- ಯಾವ, ವಾಣೀ-
ವಾಕ್ಯ, ಧಾರ್ಮಿಕ- ಧರ್ಮಪ್ರಾಪ್ತನಾಗಿ, ಸಾ ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ವಿಕಾ-
ಮುಖ್ಯವಾದ, (ವಾಣೀ-ವಾಕ್ಯ,) ಪುರುಷಂ - ಮನುಷ್ಯನನ್ನು, ಸಮಲಂಕ-
ರಣೀತಿ - ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತದೆ, ಅಖಿಲಭೂಷಣಾನಿ, ಅಖಿಲ ಸಮಸ್ತ
ವಾದ, ಭೂಷಣಾನಿ- ಆಭರಣಗಳು, ತ್ವೀಯಂತೇ- ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ, ಸತತಂ-
ಯಾವಾಗಲೂ, ವಾಗ್ಬೋಷಣಂ- ವಾಗ್ಬೋಷವಾದ ಒಡವೆಯಾಗಿ, ಭೂಷಣಂ-
ಆಭರಣವು ವ್ಯತಿರೇಕಾಲಂಕಾರಃ || ಶಾರ್ಙ್ಗಲಂಕಾರದೀತಿವೃತ್ತಂ || ೧೬ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ- ವಿಷಯ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಅಲಂಕಾರವಾಗಿರುತ್ತಾ
ಎಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಮನುಷ್ಯನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಂಠಾಭ-
ರಣ ಮುಂತಾದುವು ಅಲಂಕಾರಗಳಾಗುವವಿಲ್ಲ. ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು
ಸಂಸ್ಕೃತ ವಾಣಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುತ್ತಾನೋ ಅಂಥಾ ಮನು-
ಷ್ಯನ ಮಾತೇ ಭೂಷಣವಾಗಿರುತ್ತೆಂದು ಭಾವವು. || ೧೬ ||

ಶ್ಲೋ|| ವಿದ್ಯಾನಾಮನರಸ್ಯ ರೂಪಮಧಿಕಂ ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಗುಪ್ತಂ
ಧನಂ ವಿದ್ಯಾಭೋಗಕರೀ ಯಶಸ್ಸುಖಕರೀ ವಿದ್ಯಾ
ಗುರಾಣಾಂಗುರುಃ | ವಿದ್ಯಾಬಂಧುಜನೋ ವಿದೇಶ
ಗಮನೇ ವಿದ್ಯಾಪರಾದೇವತಾ ವಿದ್ಯಾರಾಜಸುಪೂಜ್ಯ
ತೇ ನಹಿಧನಂ ವಿದ್ಯಾವಿಹೀನೇ ಪಶುಃ || ೧೭ ||

ಟೀಕ|| ನರಸ್ಯ-ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ, ವಿದ್ಯಾನಾಮ-ವಿದ್ಯವೆಂಬುವಂಥಾದ್ದು,
ಅಧಿಕಂ- ಹೆಚ್ಚಾದ, ರೂಪಂ - ಕಟಕಾದ್ಯಾಭರಣವು, ಭವತಿ- ಆಗುತ್ತದೆ,
ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಗುಪ್ತಂ-ಧನಂ-ಪ್ರಚ್ಛನ್ನ- ರಹಸ್ಯವಾಗಿ, ಗುಪ್ತಂ-ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ,
ಧನಂ-ದ್ರವ್ಯವು, ಭವತಿ-ಆಗುತ್ತದೆ. ವಿದ್ಯಾ-ವಿದ್ಯೆಯು, ಭೋಗ-
ಕರೀ ಭೋಗ ಭೋಗವನ್ನು, ಕರೀ - ಉಂಟುಮಾಡುವಂಥಾದ್ದಾಗುತ್ತದೆ.
ಶಂಜ- ಇಷ್ಟಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲ, ಯಶಸ್ಸುಖಕರೀ- ಯಶಾ- ಕೀರ್ತಿಯೇನು,
ಸುಖ- ಸೌಖ್ಯವೇನು, ಇವುಗಳನ್ನು ಕರೀ - ಉಂಟುಮಾಡುವಂಥಾದ್ದಾಗು-
ತ್ತದೆ. ವಿದ್ಯಾ-ವಿದ್ಯೆಯು ಗುರಾಣಾಂಗುರುಗಳಿಗೆ, ಗುರುಃ- ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ
ದ್ದು ಅಥವಾ ಉಪದೇಶಗಮ್ಯವಾದದ್ದು. ವಿದ್ಯಾ- ವಿದ್ಯೆಯು, ವಿದೇಶಗಮ-
ನೇ- ಸಂಚಾರದಲ್ಲಿ, ಬಂಧುಜನ-ಸೃಹೃದ್ಜನವು (ಬಂಧುಜನವು) ಭವತಿ-ಆಗು-
ತ್ತದೆ ವಿದ್ಯಾ-ವಿದ್ಯೆಯು, ಪರಾದೇವತಾ- ಪರಾ-ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ, ದೇವತಾ-
ದೇವರು, ಭವತಿ-ಆಗುತ್ತದೆ ವಿದ್ಯಾ- ವಿದ್ಯೆಯು, ರಾಜಸು ದೊರೆಗಳಮಧ್ಯ

3 ಬೇಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತ್ಯಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೧೭

ದನ್ನಿ, ಪೂಜ್ಯತೇ-ಪೂಜಿಬ್ಬತುತ್ತುದೆ ಧನಂತು-ದ್ರವ್ಯವಾದರೋ, ನಹುಭವ
ತಿ - ಉಕ್ತ ಪ್ರಕಾರವಾಗುವದಿಲ್ಲ, ತನ್ಮಾತ-ಆಕಾರಣದ ದನೆಯಿಂದ, ವಿದ್ಯಾ
ವಿಹೀನ-ವಿದ್ಯಾಶೂನ್ಯನಾದ ಮನುಷ್ಯನು, ಪಶು-ಪಶುವಿಗೆ ಸಮಾನನಾದಂ
ಥಾವನು, ಭವತಿ - ಆಗುತ್ತಾನೆ. (ಸಾವಯವಮಾಲಾರೂಪಕಾಲಂಕಾರಃ ||
ಶರೂಪವಿಕ್ರೇಡಿತ್ಯಪ್ತಂ) ||೧೭||

ತಾತ್ಪರ್ಯ--ವಿದ್ಯೆಯು ಧನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತ್ಯುತ್ಕಮವಾದದ್ದೆಂಬು
ದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ವಿದ್ಯೆಯು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಅಲಂಕಾರಸ್ವರೂಪವಾ
ಗಿರುವದಲ್ಲದೆ ದೇಹಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಬಂಧುಜನರೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸಂ
ರಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಗೋಪ್ಯವಾದ ಧನವು. ರಾಜನಭಾ
ದ್ಲಿ ಬಸುಮಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಎಂದು ಗುರುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಗುರು
ವಾದದ್ದು. ವಿದ್ಯೆಯಿಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯನು ಪಶುಸಮಾನವಾಗಿ ಭಾವಿಸಲ್ಪಡು
ವದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ||೧೭||

ಶ್ಲೋ|| ಕ್ಷಾಂತಿಶ್ಚೇತ್ಕವಚೇನ ಕಿಂ ಕಿಮರಿಭಿಃ ಕೋಧೋ
ಸ್ತಿಚ್ಛೇದೋಹಿನಾಂ | ಜ್ಞಾತಶ್ಚೇದನಲೇನ ಕಿಂ ಯ
ದಿ ಸುಹೃದ್ವಿವ್ಯಾಪಧ್ಯಃ ಕಿಂ ಫಲಂ || ಕಿಂ ಸರ್ಪ
ಯದಿ ದುರ್ಜನಾಃ ಕಿ ಮುಧನ್ಯ ವಿ-ದ್ಯಾ ನವದ್ಯಾ
ಯದಿ ವ್ರಿಡಾಚೇತ್ಕಮುಭೂಷಣೈ ಸ್ಸುಕವಿತಾ ಯ
ದ್ಯಸ್ತಿ ರಾಜ್ಯೇನ ಕಿಂ || ೧೮ ||

ಟೀಕಾ|| ಪೇಹನಾಂ-ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಕ್ಷಾಂತಿಶ್ಚೇತ-ಕ್ಷಮಾಗುಣವಿರು
ವಂಥಾದ್ದಾದರೆ, ಕವಚೇನ-ಕವಚದಿಂದ, ಕಿಂ-ಎನು ಪ್ರಯೋಜನವು, ಪೇಹ
ನಾಂ-ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ, ಕ್ರೋಧಃ-ಕೋಪವು, ಅಸ್ತಿಚೇತ-ಇರುವಂಥಾದ್ದಾದರೆ,
ಅರಿಭಿಃ-ಶತ್ರುಗಳಿಂದ, ಕಿಂ-ಎನು ಪ್ರಯೋಜನವು ? ಜ್ಞಾತಿಃ-ದಾಯಾದಿಯು
ಚೇತ-ಇರುವಂಥಾವನಾದರೆ, ಅನಲೇನ-ಅಗ್ನಿಯಿಂದ, ಕಿಂ-ಎನು ಪ್ರಯೋ
ಜನ, ಸುಹೃತಃ-ಸ್ನೇಹಿತನು, ಅಸ್ತಿಯದಿ-ಇರುವಂಥಾವನಾದರೆ, ದಿವ್ಯಾಪ
ಧ್ಯಃ-ಸಿದ್ಧಾಪಧಗಳಿಂದ, ಕಿಂಫಲಂ-ಎನು ಪ್ರಯೋಜನವು ? ದುರ್ಜನಾಃ-
ದುಷ್ಟಜನರು, ಸಂತಿಯದಿ-ಇರುವಂಥಾವರಾದರೆ, ಸರ್ಪಃ-ಸರ್ಪಗಳಿಂದ
ಕಿಂ-ಎನು ಪ್ರಯೋಜನ ? ವಿದ್ಯಾ-ವಿದ್ಯೆಯು, ಅನವಧ್ಯಯದಿ-ನಿರ್ದುಷ್ಟ
ವಾದದ್ದಾಗಿದ್ದರೆ, ಧನ್ಯಃ-ದ್ರವ್ಯದಿಂದ, ಕಿಂ-ಎನು ಪ್ರಯೋಜನ. ವ್ರಿಡಾ

ಲಜ್ಜೆಯು, ಚೇತಃ - ಇರುವಂಥಾದ್ದಾದರೆ, ಭೂಷಣೈಃ - ಆಭರಣಗಳಿಂದ, ಕಿಂ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ ? ಸುಕವಿತಾ - ಸು - ಸಮೀಚೀನವಾದ, ಕವಿತಾ - ಕವಿತ್ವವು, ಅಸ್ತಿಚೇತಃ - ಇರುವಂಥಾದ್ದಾದರೆ, ರಾಜ್ಯೇನ ರಾಜ್ಯದಿಂದ, ಕಿಂ - ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ ಆಕ್ಷೇಪಾಲಂಕಾರಃ | ೧೮ |

ತಾತ್ಪರ್ಯ - ಲೋಕಹಿತಾಹಿತ ಪ್ರಸಂಗ ಸಂಗತಿಯಿಂದ ವಿದ್ಯೆಯು ಸರೋತ್ಪತ್ತಿಷ್ಠವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಮಾನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹ್ರಮಾಗ್ರಣವು ಕವಚದಹಾಗೆ ಕಠಿರಸಂರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಕೋಪವಿರುವದಾದರೆ ಕತ್ತಿಗಳೋವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ ಜ್ಞಾತಿ ಇರುವನಾಸರೆ ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ಪರಿತಾಪವನ್ನಂಜುವಾಡುತ್ತಾನೆ. ಸ್ನೇಹಿತನು ಇರುವದಾದರೆ ಸಿದ್ಧಾಪಧಗಳಂತೆ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ದುರ್ಜನರು ಇದ್ದರೆ ಸರ್ಪಗಳಂತೆ ಮತ್ಸರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಿದ್ಯಾ ಅಂದರೆ ಕಾಶ್ಯ, ಅಲಂಕಾರಾವಿ ವಿದ್ಯೆಗಳು ನಯನೀತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವಂಥಾದ್ದಾಗುತ್ತದೆ. ದುಷ್ಟಕಾಶ್ಯ ಮಾಡಬಾರದೆಂಬ ಲಜ್ಜೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವದಾದರೆ ಆಭರಣಮೋವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತದೆ. ಒಳ್ಳೆಯ ಕವಿತ್ವವೆಂದರೆ ಕಬ್ಬಾಲಂಕಾರ, ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ ರಸಗುಂಭಿತವಾದ ವದಪ್ರಯೋಗಗಳುಳ್ಳ ಕವಿತ್ವವಾಡುವಂಥವನಾಸರೆ, ರಾಜಭೋಗವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. (ಮಾನುಷ್ಯರಿಗೆ ಎಂಬುವದನ್ನು ಸರ್ವತ್ರ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು) ಶ್ಲೋ|| ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಂ ಸ್ವಜನೇ ದಯಾ ಪರಜನೇ ಕಾರ್ಯಂ ಸದಾ

ದುರ್ಜನೇ ಪ್ರೀತಿಸ್ಸಾಧ್ಯಜನೇ ನಯೋ ನೃಪಜನೇ
ವಿದ್ವಜ್ಜನೇ ಚಾರ್ಜವಂ | ಕಾರ್ಯಂ ಕತ್ರಜನೇ ಹ್ರಮಾ
ಗುರುಜನೇ ಕಾಂತಾಜನೇ ದೃಷ್ಟತಾ ಯೇಚೈವಂ
ಪುರುಷಾಃ ಕಲಾ ಸುಕುಶಲಾಸ್ತೇ ವೈವಲೋಕಸ್ಥಿತಿಃ

ಟೀಕು || ಸ್ವಜನೇ - ಬಂಧುಜನದಲ್ಲಿ, ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಂ - ಭಂದಾನುವರ್ತನೆಯು. ಪರಜನೇ - ಅನ್ಯರಲ್ಲಿ, ದಯಾ - ಕೃಪೆಯು, ದುರ್ಜನೇ - ದುಷ್ಟಜನಗಳಲ್ಲಿ, ಸದಾ - ನಿರಂತರದಲ್ಲೂ, ಶಾರ್ಯಂ - ಪರಾಕ್ರಮವು, ಸಾಧುಜನೇ - ಸತ್ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಃ - ವಿಶ್ವಾಸವು, ನೃಪಜನೇ ರಾಜರಲ್ಲಿ, ನಯಃ - ನೀತಿಯು, ವಿದ್ವಜ್ಜನೇ - ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ, ಅರ್ಜವಂಚ ವಿಧೇಯತ್ವವೂ ಕೂಡ,

ಶತ್ರುಜನೇ- ಶತ್ರುಜನದಲ್ಲಿ, ಶೌರ್ಯಂ- ಪ್ರತಾಪವು. ಗುರುಜನೇ- ವಿಶ್ರಾಂತಿ
ಗುರುಜನಗಳಲ್ಲಿ, ಕ್ಷಮಾ - ಶಾಂತಿಯು, ಕಾಂತಾಜನೇ - ಸ್ತ್ರೀಜನದಲ್ಲಿ,
ಧೃತ್ಯಂತಾ- ಪ್ರಾಬಲ್ಯವು, ಅಥವಾ (ಬಿ ತುರ್ಯವು) ಎವಂ- ಈ ಪ್ರಕಾರ
ವಾಗಿ, ಯೇ- ಯಾವ, ಪುರುಷಾಃ- ಮನುಷ್ಯರು, ಕಳಾಸು- ವಿದ್ಯಾಶಿಲ್ಪಾದಿ
ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ, ಕುಶಲಾ- ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಗಳಾಗಿರುತ್ತಾರೋ, ತೇಷ್ವೇವ- ಅವರು
ಗಳಲ್ಲಿಯೇ, ಲೋಕಸ್ಥಿತಿಃ ಲೋಕ- ಪ್ರಪಂಚದ, ಸ್ಥಿತಿಃ- ಮರ್ಯಾದೆಯು,
ಅಸ್ತಿ- ಇದೆ. ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಾಲಂಕಾರ. ||೧೯||

ತಾತ್ಪರ್ಯ- ಮನುಷ್ಯರು ಸ್ವಜನರಲ್ಲಿ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವು, ವರಜನದಲ್ಲಿ
ದಯೆಯು, ದುರ್ಜನರಲ್ಲಿ ಶೌರ್ಯವು, ಸಾಧುಜನಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವು,
ರಾಜರಲ್ಲಿ ನೀತಿಯೂ, ವಿವ್ರಾಂಶರಲ್ಲಿ ವಿನಯವೂ, ಕತ್ರಜನಗಳಲ್ಲಿ ಶೌರ್ಯ
ವೂ, ಗುರುಜನದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಮೆಯೂ, ಸ್ತ್ರೀಜನದಲ್ಲಿ ಚಾತುರ್ಯವೂ ಇವುಗಳ
ಳುಳ್ಳವರಾಗಿ ಇರುತ್ತಾರೋ ಅಂಥವರಲ್ಲಿಯೇ ಲೋಕಮಾರ್ಯಾದೆಯು
ಇರುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಸರ್ವಕಲಾಕುಶಲರಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಗು
ಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅವರಲ್ಲಿ ನೆನೆಗೊಂಡಿರುತ್ತೆಂದು ಭಾವವು. (ಸಮುಚ್ಚ
ಯಾಲಂಕಾರಃ) ||೧೯||

ಶ್ಲೋ|| ಜಾಡ್ಯಂ ಧಿಯೋಹರತಿ ಸಿಂಚತಿವಾಚಿ ಸತ್ಯಂ ಮಾ
ನೋನ್ನತಿಂ ದಿಕತಿ ಪಾಪಮಪಾ ಕರೋತಿ || ಚೇತಃ
ಪ್ರಸಾದಯತಿ ದಿಕ್ಷಾತನೇತಿ ಕೀರ್ತಿಂ ಸತ್ಸಂಗತಃ
ಕಥಯ ಕಿಂ ನ ಕರೋತಿ ಪುಂಸಾಂ || ೨೦ ||

ಟೀಕಾ || ಸತ್ಸಂಗತಿಃ-ಸತ್-ಸಮಾಚೀನವಾದಂಥ, ಸಂಗತಿಃ-ಸ್ನೇಹವು
(ಅಥವಾ ಸಜ್ಜನಸಹವಾಸವು) ಧಿಯಃ- ಬುದ್ಧಿಯು, ಜಾಡ್ಯಂ- ಜಡತ್ವವನ್ನು,
ಹರತಿ- ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತದೆ. ವಾಚಿ- ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ, ಸತ್ಯಂ- ಸತ್ಯವನ್ನು,
ಸಿಂಚತಿ - ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಮಾನೋನ್ನತಿಂ - ಮಾನ - ಗೌರವದ,
ಉನ್ನತಿಂ- ಅತಿಶಯವನ್ನು, ದಿಕತಿ- ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಪಾಪಂ-ಪಾಪ
ವನ್ನು. ಅಪಾಕರೋತಿ- ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ ಚೇತಃ- ಮನಸ್ಸನ್ನು, ಪ್ರಸಾ
ದಯತಿ- ನಿರ್ಮಲಮಾಡುತ್ತದೆ. ದಿಕ್ಷು- ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ, ಕೀರ್ತಿಂ - ಯಶ
ಸ್ಸನ್ನು, ತನೋತಿ- ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಪುಂಸಾಂ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ, ಕಿಂ-

ಎನನ್ನು, ನಕರೇತಿ- ಮಾಡುವದಿಲ್ಲ ? ಕಥಯ - ಹೇಳು. || ಸಮಾಚ್ಛ
ಯಾಲಂಕಾರಃ || ವಸಂತತಿಲಕಾವೃತ್ತಂ || || ೨೦ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ- ~~ವಿದ್ಯಾವತಃ ವಸಂತಾವೃತ್ತಂ ತ ಕೇಯವೃತ್ತಂ~~
~~ದಿದ್ದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.~~ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಂಗವು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರ
ವಾದದ್ದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಂಗವು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಯಾವ
ಯಾವ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ತಾನೇ ಮಾಡಿಕೊಡುವದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಹಿಂದೆ
ಹೇಳಿದ ಸತ್ಸಂಗತ್ವವು ಮನುಷ್ಯನ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲವಾಗಿ
ಮಾಡಿ, ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತವನ್ನು ಆಡದಂತೆ ಮಾಡುವದಲ್ಲದೆ ಹೆಚ್ಚಾದ ಗೌರ
ವವನ್ನೇ ಉಂಟುಮಾಡಿ ಪಾಪವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ಹತ್ತು ವಿದ್ಯಾಗಳ
ಲ್ಲಿಯೂ ಕೀರ್ತಿಯು ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವದರಿಂದ ಸಜ್ಜನನದವನವು
ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದದ್ದೆಂದು ಭಾವವು. || ೨೦ ||

ಶ್ಲೋ|| ಜಯಂತಿ ತೇ ಸುಕೃತಿ ನೋ ರಚ ಸಿದ್ಧಾಃ ಕವೀಶ್ವರಾಃ ||

ನಾಸ್ತಿ ತೇಷಾಂ ಯಶಃಕಾವೇ ಜರಾಮರಣಜಂ
ಭಯಂ || ೨೧ ||

ಟೀಕು | (ಯೇ ಯಾರು) ರಚಿಸಿದ್ದಾ ಸಿದ್ಧಶೃಂಗಾರಾದಿರನುಗಳು
ಶೃಂಗಾರ ಕವೀಶ್ವರರೋ, ತೇಸುಕೃತಿನಃ- ಅಂಥಾ ಸುಕೃತಶಾಲಿಗಳಾದ ಕವೀ
ಶ್ವರರು, ಜಯಂತಿ- ಸರ್ವೋತ್ತಮರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ತೇಷಾಂ- ಅಂಥಾ ಕವೀಶ್ವ
ರರ, ಯಶಃಕಾವೇ- ಯಶಃ- ಕೀರ್ತಿಯೆಂಬುವಂಥ, ಕಾವೇ- ಶರೀರದಲ್ಲಿ.
ಜರಾಮರಣಜಂ- ಜರಾ- ವಾರ್ಧಕ್ಯವೇನು, ಮರಣ- ಸಾಶವೇನು, ಇವುಗಳ
ದಶೆಯಿಂದ, ಜಂ- ಹುಟ್ಟಿದ, ಭಯಂ- ಭಯವು, ನಾಸ್ತಿ- ಇಲ್ಲ. ಕಾವ್ಯ
ಲಿಂಗಾಲಂಕಾರಃ ವೃತ್ತಮಾನುಷ್ಠಭಂ || ೨೧ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ- ಕವೀಶ್ವರರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ.
ಶೃಂಗಾರಾದಿ ಸಿದ್ಧರೂಪಗಳೆಲ್ಲ ಕವೀಶ್ವರರು ಸರ್ವೋತ್ತಮರಾಗಿ ಇದ್ದಾರೆ.
ಕವೀಶ್ವರರ ದೇಹವು ಪಂಚಭೂತಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ಜರಾಮರಣಗಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ
ಲೋಕಾಂತರ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿಸಾಗ್ಯೂ ಅವರುಗಳ ಯಶಃಶರೀರವು ಜರಾ
ಮರಣ ಭಯದಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾಗಿ ಅದ್ವೈತಿ ಇರುತ್ತದೆಯಾದ್ದರಿಂದ
ಕವೀಶ್ವರರು ಮನನೀಯರೆಂದು ಹೇಳಿದ್ಧಾನೆಂಬ ಭಾವವು. || ೨೧ ||

ಇತಿ ವಿದ್ಯತ್ವದ್ಧತಿ ಸ್ತವಾವತಃ.

—ಅಥ ಕಾರ್ಯಪದ್ಧತಿ ಪ್ರಾರಂಭಃ—

ಶ್ಲೋಕ! ಕ್ಷುತ್ರಾಕ್ಷು ವೋಪಿ ಜಠಾ ಕೃಶೋಪಿ ಶಿಥಿಲ ಪ್ರಾಯೋ
ಪಿಕಷ್ಪಾಸ್ವಂ ದಶಾಮಾಪನ್ನೋಪಿವಿಪನ್ನ ದೀಧಿತರಪಿ
ಪ್ರಾಣೋಷುನಶ್ಯತ್ಸ್ಯಪಿ || ಮತ್ತೇಭೇಂದ್ರ ವಿಭಿನ್ನ
ಕುಂಭಪಿಶಿತ ಗ್ರಾಸೈಕ ಬದ್ಧಸ್ತೃಹಃ ಕಿಂಜೇರ್ಣಂ
ತ್ಯಣಮತ್ತಿಮಾನಮಹತಾ ಮಗ್ರೇನರಃ ಕೇಸರೀ ||

ಟೀಕಾ || ಕ್ಷುತ್ರಾಕ್ಷು ವೋಪಿ - ಕ್ಷುತ್ರ - ಹಸಿವಿನಿಂದ, ಅಕ್ಷು - ವೋಪಿ - ಕೃಶ
ವಾದಾಗ್ಯೂ, ಜಠಾಕೃಶೋಪಿ, ಜಠಾ - ಮುದುಕತನದಿಂದ, ಕೃಶೋಪಿ ಸಣ್ಣ
ಗಾಳಿದ್ದಾಗ್ಯೂ, ಶಿಥಿಲಪ್ರಾಯೋಪಿ - ಅಂಗವೈಕಲ್ಯದಿಂದ ನಿರ್ಬಲವಾದಂಥ
ದಾದರೂ, ಕಷ್ಪಾಸ್ವಂ - ಕಷ್ಟತರವಾದ, ದಶಮಂ - ರೀತಿಯನ್ನು, ಆಪನ್ನೋಪಿ -
ಹೊಂದಿರುವುಪಾಧವಾಗಿಯಿದ್ದರೂ, ವಿಪನ್ನ ದೀಧಿತರಪಿ - ವಿಪನ್ನ - ಮಗ್ನ
ಹೋದ, ದೀಧಿತರಪಿ - ಕಾಂತಿವುಳ್ಳಂಥದಾದಾಗ್ಯಾದೂ, ಪ್ರಾಣೇಷು -
ಪ್ರಾಣಗಳೂ, ನಶ್ಯತ್ಸ್ಯಪಿ - ನಶವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವಂಥದಾದೂ
ಗ್ರಾಸದರೂ ಕೂಡ, ಮತ್ತೇಭೇಂದ್ರ ವಿಭಿನ್ನ ಕುಂಭಪಿಶಿತಗ್ರಾಸೈಕಬದ್ಧ
ಸ್ತೃಹಃ - ಮತ್ತ - ಮದಿಸುವಂಥ, ಇಭೇಂದ್ರ - ಗಜಶ್ರೇಷ್ಠದ, ವಿಭಿನ್ನ -
ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಕುಂಭ - ಕುಂಭಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇರುವ, ಪಿಶಿತ - ಮಾಂಸದ, ಗ್ರಾಸ -
ಕುಳದಲ್ಲಿ, ಏಕ - ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ಬದ್ಧ - ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಂಥ, ಸ್ತೃಹಃ - ಇಡ್ಛೆ
ಯುಳ್ಳಂಥ, ಮಾನಮಹತಾಂ - ಮಾನವಂತರುಗಳಿಗೆ, ಅಗ್ರೇ - ಮುಂದೆ,
ಗಡೆಯಲ್ಲಿ, ಸರಃ - ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಕೇಸರೀ - ಸಿಂಹವು, ಜೇರ್ಣಂ -
ಕೊಳೆತು ಹೋದ, ತ್ಯಣಂ - ಹಲ್ಲನ್ನು, ಅತ್ತಿಕಿಂ - ತಿನ್ನುತ್ತದೆಯೇ ಎಂಬ?
ಅಪ್ರಸ್ತುತಪ್ರಶಂಸಾಲಂಕಾರಃ | ಶಾರ್ದೂಲಮಿಕ್ರೇದಿತತವೃತ್ತ || ೨೨ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ - ಸಿಂಹದ ವೃತ್ತಾಂತದಿಂದ ಮಹಾತ್ಮರಾದ ಮಾನವರಿಗೆ
ಶಾರ್ದೂಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾನವಂತರಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯವಾದ
ಸಿಂಹವು - ಹಸಿವಿನಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿದ್ದರೂ, ವಾರ್ಧಕ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೂ,
ಶರೀರವು ಒಣಗಿದ್ದರೂ, ಪ್ರಾಣಗಳು ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಕಾಲ
ದಲ್ಲೂ, ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳವನ್ನು ಸೀಳಿ, ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಮಾಂಸವನ್ನು
ಭಕ್ಷಣವಾಡುವೇಕೆಂಬ ಆಶೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಇರುತ್ತೇಯೇಹೇರತು ಒಣಗಿದ

ಹುಲ್ಲನ್ನು ತಿಂದ. ಜೀವನವನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಕೋರುವದಿಲ್ಲ.
 ಏಕೆಂದರೆ — ಸಿಂಹವು ಮಾನವಂತರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದಂಥಾದ್ದರಿಂದ ನೀಚ
 ವಾದ ವೃತ್ತಿಗೆ ಕೋಗುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವವು. || ೨೦ ||

ಶ್ಲೋ|| ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ನಾಯುವ ಸಾವಸೇಕಮಲಿನಂ ನಿರ್ಮಾಂಸ
 ಮಹ್ಯಸಿಂಹ ಗೋಕಿಶ್ವಾಲಬ್ಧಾ ಪರಿತೋಷವೇತಿ ನಚ
 ತತ್ತಸ್ಯಕ್ಷುಧಾಶಾಂತಯೇ || ಸಿಂಹೋ ಜಂಬುಕ
 ಮಂಕಮಾಗತಮಪಿ ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ನಿ ಹಂತಿದ್ವಿಪಂ ಸರ್ವಕ
 ಕೃಚ್ಛ್ರಗತೋಪಿವಾಂಛತಿ ಜನಸ್ಪತ್ವಾನುರೂಪಂ
 ಫಲಂ || ೨೩ ||

ಚೀಕು || ಶ್ವಾ - ನಾಯಿಯು, ಸ್ವಲ್ಪಸ್ನಾಯುವಸೇಕವಲಿನಂ -
 ಸ್ವಲ್ಪ - ಕೊಂಚವಾಗಿ, ಸ್ನಾಯುವು ಕಾಲಬಿಡುವು, ವನಂ - ಮಜ್ಜೆವು ಅವುಗಳ,
 ವಸೇಕ - ಸಂಬಂಧವಿದೆ, ಮಲಿನಂ - ಮಾಸಿಕೊಂಡು ಇರುವ, ನಿರ್ಮಾಂಸ
 ಮುಖ - ಮಾಂಸರಹಿತವಾಗಿದ್ದಂಥಾದ್ದಾದ್ದಾಗ್ಯಾದರೂ ಕೂಡ, ಗೋಕಿ -
 ಗೋವಿನ, ಅಸಿಂಹ - ಮೂಲೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋದ, ಪರಿತೋಷ - ಸಂತೋ
 ಷವನ್ನು, ಏತಿ - ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ತತಃ - ಆ ಮೂಲೆಯು, ತಸ್ಯ - ಆ ಶ್ವಾನಕ್ಕೆ
 ಹ್ವುಧಾಶಾಂತಯೆ, ಹ್ವುಧಾ - ಹಸುವಿಗೆ, ಶಾಂತಯೇ - ಶಾಂತಿಗೊಳಿಸ್ಕರಿ ನ-
 ಆಗುವದಿಲ್ಲ. ಸಿಂಹಃ - ಸಿಂಹವು, ಜಂಬುಕಂ - ನಯನ್ನು, ಅಂಕಂ - ತೊಡ
 ಯನ್ನು, ಆಗತಮುಖ - ಹೊಂದಿದಂಥಾದ್ದಾದ್ದಾಗ್ಯಾದರೂ, ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ಬಿಟ್ಟು,
 ದ್ವಿಪಂ - ಅನೆಯನ್ನು, ನಿಹಂತಿ - ಸಂಹಾರಮಾಡುತ್ತೆ. (ತಥಾಹ - ಅದು
 ಯುಕ್ತವೇನು.) ಸರ್ವಕ - ಸಮಸ್ತ, ವಾದ - ಜನಃ - ಜನವು, ಕೃಚ್ಛ್ರಗ
 ತೋಪಿ - ಕೃಚ್ಛ್ರ - ಕಷ್ಟವನ್ನು, ಗತೋಪಿ - ಹೊಂದಿಯದ್ದಾಗ್ಯೂ, ಸತ್ವಾ
 ನುರೂಪಂ - ಸತ್ವ - ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ, ಅನುರೂಪಂ - ಸದೃಶವಾದಂಥ, ಫಲಂ -
 ಫಲವೆನ್ನೇ, ವಾಂಛತಿ - ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೆ. ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರಃ |
 ಶಾದೂಲವಿಕ್ರೇದಿತಸ್ಯ ತಂ || ೨೩ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ — ಶೌರ್ಯಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಒಂದು ನಾಯಿ
 ಯು-ಕೊಂಚ ಮಾಂಸಮಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಗೋವಿನ ಮೂಲೆ
 ಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಹಳ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಅದ

ರಂದ ಹೊಟ್ಟಿತುಂಬುವಲ್ಲಿ. ಸಿಂಹವಾದರೋ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಬಂದ ನರಿ
ಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಆನೆಯನ್ನು ಹೂಡೆಯೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛೆ
ಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಸರ್ವಜನಗಳೂ ತಂತಮ್ಮ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾದ
ಫಲವನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶ್ವಾನ, ಸಿಂಹಗಳ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ
ವಿವಾಂಸರೂ ಕೂಡ ಎಂಥಾ ಕಷ್ಟವಾದರೂ ತಮ್ಮ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ತಕ್ಕ
ಫಲವನ್ನೇ ಅವೇಕ್ಷಿಸುವರೆಂದು ಭಾವಿಸು. ||೨೩||

ಶ್ಲೋ|| ಲಾಂಗೂಲಚಾಲನ ವದಕ್ಕ ರಣಾವಧಾತಂ ಭೀಮಾ

ನಿಸತ್ಯ ವದನೋವರ ದರ್ಶನಂಚ || ಕ್ವಾಪಿಡದಸ್ಯ

ಕುರುತೇ ಗಜಪುಂಗವಸ್ಯು ಧೀರಂ ವಿಲೋಕಯತಿ

ಜಾತುಕತ್ಯಕ್ತ ಭುಜ್ಜೀ

|| ೨೪ ||

ಟೀಕಾ || ಶ್ವಾ- ನಾಯಿಯು, ಲಾಂಗೂಲಚಾಲನಂ- ಲಾಂಗೂಲ- ಬಾಲ
ವನ್ನು, ಚಾಲನಂ- ಅಲ್ಲಾಡಿಸೋಣವನ್ನೂ, ಅಧಃ- ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ, ದರ್ಶನಾ
ವಧಾತಂ - ದರ್ಶನ - ಕಾಲಿನಿಂದ, ಅವಧಾತಂ - ಹೊಡೆಯೋಣವನ್ನೂ,
ಭೂಮಾ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ, ನಿಸತ್ಯ- ಬಿದ್ದು, ವದನೋದದರ್ಶದಂಚ ವದನ-
ಮುಖವೂ, ಉವರ- ಹೊಟ್ಟೆಯೂ ಇವುಗಳನ್ನು, ದರ್ಶನಂಚ - ತೋರಿ
ಸೋಣವನ್ನೂ, ಪಿಂತದಸ್ಯ- ಅನ್ನವನ್ನು ಹಾಕುವವನ ಪುರಸ್ಕೃತ-
ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ, ಕುರುತೇ - ಮಾಡುತ್ತದೆ, ಗಜಪುಂಗವಸ್ಯು- ಗಜ-
ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದರೂ ಧೀರಂ- ಗುರ್ಧೀರವಾಗಿ, ವಿಲೋಕಯತಿ- ನೋಡುತ್ತದೆ,
ಜಾತುಕತ್ಯಕ್ತ- ಜಾತು- ಪ್ರಿಯೋಕ್ತಿಗಳ, ಶತ್ಯೈಶ್ಚ-ನೂರರಿಂದ, ಭುಂಕ್ಷೀ
ಭೋಜನಮಾಡುತ್ತದೆ. || ದೃಷ್ಟಾಂತಾಲಂಕಾರಧ್ವನಿಃ || ಶಬ್ದರೂಪಿ
ಕ್ರೀಡಿತವೃತ್ತಂ || ೨೪ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ನಾಯಿಯು-ತನಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಹಾಕುವವನ ಮುಂ
ದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಬಾಲವನ್ನು ಬಡಿಯುತ್ತಾ, ಕಾಲಲ್ಲಿ ನೆಲವನ್ನು ಕೆರೆದು ನೆಲ
ದಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಹೊರಳಾಡುತ್ತಾ, ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನೂ ಮುಖವನ್ನೂ ತೋ
ರಿಸಿ, ಅತಿ ದೈನ್ಯವೃತ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಗಜಶ್ರೇಷ್ಠವಾದರೋ
ತಿಂಡಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಂಭೀರವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು
ಅನೇಕವೇಳೆ ಉಪಚಾರದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿದರೆ ತಿಂಡಿಯನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತದೆ

ಅಂದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪ ಮನುಷ್ಯರು ಅಲ್ಪಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೋಸ್ಕರ
(ಜೀವನಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ಅತಿ ದೈನ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಭೀರಪುರು
ಷರು ದೈನ್ಯಪಡದೆ ಅತಿ ಗಂಭೀರವಾಗಿರುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ಲೋ|| ಪರಿವರ್ತಿನಿ ಸಂಸಾರೇಮೃತಃ ಕೋವಾನಜಾಯತೇ||

ಸಜಾತೋ ಯೇನ ಜಾತೇನ ಯಾತಿ ವಂಶಸ್ಸಮುನ್ಮತಿಂ||

ಟೀಕು | ಪರಿವರ್ತಿನಿ - ತಿರುಗುತ್ತಿರುವ, ಸಂಸಾರ - ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ,
ಮೃತಃ - ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ, ಕೋವಾ - ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು ತಾನೆ,
ನಜಾಯತೇ - ಹುಟ್ಟುವದಿಲ್ಲ, ಜಾತೇನ - ಹುಟ್ಟಿದಂಥ, ಯೇನ - ಯಾವ
ಮನುಷ್ಯನಿಂದ, ವಂಶಃ - ವಂಶವು, ಸಮುನ್ಮತಿಂ - ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು, ಯಾತಿ
ಹೊಂದುತ್ತದೆಯೋ, ಸಃ - ಆ ಮನುಷ್ಯನು, ಜಾತಃ - ಹುಟ್ಟಿದವನು. ಮೃತಃ
ಮಾನುಷ್ಯಭಂ || ೨೫ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ - ವಂಶಕ್ಕೆ ಕೀರ್ತಿತರತಕ್ಕವನು ಹುಟ್ಟಿದ್ದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಥಕ
ವೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಜನನ ಮರಣರೂಪಕವಾದ ಈ ಸಂಸಾರ
ದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನುತಾನೇ ಸತ್ತವನು ಹುಟ್ಟುವದಿಲ್ಲ. ಯಾವ ಮನು
ಷ್ಯನು ಹುಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಮಳವು ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಗೆ ಬರುತ್ತದೋ ಅವನೇ ಹುಟ್ಟಿ
ದವನೆಂದು ಲೆಕ್ಕವು. ಅಂದರೆ ವಂಶಕ್ಕೆ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ ತರುವಂಥವನು ಹು
ಟ್ಟಿದರೆ ಸಾರ್ಥಕವೆಂಬ ಭಾವವು. || ೨೫ ||

ಶ್ಲೋ|| ಕುಸುಮಸ್ತಬಕಸ್ಯೇವ ದ್ವಯಿಾವೃತ್ತಿರ್ಮನಸ್ವಿನಃ||

ಮೂರ್ಛಿವಾ ಸರ್ವಲೋಕಸ್ಯ ಶೀರ್ಯತೇ ವನ ವಿವವಾ||

ಟೀಕು | ಕುಸುಮಸ್ತಬಕಸ್ಯೇವ - ಕುಸುಮ - ಪುಷ್ಪದ, ಸ್ತಬಕಸ್ಯೇವ -
ಗುಟ್ಟುಹೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ಮನಸ್ವಿನಃ - ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ, ದ್ವಯಾ - ಎರಡು
ವಿಧವಾದ, ವೃತ್ತಿಃ - ವ್ಯಾಪಾರವು, ಭವತಿ - ಆಗುತ್ತದೆ, (ತದ್ವೃತ್ತಿದ್ವಯಂ -
ಆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ವೃತ್ತಿಗಳು, ಕಿಂ - ಯಾವುವೆಂದರೆ,) ಸರ್ವಲೋಕಸ್ಯ -
ಸರ್ವ - ಸಮಸ್ತವಾದಂಥಾ, ಲೋಕಸ್ಯ - ಜನಗಳ, ಮೂರ್ಛಿವಾ - ತಲೆಯ
ಮುರಿದಾಗಲಿ, (ಉನ್ನತಕ್ಕಾದದ್ದಿಲ್ಲಾಗಲಿ) ವನೇವಾ - ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ,
(ವಿದೇಶದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ) ಶೀರ್ಯತೇ - ಜೀರ್ಣವಾಗೋಣವಾಗುತ್ತದೆ, (ವಾಸ
ಮಾಡೋಣವಾಗುತ್ತದೆ.) || ೨೬ ||

4 ಬೇಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೨೫

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ಮಾನವಂತರಾದ ಪುರುಷರ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹುನ್ನಿನ ಗೊಂಚಲಿನೋಪಾನಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ವ್ಯಾಪಾರವುಂಟು. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ—ಹೂವಿನ ಗೊಂಚಲು ಎಲ್ಲಾ ಜನಗಳ ತಲೆಯಮೇಲಿರುತ್ತವೆ. ಮಾನಿಷ್ಠರಾದ ದೊಡ್ಡಮನುಷ್ಯರು ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮವಾದ ಪದವಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಪುಷ್ಪವು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಮಾನಿತರಾದರೂ ಉನ್ನತವಾದವಿ ಇಲ್ಲವಾದರೆ ವಿವೇಕವು ಮಾತಿ ಅಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಭಾವವು. ||೨೬||

ಶ್ಲೋ|| ಸಂತ್ಯಜ್ಯೇಪಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಪ್ರಭೃತಯಃ ಸ್ಸಂಭಾವಿತಾಃ
ಪಾಚಷಾಸ್ತಾಃ ಪ್ರತ್ಯೇಷ ವಿಶೇಷ ವಿಕ್ರಮರುಚೀ
ರಾಹುರ್ನವೈರಾಯತೇ || ದ್ವಾವೇ ವಗ್ರಸತೇ ದಿವಾ
ಕರ ನಿಶಾಪ್ರಾಣೇಶ್ವರಾ ಭಾಸ್ವರಾ ಭ್ರಾತಃ ಪರ್ಮಣಿ
ಪಶ್ಯದಾನವಪತಿ ಶ್ವೀರ್ಷಾವಶೇಷಾ ಕೃತಿಃ || ೨೭ ||

ಟೀಕು || ಅನ್ಯೇ- ಪಾತ್ರೆ ಕೆಲವರಾದ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಪ್ರಭೃತಯಃ- ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರೇ ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ, ಸಂಭಾವಿತಾಃ - ಗ್ರಹಣಯೋಗ್ಯರಾದ, ಪಂಚಷಾಃ- ಐದು ಗ್ರಹಗಳೂ, ಸಂತ್ಯಜಿ- ಇರುವಂಥವರಾದಾಗ್ಯೂ ಕೂಡ, ತಾಪ್ರತಿ - ಅಂಥವರನ್ನು ಕೂರಿತು, ವಿಶೇಷ ವಿಕ್ರಮರುಚಿಃ - ವಿಶೇಷ - ಅಧಿಕವಾದ, ವಿಕ್ರಮ- ಪರಾಕ್ರಮ- ಪರಾಕ್ರಮವೂ, ರುಚಿಃ- ಕಾಂತಿಯೂ ವುಳ್ಳಂಥಾ, ರಾಹುಃ- ರಾಹುಗ್ರಹವು, ನವೈರಾಯತೇ- ವೈರವನ್ನು ಮಾಡುವದಿಲ್ಲ. ದಾನವಪತಿಃ- ರಾಕ್ಷಸೇಶ್ವರನಾದ, ಶೀರ್ಷಾವಶೇಷಾಕೃತಿಃ- ಶೀರ್ಷಾಶಿಂಸ್ಸಿನಿಂದ, ಅವಶೇಷ ಮಿಕ್ಕಂಥಾ, ಆಕೃತಿಃ ಆಕಾರವುಳ್ಳ, ಏಷರಾಹುಃ- ಆ ಪೂರ್ವೋಕ್ತನಾದ ರಾಹುಗ್ರಹವು, ದಿವಾಕರಾನಿಶಾಪ್ರಾಣೇಶ್ವರಾ- ದಿವಾಕರ- ಹಗಲನ್ನು ಬಿಡುಮಾಡುವ, ನಿಶಾ - ರಾತ್ರಿಗೆ, ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರಾ - ಪ್ರಾಣಕಾಂತನಾದ, ಭಾಸ್ವರಾ - ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ದ್ವಾವೇವ- ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನೇ, ಪರ್ಮಣಿ ಪರ್ಮಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಗ್ರಸತೇ- ಗ್ರಾಸಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಹೇಭ್ರಾತಃ- ಎಲೈ ಅಣ್ಣನೇ, ಪಶ್ಯ- ನೋಡು, ಇತಿ- ಹೀಗೆಂಬದಾಗಿ, ಅವದತಃ- ಹೇಳಿದಮು. ಶಾಬ್ದೂಲವಿಕ್ರೇದಿತವೃತ್ತಂ || ೨೮ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ರಾಹುಗ್ರಹವು ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಗ್ರಹಗಳೂ ಗ್ರಾಸಯೋಗ್ಯರಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅವಾಪ್ರತಿಪತ್ ಸೂರ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಪೂರ್ಣಿಮಾ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿರವದ್ದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರನ್ನು ಗ್ರಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾತೆ. ಅಂದರೆ ಪೂರ್ಣವಾದ ಶರೀರವಿಲ್ಲದೆ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಪೂರ್ಣವೈರವನ್ನು ಬಿಡದೆ ಅಂಥಾ ಮುಹುರ್ತಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಅವಯವಗಳು ಇದ್ದರೆ ಇನ್ನೂ ಎಂಥಾ ಅಸಾಧ್ಯ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವನೋ! ಎಂಬ ಭಾವವು. ನಾರ್ಯಕಾಲಿಗಳು ತಮ್ಮ ಅಂಗಹೀನತ್ವವನ್ನು ನೋಡದೆ ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಮಾತ್ತಾರೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ಶ್ಲೋ|| ವಹತಿ ಭುವನ ಶ್ರೇಣಿ ಶೇಷಃ ಫಣಾಫಲಕಸ್ಥಿತಾಂ
ಕಮಠಪತಿ ನಾಮಧ್ಯೇ ವೃಷ್ಣಿಂ ಸದಾ ಸಚಧಾರ್ಯಾ
ತೇ || ತಮಪಿ ಕುರುತೇ ಕ್ರೋಡಾಧೀನಂ ಸಯೋ
ಧಿರನಾದರಾದ ಹಹಮಹತಾಂ ನಿಸ್ಸೀಮಾನಶ್ಚ ರಿತ್ರ
ವಿಭೂತಯಃ || ೨೪ ||

ಟೀಕಾ | ಶ್ರೇಷಃ- ಅದಿಶೇಷನು, ಫಣಃಫಲಕಸ್ಥಿತಾಂ-ಫಣಫಲಕ ಫಲಕಸಮೃಶವಾದ ಹಡೆಗಳಲ್ಲಿ. ಸ್ಥಿತಾಂ-ಇರುವಂಥಾ, ಭುವನಶ್ರೇಣಿಂ-ಭುವನ-ಜತುದರ್ಶ ಭುವನಗಳ, ಶ್ರೇಣಿಂ - ಪಜ್ಜಿಯನ್ನು. ವಹತಿ- ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ, ಸಚ- ಆ ಅದಿಶೇಷನೂಕೂಡ, ಕಮಠಪತಿಸಾ- ಅದಿಕೂಡ್ಡನಿಂದ, ಸದಾ-ಯಾವಾಗಲೂ, ಮಧ್ಯೇವೃಷ್ಣಂ-ಬೆನ್ನಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಧಾರ್ಯತೇ-ಧರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಸಯೋಧಿಃ- ಪ್ರಳಯಕಾಲವ ಸಮುದ್ರವು, ತಮಪಿ- ಅಂಥಾ ಅದಿಕೂಡ್ಡನನ್ನು, ಅನಾದರಾತ- ನಿರಾಯಾಸವಾಗಿ, ಕ್ರೋಡಾಧೀನಂ - ಕ್ರೋಡ-ಆದಿವರಾಹನ ಕೋರೆಹಲ್ಲಿನ, ಅಧೀನಂ- ಆಯುತ್ತವನ್ನಾಗಿ, ಕುರುತೇ- ಮಾಡುತ್ತದೆ, ಅಹಹ- ಆಶ್ಚರ್ಯವು (ಚಿತ್ರವು) ಮಹತಾಂ- ಮಹಾತ್ಮರುಗಳ, ಚರಿತ್ರವಿಭೂತಯಃ - ಚರಿತ್ರ - ಚರಿತ್ರೆಗಳ, ವಿಭೂತಯಃ - ಐಶ್ವರ್ಯಗಳ, ನಿಸ್ಸೀಮಾನಃ - ಎಲ್ಲೆ ಕಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿದ್ದಂಥವುಗಳು. || ಮಾಲ ದೀಪಕಾಲಂಕಾರ || ಹರಿಣೀವೃತ್ತಂ |

1೭೮

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಮಹಾತ್ಮರ ಚರಿತ್ರೆಯು ಅವಾರವಾದವೆಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ—ಅದಿಶೇಷನು ತನ್ನ ಫಣಾಫಲಕದಲ್ಲಿ

ಹೊತ್ತುಕೊಂಡಿದ್ದ ಭುವನವಳಿಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅಂಥಾ ಆದಿಶೇಷನನ್ನೂ
ಕೂಡ ಆದಿಕೂರ್ಮನು ಜನ್ನಿನಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡಿದಾನೆ ಮಹಾವ್ರ
ಳಯ ಜ್ಞಾನಿಯನ್ನು ಮತ್ತು ಆದಿಕೂರ್ಮನನ್ನೂ ಕೂಡ ಆದಿವರಾಹನು
ತನ್ನ ಕೋರೆಪಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಅದು ಆಶ್ಚರ್ಯ. ಒಂದ
ಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಾನವಂತರಾದ
ಮಹಾತ್ಮರುಗಳ ಚರಿತ್ರಾಶಿಕಯಗಳು ಎಲ್ಲೆಕಟ್ಟು ಇಲ್ಲದಂಥಾವುಗಳು.
ಅಂದರೆ ಅವಾರವಾದ ಚರಿತ್ರಗಳೆಂದು ಗ್ರಂಥಕರ್ತನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.
ಶ್ಲೋ|| ವರಂ ಪ್ರಾಣೋಚ್ಛೇದ ಸ್ಸಮದಮಘವನ್ಮುಕ್ತಕು
ಲಿಕ ಪ್ರಹಾರೈ ರುದ್ಗಚ್ಛದ್ಭಹುಳದಹನೋದ್ಗಾರಗು
ರುಭಿಃ || ತುಷಾರಾದ್ರೇ ಸ್ಸೋಮೋರ ಹಹಪಿತರಿ
ಕ್ಷೇಶ ವಿವಶೇನಚಾಸೌಸಂಪಾತಃ ಪಯಸಿ ಮಯ
ಸಾಂ ಪತ್ಯುರುಬೇತಃ || ೨೯ ||

ಟೀಕಾ || ತುಷಾರಾದ್ರೇ-ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದ, ಸೋಮೋ-ಮಗನಾದ,
ಮೈನಾಕ ಪರ್ವತಕ್ಕೆ, ಉದ್ಗಚ್ಛದ್ಭಹುಳದಹನೋದ್ಗಾರಗುರುಭಿಃ - ಉದ್ಗ
ಚ್ಛತಃ ಈಡಿಗೆ ಹೊರಟುಬರುತ್ತಿರುವ ಬಹುಳ-ಹೆಚ್ಚಾದ, ದಹನ-ಅಗ್ನಿಯ
ನ್ನು, ಉದ್ಗಾರ-ಉಗುಳುತ್ತಿರುವದರಿಂದ, ಗುರುಭಿಃ-ಅಧಿಕಗಳಾದ. ಸಮದ
ಮಘವನ್ಮುಕ್ತಕುಲಿಕಪ್ರಹಾರೈಃ- ಸಮದ-ಮದದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ,
ಮಘವತಃ-ದೇವೇಂದ್ರನಿಂದ, ಮುಕ್ತ-ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕುಲಿಕ-ವಜ್ರಾಯುಧದ,
ಪ್ರಹಾರೈಃ-ಹೊಡೆಯೋಡದರಿಂದ, ಪ್ರಾಣೋಚ್ಛೇದಃ-ಮರಣವು, ವರಂ-
ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು, ಅಹಹ-ಆಶ್ಚರ್ಯ, ಪಿತರಿ-ತಂದೆಯಾದ ಹಿಮವಂತನು,
ಕ್ಷೇಶವಿವಶೇ-ಕ್ಷೇಶ-ದಾಖದಿಂದ, ವಿವಶೇ-ವಿಹ್ವಲನಾದಂಥಾವನಾಗುತ್ತಿರ
ಲಾಗಿ, ಪಯಸಾಂ-ಉದಕಗಳಿಗೆ, ಪತ್ಯುಃ-ಪತಿಯಾದ ಸಮುದ್ರದ, ಪಯಸಿ-
ಉದಕದಲ್ಲಿ, ಅಸೌ-ಈ, ಸಂಪಾತಃ-ಮುಳುಗೋಣವು, ಉಚಿತಃ-ಯೋಗ್ಯ
ವಾದಂಥಾದ್ದು, ನಜ-ಅಲ್ಲ. ಶಿಖರಿಣೀವೃತ್ತಂ || ೨೯ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಶಾರ್ಮ ಮತ್ತು ಮಾನವುಳ್ಳಂಥವರಿಗೆ ದೈನ್ಯಾದಿಗಳು
ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಮೈನಾಕ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.
ಹೇಗದರೆ-ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದ ಪುತ್ರನಾದ ಮೈನಾಕನಿಗೆ-ಅಗ್ನಿಕಣಗ

ಆನ್ನು ಉಗ್ರಾಂತಿರುವ ಪ್ರಾಣನಾಶಕರವಾದ ಮದದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಅಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ ಪ್ರಹಾರಗಳಿಂದ ತಂದೆಯ ಪ್ರಾಣನಾಶವು ಶ್ರೇಷ್ಠವೆ! ಇವನ್ನು ನೋಡಿ ತಂದೆಯಾದ ಹಿಮವಂತನು ದುಃಖಿತನಾಗಲು ಮೈನಾಕನಿಗೆ ಉದಕಗಳಿಗೆ ವತಿಯಾದ ಕಮುಗ್ರನ ಸಂಪಾತವು ಅಂದರೆ ಮರೆವಾಡಿಕೊಳ್ಳೋಣವು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ. ಏತಕ್ಕಂದರೆ ಮಾನವನ ಶಾರ್ವಟಕ ಉಚ್ಚಂಥಾವರಿಗೆ ಮಾನವು ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದೇ ಹೊರತು ಪ್ರಾಣಮುಖ್ಯವಲ್ಲವೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

|| ೮೯ ||

ಶ್ಲೋ|| ಯದಚೇತನೋಪಿ ಪಾದ್ಯೈಃ ಸ್ಪೃಷ್ಟೈಃ ಪ್ರಜ್ವಲತಿಸವಿ
ತುರಿನಕಾಂತಃ || ತತ್ತೇಜಸ್ವೀಪುರುಷಃ ಪರಕೃತಃ ನಿ
ಕೃತಿಂ ಕಥಂ ಸಹತೇ || ೯೦ ||

ಪ್ರೇತ || ಪುತಃ - ಮಾವಕಾರಣದವೆನೆಯಿಂದ, ಅಚೇತನೋಪಿ - ಚೇತನರಿಗಿಂತವಾದಂಥಾದ್ದಾದ್ದಾಗಿದ್ದರೂ, ಇನಕಾಂತಃ - ಸೂರ್ಯಕಾಂತಮುಣಿಯು, ಸವಿತಾಃ - ಸೂರ್ಯನ ಪಾದ್ಯೈಃ - ಚರಣಗಳಿಂದ (ಅಥವಾ ಕೆರಣಗಳಿಂದ) ಸ್ಪೃಷ್ಟವೃತ್ತಃ - ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಂಥಾದ್ದಾಗಿ, ಪ್ರಜ್ವಲತಿ - ಜ್ವಾಲಿಸುವವನಾಗುವಂಥಾದ್ದಾಗುವದೋ (ಕೋಪೋದ್ರಿಕ್ತವಾಗುವಂಥಾದ್ದಾಗುತ್ತದೋ) ತತಃ - ಅಕಾರಣದವೆನೆಯಿಂದ, ತೇಜಸ್ವಿಃ - ತೇಜೋವಂತನಾದ, ಪುರುಷಃ - ಮನುಷ್ಯನು, ಪರಕೃತಸಕೃತಿಃ - ಪರ-ಅನ್ಯರಿಂದ, ಕೃತಃ - ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಂಥ, ನಿಕೃತಿಃ - ತಿರಸ್ಕಾರವನ್ನು. ಕಥಂ-ಹೇಗೆ, ಸಹತೇ-ಸಹಿಸುತ್ತಾನೆ? || ಕಾವ್ಯಾರ್ಥಪತ್ತಿರಲಂಕಾರಃ || ಪೃತ್ತಮಾರ್ಥಭೇದಃ || ೯೦ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ - ಮಾನವಂಶರಾದವರು ಪರರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅವಮಾನವನ್ನು ಸಹಿಸುವದಿಲ್ಲವೆಂಬುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅಚೇತನವಾದ ಸೂರ್ಯಕಾಂತಮುಣಿಯು ಸೂರ್ಯನ ಪಾದಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಜ್ವಾಲಿಸುವವನಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಸೂರನ ಕೆರಣ ತಗಲಿದ ಕೂಡಲೆ ಬೆಂಕಿಯೋ ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಉರಿಯುತ್ತದೆ, ಹೀಗಿರುವಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾವಯವ ಶಕ್ತನಾದ ತೇಜಸ್ವಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಶಾರ್ವಟಕಾಲಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಪರರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅವಮಾನವನ್ನು ಹೇಗೆ ತಾನೆ ಸಹಿಸಿಯಾನು? ಕಿಂಗಳಿಗೆ ವಾದಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಕಾಂತಮುಣಿಗಳಿಗೆ ಕಾಲಿನಿಂದ ತಗಲಿ

ಸಿದ್ಧರಿಂದ ಕೋಪವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನವಾದಂಥ ದ್ವಾಯಿತು, ಇದ ರಂತೆ ಮಾನ ಶೌರ್ಯಶಾಲಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಪರರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಆ ವಾಸನವನ್ನು ಸುಕುಲಾರನೆಂದು ಭಾವಿಸು. ||೩೦||

ಇತಿ ಶೌರ್ಯಪದ್ಧತಿ ಸ್ಸಮಾವೃತ್ತಾ

—ಅಥ ಅರ್ಥಪದ್ಧತಿ ಪ್ರಾರಂಭಃ—

ಶ್ಲೋ|| ಸಿಂಹಶ್ಚಕುರಪಿನಿವತತಿ ಮದಮಲಿನಕಪೋಲಭಿತ್ತಿಷು
ಗಜೇಷು || ಪ್ರಕೃತಿಯಂಸತ್ವವತ್ರಾಂನಖಲುವಯು
ಸ್ತೇಜಸಾಂಹೇತುಃ || ೩೧ ||

ಟೀಕಾ || ಸಿಂಹಃ- ಸಿಂಹವು, ಶಿಕುರಪಿ- ಮರಿಯಾದರೂ ಕೂಡ, ಮದ ಮಲಿನ ಕಪೋಲಭಿತ್ತಿಷು, ಮದ - ಮದದಿಂದ, ಮಲಿನ - ಕಪ್ಪಾದಂಥ, ಕಪೋಲಭಿತ್ತಿಷು- ಭಿತ್ತಿ ರದ್ಯಶವಾದ ಕಪೋಲಸ್ಥಳಗಳಾದಂಥ, ಗಜೇಷು ಆನೆಗಳಲ್ಲಿ, ನಿವತತಿ- ಬೀಳುತ್ತದೆ, ಸತ್ವವತ್ರಾಂ- ಬಲಶಾಲಿಗಳಿಗೆ, ಇಯಂ- ಇದು ಪ್ರಕೃತಿಃ- ಸ್ವಭಾವವು, ವಯಃ- ವಯಸ್ಸೇ, ತೇಜಸಾಂ - ತೇಜಸ್ಸು ಗಳಿಗೆ, ಹೇತುಃ- ಕಾರಣವಾದಂಥಾದ್ದು, ನಖಲು ಆಗುವದಿಲ್ಲ, | ವೃತಃ- ಮಾರ್ಕಾಃ- ದೇಹಃ || ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿರಲಂಕಾರಃ || (ಮಾನವಂತರ ಸುಸ್ವಭಾವ ವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ) || ೩೧ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ- ಸಿಂಹದಮರಿಯೂ ಕೂಡ ಮರಿಯ ಆಯುಕ್ತಾಂಭಸ್ಸು ಇದ ಮೇಲೆಬಿಟ್ಟು ಕುಂಭಸ್ಥಳವನ್ನು ನೀಳುತ್ತದೆ. ಬಲಶಾಲಿಗಳಾದಂಥ ವರುಗಳಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿನ ಶಕ್ತಿಯು ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಾದದ್ದಲ್ಲ ಎಂಬ ಭಾವವು. ಶ್ಲೋ|| ಜಾತ್ರಿಯಾರ್ತುರಸಾತಲಂ ಗುಣಗಣಸ್ತತ್ರಾಪ್ಯ
ಧೋಗಚ್ಛತ್ರಾಂಶೀಲಂ ಶೈಲತಟಾತ್ಪತತ್ವಭಿಜನಸ್ಸಂ
ದಹ್ಯತಾಂ ವಹ್ನಿನಾ || ಶೌರ್ಯವೈರಿಣಿವಜ್ರಮಾ
ಕುನಿವತತ್ವರ್ಥೇಸು ನಃ ಕೇವಲಂಯೇನೈಕೇನಿವ
ನಾಗುಣಾಸ್ತ್ಯಣಲವ ಪ್ರಾಯಾಸ್ಸವಸಾ ಇಮೆ ||

ಟೀಕಾ || ಜಾತಿಃ- ಜಾತಿಹೃಣಾದಿಜಾತಿಯು, ರಸಾತಲಂ- ನಾಗಲೋಕ ವನ್ನು, ಅಥವಾ ಪಾತಾಳಲೋಕವನ್ನು, ಯಾತು - ಹೊಂದಲಿ, ಗುಣಗಣಃ -

ಗುಣ - ಶಾರ್ಙ್ಗದಾರ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳ, ಗಣಃ - ಸಮೂಹವು ತತ್ತ್ವಪಿ. ಆಹಾ
ತಾಳಲೋಕಕ್ಕಿಂತಲೂ, ಅಧಃ - ಕೆಳಗಡೆಯಲ್ಲಿ. ಗಚ್ಛತಾಂ - ಹೋಗಲಿ,
ಶೀಲಂ - ಸದ್ವೃತ್ತಿಯು, ಶೈಲತಟಾತಃ - ಪರ್ವತದಗಟ್ಟನದಸೆಯಿಂದ, ವತತು
ಬೀಳಲಿ, ಅಭಿಜನಃ - ಮಂಶಪೂ, ಮಹುನಾ-ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನಿಂದ (ಅಗ್ನಿಯಿಂದ)
ಸಂದಹ್ಯತಾಃ - ದಹಿಸಲ್ಪಡಲಿ, ಪೈರಣಃ - ಶತ್ರುಪ್ರಾಯವಾದಂಥಾ, ಶಾರ್ಙ್ಗೇ-
ಪರಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿ. ಅಶು - ಜಾಗೃತೆಯಾಗಿ, ವಜ್ರಂ - ವಜ್ರಿಯಾಗುವು ನಿವ
ತತು - ಬೀಳಲಿ, ನಃ - ನಮ್ಮಗಳಿಗೆ, ಕೇವಲಂ - ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅರ್ಥಃ -
ದ್ರವ್ಯವು. ಅದು - ಆಗಲಿ, ಏಕೇನ - ಮುಖ್ಯವಾದಂಥಾ, ಯೇನ - ಯಾವ
ದ್ರವ್ಯದಿಂದವಿನಾ, ಸಮನ್ತಾಃ - ಸಮಸ್ತಗಳಾದಂಥ, ಇಮೇ - ಈ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ
ಕ್ರಗಳಾದ, ಗುಣಾಃ - ಶಾರ್ಙ್ಗದಾಯಾದಿಗುಣಗಳು, ತೃಣನಪ್ರಾಯಾಃ,
ತೃಣ- ಹುಲ್ಲಿನ, ಲವ - ತುಂಡುಗಳ, ಪ್ರಾಯಾಃ - ಸಮಾನಗಳ ದಂಥಾವು
ಗಳು, ಭವಂತಿ - ಆಗುತ್ತವೆ. | ಶಾರ್ಙ್ಗಲವಿಕ್ರೇದಿತ ವೃತ್ತಂ ||೩೨||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಪ್ರಸಂಗಸಂಗತಿಯಿಂದ ಮಾನ ಶಾರ್ಙ್ಗವೇಕ್ಷೆಯ ಅರ್ಥ
ವೇ ಆತ್ಮವತ್ತಮವೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ:—ಮನುಷ್ಯ
ರಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯಾತ್ಮಾದ್ಯುತ್ತಮ ಜಾತಿಯು ಒಳ್ಳೆಶಾರ್ಙ್ಗ, ಉದಾರಕ್ಕೆ ಮೊದ
ಲಾದ ಗುಣಗಳು ಸ್ವಭಾವದ್ದಾಗಿ ಈ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗಲ್ಲಾ ದ್ರವ್ಯವೇ
ನನಾದ ಪುರುಷನಿಗೆ ಹುಲ್ಲಿನ ಚೂರುಗಳೇವಾದಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನ
ವಾದದ್ದು. ದ್ರವ್ಯವಿಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯನ ಗುಣಗಳು ಶಾರ್ಙ್ಗವಿದ್ಯಾ ವಿನಯ
ಸಂಪತ್ತು ಸದ್ವಂಶ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳು ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದು
ಭಾವವು. ||೩೨||

ಶ್ಲೋ|| ಯಸ್ಯಾಪ್ತಿವಿತ್ತಂಸನರಃ ಕುಲೀನಸ್ಸಪಂಡಿತಸ್ಸಕು
ತವಾನುಣಜಃ || ಸವಿವವಕ್ತಾಸಚಾರ್ಥನೀಯ
ಸ್ಸರ್ವೇಗುಣಾಃ ಕಾಂಚನಮಾಶ್ರಯಂತೆ || ೩೩ ||

ಚೇಕು | ಯಸ್ಯ - ಯಾವಮನುಷ್ಯನಿಗೆ, ವಿತ್ತಂ - ದ್ರವ್ಯವು, ಅಸ್ತಿ -
ಇದೆಯೋ, ಸನರಃ - ಆ ಮನುಷ್ಯನು, ಕುಲೀನಃ - ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಂಶದಲ್ಲಿ
ಹುಟ್ಟಿದವನು ಸಃ - ಆ ಮನುಷ್ಯನು, ಪಂಡಿತಃ - ವಿದ್ವಾಂಸನು, ಸಃ - ಆ
ಮನುಷ್ಯನು, ಶ್ರುತವಾಃ - ಚಕು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಂಥಾವನು,
ಸಃ - ಆ ಮನುಷ್ಯನು, ಗುಣಜ್ಞಃ - ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಂಥಾವನು, ಸವಿವ-

ಆ ಮನುಷ್ಯನೇ, ವಕ್ತಾ - ವಾಗ್ಮಿಯಾದಂಥವನು, ಸಚ್ಚ - ಆ ಮನುಷ್ಯನೇ ದರ್ಶನೀಯಃ - ಸರ್ವರೂ ನೋಡುವದಕ್ಕೆ ಸುಂದರನಾದಂಥಾ ಯೋಗ್ಯನು ಸರ್ವಃ - ಸಮಸ್ತವಾದಂಥಾ, ಗುಣಾಃ - ವಿದ್ಯಾಸಾಶೀಲಾದಿ ಗುಣಗಳು, ಕಾಂಡನಂ - ಸುವರ್ಣವನ್ನು, ಆಶ್ರಯಂತೆ. ಅನುಸರಿಸಿ ಕೊಂಡಿರುತ್ತವೆ. || ಅತಿಶಯೋಕ್ತ್ಯುಲಂಕಾರಃ | ಪೃತ್ತಮುಪಜಾತಿಃ || ೩೩ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ - ದ್ರವ್ಯವಂತನು ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮನೆಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:-ಯಾವಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಹಣವಿರುತ್ತದೋ ಆಮನುಷ್ಯನು ಕಾಲಹೀನನಾಗಿದ್ದರೂ, ಅವನನ್ನು ಸರ್ವರೂಯೋಗ್ಯನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಅಲ್ಲದೆ ಅವನೇ ಪಂಡಿತನು, ಅವನೇ ಭಾರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರೇತ್ತನು ಆ ಮನುಷ್ಯನೇ ವಾಗ್ಮಿಯಾದಂಥವನು. ಸರ್ವಜನರೂ ಅವನನ್ನೇ ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ಅವನೇ ವಿಶ್ವಾಂವನು ಅವನೇ ಸುಂದರವಾದ ರೂಪವಂತನು, ಏಕೆಂದರೆ-ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತವಾದ ಗುಣಗಳೂ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವರಿಂದ ದ್ರವ್ಯವಿರುವವನು. ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮನೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. || ೩೩ ||

ಶ್ಲೋ|| ದೌರ್ಮಂತ್ರಾನ್ವನೈವತಿರ್ವಿನಶ್ಯತಿಯತಿಸ್ಸಂಗಾತ್ಸುತೋಲಾಲನಾದ್ವಿಪ್ರೋನಧ್ಯಯನಾತ್ಕುಲಂಕುತನಯಾಚ್ಚೇಲಂಖಲೋಪಾಸನಾತ್ | ಹೀರ್ಮದ್ಯಾದನವೇಕ್ಷಣಾದ ಪಿಕ್ವೃಷ್ಣ ಸ್ನೇಹಃ ಪ್ರವಾಸಾಶ್ರಯಾ ನೈತ್ಯಿತ್ರೀಜಾಪ್ರಣಯಾತ್ಸವೃದ್ಧಿರನ ಯಾತ್ರಾಶ್ಯ ಗಾತ್ಪ್ರಮಾದಾದ್ಧನಮ್ || ೩೪ ||

ಪೀಠಾ || ನೈವತಿಃ - ರಾಜನು, ದೌರ್ಮಂತ್ರಾನ್ವಿತಃ ದುರ್ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯಾದಸೆಯಿಂದ, ವಿನಶ್ಯತಿ - ನಾಶವಾಗುತ್ತಾನೆ, ಯತಿಃ - ವಂಶ್ಯಾಸಿಯ ಸಂಗಾತ್ - ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಜೊತೆಯಾದಲೆಯಿಂದ, ವಿನಶ್ಯತಿ - ನಾಶವಾಗುತ್ತಾನೆ, ಸುತಃ - ಮಗನೂ, ಲಾಲನಾತ್ - ಮುದ್ದಿಸೋಣರಡಸೆಯಿಂದ, ವಿನಶ್ಯತಿ - ಕೆಟ್ಟುಹೋಗುತ್ತಾನೆ, ವಿಘ್ರಃ ದ್ರಾಹ್ಮಣನು, ಅನಥ ಯನಾತ್ - ಅಧ್ಯಯನಮಾಡದೆ ಹೋಗೋಣದರಡಸೆಯಿಂದ, ವಿನಶ್ಯತಿ - - ಕೆಟ್ಟುಹೋಗುತ್ತಾನೆ, ಕಾಲಂ - ವಂಶವು, ಕುತನಯಾತ್ - ಕುತ್ಸಿತನಾದ ಮಗನಡಸೆಯಿಂದ ವಿನಶ್ಯತಿ - ಕೆಟ್ಟುಹೋಗುತ್ತದೆ, ಶೀಲಂ - ಒಳ್ಳೆಯದ್ದುತ್ತಿಯು, ಪ್ರಲೋಪಾ

ಸನಾತ' ಋಶಿ- ದುರ್ಜನರ, ಉಪಾಸನಾತ' ಸಂಗದ ದೆಸೆಯಿಂದ, ವಿನಶ್ಯತಿ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗುತ್ತದೆ. ಹ್ರೀ- ಲಜ್ಜೆಯು, ಮದ್ಯಾತ- ಮದ್ಯಾತ- ಮದ್ಯಪಾನದದಸೆಯಿಂದ, ವಿನಶ್ಯತಿ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗುತ್ತದೆ, ಕೃಷಿರಪಿ- ವ್ಯವಸಾಯವೂ ಕೂಡ, ಅನವಕ್ಷಣಾತ' - ನೋಡದ ಇರೋಣದರದಸೆಯಿಂದ, ವಿನಶ್ಯತಿ- ಕೆಟ್ಟುಹೋಗುತ್ತದೆ. ಸ್ನೇಹಃ- ವಿಶ್ವಾಸವು, ಪ್ರವಾಸಾಶ್ರಯಾತ' - ಪ್ರವಾಸದೇಶಂತರವನ್ನು, ಆಶ್ರಯಾನ್ - ಆಶ್ರಯಿಸೋಣದರ ದೆಸೆಯಿಂದ, ವಿನಶ್ಯತಿ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗುತ್ತದೆ, ಸ್ತುತ್ರಿಚ- ಸ್ತೋಹವೂಕೂಡ, ಅಪ್ರಣಯಾತ' ಉದಾಸೀನತೆಯದಸೆಯಿಂದ, ವಿನಶ್ಯತಿ- ಕೆಟ್ಟುಹೋಗುತ್ತದೆ, ಸಮೃದ್ಧಿ- ಸಂಪತ್ತು, ಅನುಯಾತ' - ದುರ್ನೀತಿಯದಸೆಯಿಂದ, ವಿನಶ್ಯತಿ - ನಾಶವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ ಧನಂ - ದ್ರವ್ಯವು, ತ್ಯಾಗಾತ' - ದಾನದದಸೆಯಿಂದಲೂ, ಪ್ರಮಾದಾತ' - ಮತ್ತಿತೆಯಿಂದಲೂ, ವಿನಶ್ಯತಿ - ನಾಶವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ - ದುಷ್ಟಮಂತ್ರಿಗಳೊಡನೆ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ ರಾಜನು ಕೆಟ್ಟುಹೋಗುವನು, ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಸಂಗವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯು ಅಂದರೆ ಒಬ್ಬನೇ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡದೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಜೊತೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯು ಕೆಟ್ಟುಹೋಗುವನು. ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮುದ್ದಿಸಿದರೆ ಆ ಮಕ್ಕಳು ಕೆಟ್ಟುಹೋಗುವರು, ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡದೆ ಇರತಕ್ಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಕೆಟ್ಟುಹೋಗುವನು, ಡುಷ್ಟನಾದ ಮಗನ ದೆಸೆಯಿಂದ ವಂಶವು ಕೆಟ್ಟುಹೋಗುವದು, ಒಳ್ಳೆ ಸದ್ವೃತ್ತಿ ಅಂದರೆ ಒಳ್ಳೆ ಆಚಾರವು ದುರ್ಜನರ ಸಹವಾಸದಿಂದ ಕೆಡುವದು. ಮದ್ಯವಿನಮಾಡೋಣದರ ದೆಸೆಯಿಂದ ಲಜ್ಜೆಯು ತ್ಯಾಗವಾಗುವದು. ವ್ಯವಸಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ನೋಡದೆ ಇದ್ದರೆ ನಾಶವಾಗುವದು. ದೂರದೇ ಶಕ್ತಿಹೋಗೋಣದರಿಂದ ಸ್ನೇಹವು ನಾಶನವಾಗುವದು. ವಿಶ್ವಾಸವು ಉದಾಸೀನತೆಯ ದೆಸೆಯಿಂದ ನಾಶವಾಗುವದು. ಸುಂಪತ್ತು ಮತ್ತಿತೆಯಿಂದ ನಾಶವಾಗುವದು. ದ್ರವ್ಯವು ಕೊಡೋಣದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಮಾದದದಸೆಯಿಂದಲೂ ನಾಶವಾಗುವದು ಆದ್ದರಿಂದ ಜಾಗರೂಕರಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಭಾವವು.

ಶ್ಲೋ|| ದಾನಂಭೂಗೋನಾಶತಿ ಸೋಗತಯೋಭವಂತಿ ವಿತ್ತ
ಸ್ಯ || ಯೋನವದಾತಿನಭುಂಗೆ ತಸ್ಯ ತೃತೀಯಾಗತಿ
ಭವತಿ || ೩೫ ||

5 ಬೇಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೩೩

• ಬೇಕಾ|| ವಿತ್ತದ್ಯ- ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ, ದಾನಂ-ಕೊಡುವುದೂ, ಭೋಗಃ ಸುಖವೂ, ನಾಶಃ-ನಾಶವಾಗೋಣವೂ, ತಿಷ್ಠಃ-ಮೂರುವಿಧವಾದ, ಗತಯಃ-ದಾರಿಗಳೂ, ಭವಂತಿ ಇವೆ, ಯಃ ಯತಸಮಾನುಷ್ಯನು ನದವಾತಿ-ಕೊಡುವದಿಲ್ಲವೋ ನಭುಂಗ್ರೇ-ತಾನು ಅನುಭವಿಸುವದಿಲ್ಲವೋ, ತಸ್ಯ-ಆದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ, ತೃತೀಯಾ-ಮೂರನೆಯದಾದ, ಗತಿಃ-ದಾರಿಯು, ಭವತಿ-ಆಗುತ್ತದೆ, || ವೃತ್ತಮಾ ಯಾರ್ಭೇದಃ || ೩೩ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-- ಮನುಷ್ಯನು ಸಂವಾದನೆ ಮಾಡಿದ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ವಿನಿಯೋಗವುಂಟು ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ:-ದಾನ, ಭೋಗ, ನಾಶ (೧) ಕಳ್ಳರು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವದು, ಎಂದು ಈ ಮೂರು ವಿಧಗಳಿಂಟು. ಇದರಲ್ಲಿ ದಾನ ಭೋಗಾದಿಗಳು ವರ್ಜವಾದರೆ ಮೂರನೆಯದಾದ ತೃತೀಯತೆ ಅಂದರೆ ನಾಶವಾಗುವದು, ಇದ್ದಕಡೆಯಲ್ಲೇ ಹೋಗುವದು, ಕಳ್ಳರು ಕದ್ದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವರೆಂದು ಭಾವವು. || ೩೩ ||

ಶ್ಲೋ|| ವಣಿಶ್ಚಾಣೋಲ್ಲೇಧಸ್ತಮಃ ವಿಜಯಾಹೇತಿದಳತೋ ಮದಕ್ಷೀಣೋನಾಗಕ್ಕರದಿಸರಿದಾಶ್ಯಾನವುಲಿನಾ|| ಕಲಾ ಕೇಷ್ಕಂದ್ರಸ್ಸುರತಮೃದಿತಾಬಲವನಿತಾತನಿಮ್ನಾ ಶೋಭಂತೇಗೃತವಿಭವಾಶ್ಚಾರ್ಥಮನರಾಃ || ೩೪ ||

ಬೇಕಾ|| ಶಾಣೋಲ್ಲೇಧಃ, ಶಾಣ-ಸಾಣೆಯಂತ್ರದಿಂದ, ಉಲ್ಲೇಧಃ-ಸಾಣೆಹಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಣಿ-ರತ್ನವು ಹೇತಿದಳತಃ, ಹೇತಿ-ಆಯುಧದಿಂದ, ವಳಿ-ತಃ-ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮರವಿಜಯಾಃ, ಸಮರ-ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ, ವಿಜಯಾ-ಜಯಶೀಲನಾದವನು, ಮದಕ್ಷಿಣಾ, ಮದ-ಮದದಿಂದ, ಕ್ಷೀಣಃ-ಸಂಣಗಾದ, (ಅಥವಾ ಪರಿಕ್ಷಣವಾದಂಥ) ನಾಗಃ-ಆನೆಯು, ಶರದಿ-ಶರತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಆಶ್ಯಾನವುಲಿನಾ, ಆಶ್ಯಾನ-ಕೊಂಚವಾಗಿವೋಣಾಗಿವೋಡ, ಪುಲಿನಾ-ಮರಳು ದಿಬ್ಬಗಳುಳ್ಳಂಥಾ, ಸರಿತ-ನದಿಯು, ಕಲಾಶೇಷಃ, ಕಲಾ-ಬಂದು ಕಳೆಯಿಂದ, ಶೇಷಃ-ಮಿಕ್ಕಂಥಾ, ಚಂದ್ರಃ-ಚಂದ್ರನು, ಸುರತಮೃದಿತಾ, ಸುರತ-ರತಿಯಿಂದ, ಮೃದಿತಾ-ಮಿಹ್ನುಳಾದಂಥ, ಬಾಲವನಿತಾ, ಬಾಲಸ್ತ್ರೀಯು, (ಅಥವಾ ಪ್ರಾಥಸ್ತ್ರೀಯು), ಅರ್ಥಮ-ಯಾರ್ಜಕಜನಗಳಲ್ಲಿ-ಗಳಿತವಿಭವಃ, ಗಳಿತ-ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಭವಃ-ವಿಶ್ವೈವ್ಯವುಳ್ಳ, ನರಾಃ-ಮನುಷ್ಯರು, ತನಿಮ್ನಾ-ತನುಭಾವದಿಂದ, ಶೋಭಂತೇ-ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾರೆ || ದೀಪಕಾಲಂಕಾರಃ||ಶಿಖರಿಣಿವೃತ್ತಂ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ದಾನೇಲನಾದ ಮನುಷ್ಯನು ದ್ರವ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಯಿದ್ದಾ
ಗ್ಯೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆಂಬುವದನ್ನೇ ಪೇಳುತ್ತಾನೆ - ಹೇಗಂದರೆ. ಸಾಣೆ
ಹಿಡಿಸಿದ ರತ್ನವು, ಆಯುಧವೆಟ್ಟಿನಿಂದ ಗಾಯವಡೆದ ಜಯೇಲನು,
ಮದವಳಿದ ಆನೆಯು ಶರತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಂಚವಾಗಿ ಮರಳುಗಳುಳ್ಳ ನದಿಯು
ಕಳಾವಳೇಷಿತನಾದ ಚಂದ್ರನು ಸುರಶ್ರಮವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಪ್ರಾಥನಾ
ಯಕೆಯು ಯಾಚಕರ ಪಾಲುವಾಡಿದ ಧನವಂತನು. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ತನುಭಾ
ವದಿಂದ ಅಂದರೆ ಅಲ್ಪತ್ವದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶವಾಗಿ ಯಿರುತ್ತಾರೆಂದು ಭಾವವು.

ಶ್ಲೋ|| ಪರಿಕ್ಷೀಣಕಶ್ಚಿತ್ ಸ್ವಪ್ನಹಯುತಿಯವಾನಾಂ ಪ್ರಸ್ಯ
ತಯೇ ಸವಸ್ಯಾ ತಂ ಪೂರ್ಣಃ ಕಲಯತಿ ಧರಿತ್ರಿಂ
ತ್ಯಾಸಮಾಂ || ಅತಶ್ಚ ಸೇಕಾಂತಾಗುರು ಲಘುತ
ಯಾರ್ಥೇಷು ಧನಿನಾಮವಸ್ಥಾವಸ್ತಾನಿ ಪ್ರಥಯತಿ
ಚ ಸಂಕೋಚಯತಿ ಚ || ೩೩ ||

ಟೀಕು || ಪರಿಕ್ಷೀಣಃ-ದರಿವ್ರನಾದ, ಕಶ್ಚಿತ್-ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯ
ನು, ಯವಾನಾಂ ತಾಡುಲಭೇದಭಾನ್ಯಗಳ, ಪ್ರಸ್ಯತಯೇ-ಸೇರಗೋಸ್ಕರ,
ಸ್ವಪ್ನಹಯತಿ-ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ, ಪಶ್ಯತ-ಅನಂತದಲ್ಲಿ, ಸಂಶೂರ್ಣಃ-ಧನಾ
ಧ್ಯನಾದ, ಸಃ-ಅಮನುಷ್ಯನು, ಧರಿತ್ರಿಂ ಭೂಮಿಯನ್ನು, ತ್ಯಾಸಮಾಂ,
ತ್ಯಾಣ-ಹುಲ್ಲಿಗೆ, ಸಮಾಂ-ಸಮವಾದವನ್ನಾಗಿ ಕಲಯತಿ-ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.
ಅಂದರೆ-ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ ಅತಃ-ಆ ಕಾರಣದವನೆಯಿಂದ, ಧನಿನಾಂ-ಧನ
ಪಂತರ, ಅವಸ್ಥಾಂ-ರಿತಿಯು, ಅರ್ಥೇಷು-ಪ್ರಯೋಜನದಲ್ಲಿ. ಗುರುಲಘು
ತಯಾ-ಗುರುತ್ವದಿಂದ, ವಸ್ತಾನಿ-ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರಥಯತಿ-ವಿತ್ತಾರ
ಮಾಡುತ್ತೆ, ಸಂಕೋಚಯತಿಚ-ಸಂಕೋಚವನ್ನಾಳುವ ಮಾಡುತ್ತೆ. ||
ಶಿಖರಣೀ ವೃತ್ತಂ || ೩೩ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ದರಿವ್ರನಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಒಂದು ಸೇರಿಸುವೆ ಎಂಬ
ವ ಭಾನ್ಯ ಸಿಕ್ಕಿದರೆ ಸಾಕೆಂದುಯಿರುತ್ತಾನೆ. ಆ ಮನುಷ್ಯನು ಧನವಂತ
ನಾದರೆ ಮಹತ್ತಾದ ಭೂಮಂಡಲವನ್ನೂ ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ಕಾ
ಣುತ್ತಾನೆ. ನೀಚನಾದ ಧನವಂತನು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಗುರುಲಘುಗಳ ವ್ಯ
ತ್ಯಾಸವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ಭಾವವು, ಅಂದರೆ ನೊದಲು ದರಿ

ದ್ರೂಗಿದ್ದಾಗ ೪೦ಮಸೀರೆ ಸಿಕ್ಕಿದರೆ ಸಾಕೆಂದು ಇರುತ್ತಾನೆ, ಅವನು ಒಂದುವೇಳೆ ಧನವಂತನಾದರೆ ಅದಂಕಾರದಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹುಲ್ಲಿಗೆ ಸಮವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಾನೆಂದು ಭಾವವು. ||೩೩||

ಶ್ಲೋ|| ರಾಜಃಪ್ರಧಾನ್ಯಸಿಯದಿಕ್ಷಿತಿಧೇನು ಮೇನಾಂತೇನಾದ್ಯ
ವತ್ಸಮಿವಲೋಕಮಮುಂಪುಷಾಣ || ತಸ್ಮಿಂಶ್ಚ ಸಮ್ಯ
ಗನಿಕಂಪರಿಪುಷ್ಯಮಾಣೇನಾನಾಫಲಂ ಫಲತಿಕ್ವಲ
ತೇವಭೂಮಿಃ || ೩೪ ||

ಟೀಕು || ಹೇರಾಜ್ಞ-ಎತ್ತಿ, ಧೋರೆಯ, ಎನಾಂ ಈಪುರೋವರಿ ಯಾದ, ಹೈತಿಧೇನಾಂ ಹೈತಿ- ಭೂಮಿಯೆಂಬುವಂಥಾ, ಧೇನುಂ ಗೋವನ್ನು ದುಧು ಹ್ವಸಿಯಾದಿ-ಕರೆಯುವಂಥಾವನೇ ಆದರೆ, ತೇನ-ಅದರಿಂದ, ಅದ್ಯ-ಈಗ, ವತ್ಸ-ಮಿವ- ಕಡುವನ್ನೊಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ಅಮುಂ- ಈ, ಲೋಕಂ- ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಅಧವಾ ಜನರನ್ನು ಪುಷಾಣ- ಪೋಷಿಸು, ಅನಿಶಂ- ಯಾವಾಗಲೂ, ತಸ್ಯಂ ಶ್ವ-ಆಶೋಕವೂ ಕೂಡ, ವನ್ಯಕ-ಚರ್ಮಾಗಿ, ಪರಿಪುಷ್ಯಮಾಣೇದತಿ- ಪೋಷಿತವ ದಂಥಾದವ್ವಾಗುತಿರಲಾಗಿ, ಕಲ್ಪಲತೇವ, ಕಲ್ಪ-ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷದ, ಲತೇವ- ಬಳ್ಳಿಯೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ (ಅಂದರೆ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ) ನಾನಾ ಫಲಂ, ನಾನಾ-ಅನೇಕಗಳಾದ, ಫಲಂ- ಫಲವನ್ನು, ಭೂಮಿಃ- ಭೂಮಿಯು, ಫಲತಿ- ಫಲಿಸುತ್ತದೆ || ೭೮ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ರಾಜನಿಗೆ ಸಂದೋಧನೆ ಮಾಡುವವನಾಗಿ ದ್ರನ್ಯಾಜನೆಯ ಉಪಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗಂದರೆ.-ಎಲೈ ರಾಜನೆ ಭೂಮಿಯೆಂಬುವ ಹಸುವನ್ನು ಕರೆ ಅಂದರೆ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯಸಂಪಾದನೆಮಾಡು ಹಾಲಿವಿಂದ ಕರಗಳನ್ನು ಪೋಷಣೆ ಮಾಡಿದಕಾಗ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಆ ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಪೋಷಣೆಮಾಡು. ಕರುಗಳು ಇಲ್ಲದೆಹೋದರೆ ಹಸುವು ಹೇಗೆ ಹಾಲುಕೊಡುವದಿಲ್ಲವೋ, ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಪೋಷಣೆಮಾಡದೆ ಹೋದರೆ ರಾಜನಿಗೆ ಹಾಗೆ ಹಣವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಜೆಗಳು ದೊರೆಯಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಂರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರಾದರೆ ರಾಜನಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಫಲವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆಂಬ ಭಾವ. ಉಪಮೋತ್ಸಾಹಿತ ವೇಣಾಮಲಂಕಾರಃ || ನಸಂತತಿ ಲಕಾ ವ್ಯತ್ಯಂ ||

ಶ್ಲೋ|| ಸತ್ಯಾನ್ಯತಾಚ್ಛರಣಾ ಪ್ರಿಯವಾಸಿನೀಚ್ಛಾ ಹಿಂಸಾ
ದಯಾಳುರಪಿಚಾರ್ಥ ಪರಾವದಾನ್ಯಾ || ನಿತ್ಯವ್ಯಯಾ
ಪ್ರಚಾರ ನಿತ್ಯಧನಾಗಮಾಚ್ಛಾ | ವಾರಾಂಗನೇವನ್ಯವ
ನೀತಿರನೇಕರೂಪಾ || ೩೯ ||

ಟೀಕಾ|| ಸತ್ಯ - ಯಥಾರ್ಥವಾದ-ಥಾ, ಅನ್ಯತಾಚ್ಛ - ಅನಿತ್ಯವಾದಂಥ, ಪರ-ಪಾ-ಕಠಿನವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆತುಮಂಥ, ಪ್ರಿಯ-ವಾದಿನೀಚ್ಛ, ಪ್ರಿಯ-ಹಿತವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು, ವಾಸಿನೀಚ್ಛ - ಹೇಳುತ್ತಿರುವ, ಹಿಂಸಾ-ಹಿಂಸಾಕರವಾದ, ದಯಾಳುರಪಿಚ-ಕೃಪೆಯುಳ್ಳಂಥ, ಅರ್ಥಪರಾ-ದ್ರವ್ಯಾಕರ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ, ವದಾನ್ಯಾ - ಆತಿತ್ಯಾಗವುಳ್ಳಂಥಾ, ನಿತ್ಯವ್ಯಯಾ, ನಿತ್ಯ - ನಿರಂತರದಲ್ಲೂ, ವ್ಯಯಾ-ಧನವ್ಯಯವುಳ್ಳಂಥ, ಪ್ರಚಾರನಿತ್ಯಧನಾಗಮಾಚ್ಛ, ಪ್ರಚಾರ-ಹೆಚ್ಚಿದ, ನಿತ್ಯ - ಶಾಶ್ವತವಾದ. ಧನ-ದ್ರವ್ಯದ, ಆಗಮಾಚ್ಛ-ಬರುವಿಕೆಯೂ ಉಳ್ಳಂಥಾ, ನೃಪನೀತಿಃ ರಾಜನೀತಿಯ (ರಾಜಶಾಸ್ತ್ರವು) ವಾರಾಂಗನೇವ-ವೇಶ್ಯಾಂಗನೆಯೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ಅನೇಕರೂಪಾ-ಅನೇಕ-ಬಹುವಿಧವಾದ, ರೂಪವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಲ್ಲದ್ದು (ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದು) ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಪನೋತ್ತಾಪಿತವಾದ ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿಯುಂಟಾದ್ದು. ೩೯||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ರಾಜಸಂದೋಧನೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಪ್ರಸಕ್ತಾನು ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿಂದ ರಾಜನೀತಿಯನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ? ರಾಜನೀತಿಯೆಂಬುದು ಕೆಲವು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾನ್ಯತಗಳೆರಡನ್ನೂ ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಕೆಲವು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಥಾರ್ಥ ಕೆಲವು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅನಿತ್ಯ, ಈ ಪ್ರಭವವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಠಿನವಾಗಿ ವಾಕ್ಪ್ರಯೋಗವು ಮತ್ತೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಮಧುರವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳೋಣವು. ಹಿಂಸಾಕರಮೌಢ್ಯ ದಯಾಳುತ್ವವು ಈ ರೂಪವಾದದ್ದಾಗಿಯೂ ಯಾವಾಗಲೂ ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರಬಹುದಾಗಿಯೂ ನಿತ್ಯದಲ್ಲೂ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಖಚು-ಮಾಡುವವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ನಿತ್ಯಧನಾಗಮವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ವಾರಾಂಗನೆಯೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವೇಶ್ಯಾಂಗನೆಯು ಹೊಣೆಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಯುತ್ತಲೂ ಹಾಗೆಯೇ ದಯಾಳುತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಲೂ ದ್ರವ್ಯಾಕ

ಷಣ್ಮಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಲೂ ತದಾತ್ಮತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಲೂ ಹೀಗೆ
ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಚಾತುರ್ಯವನ್ನು ಭುಜಂಗಶೇಖರರಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾ
ಬೋ ಹಾಗೆಯೇ ರಾಜನೀತಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ
ತೋರಿಸುತ್ತಲಿರುವೆಂದು ಭಾವವು. ||೩೯||

ಶ್ಲೋ|| ಅಜ್ಞಾ ಕೀರ್ತಿವಾಲನಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂದಾನಂ ಭೋ
ಗೋಮಿತ ಸುರಕ್ಷಣಾಂಚ || ಯೇಷಾಮೇತೇಷಾಂ
ಣಾನಪ್ರವೃತ್ತಾಃ ಕೋರ್ಥಸ್ತೇಷಾಂ ಪಾರ್ಥಿವೇಷಾ
ಶ್ರಯೇಣ || ೪೦ ||

ಟೀಕಾ|| ಅಜ್ಞಾ-ಅಜ್ಞಾಶಕ್ತಿಯು, ಕೀರ್ತಿಃ-ಯಶಸ್ಸು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ
ನಾಂ-ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ, ವಾಲನಂ-ಸುರಕ್ಷೆಯು, ದಾನಂ-ತ್ಯಾಗವು, ಮಿತ್ರಸಂರ
ಕ್ಷಣಾಂಚ, ಮಿತ್ರ-ಸ್ನೇಹಿತರನ್ನು, ಸಂರಕ್ಷಣಾಂಚ-ಸಂರಕ್ಷಣೆಮಾಡುವದೂ,
ಯೇಷಾಂ ಯಾವರಾಜರುಗಳಿಗೆ ಎತೇ-ಈ ಪೂರೋಕ್ತಗಳಾದ, ಷಡ್ಭಾ
ಷಾಃ-ಆರುಗುಣಗಳು, ನಪ್ರವೃತ್ತಾಃ-ಪ್ರವರ್ತಿಸುವದಿಲ್ಲವೋ, ಹೇಪಾರ್ಥಿ
ವ-ಎತ್ತಿ ರಾಜನೇ, ತೇಷಾಂ ಅಂಥಾವರುಗಳ ಉಪಾಶ್ರಯೇಣ-ಆಶ್ರಯದಿಂ
ದ, ಕೋರ್ಥಾ-ಎನು ಪ್ರಯೋಜನವು. ||೪೦||

ತಾತ್ಪರ್ಯ|| ನೀಚಾಶ್ರಯವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಮಹದಾಶ್ರಯ
ವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುವ ವಿಚಾರವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಯಾವರಾಜ
ರುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಭು ಮಂತೋತ್ಸಾಹಶಕ್ತಿಯು, ಯಶಸ್ಸು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸಂರಕ್ಷ
ಣೆಮಾಡುವದು, ದಾನವೂ, ಭೋಗವೂ, ಈ ಆರುಗುಣಗಳಿರುತ್ತವೆಯೋ
ಅಂಥಾ ದೊರೆಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು. ಈ ಆರುಗುಣಗಳು ಇಲ್ಲದ
ದೊರೆಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೆ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ? ಏನೂ ಪ್ರಯೋಜ
ನವಿಲ್ಲವೆಂಬುವ ಭಾವವು. (ಶಾಲಿನೀ ವೃತ್ತಂ) ||೪೦||

ಶ್ಲೋ|| ಯದ್ಧಾತ್ರಾಜಫಾಲವಟ್ಟಲಿಖಿತಂ ಸ್ತೋಕಂಮಹ
ದ್ವಾ ವನಂ ತತ್ರಾಶ್ಲೋಕವಿವರಸ್ಯ ಲೇಖನಿತರಾಂ
ವೇದಾಚನಾತೋಧಿಕಂ || ತದ್ಧೀರೋಭವನಿತ್ವವತ್ಸ
ಕೃಪಣಾಂವೃತ್ತಿಂ ವೃಥಾ ಮಾಕೃಧಾಃ ಕೂಪೇಸಕೃಪ
ಯೋನಿಧಾವಸಿಫಟೋಗೃಹ್ಣಾತಿತುಲ್ಯಂಜಲಂ || ೪೧ ||

ಬೀಳು|| ಧಾತ್ರಾ-ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರವಂದ, ಸ್ತೋಕಂ- ಕೊಂಚವಾಗಿ, ಮಹದ್ವಾ-ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಯಾದ್ಧಂ-ಎಷ್ಟುಧನವು, ನಿಜಫಲಪಶ್ಚಲಿಖಿತಂ ನಿಜ-ತನ್ನ ಫಲಪಟ್ಟ-ಪಟ್ಟ ಸದೃಶವಾದ ಫಲಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಹಣೆಯಲ್ಲಿ, ಲಿಖಿತಂ- ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ, ಮರುಸ್ಥಲೇಪಿ ಮರು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ಮೇರಾಜ್-ಮುಖಾಮೇರುಪರ್ವದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ತತ್-ಆ ಧನವನ್ನು, ನಿತಾಂ-ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ-ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಅತಃ-ಅವಕ್ಕಿಂತ, ಅಧಿಕಂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ನ-ಇಲ್ಲ, ತತ್-ಆ ಕಾರಣದ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಧೀರೋಭವ-ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಯಾಗು, ಅರ್ಥವತ್ಸು-ಧನವಂತರಲ್ಲಿ, ಕೃಪಣಾಂ ದೈನ್ಯವಾದ, ಪೃತ್ತಿಂ ವ್ಯಾಸಾರವನ್ನು, ಮಾಕೃಧಾಃ-ಮಾಡಬೇಡ, ಘಟಾ- ಗಡಿಗೆಯು, ಕೂಪೇ- ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಯೂ, ಪಯೋನಿಧೌಜ್-ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿಯೂ, ತುಲ್ಯಂ- ಸಮಾನವಾದಂಥ, ಜಲಂ-ನೀರನ್ನು, ಗೃಹ್ಣಾತಿ-ಗ್ರಹಿಸುತ್ತದೆ, ಪಶ್ಯ- ನೋಡು ಅರ್ಥಾಂತರ ನ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರಃ

|೪೧|

ತಾತ್ಪರ್ಯ — ಕೃಪಣ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ನೋಡಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಧನವಂತನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಬರೆದಿರುತ್ತದೆಯೋ ಆಮನುಷ್ಯನು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಮೇರುಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಯಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಅಷ್ಟುಧನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಧೈರ್ಯವಾಗಿರು. ದ್ರವ್ಯವತರಲ್ಲಿ ದೈನ್ಯವೃತ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಡ. ಒಂದು ಗಡಿಗೆಯನ್ನು ಭಾವಿಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಸಲಿ, ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಸಲಿ, ಅದೇ ಸ್ವಭಾವೀರು ಹಿಡಿಯುತ್ತೋ ಅಷ್ಟೇವಿನಾ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತುಂಬಲಾರದು. ಅದರಂತೆಯೇ ತನಗೆಷ್ಟುಬರಬೇಕೋ ಅಷ್ಟೇಬರುತ್ತದೆಯೆಂದು ಭಾವವು.

ಅರ್ಥವಸ್ಥಿತಿಃ ಸಂಪೂರ್ಣಾ.

—ದುರ್ಜನ ಪದ್ಧತಿ ಪ್ರಾರಂಭಃ—

ಶ್ಲೋ|| ದುರ್ಜನಃ ಪರಿಹರ್ತವ್ಯೋ | ವಿದ್ಯಯಾಲಂಕೃತೋ
ಪಿನ್ಹ || ಮುಣಿನಾಭೂಷಿತಸ್ಸರ್ಪಃ | ಕಿಮಸೌನಭ
ಯಂಕರಃ

|| ೪೨ ||

ಟೀಕಾ || ದುರ್ಜನಃ- ದುಷ್ಟಮಾನುಷ್ಯನು, ವಿದ್ಯಯಾ - ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ, ಅಲಂಕೃತೋಪಿ - ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾದಾಗ್ಯೂ, ಪರಿಹರ್ತವ್ಯಃ - ಬಿಡು

ನದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಸರ್ವ - ಅತೀ ವಿಷವು, ಮಣಿನ - ಫಣಿ
ಮಾಣಿಯಿಂದ, ಭಾಷಿತಸನ್ನಿಹಿ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೂ, ಅನ್ - ಈ ಸರ್ವವು
ನಭಯಂಕರಾಕೆಂ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆ ಅನುಷ್ಟಪ ವೃತ್ತ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ || ದುರ್ಜನರ ಸಂಗವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕೆಂಬುವ ವಿಚಾರವನ್ನು
ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ದುರ್ಜನಗಳು ವಿಧೈಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೂ ಅವನ ಸಂಗವ
ನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು, ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ ಹಾವು ತನ್ನ ಹೆಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ರತ್ನದಿಂ
ದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಜನಗಳಿಗೆ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು ಹೇ
ಗೋ ಹಾಗೆಯೇ ದುಷ್ಟಮನುಷ್ಯನು ವಿದ್ಯಾವಂತನಾದಾಗ್ಯೂ ಅವನನ್ನು
ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬೇಕೆಂಬುವ ಭಾವವು ||೪೦||

ಶ್ಲೋ || ಜಾಡ್ಯಾಹ್ನಿವೇತಿ ಗಣ್ಯತೇ ವ್ರತಕುಚೌದಂಭಶ್ಯುಚೌಕೈ
ತಮಾಶೂರೇ ನಿರ್ಘೋಷಾತಾ ಮುನೌ ವಿಮತಿತಾದೈನ್ಯಂ
ಪ್ರಿಯಾಲಾಪಿನಿ || ತೇಜಸ್ವಿನ್ಯವಲಿಪ್ತತಾ ಮುಖರ
ತಾವಕ್ತವ್ಯಶಕ್ತಿ ಸ್ಥಿರೇ ತತ್ಕೋನಾಮಗುಣೋಭ ವೇ
ತ್ಸು ಗುಣಿನಾಂ ಯೋಮರ್ಜನೈರ್ನಾಂಕಿತಃ ||೪೧||

ಟೀಕಾ || ಹ್ರೀಮತಿ - ಲಜ್ಜಾ ಯುಕ್ತನಾದ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ, ಜಡ್ಯಂ -
ಜಡತ್ವವು, ಗಣ್ಯತೇ - ಎಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ವ್ರತಕುಚೌ - ವ್ರತ - ನಿಯಮ
ವ್ರತದಿಂದ, ಶುಚೌ - ಶುದ್ಧನಾದ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ, ಡಂಭಃ - ಡಾಂಭಿಕತ್ವವು,
ಗಣ್ಯತೇ - ಎಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಶುಚೌ - ಶುದ್ಧನಾದ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ, ಕೈತವಂ
ವಂಚನೆಯು, ಗಣ್ಯತೇ - ಎಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಶೂರೇ - ಶೂರ್ಯವಂತನಲ್ಲಿ.
ನಿರ್ಘೋಷಾತಾ - ನಿಷ್ಕಾರಾಣ್ಯವು, ಗಣ್ಯತೇ - ಎಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಮುನೌ -
ಜ್ಞಾನಿಯಲ್ಲಿ, ವಿಮತಿತಾ - ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವರಾಜ್ವಲಿಪ್ತವು, ಗಣ್ಯತೇ - ಎಣಿ
ಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಪ್ರಿಯಾಲಾಪಿನಿ - ಪ್ರಿಯ - ಇಷ್ಟವಾದ ಮಾತನ್ನು, ಆಲಾಪಿನಿ
ಹೇಳುತ್ತಿರುವವನಲ್ಲಿ, ದೈನ್ಯಂ - ದೀನತ್ವವು, ಗಣ್ಯತೇ - ಎಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ,
ತೇಜಸ್ವಿನಿ - ತೇಜೋವಂತನಲ್ಲಿ, ಅವಲಿಪ್ತತಾ ಗರ್ವವು, ಗಣ್ಯತೇ - ಎಣಿಸ
ಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ವಕ್ತವ್ಯಶಕ್ತಿ ಸ್ಥಿರೇ - ವಕ್ತವ್ಯ - ಹೇಳತಕ್ಕ, ಶಕ್ತಿ - ನಾಮ
ರ್ಥದಿಂದ, ಸ್ಥಿರೇ - ಸ್ಥಿರನಾಗಿ ಇರುವ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ, ಮುಖರತಾ - ಉಪಾ
ಯಮಾನತ್ವವು, ಗಣ್ಯತೇ - ಎಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ತತಃ - ಆ ಕಾರಣದ ದಿಶೆಯಿಂ
ದ, ದುರ್ಜನೈಃ - ದುಷ್ಟಮನುಷ್ಯರಿಂದ, ಗುಣಿನಾಂ - ಗುಣಮತರ, ಯಃ -

ಯಾವಗುಣತಾನೆ, ಸಾಂಕಿತಃ ದುಷ್ಟವಾಗಿ ಎಣಿಸಲ್ಪಡದಿರುವದು ಕೋನೂ
ಮಗುಣಃ- ಯಾವಗುಣತಾನೆ, ಭವೇತಃ - ಆದೀತು, ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೇದಿತ
ಸೃತ್ತಂ | ೪೩ |

ಶಾತ್ವ್ಯಃ || ದುರ್ಜನರು ಗುಣವಂತನಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಸುಗುಣಗಳ
ನ್ನೂ ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಲಜ್ಜಾವಂತನಲ್ಲಿ
ಮೂಢಭಾವವನ್ನೂ, ನಿಯಮ ವ್ರತವಾಡುವವನಲ್ಲಿ ಡಾಂಭಿಕತ್ವವೂ, ಆ
ಚಾರವಂತನಲ್ಲಿ ವೇಷನೆಯೂ, ಶೂರನಲ್ಲಿ ದಯವಿಲ್ಲವೆಂಬುದೂ, ಜ್ಞಾನಿಯ
ಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವರಾಜ್ಯಖತ್ವವೂ, ಒಳ್ಳೆಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡುವನಲ್ಲಿ ದೀ
ನತ್ವವೂ, ತೇಜೋವಂತನಲ್ಲಿ ಗರ್ವವೂ, ವಾಚಾಳಕನಲ್ಲಿ ಅತಿಭಾಷಿವೆಂಬು
ದೂ, ಹೀಗೆ ಗುಣವಂತರ ಯಾವಗುಣಗಳು ತಾನೆ ದೂಷಿಸಲ್ಪಡುವದಿಲ್ಲ.
ದುರ್ಜನರು ಸಜ್ಜನರ ಗುಣಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ದೂಷಿಸಿಯೇ ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆಂ
ದು ಭಾವವು. || ೪೩ ||

ಶ್ಲೋ || ಲೋಭಶ್ಚೇದಗುಣೇನಕಿಂಪಿಶುನತ್ರಾಯದ್ಯಸ್ತಿ ಕಿಂಪಾ
ತಕ್ಯೈಸ್ಸತ್ಯಂಚೇತ್ತಪಸಾಚಕಿಂಕುಚಮನೋಯದ್ಯ
ಸ್ತಿರ್ಥೇನಕಿಂ || ಸೌಜನ್ಯಂಯದಿ ಕಿಂಬಲೇನಮಹಿ
ಮಾಯದ್ಯಸ್ತಿ ಕಿಂ ಮಂಡೈಸ್ಸದ್ವಿದ್ಯಾಯದಿಕಿಂಧ
ನ್ಯರಸಾರು ಶೋಯದ್ಯಸ್ತಿ ಕಿಂಮೃತ್ಯುನಾ || ೪೪ ||

ಟೀಕು || ಲೋಭಶ್ಚೇತಃ- ಜಿಪುಣತನವು ಇರುವಂಥಾದ್ದಾದರೆ, ಅಗುಣೇ
ನ-ಗುಣರಹಿತತ್ವದಿಂದ (ನಿರ್ಗುಣತ್ವದಿಂದ) ಕಿಂ- ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವು,
ಪಿಶುನತಃ-ದುಷ್ಟಭಾವವು, ಅಸ್ತಿಯದಿ-ಇರುವಂಥಾದ್ದಾದರೆ, ಪಾತಕ್ಯೈಃ- ಪಾ
ಪಗಳಿಂದ, ಕಿಂ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವು, ಸತ್ಯಂಚೇತಃ-ಯಥಾರ್ಥವು ಇರುವಂ
ಥಾದ್ದಾದರೆ, ತಪಸಾ-ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ, ಕಿಂ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವು, ಶುಚಿಮನಃ-
ಶುಚಿ-ನಿರ್ಮಲವಾದಂಥ, ಮನಃ-ಮನಸ್ಸು, ಅಸ್ತಿಯದಿ ಇರುವಂಥಾದ್ದಾದರೆ,
ತೀರ್ಥೇನ-ಪುಣ್ಯನದೀ ಯಾತ್ರೆಗಳಿಂದ, ಕಿಂ-ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವು, ಸೌಜ
ನ್ಯಂ- ಸುಜನಭಾವವು, ಅಸ್ತಿಯದಿ- ಇರುವಂಥಾದ್ದಾದರೆ, ಬಲೇನ- ಸಾಮಾ
ನ್ಯದಿಂದ, ಕಿಂ-ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವು, ಮಹಿಮಾ-ಮಹಾತ್ಮೆಯು, ಅಸ್ತಿ
ಯದಿ- ಇರುವಂಥಾದ್ದಾದರೆ, ಮಂಡೈಃ ಅಲಂಕಾರಗಳಿಂದ, ಕಿಂ-ಏನು ಪ್ರ

6 ಪೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭಿರ್ತ್ಯಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೪೧

ಯೋಜನವು, ಸದ್ವಿದ್ಯಾ-ಸತಃ-ಸಮೀಚೀನವಾದಂಥ, ವಿದ್ಯಾ-ವಿದ್ಯಯು, ಅಸ್ತಮಾದಿ-ಇರುವಂಥ ವಾದ್ಯದ, ಧನ್ಯೈಃ-ದ್ರವ್ಯದಿಂದ, ಕಿಂ-ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವು, ಅಸಮಾಶ-ದಾಷ್ಟೀಕೀಯು, ಅಸ್ತಮಾದಿ-ಇರುವಂಥಾದ್ದಾದರೆ, ಪೃತ್ಯುನಃ-ಮರಣದಿಂದ, ಕಿಂ-ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ. ||೪೪||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಗುಣಾವಗುಣಗಳ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಲೋಭಿಗೆ ಕೆಟ್ಟಗುಣವಿರಬೇಕಾದ ಅವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲ. ಅವನ ಲೋಭಶೆಷವೇ ಕೆಟ್ಟಗುಣವಾಗಿರುತ್ತೆ. ದುರ್ಜನತ್ವವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಬೇರೆ ವಾಪಮಾಡಬೇಕಾದ ಅವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲ. ಸತ್ಯವಂತನಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಬೇರೆ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲ ನಿರ್ಮಲವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳಂಥವನಿಗೆ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಗಳು ಅವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲ. ಸುಜನಭಾವದಲ್ಲಿರುವನಿಗೆ ಶರೀರ ಬಲ ಅವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲ. ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಕ್ಕೆ ಇರುವವನಿಗೆ ಅಲಂಕಾರ ಅವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲ. ಒಳ್ಳೆ ವಿದ್ಯಾವಂತನಿಗೆ ದ್ರವ್ಯ ಅವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲ (ಅಂದರೆ ವಿದ್ವಂಸನೇ) ದ್ರವ್ಯವಾಗಿರುತ್ತೆ. ಮನುಷ್ಯನು ಅಸಯಶಸ್ಸು ಹೊಂದಿದರೆ ಅವನು ಜೀವವಂತನಾಗಿವಾಗ್ಯೂ ಮರಣವಾದ ಮನುಷ್ಯ ನಂತೆ ಆಗುವನೆಂದು ಭಾವವು. ||೪೫||

ವಿಗತವಾರಿಜಂ ಮುಖಮನಕ್ಷರಂ ಸ್ವಾಕೃತೇ || ಪ್ರಭು
ರ್ಧನಪರಾಯಣಸ್ತತ್ರಾದುರ್ದ್ರಿಸ್ಸಜ್ಜನೋ ನೃಪಾಂ
ಗಣಗತೇಽಖಲೋಮನಸಿಸಪ್ತ ಶಲ್ಯಾನಿಷಮೇ || ೪೫ ||

ಪೀಕಾ || ದಿವಸಧೂಸರಃ ದಿವಸ-ಹಗಲಿನಿಂದ ಧೂಸರಃ-ಧೂಸರವರವಾದಂಥ, (ಅಥವಾ ನಿಶ್ಪ್ರೀಜನ್ಯನಾದಂಥ) ಶಶೀ-ಚಂದ್ರನೂ, ಗಲಿತಯೋನಾ-ಗಲಿತ-ಜಾರಿಹೋದ (ಅಥವಾ ಕಳೆಹೋದ) ಯೌವನಾ ಪ್ರಾಯವು ಛಂಥಾ, ಕಾಮಿನೀ-ಹೆಂಗಸು, ವಿಗತವಾರಿಜಂ ವಿಗತ-ಹೋದಂಥ, ವಾರಿಜಂ-ಕಮಲಗಳುಳ್ಳ, ಸರಃ-ಸರಸ್ಸು, ಸ್ವಾಕೃತೇಃ-ಸು-ಸುಂದರವಾದ, ಆಕೃತೇಃ-ಆಕಾರಕ್ಕೆ. ಅನಕ್ಷರಂ ಅಕ್ಷರವಿಲ್ಲದೆಯಿರುವ, ಮುಖಂ-ಮುಖವು, ಧನಪ ಪರಾಯಣಃ-ಧನ-ದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ, ಪರಾಯಣಃ ಆಶೆವುಳ್ಳ, ಪ್ರಭುಃ-ರಾಜನು, ನೃಪಾಂಗಣಗತಃ-ನೃಪಾಂಗಣ-ರಾಜಾಂಗಣವನ್ನು, ಗತಃ-ಹೊಂದಿದಂಥಾ, ಖಲಃ-ದುರ್ಜನನು, ಅಮೇ-ಈ ಏಳು, ಮನಸಿ-ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ, ಸಪ್ತ-ಏಳು

ದಂಥ, ಶಲ್ಯಾನ-ಆಶಂಕುಗಳು, (ಅಂದರೆ ಗೂಟಗಳು) ಭವಂತಿ-ಆಗುತ್ತವೆ
ದೀಪಕಾಲಂಕಾರಃ. ||೪೫||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನ ನಿಜವಾದ ಅನುಭವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:-ದಗಲಿನಲ್ಲಿ ಕಳುಹೀನವಾದ ಚಂದ್ರನು, ಯಾವ ನಕಳೆದುಹೋದ ಸ್ತ್ರೀ, ಕಮಲಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸರೋವರವು, ವಿದ್ಯೆಯಿಲ್ಲದ ಮುಖವು, ರಾಜನು ಯಾವಾಗಲೂ ಧನಾರ್ಜನೆಯಲ್ಲೇ ಮೀರುವದು, ಯಾವಾಗಲೂ ದುರ್ಜನರ ಸಹವಾಸದಲ್ಲಿರುವ ಸಜ್ಜನವು, ರಾಜನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ದುರ್ಜನರ ಮಂತ್ರಿತ್ವವೂ, ಈ ವಿಳಾ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಶಲ್ಯಗಳು ಅಂದರೆ ಈ ವಿಳಾ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಆನಾಥ ವೆಂಬುವ ಭಾವವು. ||೪೫||

ಶ್ಲೋ|| ನಕಳಿ ಚ ಒಡಕೋಪಾನಾಮಾತ್ರೀಯೋ ನಾವಭೂ
ಭುಜಂ || ಹೋತ್ರಾರಮಪಿಜಹ್ಯಾನಂಸ್ತುಷೋದ
ಹತಿಪಾವಕಃ || ೪೬ ||

ಟೀಕಾ|| ಚಂಡಕೋಪಾನಾಂ-ಚಂಡ ಹೆದ್ದಾದ, ಕೋಪಾನಾಂ-ಕೋಪವುಳ್ಳ, ಭೂಭ ಜಾಂ-ರಾಜರುಗಳಿಗೆ, ಆತ್ಮೀಯೋನಾಮು-ಸ್ನೇಹಿಯನು ಎಂಬುವನು, ಕಳಿ ತ' ಒಬ್ಬನೂ, ನ-ಇಲ್ಲ, ಕಿಂತು ಮತ್ತೇನಂದರೆ. ಸರೋ-ಸರಸ್ವರೂ, ಪಂಕೀಯಾವಸ-ಅನ್ಯರೇ ಆಗುತ್ತಾರೆ, ತಥಾಹ ಅದಯುಕ್ತವೇ ಸರಿ. ವಾವಕಃ-ಅಗ್ನಿಯು (ಯಜ್ಞೀಶ್ವರನು) ಜುಹ್ವಾನಂ-ಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಹೋಮ ಮಾಡುತ್ತಾಯಿರುವ, ಹೋತಾರಮಪಿ-ಯಜಮಾನನನ್ನು ಸ್ಪೃಷ್ಟಸ್ತು-ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಿದವನಾಗಿ, ದಹತಿ-ದಹಿಸುವನು ||೪೬||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ದುರ್ಜನನಿಗೆ ತಮ್ಮವರು ಮತ್ತು ಪರರು ಎಂಬುವದಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:-ಚಂಡಕೋಪವುಳ್ಳ ದೊಡ್ಡ ತಮ್ಮವರು ಮತ್ತು ಪರರು ಎಂಬುವ ಭೇದವೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಎಲ್ಲರಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಕೋಪವನ್ನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವನು. ಅದು ಹೇಗಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅಗ್ನಿಯು ತನಗೆ ಅಜ್ಞಾನಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾಯಿರುವ ಯಜಮಾನನನ್ನಾ ದರೂ ಮುಟ್ಟಿದಕೂಡಲೇ ಸುಡುತ್ತಾನೆ. ತನಗೆ ಅಜ್ಞಾನಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ, ಅವನನ್ನು ಸುಡಬಾರದೆಂದು ನೋಡುವದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ತಮಗೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವಾರಾದಾಗ್ಯೂ ಕೆ

ಜ್ಯೋತೀಪವುಳ್ಳ ವೇಗಗಳು ತಮ್ಮವರೆಂದು ಯಾವನ್ನೂ ಭಾವಿಸುವದಿಲ್ಲವೆಂಬುವ ಭಾವವು. ||೪೬||

ಶ್ಲೋ|| ಮೌನಾನೂಕೃತಃ ಪ್ರವಚನಪಟುವಾಚಕೋ ಜಲ್ಪ
ಕೋವಾಧೃಷ್ಯಃ ಪಾರ್ಶ್ವಭವತಿಚವನಃ ದೇರ
ತೋಷ್ಯಪ್ರಗಲ್ಬಃ || ಹ್ರಂತಾಭೀರುರೈದಿನಕಹತೇ
ಪ್ರಾಯಶೋನಾಭಿಜಾತಸ್ಸೇವಾಧರ್ಮಃ ಪರಮಗಹ
ನೋಯೋಗಿನಾಮಪ್ಯಗಮ್ಯಃ || ೪೭ ||

ಟೀಕಾ|| ಸೇವಕಃ-ಸೇವಕನು, ಮೌನಾತ್-ಮೌನದಸೆಯಿಂದ, ಮೂ
ಕಃ-ವಾಗ್ಬಂಧನವಾದಂಥಾವನು, ಭವತಿ-ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರವಚನಪಟುಃ-ಪ್ರ
ವಚನ-ಮಾತನಾತೋಣದರಲ್ಲಿ, ಪಟುಃ-ಸಮರ್ಥನಾದಂಥಾವನು, ವಚಕಃ-
ಬಹುಭಾಷಿಯು, ಭವತಿ-ಆಗುತ್ತಾನೆ, ಜಲ್ಪಕೋವಾ-ಅಸಂಬಂಧ ಪ್ರಲಾಪ
ವುಳ್ಳವನು, ಭವತಿ-ಆಗುತ್ತಾನೆ, ಪಾರ್ಶ್ವ-ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ, ವನಃ-ಇರುವನಾ
ಗಿ, ಧೃಷ್ಯಃ-ದಿಟ್ಟತನವುಳ್ಳವನೆನಿಸುವನು, ದೇರತಃ-ದೂರದಲ್ಲಿ, ವನಃಯ
ದಿ-ಇರುವನಾದರೆ, ಅವ್ರಗಲ್ಬಃ-ಮೂಢನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಹ್ರಂತಾ-ಹ್ರಮಾಗು
ಣದಿಂದ. ಭೀರುಃ-ಭಯವುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ, ನಕಹತೇಯದಿ-ಸಹಸರಯಿ
ರುವನಾದರೆ, ನಾಭಿಜಾತಃ-ಅಯೋಗ್ಯವಂಶಿಯನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಪ್ರಾಯಶಃ-
ಬಹು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಸೇವಾಧರ್ಮಃ-ಸೇವಾಪ್ರೀತಿಯು, ಯೋಗಿನಾಮುಖಿ-
ಯೋಗಿಭ್ಯಾಸದಿಂದ, ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವಿರ್ಮಾನಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದ ಯೋಗಿನ
ರಿಗೂಕೂಡ, ಅಗಮ್ಯಃ-ಗಮನಿಸುವದಕ್ಕೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾದಂಥಾದ್ದು, ಅಂದರೆ-
ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಕಷ್ಟತರವಾದಂಥಾದ್ದು. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಾದಾನ್ಯವಾಗಿ
ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ರಾಜಸೇವಾ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅಸಂಬಂಧೋಕ್ತಿ ಹೇಳಿಯಿ
ರುವದರಿಂದ ಅತಿಶಯೋಕ್ತ್ಯುಲಂಕಾರಭೇದವು (ಮಂದಾಕ್ರಾಂತಾ ವೃತ್ತ.)

ಈ ವೃತ್ತವು ಚತುರ್ದಶಸ್ತ ಸಪ್ತಮ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಯಶಿಯೂ
ಮಗಣ, ಭಗಣ, ಮಗಣ, ನಗಣ, ತಗಣಗಳೂ, ಎಕತುಗುರುವೂ ಉಳ್ಳ
ದಾಗಿ ಯರುತ್ತೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ — ರಾಜಸೇವೆಯೆಂಬುವದು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಅತಿಷ್ಠಿತವಾ
ದದ್ದು. ತತ್ರಾಪಿ ದುಷ್ಟಗುಣನ ಸೇವೆಯೆಂಬುವದು ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವ

ತಮಾನ ತಿಳಿದ ಯೋಗೀಶ್ವರರಿಗೂ ಅಸಾಧ್ಯವೆಂಬುವದನ್ನು ಈ ಸ್ಥೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ರಾಜಸೇವಕನು ಮಾನವಾಗಿದ್ದರೆ ರಾಜನು ಈ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಮಾತನಾಡುವದಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೀನಗಳೆಯುವನು. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವದಕ್ಕೆ ಬಂದರೆ ಇವನು ಬಹಳ ವಾಚಾಳನು ಭಯಭಾಷಿಯೆಂದು ಅಸಡ್ಡೆ ಮಾಡುವನು. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಲಿರುವದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಇವನು ಬುದ್ಧಿಹೀನನು ಮರ್ಯಾದೆ ತಿಳಿಯದವನೆಂದು ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ರಾಜನಿಗೆ ದೂರವಾಗಿ ಬರುತ್ತಲಿದ್ದರೆ ಈ ಮನುಷ್ಯನು ಪ್ರಾಥನಲ್ಲ ಮೂಢನೆಂದು ಹೇಳುವನು. ಹ್ರಮಾಗುಣವಿಂದ ಭಯದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಕೈಲಾಸಗದ ಹೇಡಿಮನುಷ್ಯನೆಂದು ಹೇಳುವನು ಮಾತುಗಳನ್ನು ಸಹಿಸದಿದ್ದರೆ ಇವನು ಕೆಟ್ಟವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನೆಂದು ದೂಷಿಸುವನು. ಹೀಗೆ ರಾಜಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅತಿ ಕಷ್ಟತರವಾದಂಥಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ರಾಜಸೇವೆಯೆಂಬುವದ ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದ ಮಹಾಯೋಗಿಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಕಷ್ಟತರವಾದದ್ದೆಂದು ಭಾವಿಸುವನು. ||೪೩||

ಶ್ಲೋ|| ಉದ್ಭವಸಿತಾಖಿಲಖಲಸ್ಯ ವಿಶ್ವಂಖಲಸ್ಯ ಸೋದ್ಗಾಢ
ವಿಸ್ತೃತನಿಜಾಧವಶಮವೃತ್ತೇ | ದೈವಾವವಾಪ್ತ
ವಿಭವಸ್ಯ ಗುಣದ್ವಿಷೋಽಸ್ಯೋಚಸ್ಯೋಚರಗತ್ಯೇ
ಸುಖಮಾಪ್ಯತೇ ಕೈಃ || ೪೪ ||

ಚೀಕ|| ಉದ್ಭವಸಿತಾಖಿಲಖಲಸ್ಯ-ಉದ್ಭವಸಿತ- ಪ್ರಕಾಶವಾಗಿ ಮಾಡಲಟ್ಟ ಅಖಿಲ-ಸಮಸ್ತವಾದ, ಖಲಸ್ಯ-ದುರ್ಜನರ-ಳ್ಳಂಥ, ವಿಶ್ವಂಖಲಸ್ಯ-ವಿಧಿ ನಷ್ಟೇಧವಿಲ್ಲದೆಯಿರುವ, ಸೋದ್ಗಾಢ-ವಿಸ್ತೃತನಿಜಾಧಮಕರ್ಮವೃತ್ತೇ-ಪ್ರೋದ್ಗಾಢ-ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ವಿಸ್ತೃತ-ಮರಸುಲ್ಲಟ್ಟ, ನಿಜ ಸ್ಥಿತಿಯವಾದಂಥ, ಅಧವಶಕರ್ಮ-ನಿಜವ್ಯಾಪಾರದ, ವೃತ್ತೇ-ಚರ್ಮವುಳ್ಳಂಥಾ, ದೈವಾ ತ-ದೈವಾಧೀನದದಸೆಯಿಂದ, ಅವಾಪ್ತವಿಭವಸ್ಯ-ಅವಾಪ್ತ-ಹೊಂದಿಲ್ಲಟ್ಟ, ವಿಭವಸ್ಯ-ವಿಶ್ವವುಳ್ಳಂಥಾ, ಗುಣದ್ವಿಷಃ-ಗುಣ-ಬಳ್ಳಿ-ಗುಣವಂತಲ್ಲಟ್ಟ, ದ್ವಿಷಃ-ಮೈಷಮಾಡುತ್ತಲಿರುವ ನಿಜಸ್ಯ-ನಿಜಮನುಷ್ಯನ ಗೋಚರಗತ್ಯೇ-ಗೋಚರ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು, ಗತ್ಯೇ-ಹೊಂದಿರುವ, ಕೈಃ-ಯಾವಜನಗಳಿಂದ, ಸುಖಂ-ಸುಖವು, ಆಪ್ಯತೇ-ಹೊಂದಲ್ಪಡುತ್ತೆ. ಪದಾರ್ಥಹೇತುಕಕಾವ್ಯ ಲಿಂಗಾಲಂಕಾರಃ || ವಸಂತತೀಲಕಾವೃತ್ತಂ || ೪೫ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ — ದುಷ್ಟನಾದ ರಾಜಾಶ್ರಯವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಮನುಷ್ಯನು
ಜೀವದಿಂದ ಬದುಕುವದೆ ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತೆಂಬುವ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳು
ತ್ತಾನೆ; - ಹೇಗಂದರೆ ದುರ್ಜನರನ್ನು ಆಭಿವೃದ್ಧಿ ಮಾಡಿ ಪಾಪಪುಣ್ಯವೆಂಬುವ
ವಿಧಿನಿಷೇಧಕ್ಕಾಗುವಿಲ್ಲದೆ ಸಜ್ಜನರನ್ನು ದೂಷಣೆಮಾಡುತ್ತಾ ಸ್ವಚ್ಛಂದ
ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ದುಷ್ಟರಾಜನ ದೃಷ್ಟಿಗೊಚರರಾದ ಯಾವಜನಗಳು
ತಾನೇ ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ? ಯಾರೂ ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದ
ರಿಂದ ರಾಜರನ್ನು ಆಶ್ರಯ ಮಾಡಬಾರದೆಂಬವ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. (ವಸಂತತಿ
ಲಕವೃತ್ತ) ಕಾವ್ಯಲಿಂಗಾಲಂಕರ ಭೇದ) || ೪೪ ||

ಶ್ಲೋ|| ಆರಂಭಗುರ್ವೀಕ್ಷಯೀಣೀಕ್ರಮೇಣಲಘ್ವೀವುರಾವೃದ್ಧಿ
ಮುಪೈತಿಪಶ್ಯಾತ್ || ದಿನಸ್ಯಪೂರ್ವಾರ್ಧವರಾರ್ಧ
ಭಿನ್ನಾಭಾಯೇವಮೈತ್ರಿಖಲಸಜ್ಜನಾನಾಂ || ೪೫ ||

ದಿನಸ್ಯ - ದಿನಸದ, ಪೂರ್ವಾರ್ಧವರಾರ್ಧಭಿನ್ನಾ - ಪೂರ್ವಾರ್ಧ-ಪ್ರಾತಃ
ಕಾಲದಿಂದ. ವರಾರ್ಧ-ಮಧ್ಯಾಹ್ನಕಾಲದಿಂದ, ಭಿನ್ನಾ - ಭೇದವನ್ನು ಹೊಂದಿ
ದಂಥ, ಭಾಯೇವ - ನೆರಳಿನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ಖಲಸಜ್ಜನಾನಾಂ ಖಲ ದುರ್ಜನ
ರ, ಸಜ್ಜನಾನಾಂ - ಸತ್ಪುರುಷರ, ಮೈತ್ರಿ ಸ್ನೇಹವು, ಆರಂಭಗುರ್ವೀ-
ಆರಂಭ- ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ, ಗುರ್ವೀ - ಅಧಿಕವಾದಂಥಾದ್ದು. ಕ್ರಮೇಣ-ಕಾಲ
ಕ್ರಮದಿಂದ, ಕ್ಷಯೀಣೀ-ಕ್ಷಯವಾಗುವಂಥಾದ್ದು. ಭವತಿ ಆಗುತ್ತೆ, ಮೈತ್ರಿ
ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹವೂ, ಪುರಾ- ಮೊದಲು, ಲಘ್ವೀ - ಕೊಂಚವಾದದ್ದಾಗಿ,
ಪಶ್ಯಾತ್ - ಅನಂತದಲ್ಲಿ, ವೃದ್ಧಿಂ - ಬೆಳೆಯುವಿಕೆಯನ್ನು, ಉಪೈತಿ ಹೊಂದು
ವಂಥಾದ್ದಾಗುತ್ತದೆ, || ಯಥಾಸಂಖ್ಯಾಸಂಕೀರ್ಣೋಪಮಾಲಂಕಾರಃ || ವೃತ್ತ
ಮುಪಜಾತಿಃ | || ೪೫ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ — ದುರ್ಜನ ಸಜ್ಜನರ ಮೈತ್ರಿಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.
ದುರ್ಜನ ಸ್ನೇಹವು ಹಗಲಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಿನ ಭಾಯವು ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ
ಯಿದ್ದು ಕೊಂಚಕಾಲದ ಮೇಲೆ ಹೇಗೆ ಕಮ್ಮಿಆಗುತ್ತೋ ಹಾಗೆಯೇ ಮೊದ
ಲು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕ್ರಮೇಣ ಕಮ್ಮಿಯಾಗುತ್ತೆ. ಸಜ್ಜನಮೈತ್ರಿಯು ಮಧ್ಯಾ
ಹ್ನದಮೇಲೆ ಮನುಷ್ಯನ ಭಾಯವು ಮೊದಲು ಕಮ್ಮಿಯಾಗಿದ್ದು ಕ್ರಮೇಣ
ಹೇಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಾ ಬರುತ್ತೋ ಅದರಂತೆ ಮೊದಲು ಕೊಂಚವಾಗಿತ್ತು
ಕ್ರಮೇಣ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಾ ಬರುತ್ತೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. || ೪೬ ||

ಶ್ಲೋ|| ಮೃಗಮಾನಸಜ್ಜನಾನಾಂ ತ್ಯಾಜಲಂ ಸಂತೋಷವಿಹಿತ
ವೃತ್ತಿನಾಂ || ಲುಬ್ಧಕಧೀವರಪಿಶುನಾನಿಷ್ಕಾ ಆಣಮೇವ
ವೈರೋಜಗತಿ || ೫೦ ||

ಟೀಕು | ತ್ಯಾಜಲಂ ಸಂತೋಷವಿಹಿತವೃತ್ತಿನಾಂ - ತ್ಯಾಜ - ಹುಲ್ಲು
ಜಲ- ನೀರು, ಸಂತೋಷ-ಆನಂದವೂ ಇವುಗಳಿಂದ, ವಿಹಿತ-ಯೋಗ್ಯವಾದ,
ವೃತ್ತಿನಾಂ- ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳ, ಮೃಗಮಾನಸಜ್ಜನಾನಾಂ- ಮೃಗ - ಜಿಂಕೆ
ಗಳಿಗೂ, ಮಾನ- ಮತ್ಸ್ಯಗಳಿಗೂ, ಸಜ್ಜನಾನಾಂ - ಸತ್ಪುರುಷರು ಇವರು
ಗಳಿಗೆ, ಜಗತಿ- ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಲುಬ್ಧಕಧೀವರಪಿಶುನಾಃ- ಲುಬ್ಧಕ- ಬೇಡರು
ಧೀವರ- ಬೆಟ್ಟರು, ಪಿಶುನಾಃ - ದುರ್ಜನರು, ನಿಷ್ಕಾರಣಮೇವ - ಕಾರಣ
ವಿಲ್ಲವೇನೆ, ವೈರೋಜ- ವೈರವುಳ್ಳಂಥಾವರುಗಳು, ಆಣಂತಿ - ಆಗುತ್ತಾರೆ.
ಯಥಾ ಸಂಖ್ಯಲಂಕಾರಃ | ಆರ್ಯಾವೃತ್ತಂ || ೫೦ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸತ್ಪುರುಷರಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ದುರ್ಜನರಿಂದ ಬಾಧೆ
ವುಂಟೆಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಜಿಂಕೆ ಮಾನು ಸಜ್ಜನರು ಇವರುಗಳ
ಳು ಹುಲ್ಲು ಮತ್ತು ನೀರು ಸಂತೋಷ ಇವುಗಳಿಂದ ಕಾಲಕಳೆಯುತ್ತಾ
ಇರುತ್ತಾರೆ. ಲಂದರೆ ಜಿಂಕೆ ಆಡವಿ ಹುಲ್ಲನ್ನು ತಿಂದು ಜೀವಿಸುತ್ತಲೂ
ಮಾನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಲೂ ಸತ್ಪುರುಷರು ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂ
ತೋಷವ್ಯಾವಾರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದೂ ಕಾಲಕಳೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇಂಥವರಿಗೆ ಲೋ
ಕದಲ್ಲಿ ಬೇಡರು ಜಿಂಕೆಗೆ ವೈರಿಗಳು, ಬೆಟ್ಟರು ಮಾನುಗಳಿಗೆ ವೈರಿಗಳು
ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ದುರ್ಜನರು ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ ವೈರದಿಂದ ಹಿಂಸೆಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು
ತಾತ್ಪರ್ಯವು. || ೫೦ ||

ಇತಿ ದುರ್ಜನ ಪಕ್ಷಿಃ ಸಮಾವೃತಃ |

— ಸುಜನ ಪದ್ಧತಿ ಪ್ರಾರಂಭಃ —

ಶ್ಲೋ|| ವಾಂಛಾನಸಜ್ಜನಸಂಗತೌ ಪರಗುಣೇ ಪ್ರೀತಿಗುಣೌ
ನಮುಕ್ತಾವಿದ್ಯಾಯಾಂ ವ್ಯಸನಂ ಸ್ವಯೋಪತಿರತಿ
ಲೋಕಾಪವಾದಾ ದ್ಭಯಂ || ಭಕ್ತಿಶ್ಚಾಸ್ಥಿರನಿಶ್ಚಿತಾ
ರಾತ್ಯದಮನೇನ ಸರ್ಗಮುಕ್ತಃ ಖಲೈರೇತೇಯೇಷುವ
ಸಂತಿನಿರ್ಮಲಗುಣಾನ್ತೇ ಭೋಮಹದ್ಭ್ಯೋನಿವ ||

ಟೀಕಾ || ಸಜ್ಜನಸಂಗತಾ - ಸಜ್ಜನ- ಸತ್ಪುರುಷರ. ಸಂಗತಾ - ಕೂಡೋಣದರಲ್ಲಿ, ವಾಂಛಾ- ಇಚ್ಛೆಯು, ವರಗುಣೇ- ವರ- ಅನ್ಯರ, ಗುಣೇ- ಸುಗುಣದಲ್ಲಿ, ಪ್ರೀತೀ- ವಿಶ್ವಾಸವು, ಗುರಾ - ಗುರುಜನದಲ್ಲಿ, ನಮ್ರತಾ ನಮ್ರತ್ವವು, ವಿವ್ಯಾಯಾಂ- ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ, ವ್ಯಸನಂ- ಕುತೂಹಲವು ಸ್ವಯೋಷಿತಿ- ಸ್ವ- ತನ್ನ, ಯೋಷಿತಿ- ಸ್ತ್ರಿಯಲ್ಲಿ, ರತೀ-ಕಾಪ.ವ್ಯಾಮೋಹವು, ಅಥವಾ ರತಿಸುಖವು. ಲೋಕಾವಮಾದಾತ್ - ಜನದ ಅವಮಾದವೆಂಬುದು, ಭಯಂ- ಭೀತಿಯು. ಶೂಲಿನಿ - ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ, ಭಕ್ತಿಃ- ಭಕ್ತಿಯು, ಆತ್ಮದಮನೇ- ಆತ್ಮ- ತನ್ನ, ದಮನೇ- ತಿರಸ್ಕಾರದಲ್ಲಿ, ಶಕ್ತಿಃ- ಪಾಕ್ರಮವು, ಬ್ರಹ್ಮೇ- ದುರ್ಜನರೊಡನೆ, ಸಂಸರ್ಗಮುಕ್ತಿ- ಸಂಸರ್ಗ- ಸಂಗದ, ಮುಕ್ತಿಃ- ಬಿಡುಗಡೆಯು ಎತೆ ಈ, ನಿರ್ಮಲಗುಣಾಃ- ನಿರ್ಮಲ ಪವಿತ್ರ.ದ್ವರ್ಗಗಳಾದ, ಗುಣಾಃ- ಗುಣಗಳು, ಯೇಷು- ಯಾರುಗಳಲ್ಲಿ, ಪಸಂತಿ ಇರುತ್ತವೆಯೋ ತೇಭ್ಯಃ- ಅಂಥಾ. ಮಹಾಭ್ಯಾಃ- ಮಹಾತ್ಮರುಗಳಿಗೋಸ್ಕರ, ನಮಃ- ನಮಸ್ಕಾರವು. ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತಪ್ರತ್ಯಂ

|| ೫೦ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ - ಸಜ್ಜನರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ ಹೇಗೆಂದರೆ: - ಯಾರಿಗೆ ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತಿಯಿರುತ್ತೋ, ವರಗುಣದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವೂ ಗುರುವಿನಲ್ಲಿ ನಮ್ರತ್ವವೂ, ವಿವ್ಯಾಸಂಗ್ರಹ ಮಾತದೇಕೆಂಬ ವ್ಯಸನವೂ, ತನ್ನ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಕಾಮವ್ಯಾಮೋಹವೂ, ಜನಾರವಾದಕ್ಕೆ ಭಯವೂ, ಈ ಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯೂ, ಆತ್ಮಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ಮನಸ್ಸನ್ನೂ ನಿಗ್ರಹಿಸುವದೂ, ದುರ್ಜನ ಸಂಗವನ್ನು ಬಿಡುವದೂ, ಇಂಥಾ ಉತ್ತಮವಾದ ಗುಣಗಳು ಯಾರಲ್ಲಿರುತ್ತವೆಯೋ ಅಂಥಾ ಮಹಾತ್ಮರುಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಅಂದರೆ ಇಂಥಾ ಉತ್ತಮಗುಣಗಳು ಉಳ್ಳವರೆ ನಮಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರೆಂದು ಭಾವವು.

|| ೫೧ ||

ಶ್ಲೋ|| ವಿಪವಿಧೈರ್ಯಮಥಾಭ್ಯುದಯೇಕ್ಷಮಾಸದಸಿವಾಕ್ಯ
ಟುತಾಯುಧಿವಿಕ್ರಮಃ || ಯಶಸಿಚಾಭಿರತಿವ್ಯಸನಂ
ಶ್ರುತೌಪ್ರಕೃತಿಬದ್ಧಮಿದಂಹಿಮಹಾತ್ಮನಾಂ || ೫೨ ||

ಟೀಕಾ || ವಿಪದಿ - ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಧೈರ್ಯಂ - ಧೈರ್ಯವು. ಅಥ- ಅನಂತರದಲ್ಲಿ, ಅಭ್ಯುದಯಃ - ಸಂಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ, (ಅಥವಾ ಉಚ್ಛ್ರಾಯಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಕ್ಷಮಾ ಶಾಂತಿಯು, ಪದಃ- ಸಭಾದಲ್ಲಿ, ವಾಕ್ಯಟುತಾ- ವಕ್ತೃತ್ವವೂ

ಅಥವಾ ವಾಚಾನ್ವಿತವೂ, ಯುಕ್ತ-ಯುಕ್ತದಲ್ಲಿ, ವಿಕೃತ-ವಿಕೃತವೂ
ಯಶಸ್ವಿ-ಶೀತಲ-ಶೀತಲವೂ ಕೂಡ, ಅಧಿಕ-ಅಧಿಕವೂ, ಶುದ್ಧ-
ವೇದದಲ್ಲಿ, ವ್ಯಸನ-ಕುತೂಹಲವೂ, ಮಹಾತ್ಮನಾಂ-ಮಹಾತ್ಮರುಗಳಿಗೆ
ಇದಂ ಈ ಗುಣವು, ಪ್ರಕೃತಿಸಿದ್ಧಂ-ಪ್ರಕೃತಿ-ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ, ಸಿದ್ಧಂ-
ಹುಟ್ಟಿದಂಥಾದ್ದು, ದ್ರುತಪಲಂಬಿತ ವೃತ್ತಂ | ೨ |

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಮಹಾತ್ಮರಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಸದ್ವ್ಯಾಪಾರವಿಲ್ಲವೋ
ಬುದ್ಧಿಯಿರುತ್ತೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ, ಕೇಗಂದರ:-ಮಹಾತ್ಮರುಗ
ಳಿಗೆ ನಿವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಸಂಪತ್ತು ಬಂದಾಗ ಹೃದಯವೂ, ಸಂಭವ
ವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ವ್ಯಾಪ್ತಿ-ವ್ಯಾಪ್ತಿಯೂ, ಯುಕ್ತದಲ್ಲಿ ವಿಕೃತವೂ, ಯಶಸ್ವಿ
ನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ವಾಚಾನ್ವಿತದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯೂ, ವೇದಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಕು
ತೂಹಲವೂ, ಈ ಗುಣಗಳು ಸ್ವಭಾವವೆಂದ ಹುಟ್ಟುವದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು
ಶ್ಲೋ|| ಕರೇ-ಕರೇ-ಕರೇ, ತ್ಯಾಗ-ತ್ಯಾಗವೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠ-ಶ್ರೇಷ್ಠವೂ
ಮುಖೇ-ಮುಖೇ-ಮುಖೇ, ಭವ-ಭವ-ಭವ, ಭವ-ಭವ-ಭವ, ಭವ-ಭವ-ಭವ
ತುಲಂ || ಹೃದಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಪ್ರಕೃತಿಸಿದ್ಧಂ-ಪ್ರಕೃತಿ-ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ, ಸಿದ್ಧಂ-
ಹುಟ್ಟಿದಂಥಾದ್ದು, ದ್ರುತಪಲಂಬಿತ ವೃತ್ತಂ || ೩ ||

ಟೀಕು || ಕರೇ-ಹೃದಯದಲ್ಲಿ, ತ್ಯಾಗ-ತ್ಯಾಗವೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠ-ಶ್ರೇಷ್ಠವೂ
ಶಿರಸಿ-ತಲೆಯಲ್ಲಿ, ಗುರುವಾದಪ್ರಣಯಿತಾ-ಗುರು-ವಿದ್ಯಾಗುರುವಿನಲ್ಲಿ,
ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದವರ, ಸುವ-ಸುವದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಣಯಿತಾ-ನಮ್ರಭಾ
ವವು ಅಥವಾ ನಮ್ರವಾದವು, ಮುಖೇ-ಮುಖದಲ್ಲಿ, ಸತ್ಯಾ-ಯಥಾರ್ಥ
ವಾದ, ವಾಣೀ-ಮಾತು, ಭವಯೋಗ-ಬಾಹುಗಳಿಗೆ, ಅತುಲಂ ಅಧಿಕವಾದ
ವಿಷಯ-ಜಯಶೀಲವಾದ, ವೀರ್ಯಂ-ಪರಾಕ್ರಮವು, ಹೃದಿ-ಹೃದಯದಲ್ಲಿ
ಸ್ವಚ್ಛ-ನಿರ್ಮಲವಾದ, ಸೃಷ್ಟಿ-ವ್ಯಾಪಾರವು, ಶ್ರವಣಯೋಗ-ಶ್ರೋತ್ರ
ಗಳಿಗೆ, ಅಧಿಕತಂ-ಅಧಿಕವಾದುದಾಗಿ, ಶುದ್ಧ-ವೇದಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು
ಕೇಳೋಣವು, ಐಶ್ವರ್ಯೋಗ-ಐಶ್ವರ್ಯವೆಂದ, ವಿನಾಶಿ-ರಹಿತವಾದಂಥಾ
ದ್ವಾದಾದಿಗಳಾದರೂ, ಮಹಾತ್ಮನಾಂ-ಮಹಾತ್ಮರುಗಳಿಗೆ, ಇದಂ-ಮೇಲೆ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಂಥದ್ದು, ಸಿದ್ಧಂ-ಅಲಂಕಾರವು, ಪ್ರಕೃತಿಸಿದ್ಧಂ-ಪ್ರಕೃತಿ
ಸ್ವಭಾವವೆಂದ, ಸಿದ್ಧಂ-ಪ್ರಾಪ್ತವಾದದ್ದು. (ಶಿಖರಿಣೀವೃತ್ತಂ) | ೩ |

7 ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೪೯

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಸತ್ಪುರುಷರಿಗೆ ಐಶ್ವರ್ಯ ಇಲ್ಲದೇನೆ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಅಲಂಕಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ದಾಸನನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಹಸ್ತಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರ. ಕಂಕಣಾದಿಗಳೆಲ್ಲ ಗುರುಹಿರಿಯರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡುವುದು ಶಿರಸ್ಸಿಗೆ ಅಲಂಕಾರವು ಸತ್ಯವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡುವುದು ಮುಖಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರವು ಭುಜಗಳಿಗೆ ಜಯಶೀಲತ್ವವು, ಕಿವಿಗಳಿಗೆ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣವು ಅಲಂಕಾರವು ಇವುಗಳು ಮಹಾತ್ಮರಿಗೆ ಐಶ್ವರ್ಯವಿಲ್ಲದೇನೆ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಅಲಂಕಾರವು ಎಂದುಭಾವವು. ||೫೩||

ಶ್ಲೋ|| ಪಾಂಜಾಘಾತಾನ್ಮಿವೃತ್ತಿಃ ಪರಧನಹಸಣೇಸಂಯಮ
ಸ್ತತ್ಯವಾಕ್ಯಂಕಾಲೇಶಕ್ತ್ಯಾಪದ್ರಾಂಯಮವತಿಜನ
ಕಥಾಮೂಕಭಾವವೇಷಾಂ || ತೃಷ್ಣಾಸ್ತೋತೋ
ವಿಭಂಗೋಗುರುಮುಚವಿನಯಸ್ಸರ್ವಭಾತಾನುಕಂಪಾ
ಸಾಮಾನ್ಯಂಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೇಷ್ವನುಪಹತವಿಧಿಶ್ಚೈ
ಸಾಮೇಷಪಂಥಾಃ || ೫೪ ||

ಟೀಕು | ಪಾಂಜಾಘಾತಾತ್ - ಕೊಲ್ಲುವುದರ ದೆಸೆಯಿಂದ, ನಿವೃತ್ತಿಃ - ಹಿಂದಿರುಗೋಣವು, ಪರಧನಹರಣೇ, ಪರ-ಅನ್ಯರ, ಧನ - ದ್ರವ್ಯವನ್ನು, ಹರಣೇ - ಅಪಹರಿಸೋಣವರಲ್ಲಿ, ಸಂಯಮಃ - ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹವು, (ಅಥವಾ ನಿರಾಸೆಯೂ) ಸತ್ಯವಾಕ್ಯಂ - ಸತ್ಯ - ಯಥಾರ್ಥವಾದ ವಾಕ್ಯಂ - ಮಾತು, ಕಾಲೇ-ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಶಕ್ತ್ಯಾ-ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದೊಡನೆ, ಪ್ರದಾಂ - ಕೊಡೋಣವು, ಯುವತಿಜನಕಥಾಮೂಕಭಾವಃ - ಯುವತಿಜನ ಯಾವನ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ, ಕಥಾ - ಪ್ರಸ್ತಾವದಲ್ಲಿ, ಮೂಕಭಾವಃ - ಜಡಭಾವವು, ಪರೇಷಾಂ - ಅನ್ಯರುಗಳ, ತೃಷ್ಣಾ - ಯಾಜನಾಶಯೆಂಬುವಂಥ, ಸ್ತೋತಃ - ನದಿಯ, ವಿಭಂಗಃ - ನಿರೋಧವು, ಗುರುಮುಚ- ಗುರುಜನಗಳಲ್ಲಿ. ವಿನಯಃ - ನಮ್ರಭಾವವು, ಸರ್ವಭಾತಾನುಕಂಪಾ- ಸರ್ವ- ಸಮಸ್ತವಾದಂಥಾ, ಭೂತ-ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ, ಅನುಕಂಪಾ- ದಯವು, ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೇಷು - ಸರ್ವ- ಸಮಸ್ತವಾದಂಥಾ, ಶಾಸ್ತ್ರೇಷು - ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ, ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ, ಅನುಪಹತ - ಅಪ್ರತಿಹತವಾದಂಥ, ಏಷವಿಧಿಃ - ಈ ವಿಧಿಯು, ಶ್ರೇಯಸಾಂ- ಶ್ರೇಯಸ್ಸುಗಳಿಗೆ, ಪಂಥಾಃ-ಮಾರ್ಗ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿದ್ದವು. ಸ್ತುತೃಭಾವ್ಯತ್ವ | ೫೪ |

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಸತ್ಪುರುಷರ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಂದರೆ: ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಕೊಲ್ಲದೆ ಇರೋಣವು, ಪರದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಅಕಿವಡದೆ ಇರೋಣವು ಯಾವನನ್ನೀಯರುಗಳ ಕಥಾಲಾಪವನ್ನೆ ಮಾಡದೆ ಇರೋಣವು, ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಕರ್ತೃನುಸಾರ ದಾನವನ್ನು ಕೊಡೋಣವು, ವಗರನ್ನು ಯಾಚನೆ ಮಾಡದೆ ಇರೋಣವು, ಗುರುಜನಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ರಭಾವವೂ ಈ ಮೊದಲಾದವುಗಳೆ ಕ್ರಿಯೆಸ್ಥಿಗೆ ಮಾರ್ಗವಾಗಿರುತ್ತದೆಂದು ಭಾವವು. ಶ್ಲೋ|| ಸಂಪತ್ತುಮಹತ್ರಾಂಚಿತ್ತಂಭವೇದುತ್ಪಲಕೇವಲಂ
ಅಸತ್ಪುಚಮಹಾಕೃಲಶಿಲಾಂಘಾತಕರ್ಕಶಂ ||೫೫||

ಬೀಕು|| ಸಂಪತ್ತು- ಐಶ್ವರ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಮಹತಾಂ- ಮಹಾತ್ಮರುಗಳ, ಚಿತ್ತಂ-ಮನಸ್ಸು, ಉತ್ಪಲಕೋಮಲಂ ಉತ್ಪಲ-ನೈದಿಲೆ ಹುವ್ವಿನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ಕೋಮಲಂ-ಮೃದುವಾದದ್ದು, ಆಸತ್ಯುಜ- ಆಸತ್ಯುಜದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಮಹತಾಂ-ಮಹಾತ್ಮರುಗಳ, ಚಿತ್ತಂ-ಮನಸ್ಸು, ಶಿಲಾಸಂಘಾತಕರ್ಕಶಮ್- ಶಿಲಾ-ಕಲ್ಲಿನ, ಸಂಘಾತ-ಸಮೂಹದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ಕರ್ಮಶಂ ಕಠಿಣವಾದದ್ದು,

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಮಹಾತ್ಮರು ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದುಃಖಪಡದೆ ಸಂತೋಷವಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಎಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:-ಮಹಾತ್ಮರು ಕಷ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿ ದುಃಖಪಡದೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕಲ್ಪಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಸಂಪತ್ತು ಬಂದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾತ್ಮರ ಮನಸ್ಸು ಪುಷ್ಪದೋವಾವಿಯಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಮೃದುವಾಗಿರುತ್ತೆ. ಅನುಷ್ಠುಭಿ ವೃತ್ತ ॥ ॥೫॥

ಶ್ಲೋ|| ಪಿತ್ರಾನ್ಯಾಯ್ಯಾವೃತ್ತಿಮಫಲಿನಮಸುಭಂಗೆಪ್ಯ
 ಸುಕರಂತ್ವಸಂತೋನಾಭ್ಯರ್ಥ್ಯಾಸ್ತುಹೃದಪಿನಯಾ
 ಚ್ಯುಕ್ತೈಶದನಃ || ವಿಷಮೃಚೈಶ್ಚೈರ್ಯಾಪದಮ
 ನುವಿಧೇಮಂಚಮಹತ್ರಾಂವತ್ರಾಂಕೇನೋದ್ವಿಷ್ಟಂವಿಷ
 ಮಮಸಿದ್ಧಾರಾವ್ರತಮಿದಂ || ೫೬ ||

ಬ್ರಹ್ಮಾ ಮಹಾತ್ಮರುಗಳಿಗೆ ನ್ಯಾಯಾ-ನ್ಯಾಯವಾದಂಥ, ವೃತ್ತಿ-
 ವ್ಯವಾರವು, ಪ್ರಿಯಾ-ತಪ್ತವಾದಂಥಾದ್ದು. ಅನುಭವಗೀತಿ-ಪ್ರಾಣಪ್ರಯಾ
 ನಮಯದಲ್ಲಾ, ಮಲಿನ-ಮಾಲಿನ್ಯ, (ಅಥವಾ ದುಷ್ಟಮವು) ಅನುಕ

ರಂ ಯೋಗ್ಯವಾದಂಥ ದ್ವಲ್ಲ ಅಸಂತ-ಅಯೋಗ್ಯಮನುಷ್ಯರು, ಸಾಧ್ಯ
 ಘರ್ಯ- ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಲ್ಲವು, ಸುಹೃದಪಿ- ಸ್ನೇಹ
 ತನೂ ಕೂಡ. ಕೃತಧರ್ಮೀತ- ಧರ್ಮಜನನಾದಂಥವನಾದರೆ, ನಯಾಚ್ಯುತಿ-
 ಯಾಚನೆ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲ, ವಿಪದಿ - ವಿಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಉಚ್ಚೈಃ
 ಅಧಿಕವಾದಂಥಾ, ಸ್ಪೃಹ್ಯಂ- ಸ್ಪೃಹತ್ವವೂ, ಮಹತಾಂ-ಮಹಾತ್ಮರಾದಂಥಾ
 ವರುಗಳಿಗೆ, ಅನುವಿಧೇಯಂ-ಅನುಕೂಲವಾದಂಥ, ವದಂಜ-ವ್ಯವಸಾಯವೂ
 ಕೂಡ, ಇದಂ- ಈ ಪೂರೈಕೆ ಮಾಡುವಮಂ-ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದ, ಅಸಿಧಾರಾವ,
 ತಂ-ಅಸ-ಕತ್ತಿಯು, ಧಾರಾ-ಹದದ, ವ್ರತಂ- ನಿಯಮವು, ಕೇನೋದ್ವಿಷ್ಟಂ-
 ಕೇನ-ಯಾರಿಂದ, ಉದ್ವಿಷ್ಟಂ ಉಪದೇಶ-ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು, (ಶಿಖೀವೃತ್ತಂ)

ತಾತ್ಪರ್ಯ- ಈಶ್ವರಾದಲ್ಲಿ ಮಹಾತ್ಮರ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನೇ ಹೇಳಿ
 ತಾನೆ-ನ್ಯಾಯವಾದ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವೂ, ಪ್ರಾಣಪ್ರಯಾಣ ಸಮ
 ಯದಲ್ಲಿಯೂ ನ್ಯಾಯವಾದ ವೃತ್ತಿಯು ಈಗಕಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಭೂಷಣೆ
 ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದೆ ಇರೋಣವು ಕಷ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧೈರ್ಯವೂ
 ಒಂದು ಅನುಕೂಲವಾದ ವ್ಯಾಪಾರವೂ, ಪರರನ್ನು ಯಾಚನೆ ಮಾಡುವಿರೋ
 ಣವು ಈ ಮೊದಲಾದ ಅಸಿಧಾರಾ ವ್ರತವು ಮಹಾತ್ಮರುಗಳಿಗೆ ಯಾರಿಂದ
 ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೋ ತಿಳಿಯದೆಂಬ ಭಾವವು. ||೫೬||

ಶ್ಲೋ|| ಪ್ರದಾನಂಪ್ರಚ್ಛನ್ನಂಗೃಹಮುಪಗತೇಸಂಭ್ರಮವಿಧಿಃ
 ಪಿತ್ರಯಂಕೃತ್ವಾಮೌನಂಸದಶಿಕಧನಂಚಾನ್ಯುಪಕೃ
 ತೇಃ || ಅನುತ್ಸೇಕೋಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಂನಿರಭಿಭವಸಾರಾಃಪರ
 ಕಥಾಸ್ತತ್ರಾಂಕೇನೋದ್ವಿಷ್ಟಂವಿಷಮಮಸಿಧಾರಾವ್ರ
 ತಮಿದರ || ೫೭||

ಟೀಕ|| ಪ್ರದಾನಂ-ಕೋಡೋಣವು, ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಂ-ಗೋಪ್ಯವಾದಂಥಾ
 ದ್ದು, ಅತಿಥಾ-ಅಭ್ಯಾಗತರು, ಅಥವಾ ಯಾಚಕರು, ಗೃಹಂ-ಮನೆಯನ್ನು,
 ಉಪಗತೇಸತಿ-ಹೊಂದಿದಂಥಾವರಾಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಸಂಭ್ರಮವಿಧಿಃ- ಸಂಭ್ರ
 ಮ-ಸಂತೋಷವಾದ, ವಿಧಿಃ-ವ್ಯಾಪಾರವು, ಪ್ರಿಯಂ-ಕರಹಿತವನ್ನು, ಕೃತ್ವಾ-
 ಮಾಡಿ, ಮೌನಂ-ಮೌನವಾಗಿ ಇರೋಣವು, ಸದಸಿ - ಸಭಾದಲ್ಲಿ, ಉಪಕೃ
 ತೇಃ-ಉಪಕಾರವ, ಕಥನಂ- ಹೇಳೋಣವು, ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಂ- ಐಶ್ವರ್ಯ ಬಂದ
 ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅನುತ್ಸೇಕಃ-ಗರ್ವ ಇಲ್ಲದೆ ಇರೋಣವು, ಪರಕಥಾ-ಪರ-ಅನ್ಯರ,

ಕಥಾಃ-ಅಲಂಕಾರಗಳು, ನಿರರ್ಥವನಾರಾಃ- ನಿರ್-ಹೋದಂಥಾ, ಅಭಿಭವ-ತಿರಸ್ಕಾರದ, ಸಾರಾಃ-ಸ್ಥಿರಾಂಶವುಳ್ಳವು, ಇದು ಈ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ, ವಿಷಯಂ-ವ್ಯಾತ್ಯಾಸವಾದ, ಅಸಿದ್ಧಾಂತ-ವ್ರತಂ-ಅಸಿ-ಕತ್ತಿಯ, ಧಾರಾ-ಹದದ ವ್ರತಂ-ವ್ರತವು, ಸತಾಂ ಸತ್ಪುರುಷಗಳಿಗೆ, ಕೇನೋದಿಷ್ಟಂ- ಕೇನ ಯಾವ ಪುರುಷರಿಂದ, ಉದ್ವಿಷ್ಟಂ-ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ, ಶಿಶುಚೇವೈವೃತ್ತಂ ||೫೭||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಸತ್ಪುರುಷರು ತಾವು ಮಾಡಿದ ದಾತವನ್ನು ಒಬ್ಬರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವದಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮವನೆಗೆ ಅತಿಥಿ ಅಭ್ಯಾಗತರು ಬಂದರೆ ಕೇವಲ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಅವರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವರು. ಪರರು ತಮಗೆ ಮಾಡಿದಂಥ ಉಪಕಾರವನ್ನು ರಾಜಸಂಭಾವದಲ್ಲಿಯೂ ವಿತ್ಯಭಾವದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳುವರು. ಪರನಿಂದನೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡರು. ಇಂಥಾ ಕಷ್ಟಕರವಾದ ವ್ರತವನ್ನು ಯಾರಿಂದ ಉದೇಶಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡರೋ ಎಂದಾ ಭಾವವು.

||೫೭||

ಶ್ಲೋ|| ಸಂತಪ್ತಾಯಸಿಸಂಸ್ಥಿತಸ್ತ್ಯವಯೋನಾಮಾಪಿನ
ಕೂಗ್ರಯತೇಮುಕ್ತಾಕಾರತಯಾತದೇವನನೀಸತ್ರ
ಸ್ಥಿತಂದ್ರಶ್ಯತೇ | ಅಂತಸ್ಸಾಗರಕ-ಕ್ತಿಮಧ್ಯವತಿತಂ
ತನ್ಮಾಕ್ತಿಕಂ ಜಾಯತೇ ಪಾಗ್ರಯೇಣಾ ಧಮಮಧ್ಯ
ವೋತ್ತಮಜುಷಾಮೇವಾವಿಧಾವೃತ್ತಯಃ ||೫೮||

ಬ್ರಹ್ಮ|| ಸಂತಪ್ತಾಯಸಿ - ಸಂತಪ್ತ - ಚನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಯುಸಿ-ಕಬ್ಬಿಣದಲ್ಲಿ, ಸಂಸ್ಥಿತಸ್ಯ-ಇರುವಂಥ, ಪಯಸಃ ಉದಕದ, ನಾಮಾಪಿ ಹೇಸರೂಕೂಡ, ನಶ್ತ್ರಯತೇ- ಕೇಳಲ್ಪಡುವದಿಲ್ಲ, ತದೇವ-ಅವುದಕವೆ, ನನೀಸತ್ರೇಷು- ನನೀ-ಕಮಲದ, ಪತ್ರೇಷು ಎಲೆಗಳಲ್ಲಿ, ಮುಕ್ತಾಕಾರತಯಾ-ಮುತ್ತಿನ ಆಕಾರದೊಡನೆ, ಸಂದ್ರಶ್ಯತೇ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ತದೇವ ಅವುದಕವೆ, ಅಂತಸ್ಸಾಗರ ಶುಕ್ತಿಮಧ್ಯವತಿತಂಸತ್ - ಅಂತಸ್ಸಾಗರ - ಸಮುದ್ರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ, ಶುಕ್ತಿ-ಮುತ್ತಿನ ಚಿಲ್ಲಿನ, ಮಧ್ಯ-ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಪತಿತಂಸತ್-ಬಿದ್ದದ್ದಾಗಿ, ತತಃ-ಅದು, ಮಾರ್ಕ್ತಿಕಂ-ಮುಕ್ತಾಫಲವಾಗಿ, ಜಾಯತೇ-ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ, ಎವಂ-ಹೀಗೆ, ಪ್ರಾಯೇಣ- ಬಹು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಅಥ ಮಮಧ್ಯವೋತ್ತಮಜುಷಾಂ- ಅಥವಾ-ನೀಚಿ ಅಶ್ರಯವನ್ನು ಮಧ್ಯಮ-ಮಧ್ಯನು ಪುರುಷರ ಅಶ್ರಯವನ್ನು. ಉತ್ತಮ- ಉತ್ತಮ ಪುರುಷರ ಅಶ್ರ

ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೫೩

ಯವನ್ನು, ಜುಷಾಂ-ಹೊಂದಿದಂಥಾವರುಗಳ, ವೃತ್ತಯಃ- ವ್ಯಾಪಾರಗಳು, ಎವಂವಿಧಾಃ-ಈ ರೀತಿಗಳು, ಭವಂತಿ-ಇರುತ್ತವೆ, ಯಥಾ ಸಂಖ್ಯಾಬಂಕಾರಃ ಶಾರ್ದೂಲ ವಿಕ್ರದಿತವೃತ್ತಂ.

||೫೮||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ನೀಚರ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಮಹದಾಶ್ರಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುವ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ:- ಸ್ವಾತೀಮಳ ಹನಿಯನೀರು ಕಾವಕಾವಲಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದರೆ ಅದು ಬೀಳುತ್ತಲೆ ಅದರ ಹೆಳರೆ ಇಲ್ಲದಹಾಗೆ ನೀಡುಹೋಗುತ್ತೆ. ಅವೆನೆಯೆ ತಾವರೆ ಹೂವಿನ ರೇಖಿನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದರೆ ಮುತ್ತಿನ ಹಾಗೆಕಾಣುತ್ತೆ ಹೊರತು ಮುತ್ತಲ್ಲ. ಅದೇ ಸ್ವಾತೀಮಳ ಹನಿನೀರು ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುತ್ತಿನ ಜೆಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದರೆ ಆಣೆಮುತ್ತುಗಳೆ ಆಗುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಸ್ರಾಯೇಣ ಅಥವಾ ಮಾನುಷ್ಯರು ಮಧ್ಯಮ ಮಾನುಷ್ಯರು ಉತ್ತಮ ಮಾನುಷ್ಯರು ಇವರುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದಂಥಾವರುಗಳ ವ್ಯಾಪಾರವು ಈ ರೀತಿಯಾಗುತ್ತೆಂದು ಭಾವವು.

||೫೯||

ಶ್ಲೋ|| ಯಃಪಿ ಗ್ರೇಣಯೇತ್ಸುಚರಿತ್ಯೇಪಿತರಂ ಸವುತ್ರೋಯ ದ್ಭರ್ತುರೇವಹಿತಮಿಚ್ಛತಿತತ್ಕಳತ್ರಂ| ತನ್ಮಿತ್ರಮಾ ಪದಿಸುಖೇಜಸಮಕ್ರಿಯಂಯದೇತತ್ರಯಂಜಗತಿ ಪುಣ್ಯಕೃತೋಲಭಂತೆ

|| ೫೯ ||

ಟೀಕಾ | ಯಃ - ಯಾವ ಮಾನುಷ್ಯನು, ಸುಚರಿತ್ಯಃ - ಒಳ್ಳೆ ಚರಿತ್ರೆ ಯಿಂದ, ಪಿತರಂ-ತಂದೆಯನ್ನು, ಪ್ರೀಣಯೇತ್-ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಾನೋ ಸಃ- ಅವನೇ, ಪುತ್ರಃ- ಮಗನು, ಯತಃ- ಯಾವಳು, ಭರ್ತುಃ- ಗಂಡನಿಗೆ, ಹಿತಂ- ಇಷ್ಟವನ್ನು, ಇಚ್ಛತಿ- ಕೋರುತ್ತಾಳೋ, ತತಃ- ಅವಳೇ, ಕಳತ್ರಂ ಹೆಂಡತಿಯು, ಯತಃ- ಯಾರು, ಆಪದಿ- ಆಪತ್ತಾ ಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಸಃಪೀಜ- ಸಂತೋಷಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಸಮಕ್ರಿಯಂ-ಸಮವಾಸ ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳವನೋ ತತಃ- ಅವನೇ. ಮಿತ್ರಂ- ಸ್ನೇಹಿತನು, ಏತತಃ- ಈ, ತ್ರಯಂ- ಮೂರನ್ನೂ ಜಗತಿ- ಲೋಕದಲ್ಲಿ. ಪುಣ್ಯಕೃತಃ ಪುಣವನ್ನು ಮಾಡಿದಂಥಾವರು, ಲಭಂತೇ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ

|| ೫೯ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಯಾವನು ಒಳ್ಳೆಯ ಚರಿತ್ರೆಯಿಂದ ತಂದೆಯನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಾನೋ ಅವನೇ ಮಗನು. ಯಾವಳು ಗಂಡನಿಗೇ ಹಿತವನ್ನುಂ

ಓ ಮಾರುತಾಳೋ! ಅವಳಿ ಹೆಂಡತಿಯು. ಕಷ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸುಖ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮನಾದ ವಾ, ಪಾರವುಳ್ಳವನೆ ಮಿತ್ರನು. ಇದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯವಂತನಿಗೆ ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂದು ಭಾವವು. ||೫೯||

ಶ್ಲೋ|| ನಮ್ರತ್ವೇನೋನ್ನಮಂತಃಪರಗುಣಕಥನೈಸ್ಸಾಸ್ವನ್ನಂ
ಣಾನಾಂಪ್ರಪಯಂತಸ್ಸಾಸ್ವರ್ಥಾನೆಂಪಾದಯಂತೋ
ವಿತತಸ್ಯ ಧುತತರಾದಂಭಯತ್ನಾಃ ಪರಾರ್ಥೇ || ಹ್ರಂ
ತ್ವೈವಾಹ್ನೇಪರಃ ಹ್ರಾಹ್ನರಮುಖರಮುಖಾಃ ದುರ್ಜನಾ
ನ್ದೋಖಯಂತಸ್ಸಂತಸ್ಸಾಸ್ವರ್ಶ್ಯರ್ಚಯಾರ್ಜಯಗತಿ
ಬಹುಮತ್ರಾಕಸ್ಯ ನಾಭ್ಯರ್ಥನೀಯಾಃ || ೬೦ ||

ಟೀಕಾ || ನಮ್ರತ್ವೇನ - ನಮ್ರಭಾವದಿಂದ, ಉನ್ನಮಂತಃ - ಉನ್ನತ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದಂಥಾ, ಪರಗುಣಕಥನೈಃ - ಪರ - ಅನ್ಯರ, ಗುಣ- ಸದ್ಗುಣಗಳ, ಕಥನೈಃ - ಹೇಳೋಣದಿಂದ, ಸ್ವಾತುಣಾಃ - ಸ್ವಕೀಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಖ್ಯಾಪಯಂತಃ - ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿಸುತ್ತಲಿರುವ, ವರಾರ್ಥೇ - ಅನ್ಯರ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ವಿತತಸ್ಯ ಧುತರಾದಂಭಯತ್ನಾಃ ವಿತತ- ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ಪ್ರಭು ಹೆಚ್ಚಿದ, ಆರಂಭ- ಕಾರ್ಯೋದ್ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಯತ್ನಾಃ - ಪ್ರಯತ್ನಗಳುಳ್ಳಂಥಾವರಾಗಿ, ಸ್ವಾರ್ಥಾಃ - ಸ್ವಕೀಯ ಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನು, ಸಂಪಾದಯಂತಃ - ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂಥಾವರಾಗುತ್ತಾರೆ, ಹ್ರಂತೈವ- ಹ್ರಮಾಗುಣದಿಂದಲೆ, ಆಹ್ನೇಪರಾಹ್ನರಮುಖರಮುಖಾಃ - ಆಹ್ನೇವ - ಪರರ ಆಹ್ನೇವವಿಂದ, ರೂಹ - ಕ್ರೂರವಾದ, ಅಹ್ನರ - ಅಹ್ನರ ಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ವರ್ಣಗಳಿಂದ, ಮುಖರಃ - ಶದ್ಧಗಳಾದ, ಮುಖಾಃ ಮುಖಗಳುಳ್ಳಂಥ, ದುರ್ಜನಾಃ - ದುಷ್ಟಜನಗಳನ್ನು ದುಃಖಯಂತಃ - ಸಂಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಲಿರುವ, ಸಾಶ್ವರ್ಯಾರ್ಜಯಾಃ - ಸಾಶ್ವರ್ಯ - ಆಶ್ವರ್ಯ ದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಜರ್ಯಾಃ - ವ್ಯಾಪಾರಗಳಾವುಳ್ಳ, ಸಂತಃ - ಸತ್ಪುರುಷರು ಬಹುಮತಾಸ್ಸಂತಃ - ಬಹುಮಾನವುಳ್ಳಂಥಾವರಾಗಿ, ಕಸ್ಯ - ಯಾವಮನುಷ್ಯ ರಿಗೆ, ನಾಭ್ಯರ್ಥನೀಯಾಃ - ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಪೂಜಾರ್ಹರಾಗುವದಿಲ್ಲ ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸೋಲಂಕಾರ. ವಂಶಸ್ಥವೃತ್ತಂ

ತಾತ್ಪರ್ಯ|| ಸತ್ಪುರುಷನು ಆಶ್ವರ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರವಿಂದ ಸರ್ವಜನರಿಗೂ ಪೂಜನೀಯರಾಗಿರುತ್ತಾರೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ತಾವು ಎಲ್ಲರಲ್ಲೂ

ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೫೫

ನಮ್ರಾಗ್ನಿಗುವದರಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ಅವರಿಗೆ ಗೌರವವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪರರ ಗುಣಶ್ಲಾಘನೆ ಮಾಡುವದರಿಂದ ತಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ಒಳ್ಳೆ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಅನ್ಯರ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ತ್ರಯಿತ್ವ ಮಾಡುವದರಿಂದ ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ತಮ್ಮ ಹೃದಯ ಗುಣದಿಂದ ದುಷ್ಟಜನಗಳನ್ನು ದುಃಖಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರ ವೃಥಾ ಸತ್ಪುರುಷರನ್ನು ಯಾರುತಾನೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವದಿಲ್ಲ ಎಲ್ಲರೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಭಾವವು. || ೬೦ ||

ಸುಜನ ವೆಪ್ಪತಿ ಸ್ಸಮಾವೃತ್ತಾ

—ಅಥಪರೋಪಕಾರ ವದ್ಧತಿ ಪ್ರಾರಂಭವು—

ಶ್ಲೋ|| ಭವಂತಿನಮ್ರಾಸ್ತರವಃಸಲೋದ್ಗಮೈರ್ನವಾಂಬುಭಿ
ರ್ದಿರವಿಲಂಬಿನೋಭುನಾಃ || ಅನುದ್ಧತಾಸ್ತತ್ಪುರುಷಾ
ಸ್ಸಮೃದ್ಧಿಭಿಸ್ಸ್ವಭಾವವಿವೈಷವರೋಪಕಾರಿಣಾಂ ||

ಟೀಕಾ || ತರವಃ- ವೃಕ್ಷಗಳು, ಸರೋದ್ಗಮೈಃ - ಫಲ - ಫಲಗಳ, ಉದ್ಗಮೈಃ ಭಾರಗಳಿಂದ, ನಮ್ರಾಃ- ಬಗ್ಗಿದಂಥಾವುಗಳು, ಭವಂತಿ- ಆಗುತ್ತವೆ, ಘನಾಃ - ಮೇಘಗಳು, ನವಾಂಬುಭಿಃ - ನವ - ನೂತನವಾದಂಥ ಅಂಬುಭಿಃ- ಉದಕಗಳಿಂದ, ದಿರವಿಲಂಬಿನಃ- ದೂರ - ದೂರವಾಗಿ, ವಿಲಂಬಿಃ- ಬಗ್ಗಿದಂಥಾವುಗಳು, ಭವಂತಿ- ಆಗುತ್ತವೆ, ಸತ್ಪುರುಷಾಃ- ಸಜ್ಜನರುಗಳು, ಸಮೃದ್ಧಿಭಿಃ- ವಶ್ವರ್ಯಗಳಿಂದ, ಅನುದ್ಧತಾಃ - ಉದ್ಧತರಾಗದೆ ಇರುವಂಥಾವರುಗಳು ಅಥವಾ ಗರ್ವಿಷ್ಠರಾಗದೆ ಅರತಕ್ಕಂಥಾವರು, ಭವಂತಿ ಆಗುತ್ತಾರೆ. ಪರೋಪಕಾರಿಣಾಂ - ಪರ - ಅನ್ಯರಿಗೆ, ಉಪಕಾರಿಣಾಂ - ಹಿತವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುವಂಥಾ, ಸತಾಂ - ಸತ್ಪುರುಷರುಗಳ, ಸ್ವಭಾವಃ- ಸ್ವರೂಪವು, ವಿಷವಿಷ- ಇದೇನೆ. ವೃತ್ತಘುಷಜಾತಿಃ || ೬೧ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ|| ಪರೋಪಕಾರದ ರೀತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ವೃಕ್ಷಗಳು ಫಲಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅನಂತರ ಜನಗಳ ಉಪಕಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನೆಲದ ಕಡೆ ಬಗ್ಗಿದಂಥಾದ್ದಾಗುತ್ತವೆ. ಮೇಘಗಳು ನೀರುತುಂಬಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಭೂಮಿಯವರಿಗೂ ಬಗ್ಗಿ ಮಳೆಯನ್ನು ಹೊಯ್ದುವಂಥಾದ್ದಾಗುತ್ತವೆ.

ಸತ್ಪುರುಷರು ಐಕ್ಯರೈದಿದ ಕೂಡಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗರ್ವಿಷ್ಠರಾಗದೆ ತಗ್ಗಿ ನಡೆ
ಯುವಂಥವರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪರೋಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುವ
ಸಜ್ಜನರ ಸ್ವಭಾವವು ಹೀಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಾವವು. ||೬೧||

ಶ್ಲೋ|| ಶ್ರೋತೃಗ್ರಾಹ್ಯತೇನೈವನಕುಂಡಲೇನ ದಾನೇನಪಾಣಿ
ರ್ಮತುಕಂಕಣೇನ || ವಿಭಾತಿಕಾಯಾಕರುಣಾಕುಲಾನಾಂ
ಪರೋಪಕಾರೇಣನಚಂದನೇನ || ೬೨ ||

ಟೀಕು|| ಕರುಣಾಕುಲಾನಾಂ - ಕರುಣಾ-ದಯೆಯಿಂದ, ಆಕುಲಾನಾಂ -
ವ್ಯಾಪ್ತರಾದಂಥ, ಸತ್ಪುರುಷರ, ಶ್ರೋತೃ-ಕರ್ಣವು, ಶ್ರುತೇನೈವ-
ವ-ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಶ್ರವಣದಿಂದಲೆ, ವಿಭಾತಿ-ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ, ಕುಂಡಲೇನ-
ಕರ್ಣಕುಂಡಲದಿಂದ, ನವಿಭಾತಿ-ಪ್ರಕಾಶಿಸುವದಿಲ್ಲ, ಪಾಣಿ- ಹಸ್ತವು, ದಾ-
ನೇನ-ದಾನದಿಂದ, ವಿಭಾತಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ, ಕಂಕಣೇನತು - ಕಂಕಣದಿಂದ
ಲಾದರೂ, ನವಿಭಾತಿ-ಪ್ರಕಾಶಿಸುವದಿಲ್ಲ, ಕಾಯಾ- ದೇಹವು, ಪರೋಪಕಾ-
ರೇಣ ಇತರಿಗೆ ಹಿತವನ್ನು ಮಾಡುವದರಿಂದಲೆ, ಚಂದನೇನ-ಶ್ರೀಗಂಧ ಲೇಪ
ನದಿಂದ, ನ-ಅಲ್ಲ, ||೬೨||

ತಾತ್ಪರ್ಯ- ಮಹಾತ್ಮರಿಗೆ ಸ್ವಭಾವವಾದ ಆಲಂಕಾರವನ್ನು ಹೇಳು
ತ್ತಾನೆ:-ಹೀಗಿಂದರೆ- ಕಿವಿಗಳಿಗೆ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರ ಶ್ರವಣಗಳೆ ಆಲಂಕಾರವು,
ಗಾಂಧವು ಕುಂಡಲಾದಿಗಳು ಆಲಂಕಾರವಲ್ಲ. ಕರೀರಕ್ಕೆ ಪರೋಪಕಾರ
ವೇ ಆಲಂಕಾರವಲ್ಲದೆ ಪರಿಮಳ ಗಂಧಲೇಪನೆ ಆಲಂಕಾರವಲ್ಲ. ಇದು ಕ-
ರುಣಾಶಾಲಿಗಳಾದ ಮಹಾತ್ಮರಿಗೆ ಈ ರೀತಿ ಆಲಂಕಾರವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ
ಕೈಗಳಿಂದ ದಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ಕಿವಿಗಳಿಂದ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕೇಳಿ
ಬೇಕು, ಕರೀರದಿಂದ ಪರೋಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಯಾದೌಗಲ್ಯಾ-
ದಯಾಳುವಾಗಿರಬೇಕು ಎಂದು ಭಾವವು. ||೬೩||

ಶ್ಲೋ|| ಪದ್ಮಾಕರಂದಿನಕರೋವಿಕಚಂಕರೋತಿಚಂದ್ರೋವಿಕಾ
ನಯತಿಕ್ಯೇರವಚಕ್ರವಾಳಂ || ನಾಭ್ಯರ್ಥಿತೋಡಲಧ
ರೋಪಿಪ್ಪುವಮಾತ್ರಚಂತ್ರಸ್ವಯಾಪರಹಿತೇವಿಹಿತಾ
ಭಿಯೋಗಾಃ || ೬೪ ||

8 ಪೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೫೭

ಟೀಕಾ || ಪದ್ಮಾಕರಃ - ಸರೋವರವನ್ನು. ದಿನಕರಃ - ಸೂರ್ಯನು, ಏಕಜಂ- ಏಕಾಕವನು, ಕರೋತಿ- ಮಾಡುತ್ತಾನೆ, ಚಂದ್ರಃ- ಚಂದ್ರನು, ಕೃಪವಚಕ್ರವಾಳಂ ಕೃಪ - ನೈದಿತಿ ಹೂವಿನ, ಚಕ್ರವಾಳಂ - ಸಮೂಹವನ್ನು, ಏಕಾಕಯುತಿ - ಅಂಶವುತಾನೆ, ಜಲಧರಃ - ಮೇಘವು, ಸ್ತುಭೃಥಿ ತೋತಿ - ಯಾಜನೆ ಮಾಡಲ್ಪಡದೇನೆ, ಜಲಂ - ಉದಕವನ್ನು, ದದಾತಿ - ಕೊಡುತ್ತದೆ, ಸಂತಃ- ಸತ್ಪುರುಷರು, ಸ್ವಯಂ- ತಾವೆ, ಪರಹಿತೇ- ಪರ-ಅನ್ಯರ, ಹಿತೇ- ಇಷ್ಟದಲ್ಲಿ, ಏಹತಾಭಿಯೋಗಾಃ- ಏಹತ- ಉಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಂಥ, ಅಭಿಯೋಗಾಃ- ಇಷ್ಟವುಳ್ಳಂಥಾವರುಗಳು ಆಗುತ್ತಾರೆ, ಸ್ತುಭಾವೋಕ್ತೈಲಂಕಾರಃ || ೬೩ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ- ಸೂರ್ಯನು ಕಮಲಗಳನ್ನು ಅರಳಿಸಿ ಸರೋವರಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಚಂದ್ರನು ಕನ್ನೈದಿತಿ ಪ್ರಪ್ತಗಳನ್ನು ಅರಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮೇಘವು ಜನಗಳು ಯಾಚಿಸದಿದ್ದರೂ, ಪರಹಿತಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಸತ್ಪುರುಷರೂ ಕೂಡ ಪರರಿಗೆ ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. || ೬೩ ||

ಶ್ಲೋ|| ವಿತೇಸತ್ಪುರುಷಾಃ ಪರಾರ್ಥಘಟಕಾಸ್ವಾರ್ಥಾ ವರಿತ್ಯಜ್ಯಯೇಸಾಮಾನಾಸ್ತು ಪರಾರ್ಥಮುದ್ಯಮುದ್ಯಮಭೃತಸ್ವಾರ್ಥಾವಿರೋಧೇನಯೇ || ತೇವಿಮಾನಾನುಪರಾಹ್ತಸಾಃ ಪರಿಹಿತಂ ಸ್ವಾರ್ಥಾಯನಿಘ್ನಂತಿಯೇಯೇತೃಘ್ನಂತಿನಿರರ್ಥಕಂ ಪರಿಹಿತಂ ತೇಕೇನಜಾನೀಮಹೇ || ೬೪ ||

ಟೀಕಾ|| ಯೇ- ಯಾರುಗಳು, ಸ್ವಾರ್ಥಾಃ- ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನು, ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ- ಬಿಟ್ಟು, ಪರಾರ್ಥಘಟಕಾಃ - ಪರ-ಅನ್ಯರ, ಅರ್ಥ- ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು, ಘಟಕಾಃ- ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ತೇ- ಅವರುಗಳು, ಸತ್ಪುರುಷಾಃ- ನಿಮಿಾಚೇನವಾದ ಮನುಷ್ಯರು, ಅಥವಾ ಸತ್ಪುರುಷರು, ಯೇತು- ಯಾರುಗಳು, ಸ್ವಾರ್ಥಾವಿರೋಧೇನ- ಸ್ವಾರ್ಥ- ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನದ, ಅವಿರೋಧೇನ- ಹಾನಿಯಿಲ್ಲದೆ ಇರೋಣದರೊಡನೆ, ಪರಾರ್ಥಮುದ್ಯಮಭೃತಾಃ- ಪರಾರ್ಥಂ- ಅನ್ಯರ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಉದ್ಯಮ- ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು, ಭೃತಾಃ - ಹೊಂದಿರತಕ್ಕ, ತೇ - ಅವರುಗಳು, ಸಾಮಾನಾಃ- ಸಾಮಾನ್ಯ

ಮನುಷ್ಯರನ್ನಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ, ಯೇತು-ಯಾರುಗಳು, ಸ್ವಾರ್ಥಾಯ- ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ವರಹತಂ-ಅನ್ಯರ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು, ನಿಷ್ಕುಂತಿ-ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೋ, ತೇಮೀ-೨ ಜನಗಳು, ಮಾನ-ಪರಾಕ್ಷಸಾಃ-ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ, ಯೇತು-ಯಾವವನಗಳು, ಅದರೋ ವರಹತಂ-ಅನ್ಯರ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು, ನಿರರ್ಥಕಂ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿ, ಘುಂತಿ-ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೋ, ತೇ-ಅವರು-೪ ಕೇ-ಯಾರೋ, ನಜಾನಿಮಹೇ-ತಿಳಿಯಲಾರವು ಶಾರ್ದೂಲ ವಿಕೀಡಿತವೃತ್ತಂ. ಈಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಮಧ್ಯಮ ಅಧಮ ಅಧಮಾಧಮ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ||೬೪||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಯಾವ ಮನುಷ್ಯರು ಪರರ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ತಮ್ಮ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನಾನರೂ ಬಿಟ್ಟು ಪರರ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಅವರು ಉತ್ತಮ ಮನುಷ್ಯರು. ಯಾರು ತಮ್ಮ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹಾಳು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ಪರರ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಅವರು ಸಾಮಾನ್ಯ ಮನುಷ್ಯರು. ಯಾರು ತಮ್ಮ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ವರರಿಗೆ ಆಗುವ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಕಡಿಸುತ್ತಾರೋ ಅವರು ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸರು ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಯಾರು ತಮಗೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆ ಎರಡನೆಯವರಿಗೆ ಆಗುವ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಕಡಿಸುತ್ತಾರೋ ಅಂಥವರನ್ನು ಯಾರೆಂತಲೂ ಹೇಳುವವಕ್ಕೆ ಆಗುವದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಅವರು ರಾಕ್ಷಸರಿಗಿಂತ ಕನಿಷ್ಠರೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. (ಶಾರ್ದೂಲ ವಿಕೀಡಿತ ವೃತ್ತಂ) ||೬೪||

ಶ್ಲೋ|| ಪಾಪಾನ್ವಿನಾರಯತಿಯೋಜಯತೇಹಿತಾಯಗುಹ್ಯಂ
ನಿಗೂಹತಿಗುಣಾನ್ಪ್ರಕಟೀಕರೋತಿ | ಅಪದ್ಗತಂ
ಚನೇಜಹಾತಿದದಾತಿಕಾಲೀನನ್ಮಿತ್ರಬ್ರಹ್ಮಣಮಿಂದಂ ಪ್ರ
ವದಂತಿಸಂತಃ ||೬೫||

ಟೀಕು| ಪಾಪಾಃ-ಪಾಪಗಳನ್ನು, ನಿವಾರಯತಿ-ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತದೆ, ಹಿತಾಯ- ಶ್ರೇಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಯೋಜಯತೇ-ಕೂಡಿಸುತ್ತದೆ, ಗುಹ್ಯಂ-ರಹಸ್ಯವನ್ನು ನಿಗೂಹತಿ-ಗೋಪನ ಮಾಡುತ್ತದೆ, ಗುಣಾಃ-ಬಳಿ ಗುಣಗಳನ್ನು, ಪ್ರಕಟೀಕರೋತಿ-ಪ್ರಕಾಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ, ಕಾಲೀ-ಕಷ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿ,

ದವಾತಿ-ಕೊಡುತ್ತದೆ, ಅವಧ್ಯತಂದೆ-ಅವಸ್ಥಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ್ದನ್ನು, ನ
ಜಹಾತಿ-ಬಿಡುವದಿಲ್ಲ, ಇದಂ-ಈ ಸಮಸ್ತವನ್ನು, ಸಂತ-ಸತ್ಪುರುಷರು,
ಸನ್ನಿತ್ರಲಕ್ಷಣಂ-ಸತ್-ಸಮೀಚಿನವಾದ. ಮಿತ್ರ-ಸ್ನೇಹಿತರ. ಲಕ್ಷಣಂ-ಸ್ವ
ಭಾವವೆಂದು, ಪ್ರವದಂತಿ-ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತ್ಯಲಂಕಾರಃ ವದಂ
ತತಿಲಕಾವೃತ್ತಂ. ||೬೫||

ತಾತ್ಪರ್ಯ — ಸನ್ನಿತ್ರ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ, ಸನ್ನಿತ್ರನು
ಒಳ್ಳೆ ಬೋಧನೆಗಳಿಂದ ಸ್ನೇಹಿತನ ವಾಸಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಅವನಿಗೆ
ಪುಣ್ಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಸ್ನೇಹಿತನ ರಹಸ್ಯವಾದ ಸಂಗತಿಗಳ
ನ್ನು ಪ್ರಕಟ ಮಾಡುವದಿಲ್ಲ. ಒಳ್ಳೆಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ
ಅವತ್ಯಾಲದಲ್ಲಿ ಬಂದದ್ದನ್ನು ಬಿಡದೆ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಂಥಾ ಅವ
ತ್ಯಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾಚನೆಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಎಲ್ಲವೂ
ಸನ್ನಿತ್ರ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಸತ್ಪುರುಷರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ||೬೫||

ಶ್ಲೋ|| ಕ್ಷೀರೇಣಾತ್ಮಗತೋದಕಾಯುಹಿಗುಣಾದತ್ತ್ವಪುರಾ
ತೇಖಲಾಃ ಕ್ಷೀರೋತ್ತಾಪಮವೇಕ್ಷ್ಯತೇನಪಯಸಾಸಾ
ತ್ಮಾ ಕೃಶಾನೌಹುತಃ || ಗುತುಂಪಾವಕಮುನ್ಮನಸ್ತ
ದಭವದ್ವೃಷ್ಟಾಪ್ತಮಿತ್ರಾಪದಾಹ್ಯುಕ್ತಂತೇನಜ
ಲೇನಕಾವ್ಯತನತ್ರಾ ಮೈತ್ರೀಪುನಸ್ತ್ವೀದೃಶೀ ||೬೬||

ಬೀಕಾ: ಕ್ಷೀರೇಣ-ಹಾಲಿನಿಂದ, ಆತ್ಮಗತೋದಕಾಯ-ಆತ್ಮ-ತನ್ನ
ನ್ನು, ಗತ-ಹೊಂದಿದಂಥ, ಉದಕಾಯ-ನೀರಿಗೇಸ್ಕರ, ಪುರಾ-ಮೊದಲು,
ಅಖಿಲಾಃ ಸಮಸ್ತಗಳಾದ, ಗುಣಾ-ಧಾವಳ್ಯ ಮಾಧುರ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳು,
ದತ್ತಾಹ-ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು, ತತಃ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ, ಕ್ಷೀರೋತ್ತಾಪಂ-ಕ್ಷೀ
ರ-ಹಾಲಿನ, ಉತ್ತಾಪಂ-ಕುತುಪವನು, ಅವೇಕ್ಷ್ಯ-ನೋಡಿ, ಪಯಸ-ಉ
ದಕದಿಂದ, ಸ್ವಾತ್ಮಾ-ತಾನು, ಕೃಶಾನೌ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ, ಹುತ-ಹೋಮಮಾ
ಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ತತ್-ಆಕ್ಷೀರವು, ಮಿತ್ರಾವದಂ-ಮಿತ್ರ-ಸ್ನೇಹಿತನ, ಅವದಂ-
ವಿವರವನ್ನು, ದೃಷ್ಟಾಪ್ತ ನೋಡಿ, ಪಾವಕಂ-ಅಗ್ನಿಯನ್ನು, ಗುತುಂ-ಹೊಂ
ದುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ. ಉನ್ಮನಃ ಉದ್ಯುಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳಂಥಾದ್ದು, ಅಭ
ವತ್-ಆಯಿತು, ಯುಕ್ತಂಹ-ಯೋಗ್ಯವಾದ್ದೇ ಸರಿ, ತೇನ-ಆ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ
ವಾದ, ಜಲೇನ-ಉದಕದಿಂದ, ಶಾಮ್ಯತಿ-ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ,

ಸತಾಂ-ಸತ್ಪುರುಷರ, ಮೈತ್ರಿಪುನಃ-ಮಿತ್ರತ್ವವಾದರೂ, ಈ ದೃಶೀ-ಕಂ
ಘಾದ್ವಾ, ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾಲಂಕಾರೋತ್ಕಾಘಿತ ಅಥಃ-ಕಂಠನಾನ್ಯಾಲಂಕಾರಃ.
ವಸಂತತಿಲಕಾವೃತ್ತಂ. || ೬೬ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ — ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸತ್ಪುರುಷರ ಮೈತ್ರಿಯನ್ನು ಹೇಳು
ತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ:-ಕ್ಷೀರವ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ನೇರಿಸಿ ನೀರಿಗೆ ಕ್ಷೀರವು ತ
ನ್ನಲ್ಲಿರುವ ವಾಡುರ್ಯವನ್ನು ಧಾವಳ್ಯ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲಗುಣಗಳನ್ನು ಕೂ
ಡುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ಆಕ್ಷೀರವನ್ನು ಕಾಯುವದಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೀ
ರು ಕ್ಷೀರದ ಸಂತಾಪವನ್ನು ನೋಡಲಾರದೆ ತನ್ನನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೆ ಆಯುತಿಯಾ
ಡಿ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಕ್ಷೀರವು ನೀರನ್ನು ನೋಡಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಶಾಂತಿಹೊಂ
ದಿಸುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಉಕ್ಕಿಬರುತ್ತೆ. ಹಾಗೆ ಪುನಃ ಆಕ್ಷೀರದ
ಮೇಲೆ ನೀರು ಹಾಕೋಣ ಆನೀರಿಸಿಂದ ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ.
ಸತ್ಪುರುಷರ ಮೈತ್ರಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.
ಶ್ಲೋ|| ಇತಸ್ಸಪ್ತ್ವಪಿತಿಕೇಶವಃಕುಲಮಿತಸ್ತದ್ವೀಯ ದ್ವಿಪಾಮಿ
ತ್ವೈರಣಾರ್ಥಿನಾಂಶಿಖರಿಣಾಂಗಣಾಶ್ಚೇರತೇ || ಇತೋ
ಪಿಬದೆಬಾನಲಸ್ಸಹಸಮಸ್ತಸಂವರ್ತಕೈರಹೋವಿತತ
ಮೂರ್ಜಿತಂಭರಸಹಂಚಸಿಂಧೋವಸೃಃ || ೬೭ ||

ಟೀಕಾ|| ಇತಃ-ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ, ಕೇಶವಃ-ವಿಷ್ಣುವು, ಸ್ವಪಿತಿ-ಮಲಗಿ
ಇದ್ದಾನೆ, ಇತಃ-ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ, ತದ್ವೀಯದ್ವಿಪಾಂ-ತದ್ವೀಯ-ವಿ
ಷ್ಣುಸಮ್ಪಂಧವಾದಂಥ. ದ್ವಿಪಾಂ-ದ್ವೀಪಗಳ, ಕುಲಂ-ಸಮೂಹವು, ತಿಷ್ಠತಿ-
ಇದೆ, ಇತಶ್ಚ-ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ, ಶರಣಾರ್ಥಿನಾಂ-ಶರಣ-ಸಂರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು,
ಅರ್ಥಿನಾಂ ಯಾಚಿಸುತ್ತಿರುವಂಥಾ, ಶಿಖರಿಣಾಂ ವರ್ವತಗಳ, ಗಣಾಃ-
ಸಮೂಹಗಳು, ಶೇರತೇ-ಇರುತ್ತವೆ, ಸಮಸ್ತಸಂವರ್ತಕೈಃ-ಸಮಸ್ತ ಅ
ನೇಕಗಳಾದಂಥ, ಸಂವರ್ತಕೈಸ್ಸಹ-ಕಾಲಸಂಘಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿ, ಇತೋ
ಪಿ-ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ, ಪಿಬದೆಬಾನಲಃ-ಬಬಗ್ಗಿಯು, ವರ್ತತೇ-ಇದೆ, ಉರ್ಜಿ
ತಂ-ಉರ್ಜಿತವಾದಂಥ, ವಿತತಂ-ವಿಘ್ನರವಾದ, ಭರವಹಂ-ಭರ ಭಾರವನ್ನು
ಸಹಂ-ಸಹಿಸತಕ್ಕಂಥಾ, ಸಿಂಧೋಃ-ಸಮುದ್ರನ, ವಪುಃ-ಶರೀರವು, ಅಹೋ-
ಆಶ್ಚರ್ಯವಾದದ್ದು. ಅಧಿಕಾಲಂಕಾರಃ, ವೃಥಿವೃತ್ತಂ. || ೬೭ ||

ಬೇಕಾತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೬೧

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಸಮುದ್ರರಾಜನ ಸಹನವು ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಸಕಲ ಭಾವನವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಿದ್ದು ಕೊಂಡಿರುವ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷ ರಾವಣಾದಿಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನೂ, ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಶರಣಾರ್ಥಿಗಳಾದ ಮೈನಕಾದಿ ಪರ್ವತಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನೂ, ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಾಲಮೇಘಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಬಡಬಗ್ಗಿಯನ್ನೂ, ಇಟ್ಟು ಕೊಂಡಿರುವ ಸಮುದ್ರರಾಜನ ಶರೀರದ ಸಹನವು ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟಕರವಾದ್ದು. ಸನ್ನಿತ್ರಗು ತಮಗೆ ಎಷ್ಟು ಶ್ರಮವಾದರೂ ಸಹಿಸಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಿಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ||೬೩||

ಶ್ಲೋ|| ಜಾತಕೋರ್ಮ ಸ್ವವಿಕಾಪೃಥುಭುವನಭರಾಯಾರ್ಪಿತಂ
ಯೇನವೃಷ್ಣಂ ಕ್ಷಾಘ್ಯಂ ಜನ್ಮಧ್ವಜವ್ಯಭ್ರಮತಿನಿಯಂ
ಮಿತಂ ಯತಃ ತೇ ಜಸ್ವಿ ಚಕ್ರಂ || ಸಂಜಾತವ್ಯರ್ಥ
ವಕ್ಷಾಃ ಪರಹಿತಕರಣೇನೋಪರಿಷ್ಠಾನ್ಮಚಾಧೋಬ್ರ
ಹ್ಮಾಂಡೋದುಂಬರಾಂತರ್ಮಹಕವದಪರೇಜಂತವೋ
ಜಾತನಸ್ತಾಃ || ೬೪ ||

ಟೀಕ|| ಯೇನ - ಯಾವ ಕೂರ್ಮನಿಂದ, ವೃಥುಭುವನಭರಾಯ - ವೃಥು-ದೊಡ್ಡದಾದ, ಭುವನ-ಲೋಕಗಳ, ಭರಾಯ-ಭಾರವಹನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ವೃಷ್ಣಂ-ಬೆನ್ನು ಅಥವಾ ವೃಷ್ಣಭಾಗವು, ಅರ್ಪಿತಂ - ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ ಜಾತ-ಹುಟ್ಟಿದಂಥ, ಸವಿಕಾ-ಆ ಯಾ ಕೂರ್ಮನೊಬ್ಬನು, ಯತಃ - ಯಲ್ಲಿ, ನಿಯಮಿತಂ-ಕ್ಷುಪ್ತಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೇಜಸ್ವಿಚಕ್ರಂ-ತೇಜೋಮಂಡಲವನ್ನು, ಅಂದರೆ ಸಕ್ಷತ್ರ ಮಂಡಲವನ್ನು, ಭ್ರಮತಿ- ತಿರಿಗಿತಾತ್ತಾನೋ, ಅಥವಾ ತನ್ನ ಅಧೀನವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇದ್ದಾನೋ (ಅಂಥ) ಧೃವಸ್ಯ-ಧ್ರುವನ, ಜನ್ಮ-ಜನನವು, ಶ್ವಾಘ್ಯಂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು, ಸಂಜಾತವ್ಯರ್ಥವಕ್ಷಾಃ-ಸಂಜಾತ ಹುಟ್ಟಿದಂಥಾ, ವ್ಯರ್ಥ-ನಿರರ್ಥಕಗಳಾದಂಥ, ವಕ್ಷಾಃ-ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳಂಥಾ ಅಥವಾ ಸಂಜಾತವ್ಯರ್ಥವಕ್ಷಾಃ-ಸಂಜಾತ-ಹುಟ್ಟಿದಂಥ, ವ್ಯರ್ಥ-ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನಗಳಾದ, ವಕ್ಷಾಃ-ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಗುಳ್ಳು, ಜಂತವಃ-ಪ್ರಾಣಿಗಳು. ಪರಹಿತಕರಣೇ-ಪರ-ಅನ್ಯರಿಗೆ, ಹಿತ-ಇಷ್ಟವನ್ನು, ಕರಣೇ-ಉಂಟು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ, ಉಪರಿಷ್ಠಾತಃ-ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿರುವವುಗಳು, ನಚ-ಇಲ್ಲ,

ಅಧಃ-ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವವುಗಳು. ನಜ-ಶಲ್ಯ. ಕಿಂತು-ಮತ್ತೆನೆಂದರೋ, ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡೋಮಂಬರಾತ್ಮಶಕವತ, ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ-ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೆಂಬುವದ, ಬೆದಂಬರ-ಅತ್ತಿಹಣ್ಣಿನ, ಅಂತಃ-ಒಳಗಡೆಯಲ್ಲಿರುವ, ಮಶಕವತ-ಸೊಳ್ಳಿಗಳೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ಜಾತನಷ್ಟಾಃ-ಜಾತ-ಹುಟ್ಟುವದು, ನಷ್ಟಾಃ-ನಾಶವದು, ಭವಂತಿ-ಆಗುತ್ತವೆ, ರೂಪಕೋಪಮಾನಯೋಸ್ಯಂಕರಃ, ಸ್ವಗ್ಧರಾವೃತಂ. ||೬೨||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಕೂರ್ಮನು ಅವತಾರ ಮಾಡಿ ಚತುರ್ದಶ ಲೋಕಗಳ ಭಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಬೆನ್ನಿನಮೇಲೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪಾತಾಳದಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಆದಿಕೂರ್ಮನು ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಸಾರ್ಥಕವಾಯ್ತು. ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಧ್ರುವನು ಶಿಂಶು ಮಾರಚಕ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಧ್ರುವನು ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಸಾರ್ಥಕವಾಯ್ತು. ಮಿಕ್ಕವರು ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಅತ್ತಿಹಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಸೊಳ್ಳಿಗಳಂತೆ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಗೋಳವೆಂಬ ಅತ್ತಿಹಣ್ಣಿನಲ್ಲಿರುವ ಜಂತುಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತಲೂ ಸಾಯುತ್ತಲೂ ಇವೆ. ಇವುಗಳಿಂದ ಕೆಳಭಾಗಕ್ಕೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ ಮೇಲುಭಾಗಕ್ಕೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ||೬೪||

ಶ್ಲೋ|| ತೃಷ್ಣಾಂಛಿಂಧಿಭಜಕ್ರಮಾಂಜಹಿಮದಂಪಾಪೇರತಂ
ಮಾಕೃತ್ಯಾಃಸತ್ಯಂಬ್ರಹ್ಮನುಯಾಹಿ ಸಾಧುಪದ
ವೀಂಸೇವಸ್ಯವಿದ್ವಜ್ಜನಂ || ಮಾನ್ಯಾನ್ಮಾನಯವಿ
ದ್ವಿಷೋಪ್ಯನುನಯು ಸ್ತಖ್ಯಾಪಯಪ್ರಕ್ರಯಂಕೀ
ರ್ತಿಂ ಪಾಲಯದಃಖತೇಕುರುಪಯಾ ಮೇತತ್ಸತಾಂ
ಚೇಷ್ಟಿತಂ || ೬೫ ||

ಟೀಕು || ಹೇನರ-ಎಲೈ ಮನುಷ್ಯನೇ, ತೃಷ್ಣಾಂ-ಆಶೆಯನ್ನು, ಛಿಂಧಿ-ಭೇದಿಸು, ಕ್ಷಮಾಂ ಶಾಂತಿಯನ್ನು, ಭಜ-ಹೊಂದು, ಮದಂ-ಗರ್ವವನ್ನು, ಜಹು-ಜಯಿಸು, ಮಾಪೇ-ಮಾಪದಲ್ಲಿ-ರತಿಂ-ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು, ಮಾಕೃತ್ಯಾಃ-ಮಾಡಬೇಡ, ಸತ್ಯಂ ಯಥಾರ್ಥವನ್ನು, ಬ್ರಾಹ್ಮ ಹೇಳು, ಸಾಧುಪದವೀಂ-ಸಾಧು ಒಳ್ಳೆಯದಾದ, ಪದವೀಂ-ಮಾರ್ಗವನ್ನು, ಅನುಯಾಹು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗು, ವಿದ್ವಜ್ಜನಂ-ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು, ಸೇವಸ್ವ-ಸೇವಿಸು, ಮಾನ್ಯಾನ್ಮಾನಯವಿ

ಟೀಕು|| ನೀತಿನಿಪುಣಾಃ-ನೀತಿ-ನೀತಿಯಲ್ಲಿ, ನಿಪುಣಾಃ ಪ್ರವೀಣರಾದಂಥ, ಧೀರಾಃ-ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಗಳು, ನಿಂದಂತು-ನಿಂದಿಸಲಿ, ಗುರುವಾ ಹಾಗಿಲ್ಲವೆ ಹೋದರೆ, ಸ್ತುಮತಃ-ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲಿ, ಯಥೇಷ್ಟಂ-ಅಧಿಕವಾಗಿ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ಐಶ್ವರ್ಯವು, ಸಮಾವಿಶತು-ಬಂದಾಗ್ಯೂ, ಗಜ್ಜಿವುವಾ-ಹೊರಟು ಹೋದಾಗ್ಯೂ, ಅದ್ಯೈವ-ಈಗಲೇ ಮರಣಮರಣವು, ಅಸ್ತುವಾ-ಆಗಲಿ ಯುಗಾಂತರವಾ-ಯುಗಾಂತರದಲ್ಲಿ ಆಗಲಿ, ನ್ಯಾಯಾತ್-ನ್ಯಾಯವಾದಂಥ ಪಥಃ-ಮಾರ್ಗದ ಜನೆಯಿಂದ, ಪದಂ-ಪಾದವನ್ನು, ವಪ್ರವಿಜಲಂತಿ-ವಾಟುವ ದಿಲ್ಲ, (ಅಥವಾ ಬಲಿಸುವದಿಲ್ಲ) ||೭೪||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-—ನಾನ್ಯಾಯಶಾಲಿಗಳಾದ ಧೀರರು ತಮ್ಮನ್ನು ಪರರು ನಿಂದಿಸಿದಾಗ್ಯೂ ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದಾಗ್ಯೂ ಯಥೇಚ್ಛವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವಾಪ್ತಿಯಾದರೂ ಐಶ್ವರ್ಯ ನಷ್ಟವಾಗಿ ಹೋದರೂ ಈಗಲೇ ಮರಣವಾಗಲಿ ಯುಗಾಂತರದಲ್ಲಿ ಮರಣವಾಗಲಿ ಧರ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಂದು ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನಾದರೂ ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡುವದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಧರ್ಮತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ||೭೫||

ಶ್ಲೋ|| ಕಾಂತಾಕಟಾಕ್ಷವಿಶಿಖಾನಲನನ್ನಿಂಯಸ್ಯಚಿತ್ತಂನನಿರ್ದ್ರಹತಿಕೋಪಕೃತಾನುತ್ರಾಪಃ || ಕರ್ಷಂತಿಭೂರಿವಿಪಯಾಶ ನೇಲೇಭವಾಕಾಲೋಕತ್ರಯಂಜಯತೀಕೃತ್ಸ್ಮಮಿದಂಸಧೀರಃ ||೭೬||

ಟೀಕು|| ಯಸ್ಯ-ಯಾರ ಚಿತ್ತಂ-ಮನಸ್ಸನ್ನು, ಕಾಂತಾಕಟಾಕ್ಷವಿಶಿಖಾಃ-ಸ್ತ್ರೀಯಕಡೆಗೆಣ್ಣೆಂಬ ಬಾಣಗಳು, ನಲಾನಂತಿ-ಭೇದಿಸುವದಿಲ್ಲವೋ, ಕೋಪಕೃತಾನುತ್ರಾಪಃ-ಕೋಪ-ಕೋಪವೆಂಬುವಂಥ, ಕೃಶಾನು-ಅಗ್ನಿಯು ತಾಪಃ ಜ್ವಾಲೆಯು, ಚಿತ್ತಂ-ಮನಸ್ಸನ್ನು, ನನಿರ್ದ್ರಹತೀ-ದಹಿಸುವದಿಲ್ಲವೋ, ಭೂರಿವಿಪಯಾಃ-ಭೂರಿ-ಅಧಿಕವಾದ, ವಿಪಯಾಃ ಶಬ್ದಾದಿ ವಿಷಯಗಳುಳ್ಳಂಥ ಪಾಶಾಃ-ರಜ್ಜುಗಳು, ನರ್ದರ್ಷಂತಿ-ಎಳೆಯುವದೆಲ್ಲವೋ, (ಅಥವಾ) ನರ್ದರ್ಷಂತಿ-ಎಳೆಯುವದಿಲ್ಲವೋ, ಸಧೀರಃ-ಅಂಥಾಧೀರನು, ಕೃತ್ಸ್ಮಂ-ಕಷ್ಟತರವಾದಂಥ ಇದಂ-ಈ ಲೋಕತ್ರಯಂ-ಮೂರುಲೋಕವನ್ನು, ಜಯತಿ-ಜಯಿಸುತ್ತಾನೆ. ||೭೭||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-—ಧೀರಪುರುಷನಿಗೆ ಯಾವ ಕಾರ್ಯವು ಅಸಾಧ್ಯವಲ್ಲವೆಂಬುವ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಯಾವಧೀರ ಪುರುಷನ ಮನಸ್ಸು

ರೂಪ, ನಿತ್ಯಂ-ನಿರಂತರದಲ್ಲಿ, ಪರಗುಣಪರಮಾಣುತ-ಪರ-ಅನ್ಯರ ಗುಣ-ಗುಣಗಳ, ಪರಮಾಣುತ-ಲೇಶಗಳನ್ನು, ಪರ್ವತೀತ್ಯಂತ-ಪರ್ವತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ನಿಜಹೃದಿ-ನಿಜ-ತಮ್ಮ, ಹೃದಿ-ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ, ವಿಕಸಂತಃ-ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಕಾಣುವ, ಸಂತಃ ಸತ್ಪುರುಷರು, ಕಿಂಯತಃ ಎಷ್ಟು ಜನ, ಸಂತಿ-ಇದ್ದಾರು, ಮಾಲಿನೀವೃತ್ತಂ. || ೬೯ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ — ಸತ್ಪುರುಷರ ಲಕ್ಷಣವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:—ಮನೋವಾಕ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯವೆಂಬುವ ಅಮೃತದಿಂದ ಪೂರ್ಣರಾದಂಥಾವರಾಗಿಮೂ ಮೂರು ಲೋಕದ ಜನಗಳಿಗೂ ಮಾಡುವ ಉಪಕಾರ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸುತ್ತಲೂ ಅಲ್ಪವಾದ ಒಳ್ಳೆ ಗುಣವನ್ನು ಮಹತ್ತಾಗಿಯೂ ಹೇಳುವ ಯಾವಾಗ್ಯೂ ನಿರ್ಮಲವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳಂಥ ಸತ್ಪುರುಷರು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಜನವಿದ್ದರೂ? ಅಂದರೆ ಸತ್ಪುರುಷರು ವಿರಳವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಜನಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿದ್ದಾರೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅಥ ಧೈರ್ಯಪದ್ಧತಿ ಪ್ರಾರಂಭಃ.

ಶ್ಲೋ|| ರತ್ನೈರ್ಮಹಾಬ್ಧೇಸ್ತುತುಷ್ಕರೈರ್ದೇವಾನಃ ಪೇಜೀರೇಭೀಮಃ
ವಿಷೇಣಾಭೀತಿಂ || ಸುರಾಂವಿನಾಪ್ರಯಯುರ್ವಿರಾಮಂ
ನನಿಶ್ಚಿತಾರ್ಥಾದ್ವಿರಮಂತಿಧೀರಾಃ || ೭೦ ||

ಟೀಕು|| ದೇವಃ-ದೇವತೆಗಳು, ಮಹಾಬ್ಧೇಃ-ಮಹಾಸಮುದ್ರದ, ರತ್ನೈಃ-ಜಾತಿ ರತ್ನಗಳಿಂದ, ನತತುಷಃ-ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ, ಭೀಮವಿಶೇಷ-ಭೀಮ-ಭಯಂಕರವಾದ, ವಿಷೇಣಾ-ವಿಷದಿಂದ, ಭೀತಿಂ-ಭಯವನ್ನು, ನೃಪೇಜೀರೇ-ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ, ಸುರಾಂವಿನಾ-ಅಮೃತವನ್ನು ವಿನಿಯಮಿಸಿ, ವಿರಾಮಂ-ಶಾಂತಿಯನ್ನು, ನಪ್ರಯಯುಃ-ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ, ತಥಾಹ-ಅದಯುಕ್ತವೇಸರಿ, ಧೀರಾಃ ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಗಳು, ನಿಶ್ಚಿತಾರ್ಥತಃ-ನಿಶ್ಚಿತ-ನಿಶ್ಚಯವಲ್ಲದ್ದು, ಅರ್ಥತಃ ಪ್ರಯೋಜನ ಪರಿಯಂತರವೂ, ನವಿರಮಂತಿ ವಿರಾಮವನ್ನು ಹೊಂದದವರಲ್ಲ, ಅರ್ಥಂತರವ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರ, ಉಪಜಾತಿವೃತ್ತಂ

ತಾತ್ಪರ್ಯ — ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಗಳ ವ್ಯವಸಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಸಮೃದ್ಧ ವ್ಯವಸಾಯದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಸಮೃದ್ಧ ದೇವಿಯಾದ ಹುಟ್ಟಿದ ರ

೧ ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೬೫

ತ್ವಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟು ಸಮಾದ್ರ ಮಥನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಸಮಾದ್ರದಲ್ಲಿ ಸುಟ್ಟಿದ ವಿಷವಿಂದ ಭಯಪಡಲಿಲ್ಲ. ಅನಂತ ದುಟ್ಟವರಿಗೂ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದರು. ಇದು ಯುಕ್ತವಾದದ್ದೇನುರಿ ಫೀರರಾದ ಸತ್ಪುರುಷರು ತಮ್ಮ ಉದ್ದೇಶ ಪ್ರಯೋಜನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯವರೆ ಗೂ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸದೆ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ||೨೦||

ಶ್ಲೋ|| ಪ್ರಾಂಭ್ಯತೇನ ಖಲು ವಿಘ್ನ ಭಯೇನ ನೀಚೈಃ ಪ್ರಾರಭ್ಯ
ವಿಘ್ನ ನಿಹತಾವಿರಮಂತಿಮಧ್ಯಾಃ || ವಿಘ್ನೈಃ ಸ್ಮೃತೈಃ
ಹುರಪಿಸ್ರತಿ ಹನ್ಯಮಾನಾಃ ಪ್ರಾರಬ್ಧಮುತ್ತಮ ಗುಣಾ
ನ ಸರಿತ್ಯಜಂತಿ || ||೨೧||

ಟೀಕಾ|| ನಿ ಚೈಃ- ನೀಚಮನುಷ್ಯರಿಂದ, ಕಾರ್ಯಂ ಕಾರ್ಯವು, ವಿಘ್ನ ಭಯೇನ ವಿಘ್ನ-ಅಂತರಾಯಗಳ, ಭಯೇನ-ಭೀತಿಯಿಂದ, ನಪ್ರಾರಭ್ಯತೇಖಲು ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡಲ್ಪಡುವದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ? ಮಧ್ಯಾಃ-ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷರು, ಕಾರ್ಯಂ-ಕಾರ್ಯವನ್ನು, ಪ್ರಾರಭ್ಯ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ, ವಿಘ್ನ ನಿಹತಾಸ್ಸಂತಃ-ವಿಘ್ನ-ಅಂತರಾಯಗಳಿಂದ, ನಿಹತಾಸ್ಸಂತಃ-ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟಂಥವರುಗಳಾಗಿ, ವಿರಮಂತಿ ವಿರಾಮವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ, ಉತ್ತಮಗುಣಾಃ ಉತ್ತಮ-ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಗುಣಾಃ-ಗುಣಗಳುಳ್ಳಂಥ ಜನಗಳು, ಪ್ರಾರಭ್ಯ-ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ, ವಿಘ್ನೈಃ-ಅಂತರಾಯಗಳಿಂದ, ಮುಹುರ್ಮುಹುಃ-ಬಾರಿಬಾರಿಗೂ, ಪ್ರತಿಹನ್ಯಮಾನಾಃ ಅಪಿ ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟಂಥವ ರಾದಾಗ್ಯಾದರೂ, ಕಾರ್ಯಂ-ಕೆಲಸವನ್ನು, ನಸರಿತ್ಯಜಂತಿ-ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ. ||೨೨||

ತಾತ್ಪರ್ಯ--ಉತ್ತಮ ಮಧಮ ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯರ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:-ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯರು ಅಂದರೆ ನೀಚಮನುಷ್ಯರು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸುವದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೆ ವಿಘ್ನಕ್ಕೆ ಭಯಪಟ್ಟು ಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ಉತ್ತಮ ಪುರುಷರು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಎಷ್ಟು ವಿಘ್ನಗಳು ಒಂದಾಗಲೂ, ವಿಘ್ನ ನಿವಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಭಯಪಡದೆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಬಿಡದೆ ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಧಮ ಪುರುಷರು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ವಿಘ್ನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾರೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ||೨೩||

ಶ್ಲೋ|| ಕ್ವಚಿತ್ಪ್ರಧೀಶಯ್ಯಾ ಕ್ವಚಿದಪಿಚ ಪರ್ಯಂಕಸುನಾಂ
 ಕ್ವಚಿಜ್ಞಾಕಾಹಾರಾಃ ಕ್ವಚಿದಪಿಚಶಾಲೋದನರುಚಿಃ ||
 ಕ್ವಚಿತ್ಪ್ರಂಥಾಧಾರೀ ಕ್ವಚಿದಪಿಚದಿವ್ಯಾಂಬರಧರೋ
 ಮನಸ್ವೀಕಾರ್ಯಾರ್ಥಿನಗಣಯತಿದುಃಖಂನಚನುಖಂ ||

ಟೀಕಾ|| ತ್ವಚಿತ್- ಕೆಲವುಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಪೃಥ್ವೀಶಯ್ಯಾ-ಪೃಥ್ವಿ- ಭೂಮಿ
 ಯೆ, ಶಯ್ಯಾ-ಹಾಸಿಗೆಯಾಗಿರುವುದು, ಕ್ವಚಿದಪಿ-ಕೆಲವುಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಪರ್ಯಂಕ
 ಶಯನಾ-ಪರ್ಯಂಕ-ಸುಂಜನೆ, ಶಯನಾ-ಹಾಸಿಯಾಗಿರುವುದು, ಕ್ವಚಿದಪಿ-ಕೆಲ
 ವುಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಶಾಕಾಹಾರಾಃ-ಶಾಕ- ಕಾಯಿ ಶಾಕಗಲೆ, ಆಹಾರಾಃ- ಆಹಾರವಾ
 ಗಿರುವುದು, ಕ್ವಚಿದಪಿಚ ಕೆಲವು ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಶಾಲೋದನರುಚಿಃ- ಶಾಲೋ
 ದನ-ಪುಷ್ಪಾನ್ನದ, ರುಚಿಃ-ಸಾಸ್ತದವುಳ್ಳ, ಕ್ವಚಿತ್-ಕೆಲವು ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಕಂಠಾ
 ಧಾರೀ-ಕಂಠಾ-ಭದ್ರವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು, ಧಾರೀ- ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ, ಕ್ವಚಿದಪಿ
 ಚ-ಕೆಲವು ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ದಿವ್ಯಾಂಬರಧರಾ-ದಿವ್ಯ- ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಅಂಬ
 ರ-ವಸ್ತ್ರವನ್ನು, ಧರಾ-ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು, ಕಾರ್ಯಾರ್ಥಿ- ಕಾರ್ಯ-ಪ್ರ
 ಯೋಜನವನ್ನು, ಅಥವಾ ಇಷ್ಟಕಾರ್ಯವನ್ನು, ಅರ್ಥಿ- ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರು
 ವ, ಮನಸ್ವಿ- ಧೀರನು, ಸುಖಂ- ಸುಖವನ್ನು, ದುಃಖಂಚ-ದುಃಖವನ್ನು
 ಕೂಡ, ನಗಣಯತಿ-ಎಣೆಸುವುದಿಲ್ಲ ||೭೩||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಧೀರನು ಕೆಲವು ಕಾಲ
 ಭೂಮಿಯನ್ನೇಲೆ ಮಲಗಿದರೂ ಮಂಜವನ್ನೇಲೆ ಮಲಗಿಕೊಂಡಿದಾಗ್ಯೂ
 ಕೆಲವು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಾಕಾಸಿಗಳನ್ನು ಆಹಾರವಾಡಿದಾಗ್ಯೂ ಕೆಲವು ಕಾಲ
 ಶಾಲೋದನವನ್ನು ಭೋಜನ ಮಾಡಿದಾಗ್ಯೂ ಬಂತೆವಾಡಿದ ಜೀರ್ಣವ
 ಸ್ತವನ್ನೇ ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದಾಗ್ಯೂ ಪೀತಾಂಬರವನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದಾ
 ಗ್ಯೂ ಮನಸ್ಸಿನಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಧೀರನು ಸುಖದುಃಖಗಳನ್ನು
 ಗಣನೆ ಮಾಡದೆ ಅಂದರೆ ಸಹಿಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವನು
 ಎಂದು ಭಾವವು. ||೭೩||

ಶ್ಲೋ|| ನಿಂದಂತುನೀತಿನಿವುಣಾಯದಿವಾಸ್ತು ವಂತು ಲಕ್ಷ್ಮೀ
 ಸ್ವಮಾವಿಕತುಗಚ್ಛತುವಾಯಥೇಷ್ಟಂ || ಅದ್ವೈತ
 ವಾಮರಣಸ್ತುಯುಗಾತರೇವಾನ್ಯಾಯಾತ್ಪ್ರಥಮ
 ವಿಚಲಂತಿಪವನಧೀರಾಃ ||೭೪||

ಬೇಕು|| ನೀತಿನಿಪುಣಾಃ-ನೀತಿ-ನೀತಿಯಲ್ಲಿ, ನಿಪುಣಾಃ ಪ್ರವೀಣರಾದಂ
ಘ, ಧೀರಾಃ-ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ-ಈ, ನಿಂದಂತು-ನಿಂದಿಸಲಿ, ಗುರುವಾ ಹಾಗಿಲ್ಲದ
ಹೋದರೆ, ಸ್ತುತಂತು-ಸೋತ್ರಮಾಡಲಿ, ಯಥೇಷ್ಟಂ-ಅಧಿಕವಾಗಿ, ಲ
ಕ್ಷ್ಮೀಃ ವಿಶ್ವರೂಪು, ಸಮಾವಿಶತು-ಬಂದಾಗ್ಯೂ, ಗಚ್ಛತುಮಾ-ಹೊರಟು
ಹೋದಾಗ್ಯೂ, ಅದ್ವೈತ-ಈ-ಲೇ ವೇದಾಂತ-ಮರಣವು, ಅಸ್ತವಾ-ಆಗಲಿ
ಯುಗಾಂತರವಾ-ಯುಗಾಂತರದಲ್ಲಿ ಆಗಲಿ, ನ್ಯಾಯಾತ್-ನ್ಯಾಯವಾದಂಥ
ಪಥಃ-ಮಾರ್ಗದ ವಿಸೆಯಿಂದ, ವದಂ-ವಾದವನ್ನು, ಪ್ರವಿಚಲಂತಿ-ವಟುವ
ದಿಲ್ಲ, (ಅಥವಾ ಬಲಿಸುವದಿಲ್ಲ) ||೭೪||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ನ್ಯಾಯಶಾಲಿಗಳಾದ ಧೀರರು ತಮ್ಮನ್ನು ಪರರು ನಿಂ
ದಿಸಿದಾಗ್ಯೂ ಅಥವಾ ಸೋತ್ರಮಾಡಿದಾಗ್ಯೂ ಯಥೇಚ್ಛವಾದ ಐಕ್ಯತ್ವ
ವಾಪ್ತಿಯಾದರೂ ಐಕ್ಯತ್ವ ನಷ್ಟವಾಗಿ ಹೋದರೂ ಈಗಲೇ ಮರಣವಾ
ಗಲಿ ಯುಗಾಂತರದಲ್ಲಿ ಮರಣವಾಗಲಿ ಧರ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಂದು ಹಜ್ಜಿ
ಯನ್ನಾದರೂ ಋಂದಕ್ಕೆ ನೀಡುವದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಧರ್ಮತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುವ
ದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ||೭೫||

ಶ್ಲೋ|| ಕಾಂತಾಕಟಾಕ್ಷವಿಶಿಖಾನಲನನ್ನಿರಯಸ್ಯಚಿತ್ತಂನನಿರ್ದ
ಹತಿಕೋಪಕೃತಾನುತ್ರಾವಃ || ಕರ್ಷಂತಿಭೂರಿವಿಷಯಾ
ಶ ನಲೇಭವಾಕಾಲೋಕತ್ರಯಂಜಯತಿಕ್ಯತ್ಸ್ಮಿ
ದಂನಧೀರಃ ||೭೬||

ಬೇಕು|| ಯಸ್ಯ-ಯಾರ, ಚಿತ್ತಂ-ಮನಸ್ಸನ್ನು, ಕಾಂತಾಕಟಾಕ್ಷವಿಶಿ
ಖಾಃ-ಸ್ತ್ರೀಯಕಡೆಗೆಣ್ಣೆಂಬ ಬಾಣಗಳು, ನಲಾನಂತಿ-ಭೇದಿಸುವದಿಲ್ಲವೋ,
ಕೋಪಕೃತಾನುತ್ರಾವಃ ಕೋಪ-ಕೋಪವೆಂಬುವಂಥ, ಕೃತಾನು-ಅಗ್ನಿಯಾ
ತಾಪಃ ಜ್ವಾಲೆಯು, ಚಿತ್ತಂ-ಮನಸ್ಸನ್ನು, ನನಿರ್ದಹತಿ-ದಹಿಸುವದಿಲ್ಲವೋ,
ಭೂರಿವಿಷಯಾಃ-ಭೂರಿ-ಅಧಿಕವಾದ, ವಿಷಯಾಃ ಶಬ್ದಾದಿ ವಿಷಯಗಳುಳ್ಳಂ
ಥ ಪಾಶಾಃ ರಜ್ಜುಗಳು, ನಕರ್ಷಂತಿ-ಎಳೆಯುವದಿಲ್ಲವೋ, (ಅಥವಾ) ನಕ
ರ್ಷಂತಿ-ಎಳೆಯುವದಿಲ್ಲವೋ, ಸಧೀರಃ-ಅಂಥಾಧೀರನು, ಕೃತ್ಸಂ-ಕಷ್ಟತರ
ವಾದಂಥ ಇದಂ-ಈ ಲೋಕತ್ರಯಂ-ಭೂರುಲೋಕವನ್ನು, ಜಯತಿ ಜ
ಯಿಸುತ್ತಾನೆ. ||೭೭||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಧೀರಪುರುಷನಿಗೆ ಯಾವ ಕಾರ್ಯವು ಅಸಾಧ್ಯವಲ್ಲವೆಂ
ಬುವ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ ಯಾವಧೀರ ಪುರುಷನ ಮನಸ್ಸು

ಕಾಂತಾ ಕಟಾಕ್ಷವೀಕ್ಷಣೆಗೆ ಸಿಕ್ಕುವದಿಲ್ಲವೋ ಕೋಪಾದಿಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿರುತ್ತಾನೋ ಲೋಭವೋಹಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೋ ಅಂಥವನಿಗೆ ಮೂರುಲೋಕವೂ ಸ್ವಾಧೀನವಾಗಿರುತ್ತೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ||೬೫||

ಶ್ಲೋ|| ಕದರ್ಥಿತಸ್ಯಾಪಿಹಿಧೈರ್ಯವೃತ್ತೇರ್ನ ಶಕ್ಯತೇಧೈರ್ಯ
ಗುಣಾಪ್ರಮಾಪ್ತುರ್ಯಮ್ || ಅಧೋಮುಖಸ್ಯಾಪಿ ಕೃತಸ್ಯ
ವಹ್ನೀರ್ನಾಧೈರ್ಯಾಯಾಂತಿಕದಾಚಿದೇವ || ೬೬ ||

ಟೀಕ|| ಕದರ್ಥಿತಸ್ಯಾಪಿ-ಕುತ್ಸಿತಾರ್ಥ ಉಳ್ಳಂಥವನಾದಾಗ್ಯಾದರೂ ಕೂಡ, ಧೈರ್ಯವೃತ್ತೇ-ಧೈರ್ಯ-ಧೈರ್ಯದಿಂದ, ವೃತ್ತೇ-ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳಂಥಾ ಪುರುಷನ, ಧೈರ್ಯಗುಣಾಃ-ಧೈರ್ಯವಾದ ಗುಣವು, ಪ್ರಮಾಪ್ತುರ್ಯಮ್-ಅಳಿಸುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ನಶಕೃತ-ಅಗಲುವದಿಲ್ಲ, ತಥಾಹ-ಅದು ಯುಕ್ತವೇ ಸರಿ, ಅಧೋಮುಖಸ್ಯ-ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ, ಕೃತಸ್ಯ-ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಂಥ, ವಹ್ನೀ-ಯಜ್ಞ-ಶ್ವರನ, ಶಿಖಾ ಜ್ವಾಲೆಯು, ಕದಾಚಿದಪಿ-ಯಾವಾಗ್ಯಾ, ಅಧಃ-ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ, ನಯಾತ್ಯೇವ ಹೋಗುವದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ, ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ- ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಗೆ ಬಡತನಬಂದರೂ ಧೈರ್ಯಗುಣವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ಆಗುವದಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ ಸಂಕುಲಿಯುನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವದಕ್ಕೆ ಆದರ ಉರಿಯು ಮೇಲಭಾಗಕ್ಕೆ ಬರುವದೆ ಹೊರತು ಕೆಳಭಾಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುವದಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ ಎಂಬುವನಿಗೆ ಇರುವ ಧೈರ್ಯಗುಣವು ಯಾವಾಗ್ಯೂ ಹೋಗುವದಿಲ್ಲ. ಎಂದುಭಾವಿಸುವು
ಶ್ಲೋ|| ವರಂಶ್ಯಂಗೋತ್ಸಂಗಮ್ಗುರುಶಿಖರಿಣಾಕ್ವಾಪಿವಿಷಮೇ

ಪತಿತ್ವಾಯಂಕಾಯಃ ಕಠಿನದೃಷ್ಟದಂತೇವಿಗಳಿತಃ ||

ವರಂನ್ಯಸೋಹಸ್ತಃ ಘಣಿಪತಿಮುಖೇತಿಷ್ಣದಕಸೇ

ವರಂವನ್ಮೌ ಪಾತಃತದಪಿನಕೃತಶ್ಚೀಲವಿಲಯಃ ||೬೭||

ಟೀಕ|| ಗುರುಶಿಖರಿಣಾಃ-ಗುರು ಉನ್ನತವಾದ, ಶಿಖರಿಣಾಃ-ಪರ್ವತದ, ಶೃಂಗೋತ್ಸಂಗಾತ್-ಶೃಂಗ ಶಿಖರದ, ಉತ್ಸಂಗಾತ್-ಸಮಾಪದನೆಯಿಂದ, ಕ್ವಾಪಿ-ಒಂದಾನೊಂದಾದ, ವಿಷಮೇ-ದುರ್ಗಸ್ಥಾನವಾದ, ದೃಷ್ಟದಂತೇ-ದೃಷ್ಟತೆ-ವಾಷಾಣದ, ಅಂತೇ-ಕೊನೆಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಅಯಂಕಾಯಃ-ಈ ಶರೀರವು, ಪತಿತ್ವಾ-ಬಿದ್ದು, ವಿಗಳಿತಶ್ಚೇತಃ-ಸೀಳಿಬಿದ್ದವಾಗಿ ಹೋದರೂ, ವರಂ ಶ್ರೀ

ಷ್ಠವಾದದ್ದು, ತೀಕ್ಷ್ಣದಶನೇ ತೀಕ್ಷ್ಣ - ಕ್ರೂರವಾದ, ದಶನೇ - ಹಲ್ಲುಗಳು
ಉಳ್ಳ, ಘನವತಿಯುಬೇ ಘನವತಿ - ಆದಿಶೇಷನ, (ರವರದ) ಮುಖೇ - ಬಾಯಿ
ನಲ್ಲಿ, ನೃಪ್ತಃ - ಕಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಸ್ತಃ - ಕೈಯ್ಯ, ವರಂ - ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು, ತದಪಿ -
ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ, ಶೀಲವಿಲಯಃ - ಶೀಲ-ಸ್ವಭಾವದ, ವಿಲಯಃ - ನಾಶವು, ನಕೃ
ತಃ - ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ. ||೭೭||

ತಾತ್ಪರ್ಯ - ಉತ್ತಮಜನಗಳು ತಮ್ಮ ಧರ್ಮಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಬಿಡುವ
ದಿಲ್ಲವೆಂಬುವ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ವರ್ವತಾಗ್ರದಿಂದ ದುರ್ಗ
ಮವಾದ ಬಂಡೆಯಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಮೃಣ್ಮಯನಾದರೂ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕ
ದ್ದು ಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದು ವಿಷಭರಿತವಾದ ದಂತಗಳುಳ್ಳ ಘನವತಿಯು ಬಾಯಿ
ಲ್ಲದರೂ ಕೈಯ್ಯನ್ನಿಡುವದು ಯೋಗ್ಯವು. ಸುಡುವ ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲದ
ರೂ ಬೀಳುವದು ಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದು. ತಮ್ಮ ನಿಜವಾದ ಧರ್ಮಶೀಲವ
ನ್ನು ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅಸಾಧ್ಯ
ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ತಮ್ಮ ಧರ್ಮಶೀಲವನ್ನು ಬಿಡದಿರುತ್ತಾರೆಂದು
ತಾತ್ಪರ್ಯವು) ||೭೭||

ಶ್ಲೋ|| ವಹ್ನಿಸ್ತಸ್ಯ ಜಲಾಯತೇ ಜನಿಧಿಃ ಕುಲ್ಯಾಯತೇ ತತ್ರ
ಕ್ಷಣಾನ್ಮೇರುಸ್ವಲ್ಪಶಿಲಾಯತೇ ಮೃಗವತಿ ಸ್ಪರ್ಧ್ಯಃ
ಕುರಂಗಾಯತೇ || ವ್ಯಾಲೋ ಮಾಲ್ಯಗುಣಾಯತೇ
ವಿಷರಸಃ ಪೀಯೂಷವರ್ಧಾಯತೇ ಯಸ್ಯಾಂಗೇಽಲ
ಲೋಕವಲ್ಲಭತರಂಗೀಲಾಸಮುಸ್ಥಿಲತಿ ||೭೮||

ಟೀಕಾ|| ಯಸ್ಸ - ಯಾರ, ಅಂಗೇ - ಶರೀರದಲ್ಲಿ, ಅಖಿಲಲೋಕವಲ್ಲಭತರಂ
ಅಖಿಲಲೋಕ-ಎಲ್ಲಾ ಜನಕ್ಕೂ, ವಲ್ಲಭತರಂ - ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯಕರವಾದ-ಫ
ಶೀಲಂ - ಬೆಳ್ಳಿ ಸ್ವಭಾವವು, ಸಮುನ್ಮಿಲತಿ - ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆಯೋ, ತತಃ - ಆ
ವುರೂಪನಿಗೆ, ವಹ್ನಿಃ - ಅಗ್ನಿಯು, ಜಲಾಯತೇ - ನೀರಿನೋಪವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುತ್ತದೆ,
ಜಲನಿಧಿಃ - ಸಮುದ್ರವು, ಕುಲ್ಯಾಯತೇ - ಅಲ್ಲವಾದ (ಕೃತ್ರಿಮಂ)
ಸರಸ್ಸಿನೋಪವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುತ್ತದೆ, ತತಃ ಕ್ಷಣಾಃ - ಆಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ
ಮೇರುಃ - ಮೇರುರವರ್ವತವು, ಸ್ವಲ್ಪಶಿಲಾಯತೇ - ಕಲ್ಲಿನೋಪವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುತ್ತದೆ,
ರಸಃ - ದಧ್ಯಃ - ತತಃ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ, ಮೃಗವತಿಃ - ಹಂಪವು, ಕುರಂಗಾಯತೇ -
ಜಿಂಕೆಯೇ (ಕಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುತ್ತದೆ, ವ್ಯಾಲಃ - ಸರ್ಪವು, ಮಾಲ್ಯಗುಣಾ

ಯತೇ ಮಾಲ್ಯ-ಪುಷ್ಪಮಾಲಿಕೆಗೆ, ಗುಣಾಯತೇ-ಧಾರದೋಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುತ್ತದೆ, ವಿಷರಸ-ವಿಷ-ವಿಷದ, ರಸ-ಸಾರವು, ಪೀಯೂಷಪರ್ಷಾಯತೇ-ಪೀಯೂಷ-ಅಮೃತದ, ವರ್ಷಾಯತೇ-ಧಾರಾಸಂವಾತದೋಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುತ್ತದೆ, ಉಪಮಾಲಂಕಾರ ಭೇದಃ. ||೭೮||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಯಾವನು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಸಿದ್ಧನಾದನೋ ಅವನು ಇರುತ್ತಾನೆ ಅಂಥವನಿಗೆ ದುಃಖ ಹೇತುಕವಾದ ನಿದಾರ್ಥಗಳು ಸುಖಜನಕವಾಗಿಯೇ ಕಾಣಬರುತ್ತವೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ:-ಸುಖವು ಆಗ್ನಿಯಾದರೂ ತಣಗಿರುತ್ತದೆ. ಕಚ್ಚುವ ಸರ್ಪವಾದರೂ ಪುಷ್ಪವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ದಾರದೋಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುತ್ತದೆ. ದೊಡ್ಡ ಸಮುದ್ರವಾದರೂ ಸಣ್ಣ ಬಾವಿಯಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ, ಮೇರು ಪರ್ವತವು ಸಣ್ಣ ಗುಂಡಿನೋಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ವಿಷಪ್ರಕಾಶ ಅಮೃತ ಧಾರೆಯೋಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವದು. ಈ ರೀತಿ ದುಃಖಜನಕ ವಾದಾಗ್ಯೂ ಸುಖಜನಕವಾಗಿಯೇ ತೋರುತ್ತಾ ಇರುತ್ತದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ||೭೯||

ಶ್ಲೋ|| ಛಿನೋಪಿರೋಹತಿತರುಃ ಕ್ಷೀಣೋವೈರಜೇಯತೇ
ಪುನಶ್ಚಂದ್ರಃ || ಇತಿವಿಮೃಶಂತಸ್ಸಂತಸ್ಸಂತಸ್ಸಂತೇ
ನವಿಶ್ವ ಧೇವ ಲೋಕೇಷು || ೭೯ ||

ಟೀಕು|| ತರುಃ-ವೃಕ್ಷವು, ಛಿನೋಪಿ-ಕಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟಂಥಾದ್ದುದು, ಗ್ಯಾದರೂ, ರೋಹತಿ-ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ, ಚಂದ್ರಃ-ಚಂದ್ರನು, ಕ್ಷೀಣೋಪಿ-ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಕ್ಷೀಣವಾದಂಥಾ ಸನಾಥಾಗ್ಯೂ, ಪುನಃ-ತಿರುಗೂ, ಉಪಚೇಯತೇ-ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇತಿ-ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ-ಸಂತಃ-ಸತ್ಪುರುಷರು, ವಿಮೃಶಂತಸ್ಸಂತಃ-ವಿಮರ್ಶಾ-ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರಾಗಿ, ವಿಶ್ವಧೇಷು-ಶಿಥಿಲವಾಗಾನು ಬಂಧವುಳ್ಳ, (ಅಥವಾ ಅಶಾಶ್ವತವಾದ) ಗೋಕೇಷು-ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ನಶಂತವ್ಯಂತೇ-ಸಂತಾಪವನ್ನು ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲ, ದೈಷ್ಟ್ಯಾಂತಾಲಂಕಾರಃ, ವೃತ್ತಂ ಆರ್ಯಾಭೇದಃ. ||೮೦||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಸತ್ಪುರುಷರು ಪ್ರಪಂಚವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ದುಃಖವನ್ನು ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲವೆಂಬುವವನನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ:-ಮರಗಳು ರಂಜಿತವನ್ನು ಕಡಿದರೆ ಪುನಃ ಬೆಗರುತ್ತವೆ. ಚಂದ್ರನು ಕೆಲವುಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಅಂದರೆ) ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಳೆತುಹೋಗುವುದರೂ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕ

ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೭೧

ಛಾಂಪೂರ್ಣನಾಽಽತಾನ್. ಅದರಂತೆ ಆಕಾಶ್ವತ್ಥದ ಸಂಸಾರವು ಜನನ ಮರಣ ಪ್ರವಾಹವಾಗಿದೆ, ಇದರಲ್ಲಿ ಇಡುವ ರಾಗಾನು ಬಂಧಗಳು ದೃಢಕರವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. (ಅಂದರೆ ಕಾಶ್ಯಪವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆಂದು ಭಾವಿಸು. ||೬೯||

ಶ್ಲೋ|| ಐಶ್ವರ್ಯಸ್ಯ ವಿಭೂಷಣಂ ಸುಜನತಾಕೌರೈಸ್ಸ್ಯವಾಕ್ಸಂ
ಯಮಾಜಾ ನಸೋಪನಮಸ್ಕೃತಸ್ಯ ವಿನಯೋ
ವಿತ್ತಸ್ಯ ಪಾತ್ರೇವೈವೈ || ಅಕ್ರೋಧಸ್ತಪಸ್ಸಾಹ್ನಮಾ
ಪ್ರಭವಿತ್ತುರ್ದಿವ್ಯಸ್ಯ ನಿವ್ಯಾಜತಾ ಸರ್ವೇಷಾಮಪಿ
ಸರ್ವಕಾರಣಮಿದಂ ಶೀಲಂ ಪರಂ ಭೂಷಣಂ || ೧೦ ||

ಟೀಕಾ|| ಐಶ್ವರ್ಯಸ್ಯ-ಭಾಗ್ಯಕ್ಕೆ, ಸುಜನತಾ- ಸೌಜನ್ಯವು, ವಿಭೂಷಣಂ-ಅಲಂಕಾರವು, ಶೌರ್ಯಸ್ಯ- ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಪರಾಕ್ರಮಕ್ಕೆ, ವಾಕ್ಸಂಯಮಾ-ಭೂಷಣಂ ಅಲಂಕಾರವು, ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷಬದ್ಧಿಗೆ, ಉಪಶಮಾ ಶಾಂತಿಯು, ಭೂಷಣಂ-ಅಲಂಕಾರವು ಶ್ರೂತಸ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ, ವಿನಯಾ-ನಮ್ರತೆಯು, ವಿಭೂಷಣಂ ಅಲಂಕಾರವಾದದ್ದು, ವಿತ್ತಸ್ಯ-ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ, ಪಾತ್ರೇ- ಯೋಗ್ಯಜನಗಳಲ್ಲಿ, ವ್ಯಯಾ- ವಿನಯೋಗವು, ಭೂಷಣಂ ಅಲಂಕಾರವು, ತಪಸಾ- ತಪಸ್ಸಿಗೆ, ಅಕ್ರೋಧಾ- ಕ್ರೋಧವಿಲ್ಲದೆ ಇರೋಣವು, ಭೂಷಣಂ- ಅಲಂಕಾರವು, ಪ್ರಭವಿತ್ತಾ- ಪ್ರಭಾವವಕ್ಕೆ ಅಂದರೆ ರಾಜತ್ವಕ್ಕೆ ಹ್ನಮಾ- ಶಾಂತಿಯು, ಭೂಷಣಂ- ಅಲಂಕಾರವು, ಧರ್ಮಸ್ಯ- ಧರ್ಮಕ್ಕೆ, ನಿವ್ಯಾಜತಾ- ನಿಷ್ಕಾರಣವು, ಭೂಷಣಂ ಅಲಂಕಾರವು. ಸರ್ವೇಷಾಮಪಿ- ಎಲ್ಲವುಗಳಿಗೂ ಕೂಡ, ಇದಂ- ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಸರ್ವಕಾರಣಂ- ಸಮಸ್ತಕಾರಣವು, ಶೀಲಂ- ಸತ್ಸ್ವಭಾವವು, ಪರಂ- ಅತ್ಯಂತವಾದ ಭೂಷಣಂ- ಅಲಂಕಾರವು. ||೧೦||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಮನುಷ್ಯ ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಆಳ್ವೀರ್ಯಭಾವವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಯಿರಬೇಕೆಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಧರ್ಮಾಂ ತನಾಗಿ ಹೇಳಿರುವವುಗಳಿಗೆ ಬಂದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಗುಣವು ಅಲಂಕಾರವಾಗಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲವುಗಳಿಗೂ ಸತ್ಸ್ವಭಾವವು ಎಲ್ಲವಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮತ್ತಮಾದದ್ದು. ಇದರಿಂದ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳಿಗಿಲ್ಲಾ ಅಲಂಕಾರ ಕಾರಣವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಇತಿ ಧೈರ್ಯಪದ್ಧತಿ ಸಂಪೂರ್ಣಂ.

—ಅಥ ದೈವಪದ್ಧತಿ ಪ್ರಾರಂಭಃ—

ಶ್ಲೋ|| ನೇತ್ರಾಯಸ್ಯ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ಪ್ರಹರಣಂ ವಜ್ರಂ ಸುರಾ
ಸ್ತೈನಿಕಾಸ್ವೈರೋದುರ್ಗಮನುಗ್ರಹಃ ಖಲು ಹರೇ
ರೈರವಣೋವಾರಣಃ || ಇತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಬಲಾನ್ವಿ
ತೋಪಿಬಲಭಿದ್ಬಗ್ನಪರೈಸ್ಸಂಗಂಗರೇ ತಮ್ಯಕ್ತಂ
ನನುದೈವಮೇವ ಶರಣಂಧಿಗ್ವಿಧೃತಾಪಾರುಷಂ ||೪೧

ಚೀಕು! ಯಸ್ಯ-ಯಾವ, ಹರೇಃ-ಇಂದ್ರನಿಗೆ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ-ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾ
ಚ ರೈರಾ, ನೇತ್ರಾ- ಶಿಕ್ಷಕರಾಗಿದ್ದಾರೋ, ವಜ್ರಂ-ವಜ್ರಾಯುಧವು, ಪ್ರಹರ
ಣಂ-ಆಯುಧವಾಗಿದೆಯೋ, ಸುರಾಃ ದೇವತೆಗಳು, ಸೈನಿಕಾಃ-ಸೇನಾಜನಗ
ಳಾಗಿದ್ದಾರೋ, ಸ್ವರ್ಗಃ-ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವು, ದುರ್ಗಮನುಗ್ರಹಃಖಲು-
ಅನಾಥ್ಯಪ್ರದೇಶವುಳ್ಳಂಥ ದ್ವಷ್ಟೆ, ವಾರಣಃ-ಆಯುಧ, ಐರಾವಣಃ-ಐರಾವ
ತವು, ಇತಿ ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ, ಅಶ್ವ ರೈರಬಲಾನ್ವಿತಃ-ಅಶ್ವ ರೈರಬಲದಿಂದ ಕೂಡಿ
ಕೊಂಡಿರುವ, ಬಲಭಿತಃ-ಇಂದ್ರನು, ಸಂಗರೇ-ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ, ಪಕ್ವಃ-ಶುಕ್ರ
ಗಳಿಂದ, ಭಗ್ನಃ ಜಿತನಾದಾಥಾವನಾದನು, ತತಃ-ಅದು ಯುಕ್ತಂ-ನನು-ಯೋ
ವಾದದ್ದಷ್ಟೆ, ದೈವಮೇವ-ದೈವವೆ, ಶರಣಂ ರಕ್ಷಕವಾದದ್ದು, ಪಾರುಷಂ-
ಪುರುಷಪ್ರಯತ್ನವು, ವೃಥಾ-ವ್ಯರ್ಥವಾದದ್ದು, ಧಿಕಃ ಧಿಕಃ-ನಿಂದಿಸು
ನಿಂದಿಸು. || (ಪರಕರಾಲಂಕಾರಃ) ||೪೧||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೈವಬಲವೇ ದೊಡ್ಡದೆಂಬುವವನ್ನು ಹೇ
ಳುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗಾದರೆ-ಸೇವೇಂದ್ರನಿಗೆ ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರೆ ವಿವಾಹ
ಶಿಕ್ಷಕರು ಮತ್ತು ವಜ್ರಾಯುಧವೆ ಆಯುಧವು ಐರಾವತವೆ ವಾಹನವು ದೇ
ವತೆಗಳ ಸೇನಾಜನಗಳು ಇಂಥಾ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾದ ಬಲಗಳಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ದೇ
ವೇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸೋತುಹೋದನು. ದೇವಬಲವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಈ
ರೀತಿಯಾಯ್ತು ದೇವಬಲದೊಡ್ಡದು ಪುರುಷಬಲವು ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ ನಿಗ
ದಿಸು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ||೪೧||

ಶ್ಲೋ|| ಭಗವಾನ್ಯಕರಂಡಪಿಂಡಿತತನೋಮ್ಲಾನೇಂಪಿ
ಯಸ್ಯಕ್ಷುಧಾ ಕೃತಾಖರ್ವಿವರಂಸ್ವಿಯಂನಿಪತಿ
ತೋನಕ್ತಂಮುಖೇಭೋಗಿನಃ || ತೃಪ್ತಸ್ತತ್ಪ್ರಕೀರ್ತನ

ಸತ್ವರವಸಾತೇನೈವಯಾತಃಪಥಾ ಸ್ವಸ್ಥಾಸ್ತಿಷ್ಠ
ತವೈವನೀವಹಿಂಶಾಂವದ್ಧಾಕ್ಷಯೇಕಾರಣಂ ||

ಟೀಕಾ || ಅರ್ಥ:- ಇಲಿಯು, ನಕ್ಷರ- ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ, ವಿವರಂ- ರಂಧ್ರ
ವನ್ನು, ಕೃತ್ವಾ- ಮಾಡಿ, ಕರಂಡಲಂಡಿತತನೋ- ಕರಂಡ ಪಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ,
ಪಿಂಡಿತ- ಗುಂಡಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಂಥ, ತನೋ- ಶರೀರವುಳ್ಳಂಥ, ಕ್ಷುಧಾ-
ಹಸಿವಿನಿಂದ ಮಾಂಸೇಂದ್ರಿಯಸ್ಥ- ಮಾನ- ಮಗ್ನಿ ಹೋದ, ಇಂದ್ರಿಯಸ್ಥ-
ಇಂದ್ರಿಯ ಶಕ್ತಿವುಳ್ಳಂಥ, ಭಗ್ನಾಶಸ್ಥ-ಭಗ್ನ- ಹೋದಂಥ, ಅಶಸ್ಥ- ಅಸಮ
ವುಳ್ಳಂಥ, ಭೋಗಿನಃ-ಸರ್ವದ, ಮುಖೇ ಬಾಯಲ್ಲಿ, ನಿಪತಿತ- ಬಿದ್ದಂಥಾದ್ದಾ
ಯಿತು. ತತ್ಪಿತೇನ-ತತ್-ಅಮೂಷಕದ, ಪಿತೇನ-ಮಾಂಸದಿಂದ, ತೃಪ್ತಃ-
ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದಂಥಾದ್ದಾಗಿ, ತೇನೈವಪಥಾ-ಅದೇ ಮಾರ್ಗದಿಂದಲೇ.
ಅಸೌ ಈಸರವು, ಯಾತಃ- ಹೊರಟು ಹೋದಂಥಾದ್ದಾಯಿತು, ನೃಣಾಂ-
ಮಾನುಷ್ಯರ, ಸ್ವಸ್ಥಾ-ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಲ್ಲೂ, ಕ್ಷಯೇ-ಕ್ಷೀಣದಲ್ಲೂ, ದೈವ
ವೇ ಕಾರಣ-ಕಾರಣವಾದಂಥಾದ್ದಷ್ಟೆ, ಸ್ವಸ್ಥಾಃ-ಸ್ವಸ್ಥಚಿತ್ತರಾಗಿ. ತಿಷ್ಠ
ತ-ಇರುವಂಥಾವರಾಗಿ || ನಿಷಮಾಲಾಕಾರಃ || ೮೩ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ:- ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾನುಷ್ಯರಿಗೆ ಆಗುವ ಹಾನಿ ವೃದ್ಧಿಯವು
ಗಳಿಗೆ ದೈವವೇ ಕಾರಣವಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಮಾನುಷ್ಯನವಯತ್ತ ಗಳು ಯೇನು
ಯಲ್ಲವೆಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗಂದರೆ-ಒಬ್ಬ ಹಾವಾಡಿಗೆನು
ಅಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದ ಹಾವಿನಬುಟ್ಟಿಯನ್ನು ಇಲಿಯು ನೋಡಿ ರಾತ್ರಿಕಾಲದ
ಲ್ಲಿ ಈ ಪಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಯೇನೋ ತಿನ್ನುವ ಪದಾರ್ಥವಿವೆಯೆಂಬುವ ಆ
ಯಿಂದ ಒಂದು ರಂಧ್ರವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮೊಳಗತೂರಿ ಹೋಗಿ ಹಸಿವಿನಿಂದ ತ
ನ್ನ ಇಂದ್ರಿಯಶಕ್ತಿ ಮಟ್ಟಾಗಿಯೂ ಶರೀರವನ್ನು ಸಿಂಚಿಸುತ್ತಿಹಾಕಿ ಇರು
ವವರಿಂದ ಸಂಚಾರಕ್ಕೂ ತೊಂದರೆಯಾಗಿಯೂ ನಿರಾಶಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬಿ
ದ್ದಿರುವ ಆಸರ್ವದ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಳುವಂಥಾದ್ದಾಯ್ತು. ಆಸರ್ವವು
ಇಷ್ಟುಮಟ್ಟಿಗೆ ಆಹಾರ ಸಿಕ್ಕಿತೆಂಬುವ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಆ ಇಲಿಯನ್ನು
ತಂದು ಅದೇರಂಧ್ರದಿಂದಲೇ ಈಚೆಗೆ ಬಂದು ಹೊರಟುಹೋಯ್ತು. ಹೀಗೆ
ಮಾನುಷ್ಯರಿಗೆ ಆಗಬೇಕಾದ ಹಾನಿವೃದ್ಧಿಗಳು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ದೈವ
ವೆದೋಡ್ಡದೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಸ್ವಸ್ಥ ಚಿತ್ತರಾಗಿ ಯಿರಬೇಕೆಂದು ಭಾವವು.

ಶ್ಲೋ|| ಮುಧಾಕಂದುಕಪಾತೇನೋತ್ಪತ್ತಾರ್ಯಕಪತನ್ನಪಿ ||
ತಥಾತ್ವನಾರ್ಯಕಪತತಿಮೃತ್ಪಿಂಡಪತನಂಯಥಾ ||

ಟೀಕು|| ಆರ್ಯ-ಪೂಜ್ಯನು, ಪತನ್ನಪಿ ಪ್ರಮಾದದಿಂದ ಬಿದ್ದಂಥವನಾದಾಗ್ಯೂ, ಕಂದುಕಪಾತೇನಯಥಾ - ಚಂಡಿನಂತೆ, ಉತ್ಪತ್ತಿ- ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ, ಅನಾರ್ಯಸ್ತು-ಅಯೋಗ್ಯನಾದರೂ, ಮೃತ್ಪಿಂಡಪತನಂಯಥಾ- ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಟಿ ಬೀಳುವದು ಹೇಗೋ, ತಥಾ-ಹಾಗೆ, ಪತತಿ- ಬೀಳುತ್ತಾನೆ (ದೃಷ್ಟಾಂತಾಲಂಕಾರ-ವೃತ್ತಮಾನುಷ್ಠಂ) ||೮೩||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಯೋಗ್ಯನಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಮಾದದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಚಂಡಿನಹಾಗೆ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಅಯೋಗ್ಯ ಮನುಷ್ಯನು ಮೇಲಿನಿಂದ ಬಿದ್ದರೆ ಮಣ್ಣಿನಹೆಂಟಿಯಂತೆ ಬೀಳುತ್ತಾನೆ ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಟಿಯು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಗೆ ಕೂತು ಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆಯೋ ಹಾಗೆ ಅಯೋಗ್ಯನು ಬಿದ್ದಮೇಲೆ ಅಧೋಗತಿಯೇ ಹೊರತು ಬೇರೆಇಲ್ಲ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು ||೮೩||

ಶ್ಲೋ|| ಖರ್ವಾಬೋದಿವಸೇಶ್ವರಸ್ಯ ಕಿರಣೈಸ್ಸಂತ್ರಾಪಿತೇಮ
ಸ್ತುಕೇ ಗಚ್ಛನ್ದೇಕಮನಾತಪಂದ್ರಗ್ರತಿಸ್ತಾಳಸ್ಯ
ಮೂಲಂಗತಃ || ತತ್ರಾಪ್ಯಸ್ಯಮಹಾಫಲೇನಪತ್ರತಾ
ಭಗ್ನಂಸಕಬ್ಧಂಶಿರಃ ಪ್ರಾಯೇಗಚ್ಛತಿಯತ್ರೈವ
ಹತಕಸ್ತತ್ರೈವಯಾಂತ್ರೈವದಃ || ೮೪ ||

ಟೀಕು|| ಖಲ್ವಾಟಃ- ಪಟ್ಟುತಲೆವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯನು, ದಿವಸೇಶ್ವರಸ್ಯ- ಸೂರ್ಯನ, ಕಿರಣೈಃ-ಕಿರಣಗಳಿಂದ, ಮಸ್ತುಕೇ, ತಲೆಯೂ, ಸಂತ್ರಾಪಿತೇನತಿ- ತಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂಥಾದ್ದಾಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಅನಾತಪಂ-ಬಸಲು ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವ, ದೇಶಂ-ಪ್ರದೇಶವನ್ನು, ಗಚ್ಛತಃ-ಹೋಗುತ್ತಾ ಇರುವಂಥವನಾಗಿ, ದ್ರುತಗತಿಸ್ತ-ಜಾಗ್ರತೆ ಗಮನವುಳ್ಳವನಾಗಿ, ತಾಳಸ್ಯ-ತಾಳೆಮರದ, ಮೂಲಂ-ಬುಡವನ್ನು, ಗತಃ- ಹೊಂದಿದಂಥವನಾದನು. ತತ್ರಾಪಿ- ಅಲ್ಲಿಯೂಕೂಡ, ಅಸ್ಯ-ಆ ತಾಳೆಮರದ, ಪತ್ರತಾ-ಬೀಳುತ್ತಿರುವ, ಮಹಾಫಲೇನ ದೊಡ್ಡದಾದ ಹಣ್ಣಿನಿಂದ, ಅಸ್ಯ-ಆ ಪಲ್ವಾಟನ, ಶಿರಃ- ಶಿರಸ್ಸು, ಸಕಬ್ಧಂ- ಕಬ್ಬದಿಂದ ಕೊಡೋಣವು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ಭಗ್ನಂ - ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಪ್ರಾಯಃ ಬಹು

ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಯತ್ರ-ಯಾವಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ, ದೈವಹತಕಃ-ದೈವದಿಂದ ಹತನಃ-
ಗುತ್ತಾನೋ, ತತ್ತ್ವವ-ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೆ, ಆಪಹಃ-ವಿಪತ್ತುಗಳು, ಯಾಂ
ತಿ ಬರುತ್ತವೆ. ||೮೪||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ದೈವವ್ಯಾಪಾರವೆ ದೊಡ್ಡದು ಎಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳು
ತ್ತಾನೆ. ಪಟ್ಟತಲೆ ಮಾನುಷ್ಯನು ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣದಿಂದ ತಲೆಯು ಕನಿ
ಯಲ್ಪಟ್ಟು ಬಿಸಿಲನ್ನು ತಡೆಯಲಾಗದೆ ಅತಿಸಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಒಂದು ತಾಳೆ
ಮರದ ಬುಡವನ್ನು ಹೊಂದಿದನು. (ಅಂದರೆ) ಮರದ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಕೂತು
ಕೊಂಡನು. ಇವನು ಕೂತುಕೊಂಡ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೇ ಆ ತಾಳೆಮರದ
ಒಂದು ದೊಡ್ಡದಾದ ಕಣ್ಣು ಇವನ ತಲೆಯಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಅತೀಬೃವಾಗಿ
ತಲೆಯು ಒಡೆದುಹೋಯಿತು. ದೈವದಿಂದ ಯಾವ ಮಾನುಷ್ಯನಿಗೆ ಯಾವ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಹಾನಿಯಾಗುವನೋ ಆ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಆ ಮನು
ಷ್ಯರನ್ನು ಬಿಡದೆ ಮೃತ್ಯುವು ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ
ಬಿಸಿಲು ತಾಪವನ್ನು ನಿವಾರಣೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ನೆರಳಾದ ತಾಳೆಮರದ
ಬುಡಕ್ಕೆ ಹೋದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೈವಸಹತಃ ಆ ಮರದ ಕಣ್ಣು ತಲೆಮೇಲೆ
ಬಿದ್ದು ತಲೆಒಡೆದು ಮಗಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರಿಂದ ಹಾನಿವೃದ್ಧಿ ಯೋಗಾಲಾ
ಭಗಳು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಆಗುವದೆಂದು ದೈವಕ್ಕೆ ಪ್ರವಿರುತ್ತದೆಯೋ ಆ ಸ್ಥ
ಳದಲ್ಲಿಯೇ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ದೈವವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ವೀರಲು ಆಸೂ
ಧ್ಯನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ||೮೫||

ಶ್ಲೋ|| ಗಜಭುಜಾಗವಿಹಂಗಮಬಂಧನಂ ಶಶಿದಿವಾಕರಯೋ
ಗ್ರಹಪೀಡನಂ || ಮತಿಮತ್ರಾಂಚವಿಲೋಕ್ಯದರಿದ್ರ
ತ್ರಾಂವಿಧಿರಹೋಬಲವಾನಿತಿಮೇಮತಿಃ || ೮೫ ||

ಟೀಕಾ|| ಗಜಭುಜಾಗವಿಹಂಗಮಬಂಧನಂ-ಗಜ-ಆನೆಯು. ಭುಜಂಗ-
ಸರ್ಪವು, ವಿಹಂಗಮ-ಏಡ್ಡಿಯು, ಇವುಗಳಿಗೆ ಬಂಧನಂ-ಹಿಡಿದು ಕಟ್ಟಿ
ಣವು, ಶಶಿದಿವಾಕರಯೋಃ-ಚಂದ್ರ, ಸೂರ್ಯರಿಗೆ, ಗ್ರಹಪೀಡನಂ-ಗ ಹಣವಾ
ಗೋಣವು, ಮತಿಮತ್ರಾಂ-ಬುದ್ಧಿವುಳ್ಳಂಥಾವರುಗಳಿಗೆ, ದರಿದ್ರತಾಂ-ದಾರಿ
ದ್ರ್ಯವನ್ನು, ವಿಲೋಕ್ಯ-ನೋಡಿ, ವಿಧಿ-ದೈವವು, ಬಲವಾಃ-ಅತಿ-ಬಲವಂತ
ವಾದದ್ದೆಂದ, ಮೇ-ನನ್ನ. ಮತಿಃ-ಬುದ್ಧಿಯು, ಪ್ರವರ್ತತೇ-ಸ್ವವರ್ತಿಸು
ತ್ತದೆ, ಅಹೋ-ಆಶ್ಚರ್ಯ. ||೮೫||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ದೈವಬಲವೆ ದೊಡ್ಡದೆಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಆನೆಯು ಸರ್ವವು ಪಕ್ಷಿಯು ಇವುಗಳಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ನಿರ್ಬಂಧವನ್ನು ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯರಿಗೆ ಆಗುವ ಗ್ರಹಣವನ್ನೂ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಶಾಲಿಗಳಿಗೆ ದರಿದ್ರತೆಯನ್ನೂ ನೋಡಿದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೈವನ್ಯವಾವು ದೊಡ್ಡದಾದದ್ದು ಎಂದು ಆತ್ಮಾಕ್ಷಯವಾಗಿ ನನಗೆ ತೋರುತ್ತಲಿದೆ. ||V೫||

ಶ್ಲೋ|| ಸೃಜತಿತ್ರಾವದೇಷಗುಣಾಕರಂಪುರುಷರತ್ನಮಲಂಕರಣಂಭುವಃ || ತದಪಿತೃಕ್ಷಣಭಂಗಿಕರೋತಿಚೇದಹಹಕಪ್ಪಮಸಂತಿತತ್ರಾವಿಧೇಃ ||V೬||

ಟೀಕು|| (ವಿಧಿಃ- ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು,) ಭುವಃ- ಭೂಮಿಗೆ, ಅಲಂಕರಣಂ- ಅಲಂಕಾರಸ್ವರೂಪವಾದ, ಆಶೇಷಗುಣಾಕರಂ- ಸಮಸ್ತಗುಣ ನಿಧಿಯಾದ, ಪುರುಷರತ್ನಂ-ರತ್ನಸ್ವರೂಪವಾದ, ಪುರುಷನನ್ನು, ಸೃಜತಿತ್ರಾವತಃ- ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ತದಪಿ-ಹಾಗಾದಾಗ್ಯೂ, ತತ್ ಆಪುರುಷರತ್ನವನ್ನು, ಕ್ಷಣಭಂಗಿ ಕ್ಷಣ-ಕ್ಷಣಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಭಂಗಿ- ನಾಶವಾದಂಥಾದದ್ದನ್ನಾಗಿ, ಕರೋತಿಚೇತಃ- ಮಾಡುವಂಥವನಾದರೆ, ವಿಧೇಃ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ, ಅವಂಡಿತತಾ- ಮೂಢತ್ವವು ಅಹಹಕಪ್ಪಂ-ಅತಾಶ್ಚ ರ್ಯಕರವೇದ ಕಪ್ಪವು ||೮೬||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ದೈವಗತಿಯು ಅತಿ ರಹಸ್ಯವಾದದ್ದೆಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಬ್ರಹ್ಮನು ಭೂಮಿಗೆ ಅಲಂಕಾರ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠನನ್ನು ಮೊದಲು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಅಂಥಾರತ್ನವನ್ನು ನಾಶವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅಂಥಾ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ಮೂಢತ್ವವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಅತಿವಿಷಾದವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ದೇವರಹಸ್ಯವು ಅತಿದುಸ್ತರವಾದದ್ದು. ತಿಳಿಯಲಸಾಧ್ಯವಾದದ್ದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ಶ್ಲೋ|| ಅಯಮಮೃತನಿಧಾನಂನಾಯಕೋಪೋಷಧೀನಾಂ ಶತಭಿಷಗನೇಯಾತಕ್ಷಂಭಮಾಧೃತ್ವವತಂಸಃ ||

ವಿರಹಯತಿನಚೈನಂರಾಜಯಕ್ಷ್ಮಾಕಶಾಂಕಂಹತವಿಧಿ

ಪರಿಪಾಕಃಕೇನವಾಲಂಘನೀಯಃ

||V೭||

ಟೀಕು || ಅಯಂ- ಈ, ಅಮೃತನಿಧಾನಂ, ಅಮೃತ - ಅಮೃತಕ್ಕೆ, ನಿಧಾನಂ- ಗಣಿಯಾದ, ಓಷಧೀನಾಂ - ಓಷಧಿಗಳಿಗೆ, ನಾಯಕೋಪ-ದೊರೆ

ಯಾದಂಧ, ಶತಧಿಷಗನುಯಾತಃ ಶತಧಿಷಕ್- ಶತಧಿಷಾನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ | ಶತ-
ನೂರಾದ, ಧಿಷಕ್ - ವೈದ್ಯರಿಂದ, ಅನುಯಾತಃ- ಅನುಸರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ
ವಂಧ) ಶಶಂಕಃ - ಚಂದ್ರನು, ಶುಭಾಮೂರ್ಘಃ - ಶಂಭ - ಈಶ್ವರನು,
ಮೂರ್ಘಃ - ಶಿರಸ್ಸಿಗೆ, ಅವತಂಸಃ- ಆಧರಣವಾಗಿ ಇದ್ದಾನೆ, ಏನು - ಈ
ಚಂದ್ರನನ್ನು, ರಾಜಯತ್ನಾ - ಕ್ಷಯರೋಗವು, ನವಿರಹಯತಿ - ಬಿಟ್ಟು
ವಿರೋಗವನ್ನು ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲ, ಹತ-ದುಷ್ಟವಾದ, ವಿಧಿಪರಿವಾಹಃ - ವಿಧಿ-
ದೈವದ ಪರಿವಾಹಃ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು, ಕೇನವಾ - ಧಾರಿಂದ, ಲಂಘನೀಯಃ -
ದಾಟುವದಕ್ಕೆ ಆಗುವದು, ಪರಿಕರಲಂಕಾರಃ. ||೨೭||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ವಿಧಿಯನ್ನು ಮಾರಲಕಕ್ಕನೇಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.
ಅದು ಹೇಗಂದರೆ- ಚಂದ್ರನು ಆಮೃತಕಲಾನಿಧಿಯಾದಾಗ್ಯೂ ಔಷಧಿಗಳ
ಗಲ್ಲಾಡೊರೆಯಾದಾಗ್ಯೂ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ರಾಜಯತ್ನ
ರೋಗವು (ಕ್ಷಯ) ಚಂದ್ರನನ್ನು ಬಿಡದೆ ಬಾಧಿಸುತ್ತಲಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದೈವ
ಗಣಿಯನ್ನು ಮೀರುವದಕ್ಕೆ ಆಗುವದಿಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ) ಇಷ್ಟು ಸಹಾಯವಿ
ದ್ದಾಗ್ಯೂ ತನ್ನ ರೋಗವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ಹೋದದ್ದರಿಂದ
ದೈವಕ್ಕುಪ್ಪವಾದ್ದನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ತೀರಬೇಕೆಂಬ ಭಾವವು ||೨೭||

ಶ್ಲೋ|| ಪ್ರಿಯಮವಿವದ್ಧಂ ಡಾಘಾತಪ್ರವಾತಪರಂ ಪರಾಪರಿ
ಚಯಬಲೇಚಿಂತಾಚಕ್ರೇನಿಧಾಯವಿಧಿಃಖಲಃ || ಮೃ
ದಮಿವಬಲಾತ್ಪಿಂಚೀಕೃತ್ಪ್ರಗಲ್ಬಕುಲಾಲವದ್ರ
ಮಯತಿಮನೋನೋಜಾನೀಮಾಕಿಮತ್ರವಿಧಾನ್ಯತಿ ||

ಟೀಕು || ಪ್ರಿಯಮಪಿ ಪ್ರಿಯ- ಇಷ್ಟನಾದ, ಸಪಿ- ಸ್ನೇಹಿತನೆ, ಬಲಃ
ಶರಣಾದ, ವಿಧಿಃ- ಬ್ರಹ್ಮನು, ಪ್ರಗಲ್ಬಕುಲಾಲವತಃ- ಪ್ರಗಲ್ಬ- ಪ್ರಾಧನಾದ
ಕುಲಾಲವತಃ- ಕುಂಬಾರನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ಮನಃ-ನನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದಮನ
ಸ್ಸನ್ನು, ಮೃದಮಿವ-ಮೃತ್ತಿಕೆಯನ್ನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ಬಲಾತ್- ಬಲಾತ್ಕಾರ
ವಾಗಿ, ಪಿಂಚೀಕೃತ್- ಉಂಡೆಮಾಡಿ, ವಿವದ್ಧಂ ಡಾಘಾತಪ್ರವಾತಪರಂಪ
ಪರಿಜಯಬಲೇ - ವಿವದ್ಧಂ - ವಿವತಃ - ವಿವತ್ತುಗಳೆಂಬವಂಧ, ದಂಡ -
ಕೋಲಿನಿಂದ, ಆಘಾತ-ಹೊಡೆಯೋಣದರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ, ಪ್ರವಾತ ಗಾಳಿಯು
ಪರಂಪರಾ - ಅತಿಶಯದ, ಪರಿಜಯ - ಸಂಬಂಧದ, ಬಲೇ - ಬಲವುಳ್ಳ
ಚಿಂತಾಚಕ್ರೇ- ಚಿಂತಾ- ಯೋಚನೆ ಎಂಬುವಂಧ ಚಕ್ರೇ- ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ. ನಿಧಾಯ

ಇಟ್ಟು, ಭ್ರಮಯತಿ- ತಿರಿಗಿಸುತ್ತಾನೆ, ಅತ್ರ- ಈ ಭ್ರಮಣದಲ್ಲಿ, ಕಂ-
ವನನ್ನು, ವಿಧಾಸ್ಯತಿ- ಮಾಡುತ್ತಾನೆ, ನೋಜನೀಮಃ- ತಿಳಿಯಲಾರವು
(ಅಥವಾ ತಿಳಿಯಲಾರದು) ಅಲಂಕಾರ ಉಪಮಾ || ೮೮ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ವೈವಶಕ್ತಿ ದೊಡ್ಡದು. ಅವನ್ನು ತಿಳಿಯಲಸಾಧ್ಯವೆಂ-
ಬುದನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮಿತ್ರನಿಗೆ ಸಂಪೋಧನೆಮಾಡಿ ಹೇಳು-
ತ್ತಾನೆ. ಹೆಂಗಂದರೆ-ಎಲೈ ಸ್ನೇಹಿತನೇ ಕೇಳು ಈ ದುಷ್ಟನಾದ ಬ್ರ-
ಹ್ಮನು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ಅವತ್ಯರಂವರಗಳೆಂಬುವ ದಂಡ ಪ್ರಹ-
ರಣವೆಂಬ ದುಟ್ಟಿದ ಕೆಚ್ಚಾದ ಗಾಳಿಯಿಂದ ತಿರಿಗಿಸುತ್ತಲಿರುವ ಯೋಚನೆ
ಗಳೆಂಬುವ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಮನೋಮಯವಾದ ಮೃತ್ತಿಕೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟು ಕುಳ-
ಲಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಕುಂಬಾರನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ತಿರುಗಿಸುತ್ತಲಿದ್ದಾನೆ. ಮುಂ-
ದೆ ಈ ಬ್ರಹ್ಮನು ಏನು ಮಾಡುವನೋ ತಿಳಿಯಲಾಗದು. ಅಂದರೆ ಗಡಿಗೆ
ಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಕುಂಬಾರನು ಮಂಜನ್ನು ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿ ಗಡಿಗೆಮಾ-
ಡಿ ತಟ್ಟಿಹೇಗೆ ಕೂಡಿಸುವನೋ ಹಾಗೆ ದೈವವು ಕೂಡ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಚಂ-
ತಾಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ತಿರುಗಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದಾನೆ. ಮುಂದೆ ತನುಗೆ ಏನುಗತಿಯಾ-
ದೀತೆಂದು ಸ್ನೇಹಿತನೊಡನೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆಂದು ಭಾವವು. || ೮೮ ||

ಶ್ಲೋ|| ವಿರಮವಿರಮಾಯಾಸಾದಸ್ಯಾದ್ಧು ರದ್ಯವಸಾಯೇತೋ
ವಿಪದಿಮಹತ್ರಾಂಧೈರ್ಯದ್ವಂಸಂಯದೀಕ್ಷತುಮಿಹ
ಸೇ || ಅಪಿ.ಜಡವಿಧೇಕಲ್ಪಾಪಾಯೇಪ್ಯಪೇತನಿಜಕ್ರ
ಮಾಃಕುಲಶಿಖರಿಣಾಹ್ರುದ್ರಾನ್ಯೇತೇನವಾಜಲರಾಕಯೇ||

ಟೀಕು|| ಅಪಿಜಡವಿಧೇ-ಮೂರ್ಖನಾದ ಮೂಢವಿಧಿಯೇ, ಅಸ್ಮಾತ್-
ಈಮದಧ್ಯವಸಾಯತಃ-ದುರ್-ಕಷ್ಟಕರವಾದಂಥಾ, ಅಧ್ಯವಸಾಯತಃ-ವ್ಯವ-
ಸಾಯವಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ, ಆಯಾಸಾತ್-ಶ್ರಮದವೆನೆಯಿಂದ, ವಿರಮವಿರಮ-
ಸುಮ್ಮನೆಯಾಗು, ಮಹತಾಂ-ಮಹಾತ್ಮರುಗಳ, ವಿಪದಿ-ಅಪತ್ತಿನಲ್ಲಿ, ಧೈರ್ಯ-
ಧ್ವಂಸಂ- ಧೈರ್ಯ- ಧೈರ್ಯವ, ಧ್ವಂಸ- ನಾಶವನ್ನು, ಈಕ್ಷತುಂ- ನೋಡುವುದ
ಕೋಪ್ಯಂ, ಈಕ್ಷಸೇಯದಿ-ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವನಾದರೆ, ವಿರಮ, ವಿರಮ- ಪೂರ್ವ-
ಜಾನ್ವಯಃ ಕಲ್ಪಾವಾಯೇಪಿ, ಕಲ್ಪ-ಮನ್ವಾದಿಕಲ್ಪಗಳ, ಅಪಾಯೇಪಿ-ನಾಶದ
ಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ಅಪೇತನಿಜಕ್ರಮಾಃ-ಅಪೇತ-ಹೋದಂಥಾ, ನಿಜ-ಸ್ವಕೀಯ

ವಾದ, ಕ್ರಮಾಃ ಮರ್ಯಾದೆಗಳುಳ್ಳ, ಕುಲಶಿಖರಿಣೀವಾ ವಿಂಧ್ಯಾದಿ ಪರ್ವತ
ಗಳೂ, ಜಲರಾಶಿಯೋವಾ-ಸಮುದ್ರಗಳೂ, ಏತೇ-ಇವುಗಳು, ನಕ್ಷುದ್ರಾಃ
ಲಘುವಿದಾರ್ಥಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ಅಥವಾ ಕ್ಷುದ್ರಪದಾರ್ಥಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ನಿಲೈ ಮಂದಮತಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ವಿಪತ್ತಿನಲ್ಲಾದ
ರೂ ಮಹಾತ್ಮರ ಧೈರ್ಯವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವೆನೆಂಬ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಬಿಡು.
ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಿರತ್ವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕುಲಪರ್ಮತಗಳು ಚಲಿಸಿ
ದುವು. ಸಮುದ್ರಗಳು ಮೇರೆದಿವು ಉಕ್ಕಿದುವು. ಅವುಗಳಂತೆ ಮಹಾ
ತ್ಮರು ಜಡರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಡ. ನಿನ್ನ ಪ್ರಯತ್ನವು ನಿಷ್ಫಲವಾದುದು.
ಅಂದರೆ ನಿಷ್ಕಲವಾದ ಕುಲಪರ್ಮತ ಸಮುದ್ರಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮಹಾತ್ಮರ ಧೈ
ರ್ಯವು ಸ್ಥಿರವಾದುದೆಂದು ಭಾವವು. ||೪೯||

ಶ್ಲೋ|| ದೈವೇನ ಪ್ರಭುಣಾಸ್ವಯಂಜಗತಿಯದ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಮಾ
ಣೀಕೃತಂ | ತತ್ತಸೋಪನಮೇನ್ಯನಾಗಮಿಮಹಾ
ಸ್ವೈನಾಶ್ರಯಾಕಾರಣಂ || ಸರ್ವಾಕಾಪರಿಪೂರಕೇ
ಜಲವರೇವರ್ಷತ್ಯಪಿಸ್ರತ್ಯಹಂನಾಕ್ಷಾ ವಿವವತಂತಿ
ಚಾತಕಮುಖೇದ್ವಿತ್ರಾಪಯೇಬಿಂಬವಃ || ೫೦ ||

ಟೀಕಾ || ಪ್ರಭುಣಾ-ಸಮರ್ಥವಾದ, ದೈವೇನ-ದೈವದಿಂದ ಜಗತಿ-
ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಸ್ವಯಂ-ತಾನು, ಯದ್ಯ-ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ, ಯದ್ವಸ್ತು-
ಯಾವವದಾರ್ಥವು, ಪ್ರಮಾಣೀಕೃತಂ-ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತೋ, ತಸ್ಯ-ಆ
ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ, ತತ್-ಆ ವಸ್ತುವು, ನಮೇತ-ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ, ಮನಾ
ಗಮಿ-ಕೊಂಡವುಕೂಡ, ಮಹಾ-ಅಧಿಕವಾದಂಥ, ಅಶ್ರಯಃ-ಅಶ್ರಯವು,
ಕಾರಣಂ-ಕಾರಣಭೂತವಾದಂಥಾದ್ದು, (ಇಂಥನ ಭೂತವಾದಂಥಾದ್ದು) ನ-
ಅಲ್ಲ, ತಥಾಹ-ಯುಕ್ತವೇನಿವಿ, ಸರ್ವಾಶಾಪರಿಪೂರಕೇ-ಸರ್ವ-ಸಮಸ್ತವಾ
ದ, ಅಶಾ-ಅಪೇಕ್ಷೆಯ, ಪರಿಪೂರಕೇ-ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವಂಥ. ಜಲಧರೇ-ಮೇ
ಳುವೂ, ಪ್ರತ್ಯಹಂ ದಿನದಿನದಲ್ಲೂ, ವರ್ಷತಿಸತ್ಯಪಿ-ಮಳೆಹುಯ್ಯುವಂಥಾ
ದ್ದು ಆಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಚಾತಕಮುಖೇ-ಚಾತಕವಕ್ಷೆಯ, ಮುಖದಲ್ಲಿ (ಬಾಯಿ
ಯಲ್ಲಿ ದ್ವಿತ್ರಾ-ಎರಡು ಅಥವಾ ಮೂರಾದ, ಪಯೇಬಿಂಬವಃ-ಉದಕಬಿಂ
ದುಗಳು, ಪತಂತಿ ಬೀಳುತ್ತವೆ, ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರಃ || ಶಾರ್ದೂಲ
ವಕ್ರೇದಿತವೃತ್ತಂ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ದೈವವೇ ದೊಡ್ಡದು ಎಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಸಮರ್ಥನಾದ ದೇವರಿಂದ, ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಕೊಡುವದಾಗಿ ಕ್ಲಪ್ತವಾಡಿದ್ದಾನೆಯೋ ಅಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೇನೇ ಮಾತುತಾನೆ. ಇನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಕೊಡುವದಿಲ್ಲ. ಅದು ಯುಕ್ತವೇ ಸರಿ. ಸರ್ವಜನಕ್ಕೂ ಅಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವಂಥ ಈ ಮಳೆಯು ವರ್ಷಸಂವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖಿಯ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮೂರು ಬಿಂದುಗಳನ್ನು ಟ್ಟಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತವೆ. ಅಂದರೆ ಎಷ್ಟು ಮಳೆಯುಯ್ಯುತ್ತಿದಾಗ್ಯೂ ದೇವರ ಕ್ಲಪ್ತವೆಟ್ಟಿರುತ್ತದೆಯೋ ಅಷ್ಟೇ ಬೀಳುತ್ತೆಂಬದಾಗಿ ತಾತ್ಪರ್ಯ ||೯೦||

ಶ್ಲೋ|| ಯೇನೈವಾಂಬರಖಂಡೇನಸಂವೀತ್ರೋನಿಶಿಚಂದ್ರಮಾಃ

ತೇನೈವಚಂದ್ರಿವಾಭಾನುರಹೋದೌರಗ್ರತ್ಯಮೇತಯೋಃ

ಟೀಕು| ನಿಶಿ-ರಾತ್ರಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಚಂದ್ರಮಾಃ-ಚಂದ್ರನು, ಯೇನೈವ-ಎಷ್ಟುಪರಿಮಿತವಾದ, ಅಂಬರಖಂಡೇನ ಅಂಬರ-ವಸ್ತ್ರದ, ಖಂಡೇನ ತುಂಡಿ ನಿಂದ, ಸಂವೀತಃ-ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಭವತಿ ಆಗುತ್ತಾನೋ, ತೇನೈವಚ-ಅದೇಬಟ್ಟಿಯಿಂದಲೇ, ದಿವಾ-ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ, ಭಾನುಃ-ಸೂರ್ಯನು (ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ,) ಎತಯೋಃ-ಈ ಚಂದ್ರಸೂರ್ಯರಿಗೆ, ದೌರ್ಗತ್ಯಂ-ದುರ್ಗತಿಭಾವವು, ಅಹೋ-ಆಶ್ಚರ್ಯವಾದದ್ದು. ||೯೧||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ದೈವಗತಿ ದೊಡ್ಡದೆಂಬುವದನ್ನೇ ಇನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ರಾತ್ರಿ ಹಗಲುಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯರಿಗೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಹೇಳುವುದೇನೆಂದರೆ. ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಎಷ್ಟುಪರಿಮಿತಿಯಿಲ್ಲ ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಮುಚ್ಚುವದಕ್ಕೆ ಆಗುತ್ತದೆಯೋ, ಹಗಲು ಹುಟ್ಟುವ ಸೂರ್ಯನು ಅಷ್ಟೇ ಅಗಲದ ಅದೇವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ಅಶ್ಚರ್ಯ-ಅಂಬರ ಖಂಡ ಆಕಾಶದ ಒಂದುಭಾಗ, ವಸ್ತ್ರದ ಒಂದು ಭಾಗವೆಂದು ಅರಿಯಬೇಕು. ಈ ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯರಿಗೆ ಒಂದು ದುರ್ಗತಿ ಭಾವವು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿದೆ. ಕ್ಲೇಷಾಲಂಕಾರಃ ||

ದೈವಪದ್ಧತಿಃ ಸಂಪೂರ್ಣಾ.

—ಕರ್ಮಪದ್ಧತಿ ಪ್ರಾರಂಭಃ—

ಶ್ಲೋ|| ನಮಾನ್ಯಾ ವೋದೇವಾನ್ಮನುಹತ ವಿಧೇಸ್ತೇ ಪಿವಕಗಾವಿ
ಧಿವಂಧ್ಯನೋಸ್ಸಿವ ಸ್ತರಿಯಕಮೈಕಕಫಲಮಃ ||
ಫಲಂಕರ್ಮಾಯುತ್ರಂಯದಿಕಿವಪರೈಃಕಿಂಚ ವಿಧಿನಾ
ನಮಸ್ತತ್ಕರ್ಮಭೋಗೀ ವಿಧಿರಪಿನಯೋಭ್ಯಾಸ್ಪ್ರಭವತಿ ||

ಟೀಕ|| ದೇವಾಃ ಪ್ರತಿ- ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳೂ ಕೂಡ, ವಿಧೇಃ- ಆಜ್ಞೆ
ತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ವಕಗಾಃ ಸ್ವಾಧೀನವಾದವರು, ನಮಾತು- ಕಷ್ಟವು,
ಸೋಪಿ-ಅಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ, ವಿಧಿರಪಿ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನೂಕೂಡ, ವಂಧ್ಯಃ-
ನಿಷ್ಕಲನಾದ, ಪ್ರತಿಯತಕರ್ಮೈಕಫಲದಃ, ಪ್ರತಿನಿಯತ- ಕರ್ಮಶಃಸ್ತಾನು
ಸಾರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕರ್ಮೈಕಫಲದಃ, ಕರ್ಮ- ವ್ಯಾಪಾರದ, ಏಕಫಲದಃ-
ಫಲಪ್ರದಾಯಕನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಫಲಂ-ಅಫಲವು, ಕರ್ಮಾಯುತ್ರಂ-ಕರ್ಮ-ವ್ಯಾಪಾರ
ರಕ್ಕೆ, ಆಯುತ್ರಂ-ಅಧೀನವಾದದ್ದು, ಯದಿ-ಆದರೆ, ಅವರೈಃ-ಅನ್ಯದೇವತೆಗಳ
ಳಿಂದ ಕಿಂ-ಎನುಪ್ರಯೋಜನವು ! ವಿಧಿನಾ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಂದ, ಕಿಂಚ ಸ್ವಲ್ಪ
ವೂಕೂಡ, ನ-ಇಲ್ಲ, ಯೋಭ್ಯಃ- ಯಾವ, ಕರ್ಮಭ್ಯಃ ಕರ್ಮಗಳ ದೆವೆಯಿಂದ.
ಪ್ರಭವತಿ-ಆಗುತ್ತೋ, ತತ್ಕರ್ಮಭ್ಯಃ- ಆಕರ್ಮಗಳಿಗೆಗೋಸ್ಕರ, ನಮಃ-
ನಮಸ್ಕಾರವು. ಮಾಲಾದಿವಿಕಾಲಂಕಾರಃ. [೯೩]

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಫಲವೇ ದೊಡ್ಡದೆಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳು
ತ್ತಾನೆ. ಹರ್ಷಾಗಂದರೆ—ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡಿದರೆ
ಆ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಕೂಡ ವಿಧಿಗೆ (ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ) ಸ್ವಾಧೀನವಾ
ದವರು. ಅಂಥ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಕೂಡ ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಕೊಡ
ತಕ್ಕವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಂಥಾ ಫಲವು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಧೀನವಾದುದು.
ಯಾವಫಲವು ಕರ್ಮಾಧೀನವಾಗಿದೆಯೋ ಅಂಥ ಕರ್ಮಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನಮ
ಸ್ಕಾರ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಮಾತ್ರ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಏನೂ
ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವೆಂಬದಾಗಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. [೯೪]

ಶ್ಲೋ|| ಬ್ರಹ್ಮಾಯೇನಕಲಾಲವನ್ನಯಮಿತೋಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ
ಭಾಂಡೋದರೇ ವಿಷ್ಣುರ್ಯೇನದಕಾವತಾರಗಹನೇಕ್ಷಿ

ಪೋಮಹಾಸಂಕಟೇ || ರುದೇ ಯೋನಿಕವಾಲವಾ
ಣಿಪುಟಕೇಭಿಕ್ಷಾಟನಂಸೇವತೇಸೂರ್ಯಾಭ್ರಾನ್ಯತಿ
ನಿತ್ಯಮೇವಗಗನೇತಸ್ಮೈನಮಃಕರ್ಮಣೇ || ೧೩ ||

ಟೀಕು|| ಯೇನ-ಯಾವಕರ್ಮದಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮ-ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನು,
ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಭಾಂಡೋದರೇ-ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ-ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೆಂಬುವಂಥ ಭಾಂಡ-
ವಾತ್ರೆಯ, ಉದರೇ-ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಕುಲಾಲವತ-ಕುಂಬಾರನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ,
ನಿಯಮಿತ-ನಿಯಾಮಕ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟನು, ವಿಷ್ಣು-ಶ್ರೀಮಹಾವಿಷ್ಣುವು,
ದಶಾವತಾರಗಹನೇ-ದಶ-ಹತ್ತಾದ ಅವತಾರ-ಅವತಾರಗಳಿಂದ, ಗಹನೇ-
ಕಷ್ಟಕರವಾದ, ಮಹಾಸಂಕಟೇ-ಮಹಾ-ಅಧಿಕವಾದ, ಸಂಕಟೇ-ಶ್ರಮದಲ್ಲಿ,
ಕ್ಷೇಪ್ತ-ಮುಳುಗಲ್ಪಟ್ಟನು, ರುದ್ರ-ಈಶ್ವರನು, ಯೇನ-ಯಾವಕರ್ಮದಿಂದ,
ಕವಾಲವಾಣಿಪುಟಕೇ-ಕವಾಲ-ಕವಾಲವುಳ್ಳಂಥಾ, ವಾಣಿಪುಟಕೇ-ವಾಣಿ-ಹಸ್ತ
ದ, ಪುಟಕೇ-ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ, ಭಿಕ್ಷಾಟನಂ-ಭಿಕ್ಷಾಯಾತ್ರೆಯನ್ನು, ಸೇವತೇ-
ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಸೂರ್ಯ-ಸೂರ್ಯನು, ನಿತ್ಯಮೇವ-ನಿರಂತರವಿಲ್ಲೂ, ಗಗ
ನೇ-ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ, ಯೇನ-ಯಾವಕರ್ಮದಿಂದ, ಭ್ರಾನ್ಯತಿ-ತಿರುಗುತ್ತಾನೋ
ತಸ್ಮೈ-ಅಂಥಾ ಕರ್ಮಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ನಮಃ-ನಮಸ್ಕಾರವು. ||೧೩||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಕರ್ಮವೇ ಪೆಚ್ಚಾದದ್ದೆಂಬುವುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.
ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನು ಈಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಕುಲಾಲನೋಪಾದಿ
ಯಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ (ಕುಂಬಾರನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ) ಸಜಾತೀಯ ವಿಜಾತೀಯಗ
ಳನ್ನು ಯಾವ ಕರ್ಮಬಲದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುವವಕ್ಕೆ ಗೊತ್ತುಮಾಡಲ್ಪ
ಟ್ಟನೋ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕೂಡ, ಮತ್ಸರ್ಯ, ಕೂರ್ಮ, ಮರಾಹಾತಿ ಅವತಾರ
ಗಳಿಂದ, ಉಂಟಾದ ಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿತವಿಟ್ಟವನೋ, ಈಶ್ವರನೂಕೂಡ
ಕರ್ಮಬಲದಿಂದ ಭಿಕ್ಷಾವಾತ್ರೆಯನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಭಿಕ್ಷಾ
ಟನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಅಂಥಾ ಕರ್ಮಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡುತ್ತೇ
ನೆ. ಅಂದರೆ ಕರ್ಮಫಲವು ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು ಮಹೇಶ್ವರರಿಗೂ ಕೂಡ
ಅನುಭವಿಸನೇ ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ. ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ||೧೩||

ಶ್ಲೋ|| ಯಾಸೌ ಧೂಂಶ್ಚ ಖುಣ್ಣಕರೋತಿಮಿದುಷೋ ಮೂ
ರ್ಖಾಹಿತ್ರಾ ದ್ವೇಷಿಣಃಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂಕುರುತೇಪರೋ

ಹ್ವಮಮೃತಂಹಾಲಾಹಲಂತತ್ಕ್ಷಣಾತ್ || ತಾಮಾ
ರಾಧಯಸತ್ತ್ವ ಗ್ರಾಂಭಗವತೀಂಭೋಕ್ತುಂಫಲಂ
ವಾಂಛಿತಂ ಭೋಸಾಧೇವ್ಯಸನ್ಯಗುಣೇಷು ವಿವು
ಲೇಷ್ವಾಸ್ಥಂವೃಥಾಮಾಕೃಥಾಃ || ೯೪ ||

ಟೀಕಾ| ಯಾ-ಯಾವದಾದ, ಸತ್ತ್ವಯಾ ಸತ-ಸಮಾಚೀನವಾದ, ಕ್ರಿ
ಯಾ-ಕರ್ಮವು. ಚಲತ- ದುರ್ಜನರನ್ನು, ಸಾಧತ- ಸತ್ಪುರುಷರನ್ನಾಗಿ,
ಕರೋತಿ-ಮಾಡುತ್ತೋ, ಮೂರ್ಖನ-ಮೂರ್ಖ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು. ವಿದು
ಷಃ-ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೋ, ದ್ವೇಷಿಣಃ- ಶತ್ರುಗಳನ್ನು, ಹಿತಾ-
ಇಷ್ಟರನ್ನಾಗಿ, ಕುರುತೇ-ಮಾಡುತ್ತೋ, ಪರೋಕ್ಷಂ-ಮರೆಯಾಗಿರುವಂಥ,
ಹಾಲಾಹಲಂ-ವಿಷವನ್ನು, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ-ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದಂಥ, ಅಮೃತಂ- ಸುಧಾ
ರಸವನ್ನಾಗಿ, ಕುರುತೇ - ಮಾಡುತ್ತೋ, ವಾಂಛಿತಂ - ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು,
ಭೋಕ್ತುಂ- ಅನುಭವಿಸುವಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಭಗವತೀಂ ಪೂಜ್ಯವಾದಂಥ, ತಾಂ-
ಅಂಥಾ ಸತ್ಕರ್ಮವನ್ನು, ಆರಾಧಯ - ಸೇವಿಸು, ಹೇಸಾಧೇ - ಎಲೈ
ಸಾಧುವೆ, ವಿವುಲೇಷು- ವಿಸ್ತಾರಗಳಾದ, ಗುಣೇಷು- ಸತ್ತ್ವ ರಜ ಸ್ತಮೋ
ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ, ವ್ಯಸನ್ಯಃ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ, ವೃಥಾ-ವೃಥಾವಾಗಿ, ಅಸ್ಥಂ-
ಅಸ್ತುಕೃಬ ದ್ವಿಯನ್ನು, ಮಾಕೃಥಾಃ- ಮಾಡಬೇಡ || ೯೪ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಸತ್ಕರ್ಮದಿಂದ ಸಕಲ ಇಷ್ಟಪ್ರಸಾಯಕವಾದ ಫಲ
ಗಳಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಎಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆದು ಹಕ್ಕಾಗದರೆ;
ಯಾವ ಸತ್ಕರ್ಮವನ್ನಾದರೂ, ದುರ್ಜನರು ಆಚರಿಸಿದರೆ ಅಂಥಾ ದುರ್ಜನ
ರನ್ನು ಸತ್ಪುರುಷರನ್ನಾಗಿಯೂ, ಮೂರ್ಖರನ್ನು ಪಂಡಿತರನ್ನಾಗಿಯೂ,
ದ್ವೇಷಿಗಳನ್ನು ಹಿತರನ್ನಾಗಿಯೂ, ಪರೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಇರತಕ್ಕ ವಿಷವನ್ನಾ
ದರೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಅಮೃತಧಾರೆಯನ್ನಾಗಿ, ಯಾವದು ಮಾಡುತ್ತ
ದೆಯೋ, ಅಂಥಾ ಸತ್ಕರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದುವದ
ಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಸೇವಿಸು, ಎಲೈ ಸತ್ಪುರುಷನೇ ಅನೇಕ ವ್ಯಸನಗಳಿಂದ,
ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ರಜಸ್ತಮ ಪ್ರಭೃತಿಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ವೃಥಾವಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನ
ಮಾಡಬೇಡ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ || ೯೪ ||

ಶ್ಲೋ|| ಕುಭಗ್ರಂಸದ್ಯ ಸನಿಭ ಮಾಯು ವತಯುಕೈವೀತ್ರಾತ
ಪತೋಗ್ರೀವ್ವಲಾಲಕ್ಷ್ಮೀರಿತ್ಯನುಭೂಯತೇಚರಮನು

ಸೂತ್ರೇಕುಭೇಕರ್ಮಣಿ || ನಿಚ್ಛನ್ನೇನಿತರಾಮನಂಗ
ಕಲಹಕ್ರೀಡಾತ್ಪ್ರತಂತಂತುಕಂಮುಕ್ತಾಜಾಲಮಿವಪ್ರ
ಯಾತಿರೂಪಿತ್ರಭ್ರಷ್ಟದ್ವಿಶೋದೃಶ್ಯತಾಂ || ೯೫ ||

ಟೀಕಾ: ಚ:ಂ-ಬಹುಕಾಲದಿಂದ. ಅನುಸೂತ್ರೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಬಂದಂಥಾ, ಶುಭೇಕರ್ಮಣಿ - ಶುಭೇ - ಶುಭಕರವಾದಂಥ, ಕರ್ಮಣಿ - ಕರ್ಮವು, ಸತ್ಕೃತಿ- ಇರುವಂಥಾದ್ದಾಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಶುಭ್ರಂ- ಧಾರವ್ಯವಾದಂಥ, ಸನ್ನಿ- ಮನೆಯು, ಸವಿಭ್ರಮಾಃ-ವಿಲಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದಂಥ, ಯಾವತಮಾಃ- ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು, ಶ್ವೇತಾತಪತ್ರೋಜ್ವಲಾ-ಶ್ವೇತ- ಶುಭ್ರವಾದ, ಅತಪತ್ರ- ಭತ್ತಿಯಿಂದ-ಉಜ್ವಲಾ- ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದಂಥ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ- ರಾಷ್ಟ್ರಲಕ್ಷ್ಮಿಯು, ಇತಿ- ಹೀಗಂದ, ಅನುಭವಯತೇ-ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ವಿಚ್ಛನ್ನೇನತಿ- ಸುಕೃತವು ನಾಶವಾದಂಥಾದ್ದಾಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ನಿತರಾಂ- ಇತರರಿಗಾಗಿ, ಅನಂಗಕಲಹಕ್ರೀಡಾತ್ಪ್ರತಂತಂತುಕಂ-ಅನಂಗ-ಮನ್ಮಥನ, ಕ್ರೀಡಾ-ವ್ಯಾಪಾರವೆಂಬಂಥ, ಕಲಹ-ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ, ತೃಪ್ತಿ-ಸೀಳಿಹೋದಂಥ, ತಂತುಕಂ-ಧಾರವುಳ್ಳಂಥ, ಮುಕ್ತಾಜಾಲಮಿವ-ಮುಕ್ತಾ-ಮುತ್ತುಗಳು, ಜಾಲಮಿವ-ಸಮಾಹದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ಭ್ರಷ್ಟತ್ವ-ಜಾರಿಹೋಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ದಿಶಃ- ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು, ದೃಶ್ಯತಾಂ ನೋಡುತ್ತಿರುವವರ ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿಯೇ, ರೂಪಿ-ಜಾಗೃತೆಯಾಗಿ ಪ್ರಯಾತಿ- ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮವೆದೊಡ್ಡದೆಂದು ಭಾವವು.

||೯೫||

ತಾತ್ಪರ್ಯ — ನೃದ್ಧಿ ಆಗತಕ್ಕದ್ದು ಕರ್ಮವೆಲವಿಂದಲೇ ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಎಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಪುರಾಕೃತವಾದ ಅನುಸರಿಸಿ ಬಂದ ಶುಭ ಕರ್ಮವು ಬರುತ್ತಿರಲಾಗಿ ಶುಭವಾಗಿ ಉದ್ಭವಿಸಿದಂಥ ಕೂಡಿದ ಮನೆಯು, ಅತಿವಿಲಾಸವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ (ಕಾಮಿನಿಯು) ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು, ವಿಕಚಕ್ರಾಧಿಪತ್ಯದಿಂದ, ರಾಷ್ಟ್ರಲಕ್ಷ್ಮಿಯು, ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾಳೆ ಪುಣ್ಯವು ಮುಗಿದು ಹೋದಂಥಾದ್ದಾಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಅನಂಗಕೇಳಿಯಲ್ಲಿ ಕಿತ್ತುಹೋದ ದಾರಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ಮುತ್ತುಗಳು ಚಿಲ್ಲಿಹೋದ ಹಾಗೆ, ನೋಡುತ್ತಾ ಇರುವವರ ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಆ ಐಶ್ವರ್ಯವೂ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತದೆ. ||೯೫|| ಶೋ|| ಗುಣವದಗುಣವದ್ವ್ಯಾಕುರ್ಮತಾಕಾಯ-ಜಾತಂಪರಿಣ

ತೃವಧಾರ್ಯಾಯತ್ನ ತಃಪಂಡಿತೇನ || ಅತಿರಭಸಕೃ
ತ್ರಾನಾಂಕರ್ಮಣಾಮಾವಿಸತ್ತರ್ಭವತೀಕೃದಯದಾಹೀ
ಶಲ್ಯತುಲೋವಿವಾಕಃ || ೯೬ ||

ಟೀಕು|| ಗುಣವದ್ವಾ- ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಲಿ, ಅಗುಣವದ್ವಾ- ಗುಣವಿಲ್ಲದ್ದೇ ಆಗಲಿ, ಕಾರ್ಯಜಾತಂ-ಕಾರ್ಯ - ಕರ್ಮದ, ಜಾತಂ - ಸಮೂಹವನ್ನು, ಯತ್ನತಃ - ಪ್ರಯತ್ನದ ದೆಸೆಯಿಂದ. ಕುರ್ವತಾ- ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುವಂಥ, ಪಂಡಿತೇನ ವಿದ್ವಾಂಸನಿಂದ, ಪರಿಣತಃ-ಪರಿವಾಕವು, ಅವಧಾರ್ಯಾ ಜೋಚಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು, ಅತಿರಭಸಕೃತಾನಾಂ-ಅತಿ-ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ರಭಸ ನೇಗದಿಂದ, ಕೃತಾನಾಂ-ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಂಥ, ಕರ್ಮಣಾಂ-ವ್ಯಾಪಾರಗಳ, ಆವಿಷ್ಕಾರಃ-ಫಲಪರಿಯವನಾನದವರಿಗೂ, ವಿವಾಕಃ- ಕರ್ಮಸಮಾಪ್ತಿಫಲವು, ಹೃದಯಮನಸ್ಸನ್ನು, ದಾಹೀ - ಸುಡುತ್ತಿರುವ, ಶಲ್ಯತುಲ್ಯಃ - ಶಲ್ಯ - ಶಂಕುವಿಗೆ, ತುಲ್ಯಃ ಸಮಾನವಾದದ್ದು, ಭವತಿ-ಆಗುತ್ತೆ. ||೯೬||

ತಾತ್ಪರ್ಯ- ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ ಮಾಡಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಪಂಡಿತನಾದವನು ಗುಣವುಳ್ಳ ಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಆಗಲಿ, ಗುಣವಿಲ್ಲದ ಕೆಲಸವನ್ನೇ ಆಗಲಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ಕಾರ್ಯದ ಪರಿಣಾಮದವರಿಗೂ ಬರುವ ವಿಘ್ನಗಳನ್ನು ಯೋಚಿಸಿ, ಅದಕ್ಕೆ, ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಕೂಡ ಯೋಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇವನ ಕಾರ್ಯಗಳು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ಆಗುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಅಂದರೆ ಗುಣದೋಷಗಳನ್ನು ಯೋಚಿಸಬೇ ಮಾಡದ ಕರ್ಮಗಳು ಅಂದರೆ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ ಇಲ್ಲದ ಕಾರ್ಯಗಳು ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವವರೆಗೂ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಳವಳವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇರುವಂತೆ ಯೋಚನೆಯಾಗಿರುತ್ತೆ ಅಂದರೆ ಕಾರ್ಯ ನೆರವೇರುತ್ತೆ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಕೊರತೆಯಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ಶ್ಲೋ || ಸೌ ಧೃತ್ಯಾ ಲಾಭೋವೈಡೂರ್ಯಮಯಾಂಕಪಚತಿತಿಲಖಲಂ
ಚಾಂದಸ್ಯೇರಿಂಧನಾಭೃನ್ಸಾವರ್ಣ್ಯ ಲೇಖಂಗಲಾಗ್ರೈ
ವಿಲಿಖತಿವಸುಧಾಮರ್ಕತೋಲಸ್ಯಹೇತೋಃ || ಭಿತ್ವಾ
ಕರ್ಪೂರಖಂಡಾನ್ವೃತ್ತಿಮಿಹಕುರುತೇಕೇವ್ರವಣಾಂ

ನಮಂ ತಾತ್ಪ್ರಸ್ಯಮಾಂಕರ್ಮಭೂಮಿನಂಭಜತಿ
ಮನುಜೋಯತ್ತಪೋಮಂದಭಾಗ್ಯಃ || ೯೭ ||

ಟೀಕಾ| ವೈಡೂರ್ಯಮುಯ್ಯಾಂ-ವೈಡೂರ್ಯಮಾಣವಿಸ್ತಾರವಾದ, ಸ್ಥಾಂ- ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ, ಚಾಂದಸ್ಯಃ- ಚಂದನವೃಕ್ಷಸಂಬಂಧವಾದ, ಇಂಧನಾಘೈಃ-ಇಂಧನ-ಕಾಷ್ಠಗಳ, ಓಘೈಃ-ಸಮೂಹಗಳಿಂದ, ತಿಲಖಲಂ-ತಿಲಖಿಷ್ಟವನ್ನು, ಲಾಂಕಲಗ್ರೈಃ-ಲಾಂಕಲ ನೇಗಲಿನ, ಅಗ್ರೈಃ-ಕೊನೆಗಳಿಂದ, ಅರ್ಯತೂಲಸ್ಯ-ಅರ್ಯ-ಎಕದ, ತೂಲಸ್ಯ-ಹತ್ತಿಯ, ಹೇತೋಃ-ಕಾರಣದದೇಯಿಂದ, ವಸುಧಾಂ-ಭೂಮಿಯನ್ನು ವಿಲಿಖತಿ-ಉಳುತ್ತಾನೆ. ಕರ್ಪೂರಬಂಡಾಣ-ಕರ್ಪೂರ-ಕರ್ಮರಬಾಳೆಗಿಡದ, ಬಂಡಾಣ-ತುಂಡುಗಳ, (ಕಾಂಡಗಳನ್ನು) ಭಿತ್ತಾ-ಭೇದಿಸಿ, ಸಮಂತಾತ್-ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ, ಕೋದ್ರವಾಣಾಂ-ಹಾರಕ ಧಾನ್ಯಗಳ, ವೃತಿಂ-ಕ್ಷೇತ್ರದಪಾತ್ರೆಯನ್ನು, (ಪಾದಿ) ಕುರುತೇ-ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಇಹ-ಈಗ, ಇಮಾಂ-ಈ, ಕರ್ಮಭೂಮಿ-ಕರ್ಮಹೇತುವಾದಂಥ ಭೂಮಿಯನ್ನು, ಪ್ರಾಪ್ಯ-ಹೊಂದಿ, ಮಂದಭಾಗ್ಯನಾನಂಥ, ಯಃ-ಯಾವಮನುಷ್ಯನು, ತಪಃ-ಶೃಙ್ಗ, ಜಾನ್ಮಾ-ಯಜ್ಞಾದಿ ತಪಸ್ಸನ್ನು, ಸಂಭವತಿ-ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಸಃ-ಆಮನುಷ್ಯನು. ಮಂದಭಾಗ್ಯಃ ಮೂಢನಾದಂಥನನು. || ೯೭ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಸತ್ಕಾರ್ವಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಶರೀರವು ಬಂದಾಗ, ಒಳ್ಳೇ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಪುಣ್ಯ ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕೊಳುತಾನೆಂಬುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಯಾವನು ವೈಡೂರ್ಯ ರತ್ನದ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ, ಚಂದನದ ಸಾಡೆಗಳಿಂದ, ಎಳ್ಳನ್ನು ಕುಟ್ಟಿದ ಪುಡಿಯನ್ನು ಜೀಯಿಸುವಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಕುದಿಸುವನೋ, ಚೆನ್ನದ ನೇಗಿಲು ಕೊನೆಗಳಿಂದ ಎಕ್ಕದ ಗಿಡವನ್ನು ಹಾಕುವದಕ್ಕೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಉಳುವನೋ, ಕರ್ಪೂರ ಬಾಳೆ ಗಿಡಗಳನ್ನು ಕಡಿಸು ಹಾರಕದ ಧಾನ್ಯ ಬಿತ್ತುವನೋ ಹಾಗೆ, ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಭೋಗಕ್ಕೂ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೂ ಸಾಧನವಾದ ಈ ಮನುಷ್ಯ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಯೋಗ್ಯವಾದಂಥ ಕರ್ವಾನುಷ್ಠಾನಮಾಡಿ ಸದ್ಗತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ರೀತ್ಯಾ ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಾಡಬಾರದ ಅಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಮೂಢನಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ತನಗೆ ಆಗುವ ಹಿತ

ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೧೭

ಹಿತಗಳನ್ನು ಯೋಚಿಸಿಕೊಂಡು ಸರ್ವ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೂ, ಒಳ್ಳೆ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಸುಖಮಾಗಬೇಕೆಂಬ ಭಾವವು. ||೯೩||

ಶ್ಲೋ|| ನೈವಾಕೃತೀಫಲತಿನೈವಕುಲಂ ಸರ್ವೇಲಂವಿದ್ಯಾಪಿಸೈವ
ನಕುರುತ್ಸ್ಯತ್ಸಾಹಿನೇವಾ || ಭಾಗ್ಯಾನಿ ಪೂರ್ವತಃ
ಸಾಖಲುಸಂಚಿತ್ರಾನಿಕಾಲೇಫಲಂ ತವುರಾಷ್ವಸ್ಯಯಥೈವ
ವೃಕ್ಷಾಃ || ೯೪ ||

ಟೀಕ|| ಆಕೃತಿ-ಆಕಾರವು, ಪುರುಷಸ್ಯ-ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ, ನೈವಫಲತಿ-ಪ್ರಯೋಜನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕುಲಂ-ವಂಶವು, ನೈವಫಲತಿ ಫಲಿಸುಸಂಘಾದ್ವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಶಿಲಾ-ಒಳ್ಳೆ ಸ್ವಭಾವವು, ನೈವಫಲತಿ-ಫಲಿಸುವಂಥಾದ್ದಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ವಿದ್ಯಾಪಿ ವಿದ್ಯೆಯೂಕೂಡ, ನೈವಫಲತಿ-ಫಲವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಯತ್ಸ್ಯತ್ಸಾಹಿ-ಯತ್ನ-ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ, ಕೃತಾಪಿ-ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇವಾಪಿ-ಪರಸೇವೆಯೂಕೂಡ, ನೈವಫಲತಿ-ಫಲವಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ಕಂತು-ಮತ್ತೇನೆಂದರೋ, ಪೂರ್ವತಃ ಪೂರ್ವ-ಹಿಂದಿನದನ್ನದಲ್ಲಿ, ತಪಸಾ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ, ಸಂಚಿತಾನಿ-ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಭಾಗ್ಯಾನಿ ಪುಣ್ಯಭಾಗ್ಯಗಳು, ವೃಕ್ಷಾಃ-ವೃಕ್ಷಗಳು, ಯಥಾ ಹೇಗೆ, ಕಾಲವಮ-ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಫಲಂತಿ-ಫಲಿಸುತ್ತವೆಯೋ, ತಥಾ-ಹಾಗೆ, ಫಲಂತಿಖಲ-ಫಲಿಸುತ್ತವೆಯಷ್ಟೆ. ||೯೪||

ತಾತ್ಪರ್ಯ — ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಕರ್ಮವೇ ದೊಡ್ಡದೆಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಪೇಗಂದರೆ — ಮನುಷ್ಯನು ಸುಂದರನಾಗಿ ಇದ್ದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಒಳ್ಳೆ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಐಶ್ವರ್ಯವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಒಳ್ಳೆ ಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೂ, ಕೇವಲ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಪರಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಐಶ್ವರ್ಯವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಸುಕೃತ ದುಷ್ಕೃತ ಪಲಗಳು ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಮರ ಹಾಕಿದವನಿಗೆ ಮರಗಳ ಫಲಗಳು ಹೇಗೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಭಾಗ್ಯವೂ ಸಹ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದು ಬರುವಾಗ ಮನುಷ್ಯನ ಆಕಾರ ಮತ್ತು ವಂಶ ಇವನ ಒಳ್ಳೆ ವೃತ್ತಿ ಇವುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯೋಗ್ಯಕಾರಿಯಾದ, ದೇವತಾರಾಧನೆ, ಕೃಷಿ, ಚಂದ್ರಾಯಣಾದಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿಸರೆ ಆದರ ಫಲವು ಆತನಿಗೆ

ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಫಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು, ಯಾವಾಗಲೂ, ಬಳಿ ಕಲಸಗಳನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ||೯೧||

ಶ್ಲೋ|| ಮಜ್ಜತ್ವಂಭಸಿಯಾತುಮೇರುಶಿಖರಂಕಡೂ||ಜಯ
ತ್ವಾಹವೇವಾಣಿಜ್ಯಂಕೃಷ್ಣನೇವನಾದಿಸಕಲಾನಿದ್ಯಾಃ
ಕಲಾಶ್ಚಿಕ್ಷತ||ಅಕಾಶಂನಿಪುಲಂಪ್ರಯಾತುಖಗವತ್ಕೃ
ತ್ವಾಪ್ರಯತ್ನಂಪರಂನಾಭಾವ್ಯಂಭವತೀಹಕರ್ಮವ
ಶತೋಭಾವ್ಯಸ್ಯನಾಶಕುಡಃ ||೯೨||

ಟೀಕಾ|| ಅಂಭಸಿ-ನೀರಿನಲ್ಲಿ, ಮಜ್ಜತು-ಮುಣುಗಲಿ, ಮೇರುಶಿಖರಂ-
ಮೇರು-ಮೇರುವರ್ಧತವ, ಶಿಖರಂ-ಶೃಂಗವನ್ನು, (ಕೊನೆಯನ್ನು) ಯಾತು-
ಹೋಗಲಿ, ಅಹವೇ-ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ, ಶತ್ರು-ಶತ್ರುಗಳನ್ನು, ಜಯಿತು-
ಜಯಿಸಲಿ, ವಾಣಿಜ್ಯಂ-ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು, ಕರೋತು-ಮಾಡಲಿ, ಕೃಷಿ
ನೇವನಾದಿಸಕಲಾಃ-ಕೃಷಿ-ಕರ್ಷಕವು, ಸೇನನ-ಸೇವಾಕರ್ಮವೇ, ಅದಿ-
ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳಂಥಾ, ಸಕಲಾಃ-ಸಮಸ್ತಗಳಾದಂಥ, ನಿದ್ಯಾಃ-ಚತುರ್ಧಶ
ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು, ಕಲಾಃ-ಚತುಷ್ಟಷ್ಟಿಕಲೆಗಳನ್ನು, ಶಿಕ್ಷತು-ಹೊಂದಿಲಿ, ಪರಂ-
ಅಧಿಕವಾದ, ಪ್ರಯತ್ನಂ-ವ್ಯವಸಾಯವನ್ನು, ಕೃತ್ವಾ-ನಾಡಿ, ಖಗವತ್-
ಪಕ್ಷಿಯೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ನಿಪುಲಂ-ನಿಸ್ತಾರವಾದ, ಅಕಾಶಂ-ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು
ಕುರಿತು, ಪ್ರಯಾತು-ಸಂಚಾರಮಾಡಲಿ (ಅಥವಾ) ಕರ್ಮವಶತಃ-ಕರ್ಮ-
ಸುಕರ್ಮ ದುಷ್ಟಕರ್ಮಗಳ, ವಶತಃ-ಸ್ವಾರ್ಥಿನದ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಅಭಾವ್ಯಂ-
ಆಗದೆ ಇರತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು, ನಭವತಿ-ಆಗುವುದಿಲ್ಲ, ಭಾವ್ಯಸ್ಯ-ಆಗತಕ್ಕದ್ದು
ಕೈ, ನಾಶಕ-ನಾಶವು, ಕುಡಃ-ಎಲ್ಲಿಯಾದು. ||೯೩||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಕರ್ಮಫಲವು ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುವದ
ನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ—ಮನುಷ್ಯನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮು
ಳುಗಿ ಅನೇಕ ಕಾಲವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ, ಮೇರುವರ್ಧತದ ಶಿಖರದ ಮೇಲೆ ಕೂತು
ಕೊಂಡಿದ್ದಾಗ್ಯೂ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದಾಗ್ಯೂ, ಶಿಕ್ಷಣವ್ಯಾ
ಕರವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಾಗ್ಯೂ, ಪ
ಕ್ಷಿಯೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಅಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಾರಿ ಸಂಚಾರಮಾಡಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅವನು
ಷ್ಯನಿಗೆ ಏನುಫಲವಾಗುವುದೋ ಅದೇ ಫಲವೇ ಆಗುವುದು. ಪೂರ್ವಕ

12 ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತ್ಯಹರಿ ನುಭಾಷಿತಂ. ೪೯

ಮೃದದನೆಮಿಂದ, ಆಗವೆ ಇರತಕ್ಕದ್ದು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಗತಕ್ಕದ್ದಕ್ಕೆ ನಾಕವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧರ್ಮವರ್ತಮಾನಸಾರ ಫಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದ ನ್ನ ರಿತು ಈಗ ಒಳ್ಳೆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬೆಳೆಯಾಗಿಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ||೪೯||

ಶ್ಲೋ|| ವನೇರಣೇಶತ್ರಜಲಾಗ್ನಿಮಧ್ಯೇ ಮಹಾರ್ಣವೇಪರ್ವ
ತಮಸ್ತುಕೇವಾ || ಸುಪ್ತಂ ಪ್ರಮತ್ತಂ ವಿಷಮಸ್ಥಿತಂ
ವಾರಕ್ಷಂತಿ ಪುಣ್ಯಾನಿ ಪುರಾಕೃತಾನಿ ||೧೦೦||

ಟೀಕಾ|| ವನೇ ಅಡಮಿಯಲ್ಲಿ, ರಣೇ-ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ, ಶತ್ರಜಲಾಗ್ನಿಮಧ್ಯೇ-
ಶತ್ರ-ದ್ವೇಷಿಯು, ಜಲ- ನೀರು, ಅಗ್ನಿ- ಬೆಂಕಿಯು, ಐವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ,
ಮಹಾರ್ಣವೇ-ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ, ಪರ್ವತಮಸ್ತುಕೇವಾ- ಪರ್ವತ- ಬೆಟ್ಟದ, ಮ
ಸ್ತುಕೇವಾ ತಲೆಯಮೇಲೆಯಾಗಲಿ, ಸುಪ್ತಂ- ಮಲಗಿರುವಂಥ, ಪ್ರಮತ್ತಂ-
ಹುಚ್ಚನಾದಂಥ, ವಿಷಮಸ್ಥಿತಂವಾ, ವಿಷಮ-ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ, ಸ್ಥಿತಂವಾ-
ಇರುವಂಥಾವನಾದಂ, ನರಂ-ಮನುಷ್ಯನನ್ನು, ಪುರಾಕೃತಾನಿ- ಪುರಾ-ಪೂ
ರ್ವಜನಾದಲ್ಲಿ, ಕೃತಾನಿ- ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪುಣ್ಯಾನಿ- ಪುಣ್ಯಗಳು, ರಕ್ಷಂತಿ-
ರಕ್ಷಿಸುತ್ತವೆ. ||೧೦೦||

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವಾರ್ತನವಾದ ಕರ್ಮ ಫಲವು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಭೋ
ಗಾನುಕೂಲಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಪೂರ್ವಜ
ನ್ಯಕೃತವಾದ ಪುಣ್ಯವು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಮನುಷ್ಯನನ್ನಾಗಲಿ, ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ
ರುವ ಮನುಷ್ಯನನ್ನಾಗಲಿ, ಶತ್ರುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಲಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮ
ತಾಗದಲ್ಲಿ, ಅಗ್ನಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಇರಲಿ ಪೂರ್ವಪುಣ್ಯವು ಮನು
ಷ್ಯನನ್ನು ಬಿಡದೆ ಪ್ರೋಷಿಸುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆಮಾಡಿಲ್ಲ ಶುಭಾ ಶುಭಕರ್ಮ
ಫಲಗಳು ಹುಚ್ಚನನ್ನಾಗಲಿ ಜಾಣಮನುಷ್ಯನನ್ನಾಗಲಿ ದುರ್ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿರು
ವಂಥಾವನನ್ನಾಗಲಿ ಬಿಡದೆ ಪ್ರೋಷಿಸುತ್ತದೆಯೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು ||೧೦೦||

ಶ್ಲೋ|| ಭೀಮಂವನಂಭವತಿ ತಸ್ಯ ಪುರಂ ಪ್ರಧಾನಂ ಸರ್ವೋಜನ
ಸ್ಪೃಜನತಾಮುಪಯಾತಿ ತಸ್ಯ || ಕೃತ್ವಾ ಚ ಭೂ
ರ್ಭವತಿ ಸನ್ನಿಧಿರತ್ನ ಪೂರ್ಣಾಯ ಸಾ ಸ್ಥಿತಿ ಪೂರ್ವಸು
ಕೃತಂ ವಿಪುಲಂ ನರಸ್ಯ || ೧೦೧ ||

ಬೀಳು || ಯಸ್ಯ - ಯಾವಪುರುಷನಿಗೆ, ಭೀಮಂ - ಹಂಸ್ರಾದಿಗಳಿಂದ
 ಭಯಂಕರವಾದಂಥ, ವನಂ - ಅರಣ್ಯವು, ಪ್ರಧಾನಂ - ಮುಖ್ಯವಾದಂಥ,
 ಪುರಂ-ವಜ್ರಣವು, ಭವತಿ-ಆಗುತ್ತೋ, ಯಸ್ಯ-ಯಾವಮನುಷ್ಯನಿಗೆ, ಸರ್ವಾಃ
 ಜನಃ-ಸಮಸ್ತಜನವೂ, ಸ್ವಜನತಃ-ಸ್ವರೇಯಜನಭಾವವನ್ನು, ಉಪಯಾತಿ-
 ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ, ಯಸ್ಯನರಸ್ಯ-ಯಾವಮನುಷ್ಯನಿಗೆ, ವಿಪುಲಂ-ಹೆಚ್ಚಾದ,
 ಪೂರ್ವ-ಮಕ್ಕಳಂತಂ-ಪೂರ್ವ-ಜನ್ಮಾಂತರದ, ಸುಕೃತದ-ಪುಣ್ಯವು, ಅಸ್ತಿ-
 ಇದೆಯೋ, ತಸ್ಯ-ಆ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ, ಕೃತ್ಯಾ-ಕಷ್ಟತರವಾದ, ಭಾಶ್ಯ-ಭಾ
 ಮಿಯೂ ಕೂಡ, ಸನ್ನಿಧಿರತ್ನಪುಣ್ಯಾಃ-ಸನ್ನಿಧಿ-ಸಮಾಚೀನವಾದ ನಿಕ್ಷೇಪ
 ಳು, ರತ್ನ-ರತ್ನಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ, ಪುಣ್ಯಾಃ-ತಂದಿದಂಥಾದ್ದೂ, ಭವತಿ-
 ಆಗುತ್ತೆ.

||೧೧||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಪೂರ್ವಜನ್ಮ ಸುಕೃತವು ಮಾರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುತ್ತದೆ
ಯೂ, ಅಂಥಾಮನುಷ್ಯನಿಗೆ, ಅರಣ್ಯವೇ ಪ್ರಧಾನವೆಚ್ಚನವಾದದ್ದಾಗಿ
ಯೂ, ಸರ್ವಜನವೂ ಸ್ವಜನರಾಗಿರೂ, ಚತುಸ್ಸಮುದ್ರದ ಮಧ್ಯೆಇರುವ
ಭೂಮಿಯು ನಿಧಿರತ್ನಗಳಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದದ್ದಾಗಿರೂ, ಆಗುತ್ತದೆ.
ಹೀನಭಾಗ್ಯನಿಗೆ ಎಲ್ಲಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅವನಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಿಲ್ಲ (ಸುಖವಿಲ್ಲ) ವೆಂ
ಡು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ||೧೦೧||

ಇತಿ ಶ್ರೀಭಕ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತೇ ಮನೋರಂಜನೀ ಟೀಕಾ ಸಮೇತ
ನೀತಿತತ್ವಕಂ ಸಂಪೂರ್ಣಂ.

ಶಿರಕು

ಶ್ರೀರಾಮಾಯನವು.

ಕೃಂಗೂರ ಕತಕ ಪ್ರಾರಂಭಃ.

ಶ್ರೀ || ಕಂಭುಸ್ವಯಂಭುಹರಯೋ ಹರಿಣೀಕ್ಷಣಾನಾಂಯೋ
ನಾಕ್ರಿಯಂತಸತತಂಗೃಹಕುಂಭದಾಸಃ || ವಾಚಾವು
ಗೋಚರಚರಿತೃವಿಚಿತ್ರತಾಯತಸ್ತೃನಮೋಭಗವ
ತೇಮಕರಧ್ಯಜಾಯ ||೧||

ಟೀಕಾ|| ಶಂಭುಸ್ಯ ಸುಂಭುಹರಯಾಃ-ಶಂಭು-ಈಶ್ವರನು, ಸ್ವಯಂಭು-
ಬ್ರಹ್ಮನು, ಹರಯಾಃ-ವಿಷ್ಣುವು, ಯೇನ-ಯಾವನು, ಮಹರಥಜೀನ-ಮನ್ಮಥ
ನಿಂದ, ಹರಿಣೇಕ್ಷಣಾನಾಂ-ಹರಿಣ-ಜಿಂಕೆಯು, ಈಕ್ಷಣಾನಾಂ-ಕಣ್ಣುಗಳೋ
ಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳಂಥಾ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಅಂದರೆ-ಉಮಾ ವಾಣೀ
ರನೂ ಇವರುಗಳ, ಗೃಹಕುಂಭದಾಸಾಃ-ಗೃಹ ಮನೆಯಲ್ಲಿ, ಕುಂಭ ನೀರ
ನ್ನು ಹೊರುವಂಥಾ, ದಾಸಾಃ-ಪರಿಚಾರಕರಾಗಿ, ಸತತಂ-ಯಾವಾಗಲೂ, ಆಕ್ರ
ಯಂತ-ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟರೆ, ವಾಚಾ-ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ, ಅಗೋಚರಚರಿತ್ರವಿಚಿತ್ರಿ
ತಾಯ-ಅಗೋಚರ-ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯವಾದಂಥ, ಚಿತ್ರ-ಚರಿತ್ರೆಯಿಂದ, ವಿಚಿತ್ರ
ತಾಯ-ವಿಚಿತ್ರನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಂಥ, ಭಗವತೇ-ಪೂಜ್ಯನಾದ, ತಸ್ಮೈ-ಆ
ಪೂರೋಕ್ತನಾದ, ಮಹರಥಜಾಯ ಮನ್ಮಥನಿಗೋಸ್ಕರ, ನಮಾ-ನಮಸ್ಕಾ
ರವು ವಸಂತತಿಲಕಾನ್ವಿತ. ||೧||

ತಾತ್ಪರ್ಯ — ಇದು ಕೃಂಗಾರಶತಕವಾದದ್ದರಿಂದ ಕೃಂಗಾರಕ್ಕೆ ಆಲಂ
ಬನವಾದ ಸ್ತ್ರೀಪ್ರಕಂಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು ಮಹೇ
ಶ್ವರ ಈ ಮೂರು ಜನಗಳೂ ಕಾಮನೋಹಿತರಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಸರಸ್ವತಿ,
ವಾರ್ವತಿ ಈ ಮೂರು ಜನಗಳಿಗೆ ದಾಸರಾಗಿ ಆಜ್ಞಾಧಾರಕರಾಗಿ ಯಾವ
ಮನ್ಮಥನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟರೋ ಅಂಥಾ ಮನ್ಮಥನಿಗೋಸ್ಕರ ನಮಸ್ಕಾರ
ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅಂದರೆ ಯಾವಮನ್ಮಥನ ಕಾರ್ಯಗಳಾದರೋ ಬಾಯಿಂದ
ಹೇಳುವದಕ್ಕೆ ಆಗದಂಥವುಗಳೋ ಅಂಥಾ ಚರಿತ್ರೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿದಾನೋ
ಅಂಥಾವನಿಗೆ ವಶರಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಮನೆ
ಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಚಾರಕರಾಗಿ ಇದ್ದಾರೋ (ಅಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಹೇಳದದ್ದಾಗೆ
ಕೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಬಹು
ದೊಡ್ಡದಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು) ||೧||

ಶ್ಲೋ|| ಸ್ಮಿತೇನಭಾವೇನಚಲಜ್ವಯಾಭಿಯಾ ಪರಾಬ್ಜುಬ್ಧೈ
ರರ್ಧಕಟಾಕ್ಷವೀಕ್ಷಣೈಃ || ವಚೋಭಿರಿಷ್ಯಾಕಲಹೇ
ನರೀಲಯಾಸಮಸ್ತಭಾವೈಃಖಲುಬಂಧನಂಸ್ತ್ರಿಯಃ||

ಟೀಕಾ|| ಸ್ಮಿತೇನ-ಮಂದಹಾಸದಿಂದಲೂ, ಭಾವೇನ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ
ಲೂ, ಲಜ್ಜಯಾ-ನಾಚಿಕೆಯಿಂದಲೂ, ಭಯಾ-ಭಯದಿಂದಲೂ, ಪರಾಬ್ಜುಬ್ಧೈಃ
ಹಿಂದಿರುಗಿದಂಥಾ, ಅರ್ಧಕಟಾಕ್ಷವೀಕ್ಷಣೈಃ-ಅರ್ಧಕಟಾಕ್ಷ-ಕಡೆಗಣ್ಣುಗಳ,

ವಿಕ್ಷುಣ್ಯಃ-ನೋಡೋಣದರಿಂದಲೂ, ಪಚೋಭಃ-ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೂ, ಈ
ಷ್ಠ್ಯಾಕಲಹೇನ-ಈಷ್ಠ್ಯಾ-ಕೋಪದಿಂದಂಟಾದ, ಕಲಹೇನ-ವ್ಯಾಜ್ಯದಿಂದ
ಲೂ, ಲೀಲಯಾ-ವಿಲಾಸದಿಂದಲೂ ಸ್ತ್ರಿಯಃ-ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು, ಸಮಸ್ತಭಾ
ವೈಃ-ಎಲ್ಲಾ ಭಾವಗಳಿಂದಲೂ, ಬಂಧನಂಖಲು-ಬಂಧನವಾದಂಥಾವರಷ್ಟೆ ||೨||

ತತ್ತ್ವೇಶ್ಯ-ಶೃಂಗಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮತಃ ಆಲಂಬನವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀ
ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನೇ ಮೊದಲು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ--ಶೃಂಗಾ
ರ ರಸೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವವೆಂತಲೂ, ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವವೆಂ
ತಲೂ, ಎರಡುವಿಧವುಂಟು. ಅದರಲ್ಲಿ ಆಲಂಬನವು ಸ್ತ್ರೀಯಾದ್ದರಿಂದ
ಸ್ತ್ರೀಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು ಮುಗುಳು ನಗಯ
ನ್ನು ಮಾಡೋಣದರಿಂದಲೂ, ಭಾವ ಗರ್ಭವಾಗಿ ಮಾತುತುವದರಿಂದಲೂ
ನಾಚಿಕೆ ಪಡೋಣದರಿಂದಲೂ, ಭಯವನ್ನು ತೋರಿಸೋಣದರಿಂದಲೂ
ಕಡೆಗಣ್ಣು ನೋಟದಿಂದಲೂ ವಿಲಾಸಾರ್ಥವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಅಸೂಯೆಯನ್ನು
ತೋರಿಸೋಣದರಿಂದ ವಿನೋದಾರ್ಥವಾದ ಕಲಹಗಳಿಂದಲೂ ಅಂದರೆ
ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮೇರೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಎಲ್ಲಾ ಭಾವಗಳಿಂದಲೂ ಸ್ತ್ರೀಯ
ರುಗಳು ಪುರುಷರನ್ನು ಬಂಧನೆ ಮಾಡತಕ್ಕವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿಲಾಸಗ
ಳಿಲ್ಲಾ ಪುರುಷನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಣೆ ಮಾಡುತ್ತದೆಂದು ಭಾವವು.
ಈ ಶೃಂಗಾರಾದಿ ಚತ್ವರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವದರಿಂದ ಮಧ್ಯನಾಯಕಿಯೆಂ
ತಲೂ, ಕಲಹಾಂತರಿತಾ, ಮುಗ್ಧಾ, ಮಧ್ಯಾ, ಪ್ರಗಲ್ಭಾ, ಪ್ರೌಢಾ, ಖಂ
ದಿತಾ, ಕುಪಿತಾ, ಕಲಹಾಂತರಿತಾ, ಪ್ರವಾಸವತಿಕಾ, ವಿರಹೋತ್ಕಂಠ
ಿತಾ, ವಾಸವಸಜಿಕಾ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ದಶವಿಧ ನಾಯಕಿಯರುಂಟು.
ಇವರ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಪ್ರತಾವ ರುದ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ||೩||

ಶ್ಲೋ|| ಭೂಜಾತುರ್ಯಾತ್ಮಂಃ-ತ್ರಾಕ್ಷಾಕಟಾಕ್ಷಾಸ್ನಿಗಾ
ವಾಚೋಲಜ್ಜಿತಾಂತ್ರಾಶ್ಚ ಹಾಸಾಃ || ಲೀಲಾಮಂದಂ
ಪ್ರಸಿದ್ಧಿತಂಚಸ್ಥಿತಂಚಸ್ತಿಗ್ರೀಣಾಮೇತದ್ಬೋಧನಂ
ಚಾಯುಧಂಚ || ೩ ||

ಟೀಕು || ಭೂಜಾತುರ್ಯಾತ್ಮ- ಭೂ, ಹುಬ್ಬಿನ, ಜಾತುರ್ಯಾತ್ಮ-
ಜಮತ್ತಾರದ ದಸೆಯಿಂದ, ಕುಂಚಿತಾಕ್ಷಾಃ- ಕುಂಚಿತ ಬಗ್ಗಿ ಸುಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಕ್ಷಾ-

ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳಂಥಾ, ಕಟಾಕ್ಷಾಃ - ಕಡೆಗಣ್ಣು ನೋಟಗಳುಳ್ಳಂಥಾ, ಸ್ನಿಗ್ಧಾಃ ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತಗಳಾದ, ವಾಚಃ - ವಾಕ್ಯಗಳು, ಲಜ್ಜಿತಾಂತಾಃ - ಲಜ್ಜಿತ ನಾಚಿಕೆಯ, ಅಂತಾಃ - ಕೊನೆಯಾಗಿವುಳ್ಳಂಥಾ, ಹಾಸಾಃ - ಶೃಂಗಾರವಿಲಾಸ ಗಳು, ಲೀಲಾಮಂದಂ-ಲೀಲಾ- ವಿಲಾಸದಿಂದ, ಮಂದಂ ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಪ್ರಸಿಫತಂ ಹೊಗೆಗೊಣವು, ಸ್ಫುತಂ- ನಿಲೋದ್ರವು, ಏತತ್ - ಈ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಗಳಾದವುಗಳು, ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ- ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಿಗೆ, ಭೂಷಣಂ- ಅಲಂಕಾರವು, ಆಯು ಧಂ- ಆಯುಧಗಳೂ, ಭವಂತಿ- ಆಗುತ್ತವೆ. || ೩ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ — ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ, ಸ್ತ್ರೀಶೃಂಗಾರಸಂಸಾರವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ವಿಲಾಸ, ಅನುಭಾವ, ಸಾತ್ವಿಕಭಾವ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವ ಎಂದು ದ್ವೈತವಾದ ಶೃಂಗಾರ ರಸಕ್ಕೆ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಆಲಂಬನವಿಭಾವ ಸ್ತ್ರೀಯಾಗಿಯೂ, ಉದ್ವೀಪಕ ವಿಭಾವ. ಅಲಂಕಾರಾದಿಗಳೂ ಮತ್ತು ಶೃಂಗಾರಚೇಷ್ಟಾದಿಗಳು ಸ್ವಾಶ್ರಯೋದ್ವೀಪನ ಕ್ರಮಗಳೆಂತಲೂ ಮಲ, ಯಾನಿಲ ಚಂದ್ರಾದಿಗಳು ತಟಸ್ಥೋದ್ವೀಪನಗಳೆಂತಲೂ ರತಿರಹಸ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಸಂಗಸಂಗತಿಯಾಗಿ ಶೃಂಗಾರರಸಕ್ಕೆ ಆಲಂಬನ ಸ್ತ್ರೀಸಂಬಂಧವಾದ ಉದ್ವೀಪನ ಸೂಚಕವಾದ ಶೃಂಗಾರ ಚೇಷ್ಟೆಗಳನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ—ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು ಹುಬ್ಬುಗಳನ್ನು ಗಂಟು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕಡೆಗಣ್ಣು ನೋಟಗಳಿಂದ ಕಾಮುಕರನ್ನು ನೋಡೋಣವು, ವರಮಾದರದಿಂದ ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತನಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡೋಣವು, ಲಜ್ಜಾಭಾವವನ್ನು ಮೂಚನೆ ಮಾಡೋಣವು, ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಲೆ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲಗೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗೋಣವು, ಹಾಗೆಯೇ ಕೊಂಚಮಟ್ಟಿಗೆ ಪುನಃನಿಂತುಕೊಳ್ಳೋಣವು, ಈ ಮುಂತಾದ ಶೃಂಗಾರವಿಲಾಸಗಳು ಈ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಿಗೆ ಅಲಂಕಾರವ್ರಾಯಗಳಾಗಿ ಇರುವದು. ಮತ್ತು ಆಯುಧವ್ರಾಯವೂ ಆಗಿ ಇರುವದು. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ—ಕಾಮುಕರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಖಂಡನಮಾಡೋಣದರಿಂದ ಆಯುಧದಂತೆ ಆಚರಿಸುತ್ತದೆ. || ೩ ||

ಶ್ಲೋ|| ಕ್ವಚಿತ್ಸಭೂಭಂಗೈಃ ಕ್ವಚಿದಪಿಚ ಲಜ್ಜಾ ಪರಿಗತ್ಯಃ
ಕ್ವಚಿದ್ಭೂರಿತ ಗ್ರಸ್ತೈಃ ಕ್ವಚಿದಪಿಚಲೀಲಾವಿಲಸಿತ್ಯಃ ||

ಕುಮಾರೀಣಾಮೇತ್ಯೈರ್ಮದನಸುಭಗೈರ್ನೇತ್ರವಳಿತ್ಯೈಃ
ಸ್ಫುರನ್ನೀಲಾಬ್ಜಾ ನಾಂಪ್ರಕರಪರಿಕೇರ್ಣಾಇವದಿಕಃ ||

ಟೀಕಾ | ಕೃತಿತ್ - ಕೆಲವು ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ, ಸಭೂಘಂಗೈಃ - ಭೃಕುಟೇ
ಘಂಗವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಟಾಕ್ಷಗಳಿಂದಲೂ, ಕೃತಿವಮಿಷ- ಕೆಲವುಕಾಲ
ದಲ್ಲಿ, ಲಜ್ಜಾಪರಿಗತ್ಯೈ ನಾಚಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವ್ಯಾನುಕೂಲ್ಯವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂ
ದಲೂ, ಕೃತಿತ್ - ಕೆಲವುಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಭೂರಿತ್ರಸ್ತ್ಯೈ ಭೂರಿ- ಅಧಿಕವಾಗಿ, ತ್ರ
ಸ್ತ್ಯೈ ಭಯಸೂಚಕವಾದ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದಲೂ, ಕೃತಿವಮಿಷ- ಕೆಲವುಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಯೂಕೂಡ, ಲೀಲಾವಿಲಸಿತ್ಯೈ - ಮನೋಹರಗಳಾದ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದಲೂ,
ಸಕುಮಾರೀಣಾಂ-ಯಾವನಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ, ವತ್ಯೈಃ-ಈ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಗಳಾದ,
ಮದನಸುಭಗೈಃ - ಮನ್ಮಥವಿಕಾರಗಳಾದ, ನೇತ್ರವಳಿತ್ಯೈಃ- ನೇತ್ರ- ಕಣ್ಣು
ಗಳ, ವಳಿತ್ಯೈಃ- ಏಲಾಸಗಳಿಂದ, ದಿಶಃ- ದಿಕ್ಕುಗಳು, ಸ್ಫುರನ್ನೀಲಾಬ್ಜಾ ನಾಂ-
ಸ್ಫುರತಃ- ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ನೀಲಾಬ್ಜಾ ನಾಂ-ನೀಲಕಮಲಗಳ, ಪ್ರಕರಪ
ರಿಕೇರ್ಣಾಇವ- ಪ್ರಕರ- ಸಮೂಹಗಳಿಂದ, ಪರಿಕೇರ್ಣಾಇವ- ಕೂಡಿದಂಥಾ
ವುಗಳೋಯೆಂಬುವಹಾಗೆ, ಸಂಲಕ್ಷ್ಯಂತೇ- ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತ ಕ್ರಿಯಾಸ್ವ
ರೂಪೋತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾಲಂಕಾರಃ. ನಾಯಕಾವೃಥಾ. || ೪ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಸ್ತ್ರೀ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನೇ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ ಹೇಳು
ತ್ತಾನೆ. ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು ಕೆಲವು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಬ್ಬುಗಳನ್ನು ಗಂಟು
ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಪ್ರಿಯಾನು ರಾಗಸೂಚಕವಾದ ಅವಾಂಗವೀಕ್ಷಣೆ ವ್ಯಾ
ಪಾರದಿಂದಲೂ, ಕೆಲವು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲಜ್ಜಾಭಾವಸೂಚಕ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ
ಲೂ, ಕೆಲವು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅತಿಭಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಕೆಲವು ಕಾ
ಲದಲ್ಲಿ ಶೃಂಗಾರ ಭಾವಸೂಚಕವಾದ ನೇತ್ರಭಾವಗಳಿಂದಲೂ ಕನ್ನೈದಿಲೆ
ಹೂವಿನ ಕಾಂತಿಯೋಪವಿತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಕಟಾಕ್ಷ ಪ್ರ
ಸಗಣೆಯಿಂದ ದಿಕ್ಕುಗಳೆಲ್ಲಾ ಕರಿನೈದಿಲೆ ಪೂವುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಹಾಗೆ
ಕಾಣುತ್ತಲಿದ್ದವೆಂದು ಭಾವವು. || ೪ ||

ಶ್ಲೋ|| ವಕ್ತ್ರಾಚಂದ್ರವಿಕಾಸಿವಂಕಜಪರಿಹಾಸಕ್ಷಮೇಲೇ
ಚನೇವರ್ಣಸ್ಪರ್ಶಮವಾಕರಿಷ್ಣುರಳಿನೀಜಿಷ್ಣುಃ
ಕಚಾನಾಂಚಯಃ || ವಕ್ಷೋಜವಿಭಕುಂಭವಿಭಮ

ಹೃಗುರ್ನಿನಿತುಂಬಸ್ಥ ಲೀನಾಚಾರಹಾರಿಚಮಾರ್ದ
ಮಯುವತಿಷುಸ್ವಾಭಾವಿಕಂಮಂಡನಂ || ೫ ||

ಬೀಕಾ || ಚಂದ್ರವಿಕಾಸ- ಚಂದ್ರ- ಚಂದ್ರನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ವಿಕಾಸ-
ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಡಂಥ, ವಕ್ರಂ - ಮುಖವು, ಪಂಕಜಪರಿಹಾಸಕ್ಷಮಾ -
ಪಂಕಜ- ಕಮಲಗಳನ್ನು, ಪರಿಹಾಸ- ತಿರಸ್ಕಾರಮಾಡೋಣದಂತಿ, ಕ್ಷಮಾ-
ಸಮರ್ಥಗಳಾದಂಥ, ಲೋಚನೇ- ನೇತ್ರಗಳು, ಸ್ವರ್ಣಂ- ಸುವರ್ಣವನ್ನು
ಅಪಾಕರಿಸ್ತು - ತಿರಸ್ಕಾರಮಾಡುತ್ತಿಲಿರುವ, ವರ್ಣ - ದೇಹಕಾಂತಿಯು
ಅಳನೀಡಿಸ್ತು - ಅಳಿನೀ - ಭ್ರಮರ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು, ಜಿಹ್ವಾ - ಜಯಿಸಿದೆ
ಕಟಾಣಾಂ- ಕೇಶಗಳ, ಜಯಾ- ಸಮುದಾಯವು, ಇನಕುಂಭವಿಭ್ರಮಹಾ
ಪಥ - ಆನೆಯ, ಕುಂಭ - ಕುಂಭಕರ್ಪಗಳ, ವಿಭ್ರಮ - ವಿಲಾಸವನ್ನು
ಹೃ ಅಪಹರಿಸುತ್ತಲಿರುವಂಥಾ ಅಥವಾ ವಿಸ್ತಾರವಾದಂಥ, ನಿತುಂಬಸ್ಥಲೀ
ನಿತುಂಬ ಕಟಪಶ್ಚಾದ್ಭಗದ, ಸ್ಥಲೀ- ಪ್ರದೇಶವು, ಹಾರಿಚ ಮನೋಹರ
ವಾದ, ವಾಚಾಂ- ವಾಕ್ಯಗಳ, ಮಾರ್ದವಂ - ಮೃದುವು, ಯುವತಿಷು-
ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಲ್ಲಿ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕಂ- ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ, ಮಂಡನಂ - ಅಲಂ
ಕಾರವು, ಭವತಿ - ಆಗುತ್ತದೆ. ಉಪಮಾಲಂಕಾರ, ನಾಯಕಾ ಉತ್ತಮಾ
ಶಾರ್ದೂಲಸಿಕ್ರೇದಿತವೃತ್ತಂ || ೫ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಆಲಂಬನಾದಿ ನಿಭಾವಾನು ಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ
ವನಂತಲೂ ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವವಂತಲೂ ಉಭಯ ವಿವಿಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮೋ
ದ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಶೃಂಗಾರಸಹೇತು ಭೂತವಾದ ಸ್ತ್ರೀಪ್ರಕಂಪೆಯನ್ನು ಹೇ
ಳುವದರ ಮೂಲಕ ಸೌಮೀಯೋದ್ದೀಪನ ಭೂತವಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ
ನೈಸರ್ಗಿಕಮಂಡನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಅದುಹೇಗಂದರೆ- ಚಂದ್ರಂತ
ಮುಖವಿಕಾಸವು ಮತ್ತು ಕಮಲಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕಾರಮಾಡುವ ನೇತ್ರಗಳು
ಸುವರ್ಣಭಾಷೆಯವನ್ನು ಆಕರ್ಷಣ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ದೇಹಕಾಂತಿಯು
ಭ್ರಮರಗಳ ಮೃಬಣವನ್ನು ನೋಲಿಸುವ ಕೇಶವಾಶವು ಆನೆಯ ಕುಂಭ
ಸ್ಥಳದ ರಾಮಣೀಯಕವನ್ನು ಅವಹರಿಸುತ್ತಲಿರುವ ಉರೋಜಗಳು, ವಿಸ್ತಾ
ರವಾದ ಕಟಪಶ್ಚಾದ್ಭಗವು ಮನೋಹರವಾದ ವಾಚಾಧುರ್ಯವು ಇವೆ
ಲ್ಲವೂ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಿಗೆ ಸ್ವಭಾವವಾದ ಅಲಂಕಾರವು ಎಂದು ತಾತ್ಪ
ರ್ಯವು ಇದೆಲ್ಲವೂ ಉತ್ತಮಾನಾಯಕೇ ಲಕ್ಷಣವು. || ೫ ||

ಶ್ಲೋ|| ಸ್ಮಿತಂಕಿಂಚಿನ್ಮಗ್ನಂಸರಳತರಳೋದೃಷ್ಟಿವಿಭವಾಪರಿ
ಸ್ಪಂದೋನಾಚಾಮಭನವವಿಲಾಸೋಕ್ತಿಸರಸಃ || ಗ

ತಾನಾವಾರುಭಾಕಿಸ್ತಯತಲೀಲಾಪರಿಕರಸುಷ್ಪಕಂ

ತ್ಯಾನ್ತಾರುಣ್ಯಂಕಿಮಿವನಹಿರಮೃಗಮೃಗದೃಶಃ ||೬||

ಟೀಕು | ಸ್ಮಿತಂ ಮಂದಹಾಸವು, ಕಿಂಚಿತ - ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ, ಮುಗ್ಧಂ-
ಮಂದವಾದಂಥಾದ್ದು, ಭವತಿ ಆಗುತ್ತೆ, ದೃಷ್ಟಿವಿಭವಃ- ದೃಷ್ಟಿ ನೋ-
ಡೋಣದರ, ವಿಭವಃ-ವೈಭವವು, ಸರಳತರಳಃ-ಸರಳ-ರುಜುವಾಗಿ ತರಳಃ-
ಜಂಬಲವಾದಂಥಾದ್ದು, ಭವತಿ-ಆಗುತ್ತದೆ, ವಾಚಾಂ-ವಾಕ್ಯಗಳ, ಪರಿಸ್ಪಂ-
ದೋಪಿ-ಸಮ್ಪದವೂಕೂಡ, ಅಧಿವನವಿಲಾಸೋಕ್ತಿ - ಅಧಿನವ-ನೂತನವಾ-
ದಂಥ, ವಿಲಾಸ-ಶೃಂಗಾರವಿಲಾಸದ, ಉಕ್ತಿ - ಹೇಳೋಣದಿಂದ, ಸರಸಃ-
ರಸಯುಕ್ತವಾದಂಥಾದ್ದು, ಗತಾನ್ಯಂ-ಗತಿವಿಶೇಷಗಳ, ಆರಂಭಃ-ಪ್ರಾರಂ-
ಭವು, ಕಿಸಲಯತಲೀಲಾಪರಿಕರಃ-ಕಿಸಲಯತ-ಪಲ್ಲವಿತವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಂಥ,
ಲೀಲಾ-ವಿಲಾಸಗಳ ಪರಿಕರಃ-ಸಮುದಾಯವುಳ್ಳಂಥದು, ತಾರುಣ್ಯಂ-ಯೌ-
ವನವನ್ನು, ಸ್ಪೃಶಂತ್ಯಾಃ-ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಮೃಗದೃಶಃ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ
ರಮ್ಯಂ-ಮನೋಹರವಾದಂಥಾದ್ದು, ನಕಿಮಿವ-ಯೇನಲ್ಲ ? (ಶಿಖರಿಣೀವೃ-
ತ್ತಂ, ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತ್ಯಲಂಕಾರಃ ನಾಯಕಾಮುದಾಘ) ||೬||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮುಗ್ಧನಾಯಕಿಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು
ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ನೂತನ ಯೌವನ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವಾದ ಸ್ತ್ರೀಯ ಸುಂ-
ದರವಾದ ಮಂದಹಾಸವು ಚಂಚಲವಾದ ದೃಷ್ಟಿವ್ರಸರಣಿಯು ಸರಸೋಕ್ತಿ
ಗಳಾದ ವಾಗ್ವೈಖರಿಯ ಗಮನವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಈ ಮೊದಲಾದ ಕೃಂಗಾರ
ರಶೋದ್ಬೋಧಕವಾದ ವಿಲಾಸಗಳು ಉದಯದ್ಯೌವನಂಗಳಿರದ ಕಾಂತ
ಮಣಿಗೆ ಅಲಂಕಾರವಾದಂಥಾದ್ದಲ್ಲವೆ ಅಂದರೆ ಕೃಂಗಾರ ಪ್ರದರ್ಶಕ ಮಂ-
ದಸ್ಥಿತ ಪೂರ್ವಾಭಿಭಾಷಣಗಮನ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಾದಿಗಳು ಸರಸೋಕ್ತಿ ಈ
ಮೊದಲಾದದ್ದು ಯೌವನಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಿಗೆ ಅಲಂಕಾರ ಪ್ರಾಯವಾದ
ದ್ವಂದ್ವ ಕವಿತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಮುಗ್ಧನಾಯಕಿ ಮೊದಲಾದ ದಶವಿಧ ನಾ-
ಯಕಿಯರ ವೈಭವ ಲಕ್ಷಣಗಳು ರತಿರಹಸ್ಯದಲ್ಲೀಗತ್ತೆ ||೬||

ಶ್ಲೋ|| ದ್ರಷ್ಟವೈಷ್ಣಿಕಮುತಮಂಮೃಗದೃಶಃಪ್ರಮ-
ಪ್ರಸನ್ನಂಮುಖಂಘ್ರತವೈಷ್ವಪಿಕಿಂತದಾಸ್ಯಪವನಃ

ಶ್ರಾವ್ಯೋಷುಕಿಂತದ್ವಯಃ || ಕಿಂಸಾಧ್ಯೋಷು ತದೋ
ಷ್ಠಪಲ್ಲವರಸಸ್ಯುಕ್ತೋಷುಕಿಂತದ್ವಯಧ್ಯೇಯಂಕಿಂ
ನವಯೌವನಂಸಹೃದಯೈಸ್ಸರ್ವತ್ರತದ್ವಿಭ್ರಮಾಃ ||

ಬೀಕಾ| ದ್ರಷ್ಟವೇಷು ನೋತುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ,
ಉತ್ತಮಂ-ಉತ್ತಮವಾದಂಥಾದ್ದು. ಕಿಂ-ಯಾವದು? ಮೃಗದೃಶಃ ಸ್ತ್ರೀ
ಯ, ಪ್ರೇಮಪ್ರಸನ್ನಂ-ಪ್ರೇಮ ವಿಶ್ವಸದಿಂದ, ಪ್ರಸನ್ನಂ-ಮನೋಹರವಾ
ದ, ಮುಖಂ-ಮುಖವು, ಫ್ರಾತವ್ಯೇಷ್ವಪಿ ಮೂಃಸೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯ
ವಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ಉತ್ತಮಂ-ಉತ್ತಮವಾದಂಥಾದ್ದು, ಕಿಂ-
ಯಾವುದು? ತದಾದಸ್ಯ ಸವನ-ತತಃ ಆ ಸ್ತ್ರೀಯ, ಆಯ್ಕೆ ಮುಖದ, ಸವನ-
ವಾಯುವು, ಶ್ರಾವ್ಯೋಷು-ಕೇಳತಕ್ಕವುಗಳಲ್ಲಿ, ಉತ್ತಮಂ ಉತ್ತಮವಾದಂ
ಥಾದ್ದು ಕಿಂ-ಯಾವುದು ತದ್ವಚಃ-ತತಃ-ಆ ಸ್ತ್ರೀಯ ವಚಃ-ವಾಕ್ಯ
(ವಾತು), ಸ್ವಾವ್ಯೋಷು-ಆಸ್ವಾದನೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ವರ್ತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ, ಉತ್ತ
ಮಂ-ಉತ್ತಮವಾದಂಥಾದ್ದು. ಕಿಂ-ಯಾವದು, ತದೋಷ್ಠಪಲ್ಲವರಸಃ-
ತತಃ-ಆ ಸ್ತ್ರೀಯ, ಓಷ್ಠಪಲ್ಲವ ಪಲ್ಲವಸದೃಶವಾದ ಓಷ್ಠಗಳ, ರಸ-ರಸವು,
ಸ್ಯುಕ್ತೋಷು-ಸ್ತುತವಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವರ್ತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ, ಉತ್ತ
ಮಂ-ಉತ್ತಮವಾದಂಥಾದ್ದು, ಕಿಂ-ಯಾವದು, ತದ್ವಚಃ-ತತಃ-ಆ ಸ್ತ್ರೀಯ,
ವಚಃ-ಶಬ್ದವು, ಧ್ಯೇಯಂ-ಧ್ಯಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದಂಥಾದ್ದು,
ಕಿಂ ಯಾವುದು, ನವಯೌವನಂ-ನವ-ನೂತನವಾದ, ಯೌವನಂ-ತಾರುಣ್ಯ
ವು ಸಹೃದಯೈಃ-ಸ್ನೇಹಿತರುಗಳಿಂದ ಸರ್ವತ್ರ-ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ, ತದ್ವಿ
ಭ್ರಮಾಃ-ತತಃ ಆ ಸ್ತ್ರೀಯ, ವಿಭ್ರಮಾಃ-ವಿಲಾಸಗಳು, ಧ್ಯೇಯಾಃ-ಧ್ಯಾನ
ಯೋಗ್ಯಗಳಾದಂಥಾವುಗಳು, ಭವಂತಿ-ಆಗುತ್ತವೆ, ಪ್ರಶೋತ್ತರಮಾಲಿ
ಕ ಬಂಕಾಃ. ಪದ್ಮಿನೀನಾಯಿಕಾ

||೭||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಸ್ವರ್ಗ ರೂಪರಸಗಂಧ ಎಂಬ ಈ
ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮುಖವು ಕೃಂಗಾರರಸಕ್ಕೆ ಅಲಂಬನವಾದ ಸ್ತ್ರೀಯಂ
ದಲೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದ್ಭುತೋದರ-
ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನೋಡತಕ್ಕ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದದ್ದಾವುದೆಂದರೆ ಕೇ
ವಲ ಪ್ರೇಮಪ್ರಸನ್ನವಾದ ಸ್ತ್ರೀಮುಖವೇ ಉತ್ತಮವಾದ್ದು. ಸುಗಂಧವ
ಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಃಸೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದಾವುದೆಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀಯಂ
ಬಂಧವಾದ ಮುಖವು ಉತ್ತಮವಾದದ್ದು ಕಿವಿಗಳಿಂದ ಕೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಉ

ತ್ತಮವಸ್ತುವು ಯಾವುದೆಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀಯಮ್ಮದುವಾಕ್ಯಗಳು ರಾಜಕರವಾ
ದ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಪದಾರ್ಥವಾವುದೆಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀಯ ಅಥವಾ
ಮೃತವು ಉತ್ತಮವಾದದ್ದು ಸ್ವರ್ಣಮಾಡುವದರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದದ್ದವು
ದೊಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಕರೀರವು ವೃತ್ತಮವಾದದ್ದು ಸ್ಮರಣೀಯವಾದ
ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದದ್ದವುಂದೊಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀಸವ್ಯಂಧವಾದ ತಾರು
ಣ್ಯವು ಸ್ಮರಣೀಯವಾದದ್ದು ಸ್ನೇಹಿತರುಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ
ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ವಿಲಾಸವು ಧ್ಯಾನಾರ್ಹವಾಗಿರುವಂಥದಾದ್ದುಗುತ್ತ ॥೩॥

ಶ್ಲೋಕ|| ವಿತ್ತಾಶ್ಚ ಲವ್ಯಲಯಸಂಹತಿಮೇಖಲೋತ್ಥಿ ರ್ಘುಂಕಾರ
ನೋವುರಪಂಚಜಿತರಾಜಹಂಸ್ಯ || ಕುರ್ವಂತಿಕಸ್ಯನಮ
ನೋವಿವಶಂತರುಣೋವಿತ್ರಸ್ತಮುಗ್ಧಹರಿಣೀಸದೃ
ಶ್ಯಃಕಟಾಕ್ಷೈಃ ॥ ೪ ॥

ಟೀಕ|| ಚಲದ್ವಯಸಂಹತಿಮೇಖಲೋತ್ಥಿ ರ್ಘುಂಕಾರನೂಪುರವರಾಜಿ
ತರಾಜಹಂಸ್ಯಃ- ಚಲತಃ - ಚಲಿಸುತ್ತಲಿರುವ, ಲಯಃ- ಕಟಾಕ್ಷಗಳ, ಸಂಹತಿ
ಸಮುದಾಯವುಳ್ಳ, ಮೇಖಲಃ-ಎಡ್ಡಾಣ್ಣದವನೆಯಿಂದ, ಉತ್ಥಿ ಹ-ಛಿದ್ರಂಥ,
ರ್ಘುಂಕಾರ- ರ್ಘುಣತ್ವಾಽವುಳ್ಳ, ನೂಪುರ- ಮಂಜೀರಧ್ವನಿಯಿಂದ ಅಥವಾ
ಕಾಲುಕಡಗದ ಶಬ್ದದಿಂದ, ಪಂಚಜಿತ ನೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂಥ, ರಾಜಹಂಸ್ಯಃ-ಕಲ
ಹಂಸೆಗಳಲ್ಲಂಥ, ಎತಃ-ಈ ಪುರೋಕ್ತರಾದ, ತರುಣ್ಯಃ-ತರುಣಸ್ತ್ರೀಯ
ರುಗಳು, ವಿತ್ರಸ್ತಮುಗ್ಧಹರಿಣೀಸದೃಶ್ಯಃ ವಿತ್ರಸ್ತ-ಧಗುಪಟ್ಟಂಥ, ಮು
ಗ್ಧ- ಸಂದರಗಳಾದ, ಹರಿಣೀ-ಜಿಂಕೆಗೆ, ಸದೃಶ್ಯಃ- ಸಮಾನ ಲ್ಲವಾದ, ಕಟಾ
ಕ್ಷೈಃ ಕಡೆಗಣ್ಣಾಭಿಗಳಿಂದ, ಕಸ್ಯ-ಯಾವವುರಾಷವ, ಮನಃ-ಮನಸ್ಸನ್ನು,
ವಿವಶಂ-ಸ್ವಾಧೀನವನ್ನಾಗಿ, ನಕುರ್ವಂತಿ- ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದಿಲ್ಲವು. ಉಪ
ಮಾಸಂಸ್ಪೃಷ್ಠಿ, ವಸಂತತಿಲಕಾವೃತ್ತಂ. ಮುಗ್ಧಾನಯಿಕಾ ॥೪॥

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಾಯಕಾಪ್ರಶಂಸೆ ಹಸ್ತಕಟಕಗಳ
ಚಲನಧ್ವನಿಗಳ ಸಮುದಾಯವುಳ್ಳ ವಡ್ಡಾಣ್ಣ ಕಿಂಕಿಣಿಗಳ ಮನೋಹರ
ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಅಂದರೆ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣದ ಧ್ವನಿಯಿಂದಕೂಡಿದ ಎಡ್ಡಾಣ್ಣಕಿಂ
ಕಿಣಿಗಳ ಮನೋಹರ ಧ್ವನಿಗಳಿಂದ ರಾಜಹಂಸಗಮನಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿ
ಸುತ್ತಲಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಕುರಂಗನೇತ್ರಗಳೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಾಂಜ

ಲ್ಯವಾದ ಆಪಾಂವೀಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಅಂದರೆ ಕಡೆಗಣ್ಣೋಟಗಳಿಂದ ಯಾವ ಪುರುಷನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಾನೆ ಆಕರ್ಷಣೆಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಆಕರ್ಷಣೆಮಾಡಿಯೇ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ||೪||

ಶ್ಲೋ|| ಕುಂಕುಮಪಂಕಕಳಂಕಿತ ದೇಹಾಗೌರವಯೋಧರಕು
ಪಿತಹಾರಾ || ನೂಪುರಹಂಸರಣತ್ವದಸದ್ವ್ಯಾಕಂನವಶೀ
ಕುರುತೇಭುವಿರಾಮಾ || ೯ ||

ಟೀಕಾ|| ಕುಂಕುಮಪಂಕಕಳಂಕಿತದೇಹಾ-ಕುಂಕುಮ-ಕುಂಕ-ಮದ, ಪಂಕ-ಬುರುಡೆಯಿಂದ, ಕಳಂಕಿತ-ಗುರುತಾಗಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದೇಹಾ ಶರೀರವುಳ್ಳಂಥ, ಗೌರವಯೋಧರಕಂಪಿತಹಾರಾ ಗೌರ-ಗೌರ- (ಹೊಂಬಣ) ವರ್ಣವಾದ, ಪಯೋಧರ- ಸ್ತನಗಳಿಂದ, ಕಂಪಿತ- ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಾರಾ- ಮುಕ್ತಾಹಾರಗಳುಳ್ಳ, ನೂಪುರಹಂಸರಣತ್ವದಸದ್ವ್ಯಾ- ನೂಪುರ- ನೂಪುರಗಳೆಂಬುವಂಥ, ಹಂಸ ಹಂಸಗಳಿಂದ, ರಣಾತ್ ಧ್ವನಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸದಸದ್ವ್ಯಾ-ಸದ್ಯ, ಸದ್ಯಶವಾದ ಸದಗಗಳುಳ್ಳಂಥ, ರಾಮಾ-ಸ್ತ್ರೀಯು, ಭುವಿ-ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ, ಕಂ- ಯಾವ ಪುರುಷನನ್ನು ತಾನೆ, ನವಶೀಕುರುತೇ- ಸ್ವಾಧೀನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ ಪರಸ್ಪರ ನೈರಪೇಕ್ಷ್ಯಗಳಾದ, ಉಪಮಾಲಂಕಾರಗಳಿಗೆ ಸಂವೃಷ್ಟಿ ರಥೋದ್ವತಾವೃತ್ತಂ. ||೫||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಆಲಂಬನಕ್ಕೆ ಸಮಾವೇಶದ್ವೀಪನ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ-ಕುಂಕುಮ ಪಂಕದಿಂದ ಶೇಷವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇರುವ ಶರೀರವುಳ್ಳ ಸುರ್ವಣಭಾಷ್ಯಯವಾಗಿಯೂ ಪೀಠವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಸ್ತನಗಳವೇಳೆ ಅಲ್ಲಾಡುತ್ತಿರುವ ಮುಕ್ತಾಹಾರವುಳ್ಳ ರುಣಾತ್ಮಕವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಪಾದಕಟಗಳುಳ್ಳ ಸುಂದರವಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು ಯಾವ ಪುರುಷನನ್ನು ತಾನೆ ವಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸ್ವಾಧೀನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆಂದು ಭಾವವು. ಮೊದಲು ಕೃಂಕಾರರಸಕ್ಕೆ ಆಲಂಬನವಾದ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉದ್ವೀಪನ ವಿಭಾವವೆಂದರೆ ಆ ಸ್ತ್ರೀಸಮ್ಬಂಧವಾದ ಅಲಂಕಾರಾದಿಗಳನ್ನು ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿ ಇದ್ದಾನೆ. ||೬||

ಶ್ಲೋ|| ನೂನಂಹಿತೇ ಕವಿಮಾವಿಪರೀತವಾಚೋಯೇನಿತ್ಯ
ಮಾಹುರಬಲಾ ಇತ್ರಕಾಮಿನೀಸಾಃ || ಯಾಭಿವಿ

ಲೋಲತರತಾರಕದ್ವಿಪ್ರವಾತ್ಯೈಶ್ಚಕ್ರಾದಯೋಽಪಿವಿಜೆ
ತಾಸ್ತೈಽಬಲಾಃಕಥಂತಾಃ || ೧೦ ||

ಪೀಠ|| ಯೇಕವಿವರಾಃ-ಯೇ-ಯಾವ, ಕವಿವರಾಃ- ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಕವಿ
ಗಳು, ಯಾಕಾಮಿನೀಃ- ಯಾಃ- ಯಾವ, ಕಾಮಿನೀಃ- ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳನ್ನು.
ಅಬಲಾಃ- ಬಲವಿಲ್ಲದೆ ಇಲತಕ್ಕಂಥಾವರುಗಳು, ಇತಿ ಹೀಗಿತೆಂದು ಆಹುಃ-
ಹೇಳುತ್ತಾರೋ, ಯಾಧೀಃ- ಯಾವಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಿಂದ, ವಿಲೋಲತರತಾರಕ
ದ್ವಿಪ್ರವಾತ್ಯೈ ವಿಲೋಲತರ-ಅತ್ಯಂತ ಚುಚ್ಚಲವಾದ, ತಾರಕ-ಕರಿಗುಡ್ಡುಗಳ್ಳು,
ದ್ವಿಪ್ರ-ನೇತ್ರಗಳ, ಪಾತ್ಯೈಃ-ನೋಡೋಣವರಿಂದ. ಶಕ್ರಾದಯೋಽಪಿ ಪೇವೇಂ
ದ್ರಾದಿಗಳೂಕೂಡ, ವಿಜಿತಾಃ-ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೋ, ತಾಃ-ಆ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು,
ಅಬಲಾಃ-ಬಲರಹಿತರಾದಂಥಾವರು, ಕಥಂ-ಹೇಗೆ, ಭವಂತಿ- ಆಗುತ್ತಾರೋ,
ತೇಕವಿವರಾಃ-ಆ ಕವಿಶ್ರೇಷ್ಠರು, ವಿಪರಿತವಾಚಾಃ-ವಿಪರಿತ-ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾದ,
ವಾಚಾಃ- ವಾಕ್ಯೈಃ-ಛಂಥಾವರುಗಳು, ನೂನಂಹ- ನಷ್ಟಯಾವಷ್ಟೆ. ವಾಕ್ಯಾರ್ಥ
ಹೇತುಕ ಕಾವ್ಯಲಿಂಗಾಲಂಕಾರಾಃ, ನಾಯಕಾಪ್ರಗಲ್ಭವಸಂತತಿಲಕಾವೃತ್ತಂ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತ್ರೀಪ್ರಕಂಸೆಯನ್ನು ಪರ್ಯಾ
ಯವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ-ಕವೀಶ್ವರರು ಯಾವಸ್ತ್ರೀ
ಯರುಗಳನ್ನು ಅಬಲರು ಅಂದರೆ ಬಲಹೀನರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆಯೋ.
ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು ಚಾಂಚಲ್ಯ ದ್ವಿಪ್ರವಾತದಿಂದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳು ವಶೀಕರ
ಣರಾಗಿದ್ದಾರೆಯೋ ಅಂಥಾ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳನ್ನು ಅಂದರೆ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ
ನ್ನು ಜೈಸಿ ತಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಬಲಶಾಲಿಗಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯ
ರುಗಳನ್ನು ಕವೀಶ್ವರರು ಬಲಹೀನರೆಂದು ವ್ಯತ್ಯಾಸದ ಮಾತುಗಳನ್ನು
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದುನಿಶ್ಚಯ ಅಂದರೆ ಯದ್ಯಪಿ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಿಗೆ ಅಬ
ಲರೆಂಬುವಂಥ ಹೆಸರು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಬಂದದ್ದು ಇವರು ತಮ್ಮ ವಾಂ
ಚಲ್ಯ ಕಟಾಕ್ಷವೀಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಇ. ದ್ರಾದಿಗಳನ್ನೂ ವಶೀಕರಣ ಮಾಡಿಕೊ
ಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. || ೧೦ ||

ಶ್ಲೋ|| ನೂನಮಾಜಾ ಕರಸನ್ಯಾಸು ಭುಗ್ರನೋಮಕರ
ದ್ವಜಃ || ಯತಸ್ತನ್ನೇತ ಸಂಜಾರಸೂಚತೇಷುಪ್ರ
ವರ್ತತೇ || ೧೧ ||

ಪೀಠಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೧೦೧

ಬೀಕ.॥ ಸುಭ್ರವಃ-ಸ್ವೀಗೇ, ಮಕರಧ್ವಜಃ- ಮನ್ಮಥನು, ಆಜ್ಞಾಕರಃ- ದೂತನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ನೂನಂ ನಿಶ್ಚಯವು, ಯತಃ-ಯಾವಾರಣದವನಿಂದ, ತನ್ನೇತ್ರವಂಜಿರವಾಚಿತೇಷು ತತಃ-ಆ ಸ್ತ್ರೀಯು, ನೇತ್ರ- ಕಣ್ಣುಗಳ ಸಂಚಾರ-ಜಲನೆಯಿಂದ, ಸೂಚಿತೇಷು-ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ಪ್ರವರ್ತತೇ- ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಾನೋ, ವೃತ್ತಮಾನುಷ್ಠುಭಂ- ನಾಯಕಾದರ್ಶನ ಮಾತ್ರಕಾಮೋದ್ವಿಗ್ನವರ್ಣನಾತ್. ಉದ್ವಿಗ್ನವಾಚ್ಯವಿಭಾವಃ. ಕಾವ್ಯ ಲಿಂಗಾಲಂಕಾರಃ || ೧೦೧ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ — ಉತ್ತಮವಾದ ನಾಯಕಾದರ್ಶನದಿಂದ ಮನ್ಮಥನೂ ದ್ರೇಕವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ—ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಿಗೆ ಮನ್ಮಥನು ಆಳಾಗಿವಾನೆ ಅವರು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಅದು ಹೇಗಂದರೆ—ಯಾವ ಯೋಗಿ ಜನಗಳನ್ನಾದರೂ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು ತಮ್ಮ ಕಡೆಗಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡುತ್ತಾರೋ ಆ ಯೋಗಿಜನಗಳಿಗೆ ಕಾಮವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾರಣದ ದೇಯಿಂದ ಮನ್ಮಥನು ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ವಶವರ್ತಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಭಾವವು. || ೧೦೧ || ಕೇಕಾಂಕ್ಷಂಯಮಿಚ್ಛತೀರಪಿಸರಂ ಪಾರಂಗತೇಲೋ

ಚನೇಹ್ಯಂತವಕ್ತ್ರಮಪಿಸ್ಯಭಾವಕುಚಿಭಿಃ ಕೀರ್ಣಂ
ದ್ವಿಜಾನಾಗಣೈಃ || ಮುಕ್ತಾನಾಂಸತತಾಧಿವಾನರಾ
ಚಿರಾ ವಕ್ಷೋಜಕುಂಭಾವಿವಾವಿತ್ಪಂತಸ್ವಿವಪುಃಪ್ರ
ಕಾಂತಮಪಿತೇರಾಗಂಕರೋತ್ಥೀವನಃ || ೧೦೨ ||

ಬೀಕ.॥ ಕೇಶಃ-ಶಿಶೋರುಹಗಳು ಅಂದರೆ ತಲೆಕೂದಲುಗಳು, ಸುಯಮಿಷಃ- ಸುಯಮನಗಳುಂಟಾದವುಗಳು. ನೋಡನೇ- ನೇತ್ರಗಳೂಕೂಡ, ಶ್ರುತೇ-ವೇದದ, ಪರಂಪಾರಂ-ಅತ್ಯವತ್ತು, ಗತೇ-ಹೊಂದಿರತಕ್ಕವುಗಳು, ಅಂತರ್ವಕ್ತ್ರಮಪಿ-ಮುಖಮಧ್ಯವೂಕೂಡ, ಸ್ವಭಾವಶುಚಿಭಿಃ-ಸ್ವಭಾವನಿಷರ್ಗದಿಂದ, ಶುಚಿಭಿಃ-ಪವಿಶುದ್ಧಗಳಾದ ದ್ವಿಜಾನಾಂ-ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ, ಗಣೈಃ-ಸಮೂಹಗಳಿಂದ, ಕೀರ್ಣಂ-ನ್ಯಾಪ್ತವಾದಂಥಾದ್ದು, ತಮಾ-ಈ, ವಕ್ಷೋಜಕುಂಭಾ- ಕುಂಭಸದೃಶಗಳಾದಪುರೋಜಗಳು ಮುಕ್ತಾನಾಂ-ಜೀವನ್ಮುಕ್ತರಾದಂಥಾವುಗಳ, ಸತತಾಧಿವಾಸರುಚಿರಾ ಸತತ-ನಿರಂತರದಲ್ಲೂ, ಅನಿವಾಸ ಸತವಾಸಗಳಿಂದ, ರುಚಿರಾ - ಮನೋಹರಗಳಾದಂಥಾವುಗಳು, ಹೇತ

ನೈಃ ಎಲೈ ಸ್ತ್ರೀಯೆ, ತೇನಿನ್ನ, ವಪುಃ ಶರೀರವು, ಪ್ರಶಾಂತಮುಖ- ಶಾಂತಿ
ಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅದ್ವಾಗ್ಯ, ನಃ ನಮ್ಮಗಳಿಗೆ, ರಾಗಂ- ಅನುರಾಗವನ್ನು,
ಕರೋತೈವ- ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಲೇ ಇದೆ. ಕೇಶಾಃ ಕೂದಲುಗಳು, ಸಂಯು
ಮಿನಃ- ಪರಸ್ಪರಮಂಶ್ಚಿಷ್ಟಗಳಾದಂಥಾವುಗಳು, ಲೋಚನೇ ನೇತ್ರಗಳು, ಶ್ರು
ತೇಃ- ಕರ್ಣ, ಮಂವಾರಾ- ಕೊನೆಯನ್ನು. ಗತೇ- ಹೊಂದಿರತಕ್ಕಂಥಾವುಗ
ಳು, ಅಂತರ್ಮುಖ- ಮುಖಮುಖ್ಯವೂಕೂಡ, ಸ್ವಭಾವಶುಚಿಧಿಃ- ಸ್ವಭಾ
ವ- ನೈಜವಾಗಿ, ಶುಚಿಧಿಃ- ಶುಭ್ರಗಳಾದಂಥ, ದ್ವಿಜಾನಾಂಗಳೈಃ ದ್ವಿಜಾನಾಂ-
ಹಲ್ಲುಗಳ, ಗಣೈಃ- ಗುಂಪುಗಳಿಂದ, ಕೇರಂ- ವ್ಯಾಪ್ತವಾದಂಥಾದ್ದು, ಇಮಾ
ಈ ಪರದೃಶ್ಯಮಾನವಾದಂಥಾ, ವಕ್ಷೋಜಕುಂಭಾ- ಕುಂಭದೃಶ್ಯಮಾದ ಕುಬ್ಜ
ಗಳು, ಮುಕ್ತಾನಾಂ- ಮುತ್ತುಗಳ, ಸತತಾಧಿವಾಸರೂಪಿಣಿ ಸತತ ನಿರಂತರ
ದಲ್ಲೂ, ಅಧಿವಾಸ- ಇರೋಣದರಿಂದ, ರುಚಿರಾ- ಮನೋಹರಗಳಾದಂಥಾವು
ಗಳು, ಹೇತನ್ವಿ ಎಲೈ ಸ್ತ್ರೀಯೆ, ತೇನಿನ್ನ, ವಪುಃ- ಶರೀರವು, ನಃ ನಮ್ಮಗ
ಳಿಗೆ, ರಾಗಂ- ಅನುರಾಗವನ್ನು, ಕರೋತೈವ - ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಲೇ ಇದೆ.
ಶ್ಲೇಷಭಿತ್ತಿಕಾಢ್ಯವಸಿತವಿರೋಧಾಭಾಸಾಲಂಕಾರಃ. ವೃತ್ತಮುಖಜಾತಿಃ
ಉತ್ತಮಾನಾಯಕಃ ಲಕ್ಷಣಂ ಶೃಂಗಾರತಿಲೇಖಂ || ೧೭ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ- ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ಆವಯವಗಳನ್ನು ನೋಡಿ
ಶ್ಲೇಷಾಲಂಕಾರದಿಂದ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕೇಶಗಳು ಸಂಯುಮವಾಗಿವೆ.
ಅಂದರೆ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಒತ್ತುಗಿದೆ ಕಣ್ಣುಗಳು ಕ್ರೂರಿಗಳ ಕೊನೆಯನ್ನು
ಹೊಂದಿವೆ (ಅಂದರೆ) ವೇದಾಂತವನ್ನು ನೋಡಿದೆ ಆಕರ್ಷಾಂತವಾಗಿವೆ.
ಮುಖದಲ್ಲಿ ದ್ವಿಜಗಣವಿಂದಕೂಡಿದೆ ಹಲ್ಲುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದೆ ಸ್ತನಗಳು ಮು
ಕ್ತಾಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿವೆ. ಮುತ್ತುಗಳ ಹಾರದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂ
ಡಿವೆ. ಕಿರೀರವು ಅತಿಶಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಕೀರಿಯಾಗಿ ಉಭ
ಯಾರ್ಥಬೋಧಕಗಳಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದ
ರಿಂದ ವಿರೋಧಾಭಾಸವಾಗಿಧೆ. ಸಂಗತ ವಿರೋಧದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧತೋ
ರುವಂತೆ ವರ್ಣನೆಮಾಡಿದ್ದಾನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. || ೧೭ ||

ಶ್ಲೋ|| ಮುಗ್ಧೇಧಾನುಷ್ಕೃತಾಕೇಯಮಪೂರ್ವಾತ್ವಯಿದೃ
ಶ್ಯತೇ | ಯಯಾವಿದ್ಯಸಿಚೇತ್ರಾಂಸಿಗುಣೈರೈವನಿ
ಸಾಯಕೈಃ || ೧೮ ||

ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೧೦೩

ಟೀಕಾ || ಹೇಮುಗ್ಧೇ - ಎಲೈ ಸುಧರಣಾಧರ್ಮಿಣಿ, ತ್ವಯಾ - ನಿನ್ನಲ್ಲಿ, ಅಪೂರ್ವಾ - ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ಶರಾವಂಧ, ತಯಂ - ಈ, ಧನುಷ್ಯತಾ - ಧನುರ್ಧಾರಿತ್ವವು, ದೃಶ್ಯತೇ - ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಸಾ - ಆ ಧನುರ್ಧಾರಿತ್ವವು, ಕಾ - ಯಾವದು, ಯಯಾ - ಯಾವ ಧನುರ್ಧಾರಣತಾ ಹೇತುವಿನಿಂದ, ಜೇತಂಸಿ - ಜನಗಳ ಮನಸ್ಸುಗಳನ್ನು. ಗುಣೈರೇವ-ಗುಣಗಳಿಂದಲೇ, ನಿಧ್ಯಸಿ- ಹೊಡೆಯುತ್ತಲಿದ್ದಿ, ಸಾಯುಕ್ಯಃ ಬಾಣಗಳಿಂದ, ನವಿಧ್ಯಸಿ- ಹೊಡೆಯುವನಿಲ್ಲಾ, ಚತುರ್ಥವಿಭಾವನಾಲಂಕಾರಃ. ವೃತ್ತಮಾನುಷ್ಯಭ. ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಹೇತುಕ ಕಾವ್ಯಲಿಂಗಾಕಾರಃ. ಅತ್ರಗುಣಯೋಃ ಶ್ಲೇಷಭತ್ತಿಕಾಛೇದಾಧ್ಯವಸಾಯ ಮೂಲಾತಿಶಯೋಕ್ತಿ ನಿಫರ್ಯಾದನಿತ್ಯ ನಯೋರಂಗಂಗೀ ಭಾವೇನ ಾಕರಃ ಉಪಮಾನ್ಯಾದುಪಮೇಯಸ. ಅಧಿಕೃತವರ್ಣನಾದ್ಯಂತಿರೇಕಾಲಂಕಾರಧ್ವನಿರ್ವ್ಯಜ್ಯತೇ ನಾಯಿಕಾ ಸೌಂದರ್ಯಶಾಲಿನೀ | ೧೩ |

ತಾತ್ಪರ್ಯ - ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಸೌಂದರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಜನಗಳೆಲ್ಲರೂ ಮೋಹಿತರಾಗುತ್ತಾರೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೆ ದರೆ- ಎಲೈಸ್ತ್ರೀಯೇ ಈ ಅಪೂರ್ವವಾದ ಧನುರ್ವಿದ್ಯವನ್ನು ಹೇಗೆ ಕಲಿತುಕೊಂಡಿದ್ದಿ? ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಧನುರ್ಧಾರಿಗಳು ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಗುಣವನ್ನು ವರಿಸಿ ಅಂವರೇಷಿತರಾಗಿ ಆದರಲ್ಲಿ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ಹೊಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ನೀನಾದರೋ ನಿನ್ನ ವಿವ್ಯಾಜದಿಂದ ಬಾಣವಿಲ್ಲದೇ ಬರಿಗುಣದಿಂದಲೇ ಹೊಡೆಯುತ್ತಾಯೆನ್ನಿ ಆದ್ದರಿಂದ ಹನನಸಾಧಕವಾದ ಬಾಣವಿಲ್ಲದೇ ಹೊಡೆಯುವುದರಿಂದ ಅಪೂರ್ವವಿದ್ಯಾಬಾಹತಯವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಜನಗಳು ಮೋಹಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

| ೧೩ |

ಶ್ಲೋ || ಸತಿಪ್ರದೀಪೇನಾತ್ಮಗ್ನೌ ಸತ್ಸುತಾರಾಮಣೀಂದುಷು ||

ವಿನಾಮೀಮ್ಯಗಣಾಬಾಹ್ಯಾತಮೋಭೂತಮಿದಂಜಗತ್

ಟೀಕಾ || ಪ್ರದೀಪೇ - ಪ್ರಕಾಶವಾದದೀಪವು, ಸತಿ - ಇರುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಅಗ್ನೌ - ಪ್ರಜ್ವಲಿಸಲಾಗಿಯು, ಸತಿ - ಇರುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ತಾರಾಮಣೀಂದುಷು - ತಾರಾ - ನಕ್ಷತ್ರಗಳು, ಮಣಿ - ರತ್ನ, ಇಂದುಷು - ಚಂದ್ರ, ಇವರುಗಳು, ಸತ್ಸು - ಇರುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಮೇ - ನನಗೆ, ಮೃಗಶಾಬಾಹ್ಯಾ - ಮೃಗ ಜಿಂಕೆಯಾಶಾಬ - ಮರಿಯು, ಅಹ್ಯಾ - ನೇತ್ರಗಳೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ನೇತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀ

ಯಿಂದ, ಎನಾ- ಎನಾಯಿಸಿ, ಇದಂಜಗತೆ- ಈ ಲೋಕವು, ತಮೋಭೂತಂ- ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವದಾಗಿ, ದೃಶ್ಯತೇ- ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಸಂಬಂಧಿಸ್ತು ಸಂಬಂಧೋಕ್ತಿ ರತಿಶಯೋಕ್ತಿಃ || ೧೪ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ- ಕಾಮಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಸುಂದರಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು ಇಲ್ಲದೆಯಿದ್ದರೆ ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲವೆಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆದು ಹೇಗಂದರೆ- ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶವಾಗಿ ದೀಪಗಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸಿನೋಪಾಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಲಿದ್ದರೂ ನಕ್ಷತ್ರಗಳೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಳೆಯುವ ಚಂದ್ರನಕಾಂತಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಕಾಂತಿಗಳುಳ್ಳ ಜಾತಿ ರತ್ನಗಳು ವಜ್ರಗಳು ಮುಂತಾದ ಮಾಣಿಕ್ಯಗಳಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಕುರಂಗ ನೇತ್ರದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಚಲ್ಯದೃಷ್ಟಿವುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯು ಇಲ್ಲದೆಯಿದ್ದರೆ ಇಷ್ಟು ಪ್ರಕಾಶವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲಾ ಕತ್ತಲೆ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಲಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅಂದರೆ ಎಷ್ಟು ಐಶ್ವರ್ಯವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಸ್ತ್ರೀಯು ಇಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ ಕತ್ತಲೆ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡ ಮನೆಯಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. || ೧೪ ||

ಶ್ಲೋ|| ಉದ್ವೃತ್ತಸ್ತನಭಾರವಿಷತರಳಿನೇತ್ರೇಚಲಿಭೂಲತೇರಾಗಾಧಿಸ್ಥಿತಮೋಷ್ಠಿವಲ್ಲವನಿಂನಂಕೂರ್ವಂ ತುನಾಮವ್ಯಥಾ || ಸೌಭಾಗ್ಯಾಕ್ಷರಮಾಲಿಕೇವಲಿಖತ್ರಾಪುಷ್ಪಾಯುಧೇನನ್ವಯಂವದ್ಯಸೌಧಪಿಕರೋತಿ ಕಾಮಮಧಿಕುರೋಮಾವಳೀಕೇನವಾ || ೧೫ ||

ಟೀಕು|| ಹೇತರಳೇ- ಎಣ್ಣೆ ಚಂಚಲವಾದ ಸ್ತ್ರೀಯೆ. ಉದ್ವೃತ್ತಸ್ತನ ಭಾರವಿಷಃ- ಸ್ತನ- ಕುಜಗಳ, ಭಾರವಿಷಃ- ಭಾರವೂ, ಚಲೇ- ಚಂಚಲವಾದ, ನೇತ್ರೇ ನೇತ್ರಗಳೂ, ಭೂಲತೇ-ಲತಾಸದೃಶಗಳಾದ ಹುಬ್ಬುಗಳೂ, ಇದಂ- ಈ ಪುರೋವೃತ್ತಿಯಾದಂಥ ರಾಗಾಧಿಸ್ಥಿತಂ-ರಾಗ-ಆರಾಧಿಸಿದಿಂದ, ಅಧಿಸ್ಥಿತಂ-ವ್ಯಾಪ್ತವಾದಂಥ, ರಾಗಾಧಿಸ್ಥಿತಂ ರಾಗ-ದ್ವೇಷದಿಂದ. ಅಧಿಸ್ಥಿತಂ-ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವಂಥ, ಓಷ್ಠಿವಲ್ಲವಂ-ವಲ್ಲವಸದೃಶವಾದ ತುಟಿಯೂ ವ್ಯಥಾಂ-ಮನೋವ್ಯಥೆಯನ್ನು, ಕುರ್ವಂತುನಾಮ-ಉಂಟುಮಾಡಲಿ, ಪುಷ್ಪಾಯುಧೇನ-ಮನ್ಮಥದಿಂದ, ಸೌಭಾಗ್ಯಾಕ್ಷರಮಾಲಿಕೇವ- ಸೌಭಾಗ್ಯ-ಐಶ್ವರ್ಯಚಿಹ್ನೆಗಳ

14 ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೧೦೫

ಛಾಂದ, ಅಕ್ಷರಮಾಲಿಕೆ-ವ-ಅಕ್ಷರಪುಂಡಗಲೋ ಎಂಬುವಹಾಗೆ, ಲಿಖಿತ-ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಂಥ, ರೋಮಾ ಸಳಿ-ರೋಮ-ರೋಮಗಳ, ಆವಳಿ-ಪಜ್ಜಿಯು, ಸ್ವಯಂ-ತಾನು, ಕೇನಮ-ಯಾವಕಾರಣದ್ದೆಸೆಯಿಂದ, ಮಧ್ಯಸ್ಥಾಪಿ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವಂಥಾದ್ದಾದ್ದಿಗೂ ದರೂ, ಅಧಿಕಂ-ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ತಾಪಂ-ಸಂತಾಪವನ್ನು, ಕರೋತಿ-ಮಾಡುತ್ತದೆ, ಶ್ಲೇಷಃ-ಧ್ಯವಸಿತವದಾರ್ಥ-ಆತುಕ ಕಾವ್ಯಲಿಂಗಾಕಾರ-ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾಲಂಕಾರಶ್ಚ-ಅನಯೋಃ ಪರಸ್ಪರನೈರವೇಕ್ಷ್ಯತ್ವಂ ಸೃಷ್ಟಿಃ. ನಾಯಕಾಸೌಂದರ್ಯವರ್ಣನಾನಾಮಸೌಶೀಲ್ಯಾಭ್ಯಗುಣಃ, ಶಾರದಾ ಲವಿಕ್ರೇದಿತಂವೃತ್ತಂ. ||೧೫||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಭಂಗ್ಯತರವಾಗಿ ನಾಯಕಾ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ-ಒಬ್ಬನಾಯಕಿಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿ ಕಾಮುಕ ಪುರುಷನು ಹೇಳುವದೇನಂದರೆ. ಶೃಂಗಾರವಿಲಾಸದಿಂದ ಎಲೈ ಚಂಚಲಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯೆ, ನಿನ್ನ ಉನ್ನತವಾದ ಕುಚಭಾರವು, ತರಳವಾದ ಕಟುಹ್ನಗಳಿ, ಲತಾಸವ್ಯವಾದ ಹುಬ್ಬುಗಳು, ಪಲ್ಲವದೃಶವಾದ ಕೆಂಪಾದತುಟಿಯು ಮನೋವೃಥೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವದು ನ್ಯಾಯವೇ ಸರಿ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿತವಾಗಿರುವ ಸೌಭಾಗ್ಯಾಕ್ಷರ ಪಜ್ಜಿಯೋ ಎಂಬುವ ಕಾಗಿರುವ ನಿನ್ನ ರೋಮರಾಜಿಯು ಯಾವ ಹೇತುವಿನದೇಸೆಯಿಂದ (ಯಾವ ಕಾರಣದ ದೇಸೆಯಿಂದ) ಮನಸ್ಸಿಗೆ ವೃಥೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತೆ ಆಂದರೆ ಸೌಂದರ್ಯ ಶಾಲಿನಿಯಾದ ಸ್ತ್ರೀದರ್ಶನದಿಂದ ಕಾಮುಕಪುರುಷನಿಗೆ ಕಾಮಸಂತಾಪವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ||೧೫||

ಶ್ಲೋ|| ಮುಖೇನಚಂದ್ರಕಾಂತೇನಮಹಾನೀಲೈಶ್ಚಿರೋರುಹೈಃ || ಕರಾಭ್ಯಾಂಪದ್ಮರಾಗಾಭ್ಯಾಂರೇಜೇಮಣಿಮಯಿವಸೌ || ೧೬ ||

ಟೀಕು | ಚಂದ್ರಕಾಂತೇನ-ಚಂದ್ರನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಂತಿವುಳ್ಳಂಥ, ಚಂದ್ರಕಾಂತೇನ-ಚಂದ್ರಕಾಂತಿ ಮಣಿಸ್ವರೂಪವಾದಂಥ, ಮುಖೇನ ಮುಖದಿಂದಲೂ, ಮಹಾನೀಲೈಃ-ಮಹಾ-ಅಧಿಕವಾಗಿ, ನೀಲೈಃ ಕಪ್ಪಾದಂಥ, ಮಹಾನೀಲೈಃ-ಚಂದ್ರನೀಲಮಣಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವಾದಂಥ, ಶಿರೋರುಹೈಃ-ಕೇಶಗಳಿಂದ, ಪದ್ಮರಾಗಾಭ್ಯಾಂ ಪದ್ಮ-ಕಮಲದ, ರಾಗಾಭ್ಯಾಂ-ಅರುಣ್ಯದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಅರುಣ್ಯವುಳ್ಳಂಥ, ಪದ್ಮರಾಗಾಭ್ಯಾಂ-ಪದ್ಮರಾಗಮಣಿಸ್ವರೂಪಗ

ಭಾದಂಥ, ಕರಾಭ್ಯಾಂ- ಹಸ್ತಗಳಿಂದ, ಸಾ- ಆ ಸ್ತ್ರೀಯು, ಮಣಿಮಯಾ-
ರತ್ನಸ್ವರೂಪವಾಗಿ (ವಿಕಾರವಾ), ರೇಜೀ- ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಶ್ಲೋಕಾಂಶಂ
ಕಾರಃ ಅನುಷ್ಠುಭವೃತ್ತ. ಪರಿಣಾಮಾಲಂಕಾರಧ್ವನಿವ್ಯಾಜ್ಯತೇ, || ೧೬ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಸ್ತ್ರೀಯು ರತ್ನಸ್ವರೂಪವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾಳೆಂಬ
ವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಅದು ಹೇಗಂದರೆ-ಚಂದ್ರಕಾಂತಿಮಣಿಸ್ವರೂಪ
ವಾದಂಥಾ ಮುಖವಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರನೀಲವಣಿಗಳ ಸದೃಶಗಳಾದ ಕೇಶ
ಗಳಿಂದಲೂ, ಪದ್ಮರಾಗ ಮಣಿನುಯು ಪದ್ಮಗಳಿಂದಲೂ, ಸ್ತ್ರೀಯು ಮಣಿ
ವಿಗ್ರಹವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾಳೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. || ೧೬ ||

ಶ್ಲೋ|| ಗುರುಣಾಸ್ತನಭಾರೇಣಮುಖಚಂದ್ರೇಣಭಾವ್ವಿತಾ ||

ಶನೈಶ್ಚ ರಾಭ್ಯಾಂಪಾದಾಭ್ಯಾಂರೇಜೀಗ್ರಹಮಯೀವಸಾ

ಟೀಕಾ| ಗುರುಣಾ-ಗುರುವಾದಂಥ, ಗುರುಣಾ ಸ್ಥೂಲವಾದಂಥ, ಸ್ತನ
ಭಾರೇಣ-ಸ್ತನ-ಉರೋಜಗಳ, ಭಾರೇಣ ಭಾರದಿಂದ, ಭಾವ್ವಿತಾ-ಪ್ರಕಾಶಿಸು
ತ್ತಿರುವ ಮುಖಚಂದ್ರೇಣ-ಚಂದ್ರನೋವಾದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮುಖದಿಂದ,
ಮುಖಚಂದ್ರೇಣ-ಮುಖ-ಮುಖವೆಂಬುವಂಥ, ಚಂದ್ರೇಣ-ಚಂದ್ರನಿಂದ
ಲೂ, ಶನೈಶ್ಚ ರಾಭ್ಯಾಂ-ಶನೈಶ್ಚರವಾದ ಶನೈಶ್ಚ ರಾಭ್ಯಾಂ-ಶನೈಶ್ಚ ಮೆಲ್ಲಗೆ,
ಪಾದಾಭ್ಯಾಂ-ಪಾದರಿಶುತ್ತಿರುವ, ಪಾದಾಭ್ಯಾಂ-ಪಾದಗಳಿಂದ ಸಾ-ಆ ಸ್ತ್ರೀ
ಯು, ಗ್ರಹಮಯೀ-ಚಂದ್ರದಿಗ್ರಹಗಳ ರೂಪವಾಗಿ, ರೇಜೀ-ಪ್ರಕಾಶ
ಿಸುತ್ತಲಿದ್ದಾಳೆ || ೧೭ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಸ್ತ್ರೀಯು ತನ್ನ ಅವಯವಾಶ್ರಯವೆಲ್ಲ ಗ್ರಹಗಳೋ
ನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ-ಮುಖಚಂದ್ರನಿಂ
ದಲೂ, ಗುರುಕುಚಗಳಿಂದಲೂ, ಶನೈಶ್ಚರವಾದ ಪಾದಗತಿಯಿಂದಲೂ
ಗ್ರಹಗಳಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಅಂದರೆ ಮುಖ ಚಂದ್ರೇಣ ಅನ್ನುವ
ಪದವಿಂದಲೂ, ಗುರುಣಾಸ್ತನಭಾರೇಣ ಎಂಬುವಪದವಿಂದಲೂ ಪ್ರಥಮೋ
ದ್ವಿಷ್ಟಪದಗತವಾದ ಗುರುವಿನಿಂದಲೂ, ಶನೈಶ್ಚ ರಾಭ್ಯಾಂಪಾದಾಭ್ಯಾಂ
ಎನ್ನುವದರಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ಶನೈಶ್ಚರ ಎಂಬುವ ಪದವಿಂದ ಶನೈಶ್ಚರ
ಗ್ರಹದಿಂದಲೂ, ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾಳೆಂದು ಶಬ್ದಶ್ಲೇಷದಿಂದ ಅರ್ಥಾಂತರ
ಪರಿಶಲ್ಪನಾಬಲದಿಂದ ಗ್ರಹಗಳಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾಳೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ಪೀಠಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೧೦೩

ಶ್ಲೋ|| ತಸ್ಯಾಽಪ್ತನೌಯಮಿಭಿನ್ಯಾಜಫನಂಚಹಾರಿವಕ್ತ್ರಂಚ
ಚಾರುತವಚಿತ್ತಕಿಮಾಕುಲತ್ವಂ || ಪುಂಸ್ಯಾಂಕುರುಷ್ವ
ಯದಿಡೇಷುತವಾಸ್ಮಿವಾಂಛಾಪುಣ್ಯೈರ್ವಿನಾನಕಿಭ
ವಂತಿ ಸಮೀಹಿತಾರ್ಥಾಃ || ೧೪ ||

ಟೀಕಾ|| ತಸ್ಯಾಃ-೪ ಸ್ತ್ರೀಯ, ಘನಾಯದಿ- ನಿಬಿಡವಾದಂಥ, ಸ್ತನೌ
ಸ್ತನಗಳು, ಜಫನಂಚ-ಮುಖವೂಕೂಡ, ಹಾರಿ-ಮನೋಲಾಸನನ್ನು, ಅಪ
ಹಾರ ಮಾಡತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು, ಹೇಚಿತ್ತ - ಎಲೈಮನಸ್ಸೆ, ತವ-ನಿನಗೆ, ಆಕುಲ
ತ್ವಂ-ವ್ಯಾಕುಲತ್ವವು, ಕಿಂ-ಯೇನುಪ್ರಯೋಜನವು, ತವ-ನಿನಗೆ, ತೇಷು-ಕು
ಚಜಫನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ, ವಾಂಛಾ-ಅಪೇಕ್ಷೆಯು, ಅಸ್ತಿಚೇತಃ-ಇರುವಂಥಾದ್ದು
ದರೆ, ಪುಣ್ಯಂ-ಧರ್ಮವನ್ನು, ಕುರುಷ್ವ-ಮಾಡು, ತಥಾಹ-ಅದಯುಕ್ತವೇ
ಸರಿ, ಪುಣ್ಯೈರ್ವಿನಾ-ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳಿಂದ, ವಿನಾ-ಇಲ್ಲಿ, ಸಮೀಹಿತಾರ್ಥಾಃ-
ಸಮೀಹಿತ-ಇಷ್ಟವಾದಂಥ, ಅರ್ಥಾಃ-ಪ್ರಯೋಜನಗಳು, ನಭವಂತಿ-ಆಗುವ
ಿಲ್ಲ ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತೃಲಂಕಾರಧ್ವನಿಃ. ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರಃ.
ನಾಮಕಾ ಸಾಂದರ್ಭಶಾಲಿನೀ ವಸಂತತಿಲಕಾವೃತ್ತಂ. || ೧೪ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಸ್ತ್ರೀಯ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣನೆ
ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗಂದರೆ=ಸ್ತ್ರೀ ಸುಬಂಧವಾದ ಪರಸ್ಪರ ಒತ್ತಾಗಿ
ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಸ್ತನಗಳು ಮತ್ತು ಜಫನ ಪ್ರದೇಶವೂ ಸೌಂದರವಾದ
ಮುಖವೂ ಪುರುಷರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅಪಹಾರಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಎಲೈ
ಮನಸ್ಸೆ ಇವುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಯೂತಕ್ಕೇಚಲಪಡುತ್ತಿ. ಚಲದಿಂದ ವಿನಾ
ಪ್ರಯೋಜನವು ನಿನಗೆ ಸ್ತ್ರೀಯು ಸ್ತನ ಜಫನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇರುವ
ದಾದರೆ ಪುಣ್ಯ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಸರಿ. ಪುಣ್ಯ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿನ ಇಷ್ಟಾ
ರ್ಥಗಳು ಲಭಿಸುವದಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. || ೧೪ ||

ಶ್ಲೋ|| ಇವೇತ್ರಾರುಣ್ಯ ಶ್ರೀನವಪರಿಮಳಾಃ ಪೌಢಸುರತ
ಪ್ರತಾಪಪ್ರಾಂಭಾಃ ಸ್ಮರವಿಜಯದಾನಪ್ರತಿಭುವಃ ||
ಚಿರಂಚೇತಶ್ಚೋರಾಅಭಿನವವಿಕಾರೈಕ ಗರುಷೋವಿ
ಲಾಕುನ್ಯಾಪಾರಾಃ ಕಿವಪಿನಿಜಯಂತೇವ್ಯಗದ್ಯಕಾಂ ||

ಬೇಕು|| ತಾರುಣ್ಯ ಶ್ರೀನವಪರಿಮಳಃ-ತಾರುಣ್ಯ ಶ್ರೀ-ಯೌವನಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ. ನವಪರಿವ-ಳಃ ನವ-ನೂತನವಃ. ಪರಿವ-ಳಃ-ಸೌಭಾಗ್ಯವಿಶೇಷವುಳ್ಳಂಥ. ಪ್ರೌಢಮತಸ್ತತಾವಮ್ರಂಭಃ-ಪ್ರೌಢಮತ ಪ್ರದಂಡಮತದ. ಪ್ರತಾಪ-ಸಾಮರ್ಥ್ಯದ, ಪ್ರಾಂಭಾ-ಉಪಕ್ರಮಗಳುಳ್ಳಂಥ, ಸ್ಮರವಿಜಯದಾನಪ್ರತಿಭಾವ-ಸ್ಮರ-ಮನ್ಮಥನಿಗೋಸ್ಕರ, ವಿಜಯದಾನ-ಜಗಜ್ಜಯದಾನಕ್ಕೆ, ಪ್ರತಿಭಾವ-ಹೊಣೆಗಾರರಾದ, ಚಂ-ಬಹುಕಾಲ, ಜೇತು-ಮನಸ್ಸನ್ನು, ಜೋರಾಃ ಅಪಹರಮಾತುಮಂಥ ಅಧಿನವವಿಕಾರೈಕಗುರವಃ-ಅಧಿನವ-ನೂತನಗಳಾದ, ವಿಕಾರ-ಭಯಕಂಪಾರುಕಂಠಾದಿಗಳಿಗೆ, ವಿಕ-ಮುಖ್ಯಳಾದ, ಗುರವಃ-ಉಪದೇಷ್ಟೃಗಳಾದ, ವ್ಯುಗದ್ಯಶಾಂ-ಜಂಕೆಯ-ಕಣ್ಣಿನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ, ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ, ಇಮೇ-ಈ ಪೂರೋಕ್ತಗಳಾದ, ವಿಲಾಸವ್ಯಾಪಾರಾಃ-ವಿಲಾಸ-ಶೃಂಗಾರಚೇಷ್ಟೆಗಳ, ವ್ಯಾಪಾರಾಃ ಕಾರ್ಯಗಳು, ಕೆಮುಖ-ಅನಿರ್ದಾಷ್ಟ್ಯವಾಗಿ, ವಿಜಯಂತೇ-ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತವೆ. ಶಿಖರಣೇವೃತ್ತ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಯೌವನ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾನಂತರವುಂಟಾಗುವ ಶೃಂಗಾರ ಚೇಷ್ಟೆಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ= ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಿಗೆ ಯೌವನ ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ನೂತನವಾದ ಕಾಂತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಸುರತಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೌಢವಾದ ಆರಂಭವುಳ್ಳವಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಬಹುಕಾಲ ಯೌವನಪುರುಷರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆವರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಅವರುಗಳ ವಿಲಾಸ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಗುರುಗಳು ಆಗಿವೆ ಮನ್ಮಥನಿಗೆ ಜಗಜ್ಜಯರಾಜ್ಯಪ್ರದಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಭಾಗಳು ಆಗಿವೆ. ಅಂದರೆ ಹೊಣೆಗಾರರುಗಳು ಆಗಿವೆ. ಈ ರೀತಿಗಳಾಗಿರುವ ಯೌವನ ಚೇಷ್ಟೆಗಳು ಬಾಯಲ್ಲಿ ಆಡುವದಕ್ಕೆ ಆಗದಂಥ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೇ ಮಾಡಿಸುತ್ತವೆ. ಕಾಮಿನೀ ಕಾಮುಕರು ಸೇರಿ ರತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಾಯಿಂದ ಹೇಳಬಾರದ ಕಾರ್ಯಗಳು ನಡೆದು ಹೋಗುತ್ತವೆ. ಕಾಮಾಂಧರಾದವರು ಹೇಯಾ ಹೀಯಗಳನ್ನು ನೋಡದೆ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರಿದ ಹಾಗೆಲ್ಲಾ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

||೧೯||

ಶ್ಲೋ|| ಪ್ರಣಯಮಧುರಾಪ್ರೇಮೇದಾರಾತರ ಸೌಖ್ಯಯತ್ರಾಂ
ಗತ್ರಾಃ ಫಣಿತಮಧುರಾಮುಗ್ಧಪ್ರಾಯಾಃ ಪ್ರಕಾಶಿತ

ಸಮ್ಮದಾಃ || ಪ್ರಕೃತಿಸುಭಗಾವಿಸ್ರಂಭಾದ್ರಾಸ್ತು
ರೋದಯದಾಯಿನೋರಹಸಿಕವ. ಪಿನ್ವೇರಾಲಾ ಪಾಹ
ರಂತಿವ್ಯಗೀದೃಶಾಂ || ೨೦ ||

ಟೀಕು|| ಪ್ರಣಯಮಧುರಾಃ-ಪ್ರಣಯ-ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ, ಮಧುರಾಃ-ಮನೋಹರಗಳಾದಂಥ, ಪ್ರೇಮೋದಾರಾಃ-ಪ್ರೇಮ-ಸ್ನೇಹದಿಂದ, ಉದಾರಾಃ-ಅಧಿಕವಾದ, ರಸಾಶ್ರಯತಾಂ-ರಸ-ಶೃಂಗಾರರಸದ, ಆಶ್ರಯತಾಂ-ಆಶ್ರಯಭಾವವನ್ನು, ಗತಾಃ-ಹೊಂದಿರುವಂಥ, ಫಣಿತಮಧುರಾಃ-ಫಣಿತ-ಸಂದರ್ಭವಿಶೇಷಗಳಿಗ, ಮಧುರಾಃ - ಅಮೃತಪ್ರಾಯಗಳಾದ, ಮುಗ್ಧಪ್ರಾಂಘಾಃ-ಸುಂದರಪ್ರಾಯಗಳಾದ ಅಥವಾ ಮೃಢ್ಯ ಪ್ರಾಯಗಳಾದ, ಪ್ರಕಾಶಿತಸಮ್ಮದಾಃ-ಪ್ರಕಾಶಿತ-ಪ್ರಕಾಶವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮ್ಮದಾಃ-ಶೃಂಗಾರಮದವುಳ್ಳಂಥ, ಪ್ರಕೃತಿಸುಭಗಾಃ-ಪ್ರಕೃತಿ-ಸ್ವಭಾವದಿಂದ, ಸುಭಗಾಃ-ಸುಂದರಗಳಾದ, ವಿಸ್ರಂಭಾದ್ರಾಃ-ವಿಸ್ರಂಭ-ಶೃಂಗಾರರಸದಿಂದ, ಆದ್ರಾಃ-ನನೆಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಮರೋದಯದಾಯಿನಃ-ಸ್ಮರ-ಮನ್ಮಥನ, ಉದಯ - ಆವಿರ್ಭಾವವನ್ನು, ದಾಯಿನಃ-ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ವ್ಯಗೀದೃಶಾಂ-ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ, ರಹಸಿ - ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ, ಕಿಮಪಿ - ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯವಾದ, ಸ್ವೈರಾಲಾಸಾಃ-ಸ್ವೈರ-ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾದ, ಆಲಾಸಾಃ-ಮಾತುಗಳು, (ಕಾಮುಕಪುರುಷರಮನಸ್ಸನ್ನು) ಹರಸ್ತಿ-ಅಪಹರಿಸುತ್ತವೆ, ನಾಯಿಕಾ ಅನುಕೂಲಾದಕ್ಷಿಣಾಚ. || ೨೦ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಶೃಂಗಾರವಿಲಾಸಗಳು ಪುರುಷರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅವಹರಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬುವದನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರೀತ್ಯಂತರದಿಂದ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ.. ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಆಡುವ ಮಾತುಗಳು ಮನೋಹರವಾಗಿಯೂ, ಉದಾರವಾದ ಪ್ರೇಮವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ, ಶೃಂಗಾರರಸಕ್ಕೆ ವಿನೇಯಾಗಿಯೂ, ಕಾಲಾನುಗುಣವಾದ ಆ ಸಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತವಾಗಿಯೂ, ಅದು ಕೇವಲ ಮನೋರಮ್ಯವಾಗಿಯೂ, ವಿಶದಮಾಡುವದರಿಂದ ಸುಂದರಗಳಾಗಿಯೂ, ಕೆಲವು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮದವನ್ನು ತೋರಿಸುವದಾಗಿಯೂ ವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಂದ ನೆನಸಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳಾಗಿಯೂ ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಸ್ವಚ್ಛಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಹೆಣ್ಣು ಜಿಂಕೆಗಳೋದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಶೃಂಗಾರ

ಜಿಷ್ಣುಗಳು ಕಾಮುಕಪುರುಷರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅಪಕರಿಸುವದಿಲ್ಲವೆ ಎಂದು
(ಅಂದರೆ) ಅಪಹರಮಾಡೇವಾಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. || ೨೦ ||

ಶ್ಲೋ|| ವಿಕ್ರಮ್ಯವಿಕ್ರಮ್ಯ ವನದ್ರುಮಾಣಾಂಭಾಯಾಸುತ
ಸ್ವೀವಿಚಚಾರಕಾಚತ್ || ಸ್ತನೋತ್ತರೀಯೇಣಕ
ರೋದ್ಧೃತೇನನಿವಾರಯಂತೀಶಶಿನೋಮಯೂಖಾಃ

ಟೀಕು|| ಕಚಿತ-ಒಬ್ಬಳೊಬ್ಬಳಾದಂಥ, ತನ್ವೀ-ಸ್ತ್ರೀಯು, ವನದ್ರು-
ಮಾಣಾಂ-ವನ-ಉದ್ಯಾನವನದಲ್ಲಿರುವ, ದ್ರುಮಾಣಾಂ-ವೃಕ್ಷಗಳ, ಭಯಾ
ಸು-ನೆರಳುಗಳಲ್ಲಿ, ವಿಕ್ರಮ್ಯವಿಕ್ರಮ್ಯ-ವಿಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನುಹೊಂದಿ ವಿಶ್ರಾಂತಿ
ಯನ್ನುಹೊಂದಿ, ಕರೋದ್ಧೃತೇನ-ಕರ-ಕೈಗಳಿಂದ, ಉದ್ಧೃತೇನ-ಅಚೆಗೆ
ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂಥ, ಸ್ತನೋತ್ತರೀಯೇಣ-ಸ್ತನ-ಕುಚಗಳ, ಉತ್ತರೀಯೇಣ
ಬಹುರ್ವಸ್ತ್ರದಿಂದ, ಶಶಿನಃ-ಚಂದ್ರನ, ಮಯೂಖಃ-ಕಿರಣಗಳನ್ನು, ನಿವಾ
ರಯಂತೀ-ಪೋಗಲಾಡಿಸುವಂಥವಳಾಗಿ, ವಿಚಚಾರ-ಸಂಚಾರಮಾಡು
ವಂಥವಳಾದಳು. ಎತೇನದಶಾನಸ್ಥಾಪಕ್ಷೇ-ಷಷ್ಠೀಸುನ್ರುಥಾವಸ್ಥಾ. ತ
ಯಾಚಚಿತ-ಫೀಜಾಗರಾವಸ್ಥಾತಥಾ ಉತ್ತರೀಯೇಣಶಶಿಮಯೂಖಾನಾ
ಮನಿವಾರಿಣೀ ಯತ್ಸ ವಿವೇಕಾಭಾವಾಚ್ಚಿತ್ತವಿಭ್ರಮಪ್ರತೀತೇಃ ಕಾಮಶಾ
ಸ್ತ್ರೋಕ್ತದ್ವಂದಶಾನಸ್ಥಾಪಕ್ಷೇ ಉಚ್ಛಾದಾವಸ್ಥಾಸೂಚ್ಯತೇ. ತನ್ವೀತ್ಯನೇ
ನಕಾಶ್ಯಾವಸ್ಥಾಚಕಥಿತಾ. ಉಪಜಾತಿವೃತ್ತಂ. || ೨೧ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ವಿವಲಂಭವರ್ಣನೆಗೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಮನ್ಮಥಾ
ವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯ ಚಿತ್ತವಿಭ್ರಮ ವಿಲಾಸವನ್ನು ಹೇಳು
ತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ-ಒಬ್ಬಳೊಬ್ಬಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು ವಿರಹೋ
ತ್ಕಂಠಿತಳಾಗಿ ಕಾಮಸಂತಾಪವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೆ ನಾಯಕಾನ್ವೇಷಣ
ವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ವನದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರಮಾಡುವಳಾಗಿ ಉದ್ಯಾನವನದಲ್ಲಿ
ರುವ ಭಯಾವಧಾನಗಳಾದ ವೃಕ್ಷಗಳ ಕೆಳಗೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಯೇ ಕೂತು
ಕೊಂಡು ಶ್ರಮನಿವಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ತಾನು ಸಂಚರಿಸುವ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ವಕ್ಷೋಜಗಳಲ್ಲಿ ಸಕ್ತವಾದ ಚಂದ್ರಕಿರಣಗಳನ್ನು ಕೈಗ
ಳಿಂದ ಆಬಾಘಿಸಿ ಮಾತುತಾ ಉರೋಜಗಳ ಉತ್ತರೀಯದಿಂದ
ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಿವಾಳೆ (ಅಂದರೆ) ಅನಿವಾರ್ಯವಾದ ಚಂದ್ರಕಿರಣ

ನಿವಾರಣೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಭ್ರಮೆಯಿಂದ ಕಾಸುಂತಾಪ ತಪ್ಪಳಾಗಿ
 ಸ್ವನಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಸಮಗ್ರಜ್ಯೋತ್ಸಾಹ ನಿವಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ.
 ಇದರಿಂದ ಮಂತ್ರಧಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಆ ಮಂತ್ರ
 ಧಾವಸ್ಥೆಯು ಹತ್ತು ಅಥವಾ ಹನ್ನೆರಡು ಪ್ರಕಾರವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಇದೆ. ಅವು
 ಯಾವುವೆಂದರೆ ಚಕ್ಷುಃ ಪ್ರೀತಿ ೧ ಮನಸ್ಸಂಗ ೨ ಸಂಕಲ್ಪ ೩ ಪ್ರಲಾಪ
 ೪ ಜಾಗರ ೫ ಕಾರ್ಕ ೬ ಆರತಿ ೭ ಲಜ್ಜಾತ್ಯಾಗ ೮ ಸಂಜ್ವರ್ಣ ಉನ್ನಾದ
 ೧೦ ಮೂರ್ಛನೆ ೧೧ ಚರಮ ೧೨ ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ದ್ವಾದಶಧಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ
 ಹತ್ತನೆಯದಾದ ಉನ್ನಾದಧಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿದ್ದನೆಂದು
 ತಾತ್ಪರ್ಯ. || ೨೧ ||

ಶ್ಲೋ|| ಅದರ್ಶನೇದರ್ಶನಮಾತ್ರಕಾಮಾಪ್ಯಪ್ಪಾಪ್ಸವರಿಷ್ವಂ
 ಸುಖೈಕಲೋಲಾ || ಆಲಿಂಗಿತಾಯಾಂಪುನರಾಯತ್ರಾ

ಹ್ಯಾಮಾಕಾಸ್ಮಹೇವಿಗ್ರಹಯೇರಭೇದಂ || ೨೨ ||

ಚೇಕು| ಅದರ್ಶನೇ-ನೋಡದೆ ಇರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ದರ್ಶನಮಾತ್ರಕಾ
 ಮಾ, ದರ್ಶನಮಾತ್ರ-ನೋಡುವ ಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ, ಕಾಮಾ-ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳಂಥ,
 ದೃಷ್ಟಾಪ್ತ-ನೋಡಿ, ಪರಿಷ್ವಂಗಸುಖೈಕಲೋಲಾ- ಪರಿಷ್ವಂಗ ಆಲಿಂಗನದ,
 ಸುಖ-ಆನಂದದಲ್ಲಿ, ಏಕ-ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ಲೋಲಾ-ಆಸಕ್ತಿವುಳ್ಳಂಥಾ, ಯಾ-
 ಯಾವ ಸ್ತ್ರೀಯೋ, ಪುನಃ- ತಿರುಗೂ, ತನ್ಮಾಂ- ಅಂಥಾ, ಆಯತಾಹ್ಯಾಂ-
 ಆಯತ-ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ಅಹ್ಯಾಂ- ನೇತ್ರಗಳುಳ್ಳಂಥಾಸ್ತ್ರೀಯು, ಆಲಿಂಗಿತಾ
 ಯಾಂಸತ್ಯಾಂ ಆಲಂಗನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡವಳಾಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ವಿಗ್ರ
 ಹಯೋಃ-ಶರೀರಗಳ, ಅಭೇದಂ ಏಕೈವನ್ನು ಅಂದರೆ-ಕೂಡಿರುವಿಕೆಯನ್ನು,
 ಆಶಾಸ್ಯಹೇ-ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇವೆ. ವೃತ್ತಮಾವಜಾತಿಃ ಚರಕಾಲವಿಚ್ಛಿನ್ನ
 ನಾಯುಕಾದರ್ಶನ ಔತ್ಸುಕ್ಯಪೂರ್ವಕ ದರ್ಶನಾಲಿಂಗನಾವಿ ಬಾಹ್ಯರತಮು
 ಕ್ತಾದ್ವಧಾಂಲಿಂಗನ ಜನಿತ ಶರೀರಾಭೇದತ್ಯೋಕ್ತಿಃ ಅಭ್ಯಂತರಮರತವರ್
 ನಾತ್ ಪ್ರವಾಸಶೃಂಗಾರಃ ತದ್ವತ್ ೧೦ ರತಿರಹಸ್ಯೇ. | ೨೨ |

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಬಯಕಾಲದಿಂದ ಪ್ರಿಯುಳಿಂದ ವಿರಹಿತನಾದ ಕಾಮುಕ
 ಪುರುಷನು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಯಾವ ಸ್ತ್ರೀಯಾದರೂ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಿಯ
 ನನ್ನು ನೋಡೋಣ ಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟವೂ, ನೋಡುವ ಮೇಲೆ ಆಲಿಂಗನ

ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂತಲೂ ಇದುತ್ತಾಳೋ, ಅದಥಾ ಸ್ತ್ರೀಯ ಆಲಿಂಗನ
ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಅನಂತರ ಉಭಯ ಶರೀರದ ಆಭೇದವನ್ನು ಅಂದರೆ ಕೂಡು
ವಿಕೆಯನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳೋಣದರಿಂದ ನಾಯಕಾ
ವಿರಹ ಸಂತಪ್ತನಾದ ಕಾಮಿಯು ಮೊದಲು ದರ್ಶನಾಲಿಂಗನಾದಿಗಳನ್ನು
ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ಸುರತ ಸಂರಂಭವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನಾದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವ
ಶೃಂಗಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. || ೨೦ ||

ಶ್ಲೋ || ಮಾಲತೀಶರಿಸಿಜ್ಞಂಭಣಂಮುಖೇ ಚಂದನಂವಪುಷಿ
ಕುಂಕುಮಾವಿಲಂ || ವಕ್ಷಸಿಪ್ರಿಯತಮಾಮದಾಲ ಸಾ
ಸ್ವರ್ಗವಿಷವರಿಶಿಷ್ಯ ಆಗಮಃ || ೨೧ ||

ಟೀಕು|| ಶರಿಸಿ- ತಲೆಯಲ್ಲಿ, ಮಾಲತೀ- ಮಾಲತೀಪುಷ್ಪವು, ಮುಖೇ-
ಮುಖದಲ್ಲಿ, ಜ್ಞಂಭಣಂ- ಮದನಮದಜನಿತವೇಗವಿಲಾಸವು, ವಪುಷಿ-ಶರೀರ
ದಲ್ಲಿ, ಕುಂಕುಮಾವಿಲಂ- ಕುಂಕುಮ- ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿಯಿಂದ, ಆವಿಲಂ-
ವ್ಯಾವೃತವಾದಂಥ, ಚಂದನಂ-ಚಂದನ ಸುಗಂಧವು, ವಕ್ಷಸಿ ವಕ್ಷಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ,
ಮದಾಲಸಾ-ಮದ-ಕಾಮಮದದಿಂದ, ಅಲಸಾ-ಮತ್ತಳಾದ, ಪ್ರಿಯತಮಾ-
ಗಾಢಾಲಿಂಗನ ಮತ್ತಕಾಶಿನಿಯು, ಏಷಾ- ಈ ಸಮುದಾಯವು, ಸ್ವರ್ಗ- ಸ್ವ
ರ್ಗವು, ಸ್ವರ್ಗಸ್ತು-ಸ್ವರ್ಗವಾದರೋ, ವರಿಶಿಷ್ಯ ಆಗಮಃ ವರಿಶಿಷ್ಯ - ಶೃಂಗಾ
ರನಾನಭಿಜ್ಞತೆಯದಸೆಯಿಂದ, ಆಗಮಃ-ಆಗಮತಂತ್ರವುಳ್ಳಂಥಾದ್ದು || ೨೧ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ — ಕಾಂತಾಲಿಂಗನದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಸುಖವೆಂಬುದನ್ನು
ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹ್ಯಾಗೆಂದರೆ—ಯಾವ ಉತ್ತಮ ನಾಯಕಿಯಾದರೋ
ತನ್ನ ಶರಿಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾಲತೀ ಕುಂಕುಮವನ್ನು ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು
ತನ್ನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ವಿಜೃಂಭಿಸುತ್ತಿರುವ ಮನ್ಮಥನೂಚಕವಾದ ಕಳೆಗಳಿಂದ
ಕೂಡಿ, ಕುಂಕುಮಕೇಸರದಿಂದ ವ್ಯಾವೃತ ಅಂದರೆ ಮಿಶ್ರವಾದ ಚಂದನ
ರೇವನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ತನ್ನ ಕಾಂತನ ವಕ್ಷಸ್ಥಲವನ್ನು ಗಾಢಾ
ಲಿಂಗನವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೋ ಈ ಮೊದಲಾದ ಉಪಸ್ಕರಗಳಿಂದ
ಕೂಡಿದ ಕಾಂತಾಲಿಂಗನವು ಸ್ವರ್ಗವು ಅಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗಸುಖಕ್ಕೆ ಸಮಾನ
ವಾದದ್ದೆಂದು ಭಾವವು. ಸ್ವರ್ಗಪರ ವಚ್ಛಾಲಿಂಗವಾದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವು

15 ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೧೧೩

ಶೃಂಗಾರರಸಾನಭಿಜ್ಞರಗೆ ಆಗಮತಂತ್ರ ಸಾರವಾದದ್ದು. ಸತೇನ
ಶೃಂಗಾರರಸೋದ್ವಿಗ್ನನಾದ ಸಾಮಗ್ರಿಸಮೇತಳಾದ ಸುಂದರಾಂಗಿಯು
ಕಾಂತನನ್ನು ದೃಢತನಾಗಿ ಆಲಿಂಗನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಏನೆ ಸ್ವರ್ಗ
ಸುಖವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. || ೨೩ ||

ಶ್ಲೋ|| ಪ್ರಾಕ್‌ಮಾಮೇತಿಮನಾಗನಾಗತರಸಂಜಾತಾಫಲಾಷಂ
ತತಸ್ಸವ್ರೀಡಂತದನು ಶ್ಲಘೋದ್ಯಮಮಥಪ್ರದ್ವಸ್ತ
ಧೈರ್ಯಂಪುನಃ || ಪ್ರೇಮಾವ್ರಂಸ್ಪೃಹಣೀಯನಿ
ರ್ಭರರಹಃಕ್ರೀಡಾಪ್ರಗಲ್ಬಂ ತತೋನಿಸ್ಸಂಗಾಂಗ
ವಿಕರ್ಷಣಾಧಿಕಸುಖಂರಮ್ಯಂಕುಲಸ್ತ್ರೀರತಂ || ೨೪ ||

ಟೀಕಾ|| ಪ್ರಾಕ್‌ಮೋದಲು, ಮನಾಕ್‌-ಕೊಂಜವಾಗಿ, ಮಾಮಾ-ಬೇಡ
ಬೇಡ, ಇತಿ-ಹೀಗಿಂಬವಾಗಿ, ಅನಾಗತರಸಂ ಅನಾಗತ-ಹುಟ್ಟದೆ ಇರತಕ್ಕಂ
-ಥಾ, ರಸಂ ಶೃಂಗಾರಸರವುಳಂಥ, ತತಃ-ಅನಂತರದಲ್ಲಿ, ಜಾತಾಭಿಷಾಲಂ-ಜಾ
ತ-ಹುಟ್ಟಿದಂಥ, ಅಭಿಲಾಷಂ ಇಚ್ಛೆವುಳ್ಳಂಥ, ತದನು-ಅನಂತರದಲ್ಲಿ, ಸವ್ರೀ
ಡಂ-ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದಂಥ, ಶ್ಲಘೋದ್ಯಮಂ-ಶ್ಲಘ-ಶಿಫಲವಾದಂಥ,
ಉದ್ಯಮಂ-ವ್ಯವಸಾಯವುಳ್ಳಂಥ, ಅಥ-ಅನಂತರದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಧ್ವಂಸಧೈರ್ಯಂ-
ಪ್ರಧ್ವಂಸ-ನಾಶವಾದಂಥ, ಧೈರ್ಯಂ ಧೈರ್ಯವುಳ್ಳಂಥ, ಪುನಃ-ಅನಂತರದಲ್ಲಿ,
ಪ್ರೇಮಾವ್ರಂ-ಪ್ರೇಮ-ಪ್ರಣಯರಸವಿಂದ, ಆದ್ರ್ವಂ-ನೆನೆಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂಥ,
ತತಃ-ಅನಂತರದಲ್ಲಿ, ಸ್ಪೃಹಣೀಯನಿರ್ಭರರಹಃಕ್ರೀಡಾಪ್ರಗಲ್ಬಂ-ಸ್ಪೃಹ
ಣೀಯ-ಅನೋನ್ಯ-ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳಂಥ, ನಿರ್ಭರ-ಆಧಿಕವಾದಂಥ, ರಹಃ
ಕ್ರೀಡಾ ರಹಃ-ವಿಕಾಂತದ, ಕ್ರೀಡಾ-ಗಂಭೀರಗವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ, ಪ್ರಗ
ಲ್ಬಂ-ಪಾಠವಾದಂಥ, ತತಃ-ಅನಂತರದಲ್ಲಿ, ನಿಸ್ಸಂಗಾಂಗವಿಕರ್ಷಣಾಧಿಕಸು
ಖಂ-ನಿಸ್ಸಂಗ-ನಿರರ್ಗಳವಾಗಿ, ಅಂಗ-ಅವಯವಗಳ (ಕುಚಾದ್ಯವಯವಗಳ)
ವಿಕರ್ಷಣಾ-ಸಮ್ಮದಗನದಿಂದ, ಅಧಿಕ-ಹೆಚ್ಚಾದ, ಸುಖಂ-ಆನಂದಸುಖವು
ಳ್ಳಂಥ, ಕುಲಸ್ತ್ರೀರತಂ-ಕುಲಸ್ತ್ರೀ-ಕುಲಾಂಗನೆಯರ, ರತಂ-ಕ್ರೀಡೆಯು,
ರಮ್ಯಂ-ಮನೋಹರವಾದಂಥಾದ್ದು. ಏತದ್ವಿಪ್ರಥಮ ಸಮಾಗಮ ಪರ
ತ್ಸೇನ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ ಅನ್ಯಥಾತಥೋಕ್ತವ್ಯವಹಾರಸಂಭವಾದಿತಿಭಾವಃ. ಕುಲಶ
ಬ್ದವ್ಯಾವೃತ್ತಿಸಂಭಾಗನ್ಯಾಸಿತಿ ಅರಭ್ಯಮ್ರಾಲ್ಭ್ಯಘಟಿತತ್ಸೇನೋಕ್ತವಿಲ

ಹೃಣೋಕ್ತ್ಯಾ ಅನ್ಯಾದೃಶೋದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ, ನಾಯಕಾಮುಗ್ಧಾ ನಾಯಕಸ್ಯ
ಉತ್ತಮೋ ಅನುಕೂಲಃ ಕಾಮಂತತ್ತ್ವೇಷು ಉದಯದ್ವ್ಯಾವನಾ ಮುಗ್ಧಾಲ
ಜ್ಞಾವಿಜಿತಿಮನ್ಮಥಾ ಇತಿ ಲಕ್ಷಣಾತ್ ಸಂಭೋಗಲಕ್ಷಣಮುಕ್ತಂ, ರತಿರಹಸ್ಯ-
ಶ್ಲೋಕಃ | ಅನುಕೂಲಾನಿಷೇಧೇತಿ ಯತ್ಪ್ರಾಶ್ನೋನ್ಯದೇಶಿಸಿ ನೌ | ದರ್ಶ-
ನಸ್ವರ್ತನಾದಿನಿ ಸಸಂಭೋಗಉಪಾಹೃತ ಇತಿ

ಅತ್ರಮುಗ್ಧೇತಿವಾಗಾರಂಭಸೂಚಿತ್ಯೇ ಅನುಭಾವೈಃ ಜಾತಾಭಿಲಾಷಮಿ
ತ್ಯುಕ್ತೇನರತ್ಯಾಖ್ಯಸ್ಯಾಭಾವಾಪೇನ ಸ್ವಪ್ರೀತಮಿತ್ಯಸೇನೋಪಲಕ್ಷ್ಯೇತಿ
ಸಂಜಾತಿಭಾವೈಃ ಅವಶಿಷ್ಟೈವಿಶೇಷಣೈಃ ಯಥಾಯಥಂವಾಸ್ತೇಃ ಅನು-
ಭಾವಾದಿವಿಶೇಷೈಃ ಕುಲಸ್ಮೃತಿತ್ಯುಕ್ತೇನ ಅಲಂಕರಸುಭಾವೇನ ಪ್ರತೀಯ-
ಮಾನೋ ರಸಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವೃಂಗಾರಃ ಸಿಸ್ಸಂಗಾಂಗನಿಕರ್ಷಣಾಧಿಕಮ-
ಖಮಿತ್ಯನೇನಪರಿತೋಷಂಪ್ರಾಪ್ನೋತಿತಿವೇದಿತವ್ಯಂ. ಶಾರ್ದೂಲವೀಕ್ರ-
ದಿತವೃತ್ತಃ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ--ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಂತರ ಶೃಂಗಾರವನ್ನು ವರ್ಣಿ-
ಸುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ--ಅನುಕೂಲವಾದ ನಾಯಕಾ ನಾಯಕಿ-
ಯರ ಪ್ರಾಥಮಿಕವಾದ ಶೃಂಗಾರ ಸಂಭೋಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಾಯಕಿಯ
ಪ್ರಥಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧೋಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಲೂ, ಅನಂತರದಲ್ಲಿ
ಸಂಭೋಗ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳಂಥಾವಳಾಗಿ ನಾಯಕಾನುವೃತ್ತಿಯಾದ ಕಾಲ
ನಿರ್ಗಲ ಅಂಗ ಪರಿಚಯ ಕೃಪಾವಮರ್ದನೆಯಿಂದ ಕೈಲಿಲ್ಲ ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವ-
ಳಾಗಿ ಅನಂತರ ಪ್ರಣಯರಸದಿಂದ ಪ್ರಿಯನನ್ನು ನೆನಸುತ್ತಾ ಅಧಿಕ
ಕೇಳಲಿಂಪಟದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಕುಲಾಂಗನೆಯರ ರತಿಸಂಭೋಗವು
ಅತ್ಯಂತ ಗಮನೀಯವಾದದ್ದು. ಆದರೆ ಮುಗ್ಧಾಂಗನೆಯರು ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ
ಜಿತಮನ್ಮಥರಾಗಿ ಪ್ರಥಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಕಾಮಂತತ್ರ ನಿಷೇಧೋಕ್ತಿಯನ್ನು
ತೋರಿಸಿದಾಗ್ಯೂ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಥತರವಾದ ಸಂಭೋಗದಿಂದ ವರ-
ಮಾನಂದವನ್ನು ಕೊಂಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಕುಲಾಂಗನೆಯರ ರತಿಸಂ-
ಭೋಗ ಲಕ್ಷಣವೆನ್ನು ಸುವದು. ನಾಯಕಾಲಕ್ಷಣ ಸಂಭೋಗ ಶೃಂಗಾರ
ರನೋತ್ಪತ್ತಿ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳು ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಅರ್ಥಾನಂತರದಲ್ಲಿ
ಅವತರಣಿಕಾವಿಕ್ರಮವಾಗಿ ನಿಗಮನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಬರವಿರುತ್ತದೆ ಆದ್ದು-
ರಿಂದ ಸರ್ವವೂ ವಿವಿಧವಾಗಿದೆ.

ಬೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೧೧೫

ಶ್ಲೋ|| ಉರಸಿನಿಪತಿತಾನಾಂ ಸ್ತೃಧಮ್ನಿಲ್ಲಕಾನಾಂ | ಮುಕು
ಳಿತನಯನಾನಾಂ ಕಿಂಚಿದನ್ಮಿಲಿತಾನಾಂ || ಉಪರಿ
ಸುರತಖೇವ ಸ್ವಗ್ಧಗುತನ್ಮಲಾನಾಂ | ಮದರಮಮ
ವಮೂನಾಂ ಭಾಗ್ಯವಂತೇ ಪಿಬಂತಿ || ೨೫ ||

ಬೀಕ|| ಉರಸಿ ವಕ್ಷಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ, ನಿಪತಿತಾನಾಂ-ಬಿದ್ದಿರುವಂಥ, ಸ್ತ
ಸ್ತೃಧಮಿಲ್ಲಕಾನಾಂ-ಸ್ತೃತ್ವ-ಜಾರಿದಂಥ, ಧಮ್ನಿಲ್ಲಕಾನಾಂ-ಕೇಶಪಾಶಗಳ
ಳ್ಳಂಥ, ಮುಕುಳಿತನಯನಾನಾಂ-ಮುಕುಳಿತ-ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಂಥ, ನಯನಾ
ನಾಂ-ನೇತ್ರಗಳಂಥ, ಕಿಂಚಿತ'-ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ, ಅನ್ಮಿಲಿತಾನಾಂ-ತೆರೆಯ
ಲ್ಪಟ್ಟಂಥ ನೇತ್ರಗಳಂಥ, ಉಪರಸುರತಖೇದಸ್ವಿನ್ಮಗಂಡಸ್ಥಲಾನಾಂ ಉಪ
ರಸುರತ-ಪುರ-ವಾಯಿತದ, ಖೇದ-ಆಯಾಸದಿಂದ, ಸ್ವಿನ್ಮ-ನೇರದಂಥ, ಗಂಡ
ಸ್ಥಲಾನಾಂ ಕಪೋಟಭಾಗಗಳಂಥ, ವಮೂನಾಂ-ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗಳ, ಅಧರಮ
ಮ-ಅಧರ ಅಧರದಿಂದ, ಮಮ-ಅಮೃತವನ್ನು, ಭಾಗ್ಯವನ್ಮ-ಭಾಗ್ಯವು
ಳ್ಳಂಥ-ಮನುಷ್ಯರು, ಪಿಬಂತಿ - ಪಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿ-ಲಂ
ಕಾಂ. ಮಾಲಿನೀವೃತ್ತಂ. || ೨೫ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರತ್ನಂತರ ಶೃಂಗಾರವನ್ನು ವರ್ಣ
ನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ—ಸ್ತ್ರೀಯು ಉಪರಿಸುರತವನ್ನು
ಮಾಡಿ ಆಮಾನದಿಂದ ಪುರುಷನ ವಕ್ಷಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮುಗಿಕೊಂಡು ಕೆನ್ನ
ಗಳು ಬೇರೆ ಕೆಲ ಕೂದಲು ಗಂಟುಬಿಚ್ಚಿ ಹೋಗಿ ಆರೆಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿ
ಕೊಂಡು ಸುಖವರವಶ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇರುವ ಇಂಥಾ ಸ್ತ್ರೀ ಮುಖ
ವನ್ನು ನೋಡಿ ಅವಳ ಅಧರ ಪಾನವನ್ನು ಭಾಗ್ಯವಂತನಾದವನು ಮಾಡು
ತ್ತಾನೆ. ಅಥವಾ ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿಗಳು ಪಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಥಮ್ಯ
ಯರುಗಳು ಪುರುಷರಿಗೆ ಬಲಲಾಗಿ ತಾವೇ ಸುರತನನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.
ಇದು ಉಪರಿಸುರತವೆನ್ನುವುದು. ಇದು ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ

ಶ್ಲೋ|| ಅವಿಶಾಲಿತನಯನಾನಾಂ ಯಸ್ಸುರತರಸೋನು ಸಂವಿ
ದಂಭಂತಿ || ಮಿಥುನ್ಯೈರ್ಮಿಥೋವಧಾರಿತಮವಿತಥಮಿದ
ವೇವಕಾಮನಿರ್ವಹಾಂ || ೨೬ ||

ಟೀಕು|| ಆಮಾಲಿತನಯನಾನಾಂ. ಆಮಾಲಿತ-ಮುಷ್ಟ್ಯಲ್ಪಪ್ಪ, ನಯನಾ
ನಾಂ- ನೇತ್ರಗಳಲ್ಲು ಯಾವನಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರುಗಳ, ಯಃ- ಯಾವ. ಸುರತ
ರಸ-ಸುರತಸ್ವಾದವು, ಅನುಸಂವಿದಂಯಥಾತಥಾ - ಬುದ್ಧಿಗೋಚರವಾ
ಗೋಣವು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿಗೋಚರವಾಗಿಯೇ, ಭಾತಿ-ಪ್ರ
ಕಾಶಶಿಸುತ್ತೋ, ಮಿಥುನೈಃ-ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರಿಂದ, ಅವಿತಥಂ-ವ್ಯರ್ಥವಾಗದೆ
ಇರತಕ್ಕಂಥ, ಇದಮೇವ-ಈ ಶೃಂಗಾರರಸಾನುಭವವೆ, ಕಾಮನಿರ್ವಹಣಂ-
ಕಾಮ-ಮನ್ಮಥನಿಗೆ, ನಿರ್ವಹಣಂ-ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆಯು ಅಥವಾ ಪುರುಷಾರ್ಥ
ಪ್ರಯೋಜನವು. ಅವಧಾರಿತಂ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು || ೨೬ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ- ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರು ಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕ
ವಾಗಿ ಸುರತವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಆ ಸುರತವು ವ್ಯರ್ಥ
ವಾದದ್ದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ-ಕಂಠಾಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ
ಕೊಂಡು ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಸುರತವು ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ. ಸ್ತ್ರೀ
ಪುರುಷರಿಂದ ಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅನುಭವ ಮಾಡುವ ಸುರತರಸವು
ಇದೇ ಮನ್ಮಥರಾಯನ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನಿರುವದು ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನಪೂರ್ವ
ಕವಾಗಿ ಸುರತಮಾಡಿ ಶೃಂಗಾರರಸವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವದೆ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ
ಪುರುಷಾರ್ಥ ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. || ೨೬ ||

ಶ್ಲೋ|| ಇದಮನುಚಿತಮಕ್ರಮಶ್ಚ ಸ್ತಂಭಾಂಯದಿಹಜರಾನ್ವ
ಪಿಮನ್ಮಥವಿಕಾರಾಃ || ತೇವಪಿಚನಕ್ಯತಂನಿತಂಬಿನೀ
ನಾಂಸ್ತನಪತನಾದಧಿಜೀವಿತಂರತಂವಾ || ೨೭ ||

ಟೀಕು|| ಇಹ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ. ಪುಂಕಂ ಪುರುಷರುಗಳಿಗೆ, ಜರಾಸ್ವಪಿ-
ಮುದುಕತನದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ಇದಂ- ಇದು, ಅನುಚಿತಂ- ಅಯೋಗ್ಯವು,
ಅಕ್ರಮಶ್ಚ-ನಿರ್ಮಲ್ಯವಾದದ್ದು. ಮನ್ಮಥವಿಕಾರಾಯದಿ - ಮನ್ಮಥವಿಕಾರ
ಗಳೆಂಬುವವುಗಳು, ನಿತಂಬಿನೀನಾಂ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಿಗೆ, ತದಪಿಹ -
ಅದೂಕೂಡ, ನಕ್ಯತಂ-ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು, ರತಂ-ರತಿಯು, ಸ್ತನಪತನಾವ
ಧಿ ಸ್ತನ-ಕುಚಗಳ, ಪತನಾವಧಿ- ಇಳಿಯಬೀಳುವ ವರ್ಯಂತಮೂ, ಜೀವಿತಂ-
ಜೀವಿಕೆ ಇರೋಣವು. || ೨೭ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ- ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರು ಸುರತಮಾಡುವ ಕಾಲದ ಅವಧಿ
ಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ-ಪುರುಷರಿಗೆ ಜರಾಸ್ವಪಿ

ವಾಕ್ಯವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಕೃಂಗಾರವ್ಯಾಪಾರವು ಅಂದರೆ, (ಬಾಹ್ಯಸುರತ
ಅಭ್ಯಂತರ ಸುರತಗಳೆಂಬುವ ಕಾಮ ತಂತ್ರಗಳು) ಇದೂ ಕೂಡ ಅನುಚಿ-
ತವು; ಅಕ್ರಮವೂ, ಮತ್ತು ಮಾರ್ಯಾದಾರಕಿತವಾದದ್ದು. ಹಾಗೆಯೇ
ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಿಗೂ ಸಹ, ಸ್ವನಗಳು ಕಳಕ್ಕೆ ಜೋಲು ಬೀಳುವವರೆಗೆ
ರತಿಯು ಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದು. ಅನಂತರ ಅವೂ ಕೂಡ ರತಿಮಾಡಬಾರ-
ದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರು ಐವತ್ತೈದು ವರ್ಷವಾದಮೇಲೆ
ರತಿಯನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದೆಂದು ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಶೇಷಿದೆ. ಇದು ಸ್ವಬ್ರೂ-
ವೋಕ್ಯುಲಂಕಾರವು. || ೧೭ ||

ಪುಷ್ಪಿತಾಗ್ರಾವೃತ್ತಂ ವೃತ್ತಲಕ್ಷಣತು.

ಶ್ಲೋ || ಅಯುಜಿನಯುಗರೇಫತೋಯಕಾರೋ | ಯುಜಿಚ
ಜರಗಾಶ್ಚ ನುಷ್ಪಿತಾಗ್ರಾ

ಶ್ಲೋ || ರಾಜತೃಷ್ಣಾಂ ಬುರಾಶಿರ್ನಹಿ ಜಗತಿಗತಃ ಕಶ್ಚಿದ್
ವಾವಸಾನಂ | ಕೋವಾರ್ಥಾರ್ಥೈಃ ಪ್ರಭೂತ್ಯೈಃ
ಸ್ವವಪುಷಿಗಳತೇಯಾದೇ ಸಾನುರಾಗೇ || ಗಚ್ಛಾ-
ಮಸ್ತದ್ಮತ್ರಾವದ್ವಿಕಸಿತ ಕುಮುದೇಂದೀವರಾಲೋಕಿ-
ನೀನಾ | ಮಾರ್ಕಮ್ಯಾಕ್ರಮ್ಯರೂಪಂಯುಜಿತನ ಜರ-
ಯಾಲುಪ್ಯತೇಪ್ರೇಮಸೀನಃ || ೧೮ ||

ಟೀಕಾ|| ಹೇರಾಜಃ ! ಎತ್ತು ದೂರಯೇ, ಜಗತಿ- ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ, ಕಶ್ಚಿ-
ದೇವ-ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನೂ, ತೃಷ್ಣಾಂ ಬುರಾಶೇಃ-ತೃಷ್ಣಾ-ಅಶೆಯೆಂಬ, ಅಂ-
ಬುರಾಶೇಃ- ಸಮುದ್ರದ, ಅವಸಾನಂ- ಕೊನೆಯನ್ನು, ನಗತಃ- ಹೊಂದಿದವ
ನಾಗಲಿವು, ಸ್ವವಪುಷಿ-ಸ್ವ-ತನ್ನ, ವಪುಷಿ ಶರೀರದಲ್ಲಿ, ಸಾನುರಾಗೇ-ಅನು-
ರಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿದಂಥ, ಯೌವನೇ- ಪ್ರಾಯವು, ಗಲತೇಸತಿ- ಕಳದ-ಹೇ-
ಗುತ್ತಿರುವಂಥಾದ್ದಾಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಪ್ರಭೂತ್ಯೈಃ-ಅಧಿಕಗಳಾದ, ಅರ್ಥೈಃ-
ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ, ಕೋವಾರ್ಥಾಃ-ಎನುಪ್ರಯೋಜನವು ? ಯಾವತ-ಎಷ್ಟರೂ-
ಳಗಾಗಿ. ಏಕಸಿತಕುಮುದೇಂದೀವರಾಲೋಕಿನೀನಾಂ ಏಕಸಿತ-ಅರಳಿದಂಥ,
ಕುಮುದ ಬಿಳಿನೈದಿಲೆ ಪುಷ್ಪವು, ಇಂದೀವರ-ಕರೀನೈದಿಲೆಪುಷ್ಪ ಇವುಗಳೋ

ಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ಆಲೋಕನೀನಾಂ ನೋಡುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರೇಯಸಿನಾಂ-ಸ್ತ್ರೀಯ
ರುಗಳ, ರೂಪಂ-ಸೌಂದರ್ಯವು, ಜನಯಾ-ಈ ಪ್ರಪಂಚ, ಆಕ್ರಮ್ಯಾಕ್ರಮ್ಯ-
ಪವನದೇ ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡವಾಗಿ, ನಲುಪ್ಪತೇ-ಲೋಪವನ್ನು ಹೊಂದುವ
ದಿಲ್ಲವೋ, ತಾವತ-ಅಷ್ಟರೂಳಾಗಿ, ಸದ್ಮ-ಮನೆಯನ್ನು, ಗಟ್ಟಾಪುಃ-
ಹೊಂದೋಣ. || ೨೬ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈಶ್ವರ ವೊಡಲುಗೊಂಡು ಇನ್ನು ಮೂರುಶ್ಲೋಕ
ಗಳವರೆಗೂ, ಇರುವ ವಿಷಯವು ರಾಜನೇವೆಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಪ್ರೀತಿಯೇಗ
ವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರು ರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ.
ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ—ಎಲೈ ರಾಜನೇ! ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆಶೆಯೆಂಬ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ
ವಾರವೇ ಇಲ್ಲ. ಅನುರಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿದಂಥ ಯೌವನವು ಗಳಿತವಾಗಿ
ಹೋದನಂತರ ಎಷ್ಟು ಹಣ ಸಂವಾದಿಸಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನವು,
ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಕಸಿತವಾದ ಬಿಳಿನೈದಿಲೆ ಮತ್ತು ಕರಿನೈದಿಲೆ ಪುಷ್ಪಗಳಂತೆ
ನೋಟಪ್ರಭ ನಮ್ಮ ಕಾವಿ ನಿಯಾ ಸೌಂದರ್ಯವು. ಜರಾವಸ್ಥೆಯಿಂದ
ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಡುವದರೊಳಗಾಗಿ ನಮ್ಮ ಮನೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ನಾನು
ಭಾವಿಗಳಾಗುತ್ತೇವೆ. ನಮ್ಮನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡು. ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು
ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. || ೨೭ ||

ಶ್ಲೋ|| ರಾಗಸ್ಯಾಗಾರವೇಕಂನರಕ ಕತಮಹಾದುಃಖ ಸಂ
ಪ್ರಾಪ್ತಿಹೇತು | ಮೋಹಸ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿ ಬೀಜಂಜಲ
ಧರವಟಲಂಜಾ ನತ್ರಾರಾಧಿಸ್ಯ || ಕಂದರ್ಪಸೈಕ್ಯ
ಮಿತ್ರಂ ಪ್ರಕಟಿತವಿವಿಧವ್ಯವ್ಯದೋಷಪ್ರಬಂಧಂ |
ಲೋಕೇಷು ನ್ಯಾಪ್ಯ ನರ್ಥವ್ರಜಕುಲಭವನಂ ಯೌವ
ನಾದನ್ಯದಸ್ತಿ || ೨೮ ||

ಟೀಕು|| ರಾಗಸ್ಯ-ಅನುರಾಗಕ್ಕೆ | ಮತ್ಪರಕ್ಕೆ ೧, ಏಕಂ-ಮುಖ್ಯವಾದ
ಅಗಾರಂ-ಮನೆಯ ಸ್ವರೂಪವಾದಂಥ. ನರಕಶತಮಹಾದುಃಖಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ
ಹೇತುಃ ನರಕಶತ-ನೂರಾರು ನರಕಗಳಲ್ಲಿ, ಮಹಾ-ಅಧಿಕವಾದ ದುಃಖ-ಯಾ
ತನೆಗಳ, ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ-ಹೊಂದುವಿಕೆಗೆ, ಹೇತುಃ-ಕಾರಣವಾದ, ಮೋಹಸ್ಯ-

ಅಜ್ಞಾನದ, ಉತ್ಪತ್ತಿ-ಜನನಕ್ಕೆ ಬೀಜಂ- ಅಂಕುರವಾದ, ಜ್ಞಾನತಾರ ಧನ
ಸ್ಸು ಜ್ಞಾನ- ವಿನೇಕವೆಂಬ, ತಾರಾಧಪಕ್ಕು- ಜಂದ್ರನಿಗೆ, ಜಲಧರವೆಚಲಂ- ಜಲ
ಧರ-ಮೇಘಗಳ. ಪಟಲಂ-ಸಮುವಾಯಸ್ವರೂಪವಾದ, ಕಂದರ್ಪಸ್ಸು ಮನ
ಛನಿಗೆ, ಏಕ ಮುಖ್ಯವಾದ, ಮಿತ್ರಂ- ಸ್ನೇಹಾಸ್ಪದವಾದ, ಪ್ರಕಟಿತವಿವಿಧಸ್ಸು
ಷ್ಪದೋಷವ್ರಬಂಧಂ-ಪ್ರಕಟಿತ-ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಏವಿಧ ನಾನಾವಿಧ
ಗಳಾದ, ಸ್ಪಷ್ಟ-ಸ್ಪುಟವಾದ ದೋಷ ಷೂನ್ಯಗಳ, ಪ್ರಬಂಧಂ- ಕಲ್ಪನೆಯಾ
ದಂಥ (ಕಥಾಸ್ವರೂಪವಾದಂಥ), ಅನರ್ಥವ್ರಜಾಲಭವನಂ-ಅನರ್ಥ- ಪಾಪ
ಕಾರ್ಯಗಳ, ಪ್ರಜ- ಸಮೂಹಗಳಿಗೆ, ಕುಲಭವನಂ- ಜನ್ಮ ಸ್ಥಾನವಾದಂಥ,
ಯಾವನಾತ್-ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿಂತಲೂ, ಅನ್ಯತ್-ಬೇರೆಯಾದದ್ದೂ, ಅಸ್ತಿತ್ವಲೋ
ಕೇ- ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ, ನಾಸ್ತಿಹ-ಇಲ್ಲವಷ್ಟೆ. ಸ್ವಗೃಹಾಪೃತ್ತವು. ರೂಪ
ಕಾಲಂಕಾರವು.

||೨೬||

ತಾತ್ಪರ್ಯ - ಯಾವನವು ನೆಕಲ ವಾಪಗಳಿಗೂ ಕಾರಣಭೂತವಾದ
ದ್ವಿಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಈ ಯಾವನವು ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ತನ
ಗೂ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೂ ಮುಟ್ಟತಕ್ಕ ಪರಸ್ಪರಾನುರಾಗಕ್ಕೆ ಗೃಹಸ್ವ
ರೂಪವಾಗಿಯೂ, ಅನೇಕವಾದ ನರಕಗಳಲ್ಲಿ ಯಾತನೆಗಳನ್ನು ನುಭವಿಸುವದ
ಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಕಾರಣವಾಗಿಯೂ, ಜ್ಞಾನವೆಂಬಚಂದ್ರನಿಗೆ ಮರೆಮಾಡತಕ್ಕ
ಮೇಘ ಸಮುದಾಯಗಳೋವಾವಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಮನ್ಮಥನಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದ
ಸ್ನೇಹಾಸ್ಪದವಾಗಿಯೂ, ಮತ್ತು ಮಹಾವಾಪಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸು
ವದಕ್ಕೆ ಜನ್ಮಸ್ಥಾನವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಈ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾ
ದದ್ದು ಇನ್ನು ಈಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವವು. (ಅಂದರೆ:-
ಈಮೋವವು ಅನೇಕ ನರಕಯಾತನೆಗಳಿಗೆ) ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಗುರಿಮಾಡು
ವದೆಂದು ಕವಿಯ ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

||೨೭||

ಶ್ಲೋ|| ಶೃಂಗಾರದು ಮನೀರದೇ ಪ ಸೃಮರಕಿ ಗ್ರಿಡಾರಸ
ನೋ ಗ್ರೀತಸಿಪ ಮ್ಯಮ್ಮಪಿ ಗ್ರಯಬಂಧವೇ ಚತುರ
ವಾಬ್ಬಿ ಕ್ತಾಫಲೋದನ್ವತಿ || ತನ್ವೀನೇತ್ರಚೇರ
ಪಾರ್ವಣವಿಧೌ ಸೌಭಾಗ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀನಿಧೌ ಧನ್ಯೇಕೋ
ಪಿನವಿಕಿ ಯಾಂಕಲಯತೇ ಪ್ರಾಪ್ತನವೇಯೌವನೇ ||

ಚೇಕು|| ಶೃಂಗಾರದ್ವಯನೀರದೇ-ಶೃಂಗಾರ-ಶೃಂಗಾರರಸವೆಂಬುವಂ
 ಥ, ದ್ವಯ-ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ. ನೀರದೇ-ಮೇಘಸ್ವರೂಪವಾದ, ಪ್ರಸೃಮದಕ್ರೇಡಾ
 ರಸಸೋತ್ರಿಸು ಪ್ರಸೃಮರ-ವಿಸ್ತೃತವಾದ, ಕ್ರೇಡಾರಸ-ಕಾಮಕೇಳಿಯಿಂ
 ದುಂಟಾದರಸಕ್ಕೆ, ಸೋತ್ರಿಸು-ಪ್ರವಾಹಸ್ವರೂಪವಾದ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಪ್ರಿಯ
 ಜಾಂಘವೇ-ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ-ಮನ್ಮಥನಿಗೆ, ಪ್ರಿಯಜಾಂಘವೇ-ಇಷ್ಟಬಂಧುವಾದ,
 ಚತುರವಾಙ್ಮುಕ್ತಾಫಲೋದನ್ವತಿ ಚತುರವಾಕ್ ಚತುರವಾದ ಮಾತು
 ಗಳೆಂಬ, ಮುಕ್ತಾಫಲ-ಮುಕ್ತಗಳಿಗೆ, ಉದನ್ವತಿ-ಸಮುದ್ರಪ್ರಾಯವಾದಂ
 ಥ, ತನ್ವಿನೇತ್ರಚಕೋರಪಾರ್ವಣವಿಧಾ-ತನ್ವೀ-ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ, ನೇತ್ರ
 ಕಣ್ಣುಗಳೆಂಬ, ಚಕೋರ-ಚಕೋರವೆಂಬಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ. ಪಾರ್ವಣವಿಧಾ ಹುಣ್ಣಿ
 ಮೆಯೆಂದ್ರ, ಪ್ರಾಯವಾದಂಥ, ಸೌಭಾಗ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀನಿಧಾ-ಸೌಭಾಗ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀ-
 ಸೌಂದರ್ಯಸಂಪತ್ತಿಗೆ, ನಿಧಾ ಸ್ಥಾನವಾದ, ನವ-ನೂತನವಾದ, ಯೌವನೇ-
 ಯೌವನವು, ಪ್ರಾಪ್ತೀಸತಿ-ಉಂಟಾದಂಥಾದ್ದಾಗುತ್ತೀರಲಾಗಿ, ಕೋಟಿ-
 ಒಬ್ಬಾನೊಬ್ಬ, ಧನ್ಯ ಸುಕೃತಿಪುರುಷನು, ವಿಕ್ರಿಯಾರ-ಮನ್ಮಥವಿಕಾರವ
 ನ್ನು, ನಕಲಯತೇ-ಪಾಡುವದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಶೃಂಗಾರದ್ವಯನೀರದೇ ಇತ್ಯಾ
 ದಿ ಪದಪ್ರಯೋಗಗಳಿಂದ ವರಸ್ಪರ ಸೈರವೇಷ್ಯಾನ್ನಿರವಯವ ರೂಪಕಾಲಂ
 ಕಾರವು, ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೇದಿತವೃತ್ತವು. ||೨೦||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಯೌವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವಮನುಷ್ಯನಾದಾಗ್ಯೂ ವ.ನ್ಮಥ
 ವಿಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಯೇ ಇರುತ್ತಾನೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.
 ಅದು ಹೀಗಂದರೆ:—ಶೃಂಗಾರರಸವೆಂಬ ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಯೌವನವು ಮೇಘಸ್ವ
 ರೂಪವಾಗಿಯೂ, ಕ್ರೇಡಾರಸಕ್ಕೆ ಪ್ರವಾಹರೂಪವಾಗಿಯೂ, ಸ್ತ್ರೀಪ್ರಿಯ
 ಸರ ಚಾಟೀಕಿ ಪ್ರಿಯೀಕಿಗಳೆಂಬ ಮುಕ್ತಾಫಲಗಳಿಗೆ ಸಮುದ್ರಪ್ರಾ
 ಯವಾಗಿಯೂ, ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ನೇತ್ರಗಳೆಂಬ ಚಕೋರಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಪೂ
 ರ್ಣಮಾಚಂದ್ರಸ್ವರೂಪವಾಗಿಯೂ, ಸೌಂದರ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀನಿಧಾನವಾಗಿಯೂ
 ಇರುವ ನೂತನವಾದ ಯೌವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸುಕೃತಿಪುರುಷನುತಾನೆ
 ಮನ್ಮಥವಾಗುವವನನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದೇ ? ಅಂದರೆ ಸರ್ವರೂ ವ
 ದಿಯೇ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ಭಾವವು. (ಯೌವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂತಹ ಮಹ
 ಪುರುಷನಾದರೂ ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗುವದಿಲ್ಲವೆಂದು
 ಮುಖ್ಯತಾತ್ಪರ್ಯವು) ||೨೦||

ಶ್ಲೋ|| ಸಂಸಾರೇಽಸ್ಮಿನ್ನಸಾರೇಕಂನೃಪತಿಭವನದ್ವಾರಸೇವಾ
ಕಳಂಕವ್ಯಾಸಂಗವ್ಯಸ್ತಧೈರ್ಯಂಕಥಮಮಲಧಿಯೇ
ವಾನನಂಸಂವಿದಮ್ಯುಃ || ಯದ್ಯೇತಾಃಶೋಭ್ಯದಿಂ
ದುದ್ಯುತಿವಿಚಯಭೃತೋನಸ್ಯುರಂಭೋಜನೇತ್ರಾಃ
ಪ್ರೇಂಖತ್ಯಾಂಚೇಕಲಾವಾಕ್ತುರಭರವಿನಮನ್ಯದೈಭಾ
ಜಕ್ತುರುಣ್ಯಾಃ || ೩೧ ||

ಟೀಕಾ|| ಪೋದ್ಯದಿಂದುದ್ಯುತಿವಿಚಯಭೃತಃ-ಪೋದ್ಯತಃ-ಉದಯ
ಸುತ್ತಲಿರುವ, ಇಂದು-ಚಂದ್ರನ, ದ್ಯುತಿ - ಕಾಂತಿಯೇನೋಮಾಡಿಯಲ್ಲಿ, ಕಾಂತಿ
ಯುಳ್ಳ, ನಿಜವು ವಸ್ತುವನ್ನು ಭೃತಃ-ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ, ಪ್ರೇಂಖತ್ಯಾಂ
ಚೇಕಲಾವಾಃ-ಪ್ರೇಂಖತಃ-ಧ್ವನಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕಾಂಚೇ-ಒಡ್ಡಣಗಳೆಂಬ,
ಕಲಾಪಾಃ-ಆಭರಣಗಳು ಉಳ್ಳಂಥ, ಅಂಭೋಜನೇತ್ರಾಃ-ಕಮಲಗಳೋಮಾ
ದಿಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಗಳಿಲ್ಲ, ಸ್ತನಭರವಿನಮನ್ಯದೈಭಾಜಃ-ಸ್ತನ-ಕುಚಗಳು,
ಭರ-ಭಾರದಿಂದ, ವಿನಮತಃ-ಬಗ್ಗಿದಂಥ, ಮನ್ಯಭಾಜಃ-ಸೊಂಬಗಳುಳ್ಳ,
ತರುಣ್ಯಾಃ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು, ನಮ್ಯರೈವಿ-ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವವರಾದರೆ, ಅವಲಧಿ
ಯಃ-ಅಮಲ-ನಿರ್ಮಲವಾದ, ಧಿಯಃ-ಬುದ್ಧಿಗಳುಳ್ಳ ಮಹಾತ್ಮರು, ಮಾನ
ಸಂ-ತಮ್ಮನಿಜವಾದಮನಸ್ಸನ್ನು, ಅಸಾರೇ-ದಾರಾಪುತ್ರಾದಿಪೋಷಣವಿಷಯ
ವಾದ ಸುಸಾರದಲ್ಲಿ, ಕುಪ್ಯಪತಿಭವನದ್ವಾರಸೇವಾಕಳಂಕವ್ಯಾಸಂಗವ್ಯಸ್ತ
ಧೈರ್ಯಂಸತಃ-ಕುನ್ಯಪತಿ-ತುತ್ತಿತನಾದ ರಾಜನ, ಭವನ-ಮನೆಯ, ದ್ವಾರ-
ಬಾಗಿಲಿನ, ಸೇವಾ-ಸೇವಕರ ಅನುವರ್ತನವೆಂಬುವ, ಕಳಂಕ-ಅವಮಾನದಡ,
ವ್ಯಾಸಂಗ-ವ್ಯಾಸಂಗದಿಂದ, ವ್ಯಸ್ತ-ಆಸಕ್ತವಾದ, ಧೈರ್ಯಂಸತಃ-ಧೈರ್ಯವು
ಳ್ಳಂಥಾದ್ದನ್ನಾಗಿ ಕಥಂ-ಹೇಗೆ, ಸಂವಿದಧ್ಯುಃ-ಮಾಡಿದರೋ, ಅತ್ರ, ಮನೋ
ನಿಗ್ರಹೇತುತರೋನಿ ಸದ್ವ್ಯಾಪೇದುವ್ರತತ್ವೋಕ್ತೇಃ, ಕಾಮಿನೀಸೌಂದರ್ಯದಿ
ಉತ್ತರೋತ್ತರವಾಕ್ಯಾರ್ಥನ ಸಮರ್ಥನಾತಃಕಾವ್ಯಲಿಂಗಾಕಾರಃ-ವೃತ್ತಲ
ಕ್ಷಣಂತು ಸ್ತುಗ್ಧರಾವೃತ್ತಂ. || ೩೧ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಯಾವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಮಿನಿಯರ ಪರಿತ್ಯಾಗವು ಆಯು
ಕ್ತವೆಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಚೇಗೊಂದರ:-ಸಮಾಚೇನವಾದ ಬು
ದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಮಹಾರಾಜನರು ಕುತ್ತಿತರಾದ ರಾಜರ ಮನೆಗಳ ದ್ವಾರಗಳಲ್ಲಿ ಸೇ
ವಕರಾಗಿ ನಿಂತು ರಾಜಸೇವಾಕಳಂಕದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ತದ್ವ್ಯಾಸಂಗ

೧೨೨ ಸಂಭೋಗವರ್ಣನಾನಾಮ (ದ್ವಿತೀಯಾವಿಂಶತೀ)

ಪರರಾಗಿ, ತಮ್ಮ ನಿಜವಾದ ನಿರ್ಮಲವುಳ್ಳ ಮನಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಕಡಿಸಿಕೊಂಡು ನಿಜಕಾಮಿನಿಯರಲ್ಲಿ ಸಂಭೋಗೇಚ್ಛೆಗಳುಳ್ಳವರಾಗಿ ಕಳವಳ ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಉದಯಿಸುತ್ತಲಿರುವ ಚಂದ್ರನ ಕಾಂತಿಯೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ನೇತ್ರಗಳುಳ್ಳ, ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ ವಾಕ್ಯಬಳಿಂಬ ಅಭಿರಣಧಾರಿಗಳಾಗಿ, ಕುತುಭಾರದಿಂದ ಬಗ್ಗಿಹೋಗಿರುವ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶಗಳುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳೇ ಇಲ್ಲವಿದ್ದರೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಜಿತವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರಬಹುದು. ಎಂಬ ಭಾವವು.

||೩೧||

ಶ್ಲೋ|| ಸಿದ್ಧಾಧ್ಯಾಸಿತಕಂದರೇಹರವೃಷಸ್ಕಂಧಾವರುಗ್ಗದ್ರು
ಮೇಗಂಗಾಧೌತಶಿಲಾತಲೇಹಿಮವತಸ್ಸುಧನೇಸ್ಥಿತೇ
ಶ್ರೇಯಸಿ || ಕೇಕುರ್ವೀತಶಿರಃಪ್ರಣಾಮಮಾಲಿನಂ
ಮ್ಲಾನಂಮನಸ್ವೀಜನೋ ಯದ್ವಿತ್ರಸ್ತಕುರಂಗಶಾ
ಬನಮನಾನಸ್ಯುಸ್ಸುರಾಸ್ತ್ರಂಸ್ತ್ರಿಯಃ || ೩೨ ||

ಟೀಕು|| ಸಿದ್ಧಾಧ್ಯಾಸಿತಕಂದರೇ- ಸಿದ್ಧ- ಸಿದ್ಧವುರುಷರಿಂದ. ಅಧ್ಯಾಸಿತ ಅಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಂದರ- ಗುಹೆಗಳುಳ್ಳ, ಹರವೃಷಸ್ಕಂಧಾವರುಗ್ಗದ್ರು, ಮೇ, ಹರ-ಈಶ್ವರನ, ವೃಷ-ವಾಹನವಾದತ್ತಿನ ಸ್ತಂದ-ಭಾಜಿಸಿರಿಸ್ಸುನಿಂದ. ಅವರುಗ್ಗ-ಮುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ದ್ರುಮೇ-ವೃಕ್ಷಗಳುಳ್ಳ, ಗಂಗಾಧೌತಶಿಲಾತಲೇ-ಗಂಗಾ ದೇವಗಂಗೆಯಿಂದ ಧೌತ-ತೊಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಿಲಾತಲೇ-ಕಲ್ಲುಪ್ರದೇಶಗಳುಳ್ಳ, ಶ್ರೇಯಸಿ-ಶ್ರೇಯಃಪ್ರದವಾದ, ಹಿಮವತಃ-ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದ, ಸ್ಥಾನೇ-ಪ್ರದೇಶವು, ಸ್ಥಿತೇಶತಿ-ಇರುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಕೇ-ಯಾವ, ಮನಸ್ತೇ-ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಯಾದ, ಜನಃ-ಮನುಷ್ಯನು, ಶಿರಃ-ತನ್ನ ತಲೆಯನ್ನು, ಪ್ರಣಾಮ-ನಮಸ್ಕಾರದಿಂದ, ಮಾಲಿನಂ-ಕಳಂಕವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ, ಕುರ್ಮೀತ? ಮಾಡುತ್ತಾನೆ? ಯತಃ-ಯಾವಕಾರಣದ ದಸೆಯಿಂದ ವಿತ್ರಸ್ತ-ಭಯಪಟ್ಟ, ತುರಂಗಶಾಖ-ಜಿಂಕೆಯುಮರಿಯ, ನಮನಾಃ-ಕಣ್ಣುಗಳೊಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ, ಸ್ತುರಾಸ್ತ್ರಂ-ಸ್ತುರ-ಮನ್ಮಥನ, ಅಸ್ತ್ರಂ-ಅಯುಧವ್ಯವರೂಪವಾದ, ಸ್ತ್ರಿಯಃ-ಸ್ತ್ರೀಯರು, ನಮ್ಯುರ್ಯದಿ-ಇಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ, ಕುರ್ವೀತ-ಇ-ದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ವೃತ್ತ-ಅಕ್ಷಣಂ ಶಾರ್ದೂಲನಿಕ್ರಿದಿತವೃತ್ತಂ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಮನುಷ್ಯರು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಯಾರು, ಅಂಥಾ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗುವದಿಲ್ಲವೆಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಹೇಗಂದರೆ:—ಸಿದ್ಧಪುರುಷರು ತಪಸ್ಸುಮಾಡುವ ಸ್ಥಲವಾದಂಥಾದ್ದಾಗಿ, ಈಶ್ವರನ ವಾಹನವಾದ ವೃಷಭದ ಭುಜಗಳಿಗೆ ತಗಲಿ ಮುರಿದುಹೋದ ಮರಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ, ಗಂಗಾಪ್ರವಾಹದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಪಡುಬಿದ್ಡುಗಳಾದ ಹಿಮವತ್ಸರ್ಪತದ ಗುಹೆಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ, ಯಾರುತಾನೆ ತಮ್ಮ ತಲೆಯನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿ ಇತರರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡಿ ಅವರ ಆಜ್ಞಾಧಾರಕರಾಗಿದ್ದಾರು? ಯಾರೂ ಇರುವದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇರುವದಕ್ಕಿಲ್ಲವೆಂದು ಕಾರಣವುಂಟು. ಮನ್ಮಥಾಸ್ತ್ರವ್ಯರೂಪರಾದ ಸಭೆಯ ಕುರಂಗ ಶಾಬಕ ಚಂಚಲಾಕ್ಷಿಯರು ಇಲ್ಲದೇನೆ ಹೋಗಿದ್ದರೆ ಸರ್ವರೂ ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿ ಕೃತಾರ್ಥರಾಗಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಅಂದರೆ ಚಂಚಲಚಿತ್ತರಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರೇ ಸಕಲ ಅನರ್ಥಗಳಿಗೂ ಕಾರಣಭೂತರೆಂದು ಮುಖ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ಶ್ಲೋ|| ಸಂಸಾರತವಮರ್ಯಂತವದವೀನದವೀಯಾಸೀ|| ಅಂತರಾದುಸ್ತರಾನುಚ್ಯುರ್ಯದಿತೇಮದಿರೇಕ್ಷಣಾಃ ||೩೩||

ಟೀಕಾ| ಕಿಂತು-ಮತ್ತೇನಂದರೋ, ತೇ-ನಿನಗೆ, ದುಸ್ತರಾಃ-ದಾಟಲಶತ್ಕರಾದ, ಅಂತರಾಃ-ವಿಘ್ನರಾದ, ಮದಿರೇಕ್ಷಣಾಃ-ಮದಿರ-ಮದಿಸಿದ, ಈಕ್ಷಣಾಃ ದೃಷ್ಟಿಗಳುಳ್ಳವುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು, ನಮ್ನ-ಯದಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಹೇಸಂಸಾರ-ಎಲೈ ಸಂಸಾರವೆ ! ತವ-ನಿನ್ನ, ಪರ್ಯಂತವದವೀ-ಪರ್ಯಂತ-ಎಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿನ, ಪದವೀ-ರೂರ್ಗವು, ನದವೀಯಾಸೀ-ದೂರತೆರವಾದದ್ದಲ್ಲವು, ವೃತ್ತಂ-ಅನುಷ್ಠಪ್ ವೃತ್ತಂ.

||೩೩||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಎಲೈ ಸಂಸಾರವೇ ನಿನ್ನೆವಾರವು ಆಷ್ಟು ಕಷ್ಟತರವಾದ್ದಲ್ಲ ಅಂದರೆ ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಸಂಬಂಧವಾದ ಸುಖವಿಲ್ಲವಾದರೆ ನಿನ್ನ ಎಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟು ದೂರವಾಗದು. ಸ್ತ್ರೀ ಸುಖದಲ್ಲಿರುವವನಿಗೆ ಸಂಸಾರವೆಂಬುದು ಅತಿದೂರವಾಗುವದೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

||೩೩||

ಶ್ಲೋ|| ದಿವನಹರಿಣೀಭ್ರೂವಂಕಕಾಂಡಚ್ಛವೀನಾಂಕಬಳಮುಪಲಕ್ಷೋಪಿಚ್ಛಿನ್ನಮೂಲಂಕುಕಾನಾಂ || ಕಕ

ಯುವತಿಕಪೋಲಾಪಾಂಡುತಾಂಬೂಲವಲ್ಲಿ ದೇವಮರು
ಣನಖಾಗ್ರೈಃ ಪಾಟಿತಂವಾವದೂಭ್ಯಃ ||೨೪||

ಟೀಕು| ವನಹಂಜೇಭ್ಯಃ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಜಿಂಕಗಳಂತೆ ವಂಶಕಾಂಡ
ಬಿಟ್ಟವಿನಾಂ ವಂಶವಿದುರಿನ, ಕಾಂಡ-ದಂಟಿನ, ಭವಿನಾಂ-ಕಾಂತಿಯೋಪಾ
ದಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಂತಿಯಿಲ್ಲ, ಉಪಲಕ್ಷಣೇಷಿಷ್ಟಿನ್ಮಮಾಲಾ- ಉಪಲ- ಕಲ್ಲುಗಳ,
ಕೋಟಿ ಕೊನೆಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನ-ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೂಲಂ ಬುಡಗಳಿಲ್ಲ, ಕುಶಾ
ನಾಂ-ದರ್ಭೆಗಳ, ಕಬಳಂ-ಗ್ರಾಸವನ್ನು, ದಿಶ ಕೊಡು, ಅಥವಾ-ಹಾಗಲ್ಲದಿದ್ದ
ರೆ, ವಧೂಭ್ಯಃ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಿಗೆ, ಅರುಣ ಕಂಪಾದ, ನಖ ಗ್ರೈಃ ಉಗುರು
ಗಳಕೊನೆಗಳಿಂದ, ಪಾಟಿತ-ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಕಯುವತಿಕಪೋಲಾಪಾಂಡುತಾಂ
ಬೂಲವಲ್ಲಿದಳಂವಾ- ಶಕ- ಶಕಾಖ್ಯದೇಶಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಕಪೋಲ- ಕನ್ನೆಗಳ
ಳೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ಆಪಾಂಡು-ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಬೆಳಗಿರುವ, ತಾಂಬೂ
ಲವಲ್ಲೀ-ತಾಂಬೂಲತೆಯ, ದಳಂವಾ ಎಲೆಗಳನ್ನಾಗಲಿ, ವಿಶ-ಕೊಡು ಮಾರಿ
ನೀವೃತ್ತಂ ||೨೪||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವದಕ್ಕೆ ಆಗುವದಿಲ್ಲವೆಂಬುವ
ಆಶಂಕೆ ಉಂಟಾದರೆ:—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಿರಕ್ತ ಅನುಗತಿಗಳೆಂಬ ಉಭ
ಯಮತಗಳನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗಂದರೆ—ಎಲೈ ಮನುಷ್ಯನೇ ಪುಣ್ಯ
ರಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಜಿಂಕಗಳಿಗೆ ಕಲ್ಲುಗಳ ಕೊನೆಗಳಿಂದ ಕೊಯ್ಯ
ಲ್ಪಟ್ಟ ದರ್ಭೆಗಳ ಗ್ರಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೊಡು (ಇದು ಆ ಮುಷ್ಠಿಕಫಲ
ಸಾಧಕವಾದ ವಿಷಯವು.) ಇಲ್ಲವೆ ಹೋದರೆ, ಕಂಪಾದ ನಖಾಗ್ರಗಳಿಂದ
ಸೀಳಲ್ಪಡುವ, ಶಕವೇಶದ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಕನ್ನೆಗಳೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕುಭ್ರ
ವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ತಾಂಬೂಲವನ್ನಾಗಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆಕೊಡು. (ಅಂದರೆ)
ಉತ್ತಮ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ತಾಂಬೂಲಚರ್ವಣೇತ್ಯಾ
ದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಸುಖವನ್ನಾದರೂ ಅನುಭವಿಸು. (ಇದು ಋತುಕಫಲಸಾ
ಧಕವಾದ ವಿಷಯವು.)

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಖಾಗ್ರದಲ್ಲಿ ಅರುಣ್ಯವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿರುವರಿಂದ
ಉತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದಂತೆಯು ಸಾಮಾನ್ಯಕಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ:—
ಶ್ಲೋಕ|| ಪಾಣಿವಿಡತಲೇರಕ್ತೇನೇತ್ರಾಂತಾಚನಖಸ್ತಥಾ |

ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೧೨೫

ತಾಲುಜಹ್ಯಾಧರೋಪಚರವೈರಕ್ತಃ ಸುಖೀಭವೇತ್ ||
ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿ ಇರುತ್ತಾನೆ. ||೨೬||

ಶ್ಲೋ|| ಅಸಾರಾಸ್ಯ ವೇದೇವಿರತಿವಿರಹಾಃ ಪಾಪವಿಷಯಾಜಗ್ನ
ಪ್ರಸ್ತುತಾಂಯದ್ವಾನನುಸಕಲದೋಷಾನ್ವದಮಿತಿ||ತ
| ಥಾಪ್ಯೇತಮ್ಭೂಮಾನಹಿವರಹಿತಾತ್ಮವ್ಯಾವಧಿಕಂನ
ಚಾಸ್ತಿ||ಸಂಸಾರೇಕುಮಲಯದೃಶೋರಮ್ಯಮವರಂ ||

ಟೀಕಾ|| ನನು ಹಾಗಾದರೆ, ಹೇಜನಾ-ಎಲೈ ಜನಗಳಿರಾ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧ
ಧ್ವಗಲಾದ, ಸರ್ವೇ-ಸಮಸ್ತಗಳಾದ, ಪಾಪವಿಷಯಾಃ-ಪಾಪ ಪಾಪಕರಗಳಾದ,
ದ, ತೇ-ಆ ವಿಷಯಾಃ- ಸ್ವಕ್ಷಂದನಾದಿ ವಿಷಯಗಳು, (ಇಂದ್ರಿಯವ್ಯಾಪಾರ
ಗಳ.) ಅಸಾರಾಃ-ನಿರ್ವ್ಯಾಧವಾದವುಗಳು ತಥಾ-ಹಾಗೆ. ವಿರತೀನಿರಹಾಃ-ವಿರತಿ-
ಪರಿಣಾಮದಲ್ಲಿ ವಿರಹಾಃ ಅನರ್ಥಕಾರಿಗಳು, ಯದ್ವಾ ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ,
ಸಕಲದೋಷಾನ್ವದಂ - ಸಕಲ - ಸಮಸ್ತವಾದ, ದೋಷ- ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ,
ಆಸ್ವದಂ- ಸ್ಥಾನವಾದ್ದು. ಇತಿ- ಹೀಗೆಂದು, ಜುಗುಪ್ಸ್ಯಂತಾಂ- ಪರಿತ್ಯಾಗ
ಮಾಡಲ್ಪಡಲಿ, ತಥಾಪಿ - ಆಮಾಗ್ನಿ, ಎತದ್ಭೂಮಿ- ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ,
ಪರಹತಾತ-ಪರೋಪಕಾರಕ್ಕಿಂತಲೂ, ಅಕ್ಕಿ- ಹೆಚ್ಚಾದ, ಪುಣ್ಯಂ- ಪುಣ್ಯ
ವು, ನಹ-ಇಲ್ಲವು, ಅಸ್ತಿ- ಈ, ಸಂಸಾರೇ- ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಕುಮಲಯದೃಶಃ-
ಕುಮಲಯ - ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿಯಂತೆ, ದೃಶಃ- ನೇತ್ರಗಳಲ್ಲ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗಿಂತಲೂ,
ಅಸರಂ-ಮತ್ತೊಂದಾದ, ರಮ್ಯಂ ಮನೋಹರವಾದ ವಸ್ತುವು, ನ-ಇಲ್ಲವು.
ವೃತ್ತಲಕ್ಷಣಂ ಶಿಖರಣೇವೃತ್ತಂ. ||೨೭||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಎಲೈ ಜನಗಳಿರಾ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಸಂಸಾರ ಸಂಬಂ
ಧವುಳ್ಳ ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೇವಲ ನಿರ್ವ್ಯಾಧವಾಗಿಯೂ, ಪರಿಣಾಮಕಾಲ
ದಲ್ಲಿ ಪಾಪಹೇತುಗಳಾಗಿ ಅನರ್ಥಗಳನ್ನುಂಟು ಮಾಡತಕ್ಕವುಗಳಾಗಿಯೂ
ಇರುವುದೆಂದೂ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಈ ಸ್ತ್ರೀಣೇಯವಾದ ಸ್ವಕ್ಷಂದನಾದಿ
ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಿರಿ, ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ, ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ
ನುಂದರವಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾದ ವಸ್ತುವೇ ಇನ್ನಿಲ್ಲವೆಂದು
ಭಾವಿಸಿ ಸಂಸಾರ ಸೌಖ್ಯವನ್ನಾಡರೂ ಅನುಭವಿಸಿರಿ. (ಎಂಬ ವಿರಕ್ತಿ,
ಅನುರಕ್ತಿಭಾವಗಳನ್ನು ಈ ಶೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.) ||೨೮||

೧೬೬ ಸಂಭೋಗವರ್ಣನಂನಾಮ (ತ್ವಿತಿಯಾವಿಂಶತಿಃ.)

ಶ್ಲೋ|| ಮಾತ್ಸರ್ಯಮುತ್ರಾತ್ಮನಿಜಾಯ ಕಾರ್ಯಮಾ
ಯಾರ್ಸ್ಮಮಾರ್ಗಾದಮಿದಂಬ್ರವಂತು || ಸೇವ್ಯಾ
ನಿತಂಬಾಕಿಮುಭೂಧರಾಣಾಮುತಸ್ಮರಸ್ಮೇರವಿಲಾಸಿ
ನೀನಾಂ || ೩೬ ||

ಟೀಕಾ|| ಆರಾಧ್ಯ-ಪೂಜ್ಯರು, ಮಾತ್ಸರ್ಯಂ-ಮತ್ಸರವನ್ನು, ಉತ್ಸಾರ್ಥ-
ಬಿಟ್ಟು, ಭೂಧರಾಣಾಂ - ಪರ್ಮತಗಳ, ನಿತಂಬಾಕಿ- ಕಟಕಶ್ಚಾದ್ಭಾಗಗಳು,
(ತಪ್ಪಲು) ಸೇವ್ಯಾಃ-ಸೇವಿಸುವದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯಗಳೋ? ಉತ-ಹಾಗಲ್ಲದಿದ್ದ
ರೆ, ಸ್ಮರಸ್ಮೇರವಿಲಾಸಿನೀನಾಂ-ಸ್ಮರ-ಮನ್ಮಥೋಲ್ಲಾಸಿತರಾದ, ಸ್ಮೇರವಿಲಾ
ಸಿನೀನಾಂ-ಹಾವಳಾವ ವಿಲಾಸಗಳುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ, ನಿತಂಬಾಕಿ- ಕಟಕ
ಶ್ಚಾದ್ಭಾಗಗಳು, ಸೇವ್ಯಾಃ- ಸೇವಿಸುವದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯಗಳೋ? ವಿಚಾರ್ಯ-
ಇವೆರಡನ್ನೂ ವಿಚಾರಮಾಡಿ, ತದಂಕಾರ್ಯಂ- ಈಕಾರ್ಯವು, ಸಮರ್ಥ್ಯದಂ-
ಮರ್ಥ್ಯದಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವದಾದ್ದು, ಬ್ರವಂತು-ಹೇಳಲಿ. || ೩೬ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಪೂಜ್ಯರಾದವರು ಮಾತ್ಸರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಗುಣದೋಷ
ಗಳನ್ನು ಆರೋಪಿಸಿ, ಮನುಷ್ಯರು ಪರ್ಮತಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ತಪಸ್ಸುಮಾ
ಡುವದು ಯೋಗ್ಯವೋ? ಅಥವಾ ಉತ್ತಮಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಸಂಭೋಗವನ್ನು
ಅನುಭವಿಸಿಕೊಂಡಿರುವದು ಯೋಗ್ಯವೋ? ಹೇಳಲಿ? ಅಂದರೆ, ಮೈರಾಗ್ಯ
ಉಳ್ಳವರು ಪರ್ಮತಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿ ಉತ್ತಮಗತಿಯನ್ನು ಸಾ
ಧಿಸಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಉತ್ತಮಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಸಂಭೋಗ ಸುಖವನ್ನು
ಅನುಭವಿಸಬೇಕು ಎಂಬಭಾವವು. || ೩೬ ||

ಶ್ಲೋ|| ಸಂಸಾರೇಷ್ಟ್ವ ಸಾರೇಪರಿಣತಿತರಳೇದ್ವೇಗತೀಪಂಡಿ
ತಾನಾಂತತ್ವಜ್ಞಾನಾಮೃತಾಂಭಃಪ್ಲವಲಿತಧಿ
ಯಾಂಯಾತುಕಾಲಿಕಧಚಿತ್ || ನೇಚೇನ್ಮಗ್ಧಾಂ
ಗನಾನಾಂಚ್ಛನಘನಜಘನಾಭೋಗಸಂಭೋಗಿನೀನಾಂ
ಸೂಕ್ಷ್ಮಲೇಪಚ್ಛುಕ್ಷುಲೇಷುಸ್ಥಗಿತಕರತಲಸ್ಪರ್ಶಲೀ
ಲೇದ್ಯಮಾನಾಂ || ೩೭ ||

ಪ್ರೇಮಾ|| ಸ್ವಪ್ನ ಸಂರೇ-ಸ್ವಪ್ನ ಪ್ರಾಯವಾದ, ಪರಿಣತರಲ್ಲೇ-ಪರಿಣತಿ-
ಮಾಕದಲ್ಲಿ, ತರಳೇ ಜಂಜಲವಾದ, ಸಂಸಾರೇ- ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ, ಪಂಡಿತಾನಾಂ-
ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ, ದ್ವಂದ್ವವಿಧವಾದ, ಗತೀ-ಮಾರ್ಗಗಳು ಇರುತ್ತವೆ, ಅವು
ಯಾವುಗಳೆಂದರೆ— ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಮೃತಾಂಧಃಪ್ತವಲಿತವಿಧಾಂ- ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ-
ಜ್ಞಾನ-ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವೆಂಬ, ಅಮೃತಾಂಧಃ-ಅಮೃತಸಂಸ್ಥನಲ್ಲಿ, ಪ್ತವ-ಮು-
ಳಗೋಣದಲ್ಲಿ (ಕ್ರೀಡಿಸುವದರಲ್ಲಿ), ಲಲಿತ ಆಸಕ್ತವಾದ. ಧಿಯಾಂ-ಬುದ್ಧಿ-
ಯುಳ್ಳವರಿಗೆ, ಕಾಲಃ-ಕಾಲವು, ಕಥಂಚಿತಃ-ಅತಿಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಯ ತ-
ಹೋಗಲಿ, ನೋಡೇತಃ- ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ, ಸ್ತನಫಲಜಫನಾಭೋಗಸಂ-
ಭೋಗಿನೀನಾಂ- ಸ್ತನ- ಕುಚಗಳ ಫಲ- ಗಂಭೀರವಾದ, ಜಫನ-ಕಟಿಪುರೋ-
ಭಾಗದ, ಆಭೋಗ-ವಿಸ್ತಾರದಲ್ಲಿ, ಸಂಭೋಗಿನೀನಾಂ- ೧. ಭೋಗೇಚ್ಛೆಯು-
ಳ್ಳ, ಮುಗ್ಧಾನಾಂ-ಸುಂದರಸ್ತ್ರೀಯರ, ಸ್ಥೂಲೋಪಸ್ಥೂಲಲೀಷು-ಸ್ಥೂಲ-
ಕೆಟ್ಟಿದ, ಉಪಸ್ಥ-ಮದನಸದನವ. ಸ್ಥೂಲೀಷು ಪ್ರಸಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ, ಸ್ಥೂಲೀಷ-
ತಲಸ್ಪರ್ಶಲೀಲೋದ್ಯಮಾನಾಂ-ಸ್ಥೂಲೀಷ ಆಜ್ಞಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕರತಲ-ಹಸ್ತಪ್ರ-
ದೇಶದ, ಸ್ಪರ್ಶ- ಮುಟ್ಟೋಣದ, ಲೀಲಾ- ವಿಲಾಸದಲ್ಲಿ, ಉದ್ಯಮಾನಾಂ-
ಆಸಕ್ತರಾದ ಪಂಡಿತರಿಗೆ, ಕಾಲಃ ಕಾಲವು, ಯಾತು- ಕಳೆಯಲಿ. ವೃತ್ತಲಕ್ಷ-
ಣತು ಸ್ವಗೃಹಾವೃತ್ತಂ. ಮೃಚ್ಛೈರ್ಯಾನಾಂತರ್ಯೇಣಾತ್ರಿಮುನಿ ಯತಿ-
ಯುತಾ ಸ್ವಗೃಹಾರ್ಕೇರ್ತಿತೆಯಂ. ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತ್ಯಲಂಕಾರವು ||೭೭||

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸ್ವಪ್ನ ಪ್ರಾಯವಾಗಿ ವಿಧಾರ್ಯವಾದ ಈ ಸಂಸಾರ-
ದಲ್ಲಿ ವಿನೇಶಿಗಳಾದವರಿಗೆ ಎರಡುವಿಧವಾದ ಮಾರ್ಗಗಳಿರುವವೆಂದು ಹೇ-
ಳುತ್ತಾನೆ. ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ:— ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಮಾರ್ಗವೂ, ಸ್ವಪ್ನ-
ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗವೆಂಬ ಮಾರ್ಗವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ ವಿಸ್ತಾರ-
ವಾದ ಸ್ತನಜಫನ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಸುಂದರಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯಸುರತ-
ಆಭ್ಯಂತರ ಸುರತಗಳಿಂದ ಸುಖಪಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವದು. ಇವೆರಡು ಮಾರ್ಗ-
ಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವದಾದರೊಂದನ್ನಾದರೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅನುಭವಿಸಬೇಕೆಂಬ ವಿರ-
ಕ್ತನುರಕ್ತಿ ಭಾವಗಳನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ವಿಶೇಷವಿಷಯ:— ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ವಿಸ್ತಾರವಾದ
ಸ್ತನಜಫನಮದನ ಸದನವೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಚಿತ್ರಣ-
ಜಾತಿಸ್ತ್ರೀಯರ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದಂತಾಯ್ತು. ತಜ್ಞಾತಿ ಸ್ತ್ರೀ-
ಲಕ್ಷಣವೇನೆಂದರೆ. — ರತಿರಹಸ್ಯೇ—

೧೨೪ ಸಂಭೋಗವರ್ಣನಂನಾಮ (ದ್ವಿತೀಯಾವಿಂಶತಿಃ.)

ಶ್ಲೋ|| ಮದನನದನಮಾಸೌವರ್ಯಲೋಚ್ಛ್ರಾಂತಮಂತ್ರಾರ್ಥಮದನ ಜಲಾ
ಧ್ಯಂರೋಮಭಿನರ್ತಕಸಾಂದ್ರ್ಯ || ಪ್ರಕೃತಿಚವಲಭೃಷ್ಟಬಾರ್ಹಸ್ಪ
ಸಂಭೋಗರಕ್ತಾರಸಯತಿ ಮಧುರಾಲ್ಪಂಚಿತ್ರೋಚಿತರಕ್ತಾ ||
ಮತ್ತು ಶ್ಲೋಕ|| ವ್ರಜರತಿಸುಖಾರ್ಥಂಚಿತ್ರೋಮಗ್ರಯಾಮೇ | ಭಜತಿ
ದಿನರಜನೋ ಹೃದ್ವಿನೀಂಚವಿತ್ತೀಯೇ || ರಮಯತಿ ಚತ್ವರೀ
ಯೇಕಂಖಿನೀಮಾದ್ರಭಾವಾಂ ರಮಯತಿರನುಜೀಯಾಂ ಪದ್ವಿ
ನೀಂತುರ್ಯಯಾಮೇ ||

ಎಂಬರೀತ್ಯಾ ರತಿರಹಸ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಸ್ತಿನಿ, ಚಿತ್ರಣಿ, ಕಂಖಿನಿ, ಪದ್ಮಿನೀಜಾತಿ
ಸ್ತ್ರೀವರ್ಣನೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ.

ಪುನಃ ಶ್ಲೋಕ|| ಘನಕುಚನಖಭೇದೈರ್ಮುಷ್ಟಿಘಾತೈಶ್ಚ ಮಧ್ಯೇ ರಣಿನಿಯ
ತಕರೈಶ್ಚ ಸ್ಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತೈರ್ವಚೋಭಿಃ | ಅವ್ಯತರಸಕಥಾಭಿಃತತ್ರ
ಯಾಮವಿತ್ತೀಯೇಸುಗುಣಾಸಹಿತದಂತಶ್ಚಿತ್ರೋಂಸಂಬಂಧತಾಂ ||
ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮುಗ್ಧಾಂಗನೆಯ
ರ ವಿಷವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಮುಗ್ಧಾನಾಯಕೀ ಪ್ರತಾವರಾದ್ರಿಯೆ||
ಶ್ಲೋ|| ಉಪಯದ್ಯಾವನಾ ಮುಗ್ಧಾಲಜ್ವಲವಿಜಿತಮನ್ಮಥಾ || ಇತಿ
ಲಕ್ಷಣಾತ್ ||

||೩೩||

ಶ್ಲೋ|| ಆವಾಸಕಿ ಯತಾಂಗಾಂಗೇಪಾಪಹಾರಿಣಿವಾರಿಣಿ ||
ಸ್ತನದ್ವಯೇತರುಣಾನ್ಯಾಮನೋಹಾರಿಣಿಹಾರಿಣಿ ||

ಟೀಕೆ-|| ಪಾಪಹಾರಿಣಿ-ಪಾಪ ಪಾಪಗಳನ್ನು, ಹಾರಿಣಿ- ಅಪಹರಿಸುವ
(ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ), ಗಾಂಗೇ- ಗಂಗಾನದೀ ಸಂಬಂಧವಾದ, ವಾರಿಣಿ-ಉದ
ಕದಲ್ಲಿ, ಆವಾಸ- ವಾಸವು. ಕ್ರಿಯತಾಂ- ಮಾಡಲ್ಪಡಲಿ, ಅಥವಾ, ಮನೋ
ಹಾರಿಣಿ-ಮನೋಹರವಾದ, ಹಾರಿಣಿ-ಮುಕ್ತಾಹಾರಿಗಳುಳ್ಳ,ತರುಣಾಃ-ಸ್ತ್ರೀ
ಯಃ, ಸ್ತನದ್ವಯೇವಾ - ಕುಚಯುಗ್ಮದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ಆವಾಸ- ವಾಸವು, ಕ್ರಿ
ಯತಾಂ-ಮಾಡಲ್ಪಡಲಿ.

||೩೪||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-|| ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ವಿರಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ವಿವೇಕಿಯು ಸಮಸ
ಪಾಪಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕ ಗಂಗಾನದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು
ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು. ಇಲ್ಲವೆ ಹೋದರೆ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಅನು

17 ಬೇಕಾತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೧೨೯

ರಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ಮನೋಹರವಾದ ಮುಕ್ತಾಹರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸುಂದರಿಯರ ಸ್ತನಯುಗ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರೀಡಿಸುವದರಿಂದಾಗಲಿ ಸುಖವಟ್ಟು ಕೊಂಡಿರಬೇಕು ಅಂದರೆ ಉಭಯ ಭ್ರಷ್ಟರಾಗಬಾರದೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಾಣಿ:—ಅತ್ರ ತರುಣೇಗ್ರಾಣಾಂ ಸ್ತನದ್ವಯಸ್ಯವತ ನಾಭಾವೇನ ವಾಚನಾಶಯದ್ವ್ಯೋತನಾರ್ಥಂ. ಅನ್ಯಥಾ ಅಭಾವತ್ವ ಪ್ರ ಸಂಗಾತ್ ಏತೇನ ಮಣಿ ಹಿರಣ್ಮಯ ಕಂಕಣಯೋರಿವಸ್ತನದ್ವಯ ಹಾರ ಯೋರನೋನ್ಯರಾಮಣೀಯಕ ಪ್ರಕಾಶ ಪರಿಪೂಷಾವಗಾಹಿತ್ವೇನವಿಶಿಷ್ಟಸ್ತನದ್ವಯಸ್ಯಾಶ್ರಯಣಯೋಗ್ಯತ್ವಂ ಸೂಚಿತಮಿತ್ಯವಗಂತವ್ಯಂ ಯಥಾಶ್ರೀಹರ್ಷಃ || ತರುಣೇಸ್ತನಸಿವದೀಪ್ಯತೇ ಮಣಿಹಾರಾವಳಿರಾಮಣೀಯಕಮಿತಿಚ || ಅತ್ರಪೂರ್ವೋತ್ತರ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಯೋರನುವಾಸಯಮಾ ಕಯೋಕ್ತಬಂಧುಲಂಕಾರಯೋಸ್ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಟಿಃ ವೃತ್ತಂ ಅನುಷ್ಠುಪ್ || ೩೮ ||

ಶ್ಲೋ || ಕಿಮಿಹಬಹುಭಿರುಕ್ತೈರ್ಯುಕ್ತಿಕೂನ್ಯೈಃ ಪ್ರಲಾಪೈ ದ್ವೈಯವಿಹಪುರುಷಣ್ಣಾಂ ಸರ್ವದಾ ಸೇವನೀಯಂ ||
ಅಭಿನವಮದಲೀಲಾಲಾಲಸಂಸುಂದರೀಣಾಂ ಸ್ತನಭರಸ ರಿಖನ್ನಂಯಾವನಂವಾವನಂವಾ || ೩೯ ||

ಟೀಕಾ|| ಇಹ-ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ, ಬಹುಭಿಃ-ಅಧಿಕಗಳಾಗಿ, ಉದಾತ್ತೈ ಹೇಳ ಲ್ಪಟ್ಟ, ಯುಕ್ತಿಕೂನ್ಯೈಃ-ನಿಸ್ಸಾರಗಳಾದ, ಪ್ರಲಾಪೈಃ-ಅನರ್ಥವಚನಗಳಿಂ ದ, ಕಿಂ-ಎನುಪ್ರಯೋಜನವು, ಅಭಿನವಮದಲೀಲಾಲಾಲಸಂ ಅಭಿನವ-ನೂ ತನವಾದ, ಮದ-ಮನ್ಮಥಾವಸ್ಥೆಯಿಂದಂಟಾದ, ಲೀಲಾ-ವಿಲಾಸದಲ್ಲಿ, ಲಾಲಸಂ-ಲೋಲಿಸುವಾದ, ಸ್ತನಭರಿಪರಿಖನ್ನಂ-ಸ್ತನ-ಕುಚಗಳ ಭರ-ಭಾರ ದಿಂದ, ಪರಿಖನ್ನಂ-ಶ್ರಾಂತವಾದ, ಸುಂದರೀಣಾಂ-ಸುಂದರೀಯರ, ಯಾವನಂವಾ-ಪ್ರಾಯವಾಗಲಿ, ಅಥವಾ-ಹಾಗಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ವನಂವಾ-ಅರಣ್ಯವಾಗ ಲಿ, ಸರ್ವದಾ-ಯಾವಾಗಲೂ, ಪುರುಷಾಣಾಂ-ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ, ಸೇವನೀಯಂ- ಸೇವಿಸುವದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದು. ಮಾರಿನೀಪೃತ್ವವು || ೩೯ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಕೂನ್ಯಗಳಾಗಿಯೂ, ನಿಸ್ಸಾರ ಗಳಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಬಹುವಾತುಗಳಿಂದೇನೂ ಫಲವಿಲ್ಲವು. ಮನುಷ್ಯ ನು ನೂತನವಾದ ಯೌವನ ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ತುಂಬಿ ಮನ್ಮಥ ಕಲಾಸೂಚಿತ

೧೩೦ ಸಂಭೋಗವರ್ಣನಾನಾಮ (ದ್ವಿತೀಯಾವಿಂಶತಿಃ)

ವಾದ ಶೃಂಗಾರ ವಿಲಾಸಗಳೆಲ್ಲ ಸುಂದರಿಯರ ಕುಚಮದನಾದಿ ಬಾಹ್ಯಾಭ್ಯಂತರ ಸುರತಾದಿ ಸಂಸಾರ ಸುಖಗಳನ್ನಾದರೂ ಅನುಭವಿಸದೇಕು. ಇಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ ಈ ಸಂಸಾರ ಸುಖವನ್ನೇ ತೋರದು ವಿರಕ್ತನಾಗಿ ಮಹಾರಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸನ್ನಾದರೂ ಮಾಡಿ ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗವಲಂಬನೆಯನ್ನಾದರೂ ಮಾಡದೇಕು. ಇವೆರಡನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಭಿಷ್ಣುನಾಗಬಾರದೆಂದು ಮುಖ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ||೩೯||

ಶ್ಲೋ|| ಸತ್ಯಂಸದಾವಸ್ಯೆನಪಕ್ಷಪಾತ್ರಾಲೋ (ಕೇಷುಸಪ್ತಸ್ವಪಿ ತಥ್ಯಮೇತತ್ || ನಾನ್ಯನ್ಯನೋಹಾರಿನಿತಂಬಿನೀ ಭ್ಯೋದುಃಖೈಕಹೇತುರ್ನಚಕಶ್ಚಿದನ್ಯಃ || ೪೦ ||

ಟೀಕು! ಹೇ ಜನಾಃ ಎಲೈ ಜನಗಳಿರಾ! ಸತ್ಯಂ - ಯಥಾರ್ಥವನ್ನು, ಪಚ್ಛಿ-ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಪಕ್ಷಪಾತ್ರಾತ-ವಂಜನೆಯಿಂದ, ನವಚ್ಛಿ-ಹೇಳುವದಿಲ್ಲ, ಸಪ್ತಮ ಎಳವ, ಲೋಕೇಷುಪಿ-ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ಎತತ್ ನಾನು ಹೇಳುವ ವಿಷಯವು, ತಥ್ಯಂ-ಯಥಾರ್ಥವಾದದ್ದು, ನಿತಂಬಿನೀಭ್ಯಃ-ಮಂದ ರಸ್ತ್ರಿಯರಿಗಿಂತಲೂ, ಮನೋಹಾರಿ-ಮನೋಹರವಾದವನ್ನು, ನ ಇಲ್ಲ, ಅನ್ಯಃ-ಇದೇ ಸ್ತ್ರೀಸಂಬಂಧವಾದ, ದುಃಖೈಕಹೇತುಃ-ದುಃಖ-ವ್ಯಸನಕ್ಕೆ ಎಕಹೇತುಃ-ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವಾದ, ಅನ್ಯಃ-ಮತ್ತೊಂದಾದ ವಸ್ತುವು ಕಶ್ಚಿದಪಿ ಒಂದಾದರೂ, ನ-ಇಲ್ಲ. ||೪೦||

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸುಂದರಿಯರ ಸುಖಕ್ಕೆ ಸಾದೃಶ್ಯವಾದ ವಸ್ತುಗಳು ಇವಾಗ್ಯೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನಾದ್ದರಿಂದ:- ಸಂಬಂಧಿಸುವಂಧೋಕ್ತೀಂತಿಶಯೋಕ್ತಿಲಂಕಾರಃ. ವೃತ್ತಲಕ್ಷಣಂತು ಇಂದ್ರವಜ್ರವೃತ್ತ ಸೃತ್ತಲಕ್ಷಣಂಸ್ಯಾ ವಿಂದ್ರವಜ್ರಯ-ದಿತೌಜಗೌಗಃ | ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರಚಿತ-ಜಾಸ್ತತೋಗೌ | ಇತಿಲಕ್ಷಣಾತಃ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ:-ಎಲೈ ಜನಗಳಿರಾ! ನಿಳುಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿರುವ ಪಕ್ಷಪಾತವಿಲ್ಲದ ಒಂದು ಸತ್ಯವಾದ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಕೇಳಿರಿ. ಸುಂದರಸ್ತ್ರೀಯರಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮವಾದ ವಸ್ತುವು ಯಾವ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಇವರಿಗಿಂತಲೂ ದುಃಖಹೇತು

ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೧೩೧

ವಾದ ವಸ್ತುವೂ ನನ ಇಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಕಾಮಿನಿಯರು ಪುರುಷರಿಗೆ ಸ್ವರಾ-
ದಿಲೋಕಗಳಲ್ಲಾಗುವ ಸೌಖ್ಯಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾದ ಸೌಖ್ಯ
ವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಮುತುಡು ದುಃಖಗಳನ್ನೂ
ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರಾಗಿ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪುರುಷರ ಸುಖ ದುಃಖಾದಿಗಳಿರ
ಡಕ್ಕೂ ಸ್ತ್ರೀಯರೇ ಕಾರಣಭೂತರೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ||೪೦||

ಇತಿ ಸಂಜೀವನೀ ಟೀಕಾ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತೇ

ಶೃಂಗಾರ ಶತಕೇ ಸಂಭೋಗ ಪದ್ಧತಿಃ

ಸಮಾವೃತ್ತಾ

— ಕಾಮಿನೀಗರ್ಹಣ ಪದ್ಧತಿ ಪ್ರಾರಂಭಃ —

ಶ್ಲೋ|| ಕಾಂತೇತ್ಯುತ್ಪಲಲೋಚನೇತಿವಿಪುಲ ಶೋಣೀಭರೇ
ತ್ಯುನ್ನಮತ್ತೀನೋತ್ತುಂಗವೋಧರೇತಿಸುಮು
ಖಾಂಭೋಜೇತಿಸುಭೂರಿತಿ || ದೃಷ್ಟಾಪ್ತಮಾದ್ಯತಿ
ವೋಮತೇಭರಮತೇಪ್ರಸ್ತಾತಿವಿದ್ವಾನ್ಮನಸಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾ
ಕುಚಭಸ್ತಿ ಕಾಂಸ್ತಿ ಯಮಹೋ ವೋಹಸ್ಯದು
ಶ್ಲೇಷ್ಪಿತಂ || ೪೧ ||

ಟೀಕಾ|| ವಿದ್ವಾನ್ಮನ- ವಿದ್ವಾಂಸನಾದರೂ ಕೂಡ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಕುಚಭಸ್ತಿ
ಕಾಂ-ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ, ಅಕುಚ-ಅಪರಿಶುದ್ಧವಾದ, ಭಸ್ತಿ ಕಾಂ-ದರ್ಮ
ದಹೊದಿಕೆಯುಳ್ಳ, ಸ್ತ್ರಿಯಂ- ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು, ದೃಷ್ಟಾಪ್ತ-ನೋಡಿ ಕಾಂತೇತಿ-
ಕಾಂತಾ-ಸುಂದರಿಯಾದವಳು! ಇತಿ-ಹೀಗೆಂಬದಾಗಿಯೂ ಉತ್ಪಲಲೋಚನೇ
ತಿ-ಉತ್ಪಲ- ಕನ್ನಡಿಲಿಯ ಪುಷ್ಪದೋವಾದಿಯಲ್ಲಿ, ಲೋಚನಾ- ನೇತ್ರಗಳು
ಳ್ಳವಳು, ಇತಿ-ಹೀಗೆಂಬದಾಗಿಯೂ, ವಿಪುಲಶೋಣೀಭರೇತಿ-ವಿಪುಲ ವಿಸ್ತಾ
ರವಾದ, ಶೋಣೀಭರಾ- ಕಟವಿಶ್ವದ್ವಾಗುವುಳ್ಳವಳು, ಇತಿ- ಹೀಗೆಂಬದಾ
ಗಿಯೂ, ವೋನೋತ್ತುಂಗವೋಧರೇತಿ- ವಿನ- ಬಲಿತಿರುವ, ಉತ್ತುಂಗ-
ಉನ್ನತವಾದ ಪಯೋಧರಾ-ಸ್ತನಗಳುಳ್ಳವಳು, ಇತಿ- ಹೀಗೆಂಬದಾಗಿಯೂ,
ಸುಭೂರಿತಿ-ಸು-ಅಂದವಾದ, ಭೂ-ಕಣ್ಣುಹುಬ್ಬುಗಳುಳ್ಳವಳು, ಇತಿ ಹೀ

೧೩೨ ಕೃಂಗಾರಕತೇ (ಕಾಮಿನೀಗರ್ಹಣ ಪದ್ಧತಿಃ)

ಗೊಂಬಾಗಿರಲು, ಮಾದ್ಯತಿ-ಮದವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ (ಮತ್ತನಾಗು ತಾನೆ.) ಮೋದತೇ-ಸಂತೋಷಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಧಿಮತೇ-ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಾನೆ, ಪ್ರಸ್ತೂತಿ-ಸ್ತುತಿಮಾಡುತ್ತಾನೆ, (ಅದ್ದರಿಂದ) ಇದಂ-ಈ ಏಕಾರಗಲಿಲ್ಲವೂ, ಮೋಹಸ-ಮದಾಂಧತೆಯಿಂದಂಟಾದ ಅಭಿಲಾಷೆಯ, ದುಶ್ಚೈಷ್ಟಿತಂ-ಕೆಚ್ಚವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಅಲಂಕಾರ ಉಪಮಾಲಂಕಾರೋಜ್ಜಿ-ವಿತಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿಃ. ಕ್ರಿಯಾಸಮುಚ್ಚಯಾಲಂಕಾರ ಶ್ಲ ಎತಯೋಸ್ಸಂಪೃಷ್ಟಿಃ. ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೇದಿತವೃತ್ತವು. ||೪೧||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಪದ್ಧತಿಯೇ ಈಶ್ವರಕ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಕಾಮಿನಿಯರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಬದ್ಧವಾದ ಚರ್ಮದಹೊದಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಒಳಗಡೆ ಅನರ್ಯಕರವಾದ ಮೇಮೋಮುಜ್ಜರುಫರಾಫಿ ಮುಮವಾದ ಸ್ತ್ರೀ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಎಂಥಾ ವಿವೇಕಶಾಲಿಯಾದಾಗ್ಯೂ ನೋಡಿದ ಕೂಡಲಿ, ಆಹ! ಈ ಸ್ತ್ರೀಯು ಬಹಳ ನಂದರೈವುಳ್ಳವಳಾಗಿರುವಳು! ಕಾಮಿನಿಯು ಕನ್ನೈವಿಲೆಯಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವಳು! ಆಹ! ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಕಟಿಪಶ್ಯಾದ್ಭಾಗವುಳ್ಳವಳು! ಉನ್ನತವಾಗಿಯೂ ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕುಚಯುಗ್ಮವುಳ್ಳವಳು! ಕಮಲದೋವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಮುಖವುಳ್ಳವಳೇ! ಆಹ! ಮನ್ಮಥನ ಧನುಸ್ಸಿನೋವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಕುಬ್ಜುಗಳುಳ್ಳವಳು! ಎಂದು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕಾಮಾಂಧತೆಯಿಂದ ಮದಸಿದವನಾಗಿ, ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಾನೋತ, ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಆಹ!! ಆಶ್ಚರ್ಯವು! (ಅಂದರೆ, ನಿಸ್ಸಾರವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳ ಕಾಮಿನಿಯರನ್ನೂ ನೋಡಿ ವಿವೇಕಿಗಳಾದವರೇ ಈ ರೀತಿ ಮೋಹವನ್ನು ಹೊಂದುವಾಗ್ಯೆ ಮೂಢರು ಇನ್ನೆಷ್ಟು ಮೋಹಿತರಾಗಬಹುದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ||೪೧||

ಶ್ಲೋ|| ಸ್ಮೃತಾಭವತಿತ್ರಾಪಾಯದೃಷ್ಟಾಚೋನ್ಯಾದಕಾರಿಣೀ||
ಸ್ಮೃತ್ವಾ ಭವತಿವೋಹಾಯಸಾನಾಮದಯುತ್ರಾಕಥಂ||

ಟೀಕು| ಯಾ-ಯಾವಸ್ತ್ರೀಯಾದರೆ, ಸ್ಮೃತಾಪತಿಃ-ಸ್ಮರಣಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವಳು, ಭವತಿ-ಆಗುತ್ತಾಳೋ, ತಾಪಾಯ-ಸಂತಾಪಕ್ಕಾಗಿ, ಭವತಿ-ಆಗುತ್ತಾಳೆ, ದೃಷ್ಟಾಚ-ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟವಳಾದರೆ, ಉನ್ಮಾದಕಾರಿಣೀ-ಉನ್ಮಾದ-ಹೆಚ್ಚಿದ ಮದವನ್ನು, ಕಾರಿಣೀ-ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾಳೆ, ಸ್ಮೃತ್ವಾ-ಮುಟ್ಟಿ

ಭೇಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತ್ಯಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೧೩೩

ಲುಪ್ತವಳಾದರೆ, ಮೋಹಾಯ - ಬಹು ಪ್ರವಂಚವಿಷ್ಣು ರಣಗೋಷ್ಠರ, ಭವತಿ-
ಆಗುತ್ತಾಳೋ, ಸಾನಾನು-ಅಂಥಾಸ್ತ್ರಿಯು, ದಯಿತಾ- ಪ್ರಿಯಳು; ಕಥಂ-
ಹೇಗೆ, ಭವತಿ-ಆಗುತ್ತಾಳೆ |೪೩|

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ ಪಾಪವೆಂಬವದಾರ್ಥಗತಿಗಳಿಂದಲೂ
ನಾಲ್ಕು ನೇಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಬುದ್ಧಿಭ್ರಂಶಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಹೇತುವಾದ್ದರಿಂ-
ದ ಪದಾರ್ಥಹೇತುಕ ಕಾವ್ಯಲಿಂಗಾಲಂಕಾರಃ. ಸ್ಮೃತ್ಯಂ ಅನುಷ್ಠಪ್.

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಇನ್ನು ಮೂರು ಅನು-
ಷ್ಠಪ್ವ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಮಿನೀಸ್ವರೂಪ ದೂಷಣವನ್ನೇ ಹೇಳು-
ತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ-ದೇಶಾಂತರಗತನಾಗಿ ಹೊರಟು ಹೋಗಿರುವ ಪು-
ರುಷನು ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯಶ್ಯವನ್ನು ದರ್ಶನದಿಂದ ಸ್ವ-
ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ನಿರಸತಾವಹಿಂದೆ
ಅವನಿಗೆ ಬಹಳ ಸಂಕಟ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ನೋಡಿಸರೆ
ಹೆಚ್ಚಾದ ಮದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಮಾಡಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ
ದೇವಸ್ಥರಣೆ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ದುಃಖ, ನೋಡೋಣದರಿಂದ ಮದ, ಮು-
ಟ್ಟೋಣದರಿಂದ ಜ್ಞಾನ ತಪ್ಪುವದು, ಈ ರೀತಿಯಾದ ಸುಖದುಃಖಾಸ್ಪದ
ಗಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಪ್ರಿಯಳೆಂದು ಅನ್ನಬಾರದೆಂಬ ಭಾವವು. ||೪೩||

ಶ್ಲೋ|| ತಾವದೇನಾಮೃತಮಯಿರಾಯಾವಲಿಚ್ಛೇಚನಗೋಚ-
ರಾ || ಚಕ್ಷುಸ್ಪಥಾದತೀತಾತುವಿಧಾದಪ್ಯತಿರಿಚ್ಛೇತೇ ||

ಟೀಕ|| ಕಾಮಿನೀಸ್ತ್ರೀಯು, ಯಾವತಃ-ಎಷ್ಟು ವರ್ಯಂತರವೂ, ಲೋ-
ಚನ ನೇತ್ರಗಳಿಗೆ, ಗೋಚರಾ-ವಿಷಯಳಾಗಿರುತ್ತಾಳೆಯೋ, ತಾವದೇವ-
ಅಷ್ಟವಾರ್ಯಂತರೂ, ಅಮೃತಮಯಾ-ಅಮೃತವಸ್ತುವುಳ್ಳವಳಾಗಿರುತ್ತಾಳೆ
ಚಕ್ಷುಸ್ಪಥಾತ್-ಚಕ್ಷುಷ-ಕಣ್ಣುಗಳ, ಪಥಾತ್-ಮಾರ್ಗದವೆಯಿಂದ, ಅತಿ-
ರಿಚ್ಛೇ-ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತಾಳೆಯೋ ಆಗ ವಿಷಾದಪಿ-ಕಾಲಕೂಟವಿಷ-
ಕ್ಯಂತಲೂ, ಅತಿರಿಚ್ಛೇ-ಅತಿಶಯವಾಗುತ್ತಾಳೆ. |೪೩|

ಅತ್ರನಧ್ಯಾಅಮೃತಮಯತ್ವವಿಷಾತಿರಿಚ್ಛಮಾವತ್ವವಂಬಂಧೇಪಿತತ್ವಂ
ಬಂಧಾದಿಧಾನಾದ ಸಂಬಂಧೇಪಿ ವಂಬಂಧ ರೂಪಾತಿಶಯೋಕ್ತಿರಲಂಕಾರಃ.
ಸ್ಮೃತ್ಯಂ ಅನುಷ್ಠಪ್.

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಸ್ತ್ರೀಯು ಕಣ್ಣೆದುರಿಗೆ ಇರುವವರಿಗೂ ಪುರುಷನಿಗೆ
ಅಮೃತಮಾನ ಮಾಡಿದಷ್ಟು ಸಂತೋಷವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆ ಸ್ತ್ರೀಯು ಕ

೧೩೪ ಕೈಂಗಳರ ಕತೆಕೇ (ಕಾಮಿನೀಗರ್ಜಣ ಪದ್ಧತಿಃ.)

ಕೈಂಗಳರ ವಿಷವಾನ ಮಾಡಿಸ್ವ ಕೈಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾದ ಸಂಕಲ್ಪವುಂ
ಬಾ ಗುತ್ತದೆಂದು ಭಾವವು. ||೪೩||

ಶ್ಲೋ || ನಾಮೃತಂನವಿಷಂಕಿಂಚಿದೇಕಂಮುಕ್ತಾನ್ವಿತಂಬಿ
ನೀಂ || ಸೇವಾಮೃತಲತಾರಕ್ತಾವಿರಕ್ತಾವಿಷವಲ್ಲರಿ ||

ಟೀಕಾ| ಏಕಾಂ- ಒಬ್ಬಳಾದ, ನತಂಬಿನೀಂ- ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು, ಮುಕ್ತಾನ್ವ-
ಬಿಟ್ಟ, ಕಿಂಚಿತ್-ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ, ಅಮೃತಂ- ಅಮೃತವು, ನ-ಇಲ್ಲ, ವಿಷಂ-
ವಿಷವೂ, ನ-ಇಲ್ಲ. (ಪೇಗಿಂದಂ) ಸ್ವೇವ-ಅನಿತಂಬಿನಿಯೇ. ರಕ್ತಾಸತಿಃ- ಅನು
ರಕ್ತಳಾಗಿದ್ದರೆ, ಅಮೃತಲತಾ-ಅಮೃತವಂಜೀವಿನೀಲತೆಗೆಸಮಾನಳು. (ಹಾಗ
ಲ್ಲವೆ) ವಿರಕ್ತಾಸತಿಃ- ಅನುರಾಗರಹಿತಳಾದರೆ, ಸ್ವೇವ-ಆ ಕಾಮಿನಿಯೆ, ವಿಷ
ವಲ್ಲರಿ-ವಿಷದ ಬಳ್ಳಿಯಾಗುತ್ತಾಳೆ ||೪೪||

ಇಲ್ಲಿ ಕಾಮಿನೀ ವೃತ್ತಿರಿಕ್ತವಾದ ಅಮೃತವಿಷಗಳಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ತದ್ವ್ಯತಿರಿ
ಕ್ತವಸ್ತುವಂತರ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸಂಬಂಧವ್ಯ ಸಂಬಂ
ಧೋಕ್ತೇರತಿಶಯೋಕ್ತಿರಲಂಕಾರಃ ವೃತ್ತಂ ಅನುಷ್ಠುಪ್.

ತಾತ್ಪರ್ಯ — ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳ ತಾತ್ಪ
ರ್ಯವನ್ನೇ ಜೇರವಿಧದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗಂದರೆ:—ಸ್ತ್ರೀಯು ಪುರು
ಷನನ್ನು ಬಿಡು ಅನುರಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿದವಳಾಗಿದ್ದರೆ ಅಮೃತದಂತೆ ವಿಶ್ವ
ಸವಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಾಳೆ. ಇದೇ ಸ್ತ್ರೀಯೇ ಅನುರಾಗ ರಹಿತಳಾದರೆ
ವಿಷವಾಯಿಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಅಂದರೆ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯೇ ಅಮೃತವಿಷ
ಗಳಿಗೆ ಸಮಾನಳಾದವಳೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ||೪೫||

ಶ್ಲೋ || ಅವರ್ತಸ್ಸಂಶಯಾನಾಮವಿನಯಭವನಂಪಟ್ಟಣಂ
ಸಾಹಸಾನಾಂದೋಷಾಣಾಂ ಸನ್ನಿಧಾನಂಕಪಟಕತ
ಮಾಯಂಕ್ಷೇತ್ರವಪ್ರತ್ಯಯಾನಾಂ || ಸ್ವರ್ಗದ್ವಾರ
ಸ್ಯನಿಘೋನರಕಪುರಮುಖಸರ್ವಮಾಯಾಕರಂಡಂ
ಸ್ತ್ರೀಯಂತಗ್ರಂಕೇನನ್ಯಪ್ಸಂವಿಷಮಮೃತಮಯಂ
ಪ್ರಾಣಲೋಕಸ್ಯಪಾಶಃ ||೪೬||

ಟೀಕಾ| ಸಂಶಯಾನಾಂ- ಸಂದೇಹಗಳಿಗೆ, ಅವರ್ತಃ- ಸುಳಿಯಾಗಿರುವ
(ಸಂದೇಹಪರಿವಾಕರೂಪವಾದ) ಅವಿನಯ- ದುರ್ವಿನಯಗಳಿಗೆ, ಭವನಂ-

ಪೀಠಾತ್ಮರೈಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೧೩೫

ಪ್ರಪಂಚಸ್ವರೂಪವಾದ, ಸಾಹಸಾನಾಂ-ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ, ಪಟ್ಟಣಂ-ರಾಜಧಾನಿಯಾದ, ದೋಷಾಣಾಂ-ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿಗಳಿಗೆ, ಸನ್ನಿಧಾನಂ-ಒಳ್ಳೆ ಆಧಾರವಾದ, ಕವಚಶತಯುತಂ-ಕವಚ ಮೋಸಗಳ, ಶತ ನೂರರಿಂದ ಯುತಂ-ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಅಪ್ರತ್ಯಯಾನಾಂ-ಅನ್ಯತೆಗಳಿಗೆ ಕ್ಷೇತ್ರಂ-ಜನ್ಮಭೂಮಿಸ್ವರೂಪವಾದ, ಸ್ವರ್ಗದ್ವಾರಸ್ಯ-ಸ್ವರ್ಗದಬಾಗಿಲಿಗೆ, ವಿಘ್ನ-ಅಂತರಾಯವಾದ, ನರಕಪುರಮುಖಂ ನರಕಪುರ ಯಮಲೋಕಕ್ಕೆ, ಮುಖಂ ದ್ವಾರವಾಗಿರುವ, ಸರ್ವಮಾಯಾಕರಂಡಂ ಸರ್ವ-ಸಮಸ್ತವಾದ, ಮಾಯಾ-ಶಂಬರೀವಿದ್ಯೆ ಇಂದ್ರಜಾಲಮಹೇಂದ್ರಜಾಲವಿದ್ಯೆಗಳಿಗೆ, ಕರಂಡಂ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಾಗಿರುವ, ಅಮೃತವಿಷಮಯಂ-ಅಮೃತ ಅಮೃತಸರೂಪವಾದ, ವಿಷಮಯಂ-ವಿಷಸ್ವರೂಪವಾದ, ಪ್ರಾಣಿಲೋಕಸ್ಯ-ಪ್ರಾಣಿ-ಜೀವಿಗಳ-ಲೋಕಸ್ಯ-ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಪಾಶ ಬಂಧನಸಾಧನವಾದ, ಸ್ತ್ರೀಯಂತ್ರಂ-ಸ್ತ್ರೀರೂಪವಾದಯಂತ್ರವು, ಕೇನ-ಯಾರಿಂದ, ಸೃಷ್ಟಂ? ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು? ||೪೫||

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಸ್ತ್ರೀವಿಭಾವ ಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಣಾದಿ ರೂಪಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ:—ನಿರವಯವ ರೂಪವಕಾಲಂಕಾರವು ತ್ವಂ ಸ್ವರೂಪವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಸ್ತ್ರೀಯಂತ್ರ ನಿರ್ಮಾಣಕನನ್ನು ನಿಂದಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸ್ತ್ರೀರೂಪವಾದ ಯಂತ್ರವು ಸಂಶಯಗಳಿಗೆ ಸುಲಯೋಪಾದಿಯಲ್ಲವದು, ಕೆಟ್ಟಕೆಲಸಗಳಿಗೆ ದೊಡ್ಡ ಉಪಯೋಗವದು, ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿರುವದು, ದೋಷಗಳಿಗೆ ಆಧಾರಭೂತವಾದದ್ದು, ನೂರಾರು ಸುಳ್ಳುಗಳಿಂದಲೂ, ವಂಚನೆಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವದು, ಸ್ವರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ವಿಘ್ನಕಾರಿಯಾಗಿರುವದು, ಯಮಲೋಕಕ್ಕೆ ಬಾಗಿಲಾಗಿರುವದು, ಇಂದ್ರಜಾಲ ಮಹೇಂದ್ರಜಾಲ ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಂತಿರುವದು. ಮತ್ತು ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಅಮೃತಮಯವಾಗಿಯೂ, ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಷಮಯವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಬಂಧನ ಪಾಶಸ್ವರೂಪವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಇಂಥಾ ಸ್ತ್ರೀಯಂತ್ರವನ್ನು ಯಾವನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನೋ? ಅಂದರೆ ಕೇವಲ ಮಾಯಾಮಯವಾದ ಸ್ತ್ರೀವಿಗ್ರಹವನ್ನು ನಂಬಿ ಬಾರದೆಂದೂ, ನಂಬಿದರೆ ಅಧೋಗತಿಯು ತಪ್ಪುವದಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

೧೩೬ ಕೃಂಗಾರ ಕಡೆ (ಕಾಮಿನೀಗರ್ಹಣ ಪದ್ಧತಿಃ)

ಶ್ಲೋ|| ನೋಸತ್ಯೇನಮೃಗಾಂಕವಿವವನೀಭೂತೋನಚೇಂ
ದೀವರ ದ್ವಂದ್ವಂಲೋಚನತಾಂಗತಂನಕನಕೈರಪ್ಯಂ
ಗಯಪ್ಪಿಕ್ಕತಾ || ಕಿಂತ್ವೇಮಕವಿಭಿಃಪ್ರತಾರಿತಮ
ನಾಸ್ತತ್ತ್ವಂ ವಿಜಾನನ್ನಪಿತ್ವಜ್ಯಾಂಸಾಸ್ಥಿಮಯಂವ
ವುರ್ಯಗದ್ಯಾಕಾಂಮಂದೋಜನಸ್ಸೇವತೇ ||೪೬||

ಟೀಕ|| ಸತ್ಯೇನ-ಯಥಾರ್ಥದಿಂದ, ಏಷಃ- ಈ ಪರಿದೃಶ್ಯಮಾನನಾದ, ಮೃಗಾಂಕ-ಚಂದ್ರನ , ಮೃಗದೃಶಃ-ಮೃಗ- ಜಂಕೆಗಳ, ದೃಶಾಂ- ಕಣ್ಣುಗಳಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲ, ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಪದನೀಭೂತಃ-ಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು, ನ-ಆಗಲಿಲ್ಲ, ಇಂದೀವರದ್ವಂದ್ವಂಚ-ಇಂದೀವರ ಕನ್ನೆದಿರಿಹೂಗಳ, ದ್ವಂದ್ವಂಚ- ಯುಗ್ಮವೂಕೂಡ. ಲೋಚನತಾಂ - ನೇತ್ರಭಾವವನ್ನು, ಗತಂ- ಹೋದಂಥಾದ್ದು, ನ- ಆಗಲಿಲ್ಲ, ಕನಕೈರಪಿ- ಸುವರ್ಣದಿಂದಲೂ, ಅಂಗಯಃಷ್ಠಿಃ-ದಂಡಕದೃಶವಾದ ಅವಯವಗಳು, ನೃತಾ- ನಿರ್ಮಿಸಲಿಲ್ಲವು, ಕಿಂತು-ಮತ್ತೇನೆಂದರೋ. ಏವಂ- ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಕವಿಭಿಃ- ಕವಿಗಳಿಂದ, ಪ್ರತಾರಿತಮನಃ- ಪ್ರತಾರಿತ- ಪಂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮನಾಃ- ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಸತ್ಯಂ-ಯಥಾರ್ಥವನ್ನು, ವಿಜಾನನ್ನಪಿ- ತಿಳಿದವನಾದಾಗ್ಯೂ, ತ್ಯಜ್ಯಾಂಸಾಸ್ಥಿಮಯಂ-ತ್ಯಕ್- ಚರ್ಮವು, ಮಾಂಸ- ಮಾಂಸವು, ಅಸ್ಥಿ- ಶಲ್ಕಗಳು, ಇವುಗಳ, ಮಯಂ- ವಿಕಾರವಾದ, ಮೃಗದೃಶಾಂ- ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ, ನವು- ಶರೀರವನ್ನು, ಮಾಂದಃ-ಮೂಢವಾದಂಥ, ಜನಃ-ವು, ಸೇವತೇ-ಸೇವಿಸುತ್ತದೆ ಈಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಜುಗುಪ್ಸಾಕರವಸ್ತು ಸೇವನೆಗೆ ಕವಿವಂಚಿತಮನದ್ದು ತ್ವಂ ಹೇತುವೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ; - ಪದಾರ್ಥಹೇತುಕಾನ್ಯಲಿಂಗಾಲಂಕಾರವು. ಶಾರ್ದೂಲ ಏಕ್ರೇದಿತ ವೃತ್ತವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಸ್ತ್ರೀ ಸ್ವರೂಪವು ಮಹಾ ಅನರ್ಥಕಾರಿಯಾದಾಗ್ಯೂ ಕವಿಗಳು ಮಹಾ ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಮೂಢಜನರು ಮೋಹಿತುತ್ಸಾಹವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಏನೆಂದರೆ-ಸತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಸ್ತ್ರೀಯರಮುಖವು ಚಂದ್ರನಹಾಗಿಲ್ಲ. ನೇತ್ರಗಳೂ ಸಹ ಕನ್ನೆದಿರಿ ಹೂವುಗಳಂತೆ ಇಲ್ಲವು. ಶರೀರವೂ ಕೂಡ ಸುವರ್ಣದಿಂದ ಮಾಡಿಯಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಚಂದ್ರಾರವಿಂದ ಸುವರ್ಣಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಸುಂದರವಾಗಿಯೂ ಮನೋಹರವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆಂಬ ವರ್ಣನೆಗಳಿಲ್ಲವೂ ಕವಿ

18 ಬೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೧೩೩

ತಾ ಬಾತುರೈಗಳೇ ಹೊರತು ಎಂದಿಗೂ ಸತ್ಯವಾದದ್ದಲ್ಲವು. ಈ ಶರೀರವು ಅಸಹ್ಯಕರವಾದ, ರಕ್ತ, ಮಾಂಸ, ಮೂಳೆಗಳು, ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವಿಚಾರವನ್ನು ಜನರು ತಿಳಿದುಕೊಂಡ ಮಹಾ ಮೂಢರಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀ ವ್ಯಾಸೋದಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿ ನರಳುತ್ತಾರೆಂಬ ಭಾವವು. ||೪೬||

ಶ್ಲೋ|| ಲೀಲಾವತೀನಾಂ ಸಹಜಾವಿಲಾಸನಾಸ್ತವಿವಮೂಢಸ್ಯಹೃದಿ
ಏಚ್ಛುರುತಿ|| ರಾಗೇನಳಿನ್ಯಾಹಿನಿಸರ್ಗಸಿದ್ಧಸ್ತತ್ರ
ಭ್ರಮತ್ಯೇವವೃಥಾಪದಂಘ್ರಿಃ || ೪೭ ||

ಟೀಕಾ || ಲೀಲಾವತೀನಾಂ- ವಿಲಾಸಗಳುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ, ವಿಲಾಸಾಃ- ಹಾವಭಾವವಿಲಾಸಗಳು, ಸಹಜಃ- ಸ್ವಭಾವವಾದವುಗಳು, ತಾನವ- ಆಹವ ಭಾವವಿಲಾಸಗಳಿಲ್ಲ. ಮೂಢವ್ಯ-ಮೂಢನ, ಹೃದಿ- ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ, ಸ್ವರಂತಿ- ನೆಲೆಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ, ತಥಾಹಿ- ಅದೆಯುಕ್ತವೇವರಿ, ನಳಿನ್ಯಾಃ-ಕಮಲಕ್ಕೆ, ರಾಗ- ರಕ್ತಮವು, ನಿಸರ್ಗಸಿದ್ಧಃ- ನಿಸರ್ಗ-ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ, ಸಿದ್ಧಃ-ಸಿದ್ಧವಾದದ್ದು, ತತ್ರ-ಅಕಮಲದಲ್ಲಿ, ಪದಂಘ್ರಿಃ- ಭ್ರಮರವು, ವೃಥಾ-ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ, ಭ್ರಮತಿ-ಭ್ರಮಿಸುತ್ತದೆ. ||೪೭||

ವಿಶೇಷವಿಷಯ || ಈ ಶ್ಲೋಕದ ವಾಕ್ಯದ್ವಯದಲ್ಲಿಯೂ ಬಿಂಬ ಪ್ರತಿ ಬಿಂಬಭಾವದಿಂದ ಸಂಖ್ಯಾನಿರ್ದೇಶವಾಗಿರುವದರಿಂದ, ದೃಷ್ಟಾಂತಾಲಂಕಾರವು,

ಅತ್ರ, ರಾಗಯೋರ್ವಿಧೋರ್ಭೇದೇವಿ ಶ್ಲೇಷಭಿತ್ತಿಕಾ ಧ್ವನಿಸಾಯ ಮೂಲಾತಿಶಯೋಕ್ತಿನಿರೂಢ ಭ್ರಾಂತಿಮದಾಜ್ಞೇವಿತತಯಾ ಪ್ರಸ್ತುತ ನಳಿ ನಿಷಪ್ತದವಿಶೇಷೇಣ ಸಾಮಾನ್ಯತ-ಅಪ್ರಸ್ತುತ ಕಾಮಿನೀವಿವಿಪ್ರತಿತಿಗೋ ಜರ ಸಮಾಸೋಕ್ತ್ಯಂಗೇನ ಸಂಕೀರ್ತಯತೇ-- ಉಪಜಾತಿವೃತ್ತಂ

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಕಮಲಕ್ಕೆ ಆರುಣ್ಯವು ಸ್ವಭಾವ ಜನ್ಯವಾಗಿರುವದನ್ನು ನೋಡಿ, ಭ್ರಮರಗಳು ಹೇಗೆ ಭ್ರಾಂತಿ ಹೊಂದುತ್ತವೋ ಅದರಂತೆಯೇ ಸುಂದರ ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಸ್ವಭಾವ ಜನ್ಯವಾಗಿರತಕ್ಕ ಹಾವಭಾವ ವಿಲಾಸಗಳಿಗೆ ಪುರುಷರುಭ್ರಮಿಸಿ ಮೋಹಗೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ||೪೮||

ಶ್ಲೋ|| ಯದೇತತ್ಪರ್ಣೇಂದುದ್ಯುತಿ ಹರಮುದಾರಾಕೃತಿ
ವರಂ ಮುಖಾಬ್ಜಂತನ್ವಂಗ್ಯಾಕಿಲವಸತಿಯತ್ರಾಧರ

ಮಧು || ಇದಂತಿತ್ಯಂವಾಕದು ಮಫಲಮಿದಾನೀಮತೀರ
ಸಂವೃತ್ತೀತೇಸ್ತಿನಾ ಲೇವಿಷಮಿವಭವಿದ್ಯತ್ಯನು ||೩೮||

ಟೀಕಾ| ಯದೇತತ್ ಈ ವರ್ಣನೀಯವಾದ, ತನ್ವೇಗ್ಯಾಃ ಸುಂದರಾಂ
ಗಯ ಮುಖಾಬ್ಜಂ-ಮುಖಕಮಲವು, ಪೂರ್ಣೇಂದ್ರಂ ದ್ಯುತಿಹರಂ-ಪೂರ್ಣೇಂ
ದು-ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನ, ದ್ಯುತಿ-ಕಾಂತಿಯನ್ನು, ಹರಂ-ಅಪಹರಿಸತಕ್ಕದ್ದು
ಪರಂ-ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಉದಾರ-ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ, ಆಕೃತಿ-ಆಕಾರಮುಳ್ಳದ್ದು,
ಕಿಲ-ಆಗಿದೆಯಷ್ಟೆ ? ಯತ್ರವಯಸಿ-ಯಾವಯೌವನವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯತ್-
ಯಾವದು, ಅಧರಮಧು-ಅಧರಾಮೃತವೋ, ತದೇತತ್ ಆ ಈ ಅಧರಾಮೃ
ತವು, ಅತಿರಸಂ-ರುಚಿಯಾವ, ಇದಂ ಇದು, ಕಿಂಪಾಕದ್ವಿಪ-ಫಲಂ-ಕಿಂಪಾಕ
ದ್ವಿಮಫಲಂ-ಕಿಂಪಾಕವೆಂಬ ವೃಕ್ಷವೇಶೇಷದಫಲವು, ತಸ್ಮಿಂಕಾಲೇ-ಆಕಾ
ಲವು, ವೃತ್ತೀತೇ ಸತಿ-ಕಳೆದುಹೋಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಅಸುಖದಂ-ಸಂಕಟವನ್ನುಂ
ಟು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ವಿಷಮಿವ-ವಿಷದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ಭವಿಷ್ಯತಿ-
ಆಗುತ್ತದೆ, ||೪೮||

ಈಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಸ್ತ್ರೀಮುಖಾಬ್ಜಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣೇಂದ್ರಂ ದ್ಯುತಿಹರತ್ವವಿರೋ
ಧಾತ್-ವಿರೋಧಾಭಾಸಾಲಂಕಾರವು. ಶಿಖರಣೀವೃತ್ತವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಸುಂದರಿಯರ ಮುಖಾಬ್ಜವು : ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನ ಕಾಂತಿ
ಯನ್ನು ಸಹ ಆವಹಾರ ಮಾಡುವಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅಧರೋಷಾ
ಸ್ವಾದರಸದಿಂದ ಇದು ಯಾವ ಪುಣ್ಯವಾಕದ ಫಲವೋ ಅಥವಾ ಕಿಂಪಾಕ
ವೃಕ್ಷದ ಫಲವೋ ಎಂಬ ಹಾಗೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಯೌವನ ವಯಸ್ಸು
ಕಳೆದನಂತರ ಆ ಮುಖ್ಯರಸವೇ ವಿಷದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದ
ರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರು ಕಾಮಿನಿಯರ ನಿಲಾಸಕ್ಕೆ ಮೋಹಿತರಾಗಿ ಭ್ರಾಂತರಾ
ಗಬಾರದೆಂದು ಮುಖ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ||೪೯||

ಶ್ಲೋ|| ಉನ್ಮೀಲತಿ ವಳೇತರಂಗನಿಲಯಾ ಪೋತುಂಗ
ಪೀನಸ್ತನದ್ವಂದ್ವೇನೇದ್ಗತಹಕ ನಾಕಯುಗಳಾ
ವಕ್ತ್ರಾಂಜುಜೋದಾಭಸಿನೀ || ಕಾಂತಾಕಾರಧರಾನ
ದೀಯಮಭಿತೇಕ್ರೂರಾತ್ರನಾಪೇಕ್ಷತೇಸಂಸಾರಾರ್ಣ
ವಮಜ್ಜ ನಂಯದಿತದಾದೂರೇಣಸಂತ್ಯಜ್ಯತಾಂ ||೫೦||

ಬೇಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೧೩೯

ಬೇಕಾ|| ಉನ್ನಿಲತ್ತಿ ವಳಿತರಂಗನಿಲಯಾ ಉನ್ನಿಲತ್ತಿ- ಪ್ರಕಾಶಮಾ
ನ ಛಾವ. ತ್ರಿವಳಿ-ವಳಿತ್ರಯಗಳೆಂಬ, ತರಂಗ-ತೆರೆಗಳಿಗೆ, ನಿಲಯಾ ಸ್ಥಾನ
ಭೂತವಾದ, ಪ್ರೋತ್ತಂಗವಿನನ್ನನದ್ವಂದ್ವೇನೋದ್ಗತ ಚಕ್ರವಾಕಯು
ಗಳ-ಪ್ರೋತ್ತಂಗ-ಉನ್ನತವಾದ, ವಿನ-ಬಲಿತ ಸ್ತನ-ಕುರ್ಜಗಳ, ದ್ವಂದ್ವೇ
ನ ಯುಗ್ಮ-ತೃವಿನಿಂದ, ಉದ್ಗತ- ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಚಕ್ರವಾಕ- ಚಕ್ರ
ವಾಕ ಪಕ್ಷಿಗಳ, ಯುಗ್ಮಾ-ಯುಗ್ಮವುಳ್ಳ, ವಕ್ತ್ರಾಂಬುಜೋದ್ವಾಸಿನೀ ವಕ್ತ್ರ-
ಮುಖವೆಂಬ. ಅಂಬುಜ-ಕಮಲದಿಂದ, ಉದ್ವಾಸಿನೀ- ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ,
ಕಾಂತಾಕಾರ-ಸ್ತೀರೂಪವನ್ನು, ಧರಾ- ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ (ಅಥವಾ, ಕಾಂ
ತಾಕಾರ-ಸುಂದರವಾದ ಆಕಾರವನ್ನು, ಧರಾ-ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ, ಅಭಿತಾ-
ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಕ್ರೂರಾ-(ಕುಟಿಲಮನಸ್ಸುಳ್ಳ) ವಕ್ರಗತಿಯುಳ್ಳ,
ಇಯಂ ನದೀ-ಈ ನದಿಯು, ಅತ್ರ-ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಸಂಸಾರಾರ್ಣವ ಮ
ಜ್ಜನಂ, ಸಂಸಾರವೆಂಬ, ಅರ್ಣವ- ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ, ಮಜ್ಜನಂ ಸ್ನಾನವ
ನ್ನು) ನಾಪೇಕ್ಷತೇಯದಿ- ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಹೋದರೆ, ದೂರೇಣ-ದೂರವಾಗಿ,
ಸಂತ್ಯಜ್ಯತಾಂ-ಬಿಡಲ್ಪಡಲಿ, ||೪೯||

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರತ್ತಿ ವಳಿಗಳನ್ನು ತರಂಗಗಳಾಗಿಯೂ, ಸ್ತನ
ಗಳನ್ನು ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿಗಳಾಗಿಯೂ, ಮುಖವನ್ನು ಕಮಲವಾಗಿಯೂ,
ಕುಟಿಲವನ್ನು ಕ್ರೂರ ಜಲಜಂತುಗಳಾಗಿಯೂ, ವರ್ತಿಸಿರುವದರಿಂದ,
ಸಮಸ್ತ ಸಸ್ತುವರ್ತಿಸಾವಯವ ರೂಪಕಾಲಂಕಾರವು, ಶಾರ್ದೂಲವಕ್ರೇ
ದಿತ ವೃತ್ತವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಸ್ತ್ರೀ ರೂಪವಾದ ನದಿಯು, ತ್ರಿವಳಿಗಳೆಂಬ ಅರೆಗ
ಳಿಂದಲೂ, ಕುಚಯುಗ್ಮವೆಂಬ ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದಲೂ, ವಂಚನೆಯ
ಮನಸ್ಸೆಂಬ ಕ್ರೂರವಾದ ಜಲಚರಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಮಹಾಕು
ಟಿಲ ಗತಿಯಿಂದ ತುಂಬಿಹೋಗಿರುವ ಇಂಥಾ ಮಹಾಕ್ರೂರವಾದ ಸ್ತ್ರೀನ
ದಿಯು ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜನೆ ಮಾಡಬಾರ
ದೆಂಬುವ ಜನಗಳಿಂದ,ಬಿಡಲ್ಪಡಲಿ, ಅಂದರೆ:—ಪುರುಷರು ಕಾಮೋಹಿತ
ರಾಗಿ ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಮಹಾ ಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಮುಳುಗಿ ಹೋಗದೆ,
ಮಹಾ ಅನರ್ಥಗಳಿಗೆ ಕಾರಣ ಭೂತರಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ವರ್ಜಿಸಬೇ
ಕೆಂಬ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ||೪೯||

ಶ್ಲೋ|| ಜಲ್ಪಂತಿಸಾರ್ಥಮನ್ಯೇನಸತ್ಯಂತ್ರನ್ಯಂಚವಿಭ್ರ
ಮಾಃ || ಹೃದಯೇಚಂತಯಂತ್ರನ್ಯಂಪ್ರಿಯಃಕೇ
ನಾಮಯೋಷಿತಾಂ || ೫೦ ||

ಟೀಕು || ಸ್ತ್ರೀಯಃ-ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು, ಅನ್ಯೇನಸಾರ್ಥಂ - ಮತ್ತೊಬ್ಬನೊಡನೆ, ಜಲ್ಪಂತಿ- ಮಾತನಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅನ್ಯಂ - ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಕುರಿತು, ಸವಿಭ್ರಮಾಃ-ವಿಲಾಸದೊಡನೆ ಕೂಡಿದವರಾಗಿ, ಪಶ್ಯಂತಿ-ನೋಡುತ್ತಾರೆ, ಅನ್ಯಂ-ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪುರುಷನನ್ನು ಕುರಿತು, ಹೃದಯೇ-ಹೃದಯದಲ್ಲಿ, ಚಂತಯಂತಿ-ಯೋಚಿಸುತ್ತಾರೆ, ಯೋಷಿತಾಂ- ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಿಗೆ, ಕೋನಾಮ-ಯಾವ ಪುರುಷನುತಾನೆ, ಪ್ರಿಯಃ-ಪ್ರೇಮಪಾತ್ರನು, ಭವತಿ-ಆಗುತ್ತಾನೆ ? ವೃತ್ತಂ ಆನುಷ್ಠುಭಂ. || ೫೦ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಸ್ತ್ರೀಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಅರಿಯುವದಕ್ಕೆ ಆಗುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗಂದರೆ; -ಕಾಮಿನಿಯರು ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನೊಡನೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾ, ಹಾವಭಾವ ವಿಲಾಸಾದಿಗಳಿಂದ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪುರುಷನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ, ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪುರುಷನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಇಂಥಾ ಮಹಾ ಕೃತ್ರಿಮಃ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಯಾರನ್ನು ಪ್ರಿಯನೆಂದು ಹೇಳುವದಕ್ಕಾದೀತು? ಅಂದರೆ; -ಮಹಾ ಕೃತ್ರಿಮ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಇಂಥಾ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಎಂದಿಗೂ ನಂಬಬಾರದೆಂದ: ತಾತ್ಪರ್ಯವು. || ೫೦ ||

ಶ್ಲೋ|| ಅವಸರಸಖೇದೋರಾದಸ್ಮಾತ್ಕಟಾಕ್ಷವಿಷಾನಲಾತ್ಪ್ರ
ಕೃತಿವಿಷಮಾದ್ಯೋಷಿತಸ್ತರ್ವದ್ವಿಲಾಸಫಣಾಭೃತಃ ||
ಇತರಫಣಿನಾದವೈಶ್ಯಕೈಶ್ಚ ಕಿತ್ಸಿತುಮಾವಿಷಧೈಶ್ಚ ತುರ
ವನಿತ್ರಾಭೋಗಿಗ್ರಸ್ತಂತ್ಯಜಂತಿಹಿಮಂತ್ರಿಣಃ || ೫೧ ||

ಟೀಕು|| ಹೇಸಖೇ-ಎಲೈ ಸ್ನೇಹಿತನೇ, ಕಟಾಕ್ಷವಿಷಾನಲಾತ್; ಕಟಾಕ್ಷ-ಕಡಗಣ್ಣೋಟವೆಂಬ, ವಿಷಾನಲಾತ್-ವಿಷಗ್ನಿಯುಳ್ಳ, ಪ್ರಕೃತಿ-ಸ್ವಭಾವದಿಂದ, ವಿಷಮಾತ್-ವಕ್ರಗುಳಾದ, ವಿಲಾಸ ಫಣಾಭೃತಃ; ವಿಲಾಸ-ವಿಭ್ರಮಗಳೆಂಬ, ಫಣಾ-ಹಡಗಲನ್ನು, ಭೃತಃ-ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ, ಯೋಷಿತ್ಸ್ತರ್ವಾತ್-ಯೋಷಿತ-ಸ್ತ್ರೀ ಎಂಬ, ಸರ್ವಾತ್-ಸರ್ವದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ, ದೂ

ರಾತ್-ದೂರವಾಗಿ, ಉಪಸರ-ಹೊರಟು ಹೋಗುವನಾಗು. ಇತರ-ಘಟನಾ;-
ಇತರ - ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ಲೋಕವಾಡಿಕೆಯಾದ. ಘಟನಾ - ಸರ್ಪದಿಂದ,
ದಪ್ಪ-ಕಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಮನುಷ್ಯನು, ದಪ್ಪ-ಬೆಸಧಗಲಿಂದ, ಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ-
ವಾಸವಾಡುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಶಕ್ಯ-ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಚತುರ-ಎನಿ
ತಾಳೋಗಿಗ್ರಸ್ತಂ; ಚತುರ-ಚತುರ್ಯವುಳ್ಳ ವನಿತಾ - ಸ್ತ್ರೀಯೆಂಬವ,
ಭೋಗಿ ಸರ್ಪದಿಂದ, ಗ್ರಸ್ತಂ ಕಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟವನನ್ನು, ಮಂತ್ರಿಣಾ-ಮಂತ್ರ
ವಾದಿಗಳೂ ಸಹ, ತ್ಯಜಂತಿಹಿ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುತ್ತಾರಷ್ಟೆ; ||೫೧||
ವಿಶೇಷ ವಿಷಯ! ಇದು ವಿಶಿಷ್ಟ ವಸ್ತುವಾವಯವ ರೂಪಕಾಲಂಕಾರವು.

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಉಪಮಾನ ಭೂತವಾದ ಸರ್ಪಾದಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ
ಉಪಮೇಯ ಭೂತವಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ; ವಿಷಯಾಧಿಕ್ಯ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು
ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ; = ವ್ಯತಿರೇಕಾಲಂಕಾರಕ್ಕೆ ವ್ಯಜ್ಞತೇ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಎಲೈ ನೈಋತನೆ! ಕಡೆಗಣ್ಣಿನೊಟುವೆಂಬ ವಿಷಾದಿ
ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ, ವಿಲಾಸಗಳೆಂಬ ಹಡೆಗಳನ್ನುಂಟಾಗಿ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ
ಮಾತೃಕೂಗವಾದ ಸ್ತ್ರೀ ಸರ್ಪದ ದಸೆಯಿಂದ ದೂರವಾಗಿ ಹೊರಟುಹೋ
ಗು; ಏತಕ್ಕಂದರೆ ಲೋಕವಾಡಿಕೆಯಾದ ಸರ್ಪದಿಂದ ಕಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟವನ
ನ್ನು ಮಂತ್ರಾಪಧಾವಿಗಳಿಂದ ಹೇಗಾದರೂ ಬದುಕಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಬಹುದು,
ಸ್ತ್ರೀಸರ್ಪವು ಕಡದರೆ ಯಾವ ವೈದ್ಯನೂ, ಮಂತ್ರವಾದಿಯೂ ಸಹ ಆವಿಷ್ಕ
ವನ್ನು ಇಳಿಸಿ ಬದುಕಿಸಲಾರರು ಅಂದರೆ ಸರ್ಪ ವಿಷಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾದ
ವಿಷವ್ಯಭಾವವುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಪುರುಷನು ವರ್ಜಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಮು
ಖ್ಯತೆಯೇ. ||೫೧||

ಶ್ಲೋ|| ವಿಕ್ರಾಂತಮಕರಕೇತನಧೀವರೇಣ ಸ್ತ್ರೀಸಂಜ್ಞಾತಂ
ಬಹಿಷಮತ್ರ ಭವಾಂಬುರಾಶೌ || ಯೇನಾಚನಾತ್ರದಧ
ರಾಮಿಷಲೋಲಮ ತ್ಯಮತ್ರಾನ್ಯೈವಿಕೃಷ್ಯವಿಪಚೇತ್ಯ
ನುರಾಗವಹೌ || ೫೨ ||

ಟೀಕಾ || ಮಕರಕೇತನಧೀವರೇಣ; ಮಕರ ಮೊಸಳೆಯೇ, ಕೇತನ-
ಧ್ವಜವಾಗಿರುಳ್ಳ ಮನ್ಮಥನೆಂಬ, ಧೀವರೇಣ ಬೆತ್ತರವನಿಂದ, ಅತ್ರ - ಈ,
ಭವಾಂಬುರಾಶೌ; ಭವ-ಸಂಸಾರವೆಂಬ, ಅಂಬುರಾಶೌ - ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ,

೧೪೨ ಕೃಂಗಾರಕತೆಕೇ (ಕಾಮಿನೀಗರ್ಹಣಪದ್ಧತಿಃ)

ಸ್ತ್ರೀಸಂಜ್ಞಿತಂ - ಸ್ತ್ರೀಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ, ಬದಿಶಯಂತ್ರಂ - ಮತ್ಸ್ಯಗ್ರಹಣ ಯಂತ್ರವು, ವಿಸ್ತಾರಿತಂ-ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಯೇನ-ಯಾವಸ್ತ್ರೀರೂಪವಾದ ಮತ್ಸ್ಯಯಂತ್ರದಿಂದ, ಆಚಿರಾತ-ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ, ತದಧರಾಮಿಷ ಮತ್ಸ್ಯ ಮತ್ಸ್ಯಾಕ್ಷ ; ತತಃ-ಅಸ್ತ್ರೀಯ, ಅಧರ-ತುಟೆಯೆಂಬುವ, ಅಮಿಷ ಸೂಂ ಸದಲ್ಲಿ, ರೋಲ ಆಸಕ್ತವಾದ, ಮತ್ಸ್ಯ-ಮನುಷ್ಯರೆಂಬ ಮತ್ಸ್ಯಾಕ್ಷ-ಮಾನು ಗಳನ್ನು, ವಿಕೃಷ್ಯ - ಎಳೆದು, ರಾಗವಹೌ ; ನುರಾಗ - ಮೋಹವೇಂಬ, ವಹೌ-ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ, ವಿಸರ್ಜತಿ-ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬೇಯಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅತ್ರಾಪಿ, ಪೂರ್ವಪದ್ಧತವಕಾಲಂಕಾರಃ.

||೫೧||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಮನ್ಮಥನೆಂಬ ಚಿತ್ತವು ಈ ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಮಹಾಸಾ ಗರದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಎಂಬ ಮತ್ಸ್ಯಗ್ರಹಣ ಯಂತ್ರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಅವರ ಅಭಿ ರೋಷವೆಂಬ ಮಾಂಸಖಂಡದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾದ ಮನುಷ್ಯರೆಂಬ ಮೀನು ಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು, ಸ್ತ್ರೀಮೋಹವೆಂಬ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇಯಿಸುತ್ತಾ ನೆ. ಅಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀವ್ಯಾಮೋಹಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಪುರುಷನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಂದ ವಾಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸು ತ್ತಾನೆ. ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

||೫೨||

ಶ್ಲೋ || ಕಾಮಿನೀಕಾಯಕಾಂತಾರೇಕುಚಕರ್ವತದುರ್ಗಮೇ ||

ಮಾ ಸಂಚರಮನಃಪಾಂಥತತ್ರಾಸ್ಮೈಸ್ತುರತಸ್ಕರಃ ||

ಟೀಕಾ || ಹೇಮನಃಪಾಂಥ ಎಲೈ ಮನಸ್ಸೆಂಬ ಮಾರ್ಗಸ್ಥನೆ, ಕುಚ ಕರ್ವತದುರ್ಗಮಃ ; ಕುಚ-ಕುಚಗಳೆಂಬ, ಕರ್ವತ-ಬಿಟ್ಟುಗಳಿಂದ, ದುರ್ಗ ಮೇ - ಸಂಚರಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ, ಕಾಮಿನೀಕಾಯಕಾಂತಾರೇ ; ಕಾಮಿನೀ- ಸ್ತ್ರೀಯ, ಕಾಯ-ಶರೀರವೆಂಬ ಕಾಂತಾರೇ-ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ, ಮಾಸಂಚರ-ಸಂ ಚಾರ ಮಾಡಬೇಡ, ತತ್ರ ಆ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ. ಸ್ತುರ-ಮನ್ಮಥನೆಂಬ, ತಸ್ಕರ- ಕಳ್ಳನು, ಅಸ್ಮೈ-ಇದ್ದಾನೆ, ಪೂರ್ವಪದ್ಧತ ರೂಪಕಾಲಂಕಾರಃ ಅನುಷ್ಠುಪ ವೃತ್ತಂ

||೫೩||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಭಯಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಎಲೈ ಮನಸ್ಸೆಂಬ ಮಾರ್ಗಸ್ಥನೆ ಕುಚಗಳೆಂಬ ಪರ್ವತಗಳಿಂದ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿ, ಸ್ತ್ರೀಕಾಯವೆಂಬ ಮಹಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಮನ್ಮಥನೆಂಬ ಕಳ್ಳನು ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವನಾದಕಾರಣ ಅಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರ ಮಾಡಬೇ

ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೧೪೩

೩. ಅಂದರೆ: — ಸ್ತ್ರೀವ್ಯಾಪೋಹಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಕಾಮೋಚಿತ ನಾಗಚರಣ
ವೆಂದು ಭಾವವು. ||೫೩||

ಶ್ಲೋ|| ವ್ಯಾದೀರ್ಘೋಣಚಲೇನವಕ್ರಗತಿನಾ ತೇಜಸ್ವಿನಾಭೋ
ಗಿನಾ ನೀಲಾಬ್ದದ್ಯುತಿನಾಹಿನಾಸರಮಹಂದಪ್ಪೋನ
ತಚ್ಚಕ್ಷುಷಾ || ದಪ್ಪಸ್ಸಂತಚಿಕಿತ್ಸಾಪಿಶಿದಿಶಿ ಪ್ರಾ
ಯೋಣಧವಾರ್ಥಾನೋ ಮುಗ್ಧಾಕ್ಷಣವೀಕ್ಷಿತಸ್ಯ
ನಹಿಮೇವೈದ್ಯೋನಚಾವ್ಯಾಪದಂ ||೫೪||

ಟೀಕಾ || ವ್ಯಾದೀರ್ಘೋಣ-ಅತಿದೀರ್ಘವಾದ, ಕರ್ಣಾಂತ - ವಿಶ್ರಾಂತ
ವಾದ, ಚಲೇನ ಚಂಚಲವಾದ, (ಚಲಿಸುತ್ತಲಿರುವ) ವಕ್ರಗತಿನಾ-ಸ್ವಭಾವ
ದಿಂದ ಕುಟಲಸಂಬಾರವುಳ್ಳ, ತೇಜಸ್ವಿನಾ-ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ, (ಬಲವಂತ
ವಾದ) ಭೋಗಿನಾ-ಹೆಡೆಯುಳ್ಳ, (ಮತ್ತು ಮುಖವುಳ್ಳ) ವಿಸ್ತಾರವಾದ; ನೀ
ಲಾಬ್ದದ್ಯುತಿನಾ ನೀಲಾಬ್ದ-ಕನ್ನೆದಿರೆ ಹೂವಿನ, ದ್ಯುತಿನಾ- ಕಾಂತಿಯೋ
ಪದಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ, ಅಹಿನಾ-ಸರ್ಪದಿಂದ, ಅಹ-ನಾನು ದೃಷ್ಟಿ-
ಕಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟವನಾದ, ಕಿಂತು-ಮತ್ತೇನಂದರೋ, ತಚ್ಚಕ್ಷುಷಾ; ತಚ್ಚ-
ಆ ಸ್ತ್ರೀಯು, ಚಕ್ಷುಷಾ-ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ, ನದಪ್ಯು- ಕಡಿಯಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾ
ಯೋಣ-ಬಹುವ್ರಕಾರವಾಗಿ, ದಿಶಿವಿಶಿ ದಿಕ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಧರ್ಮಾರ್ಥ
ನು ಧರ್ಮಾರ್ಥವಾದ, ಚಿಕಿತ್ಸಾ-ವೈದ್ಯರು, ಸಂತಿ-ಇದ್ದಾರೆ, ಮುಗ್ಧಾಕ್ಷಿ
ಕ್ಷಣದೀಕ್ಷಿತಸ್ಯ; ಮುಗ್ಧ-ಮಂದಸ್ತ್ರೀಯು, ಅಕ್ಷಿ-ನೇತ್ರಗಳಿಂದ, ಕ್ಷಣ-
ಕ್ಷಣಕಾಲ, ವೀಕ್ಷಿತಸ್ಯ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇ-ನನಗೆ, ವೈದ್ಯ- ವೈದ್ಯನೂ,
ಔಷಧಮುಪಿಔಷಧವೂ ಕೂಡ, ನಹ-ಇಲ್ಲ. ||೫೪||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಸ್ತ್ರೀಕಡೆಗಣ್ಣೋಟವು ಸರ್ವವಿಷ್ಕಿಂತಲೂ ಕೆಚ್ಚು
ದ ವಿಷವೆಂತಲೂ, ಮುಹತ್ತರವಾದ ವಿಷವುಳ್ಳ ಕೃಷ್ಣ ಸರ್ಪದಿಂದ ಕಡಿಯ
ಲ್ಪಟ್ಟವನೂ ಕೂಡ ಔಷಧವೆಂಬ, ಆದರೆ ಸ್ತ್ರೀಕಟಾಕ್ಷ ಸರ್ಪದಿಂದ ಕ
ಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟವನಿಗೆ ಔಷಧವೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ
ಯೂ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ:—ಸರ್ಪವು ಉಪ್ಪವಾಗಿರುತ್ತೆ, ಸ್ತ್ರೀ
ಯನೇತ್ರಗಳು ಆಕರ್ಷಾಂಕವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಸರ್ಪಚಲನೆಯಂತೆ ಸ್ತ್ರೀ
ಯರ ದೃಷ್ಟಿಯೂ ಸಹ ಬಹಳ ಚಲವಾದದ್ದು, ಸರ್ಪವು ಕರಿಯನ್ನೆದಿರೆ

ಯ ಬಣ್ಣದಂತೆ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣವುಳ್ಳದ್ದು, ಇಂಥಾ ಮಹತ್ವದ ವಿಷವುಳ್ಳ ಕೃಷ್ಣಸರ್ಪದಿಂದ ನಾನು ಕಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟೆ. ಅದರ ಸ್ತ್ರೀಕಟಾಕ್ಷ ಸರ್ಪದಿಂದ ಮಾತ್ರ, ನಾನು ಕಡಿಯಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ, ಮಹಾ ವಿಷಸರ್ಪದಿಂದ ಕಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ನನಗೆ ವಿಷಹರವನ್ನು ಮಾಡುವ ಪುಣ್ಯಾತ್ಮರಾದ ವೈದ್ಯರು ದಿಕ್ಕಾದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದಾರೆ. ಸುಂದರ ಸ್ತ್ರೀಕಟಾಕ್ಷ ಸರ್ಪದಿಂದ ಕ್ಷಣಮಾತ್ರ ಕಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟವನಿಗೆ, ವಿಷಹಾರಕರಾದ ವೈದ್ಯರು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಶಿಕ್ಷಾವಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀಕಟಾಕ್ಷವೆಂಬ ವಿಷವಾಶವು ಸರ್ಪದ ಕಷ್ಟಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮಹಾ ಕಟುವಾದದ್ದೆಂದು ಭಾವವು. ||೫೪||

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಕಟಾಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸರ್ಪತ್ವವನ್ನು ಆರೋಪಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ:—ಸಾವಯವ ರೂಪಕಾಲಂಕಾರವು. ಉಪಮಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಉಪಮೇಯದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕೃತವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ, ವ್ಯತಿರೇಕಾಲಂಕಾರವೂ ತೋರುತ್ತೆ. ಹರಿಣೀವೃತ್ತವು.

ಶ್ಲೋ|| ಇಹಹಿಮಧುರಗೀತಂನೃತ್ಯಮೇತದ್ರಸೇಯಂ ಸುಸ್ಥಿರತಿಪರಿಮಳೋಸೌಸ್ಪರ್ಶವಿಪಸ್ತನಾನಾಂ || ಇತಿಹತಪರಮಾರ್ಥ್ಯರಿಂದ್ರಿಯೈರ್ಭ್ರಾಮ್ಯಮಾಣಸ್ಸಪ್ತಹಿತಕರಣಧಾರ್ತೈಃಪಂಚಭಿರ್ವಂಬಿತೋಸ್ತಿ || ೫೫ ||

ಟೀಕು || ಇಹಹಿ ಈ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಲ್ಲಿ ತಾನೆ, ಮಧುರ-ಮನೋಹರವಾದ, ಗೀತಂ-ಗಾನವು, ಸುಸ್ಥಿರತಿ-ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ? ಏತತ್-ಈ ನಯನಾನಂದಕರವಾದ, ನೃತ್ಯಂ-ನಾಟ್ಯವು, ಸುಸ್ಥಿರತಿ-ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ, ಅಯಂ ಇದು (ರಸನೇಂದ್ರಿಯ ಸ್ವಾದುಕರವಾದ ರಸವು) ಸುಸ್ಥಿರತಿ-ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ, ಅವಾ-ಈ ಘೋರತರ್ಪಣವ, ಪರಿಮಳಃ ಸುಗಂಧವು, ಸುಸ್ಥಿರತಿ-ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ, ಎಷಃ-ತ್ವಗಿಂದ್ರಿಯ ಸುಖಕರವಾದ, ಕುಜಾನಾಂ ಸ್ತನಗಳ, ಸ್ಪರ್ಶಃ-ಘುಟ್ಟಾಣವು, ಸುಸ್ಥಿರತಿ-ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ, ಇತಿ-ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಹತಪರಮಾರ್ಥ್ಯಃ; ಹತ-ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪರಮಾರ್ಥ್ಯಃ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಗಳಲ್ಲವುಗಳಾದ ಕಾರಣವೇ, ಸ್ವಹಿತಕರಣಧಾರ್ತೈಃ-ಸ್ವ-ತನಗೆ, ಹಿತ-ಅಷ್ಟವನ್ನು, ಕರಣ ಮಾಡುವವರಲ್ಲಿ, ಧಾರ್ತೈಃ-ವಂಚಿತಗಳಾದ, ಪಂಚಭಿಃ-ಐವಾದ, ಧಾ, ಇಂದ್ರಿಯೈಃ ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶ, ರೂಪ, ರಸ. ಗಂಧಾದಿ ಇಂದ್ರಿ

19 ಬೀಕಾತ್ರಾತ್ವೈರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತ್ವಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೧೪೫

ಯ.ಗಳಿಂದ, ಭ್ರಮ್ಯಮಾಣಃ ತದ್ವಿಷಃಯಾಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ, ವಂಚಿತಃ-
ಮೋಸಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಆಸ್ತು-ಆಗಿದ್ದಾನೆ, ಮಾಲಿನೀ ವೃತ್ತವು. ವೃತ್ತ
ಲಕ್ಷಣಂತು ನನಮಯುಯಯತೇಯಂ ಮಾಲಿನೀ ಭೋಗಿರೋಕ್ಯಃ |೫೫|

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ರಂಚೇನ್ನಿ ಸ್ತುಗಳು ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಮೋಹಿತವಾಗೆ ತ
ನಗೆ ಪರಗತಿಗೆ ತೊಂದರೈಮಾಡುತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಕಾಮಿನಿಯರನ್ನು ನೋಡಿ
ಭ್ರಮಿಸಬಾರದೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹೇ
ಗಂದರೆ;—ಸ್ತ್ರೀಯರು ಮಾಡುವ ಗಾಂಧಿಂದ ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯವು ಭ್ರ
ಮಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಸ್ತ್ರಿಯು ಎಲ್ಲಿ ಇಂವಾಗಿ ಗಾಂಮಾಡುತ್ತಾಳೆ
ಯೋ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಕೇಳೋಣವೆಂಬ ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಕಬ್ಬಿಂ
ದ್ರಿಯವು, ಅವರ ನಾಟ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯವು, ಅವರು
ತೋರಿಸುವ ತೊಂದರೈಹಣ್ಣಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಅಥವಾ ಬಿಂಬವಾನದಿಂದ ರಸ
ನೇಂದ್ರಿಯವು, ಅಂದರೆ ನಾಲಗೆಯೂ, ಅವರ ಮುಖವಾಸನೆಯಿಂದ ಘ್ರ
ಣೇಂದ್ರಿಯವು, ಅವರ ಕುಚಮರ್ದನದಿಂದ ತ್ಯಗಿಂದ್ರಿಯವು, ಮೋಹಿತಗ
ಳಾಗಿ ಪರಮಾರ್ಥವನ್ನು ಯೋಚಿಸದೆ ಈ ಪ್ರಕಾರ ಕಬ್ಬಿಸ್ಪರ್ಶಾದಿ ಪಂಚೇಂ
ದ್ರಿಯ ವಾ ಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಲಿ ಮತ್ತು ವಂಚಿಸಲ್ಪಡುವವನಾದೆನು ಆದ್ದ
ರಿಂದ ಎಲೈ ಸ್ನೇಹಿತನೆ! ನೀನು ಇಂದ್ರಿಯ ಕರಣಗಳಿಗೆ ಪರವಕನಾಗಿ
ಮೋಸ ಹೋಗಿಬೇಡವೆಂದು ಬುದ್ಧಿವಾದಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ||೫೫||

ಶ್ಲೋ || ನಗಮ್ನೋಮಂತ್ರಾಣಾಂನಚಭವತಿ ಭೈಷಜ್ಯವಿಷ
ಯೋನೇಜಾಪಿಸ್ರದ್ಯುಗಸಂವ್ರಜತಿವಿವಿಧೈಃಕಾಂತಿಕ
ಶತ್ಯೈಃ || ಭ್ರಮಾವೇಕಾದಂಗೇಕಮಪಿವಿದಧದ್ಭಂಗ
ಮಸಕ್ಯತ್ಸ್ಮರಾಪಸ್ಮಾರೋಯಂಭ್ರಮಯತಿದೈಕಂ
ಘೋರ್ಣಯತಿಚ ||೫೬||

ಟೀಕಾ || ಮಂತ್ರಾಣಾಂ-ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ, ನಗಮ್ನಃ-ಸಾಧ್ಯವಾದಂಥಾ
ದ್ದಾಗುವದಿಲ್ಲವು, ಭೈಷಜ್ಯ ವಿಷಯಃ ; ಭೈಷಜ್ಯ-ಔಷಧಗಳಿಗೆ, ವಿಷಯಃ-
ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂಥಾದ್ದು, ನಚಭವತಿ-ಆಗುವದೇ ಇಲ್ಲವು. ವಿವಿಧೈಃ-ನಾನಾ
ವಿಧಗಳಾದ, ಶಾಂತಿತತ್ಕೈಃ-ನೂರಾರು ಶಾಂತಿಗಳಿಂದಲೂ, ಪ್ರಧ್ವಂಸಂ-

೧೪೬ ಕೃಂಗಾರಕತಕೇ (ಕಾಮಿನೀಗರ್ಹಣಪದ್ಧತಿಃ)

ನಾಶವನ್ನು, ನವ್ರಜತಿ-ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲವು, ಭ್ರಮಾವೇಶಾತ್ ಮೋಹಾವೇಶದ ಧನೆಯಿಂದ, ಅಂಗೇಷು ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ, ಭಂಗಂ-ವೈಕಲ್ಯವನ್ನು, ಅಪಕೃತ್-ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ವಿದಧತ್-ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸ್ವರಾವಸ್ಥಾ ರಸ್ವರ-ಮನ್ಮಥನೆಂಬ, ಅಪಸ್ವಾರ-ಅಪಸ್ವಾರ ಜಾಡ್ಯವು, ದೃಶಂ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು, ಭ್ರಮಯತಿ-ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ, ಘರ್ಣಾಯತಿಷ-ಮತ್ತು ತಿರುಗಿಸುತ್ತದೆ, ಪೂರ್ವವದ್ಯುತಿರೇಕಾಲಂಕಾರಃ ಶಿಖರಿಣೀ ವೃತ್ತವು. ||೫೬||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಕಾಮುಕರಿಗೆ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಕಾಮಜ್ವರಕ್ಕೆ ಯಾವವಿಧವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ:—ಪುರುಷರಿಗೆ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಕಾಮಜ್ವರವು ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಹೋಗುವದಿಲ್ಲ, ಔಷಧಗಳಿಂದ ನಾಶವಾಗುವದಿಲ್ಲ, ನೂರಾರು ಶಾಂತಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ, ಅಂದರೆ ದೇವತಾರ್ಚನೆ ಜಪತಪಹೋಮಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ನಾಶವಾಗುವದಿಲ್ಲ, ಈರೀತಿಯಾದ ಕಾಮಜ್ವರವೆಂಬ ಅವಸ್ಥಾರ ಜಾಡ್ಯವು ಕರೀರದಲ್ಲಿ ಅವರಿಸಿಕೊಂಡು ಅವಯವಗಳನ್ನು ಕಿಠಿಲಮಾಗಿಸಿಮಾಡಿ, ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಸಹ ಕೆಂಪಗೆ ಮಾಡಿರುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಕಾಮಿನಿಯರ ಸಹವಾಸವು ಬಹಳ ಕೆಟ್ಟದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ||೫೭||

ವಿಶೇಷವಿಷಯ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಕಾಮವಿಕಾರದಿಂದ ಬುದ್ಧಿ ಕೂನ್ಯವಾಗಿ ಕರೀರ ಕರ್ಯಾದಿ ದಶಾವಸ್ಥೆಗಳೆಂಬವೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ದಶಾವಸ್ಥೆಗಳೆಂದರೆ;—ರತಿರಹಸ್ಯದಲ್ಲಿ.

ಶ್ಲೋ|| ಚಕ್ಷುಃಪ್ರೀತಿರ್ಮನಸ್ಸಂಗಸ್ಸಂಕಲ್ಪೋಽಥ ಪ್ರಾಪಿತಾ ||

ಜಾಗರಃಕಾರ್ಶ್ಯಮರತೀಲಜ್ಜಾತ್ಯಾಗೋಽಥ ಸಂಜ್ವರಃ | ಉ

ನ್ಮಾದೋನ್ಮೂರ್ಛನಂ ಚೈವ ಚರಮಂ ಮರಣಂ ವಿದುಃ ||

ಎಂಬರೀತ್ಯಾ ದಶಾವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ಶ್ಲೋ|| ಜಾತ್ಯಂಧಾಯಚದುರ್ಮುಖಾಯಚಜ್ವರಜ್ವರಾಶಿಲಾಂ
ಗಾಯಚಗ್ರಾಮಾಣಾಯಚದುಷ್ಕಲಾಯಚಗಳತ್ಕು
ಪ್ತಾಭಿಭೂತಾಯಚ || ಯಚ್ಚಾಂತೀಷುಮನೋಹರಂ
ನಿಜವಪುರ್ಲಕ್ಷ್ಮೀಲವಕ್ರದ್ಧಯಾವಣ್ಯಸ್ಮಿ ಗ್ರಹುವಿವೇ
ಕಕಕ್ಷುತಿಶಾಶ್ವಿ ಗ್ರಹುರಜ್ಯೇತಕಃ ||೫೮||

ಜೀವಿ ಜಾತ್ಯಂಧಾಯುಜ-ಹುಟ್ಟು ಕುರುಡನಿಗೋಸ್ಕರವೂ, ದುರ್ಮುಖಾಯುಜ-ರೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ದುರ್ಗಂಧವಾದ ಮುಖಗಳೂ, ಮನುಷ್ಯನಿಗೋಸ್ಕರವೂ, ಬಿರಾಜೀರ್ಣಾಖಲಾಂಗಾಯುಜ; ಜರಾ ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ, ಜೀರ್ಣ-ಶಿಥಿಲವಾದ, ಅಖಲಾಂಗ-ಯುಜ-ಆವಯವಗಳೂಳ್ಳುವನಿಗೋಸ್ಕರವೂ, ಗಳ ತುಷ್ಕಾಂಭಿ ಭೂತಾಯುಜ, ಗಳತ-ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ, ಕುಷ್ಠ-ಕುಷ್ಠರೋಗದವನಾದ್ದರಿಂದ, ಅಭಿಭೂತಾಯುಜ-ತಿರಸ್ಕೃತನಾದವನಿಗೋಸ್ಕರವೂ, ಗ್ರಾಮೀಣಾಯುಜ ಮೂಢನಿಗೋಸ್ಕರವೂ, ದುಷ್ಕಲಾಯುಜ-ನಿಜಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನಿಗೋಸ್ಕರವೂ, ಮನೋಹರಂ-ಋಂದರವಾದ, ನಿಜವಪು-ತಮ್ಮ ಶರೀರವನ್ನು, ಲಕ್ಷ್ಮೀಲವ ಶ್ರದ್ಧೆಯಾ ; ಲಕ್ಷ್ಮೀ-ಪಶ್ಚರ್ದದ, ಲವ-ಲೇತವೆಂಬ, ಶ್ರದ್ಧೆಯಾ-ಆಸೆಯಿಂದ, ಯಜ್ಞಾಂತೀಷು-ಕೂಡುತ್ತಿರುವ, ವಿವೇಕಕಲ್ಪಲತಿಕಾ, ಶಸ್ತ್ರೀಷು ; ವಿವೇಕ - ಬುದ್ಧಿವಿಶೇಷವೆಂಬ, ಕಲ್ಪಲತಿಕಾ-ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷದ ಬಳ್ಳಿಗೆ, ಶಸ್ತ್ರೀಷು-ಕತ್ತಿಯ ಪ್ರಾಯವಾದ, ವಣ್ಯಸ್ತ್ರೀಷು-ವೇಶ್ಯಾಂಗನೆಯರಲ್ಲಿ, ಕಾ-ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನುತಾನೆ, ರಜ್ಯೀತ-ಆಸಕ್ತನಾದಾನು ? ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿರಲಂಕಾರ; ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೇದಿತ ವೃತ್ತವು ||೫೭||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಕ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವೇಶ್ಯಾಂಗನೆಯರ ದೂಷಣವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗಂದರೆ; —ವೇಶ್ಯಾಸ್ತ್ರೀಯರು, ಹುಟ್ಟುಕುರುಡನಾಗಲಿ, ರೋಗದಿಂದ ಮುಖವೆಲ್ಲಾ ದುರ್ವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಲಿ, ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಅಂಗಾಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಜೋಲುತಿರುವನಾಗಲಿ, ಅಸಹ್ಯಕರವಾದ ಕುಷ್ಠರೋಗ ಪೀಡಿತನಾದವನೇ ಆಗಲಿ, ಗ್ರಾಮಾಂತರದಿಂದಬಂದ ಮೂಢನಿಗಾಗಲಿ, ದ್ರವ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಮನೋಹರವಾದ ಈ ಶರೀರವನ್ನು ನುಣ್ಣತ, ದಂತಹೃತಾದಿ ಕಾಮೋಪ ಭೋಗಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತಾರೆ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವಿವೇಕವೆಂಬ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಷ್ಟ ಪ್ರಾಯರಾದ ಇಂಥಾ ವೇಶ್ಯಾಂಗನೆಯರಲ್ಲಿ, ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು ತಾನೆ ವಿಶ್ವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅಂದರೆ ಯಾವನೂ ಮಾಡಲಾರನು ಎಂದು ಭಾವವು. ವೇಶ್ಯಾಂಗನೆಯರು ದ್ರವ್ಯದ ಆಸೆಗೋಸ್ಕರ ಎಂತಹ ಅಸಹ್ಯಕರವಾದ ಕೆಲಸವನ್ನಾದರೂ ಮಾಡಿ ಬಿಡುತ್ತಾರೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

||೫೭||

ಕ್ಲೋ|| ವೇಶ್ಯಾಸೌಮದನಜ್ವಾಲಾ ರೂಪೇಂಧನವಿವರ್ಧಿತಾ ||

ಕಾಮಿಭಿರ್ಯತ್ರಹೂಯಂತೇಯೌವನಾನಿವನಾನಿಚ |

ಟೀಕು || ಅನೌ-ಈ, ವೇಶ್ಯಾಂಗನೆಯೆಂಬುವ. ಮದನಜ್ವಾಲಾ-ಮನ್ಮಥಾಗ್ನಿಜ್ವಾಲೆಯು, ರೂಪೇಂಧನವಿವರ್ಧಿತಾ; ರೂಪ-ಸೌಂದರ್ಯವೆಂಬುವ, ಇಂಧನ-ಸಮಿತ್ತಿನಿಂದ, ವಿವರ್ಧಿತಾ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು, ಕಾಮಿಭಿ-ಜಾರಪುರುಷರಿಂದ, ಯತ್ರ-ಯಾವವೇಶ್ಯಾಂಗನೆಯೆಂಬ ಮನಃಥಾಗ್ನಿಜ್ವಾಲೆಯಲ್ಲಿ, ಯೌವನಾನಿ-ಪ್ರಾಯಗಣಿ, ಧನಾನಿಜ-ದ್ರವ್ಯಗಳೂಸಹ, ಹೂಯಂ-ತೇ-ಹೋಮಪಾಡಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ||೫೮||

ಅತ್ರ ವೇಶ್ಯಾಯಾಂ ಆರೋಪ್ಯಮಾಣಸ್ಯ ಜ್ವಾಲಾತ್ಪ್ರಸಕ್ತ ಪ್ರಕೃತಹ ವನೋಪಯೋಗತ್ವಾತ್ಪರಿಣಾಮಾಲಂಕಾರಃ | ಲಕ್ಷಣಂತು ಆರೋಪ್ಯಮಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತೋಪಯೋಗಿತ್ವೇ ಪರಿಣಾಮ ಇತಿ ಲಕ್ಷಣಾತ್ ಸ್ಫುಟಂ ಆನುಷ್ಠುಭಂ

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವೇಶ್ಯಾಂಗನೆಯನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾನೆ ಹೇಗೆಂದರೆ; ... ಸೌಂದರ್ಯವೆಂಬ ಸಮಿತ್ತಿನಿಂದ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವ ವೇಶ್ಯಾಂಗನೆಯೆಂಬ ಮದನಜ್ವಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಜಾರಪುರುಷರು ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಯಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಐಶ್ವರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಹೋಮಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ ಕಾಮುಕರು ವೇಶ್ಯಾಂಗನೆಯ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಬರಗಾಗಿ, ಧನ, ಯೌವನಗಳನ್ನು ಅವರ ಅಧೀನಮಾಡಿ ಕಡೆಗೆ ತಾವೂ ಕೆಡುತ್ತಾರೆ, ಅದ್ದರಿಂದ ವಿವೇಕಿಗಳು ವೇಶ್ಯಾಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ವರ್ಜಿಸಬೇಕೆಂದು ಭಾವವು.

ಶ್ಲೋ|| ಕಕ್ಷುಂಬತಿಕುಲಪುರುಷೋವೇಶ್ಯಾಧರ ಪಲ್ಲವಂಮನೋಜ್ಞಮಪಿ || ಚಾರಭಟೀಕೋರಚೇಟಕವಿಟನಟನಿಷ್ಠೀ ವನಶರಾವಂ ||೫೯||

ಟೀಕು || ಮನೋಜ್ಞಮಪಿ-ಮನೋಹರವಾದದ್ದಾದಾಗ್ಯದರೂ ಕೂಡ, ವೇಶ್ಯ-ಗಣಿಕಾಂಗನೆಯರ, ಅಥವ ಪಲ್ಲವಂ ಚಿಗುರುಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ತುಟೆಯನ್ನು, ಈ ಯಾವ ಕುಲಪುರುಷನು, ಚುಂಬಿತಿ, ಚುಂಬಿಸುತ್ತಾನೆ, (ಚುಂಬಿಸಲಾರನು) ತತ್-ಆ ಅಥವ ಪಲ್ಲವವು, ಚಾರ ಗೂಢ ಪುರುಷರಿಗೂ, ಭಟ-ಯೋಧರಿಗೂ, ಚೋರ ಕಳ್ಳರಿಗೂ, ಚೇಟಕ-ದೂತಕೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುಸರಿಗೂ. ವಿಟ-ಜಾರಪುರುಷರಿಗೂ, ನಿಷ್ಠೀ-ವನ ಉಗುಳುವದಕ್ಕೆ ಮಾ

ಡಿರುವ, ಶರಾವಃ-ಶ್ರಾಪೆಯಾಗಿರುವದೂ, ಆತ್ಮರಾವಕ ಉಪವಾಸ್ಯತ್ಯ ನು ಪ್ರಸಾಸಾಂ ಸಂಸ್ಕೃಷ್ಠಃ. ||೫೯||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವೇಶ್ಯಾಂಗನೆಯನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ನಿಂದಿಸುತ್ತಾನೆ;—ಸತ್ಕುಲ ಪ್ರಸೂತರಾದ ಪುರುಷರು, ಯಾರುತಾನೆ ನೋಟಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿರುವ ವೇಶ್ಯಾಂಗನೆಯರ ಅಧರ ಪಲ್ಲವವನ್ನು ಚುಂಬನೆ ಮಾಡಿಯಾರು? ಅಂದರೆ ಎಂದಿಗೂ ಮಾಡಲಾರರು. ಆತುಟಿಯು ಗ್ರೂಢಪುರುಷರು, ಲೋಧರು, ಕಚ್ಚರು, ತಲೆಹಿಡುಕರು, ಮತ್ತು ಜಾರಶಿಖಾಮುಗಳೂ ಇವರುಗಳ ಎಂಜಲಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ ಶ್ರೋಗ ಸಮಾನವು. ಆದ್ದಂದ ಗಣಿಕಾಂಗನೆಯರ ಸಹವಾಸವು ಕೇವಲ ದೂಷ್ಯವಾದುದು ದೆಂದು ಭಾವವು. ||೬೦||

ಶ್ಲೋ|| ಮನುತಿಷ್ಠ ತಿವಾಚಿವೇ ಲೇಷಿತಾಂಹೃದಿಹಾಲಾಹಲಮೇ ವಕೇವಲಂ || ಅತವಿಸನಿಪೀಯತೇಧರೋಹೃದಯಂ ಮುಷ್ಟಿಭಿರೇವತ್ರಾಡ್ಯತೇ ||೬೦||

ಟೀಕಾ || ಯೋಷಿತಾಂ-ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ, ವಾಚಿ - ಮಾತಿನಲ್ಲಿ, ಮಧು-ಜೀನುತುಪ್ಪವು, ತಿಷ್ಠತಿ-ಇರುತ್ತದೆ, ಹೃದಿ-ಹೃದಯದಲ್ಲಿ, ಕೇವಲಾ-ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಹಾಲಾಹಲಮೇವ-ಮಹಾಕಾಲಕೂಟವೇ, ತಿಷ್ಠತಿ- ಇರುತ್ತದೆ. ಅತವಿಸ-ಈ ಕಾರಣದಿಂದ, ಅಧರಂ-ತುಟಿಯನ್ನು, ನಿಪೀಯತೇ ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಹೃದಯಂ-ನಕ್ಷತ್ರವು. (ಕುಚಗಳು) ಮುಷ್ಟಿಭಿರೇವ-ಮುಷ್ಟಿಗಳಿಂದಲೇ, ತಾಡ್ಯತೇ ಹೊಡೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ||೬೦||

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಮೃತಪಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅಧರ ಚುಂಬನೆಯನ್ನೂ, ವಿಷನಿವಾರಣೆಗೋಸ್ಕರ, ಕುಚಮರ್ದನವನ್ನೂ ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಿಸಿ ಇರುವದರಿಂದ:—ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾಲಂಕಾರಃ ರೂಪಕಾಲಂಕಾರಶ್ಚ ಅತಿಶಯೋಕ್ತೀರ್ವೈರ್ಗೃಂತಯಾಸ್ಸಂಸ್ಕೃಷ್ಠಃ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಅಧರ ಪಾನವನ್ನು ಕುಚಮರ್ದನವು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ:—ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮಧುರವಿರುವದು ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ವಿಷವೇ ತುಂಬಿರುತ್ತದೆ ಆದಕಾರಣ ಪುರುಷರು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಅಮೃತವಿರುವ ತುಟಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿ

೧೫೦ ಶೃಂಗಾರಶತಕೇ (ಸುವಿರಕ್ತದುರ್ವಿರಕ್ತಪದ್ಧತೀ.)

ಅವ್ಯುತ ಪಾನಕೋಸ್ಕರ ಅಧರಾಮೃತವಪಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಎದೆ
ಯಲ್ಲಿ ವಿಷವಿರುವುದರಿಂದ ಕುಚ್ಚಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹಿಂಡಿ ವಿಷವನ್ನು ಹೊರಡಿಸು
ತ್ತಾರೆಂದು ಭಾವವು. ||೬೦||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ಸಂಜೀವನೀ ಟೀಕಾ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಕರಿ ಸುಭಾಷಿತೇ ಶೃಂಗಾರ
ಶತಕೇ ಕಾಮಿನೀ ಗರ್ವಣ ಪದ್ಧತಿ

ಸ್ವಮಾವೃತ್ತಿ.

—ಶಿಶುಕವಿತೆ—

ಶ್ಲೋ|| ಧನ್ಯಾಸ್ತು ವಿವದವಳಾಯತಲೋಚನಾನಾಂ ತಾರುಣ್ಯ
ದರ್ಶನಸಹಿನವಯೋಧರಾಣಾಂ || ಕ್ಷಾಮೋದರೋ
ಪರಿಲಸತ್ತ್ರಿವಳಿಲತಾನಾಂ ದೃಷ್ಟಾಪ್ಯ ಕೃತಿಂವಿಕೃತಿ
ಮೇತ್ರಿಮನೋನಯೋಷಾಂ ||೬೧||

ಟೀಕಾ | ಧವಳಾಯ ತಲೋಚನಾನಾಂ ! ಧವಳಾಯತ- ಬಿಳಿಕಮಲ
ಕೈ ಸದೃಶವಾದ, ತಲೋಚನಾನಾಂ- ನೇತ್ರಗಳುಳ್ಳ, ತಾರುಣ್ಯದರ್ಶನಸಹಿ
ನವಯೋಧರಾಣಾಂ; ತಾರುಣ್ಯ-ಯೌವನದ, ದರ್ಶನ-ಉದ್ದೇಶದಿಂದ, ಘನ-
ಮೊಟ್ಟಮೊದಲಿನ, ಬಲಿತರುವ, ವಯೋಧರಾಣಾಂ-ಸ್ತನಗಳುಳ್ಳ ಕ್ಷಾಮೋ
ದರೋಪರಿ ಲಸತ್ತ್ರಿವಳಿಲತಾನಾಂ ; ಕ್ಷಾಮ-ಕೃಶವಾಗಿರುವ, ಉದರ-ಹೊ
ಟ್ಟಿಯಮೇಲೆ, ಲಸತ-ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ತ್ರಿವಳಿಲತಾನಾಂ-ಲತೆಯೋ
ಪಾದಿಯಲ್ಲಿರುವ ತ್ರಿವಳಿಗಳುಳ್ಳ- ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ, ಆಕಾರಂ-ರೂಪವನ್ನು,
ದೃಷ್ಟಾಪ್ಯ-ನೋಡಿ, ಎಷಾಂ-ಯಾರುಗಳ, ಮನಃ-ಮನಸ್ಸು, ವಿಕಾರಂ-ಜಂಜ
ಲವನ್ನು, ನೈತಿ-ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲವೋ, ತವ-ಅವರೇ ಧನ್ಯಾಃ-ಸುಕೃತಿಗಳು,
ಭವಂತಿ-ಆಗುತ್ತಾರೆ. ||೬೧||

(ಉಪಮಾನರೂಪಕಯೋಗ್ಯಂ ಸೃಷ್ಟಿಃ ವಸಂತತಿಲಕಾವೃತ್ತಂ, ಉಕ್ತಾ
ವಸಂತತಿಲಕಾತಭಜಾಜಗೌಗಃ ಇತಿಲಕ್ಷಣಾತ್.

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಮೇಲೆ ಕೇಳಿದ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕಾಮಿನೀಗರ್ವಣವನ್ನು
ಹೇಳಿ ಸುವಿರಕ್ತದುರ್ವಿರಕ್ತ ವಿಷಯವನ್ನು ಘೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂ
ದರೆ;—ಯಾವ ಪುರುಷರ ಮನಸ್ಸನ್ನಾದಾಗ್ಯೂ ಬಿಳೀ ಕಮಲದೋವಿವಿ

ಓಂಕಾರ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೧೫೧

ಯಲ್ಲಿ ಕಂಠುಗಳುಳ್ಳ, ಯಾವನ ವ್ರಾತಾರ್ಥವವಿಂದ ಬಲಿತು ದಪ್ಪವಾಗಿ
ಇರುವ ಸ್ತನಗಳುಳ್ಳ, ಕೃತವಾದ ಉಪದೇಶ ತ್ರಿವಳುಗಳೆಂಬುವ ಲತೆಗಳ
ಳುಳ್ಳ ಕಾಮಿನಿಯರ ಆಕಾರವನ್ನು ನೋಡಿ ಭ್ರಮಿಸದೆ ಇರುತ್ತೋ ಅವ
ರೇ ಧನ್ಯರು, ಇಂಥಾ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ನೋಡಿದ ಮಾತ್ರ
ದಲ್ಲಿ ಎಂಥವರ ಮನಸ್ಸು ಚಲಿಸದೆ ಇರಲಾರದು, ಈ ರೀತಿ ಸೌಂದರ್ಯವುಳ್ಳ
ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಮನಸ್ಸು ಚಲಿಸದೆ ಯಾರಿಗೆ ಇರುತ್ತದೆಯೋ, ಅವರೇ ಧ
ನ್ಯರು ಎಂದು ಭಾವವು.

||೬೦||

ಶ್ಲೋಕ || ಬಾಲೇಲೀಲಾಮುಕುಳಿತಮಮಿಾಮುಧರಾದೃಷ್ಟಿಪಾ
ತಾಕಿಂಕ್ಷಿಪ್ಯಂತೇವಿರಮವಿರಮವ್ಯರ್ಥವಿಷಕ್ರಮ
ಸ್ತೇ||ಸಂಪ್ರತ್ಯಸ್ತೇವಯಮುಪರತಂಬಾಲ್ಯಮಾಸ್ಥಾ
ವನಾಂತೇ ಕ್ಷೀಣೋವೇಹಸ್ತೃಣಮಿವಜಗಜ್ಜಾಲ
ಮಾಲೋಕಯಾಮಃ

||೬೧||

ಟೀಕು || ಹೆಬಾಲೇ-ಎಲೆ ಸ್ತ್ರೀಯ, ಲೀಲಾಮುಕುಳಿತಂ-ಲೀಲಾವಿಲಾಸ
ದಿಂದ, ಮುಕುಳಿತಂ ಯಥಾತಥಾ-ಅರೆಗಂಠು ಮುಚ್ಚೋಣ, ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ,
ಅಮಿಾ-ಈ ಮುಂಧರಾಃ-ಅಲಸವಾದ, ದೃಷ್ಟಿಪಾತಾಃ-ನೇತ್ರಪ್ರಸರಣೆಯೂ,
ಕಂ-ಯಾತಕೋದ್ಗುರ, ಕ್ಷಿಪ್ಯಂತೇ-ಪ್ರಸರಿಸೋಣವಾಗುತ್ತೆ, ಕಿಂತು ಮ
ತ್ತೇನೆಂದರೋ, ವಿರಮವಿರಮ-ಸುಮ್ಮನೆ ಇರು ಸುಮ್ಮನೆ ಇರು, ತೇ -
ನಿಂನ, ಎಪಃ-ಈ ರೀತಿಯಾದ ದೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಸರಣೆಯು, ಶ್ರಮಃ ಪ್ರಯಾಸಕರ
ವಾದದ್ದು, ಆಗುತ್ತೆ, ಸಂಪ್ರತಿ-ಈಗ. ವಯಂ-ನಾವುಗಳು, ಅನ್ಯೇ-ಬೇರೆ,
ಆಗಿ ಇದ್ದೇವೆ, ಬಾಲ್ಯಂ-ಹುಡುಗರ ವ್ಯಾಪಾರವು, ಉಪರತಂ - ನಷ್ಟವಾದ
ದ್ದಾಯಿತು, (ಶಾಂತವಾದದ್ದಾಯಿತು,) ಅಸ್ಥಾ-ಬಾಲಜೇಷ್ಟೆಯು, ವನಾಂ
ತೇ-ವನಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಆಸ್ತೇ-ಇದೆ, ಮೋಹ-ಭ್ರಾಂತಿಯು, ಕ್ಷೀಣ-ನಷ್ಟವಾ
ದದ್ದಾಯಿತು, ಜಗಜ್ಜಾಲಂ : ಜಗತ್-ಲೋಕದ, ಜಾಲಂ-ಸಮೂಹವನ್ನು.
ತೃಣಮಿವ - ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿಯನ್ನೋಸಾಡಿಯಲ್ಲಿ, ಆಲೋಕಯಾಮಃ -
ನೋಡುತ್ತೇವೆ.

||೬೨||

ತಾತ್ಪರ್ಯ — ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದ ಬಾಲ್ಯದ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕೃಂ
ಗಾರವನ್ನು ಆನುಭವಿಸಿದ ಕಾವಿನಿ ಕೃಂಗಾರ ಜೀವ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡಿ

೧೫೨ ಕೃಂಗಾರಕತಕೇ (ಸುವಿರಕ್ತದುರ್ವಿರಕ್ತಪದ್ಧತಿಃ.)

ಸುವಿರಕ್ತ ಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಪೂರ್ವ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸುರತ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಬ್ಬಳು ಮುಗ್ಧಾಂಗನೆಯು ಎದುರಿಗೆ ಬಂದು ನೇತ್ರವಿಲಾಸದಿಂದ ಕೃಂಗಾರ ಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಲಿದ್ದರೆ ಎಲೈ ಬಾಲೆಯೇ ನೀನು ಯಾತಕ್ಕೇ ನೇತ್ರವಿಲಾಸದಿಂದ ಕೃಂಗಾರವಿಲಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿ? ಸ್ವಾಕುಬಿಡು. ನಿನಗೆ ಶ್ರಮವೇ ಹೊರತು ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ. ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಸುರತ ಮೊದಲಾದದ್ದು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲೇ ಹೋಯಿತು, ಮೊದಲಿದ್ದ ವಿಷಯಾನುರಾಗಗಳು ಬಿಟ್ಟು ಹೋದವು ಈಗ ಈ ಜಗತ್ತಿನವನ್ನು ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಲಿದ್ದೇನೆ. ಆದುದರಿಂದ ನೀನು ನನ್ನಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಿಪಾತಾದಿ ಕೃಂಗಾರವನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಡವೆಂದು ಭಾವವು. ||೬೦||

ಮಂದಾಕಾಂಠಾ ವೃತ್ತಂ ಲಕ್ಷಣಂತು ಮಂದಾಕಾಂಠಾಜಲಧಿ
ಷಡಗೈಮರ್ಘ್ಯನ ತೌತಾಮ್ಗರೂಚೇತ್,

ಶ್ಲೋ|| ಇಯಂಬಾಲಾಮಾಂ ಪ್ರತ್ಯನವರತಮಿಂದೀವರದಳಪ್ರ
ಭಾಚೋರಂಚಕ್ಷುಃಕ್ಷಮತಿಕಿಮಭಿಪ್ರೇತಮನಯಾ ||

ಗತೋಮೋಹೋಸ್ಯಾಕಂಸ್ಮರಶಬರದಾಣವ್ಯತಿಕರಜ್ವ
ರಜ್ವಾಲಾಕಾಂತಾತದಪಿನವರಾಕೀವಿರಮತಿ ||೬೧||

ಟೀಕು|| ಇಯಂ- ಈ, ಬಾಲಾ- ಮುಗ್ಧಾಂಗನೆಯು- ಮಾನುಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ನನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿ, ಅನವರತಯಥಾತಥಾ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗೋಣ, ಹೇಗೋಹಾಗೆ, ಇಂದೀವರದಳಪ್ರಭಾಚೋರಂ, ಇಂದೀವರದಳ- ಕನ್ನಿವಿಲೆ ಹೂವಿನ, ಪ್ರಭಾ - ಕಾಂತಿಗೆ, ಚೋರಂ - ತಸ್ಮರವಾದ, ಅಂದರೆ - ನೈದಲೆ ಹೂವಿನಕಾಂತಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ, ಚಕ್ಷುಃ - ನೇತ್ರವನ್ನು, ಕ್ಷಮತಿ ಹಾಕು ತ್ತಾಳೆ, ಕಿಂ- ಏನು, ಅನಯಾ- ಈ ಸ್ತ್ರೀಯಿಂದ. ಅಭಿಪ್ರೇತಂ- ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಅಸ್ಮಾಕಂ- ನಮ್ಮಗಳಿಗೆ, ಮೋಹಃ- ಅನುರಾಗವು, ಗತಃ- ಹೋದಂ ಥಾದ್ವಾಯಿತು, ಸ್ಮರಶಬರದಾಣವ್ಯತಿಕರ ಜ್ವರಜ್ವಾಲಾ ; ಸ್ಮರ- ಮನುಷ್ಯ ನೆಂಬುವಂಥಾ, ಶಬರ- ಬೇಡರವನ, ಬಾಣ- ಶರದ, ವ್ಯತಿಕರ- ಸಂಪರ್ಕ ದಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಜ್ವರಜ್ವಾಲಾ- ತಾವವು- ಶಾಂತಾ- ಶಮನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ತು, ತದಪಿ- ಹಾಗೆಮಾಗ್ಯಾದರೂ, ವರಾಕೀ- ಭೂತಪೂರ್ವ ಪ್ರಾಣಪ್ರೇಯ ಸಿಯು, ನವಿರಮತಿ- ವಿರಾಗವನ್ನು ಹೊಂದಿದವಳಾಗಲಿಲ್ಲ. || ೬೧ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ — ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸುರತ ಕೃಂಗಾ ರಾವಿಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ಈಗ ಆ ಅಭಿವ್ರಾಜನೆಯಿಂದ ದೃಷ್ಟಿವಾತವನ್ನು ಮಾತುತ್ವಲಿರುವ ವ್ರಾಹ್ಮಣಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತನಿಗೆ ತೋರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಎಲೈ ಸ್ನೇಹಿತನೆ ಈ ಸ್ತ್ರೀಯು ನೈದಿಲಿ ಹೂವಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಾಳೆ, ಇವಳಿಗೆ ಏನು ಅಭಿವ್ರಾಜನೆಯಿರಬಹುದು ನಮಗೆ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿಷ್ಟೆ ಮೋಹವು ಹೋಯಿತು ಮಾತ್ರ ಮನಸ್ಸುಧನೆಯಾದ ಬೇಡರವನಿಂದ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ ಬಾಣದ ಉರಿಯು ತಾಸವು ಶಾಂತವಾಯಿತು, ಈ ಪೂರ್ವದ ವ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮೋಹವು ಇನ್ನೂ ಹೋಗಿಲ್ಲ, ಅಂದರೆ ನಾವು ವಿರಾಗಗಳಾಗಿದ್ದೇವೆ, ಇವಳು ಪೂರ್ವದ ಹಾಗೆ ಕಾಮಿನಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ, ಅಥವಾ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾವವು. ಶಿಖರಿಣೀ ವೃತ್ತಂ. || ೬೩ ||

ಶ್ಲೋ || ಕಿಂಕಂದರೈಕರಕಂಧರ್ಪಯಸಿರೇಕೋದಂಡಟಂಕಾ ರಿತುರೇರೇಕೋಕಿಲಕೋಮಲಂಕಲರವಂಕಿಂವಾವೃಥಾ ಜಲ್ಪಸಿ || ಮುಗ್ಧೇಸ್ತಿಗ್ಧವಿದಗ್ಧಚಾರು ಮಧುರೈ ಲೋಲೈಕಟಾಕ್ಷೈರಲಂಚೇತಕ್ಕುಂಬಿತಚಂದ್ರಚೂ ಡಚರಣಾಧ್ಯಾನಾಮೃತಂವರ್ತತೇ || ೬೪ ||

ಪೀಠ || ಕಿಂಕಂದರೈ - ಎಲೈ ಮನಸ್ಸುಧನೆ, ಕೋದಂಡಟಂಕಾರಿತಂ ; ಕೋದಂಡ- ಧನುಸ್ಸಿನ, ಟಂಕಾರಿತಂ-ಟಂಕಾರಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ, ಶರಂ- ಬಾಣ ವನ್ನು, ಕಿಂ- ಯಾತಕೈಸ್ಕರ, ಕದರ್ಪಯಸಿ - ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುತ್ತಿ, ರೇರೇ- ಎಲೋಲೋ, ಕೋಕಿಲ- ಕೋಗಿಲೆಯ, ಕೋಮಲಂ ಸುಮೋಹಕವಾದ, ಕಲರವಂ- ಅನ್ಯಕ ಮಧುರವಾದ ಮಜಮಸ್ವರವನ್ನು, ಕಿಂವಾ- ಯಾತಕೈಸ್ಕರ, ವೃಥಾ- ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ, ಜಲ್ಪಸಿ - ಕೂಗುತ್ತಿ, ಮುಗ್ಧೇ-ಎಲೈ ಸುಂದರಾಂಗಿಯೇ, ಸ್ತಿಗ್ಧವಿದಗ್ಧ ಚಾರುಮಧುರೈ, ಸ್ತಿಗ್ಧ- ಗಂಧೀರವಾದ, ವಿದಗ್ಧ - ವಿಶೇಷವಿಶಾಸ ವಪರಣನಿಪುಣಗಳಾದ, ಚಾರು- ಚಂದ್ರಾವಿಂದಗಳೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ರಮಣೀಯಗಳಾದ, ಮಧುರೈ-ಸುಧಾ ಧಾರಣೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ಮನೋಹರಗಳಾದ- ಲೋಲೈ- ನೋಟಗಳೂಳ್ಳಿ, ಕಟಾಕ್ಷೈ- ಕಡೆಗಣ್ಣುಗಳಿಂದ, ಅಲಂ- ಸಾಕು, ಚೇತಃ- ಮನಸ್ಸು, ಚಂದ್ರ ಚೂಡಚರಣಾಧ್ಯಾನಾಮೃತಂ ಸತ- ಚಂದ್ರಚೂಡ- ಈಶ್ವರನ, ಚರಣ-ಪಾದ ಗಳ, ಧಾ ನ - ಸ್ಮರಣೆಯ ಅಮೃತಂ ಸತ- ಅಮೃತವುಳ್ಳಂಥಾದ್ದಾಗಿ, ವರ್ತತೇ- ಇದೆ. || ೬೪ ||

೧೫೪ ಕೃಂಗಾರಕತಕೇ (ಸುವಿರಕ್ತದುರ್ವಿರಕ್ತಪದ್ಧತಿ:೩)

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಮೊದಲು ಕಾಮಿಯಾಗಿದ್ದು ಈಗ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ವಿರಕ್ತನು ಸುಂದರವಾದ ಸ್ತ್ರೀವಿಲಾಸವನ್ನೂ ಕೋಕಿಲಿಯನ್ನೂ ಮನ್ಮಥನನ್ನು ದೂಷಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅದ್ಭುತವೆಂದರೆ:—ಎಲೋ ಮನ್ಮಥನೆ ಧನುಷ್ಯಂಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ ವೃಥಾವಾಗಿ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಬಾಣವನ್ನು ಯಾಕೆ ಬಿಡುತ್ತಿ ಈಗ ವಿರಾಗವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಬಾಣವು ನನ್ನನ್ನು ಏನೂ ಮಾಡಲಾರದು. ಎಲೈ ಕೋಕಿಲಿಯನೀನು ವೃಥಾವಾಗಿ ಯಾಕೆ ಕೂಗುತ್ತಿ ನಿನ್ನ ಕೂಜಿತವು ವೃಥಾವಾಗುತ್ತದೆ ಎಲೈ ಸುಂದರಸ್ತ್ರೀಯೆ. ನೀನು ಸುಂದರವಾದ ಕಡೆಗಣ್ಣಿನೋಟವನ್ನು ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಬಿಡಬೇಡ. ಈಗ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಈಶ್ವರನ ಪಾದಾಂಬುಜ ಆವೃತದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಪೂರ್ವದ ಹಾಗೆ ನಿಮ್ಮಗಳಿಗೆ ಕಿಂಕರನಾ ಗುವದಿಲ್ಲ, ಈಗ ಈಶ್ವರಪಾದಾರವಿಂದ ಧ್ಯಾನಾನ್ವಿತದಲ್ಲಿ ಇರುವ ನನಗೆ ತುಚ್ಛತವಾದ ವೈಷಯಿಕಾನಂದದಲ್ಲಿ ವಿರಕ್ತನಾಗಿದ್ದೇನೆ, ನನ್ನಲ್ಲಿ ಕಾಮವಿಲಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಡವೆಂದು ಹೇಳಿದನೆಂದು ಬರುವವು. || ೬೪ ||

(ಶಾರ್ದೂಲ ವಿಕೀರಣಿತ ವೃತ್ತಂ) ವೃತ್ತಲಕ್ಷಣಂತು ಸೂರ್ಯಾಕ್ಷೈರ್ಮಾ ನಜಸ್ತತಾಸ್ಸಗುರವ ಶ್ಛಾರ್ದೂಲ ವಿಕೀರಣಿತಂ ||

ಶ್ಲೋ ॥ ವಿರಹೇಪಿಸಂಪವ್ಯಖಿಲುವರಸ್ವರಂಸಂಗತಂಮನೋ

ಯೇಷಾಂ || ಹೃದಯಮಪಿವಿಘಟಿತಂಚೇತ್ಸಂಗೋ

ವಿರಹಂವಿಶೇಷಯತಿ

|| ೬೫ ||

ಟೀಕಾ || ಯೇಷಾಂ - ಯಾರುಗಳ, ಮನಃ - ಮನಸ್ಸು, ವಿರಹೇಪಿ-ವಿಯೋಗದಲ್ಲೂಕೂಡ, ಪರಸ್ಪರಂ - ಅಕ್ಕೊಕ್ಕವಾಗಿ, ರೂಗಮಃ - ಬಲು ಕೂಡಿಂಥಾದ್ದಷ್ಟೆ, ಹೃದಯಮಪಿ- ಮನಸ್ಸೂಕೂಡ, ವಿಘಟಿತಂಚೇತ್-ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಆದರೆ, ಸಂಗತ-ಸಂಗಮವು, ವಿರಹಂ ವಿಯೋಗವನ್ನು ವಿಶೇಷಯತಿ- ಹೆಚ್ಚು ಸುತ್ತದೆ. || ೬೫ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿರಕ್ತಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಅದು ಲೇಗಂದರೆ:—ಕಾಮಿನೀ ಕಾಮುಕ ಪುರುಷರುಗಳಿಗೆ ವಿಯೋಗವುಂಟಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೀನ್ಯವಾಗಿ ಮನಸ್ಸು ಸಂಗಮವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆ ವರಿಬ್ಬರೂ ನಿಕತ್ರಸೇರಿದರೆ ಮೊದಲಿದ್ದ ಸ್ನೇಹವು ಬಂಧವಿಂದ ಮೂರ್ಛಾ

ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೧೫೫

ಭೂತಗಳಾದ ಕಾರ್ಯಗಳು ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತವೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ಸದ್ವಿಧಾ
ವ್ಯಾಪೋದವನ್ನು ಒಟ್ಟುಕೊಂಡಿರಬಾರದೆಂದು ಭಾವವು. ||೬೫||

--(ವೃತ್ತ ಮಾರ್ಯಾಭೇದಃ)--

ಶ್ಲೋ|| ಕಿಂಗತೇನಯವಿಸಾನಜೇವತಿ ಪ್ರಾಣಿಸ್ತ್ರಿಯತಮಾ
ತಥಾಪಿಕಿಂ | ಇತ್ಯುಪ್ಪೀಕ್ಷ್ಯನವಮೇಘಮಾಲಿಕಾಂನ
ಪ್ರಾಣಾತಿವಧಿಕಸ್ವಮಂದಿರಂ || ೬೬ ||

ಟೀಕಾ || ಪ್ರಿಯತಮಾ - ಅತಿವಿಶ್ವಾಸಕರಳಾದ, ಸಾ - ಆ ಪ್ರಾಣಿಸ್ತ್ರಿಯಳು, ನಜೇವತಿ - ಬದುಕಿಯಿರುವುದಿಲ್ಲ, ಗತೇನ - ಹೋಗೋಣದಿಂದ, ಕಿಂ - ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವು, ತಥಾಪಿ - ಹಾಗಾದಾಗ್ಯೂ, ಸಾ - ಆ ಪ್ರಾಣಿನು ಯಕೆಯು, ಪ್ರಾಣಿತಿ - ಬದುಕಿಯಿದ್ದಾಗ್ಯೂ, ಕಿಂ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ, ಇತಿ - ಹೀಗೆಂದು, ವಿಚಾರಮಾಡಿ, ನವಮೇಘಮಾಲಿಕಾಂ; ನವ ನೂತನವಾದ ಮೇಘಮಾಲಿಕಾಂ - ಮೇಘಗಳ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಉದೀಕ್ಷ್ಯ - ನೋಡಿ, ಪಥಿಕಃ - ಮಾರ್ಗಸ್ಥನು, ಮಂದಿರಂ - ಮನೆಯನ್ನು, ಕುರಿತು - ನಪ್ರಯಾತಿ - ಹೋಗಲಿಲ್ಲ. || ೬೬ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ - ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಿರಕ್ತಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಒಬ್ಬ ಮಾರ್ಗಸ್ಥನು ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಮೇಘಗಳು ಉದಯಿಸಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಈ ಮೇಘೋದಯವಾಗಿ ನಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಸ್ತ್ರಿಯಳಾದ ನನ್ನ ನಾಯಕಿಯು ಜೀವದಲ್ಲಿ ಬದುಕಿಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದುವೇಳೆ ಉಪಯಾಂತರದಿಂದ ಬದುಕಿಯಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ವಿರಹತಾಪದಿಂದ ಕೇವಲ ಕೃತಕವಾಗಿ ಬಲಹೀನಳಾಗಿರಬಹುದು ಹೀಗಿರುವ ನಾಯಕಿಯು ಪೂರ್ವದಹಾಗೆ ಯಾವ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನೂ ವಿಲಾಸವನ್ನೂ ತೋರಿಸಲಾರಳು. ಇಂಥಾ ಪ್ರಾಣಿನಾಯಕಿಯು ಜೀವದಲ್ಲಿ ಯಿದ್ದರೂ ಒಂದುವೇಳೆ ಜೀವದಲ್ಲಿ ಯಿಲ್ಲದೆ ಯಿದ್ದರೂ ಮನೆಗೆ ಹೋಗುವದು ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವೆಂದು ಮನೆಗೆ ಹೋಗದೆ ಅತವಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೊರಟು ಹೋದನೆಂದು ಭಾವವು. ||೬೬||

ಕಾವ್ಯಲಿಂಗಾಲಂಕಾರಧ್ವನಿಃ | ರಥೋದ್ಧತಾವೃತ್ತ ||

ಶ್ಲೋ|| ವಿರಮತಬುಧಾಯೋಷಿತ ಸಂಗಾತ್ಸುಖಾತ್ ಕ್ಷಣಭಂ
ಗುರಾತ್ಕುರುತಕರುಣಾಮೃತಿಗ್ರೇವ ಜ್ಞಾಪದೋಜನ

ಸಂಗಮಂ || ನಖಲುನರಕೇಹಾರಾಕ್ರಾಂತಂಘನಸ್ತನ
ಮಂಡಲಂ ಕರಣಮಥಾವಾಕ್ಶೋಣೀಬಿಂಬಂರಣನ್ಮಣಿ
ಮೇಖಲಂ || ೬೭ ||

ಟೀಕು || ಹೇ ವಿಬುಧಾಃ-ಎಲೈ ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳಿರ, ಯೋಷಿತೃಂಗಾ
ತಃ ; ಯೋಷಿತಃ-ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ, ಸಂಗಾತಃ-ಸಂಬಂಧದ ದವೆಯಿಂದ ಉಂ
ಟವ, ಕ್ಷಣಭಂಗುರಾತಃ - ನಾಶವಾಗುವಂಥಾ, ಸುಖಾತಃ - ಸುಖದ ದವೆ
ಯಿಂದ, ವಿರಮತ-ವಿರಾಗವನ್ನು ಹೊಂದಿರಿ, ಕಿಂತಃ - ಮತ್ತೇನೂ ರೋ
ಕದಾಣಾ-ದುಃಖಜನಗಳಲ್ಲಿ ದಯೆಯು, ಮೃತ್ರಿ-ಪುಣ್ಯಜನಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹ
ವು, ಪ್ರಜ್ಞಾಃ ಸುಖಗಳಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿವಿಶೇಷವು ಇವುಗಳೆಂಬಂಥಾ, ವಧೂ
ಜನಸಂಗಮಂ ; ವಧೂಜನ ಸ್ತ್ರೀಜನಗಳ, ಸಂಗಮಂ-ಕೂಡುವಿಕೆಯನ್ನು
ಕುರುತ-ಮಾಡಿರಿ, ಹಾರಾಕ್ರಾಂತಂ ; ಹಾರ-ಮುಕ್ತಾಹಾರದಿಂದ, ಆಕ್ರಾಂ
ತಂ-ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಘನವನಮಂಡಲಂ ; ಘನ-ಒತ್ತಾಗಿರುವ, ಕ್ಷುನ-
ಕುಷಗಳ, ಮಂಡಲಂ-ಪ್ರದೇಶವೇ ಆಗಲಿ, ಅಥವಾ-ಹಾಗಲ್ಲದ ಹೋದರೆ,
ರಣನ್ಮಣಿಮೇಖಲಂ-ರೇಣು-ಧ್ವನಿಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುವ, ಮಣಿ-ರತ್ನಚಿ
ತವಾದ, ಮೇಖಲಂ-ಮೊಥ್ಯಾಣವುಳ್ಳ, ಶೋಣೀಬಿಂಬಂ ; ಶೋಣೀ-
ಕಪಿಪುರೋಭಾಗದ ಬಿಂಬ-ಪ್ರದೇಶವು, ನರಕೇ-ನರಕದಲ್ಲಿ ಶರಣಂ-ಸಂರಕ್ಷ
ಕವಾದದ್ದು, ನಖಲು-ಆಗುವದಿಲ್ಲ, || ೬೭ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ಕುರಿತು ಮೈರಾಗ
ವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ;—ಎಲೈ ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳಿ
ರಾ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಮುಂಟಾಗುವ ಸುಖವು ಕ್ಷಣ ಭಂಗುರವಾದ
ದ್ದು ಇದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಕರುಣಾ ಮೈತ್ರಿ ಪ್ರಜ್ಞಾನೆಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ
ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಮಾಡಿರಿ, ಅಥವಾ ಅನರ್ಹಕರವಾದ ಸ್ತ್ರೀಯಶರೀರದಲ್ಲಿ ನಿ
ಬಿಡವಾದ ಕುಚಮಂಡಲವು ಕಾರಣೋಪಾಸನಾದ ಕಬ್ಬಿಯಮಾನವಾಗಿ
ರುವ ಸ್ತ್ರೀಕಟಿ ಪುರೋಭಾಗವು ಜನಗಳಿಗೆ ಸಂರಕ್ಷಕವಾಗುವದಿಲ್ಲ, ಇ
ವುಗಳನ್ನು ಅಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಸ್ತನಜಘನಾದಿ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು
ನೋಡಿ ಭ್ರಮಿಸಬೇಡಿರಿ. ನಿಮ್ಮಗಳಿಗೆ ಸಂರಕ್ಷಕವಾಗುವದಿಲ್ಲ, ಆದ್ದ
ರಿಂದ ಕರುಣಾದಿಗಳ ಸಮಾಗಮವನ್ನು ಮಾಡುವದು ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕವೆಂದು
ಭಾವವು. || ೬೭ ||

—(ಹ ರ ಣೀ ವೃ ತ್ತ .) —

ಶ್ಲೋ|| ಯದಾಯೋಗಾಭ್ಯಾಸವ್ಯಸನಕೃತಯೋರಾತ್ಮವನ
ಸೋರವಿಚ್ಛಿನ್ನಾಮೈತಿ ಗ್ರಸ್ಥುರತಿಕ್ಯತಿನಸ್ತಸ್ಯಕಿ
ಮಾತ್ಯಃ || ಪಿಗ್ರಸಾಣಾಮಾಲಾಪ್ಯರಥರಮಧುಭಿ ರ್ವ
ಕ್ತಗ್ರವಿದುಃಸಿಂಹಾಸ್ವಸಾಮೇದ್ಯಸ್ಯಕುಚಕಲಶಾ
ಶ್ಲೋಷಸುರತ್ಯಃ || ೬೪ ||

ಟೀಕು | ಯದಾ-ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಸ್ಯ ಸುಕ್ತತಿನಃ-ಯಾವ ಸುಕ್ತತ
ಶಾಲಿಯು, ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸವ್ಯಸನಕೃತಯೋಃ ; ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸ-ಆತ್ಮಧ್ಯಾ
ನದ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ವುಂಟಾದ, ವ್ಯಸನ-ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ, ಕೃತ-ಕಾರ್ಯಗಳಾದ,
ಆತ್ಮಮನಸೋ ಆತ್ಮಮನಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ, ಅವಿಭಿನ್ನಾ-ಅಭಿಕವಾದ, ಸ್ವು
ತ್ರಿ-ವಿಶ್ವಾಸವು, ಸ್ಥುರತಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೋ, ತಸ್ಯ ಕೃತಿನಃ-ಆ ಸುಕ್ತತಶಾ
ಲಿಗೆ, ತ್ರಃ ಆ ಪೂರಣಾಕ್ರಗಳಾದ, ಪ್ರಿಯಸಂಬಂಧಗಳಾದ, ಅಲಾಪ್ಯಃ ಸಾ
ತುಗಳಿಂದ, ಅಥ ರ ಮಧುಭಿಃ-ಅಥಂ ತುಟಿಯಲ್ಲಿರುವ, ಮಧುಭಿಃ-ಮಧಾ
ಸ್ವಾದವುಳ್ಳ. ವಕ್ತೃವಿಧುಭಿಃ-ಮುಖಜಂದ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಸನಿಶ್ವಾಸಃ-ಪೋ
ದ್ಯಃ ಸನಿಶ್ವಾಸ-ಉಸುರುವಿಡೋದರಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಅವೋದ್ಯಃ
ಪರಮಳಗಳಿಂದಲೂ, ಸಕುಚಕಲಶಶ್ಚ-ಷಮರತ್ಯಃ-ಸಕುಚಕಲಶ. ಕುಚಕ
ಲಶಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಆಶ್ಲೇಷ ಆರಿಂಗನಗಳುಳ್ಳ, ಸುರತ್ಯಃ-ಸು
ರತಕಾರ್ಯವಾದ, ಕಿಮು-ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವು || ೬೪ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಯಾವ ಸುಕ್ತತಶಾಲಿಯು ಮನವಾವರೂ ಪರಮಾತ್ಮನ
ಧ್ಯಾನಸಯೋಗದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆಯೋ ಅಂಥಾ ಸುಕ್ತತಶಾಲಿಗೆ
ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಮಧುರಾಲಾಪಗಳಿಂದಲೂ ಕುಚಲಿಂಗನ ಪೂರ್ವಕವಾದ
ಸುರತದಿಂದಲೂ ಅಥರಾಮೃತವುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಚಂದ್ರ ಸದೃಶಗಳಾದ
ಮುಖಗಳಿಂದಲೂ ಸಹಾಯಾನುಪ್ರಯೋಜನ? ಯೋಗಿಯಾದವನಿಗೆ ಶಾಶ್ವ
ತವಾದ ಸುರೈಂದ್ರಿಯವೇ ಸುಖಕರವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಕಿಂತ ತುಚ್ಛವಾದ
ಸುಕ್ತಚಂದನಾದಿ ವಿಷಯಾನಂದದಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವೆಂಬುವ ತಾತ್ಪರ್ಯ
ಶ್ವಾಸಾವೋದ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಿಗೆ ಪದ್ಮಿನೀಜಾತಿತ್ವವು

ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈದಾವ್ಲಿ ಅವೃತ್ತಾರೋಪಣೆಯಿಂದಲೂ ಮುಖಗಳಿಗೆ
ಯೆಂದು ಸಾಧ್ಯವ್ಯದಿಂದಲೂ ರೂಪ ಶೋಪ ಮಾಲಂಕಾರಗಳಿಗೆ ಸಾಂಕರ್ಯ
ವುಂಟಾಗಿದೆ.

॥ शिवो नमः ॥

ಶೃಂಗೇ || ಯದಾಸೀದಜಾ ನಂ ಸ್ಕರತಿಮಿರನಂಜಾರವನಿತಂ
 ತವಾದೃಷ್ಟ್ಯಂನಾರೀಮಯಮಿದಮಶೇಷಂಜಗನಿತಿ ||
 ಇದಾನೀಮಸ್ಮಾಕಂಪಟುತರವಿವೇಕಾಂಜನಜುಷಾಂ ಸ
 ವಿಶಾಭಃ ತಾದೃಷ್ಟ್ಯಸ್ಮಿಭುವನವಹಿಬ್ರಹ್ಮಮನುತೇ ||

ಭೀಕಃ || ಮದಾ - ಮಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಸ್ಮರತಿಮಿರಸಂಚಾರಜನಿತಂ
 ಸ್ಮರ-ಮನ್ಮಥನೆಂಬುವಂಥಾ, ಮಿರ - ಕತ್ತಲೆಯು, ಸಂಚಾರ - ವ್ಯಾಪ್ತಿ
 ಯಿಂದ, ಜನಿತಂ-ಹುಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಜ್ಞಾನಂ ಅವಿವೇಕವು ಅಸೀತ-ಆಯಿ
 ತೋ, ತದಾ-ಆಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅಶೇಷಂ-ಸಮಗ್ರವಾದ, ಇದಂಜಗತ್ ಈ ಪ್ರ
 ಪಂಚವೆಲ್ಲವು, ನಾರೀಮಯಮಿತಿ - ಸ್ತ್ರೀರೂಪಕವಾದದ್ದೆಂದು, ದೃಷ್ಟಂ-
 ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಇವಾನೀಂ - ಈಗಲಾವಕೋ, ಪಟುತರವಿವೇಕಾಂಜನಜು
 ಪಾಂ, ಪಟುತರ-ಸಮಗ್ರವಾದ, ವಿವೇಕ ತತ್ವಜ್ಞಾನವೆಂಬುವ ಅಂಜನ-ನೇ
 ತ್ರರೋಗಿನವಾರಕ ಅಂಜನವನ್ನು, ಜುಷಾಂ ಹೊಂದಿರುವ, ಅಸ್ಮಾಕಂ -
 ನಮ್ಮ ನಮ್ಬುಧಿಯಾದ, ದೃಷ್ಟಿಃ ವೃಷ್ಟಿಯು, ಸಮಾಧಾತಾಸತೀ-ಸಮ
 ತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದಂಥಾದ್ದಾಗಿ, ತ್ರಿಭುವನಮಪಿ - ಮೂರುಲೋಕವನ್ನು
 ಕೂಡ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ - ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನಾಗಿ, ಮನುತೇ - ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಿಳಿದಿ
 ರುತ್ತದೆ.

|| ೬೯ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯೋಗಕೂಸ್ತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿಚಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆದು ಹೇಗಂದರೆ:—ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಯಾವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮನ್ಮಥಾ ವಿಭಾವದಿಂದ ಮುಂಟಾದ ಆಜ್ಞಾನವು ಬರುತ್ತೋ ಆಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸ್ತ್ರೀಮಯವಾದರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ ಅಂದರೆ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳೆಂಥಾ ಉತ್ತಮವಸ್ತುವೆ ಯಿಲ್ಲನೆಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರಿಂದ ಕಾಮುಕರಿಗೆ ಜಗತ್ತೇ ಸ್ತ್ರೀಮಯವಾಗಿ ಇರುವದು ಯೋಗಿಯಾದರೂ ಈಗ ನಮ್ಮದೃಷ್ಟಿಯು

ವಿವೇಕವೆಂಬುವ ಆ ಅಂಜನದಿಂದ ಮುಳುಗುವಿ ಸಜಾತೀಯ ವಿಜಾತೀಯ ಭೇದಗಳಿಲ್ಲ ಈ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಏಕಾಕಾರವಾಗಿ ಪರಿಬ್ರಂಶವನ್ನೂವ ನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಲಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ||೬೯||

[ಶಿಖರೋತ್ಪತ್ತಂ.]

ಶ್ಲೋ|| ತಾವದೇವಕೃತಿನಾಮಪಿಘ್ನುರತ್ಯೇಷನಿರ್ಮಲವಿವೇಕ
ದೀಪಕಃ || ಯಾವದೇವನೇಕುರುಗಚಕ್ಷುಷಾಂತಾಡ್ಯ
ತೇಜಃಪಲಲೋಚನಾಂಚಲೈಃ || ೭೦ ||

ಟೀಕಾ || ಕೃತಿನಾಂ-ಪುಣ್ಯಶಾಲಿಗಳಿಗೆ, ಎಷ-ಈ, ನಿರ್ಮಲವಿವೇಕದೀಪಕಃ ನಿರ್ಮಲ ನಿಷ್ಕಳಂಕವಾದ, ವಿವೇಕ - ತತ್ವಾವಲೋಧವೆಂಬುವಂಥಾ, ದೀಪಕಃ ದೀಪವು, ತಾವದೇವ-ಅಷ್ಟ ರಸರೈತವಾಗಿ, ಘ್ನುರತಿ-ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ. ಕುರುಂಗಚಕ್ಷುಷಾಂ - ಕುರುಂಗ-ಜಿಂಕೆಯ, ಚಕ್ಷುಷಾಂ-ಕಣ್ಣುಗಳೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಗಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ, ಪಲಲಲೋಚನಾಂಚಲೈಃ-ಚಟುಲ-ಚಂಚಲವಾದ, ಲೋಚನ-ಕಣ್ಣುಗಳ, ಅಂಚಲೈಃ-ಕೊನೆನೋಟಗಳಿಂದ, ಯಾವತ್ - ಎಷ್ಟರೊಳಗಾಗಿ. ನತಾಡ್ಯತೇ-ಹೊಡೆಯಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ತಾವದೇವ-ಅಷ್ಟರೊಳಗಾಗಿ, ಘ್ನುರತಿ-ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ. ||೭೦||

ತಾತ್ಪರ್ಯ=ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಶ್ಲೋಕ ವೈಲಕ್ಷಣದಿಂದ ದುರ್ವಿರಕ್ತವದ್ವತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ:—ಯಾವ ಸುಕೃತಿಯ ಮನೋನೈರ್ಮಲ್ಯವೆಂಬುವ ದೀಪಪ್ರಕಾಶವು ಕುರುಂಗನೇತ್ರೆಯರ ಕಡೆಗಣ್ಣು ನೋಟದಿಂದ ಹೊಡೆಯಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅವರೆಗೂ ವೈರಾಗ್ಯಭಾಗ್ಯವಿರುವದು. ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಅವಾಂಗವೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾದ ಮೇಲೆ ಯಾವ ವೈರಾಗ್ಯವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು, ತಾತ್ಪರ್ಯ.—ಕುರುಂಗಲೋಚನ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಉಪಮಾಬಂಕಾರ. ||೭೦||

[ರ ಘೋರ ತಾ ವೃತ್ತ.]

ಶ್ಲೋ|| ವಚಸಿಭವತ್ರಸಂಗತ್ಯಾಗಮುದ್ಧಿಸ್ಯನಾರ್ತಾಕ್ರುತಿಮಾ
ಖರಮುಖಾನಾಂಕೇವಲಂಪಂಡಿತಾನಾಂ || ಜಘನಮ

ರುಣರತ್ನಗ್ರಾಧಿಕಾಂಚೀಕಲಾಪಂಕಮಯನಯನಾ
ನಾಂಕೋಪಹಾತುಂಸಮರ್ಥಃ || ೭೧ ||

ಟೀಕು | ಶ್ರುತಿಮುಖರಮುಖಾನಾಂ, ಶ್ರುತಿ-ವೇದಗಳಿಂದ, ಮುಖ
ರ ಶಬ್ದಾಯ : ಮಾನಗಳಾದ ಮುಖನಾಂ-ಮುಖಗಳುಳ್ಳ, ಪಂಡಿತನಾಂ
ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾಭಿಜ್ಞರಾದ ವಿವೇಕಿಗಳಿಗೆ, ವಚಸಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ,
ಕೇವಲಂ-ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಸಂಗತ್ಯಾಗಮುದ್ವಿಶ್ಯ-ಸಂಗ ಪಥಾಜನದತ್ಯಾಗಂ-
ಬಿಡೋಣವನ್ನು, ಉದ್ವಿಶ್ಯ-ಉದ್ವಿಶ್ಯಮಾಡಿ, ವಾರ್ತಾಕೇವಲಂ-ವಾಚ್ಯಾ
ತ್ರವೆ, ಭವತಿ ಆಗುತ್ತೆ, ಅರುಣರತ್ನಗ್ರಾಧಿಕಾಂಚೀಕಲಾಪಂ- ಅರುಣರತ್ನ
ಗ್ರಂಥ-ಪದ್ಮರಾಗಮಣಿಬಿಡಿತವಾದ, ಕಾಂಚೀ - ಪಡ್ಯಾಂಣ್ಯವೆಂಬುವಂಥ,
ಕಲಾಪಂ-ಆಕರಣವುಳ್ಳ, ಕುವಲಯ ದೃಶಾಂ-ಕುವಲಯ-ಕನ್ನೈದಿರೆ ಹೂ
ವಿಗೆ ದೃಶಾ- ಸಮಾನಗಳಾದ, ನಯನಾನಾಂ- ನೇತ್ರಗಳುಳ್ಳ, (ಸ್ತ್ರೀಯರು
ಗಳ) ಜಘನಂ-ಕಟಪುರೋಭಾಗವನ್ನು, ಈ-ಯಾವ ಮಾನವನ್ನುವಿದಾನಂ-
ಬಿಡುವವೆಕ್ಕೊಳ್ಳ, ಸಮರ್ಥಃ-ಸಮರ್ಥನಾವಾನು, || ೭೧ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೂರ್ವರಕ್ತ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳು
ತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ —ಯಾವಾಗಲೂ ವೇದವಾತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ
ಇರುವ ಶ್ರೋತ್ರಿಯರುಗಳಿಗಾಗಲಿ, ವೇದಾಂತ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿ ಇತರ ಶಾ
ಸ್ತ್ರಾಭಿಜ್ಞರಾದ ಇತರ ಪಂಡಿತರಿಗೆ ಆಗಲಿ, ವಿವೇಕ ವೈರಾಗ್ಯಗಳ ಬಾ
ಯಲ್ಲಿ ಹೊಗಳುವವೆ ಹೊರ್ತು ನಡೆನುನದಕ್ಕೆ ಆಗುವದಿಲ್ಲ ಯಾಕೆಂದರೆ ಅ
ರುಣ ಕಿರಣದೋವಾವಿಯಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಕಾಂಚೀ
ಕಲಾಪದಿಂದ ಮೊಪ್ಪುತ್ತಾ ಇರುವ ಕನ್ನೈದಿರೆ ಹೂವಿನೋವಾವಿಯಲ್ಲಿ
ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಕಟ ಪುರೋಭಾಗವನ್ನು ಯಾರುತಾನೆ
ಬಿಟ್ಟುರು ಕಟಾಕ್ಷ ವೀಕ್ಷಣ ಪಯಂತವಾಗಿ ವಿವೇಕ ವೈರಾಗ್ಯಗಳು ಇ
ರುತ್ತವೆ. ಕಟಾಕ್ಷ ಪತನಾನಂತರ ವಾಚ್ಯಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆಯೇ ಹೊ
ರತು ನಡೆಯುವದಕ್ಕೆ ಆಗುವದಿಲ್ಲ ಅರುಣರತ್ನ ಕುವಲಯನ ಯನಾಯಿಂ
ಬುವ ಪದವಿಯೋಗದಿಂದ. ಉಪಮಾಲಂಕಾರಃ, ಮಾಲಿನೀವೃತ್ತಂ ವೃ
ತ್ತಲಕ್ಷಣಂತು ನನಮಯಯಿತೇಯಂ ಮಾಲಿನೀ ಭೋಗಿ ಲೋಕೈಃ ಇ
ತಿ ಲಕ್ಷಣಾತ್. || ೭೧ ||

21 ಟೀಕಾತ್ರಾತ್ಪ್ರಸಂಗಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೧೬೧

ಶ್ಲೋ || ಸಪರಪ್ರಾಪ್ತಾಕೋಸಾನಿಂದತ್ರಯೋಲೋಕಪಂಡಿತೋ
ಯುವತೀಃ || ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಪನ್ನೋಪಿಫಲಂಸ್ವರ್ಗಸ್ಸವ
ರ್ಗಪಿಚಾಪ್ಸರಃ || ೧೬೨ ||

ಟೀಕಾ || ಯೋಸೌ-ಯಾವ ಈ, ಅಲೋಕಪಂಡಿತಃ-ಅಲೋಕ-ಅನ್ಯತವ
ನ್ನು ಆಡುತ್ತಿರುವ, ಪಂಡಿತಃ-ವಿದ್ವಾಂಸನಾದರೂ, ಯುವತೀಃ - ಯವ್ಯನ
ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳನ್ನು, ನಿಂದತಿ-ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾನೋ, ಸೋಸೌ-ಆಪಂಡಿತ
ನು. ಪರಪ್ರಾಪ್ತಾಕಃ ಪರ-ಅನ್ಯರನ್ನು, ಪರ-ಪರಲೋಕವನ್ನು, ಪ್ರಾಪ್ತಾರಕಃ-
ವಂಚಿಸುವಂಥವನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಯಸ್ಮಾತ್-ಯಾವ ಕಾರಣದ ದೆಸೆಯಿಂದ,
ತಪಸೋಪಿ-ತಪಸ್ಸಿಗೂ, ಫಲಂ-ಫಲವೂ, ಸ್ವರ್ಗಃ-ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವೂ, ಸ್ವ
ರ್ಗೇಪಿ-ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ತಪಸಃ-ತಪಸ್ಸಿಗೆ, ಫಲಂ-ಫಲವು,
ಅಪ್ಸರಃ ಅಪ್ಸರ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳೂ ಭವಂತಿ-ಆಗುತ್ತಾರೋ, || ೧೬೨ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ — ಯಾವ ಪಂಡಿತನಾದರೂ ಯೌವನ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ
ನ್ನು ನಿಂದಿಸುತ್ತಾನೋ ಅವನುಷ್ಯತು ಜನಗಳನ್ನು ವಂಚಿಸುವನೆಂದು
ಹೇಳಬೇಕು. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ:—ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕೃಚ್ಛ್ರಚಂಡಾಽಯು
ಣಾವಿ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವೆ ಫಲವಾಗಿದೆಯೋ ಆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ
ಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅಂಥಾತಪಸ್ಸಿಗೆ ಅಪ್ಸರ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳೆ ಫಲವಾಗಿ ಇರು
ತ್ತಾರೋ ಆಕಾರಣದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳನ್ನು ನಿಂದಿಸುವ ಪಂಡಿತ
ರು ಜನವಂಚಕರೆಂದು ಹೇಳಬೇಕೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ವೃತ್ತಮಾರ್ಗಭೇದ.

ಶ್ಲೋ || ವತ್ಪ್ರಭಕುಂಭವಳನೇಭುವಿಸಂತಿಧೀವಾಕೇಚಿತ್ಪ್ರ
ಚಂಡಮೃಗರಾಜವಧೇಪಿದಕ್ಷಾಃ || ಕಿಂತುಬ್ರವೀಮಿಬ
ಲಿನಾಂಘರತೇವ ಸ್ರಹ್ಯಕಂದರ್ಪದರ್ಪದಳನೇವಿರಳಾ
ವನೋಪಾಃ || ೧೬೩ ||

ಟೀಕಾ || ಭುವಿ-ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ, ಕೇಚಿತ್ - ಕೆಲವು ಜನಗಳು, ಮತ್ತೇ
ಭಕುಂಭದಳನೇ-ಮತ್ತೇಭ-ಮದಿಸಿದ ಆನೆಯು, ಕುಂಭ-ಕುಂಭಸ್ಥಳವನ್ನು,
ದಳನೇ-ಸೀಳೋಣದಲ್ಲ, ಧೀರಾಃ-ಸಮರ್ಥರಾಗಿದ್ದಾರೆ, ಕೇಚಿತ್ - ಕೆಲವು
ಜನರು, ಪ್ರಚಂಡಕೋಪೋದ್ವಿಗಿತವಾದ, ಮೃಗರಾಜ-ಸಿಹ್ಮದ, ವಧೇಪಿ-

೧೬೨ ಕೃಂಗಾರಕತೆಕೇ (ಸುವಿರಕ್ತದರ್ವಿರಕ್ತಪದ್ಧತಿಃ)

ಸಂಹಾರದಲ್ಲೂ ಕೂಡ, ದಕ್ಷಿಣ-ಸಮರ್ಥರಾಗಿವಾರ, ಕೆಂತು-ಮತ್ತೇನೆಂದ ರೋಗ, ಬಲಿನಾಂ-ಬಲಶಾಲಿಗಳ, ಪುರತ-ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ, ಪ್ರಸಕ್ತ-ತ್ಯಾ ರಾಕಾರವಾಗಿ, ಬ್ರವೀವಿಯು-ಘಾತೇನೆ, ಕಂದ್ರದ್ರವ್ಯವಳನೆ-ಕಂದರ್ಪ-ಮನ್ಮಥನ, ದರ್ಪ-ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ದಳನೆ-ಸೀಳೋಣವೆಂದಲ್ಲಿ, ಮನುಷ್ಯಾಃ-ಮನುಷ್ಯರು, ಎರಳಾಃ-ಹುಡುಕುವವಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ||೭೩||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಭೂರೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಜನರು ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಜಯಿಸುವದಕ್ಕೆ ಆಗುವದಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ;-- ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಜನಗಳಲ್ಲಿ ಮದಿಸಿದ ಆನೆಯ ಕಾಂಭಿಷ್ಠವನ್ನು ಭೇದಿಸುವ ಶೂರರು ಕೆಲವರು ಕೋಪದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸಿಂಹವನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥರಾದವರು ಕೆಲವರು ಮೋಗಿರುವ ಶೂರಜನದ ಮುಂದುಗಡೆ ಪ್ರಸಕ್ತ ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ (ಅಥವಾ ಪ್ರಸಕ್ತ ಹಾಸ್ಯಮಾಡಿ ಉದ್ವೇಗಪಡೆಯುವಾಗಿ) ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಏನೆಂದರೆ;--ಮನ್ಮಥನ ದರ್ಪವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಶೂರರನ್ನು ಹುಡುಕಿದರೆ ಸಿಕ್ಕುತ್ತಾರೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುವ ಸಂದೇಹವಾಗಿದೆ ಪ್ರವರ್ತಕಗಳಲ್ಲದೆ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಯಾರು ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಜಯಿಸಿದವರೋ ಅವರು ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಅತ್ರಕಂದರ್ಪಯಿತ್ಯತ್ರ ಲಬ್ಧಲಂಕಾರಃ, ವಸಂತಶಿಲಕಾ ವೃತ್ತಂ ಲಕ್ಷಣಂತು ಉಕ್ತವಂತಶಿಲಕಾತಭಜಾ ಜಗಾಗಃ ಇತಿ ಲಕ್ಷಣಾತ್. ||೭೪||

ಶ್ಲೋ|| ಸನ್ಮಾರ್ಗೇತ್ರಾವದಾಸ್ತೇವ ಭವತಿಚನರಸ್ತಾವದೇ ವೇಂದಿ ಗ್ರಾಮಾಣಾಂಬಜಾತ್ರಾವದ್ವಿದತ್ತೇವಿನಯ ಮಪಿ ಸಮಾಲಂಬತೇತ್ರಾವದೇವ || ಭೂಚಾವಾಕ್ಯಷ್ಣ ಮುಕ್ತಾಃ ಶ್ರವಣಪಥಗತ್ರಾನೀಲಪಕ್ಷ್ಯಣವಿತೇಯಾವ ಲ್ಲೀಲಾವತೀನಾಂಹೃದಿನದೃತಿಮುಷೇದ್ಯಪಿ ಬೇಣಾಣ ಪತಂತಿ || ೭೪ ||

ಟೀಕು || ನರ-ವಿವಾಂಸನು, ಸನ್ಮಾರ್ಗ-ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿ ಸಂಮತವಾದ ಆಚಾರಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ, ತಾವದೇವ-ತಾವತ್ಪರ್ಯಂತ, ಅಸ್ತೇ-ಇರುವ

ತ್ತಾನೆ, ಇಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ, ನಿಯಮಾಃ ನಿಯಮಾವು ತಾವದೇನ, ಅಷ್ಟರ ಪರಿಯಂತರವು, ಭವತಿ - ಆಗುತ್ತೆ, ಲಜ್ಜಾಂ-ನಾಚಿಕೆಯನ್ನೂ, ತಾವತ-ಅಷ್ಟರ ಪರಿಯಂತರವು, ವಿಧಕ್ತೇ - ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ, ವಿನಯಮುಪಿ-ನಮ್ರತ್ವವನ್ನೂ, ಕೂತ, ತಾವದೇನ - ಅಷ್ಟರ ಪರಿಯಂತರವು, ಸಮಾಲಂಬತೇ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ, ಭ್ರಾಜಾಪಾಕೃಷ್ಣ ಮುಕ್ತಾಃ-ಭೂ-ಹುಬ್ಬುಗಳೆಂಬುವ, ಜೀವಾ-ಫನುಸ್ಸಿನಿಂದ, ಆಕೃಷ್ಣ-ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಕ್ತಾಃ-ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, (ಭ್ರಾಜಂಗಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ) ಶ್ರವಣವಿಧಗತಾಃ-ಶ್ರವಣ-ಕೀವಿಗಳ, ಪಫ-ಮಾರ್ಗವನ್ನು, ಗತಾಃ-ಹೊಂದಿರುವ, ನೀಲಪಕ್ಷ್ಮಾಣಾಃ-ನೀಲ ಕಪ್ಪಾದ, ಪಕ್ಷ್ಮಾಣಾ-ರೆಪ್ಪೆಗಳುಳ್ಳ, ಹೃದಿ-ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ, ಧೃತಿ-ಮುಷಃ ಧೃತಿ-ಧೈರ್ಯವನ್ನು, ಮುಷಃ - ಅವಹರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಲೀಲಾಸತೀನಾಂ- ವಿಲಾಸವುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ, ದೃಷ್ಟಿ-ಬಾಣಾಃ ದೃಷ್ಟಿನೇತ್ರಗಳೆಂಬುವಂತಾಬಾಣಾಃ-ಬಾಣಗಳು, ಯಾವತ-ಎಷ್ಟರೊಳಗಾಗಿ, ನವಂತಿ ಬೀಳುವುದಿಲ್ಲವೋ, ತಾವದೇವೇತಿ ಪೂರ್ವೀಣಾವ್ಯಯಾ, ಅತ್ರದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥೇ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುವರ್ತಿಸಾ-ಯವ ರೂಪಕಾಲಂಕಾರಃ ಸ್ತುಗ್ಧರಾವೃತ್ತಂ, ||೭೪||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಕ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಶಬ್ದವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದ ಬದಲಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ:—ವಿದ್ವಾಂಸನಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಎಷ್ಟರ ವೈಯಂಕಕುವಲಯನೇತೆಯರ ಕಟಾಕ್ಷಬಾಣಗಳು ಬೀಳುವವಿಲ್ಲವೋ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಕಡೆಗಣ್ಣು ನೋಟಕ್ಕೆ ಬೀಳದೆ ಇರುವನೋ ಅಷ್ಟರ ಪರಿಯಂತರಾಗಿ ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಅದುವರಿಗೂ ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡಿ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಲಜ್ಜಾಭಾವವಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಸರಸಜನೇತ್ರಿಯರ ಕಟಾಕ್ಷ ಬಾಣಗಳು ಮೇಲೆಬಿದ್ದು ಅನಂತರ ಸನ್ಮಾರ್ಗಚರಣೆಯು ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹವು ಲಜ್ಜಾಭಾವವು ಸಹಾ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಜಯಿಸುವದಕ್ಕೆ ಆಗುವದಿಲ್ಲವೆಂಬುವ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ||೭೪||

ಕ್ಲೋ||ಉನ್ಮತ್ತಪ್ರೇಮಸಂರಂಭಾದಾರಂಭಂತೇಯದಂಗನಾಃ||

ತತ್ರಪ್ರತ್ಯಹಮಾಧಾತುಂಬ್ರಹ್ಮಾಪಿಖಲುಕಾತ್ರಃ||

ಟೀಕು | ಅಂಗನಾಃ- ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು, ಉನ್ಮತ್ತ ಸಂರಂಭಾತ-ಪ್ರೇಮ-ಸಂರಂಭಾತ-ಉನ್ಮತ್ತ-ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ, ಪ್ರೇಮ-ವಿಶ್ವಾಸದದಸೆಯಿಂದ

೧೬೪ ಕೃಂಗಾವಕೇ (ಸುವಿರಕ್ತದುರ್ವಿರಕ್ತಪದ್ಧತಿ)

ಯುತ-ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು, ಅಧಿಭೂತ-ಪ್ರಾಂಧಿಸುತ್ತಾರೋ, ತತ್ತ್ವ-
ಆಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ, ಅಂತರಾಯವಿಘ್ನವನ್ನು, ವಿಧಾತು-ಮಾಡುವದಕ್ಕೋ
ಸ್ವರ, ಬ್ರಹ್ಮಾಪಿ-ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಕೂಡ, ಕಾತರ-ಭಯಪಡುವನಷ್ಟೆ.
ಅಂದರೆ ವಿಘ್ನಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥನಾಗುವದಿಲ್ಲ ||೨೫||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಸಾಹಸಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿ-
ಯಾಗಿ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಆಗುವದಿಲ್ಲವೆಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು
ಹೇಗೆಂದರೆ:—ಸ್ತ್ರೀಯರು ವ್ರೇಮಾತಿಶಯದಿಂದ ಯಾವಕಾರ್ಯವನ್ನೂ
ರೂ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಯತ್ನಿಸುತ್ತಾರೋ ಅಂಥಾ ಕೆಲಸ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಘ್ನ-
ವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೂ ಆಗುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ-
ವು. ಅನುಷ್ಟುಪ್ ವೃತ್ತಂ. ||೨೫||

ಶ್ಲೋ|| ತಾವನ್ಮಹತ್ವಂ ಪಾಂತ್ಯಂ ಕುಲೀನತ್ವಂ ವಿವೇಕಿತ್ರಂ ||
ಯಾವದ್ವಲ್ಪಲತಿನಾಂಗೇಷು ಹ ಕಪಲಚೇಷ ವ-ವಕಃ ||

ಟೀಕಾ: ಮಹತ್ವಂ-ಮಹಾನುಭಾವತ್ವವು, ಪಾಂಡಿತ್ಯಂ-ಪಂಡಿತತ್ವವು,
ಕುಲೀನತ್ವಂ-ಮಹಾಕುಲ ವ್ರಸೂತತ್ವವೂ, ವಿವೇಕಿತಾ-ಕರ್ತವ್ಯಾಕರ್ತವ್ಯವಿ-
ಚಾರತ್ವವು, ಯಾವತ-ಅಷ್ಟರಪರ್ಯಂತವು, ಹತ-ನೀಚರಾದ, (ಅಥವಾನಿಷ್ಠ-
ನಾದ) ಪಂಚೇಷು ಪಾಪಕ-ಪಂಚೇಷು-ಮನ್ಯಥನೇಬ-ವ, ಪಾಪ-ಅಗ್ನಿಯು,
ಅಂಗೇಷು-ಅಪಮವಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಜ್ವಲತಿ-ಆವಿರ್ಭವಿಸುವದಿಲ್ಲವೋ, ಅಥವಾ
ಸಂತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೋ, ತಾವತ-ಅಷ್ಟವರ್ಯಂತರವೂ ||೨೬||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಪ್ರಜ್ಞಾ ವಿವೇಕ ವಿಚಾರ ಪರತ್ವ ಮ-
ಹಾ ಕ-ಲೀನತ್ವಾದಿ ಸುಗುಣಗಳೆಲ್ಲವು ಪಂಚಬಾಣನು ಕಬೀರದ ಅಂಗಗಳ
ಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಯಾವವರೆಗೆ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವದಿಲ್ಲವೋ ಅವುವರೆಗೂ ಮೇಲೆಹೇ-
ಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಮನ್ಯಥನಿಂದ ಶ-ಪೀಡಿತನಾದ ನಂತ-
ರ ಮಹಾಕುಲೀನತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು ಒಂದೂ ಇರುವದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಂ-
ದರ್ಪನನ್ನು ಯಾರೂ ಜಯಿಸುವದಕ್ಕೆ ಆಗುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಪಾ-
ವಕ ಎಂಬುವದರಿಂದ ನಿಕರೋ ರೂಪಕಾಲಂಕಾರಃ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ವೃತ್ತಂ
ಶ್ಲೋ|| ಕಾಸ್ತುಜ್ಜ್ವಲಾಪಿ ಬ್ರಗುಣಿ ತನಯೋಪ್ಯಾತ್ಮಭೋ-
ಧೋಪಿಬಾಧಂಸಂಸಾರೇಸ್ತಿ ಭವತಿವಿರೋಧಾಜನಂ

ಸದ್ಗತೀನಾಂ || ಯೇನೈತಸ್ಯ ಸ್ವಿರಯನಗರದ್ವಾರ
ಮುದ್ಘಾಟಯಂತೀ ವಾಮಾಕ್ಷೀಣಾಂ ಭವತಿಕುಟಿಲ
ಭ್ರೂಲತಾಕುಂಬಕೇವ || ೨೨ ||

ಟೀಕಾ|| ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞೋಪಿ-ಧರಲಶಾಸ್ತ್ರರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನಾ ವಾಗ್ಯೋ,
ಪ್ರಗುಣಿತನಯೋಪಿ-ಪ್ರಗುಣಿತ-ಜ್ಞಾನಾಗಿ ಅವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ
ನಯೋಪಿ-ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವುಳ್ಳವನಾದಾಗ್ಯೂ, ಬಾಧಂ-ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಅತ್ತ
ಬೋಧೋಪಿ-ಅತ್ತ-ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬೋಧೋಪಿ ಚಕ್ಷುನವುಳ್ಳವನಾದಾ
ಗ್ಯೂಕೂಡ, ಅಸ್ಮಿತ್-ಈ, ಸಂಸಾರೇ-ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ, ಸದ್ಗತೀನಾಂ ಒಳ್ಳೆಗತಿ
ಗೆ ಭಾಜನಂ ಪಾತ್ರನಾದ ಮನುಷ್ಯನು, ವಿರಳಃ-ಹುಡುಕುವವಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯ
ನಾಗಿ, ಭವತಿ-ಇದ್ದಾನೆ, ಯೇನ-ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದೆಯಿಂದ, ಏತಸ್ಮಿತ್-ಈ
ಸಾರೇ-ಈಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ, ವಾಮಾಕ್ಷೀಣಾಂ-ಮನೋಹರನೇತ್ರಿಯರ, ಕುಟಿ
ಲಭ್ರೂಲತಾ-ಕುಟಿಲ, ವಕ್ರವಾದ, ಭ್ರೂಲತಾ-ಲತಾವದ್ಯಶವಾದ ಹುಬ್ಬು,
ಕುಂಬಕೇವ-ಕೂಜಕೂಲಿವೋಸಾದಿಯಲ್ಲಿ, ನಿರಯನಗರದ್ವಾರಂ ನಿರಯನ
ಗರ-ಯಾವುತದ, ದ್ವಾರಂ-ಬಾಗಿಲನ್ನು, ಉದ್ಘಾಟಯಂತೀ-ತೆಗೆಯುವಂ
ಥಾದ್ದು, ಭವತಿ-ಆಗುತ್ತದೆ || ೨೨ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರಿಗೆ ಸದ್ಗತಿವುಂಟಾಗುವುದು
ದುರ್ಲಭವೆಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ—ಮನುಷ್ಯ
ನಿಗೆ ವಿದ್ಯಾವಂತಾಂಡಿತ್ಯವು ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವೀಣತೆಯು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ
ಜ್ಞಾನವು ಈ ಮುಂತಾದ ಸುಗುಣಗಳುಂಟಾಗಿರಲು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಇರು
ವ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷ ಭಾಜನವಾದವರು ಪ್ರಾಯಶಃ ಅವಗೂಪನಾಗಿ
ದ್ದಾನೆ. ಯಾವ ಕಾರಣವಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು ಭ್ರೂಭಂಗಪೂರ್ವಕವಾ
ಗಿ ಅಂದರೆ ಕಣ್ಣುಹುಬ್ಬು ಗಂಟುಹಾಕಿಕೊಂಡು ವಕ್ರದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋ
ಡುತ್ತಾರೋ ಆನೋಟವೆ ಆನೇಕ ನರಕಗಳೆಲ್ಲ ಯಾವುತದ ಬಾಗಿಲು ತೆಗೆ
ಯುವ ಕೂಚಕೂಲಿಯಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ, ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಮೋಹಕ್ಕೊಳ
ಪಟ್ಟವರಾಗಿ ಯಾವುತದಲ್ಲಿ ನರಕಯಾತನೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವರು ಆದ್ದ
ರಿಂದ ಸಂಸಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿದ್ದು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುವದಿ
ದುರ್ಲಭವೆಂದು ಭಾವವು. ಉಪಮಾಲಂಕಾರಃ ಸಾಂದಾಕ್ರಾಂತಾ
ಮೃತ್ತಂ. || ೨೨ ||

ಶ್ಲೋ|| ಕೃತಕಕಾರಣಃಖಂಡಕವಣರಹಿತಃ ಪ್ರಚ್ಛವಿಕಲೋ
ಪ್ರಣೀಪೂಯಕ್ಲಿನ್ನಃಕ್ರಮಿಕುಲಕತ್ಯರಾವೃತತನಃ ||
ಹೃದಾಹ್ಲಾವೇದೀರ್ಣಃಪಿಠರಕಕಪಾಲಾರ್ಪಿತಗಳಶ್ಚ
ನೀಮ್ವೈತ್ರಿಶ್ವಾಹತಮಪಿಚಹಂತ್ಯೈವಮದನಃ ||೨೪

ಟೀಕು|| ಕೃತಃ ಆಹಾರವಿಲ್ಲದೆ ಕಾರ್ಶ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಕಾರಣ-
ಕುರಡಾಗಿರುವ, ಅಥವಾ-ಒಂದುಕಂಡುಇರುವ, ಪುಂಜ-ಕುಂಟಕಾಲಾಗಿರುವ
ಶ್ರವಣರಹಿತಃ- ಕಿವಿಗಳು ಕೊಯಿದು ಇರುವ. ಪ್ರಚ್ಛವಿಕಲಃ- ಬಾಲವನ್ನು
ಕೊಯಿದು ಇರುವ, ಪ್ರಣೀಃ ಘನೀಯಗಳುಳ್ಳ, ಪೂಯಕ್ಲಿನ್ನಃ- ಪೂಯ-ಕೀವು
ಗಳಿಂದ, ಕ್ಲಿನ್ನಃ-ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಕ್ರಮಿಕುಲಕತ್ಯಃ-ಕ್ರಮಿಕುಲ ಹುಳುಗಳ
ಗಂಪುಗಳ, ಶತ್ಯಃ-ನಿಕರಗಳಿಂದ, ಅವೃತತನಃ-ಅವೃತ- ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರು
ವ, ತನಃ- ಶರೀರವುಳ್ಳ, ಹೃದಾ-ಹಬವಿನಿಂದ, ಹ್ರಾವಃ-ಕೃಶವಾದ, ದೀರ್ಘಃ-
ಜರಾಸನ್ನೆಯಿಂದ ಶಿಥಿಲವಾದ ಪಿಠರಕಕಪಾಲಾರ್ಪಿತಗಳಃ- ಪಿಠರಕ- ಘಟ
ಮುಪವೆಂಬುವ, ಕಪಾಲ-ಗಡಿಗೆ ಹೋಲುವಲ್ಲಿ, ಅರ್ಪಿತ- ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಳಃ-
ಕುತ್ರಿಗೆಯುಳ್ಳ, ಶ್ವಾ-ನಾಯಿಯು, ಶುನೀಂ- ಹೆಣ್ಣು ನಾಯಿಯನ್ನು ನೋಡಿ,
ಅನ್ವೈತಿ- ಮಿಥುನಕರ್ತೃ ಕ್ಲೋಷ್ಯತ, ಅನುಸರಿಸಿಹೋಗುತ್ತ, ತಥಾಹ- ಅದು
ಯುಕ್ತವೇನರಿ, ಮದನಃ-ಮನ್ಮಥನು, ಹತಮಪಿಚ- ಸತ್ತುಹೋಗುವಂಥಾ
ವರನ್ನಾದರೂ ಕೂಡ, ಹಂತ್ಯೈವ-ಹೊಡೆದೇ ಹೊಡಿಯುತ್ತಾನೆ ||೨೪||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಮನ್ಮಥನ ವಿಚಿತ್ರ ಚರಿತ್ರೆಯ
ನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ:—ಕಿವಿಗಳನ್ನು ಹತ್ತಾಕುಯಿದು
ಬಾಲವನ್ನು ಕುಯಿದು ಶರೀರವೆಲ್ಲಾ ಘನೀಯವೆಡೆದು ಅದರಿಂದ ಕೀವುರಕ್ತ
ಸುರಿಸುತ್ತಾ ಘನೀಯದಲ್ಲಿ ಹುಳಗಳು ನೂರುಪ್ರಕಾರ ಗುಂಗುಂಪಾಗಿ ಈ
ಚೆಗೆ ಬರುತ್ತಾ ಆಹಾರವಿಲ್ಲದೆ ಕೃಶವಾಗಿ ಮುದುಕತನದಿಂದ ಅಂಗಗಳೆಲ್ಲ
ವು ಶಿಥಿಲವಾಗಿ ಗಡಿಗೆ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಮುಖವಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಇರುವ ಅಂದರೆ ಗ
ಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮೂತೀಪಟ್ಟು ಬದಾರ್ಥ ತಿನ್ನುವದಕ್ಕೆ ಹೋದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಡಿಗೆ
ಒಡೆದು ಅದರ ಕಂಠಮಾತ್ರ ಕುತ್ರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಈಚೆಗೆ ಬಾರದೆ ತಗಲಿ
ಕೊಂಡು ಇರುವದಾದ ಈ ರೀತಿಯಾದ ದುರವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ
ನಾಯಿಯು ಹೆಣ್ಣು ನಾಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಮಿಥುನ ಕರ್ಮಮಾಡುವದಕ್ಕೆ
ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಯುಕ್ತವೇನರಿ ಮನ್ಮಥನು ನ

ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೧೬೩

ತುಹೋಗುತ್ತಾ ಇರುವನನ್ನಾದರೂ ತನ್ನ ಬಾಣದಿಂದ ಹೊಡೆದು ಅರೆ
ಯುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಂಥಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈಗಲಾ ಕಾಮಾಶುಭವುಂ
ಟಾಗುವದೊಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಅರ್ಥಾಂತರ ನಾ ಸಾಲಂಕಾರಃ ಶಿಖರೀ
ವೃತ್ತಂ. || ೭೪ ||

ಶ್ಲೋ|| ಸ್ತ್ರೀಮುದಾ ಗ್ರಂಕುಸುಸುಮಾಯುಧಸ್ಯ ಜಯಿನೀಂ
ಸರ್ವಾರ್ಥಸಂಪತ್ಕರೀಂ ಯೇಮೂಢಾಃ ಪ್ರವಿಹಾಯ
ಯಾಂತಿಕುಧಿಯೋ ಮಿಥ್ಯಾಫಲಾನ್ವೇಷಿಣಃ || ತೇತೇ
ನೈವನಿಹತ್ಯನಿರ್ದಯತರಂ ನಗ್ನೀಕ್ರತ್ರಾಮುಂಠಿ
ತಾಃ ಕೇಚಿತ್ಪಂಚಶಿಖೀಕ್ರತ್ರಾಃ ಜಟಿಲಾಃ ಕಾಮಾಲಿ
ಕಾಶ್ವ ವರೇ || ೭೫ ||

ಟೀಕಾ | ಸರ್ವಾರ್ಥಸಂಪತ್ಕರೀಂ ಸರ್ವಾರ್ಥ - ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಯೋಜನ
ಗಳ, ಸಂಪತ್ - ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು, ಕರೀಂ - ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕುಸುಮಾ
ಯುಧಸ್ಯ - ಮನ್ಮಥನಿಗೆ, ಜಯಿನೀಂ - ಜಯವಹರವಾದ, ಸ್ತ್ರೀಮುದಾಂ -
ಸ್ತ್ರೀಯೆಂಬುವ ಮುದ್ದೆಯನ್ನೂ, ಅಥವಾ ಸ್ತ್ರೀರೂಪಚಿತ್ತೆಯನ್ನೂ, ವಿಹಾ
ಯ - ಬಿಟ್ಟು, ಕುಧಿಯಃ ದುರ್ಬುದ್ಧಿವುಳ್ಳಂಥಾವರಾದ ಕಾರಣವೆ - ಮೂಢಾಃ -
ಕರ್ತವ್ಯಾ ಕರ್ತವ್ಯ ವಿಚಾರಶೂನ್ಯರಾದ - ಯೇ - ಯಾವಜನಗಳು, ಮಿಥ್ಯಾಫ
ಲಾನ್ವೇಷಿಣಃ - ಸಂತೆ - ಮಿಥ್ಯಾಫಲ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದೆ ಇರುವ ಮೋಹಾದಿ ಫಲ
ವನ್ನು, ಅನ್ವೇಷಿಣಃ - ಹುಡುಕುತ್ತಿರುವರಾಗಿ, ಯಾಂತಿ - ಹೋಗುತ್ತಾರೋ,
ತೇ - ಅವರುಗಳು, ತೇನೈವ - ಆ ಮನ್ಮಥನಿಂದಲೆ, ನಿರ್ದಯತರಂ ಅತ್ಯಂತ
ನಿರ್ದಯವಾಗೋಣ ಹೇಗೋಣವೆ, ನಿಹತ್ಯ - ಹೊಡೆದು, ನೀಚರನ್ನು ಮಾಡಿ,
ತೇ - ಅವನಗಳು, ಕೇಚಿತ್ ಕೆಲವರು, ನಗ್ನೀಕ್ರತ್ರಾಃ ದಿಗಂಬರರಾಗಿಯೂ,
ಕೇಚಿತ್ ಕೆಲವರು, ಮುಂಡಿತಾಃ ವಿಶಿಷ್ಟರಾಗಿಯೂ, ಕೇಚಿತ್ ಕೆಲವರು, ಜಟಿ
ಲಾಃ ಜಟಾಭಾರಗಳುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ, ಮಚಿಶಿಖೀಕ್ರತ್ರಾಃ ಐದ. ಕಡೆ ಜುಟ್ಟು
ಉಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಜುಟ್ಟು ನತಿರಿಗಳುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ, ಅಥವಾ ಕೇಚಿತ್ತ - ಕೆಲ
ವರು, ಕಾಮಾಲಿಕಾಃ - ಕಾಮಾಲಿ ಭಿಕ್ಷೆವುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ, ಕ್ರತ್ರಾಃ - ಮಾತಲ್ಪ
ಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. || ೭೫ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ - ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನನ್ನವನು ಅವಧೇತ ಕಾಮಾಲಿಕ
ಭಿಕ್ಷುವ ಪಂಚಶಿಖಿಗಳ ಮತಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆಮಾಡಿ ಇವಾನೆ.

೧೬V ಕೃಂಗಾರಕತೆಕೇ (ಸುಖಿರಕ್ತ ದುರ್ವಿರಕ್ತಪದ್ಧತಿಃ)

ಅದು ಕೇಗಂದರೆ ಮನ್ಮಥನಿಗೆ ಜಯಶೀಲಗಳಾಗಿರಲು ಸರ್ವಾರ್ಥ ಸಮ್ಯ
ದ್ವಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಯಾರು ಬಿಟ್ಟು
ಹೋಗುತ್ತಾರೋ ಅಂಥಾ ಜನಗಳನ್ನು ಅಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀ ರೂಪಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿ
ನಿರಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಜನಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರನ್ನು ಅವರ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ
ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬದಲರನ್ನಾಗಿ ಹೊದಿಯುವದಕ್ಕೆ ಬಟ್ಟೆ ಸಹ ಮಿಲ್ಲದೆ ಓ
ಡಿಸಿಬಿಟ್ಟನು ಕೆಲವರನ್ನು ಸನ್ಯಾಸಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಕೆಲವರನ್ನು
ತಲೆಯಮೇಲೆ ಐದುಕಡೆ ತಿರುಗಿಸಿ ಬಿಡಿಸಿದನು ಕೆಲವರನ್ನು ಜಾಟ್ಟುಗಳ
ತಿರುಗಿಸಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಿರುಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಕೆಲವರನ್ನು ಹಿ
ಡಿದುಕೊಂಡು ಶೀವೆಯಮೇಲೆ ಭಿಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳಾಗಿ ತಿರುಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದ
ನು. ಅಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀ ಭೋಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನೆರವಾರ್ಥಿಕನನ್ನು ಅನುಸ
ರಿಸಿದ ಜನಗಳನ್ನು ರಾಜಾಜ್ಞೆಗೆ ತಪ್ಪಿದ ಜನಗಳನ್ನು ರಾಜದಂಡನೆಯೇ
ವಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಮನ್ಮಥರಾಜನು ತನ್ನ ಆಜ್ಞೆವಿಾರಿಹೋದ ಜನಗಳನ್ನು ಈ
ರೀತಿ ಮಾಡಿದ್ದಾನೋ ಯೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಮೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ||೨೯||

ಕೊಲ್ಲೆ|| ವಿಕಲ್ಪಮಿತ್ರ ಪ್ರವಾಹರಪ್ರಭೃತಯೋನಾತ್ರಾಂಬುಪ
ರ್ಣಾಕನಾಸ್ತೇಪಿಸ್ತ್ರೀಮುಖಪಂಕಜಂಸುಲಲಿತಂದ್ರ
ಪ್ಪವ್ಯವಮೋಹಂಗತಾಃ || ಕಾಲನ್ನಂಕುಷೃತಂಪ
ಯೋದಧಿಯುತಂ ಯಂಭುಂಜತೇಮಾನವಾಸ್ತೇಷಾ
ಮಿಂದಿ ಗ್ರಯನಿಗ್ರಹೋಯವಿಭವೇದ್ವಿಂಧ್ಯಪ್ಲವೇ
ತ್ಸಾಗರೇ || ೪೦ ||

ಟೀಕು || ವಾತ್ರಾಂಬುಪರ್ಣಾಶನಾಃ ವಾತ-ಗಾಳಿಯು, ಅಂಬು- ಉದ
ಕವು, ಪರ್ಣ- ಎಲೆಗಳು, ಅಶನಾಃ-ಭೋಜನಗಳಾಗಿವುಳ್ಳಂಥ, ವಿಶ್ವಾಮಿ
ತ್ರಪ್ರವಾಹರ ಪ್ರಭೃತಯಃ-ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ-ನಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು, ಪ್ರವಾಹರ- ಪ್ರವಾ
ಹರ ಮುಷಿಗಳು, ಪ್ರಭೃತಯಃ-ಇವರೇ ಮೊದಲಾದ, ತೇನಿ ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧ
ರಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳೂ ಕೂಡ, ಸುಲಲಿತಂ-ಸುಂದರವಾದ, ಸ್ತ್ರೀಮುಖಪಂಕ
ಜಂ-ಸ್ತ್ರೀ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ, ಮುಖಪಂಕಜಂ-ಕಮಲಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಮು
ಖವನ್ನು, ದೃಷ್ಟೇವ- ನೋಡಿಯೇ, ಮೋಹಂಗತಾಃ - ಮೋಹಂ ಭಾಂತಿ
ಯನ್ನು, ಗತಾಃ - ಹೊಂದಿದಂಥಾಮಾಡರು, (ತದಾಯತ್ಪಚಿತ್ತರಾದರು)

22 ಬೇಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯನುಹಿತ ಭರ್ತ್ಯಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೧೬೯

ಸಘೃತಂ ಆಶ್ವದಿವಕೂಡಿ ಇರುವ, ವಯೋದಧಿಯುತಂ ಪಯಾ-ಹಾಲಿನಂ ದಲೂ ದಧಿ ವೊಳವನಿವಲೂ, ಯುತಂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಇರುವ, ಶಾಲ್ಯ ನ್ನಂ ಶಾಲ್ಯ ನ್ನವನ್ನು, ಯೋಮಾನಮಾ-ಯಾವ ಮನುಷ್ಯರಾದ ರೂ, ಭುಂ ಜತೇ-ಭೋಜನ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ತೇಷಾಂ ಅವರುಗಳಿಗೆ, ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರ ಹಾ ಇಂದ್ರಿಯ, ಚಕ್ಷುರಾಢಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ, ನಿಗ್ರಹ-ನಿಯಮನವು, ಭವೇ ದ್ಯದಿ-ಆಗುವಂಥಾದಾದರೆ, ವಿಂಧ್ಯ ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತವು, ಸಮುದ್ರ-ಸಮುದ್ರ ದಲ್ಲಿ, ಪ್ಲವೇತ-ತೇಲುತ್ತಲಿತ್ತು. ||೮೬||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮನ್ಯಥನನ್ನು ಜಯಿಸುವಕ್ಕೆ ಆಗುವಲ್ಲಿ ವೆಂಬುವವನನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ನಿಸ್ಸಾರವಾದ, ಗಾಳಿ, ನೀರು, ಎಲೆ ಇವುಗಳನ್ನು ತಿಂದು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇರುವ ವಿಶ್ವಾಮಿತಾದಿ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರಗಳು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮುಖವನ್ನು ನೋಡಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಭ್ರಮಿಸಿ ಮೋಹಿಸುವಂಥವರಾದರು. ಹೀಗಿರುವಲ್ಲಿ ಪಯೋದಧಿಭೃತ ಸಹಿತವಾದ ಶಾಲ್ಯನ್ನು ವನ್ನು ಭೋಜನಮಾಡುವ ಮನುಷ್ಯರು ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತವು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ತೇಲಾಡಿತು. ಪರ್ವತಾನಾಂ ಸಮುದ್ರಲಂಘನಂ ಸಮುದ್ರಪ್ಲವನಂಚ ಅಸಂಬಾಧಾತ್ಮಂ ಮೃಂಧೋಕ್ತೇರತಿಶಯೋಕ್ತಿ ಭೇದ. ಶಾರ್ಙ್ಗಲ ವಿಕ್ರೇದಿತವೃತ್ತಂ, ಇತಿ ಶ್ರೀ ಭರ್ತ್ಯಹರಿ ಸುಭಾಷಿತೇ ಶೃಂಗಾರ ಶತಕೇ ಸುವಿರಕ್ತ ದುವಿರಕ್ತ ಪದ್ಧತಿಃ ಸಮಾವೃತ.

ಶೃಂಗಾರ ಶತಕೇ ಋತುವರ್ಣನ ಪದ್ಧತಿಃ

ಪ್ರಾರಂಭಃ ಮಂಗಳಮಸ್ತು.

ಶ್ಲೋ || ಪರಿಮಳಭೃತೋ ವಾತ್ರಾಶ್ಚಾಖಾನವಾಂಕುರಕೋಟಿ ಯೋಮಧುರಮಧುರೋತ್ಕಂಠಾಭಾಜಃಪ್ರಿಯಾಃಪಿಕ ವಕ್ಷಿಣಾಂ || ವಿರಳವಿರಳಸ್ವೇದೋದ್ಗಾರಾವಧೂವವ ಸೇಂದವ,ಪ್ರಸರತಿಮಧೋಧಾತ್ರಾಂಜಾತೋನಕಸ್ಯ ಗುಣೋದಯಃ || ೧೭ ||

೧೭೦ ಶೃಂಗಾರಕತಕೇ (ಯತುವರ್ಣನಾ ಸದ್ಭೂತೇ)

ಬ್ರಹ್ಮ | ಪಾತಾಃ ಗಾಳಿಗಳೂ, ಪರಿಮಳಭೃತ-ವಿವಿಧಕುಸುಮಸಂ
ಮರ್ವದಿಂದ ಪರಿಮಳ, ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ, ಜಾತಾಃ ಹುಟ್ಟಿದಂಥವುಗಳಾದವು,
ಶಾಖಾನವಾಂಕುರಕೋಟಿಯು ಶಾಖಾಃ-ರಸಾಲಾದಿ ಸ್ಕಂಧಗಳೂ, ನವಾಂ
ಕುರ-ನವ-ನೂತನವಾದ, ಅಂಕುರ-ಸಹಮಾವಿನ ಚಿಗುರುಗಳ, ಕೋಟಿಯುಃ-
ಅಗ್ರಭಾಗಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ, ಜಾತಾಃ-ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳೂ ಆದವು, ಪಿಕ್ವತ್ವ
ಣಾಂ-ಕೋಕಿಲಿಗಳ, ಪ್ರಿಯಾಃ ಹೆಂಡತಿಯರು, ಮಧುರ ಮಧುರೋತ್ಕಂ
ಠಾಭಾಜಃ-ಮಧುರ-ಮನೋಜ್ಞವಾದ, ಅಂದರೆ ಸಹಕಾರಾಂಕುರಸ್ವಾದಾನು
ಗುಣವಾದ, ಮಧುರ ಮನೋಹರವಾಗಿ ಕೂಗುವದರಲ್ಲಿ, ಉತ್ಕಂಠಾಭಾ
ಜಃ-ಆಸಕ್ತಿವುಳ್ಳಂಥವುಗಳು, ಜಾತಾಃ ಆದವು, ವಿರಳವಿರಳಸ್ವೇದೋದ್ಗ್ರಾ
ಹಾಃ-ವಿರಳವಿರಳ - ಅತ್ಯಂತ ವಿರಳವಾಗಿ, ಸ್ವೇದ-ಘರ್ಷಾದಕದ ಅಥವ
ಬೆವರ. ನೀರಿನ, ಉದ್ಗ್ರಾಹಾ-ಬಿಂದುಗಳು. (ಅಥವಾ ಗುಳ್ಳೆಗಳುಳ್ಳ) ವಧೂ
ವದನೇಂದವಾ ವಧೂ-ಸ್ತ್ರಿಯರುಗಳ, ವಮನ-ಮುಖಗಳೆಂಬವ, ಇಂದವಾಃ-
ಜಂಜ್ರಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ, ಮಧು-ವಸಂತ ಯುತುವಿನಲ್ಲಿ, ಪ್ರಸರತಿಸತಿ-ಬೀಸು
ತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಧಾತ್ಯಾಂ-ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ, ಕಸ್ಯ-ಯಾವ ವಸ್ತುವಿಗೆ ತಾನೆ, ಗು
ಣೋದಯಾ-ಗುಣ-ಸುಗುಣಗಳ, ಉದಯಾ-ಆವಿರ್ಭಾವವು, ನಜಾತಾಃ-ಹು
ಟ್ಟವದಿಲ್ಲ. |೮೧|

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ವಸಂತ ರುತುವಿನಲ್ಲಿ ಬೀಜ ಸಂತಾನವಾದ ಮೇಲೆ ಬರುವ
ವ ಗಾಳಿಯು ನುವಾಸನೆಯಾಗಿಯೂ ಕೇವಲ ಹಿತಕರವಾಗಿಯೂ ಬೀಸು
ತ್ತದೆ. ಹೆಣ್ಣು ಕೋಕಿಲಿಗಳು ಕಿವಿಗೆ ಇಂವಾಗಿ ಸ್ವರಗೈಯುತ್ತವೆ, ಇದು
ಯುಕ್ತವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ;—ವಸಂತಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಯಾರುತಾನೆ ಗುಣವುಳ್ಳವರಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಲ್ಲರೂ ಗುಣವಂತರೆ ಆಗುವರೆಂದು
ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರು ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಈರ್ಷ್ಯಾಕೋಪಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅನ್ಯೋ
ನ್ಯವಾಗಿ ಸುಖಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ||೮೧||

ಶ್ಲೋ|| ಮಧುರಯಂಮಧುರೈರಪಿಕೋಕಿಲಾ ಕಲರವೈರ್ಮಲ
ಯಸ್ಯಚವಾಯುಭಿಃ | ವಿರಹಿಣಃಪ್ರಹೀನಸ್ತಿಕರೀ
ರಿಣೋವಿವದಿಹಂತನುಧಾಪಿವಿಷಾಯತೇ ||೮೨||

ಬ್ರಹ್ಮ|| ಅಯಂ-ಈ ವ್ರಸಕ್ತವಾದ, ಮಧುಃ-ವಸಂತಯುತವು, ಮಧು
ರೈರಪಿ-ಮನೋಹರಗಳಾದ, ಕೋಕಿಲಾಕಲರವೈಃ-ಕೋಕಿಲಾ ಕೋಕಿಲಿ

ಗಳ, ಕಲರವ್ಯೇ ಅನ್ಯಕ್ತಮಧುರವಾದ ಧ್ವನಿಗಳಿಂದ, ಮಲಯಸ್ಕ - ಮಲಯವರ್ಷತದ, ವಾಯುಭಿಶ್ಚ - ಗಾಳಿಗಳಿಂದಲೂ, ಎರಹಣಃ - ವಿಯೋಗವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಶರೀರಿಣಃ-ಜನಗಳನ್ನು ಪ್ರಹಣಸ್ತಿ-ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತೆಗೆಯುತ್ತದೆ, ತಥಾಹ - ಅದು ಯುಕ್ತವೇಸರಿ, ಆವದಿ-ಕಷ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸುಧಾಪಿ-ಅನ್ಯತವು ಕೂಡ, ವಿಷಾಯತೇ-ವಿಷದೋಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುತ್ತದೆ. |೮೨|

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಸಂತರುತುವನ್ನು ಮರ್ಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ;—ಈ ವಸಂತರುತುವು ಮನೋಹರವಾದ ಕೋಕಿಲಾಲಾಪಗಳಿಂದಲೂ ಮಲಯ ಪರ್ವತದಿಂದ ಬಂದ ಮಂದಮಾರುತದಿಂದಲೂ ಅದರ ತಂಗಾಳಿಯಿಂದಲೂ, ವಿಯೋಗವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷ ಜನರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವಂಥಾದ್ದಾಗುತ್ತದೆ ಅದು ಯುಕ್ತವೇ ಸರಿ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವೃತವೂ ಕೂಡ ವಿಷದೋಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸುಖಾನುಭವ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಮಂದಮಾರುತಾದಿಗಳು ಸುಖಕರವಾಗಿರುತ್ತವೆ ವಿಪ್ರಯಾಕನೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವರಿಗೆ ಕಷ್ಟತರವೂ ಗುತ್ತೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಸಾಮಾನ್ಯನಿವ ವಿಶೇಷಣ ಸಮರ್ಥನ ರೂಪೋ ಅಪೂರ್ವತರನಾಸೂಚಕಾರಃ ದೃತವಿಲಂಬಿತ ವೃತ್ತಂ. ||೪೩||

ಶ್ಲೋ|| ಆಸಾಂಕಿಲಿಕಿಂಚಿತಸ್ಯ ದಮಿತಾಃ ಪಾರ್ಶ್ವವಿಲಾಸಾಲಸಾಂಕರ್ಷ್ಯೇ ಕೋಕಿಲಕಾಮಿನೀಕಲರವಃ ಸ್ವೇರೋಲಿತಾ ಮಂಟಪಃ || ಗೋಷ್ಠೀಸತ್ಕವಿಭಿನ್ನಮಂಕತಿಸಯೈರ್ಮೌಗಾದ್ಧಿಸ್ತೃತಾಂ ಶೋಕರಾಃ ಕೇಷಾಂಚಿತ್ಸುಖಯಂಚಿಚಾತ್ರಹೃದಯಂಚೈತ್ರೇವಿಚಿತ್ರಾಸ್ಸೃಜಃ ||

ಟೀಕಾ || ಪಾರ್ಶ್ವೇ-ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ಕಿಲಿಕಿಂಚಿತಸ್ಯ - ಕೋಕಿಲಶ್ರವಣತ್ಯಾದಿ ಸೂಚಕವಾದ ಶೃಂಗಾರಜೇಷ್ಠೆಯ, ಅವಾಸಃ-ಇರುವಿಕೆಯು, ವಿಲಾಸಾಲಸಾಂಕರ್ಷ್ಯ, ವಿಲಾಸ-ಶೃಂಗಾರಹಾವಳಾವಲೀಸಗಳಿಂದ, ಅಲಸಾಂಕರ್ಷ್ಯ-ಮತ್ತರಾದ, ದಮಿತಾಃ-ಪ್ರಿಯತಮರಾದ ಸುಂದರ - ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು, ಕರ್ಣೇ-ಕಿಮಿಲ್ಲಿ ಕೋಕಿಲಕಾಮಿನೀಕಲರವಃ-ಕೋಕಿಲಕಾಮಿನೀ ಹೆಣ್ಣುಕೋಗಿಲೆಗಳ, ಕಲರವಃ-ಕಲ-ಅನ್ಯಕ್ತಮಧುರವಾದ, ರವಃ-ಶಬ್ದವು, ಸ್ವೇರೋ-ಭಾಮಿನಿಯ ವಿಲಾಸಾರ್ಥವಾದ ಮಂದಹಾಸವು, ಲತಾಮಂಟಪಃ-ಬಳ್ಳಿಗಳ ಪೊ

ಶೃಂಗಾರಕತಕೇ (ಯತುವರ್ಣನಾ ಸದ್ಭಕ್ತೇ)

ದಯಾ, ಸತ್ಯವಿಭಿಷಮಂ-ಸರಸ ಕವೀಶ್ವರರೂಡನೆ, ಗೋಷ್ಠಿ-ಸಹವಾಸ
ವು, ಕತಿಸಯ್ಯ-ಕೆಲವುಗಳಾದ, ಮುಗಾರ್ಣಿ-ಮನೋಹರಗಳಾದ, ಸೀತಾಂ
ಶೋ-ಚಂದ್ರನ, ಕರಣ-ಕಿರಣಗಳು, ವಿಚಿತ್ರಸ್ರಜ-ವಿಚಿತ್ರ-ನಾನಾವಿಧಗ
ಳಾದ, ಸ್ರಜ-ಪುಷ್ಪಮಾಲಿಕೆಗಳು ಅತ್ರ-ಈ ವಸಂತರುತುವಿನಲ್ಲಿ, ಕೇಷಾಂ
ಚಿತ-ಕೆಲವು ಜನಗಳ, ಹೃದಯಂ-ಮನಸ್ಸನ್ನು, ಮುಖಯಂತಿ-ಸಂತೋಷ
ಪಡಿಸುತ್ತವೆ, ||೨೭||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ವಸಂತ ರುತುವಿನಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಶೃಂಗಾರವಿಲಾಸ
ಗಳು ಕೋಕಿಲಾಲಾಪವು ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಕಿರಣಗಳು ಲತಾಮಂಟಪಗಳು
ಸರಸಕವಿಗಳ ಸಹವಾಸವು ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳೂ ಕೆಲವು ಜನ
ಗಳ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಅಂದರೆ ವಿಕತ್ರಯಾವನ
ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಮನಸ್ಸಂತೋಷ ವಿರುವ. ಯಾವನ
ಸ್ತ್ರೀಯರರುಗಳಿಗೆ ಮಲಯಾನಿಲ ಕೋಕಿಲಾಸಾಲಾಹಗಳು ತಟಸ್ಥೋ
ದ್ವೀಪದ ಸೂಮಗ್ರಿಗಳು ಸ್ತ್ರೀಯಾ ಶೃಂಗಾರರಸಕ್ಕೆ ಅಲಂಬನವು ಅಲಂ
ಕಾರಾದಿಗಳು ಉದ್ವೀಪನ ಸೂಮಗ್ರಿಗಳು ಎರಡುಂಟು. ಈ ಅಲಂಬನದಿಂ
ದಲೂ ಉದ್ವೀಪನ ಸೂಮಗ್ರಿಯಿಂದಲೂ ಶೃಂಗಾರ ರಸವುಂಟಾಗುವುದು
ಅದು ಹೇಗಂದರೆ;—ರತಿರಹಸ್ಯೇ.

ಶ್ಲೋ|| ವಿಭಾವೈರಸುಭಾವೈಶ್ಚ ಸಾತ್ವಿಕೈರ್ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಿಃ| ಅನೀಯಮಾ
ನಃಸ್ವದುತ್ತಂಸ್ಥಾಯಾಭಾವೋರಸಸ್ತೃಫಃ| ಇತಿ ಲಕ್ಷಣಾತ್ ||
ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಸಂತಕಾಲವು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಜನಗಳಿಗೆ ಸಂತೋ
ಷಕರವಾದದ್ದು. ವಿರಹಿ ಜನಗಳಿಗೆ ಸಂತಾಪಕರವಾದದ್ದು ಎಂದು ಭಾ
ವವು. ಶಾರ್ದೂಲ ವಿಕ್ರೀಡಿತ ವೃತ್ತಂ. ||೨೮||

ಶ್ಲೋ|| ಪಾಂಥಸ್ತ್ರೀವಿರಹಾನಲಾಹುತಿಕಲಾಮಾತನ್ವತೀಮಂ
ಜರೀಮಾಕಂದೇಷುಪಿ ಕಾಂಗನಾಭಿರದ್ರನಾಸೋತ್ಕಂ
ಠಮಾಲೋಕ್ಯತೇ || ಅಲ್ಪಾಸ್ತೇನವಪಾಟಲಾಪರಿಮಳ
ಪ್ರಾಗ್ಭರಪಾಟಚ್ಚ ರಾವಾಂತಿಕಾಂತಿವಿತಾನತ್ರಾನವ
ಕೃತಶ್ಚೈಖಂಡಶೈಲಾನಿಲಃ || ೨೯ ||

ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೧೭೩

ಟೀಕಾ | ಅಧುನಾ-ಈ ವಸಂತ ರುತುವಿನಲ್ಲಿ, ಪಾಂಥಸ್ತ್ರೀವಿರಹಾನಲಾ ಹುತಿಕಲಾಂ - ಪಾಂಥಸ್ತ್ರೀ-ಪೋಷಿತ ಭರ್ತೃಗಳ ಅಥವಾ ಪಥಿಕಾಂಗನೆ ಯರ, ವಿರಹಾನಲ-ವಿಯೋಗಾಗ್ನಿಯು. ಆಹುತಿಕಲಾಂ-ಆಹುತಿ ಸಾಮ್ಯವ ನ್ನು, ಆತನ್ವರ್ತಿಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವ, ಪಾಕಂದಶಾಖಿಷು-ಸಿಹಮಾವಿನ ಮರ ದಲ್ಲಿ, ಮಂಜರಿ-ಪುಷ್ಪಗುಚ್ಛವು, ಅಧುನಾ-ಈಗ, ಖಚಾಂಗನಾಭಿಃ ಹೆಣ್ಣು ಕೋಕಿಲಿಗಳಿಂದ, ಸೋತ್ಕಲಂಯಥಾತಥಾ - ಅಲಿಲಾತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡೋ ಣ, ಹೇಗೊ ಹಾಗೆ, ಆಲೋಕ್ಯತೇ-ನೋಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ನವಪಾಟಲಾಪರಿಮ ಲಪ್ರಾಚ್ಛಾರಪಾಟಜ್ವರಾಃ ನವ-ನೂತನವಾದ, ಪಾಟಲಾಃ - ಪಾಟಲೀಕುಸುಮ ಗಳ, ಪ್ರಾಚ್ಛಾರ-ಸಂಪದತಿಶಯವಿಂದ, ಪಾಟಜ್ವರಾಃ-ಮಲೀಮಸಗಳ-ದ-ಶ್ರೀಚಂಡ ಶೈಲಾನಿಲಾಃ ಶ್ರೀಚಂಡಶೈಲ ಮಲಯವದ್ಯತದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಅನಿ ಲಾಃ-ಗಾಳಿಗಳು, ಕ್ಲಾಂತಿವಿತಾನತಾನವಂ - ಕ್ಲಾಂತಿ-ನಿವೋಗದಿಂದ ಬಳ ಲಿರುವ ಹನಗಳ, ವಿತಾನ- ಸಮೂಹಕ್ಕೆ, ತಾನವಂ-ಕೃತಶ್ಚನನ್ನು, ಕೃತಃ ಸಂತಃ-ಮಾಡುತ್ತಿರುವದಾಗಿ, ವಾಂತಿ ಬೀಸುತ್ತವೆ, ||೮೪||

ತಾತ್ಪರ್ಯ- ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಸಂತರುತು ನಮಯವನ್ನು ಹೇಳು ತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ;—ಈಗ ವಸಂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ನ ಡೆಯುತ್ತಾ ಇರುವ ಪುರುಷರುಗಳ ಅಂದರೆ ಅಥವಾ ವಿನೋದಿ ಜನಗಳ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಮದನಾಗ್ನಿಯ ಆಹುತಿ ಕಲೆಗಳ ಹಾಗೆಇರುವ ಸಿಹಿಮಾವಿ ನಚಗರಿನ ಗೊಂಚಲಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಹೆಣ್ಣುಕೋಕಿಲಿಗಳು ಅತಿವಂತೋ ಷವಿಂದ ಕೂಗುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಮಲಯ ವದ್ಯತವಿಂದ ಬರುವ ತಂಗಾಳಿ ಯು ವಿನೋದಿ ಜನಗಳ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳನ್ನು ಕೂರವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇ ರುವನಾಗಿ ಬೀಸುತ್ತಲಿವೆ. ರೂಪಕಾಲಂಕಾರಗಳಿಗೆ ಸಂಕರವು ವೃತ್ತನು ಪ್ರಾಸ ಕಬ್ಬಾಲಂಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂವೃಷ್ಟಿಯು ಆಗಿದೆ. ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೇದಿತ ವೃತ್ತ. ||೮೪||

ಶ್ಲೋ|| ಪ್ರಥಿತಃಪ್ರಣಯವತೀನಾಂತಾವತ್ಪ್ರದಮಾತನೋತು ಹೃದಿಮಾನಃ | ಭವತಿನಯಾವಚ್ಚಂದನತರಸುರಭಿ ಮೃಲಯಪವಮಾನಃ ||೮೫||

ಟೀಕಾ| ಪ್ರಥಿತಃ-ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ಮಾನಂ-ಈರ್ಷ್ಯಾಕೃತ ಕೋಪವು, ಪ್ರಣಯಯಾವತೀನಾಂ-ಪ್ರಣಯ ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳ, ಯಾವತೀನಾಂ-ಸ್ತ್ರೀಯ

ರುಗಳಿಗೆ, ಹೃದಿ-ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ, ಪದಂ-ಸ್ಥಾನವನ್ನು, ಆತನೋತು ಉಂಟು ಮಾಡಲಿ, ಚಂದನತರು ಸುರಧಿಃ ಚಂದನತರು-ಚಂದನ ವೃಕ್ಷಗಳ, ಸುರಧಿಃ-ಪರಿಮಳವಿಶಿಷ್ಟ-ವಾದ, ಮಲಯುಪವನಾ-ಮಲಯುಪರ್ಮಿತವ ಗಾಳಿಗು, ಯಾ ವತ-ಎಷ್ಟರವರೆಗೆ, ನಭವತಿ-ಬೀಸುವದಿಲ್ಲವೋ, ತಾವತ-ಅಷ್ಟವರ್ಯಂತವು, ಪ್ರಧಿತಃ ಇರುತ್ತದೆ, ||೮೫||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-—ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಿಗೆ ಉಂಟಾದ ಈಷರ್ಯಾಕೃತಿ ಕೋಪವು ಎಷ್ಟರವರ್ಯಂತ ವಿರುತ್ತದರೆ ಮಲಯು ಪರ್ಮಿತದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಚಂದನ ವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲ ಮಲಯು ಪರ್ಮಿತದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಗಾಳಿಯು ಎಷ್ಟರ ಪರ್ಮಂತ ಬೀಸುವದಿಲ್ಲವೋ ಅಷ್ಟರ ಪರ್ಮಂತವಿರುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಮಂದಮಾಗುವವು ಬೀಸಿದ ಕೂಡಲೆ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಈಷರ್ಯಾಕೃತಿ ಕೋಪವು ಹೋಗಿ ಪುರುಷ-ಶ್ಲೀಲೆಗೆ ಸಂಭೋಗಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಷರ್ಯಾಕೃತಿ ಕೋಪವೆಂದರೆ ತಮ್ಮ ನಾಯಕನು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀಸಂಗವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ನಾಯಕಿಗೆ ಬರುವ ಕೋಪಕ್ಕೆ ಈಷರ್ಯಾಕೃತಿ ಕೋಪವೆಂದು ಹೆಸರು (ಲಕ್ಷಣಂತು) ಶ್ಲೋ|| ಸ್ತ್ರೀಣಾಮಿಷರ್ಯಾಕೃತಿಃಕೋಪೋ | ಮಾನೋನ್ಯಾಸಂಗಿಪ್ರಿಯೇ ನಿಶ್ರುತೇವಾನುಮಿತೇ ದೃಷ್ಟೇ ಇತಿದಶರೂಪಕೇ (ವೃತ್ತಮಾರ್ತ್ಯಾಭೇದಃ) ||೮೫||

ಶ್ಲೋ || ಸಹಕಾರಕುಸುಮಕೇಸರನಿಕರಭರಾವೇದಮೂರ್ಛಿತದಿಗಂತೇ || ವಧುರಮಧುವಿಧುರಮಧ-ಪೇಮಧೌಭವೇತ್ಯನ್ಯೋತ್ಕಂಠಾ ||೮೬||

ಟೀಕಾ || ಸಹಕಾರಕುಸುಮಕೇಸರನಿಕರ ಭರಾವೇದ ಮೂರ್ಛಿತದಿಗಂತೇ-ಸಹಕಾರ ಕುಸುಮಕೇಸರ-ಸಹಕಾರ-ಸುಮಾವಿನ ಮರಗಳ, ಕುಸುಮ-ಪುಷ್ಪಗಳ, ಕೇಸರ-ಕಂಜಲ್ಕಗಳ ಅಥವಾ-ಕುಸುಮಗಳ, ನಿಕರ-ಸಮೂಹವ, ಭಾರ ಅತಿಶಯವಾದ, ಆಮೋದ-ಪರಿಮಳದಿಂದ, ಮೂರ್ಛಿತ ವ್ಯಾವಾಹ, ದಿಗಂತೇ-ದಿಕ್ಕು-ದಿಕ್ಕುಗಳ, ಅಂತೇ-ಕೊನೆಗಳಲ್ಲ, ಮಧುರ ಮಧುವಿಧುರ ಮಧುವೇ-ಮಧುರ ಮಾಧುರ್ಯಗುಣಯುಕ್ತವಾದ, ಮಧು-ಸುಕರಂದದಿಂದ, ವಿಧುರ-ವಿಕ್ಯುಲಗಳಾದ ಅಥವಾ-ಉನ್ಮತ್ತಗಳಾದ, ಮಧುವೇ-ಭ್ರಮರಗಳುಳ್ಳ, ಮಧೌ-ವಸಂತರುತುವಿನಲ್ಲಿ, ಕಷ್ಯ-ಯಾವ ಜನಕ್ಕೆ ತಾನೆ, ಉತ್ಕಂಠಾ-ಆಸಕ್ತಿಯು, ನಭವೇತ ಅಗುವದಿಲ್ಲ, ಅಗಿಯೇ ಅಗುತ್ತದೆ, ||೮೬||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಸಿಹಿಮಾವಿನ ಗಿಡದ ಹೂವಿನ ಕುಸುಮಗಳ ಗುಂಪುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಧಿಕವುಮಳ ಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಕೊನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಹಿಮಾವಿನಗಿಡದ ಕುಸುಮದಲ್ಲಿರುವ ಮಧುರತರವಾದ ವಃಕರಂದವೂನದಿಂದ ಪರವಶವಾದ ಭ್ರಮರಗಳುಳ್ಳ ವಸಂತರುತುವಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸ್ತ್ರೀಪುನುಷರು ತಾನೇ ಉತ್ಕಂಠರಾಗುವದಿಲ್ಲ? ಅಂದರೆ ಸಂಭೋಗೇ ಜ್ಞಿವೃಳ್ಳನರಾಗುವದಿಲ್ಲ? ಎಲ್ಲರೂ ಆಗುತ್ತಾರೆ. ವಸಂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾನಿನಹೂವಿನ ಮಕರಂದ ಏನುಮಾಡಿ ಭ್ರಮರ ರೋಂಕಾರವು ಮತ್ತು ಪುಷ್ಪವಾಸನೆಯುಂಟಾದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಮನುಷ್ಯರೂ ಕಾಮರೇಳಿಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ವೃತ್ತಾನುಪ್ರಾಸಾಂಕಾರಃ ವೃತ್ತಮಾರಾಭೇದಃ. ||೪೬||

ಶ್ಲೋ|| ಅಜ್ಞಾಚ್ಛಚಂದನರಸಾದ್ರ್ವತರಾಮೃಗಾಹ್ನೋಧಾರಾಗೃಹಾಣಿಕುಸುಮಾನಿಚಕೌಮುದೀಚ || ಮಂದೋವರುತ್ಸುಮನಸಕೃಚಹರ್ಮ್ಯಪೃಷ್ಠಂಗ್ರೀಷ್ಮೇಮದನಂಚವಿವರ್ಧಯಂತಿ || ೪೭ ||

ಟಿಪ್ಪಣಿ | ಅಜ್ಞಾಚ್ಛಚಂದನರಸಾದ್ರ್ವತರಾಮೃ-ಅಜ್ಞಾಚ್ಛ-ಅತಿವೃಷ್ಟಿವಾದ, ಚಂದನರಸ-ಶ್ರೀಗಂಧನಾದಿಂದ, ಅದ್ರ್ವತರಾಮೃ-ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ನೆನೆಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೃಗಾಹ್ನ-ಜಂಕೆಯ ಕಂಜಿರೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು, ಧಾರಾಗೃಹಾಣಿ ಜಲಯಾಂತ್ರಗೃಹಗಳು, ಕುಸುಮಾನಿ-ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಪುಷ್ಪಗಳು, ಕೌಮುದೀಚ-ಬೆಳದಿಂಗಳು, ಮಮನಸಃ-ಮಾಲತೀಕುಸುಮಗಳು. ಶುಚಿ ನಿಮಲವಾದ, ಹರ್ಮ್ಯಪೃಷ್ಠಂ-ಹರ್ಮ್ಯ-ಉಪ್ಪರಿಗೆಗಳ. ಪೃಷ್ಠಂ-ಮೇಲಭಾಗವು, ಮಂದಃ-ಶೈತ್ಯನಾರಭ್ಯಮಾಂದ್ಯವಿಶಿಷ್ಟವಾದ, ಮರುಚ್ಛ-ವಾಯುವು ಕೂಡ, ಗ್ರೀಷ್ಮೇ-ಗ್ರೀಷ್ಮ ರುತುವಿನಲ್ಲಿ, ಮದಂಚ-ಮದವನ್ನು, ಮದನಂಚ-ಕಾಮೋದ್ವಿಗದನವನ್ನು, ವಿವರ್ಧಯಂತಿ-ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವಂಥವುಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ ||೪೭||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗ್ರೀಷ್ಮರುತುವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ; - ಗ್ರೀಷ್ಮರುತುವಿನಲ್ಲಿ ವಿರೂತಾಪವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೆ ಚಂದನ ಗಂಧವನ್ನು ಮೈಗೆ ತೊಡೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಮೃಗಾಹ್ನಿಯಾಗಿ

ಮಾದಮಾಗತವು ಜಲಯಾಂತ್ರಗಮಂಜ ಮನೆಗಳು ಮಾಲತಿ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಕು
ಸುಮಗಲು ಚಂದನ ಗಂಧವೇವನು ಉಪ್ಪರಿಗೆಗಳು ಮತ್ತು ಸ್ವಚ್ಛತರವಾದ
ಜಲದಿಂಗಳು ಮಾದವನ್ನು ಕುಮಾವನ್ನು ಸಹ ಉಂಟುಮಾಡುವವುಗಳು ಆಗು
ತ್ತನೆಯೆಂದು ಭಾವವು. (ಕಬ್ಬಿನಮುಚ್ಚಮಾಲಂಕಾರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಿಸಿ
ಬೇಕು) ಅಂದರೆ ಮಲಯಾಸಿಲ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಕುಮಾದಿಗಳು ಕಾವೋದ್ವೀ
ಪನ ಸಾಮಗ್ರ್ಯಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ||v||

ಶ್ಲೋ || ಸ್ರಜೋಹೃದ್ಯಾವೋದಾವ್ಯಜನಪವನಶ್ಚ ಲದ್ರ
ಕಿರಣಾಃ || ಕುಚಸ್ಸೌಧೋತ್ಸಂಗಃಪ್ರತನುವನನಂ
ಪುಕಜವೃಶೋನಿದಾಘತೌವೇತದ್ವಿಲನತಿಲಭಂತೇ
ಸುಕೃತಿನಃ ||vv||

ಟೀಕಾ || ಹೃದ್ಯಾವೋದಾಃ - ಹೃದ್ಯ - ಮನೋಹರವಾದ, ಆಮೋ
ದಾಃ - ಪರಿವೇಶಗಳುಳ್ಳ, ಸ್ರಜಃ - ಪುಷ್ಪಮಾಲಿಕೆಗಳು, ವ್ಯಜನಪವನಶ್ಚ - ವ್ಯ
ಜನ ಬೀಜವೆಗೆಗಳು, ಪವನಶ್ಚ - ವಾಯುವು ಕೂಡ, ಚಂದ್ರಕಿರಣಾಃ - ಚಂದ್ರ
ನಕಿರಣಗಳು, ಪರಾಗಃ - ಮಮನೋಹರವಾದ, ಕಾಂತರಃ - ಸರೋಪರಗಳು,
ಮಲಯಜರಜಃ - ಮಲಯಜ - ಮಲಯ ಸರ್ವತದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಶ್ರೀಗಂಧದ,
ರಜಃ - ಧೂಳಿಯು, ವಿಶಮಂ - ನಿರ್ಮಲವಾದ, ಶಿಫು - ಸುದ್ಯವು, ಶುಚಿಃ - ಶು
ಭ್ರವಾದ, ಸೌಧೋತ್ಸಂಗಃ - ಸೌಧ - ಉಪ್ಪರಿಗೆಗಳು, ಉತ್ಸಂಗಃ - ಪ್ರದೇಶವು,
ಪ್ರತನುವನನಂ - ಪ್ರತನು - ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ, ಪವನಂ - ವಸ್ತುವು, ಪುಕಜವೃಶಃ -
ಕಮಲದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಣುಗಳುಳ್ಳ, ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು ಎಂಬುವ, ಎತ
ತಃ - ಈ ಸಮಸ್ತವು ನಿದಾಘತೌ - ಗ್ರೀಷ್ಮರುತವು, ವಿಲನತಿಸತಿ - ವಿಜೃಂಭ
ಮುಕ್ತಿಯಾಗಿ, ಸುಕೃತಿನಃ - ಪುಣ್ಯವಂತನಿಗೆ, ಲಭಂತೇ - ಲಭಿಸುತ್ತವೆ ||v||

ತಾತ್ಪರ್ಯ - ಗ್ರೀಷ್ಮರುತವಿನಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪಮಾಲಿಕೆಗಳ ಬೀಜವೆಗೆ ಘಾ
ಲಿಯಾದವು ವಾದ ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಮನೆಗಳು ಚಂದನ ಗಂಧವು ಚಂದ್ರಕಿರಣಗ
ಳು ಕ್ಷೀತಾರವನ್ನು ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಮಧ್ಯವು ಕಮಲಾಕ್ಷಿಯರು ಈ ಎಲ್ಲವು
ಪುಣ್ಯಕಾಲಿಗೆ ಲಭಿಸುತ್ತವೆ. ಪಾಪಜನಗಳಿಗೆ ಲಭಿಸುವದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾ
ವವು. ಶಿಖರೀಣೀ ವೃತ್ತಂ. ||vv||

23 ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೧೭೭

ಶ್ಲೋ|| ಸುಧಾಶುಭ್ರಂಧಾಮಸ್ಫುರದಮಲರಶ್ಮಿಶ್ಚೈಕಧರಃಪಿ
ಯಾವಕ್ತಾಭೋಜಮಲಯಜರಜಕ್ಲಾತಿಸುರಭಿ||
ಸ್ರಜೋಹೃದ್ಯಾವೋದಾಸ್ಮದಿದಮಖಲಂರಾಗಿಣಿಜ
ನೇಕರೋತ್ಪಂತಃಕ್ಷೋಭಂನತು ವಿಷಯಸಂಸರ್ಗವಿ
ಮುಖೇ ||೪೯||

ಟೀಕಾ|| ಸುಧಾಶುಭ್ರಂ-ಸುಧಾ-ಲೇಪನದ್ರವ್ಯದಿಂದ, ಶುಭ್ರಂ-ಬೆಳ್ಳ
ಗಿರುವ, ಧಾಮ- ಮನೆಯು, ಸ್ಫುರದಮಲರಶ್ಮಿಃ- ಸ್ಫುರತ- ಪ್ರಕಾಶಮಾನ
ವಾದ, ಅಮಲ-ನಿರ್ಮಲವಾದ, ರಶ್ಮಿಃ-ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳ, ಶಶಧರಃ-ಚಂದ್ರನು,
ಪ್ರಿಯಾವಕ್ತಾಂಭೋಜಂ-ಪ್ರಿಯ-ನಾಯಕಿಯ, ವಕ್ತಾಂಭೋಜಂ- ಮುಖ
ಕಮಲವು ಅಂದರೆ—ಕಮಲ ಸದೃಶವಾದ ಮುಖವು, ಅತಿಸುರಭಿ- ಅತ್ಯಂತ
ಪರಿಮಳವಾದ, ಮಲಯರಜಃ- ಶ್ರೀಗಂಧಪರಿಮಳವು, ಹೃದ್ಯಾವೋದಾಃ-
ಹೃದ್ಯ-ಮನೋಹರವಾದ, ಆವೋದಾಃ ಪರಿಮಳವುಳ್ಳ, ಸ್ರಜಃ-ಪುಷ್ಪಮಾಲೆ
ಗಳು, ಅಖಿಲ-ಸಮಸ್ತವಾದ, ತದಿದಂ-ಈ ಉತ್ತಮವಾದವುಗಳು, ರಾಗಿಣಿ-
ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ, ವಿಷಯಸಂಸರ್ಗವಿಮುಖೇ-ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿಗೆ ವಿಮು
ಖರಾದ, ಜನೇತು-ಜನರಲ್ಲಿಯಾದರೂ, ಕ್ಷೋಭಂ-ಮನಸ್ಸಂಪಾತವನ್ನು,
ನಕರೋತಿ-ಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆ, ಏನು? ಮಾಡಿಯೇ ಮಾಡುತ್ತದೆ. |೪೯||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಗ್ರಿಷ್ಕರುತುವನ್ನೇ ವರ್ಣಿಸು
ತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ;—ಈ ಗ್ರಿಷ್ಕರುತುವಿನಲ್ಲಿ ಗಂಧಪರಿಮಳವು
ಚಂದ್ರಕಿರಣಗಳು ಪುಷ್ಪಮಾಲ್ಪಿಕೆಯೂ ಪುಷ್ಪರಿಗೆ ಮನೆಯೊಳು ಸ್ತ್ರೀಮು
ಖಪಂಕಜವು ವಿಷಯಾಸಕ್ತವುಳ್ಳ ನೀರ ಜನಗಳಿಗೆ ದುಃಖವನ್ನಂಟು
ಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೇ ಅಂದರೆ ಮಾಡಿಯೇಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಾವವು. ಶಿಖಿ
ರಣೀವೃತ್ತಂ. ||೪೯||

ಶ್ಲೋ|| ತರುಣೀವೇಷೋದ್ವಿಧಿಪಿಕಾಮಾವಿಕಸಜ್ಜಾತೀಪುಷ್ಪ
ಸುಗಂಧಿಃ || ಉನ್ನತಪೀನವಯೋಧರಭಾರಾವಾಗ್ರವೃ
ತ್ತಿನುತೇಕಸ್ಯನಹರ್ಷಂ || ೫೦ ||

ಟೀಕಾ|| ಉದ್ವಿಧಿಪಿಕಾಮಾ- ಉದ್ವಿಧಿಪೀತ- ಹುಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾಮಾ-
ಮನ್ಮಥನುಳ್ಳ ಸುರತಾಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ, ವಿಕಸಜ್ಜಾತೀಪುಷ್ಪಸುಗಂಧಿಃ- ವಿಕ

೧೭೪ ಶೃಂಗಾರಕತಕೇ (ಯತುವರ್ಣನಾ ಪದ್ಧತಿಃ)

ಸತಃ- ಅರಳಿದಂಧಾ, ಜಾತೀಪುಷ್ಪ- ಜಾಜೀಹೂವಿನ, ಸುಗಂಧಿ- ಪರಿಮಳ
ವುಳ್ಳ, ಉನ್ನತ- ಉತ್ತಮವಾದ, ವೀನ- ಬಲಿತುಯಿರುವ, ವಯೋ
ಧರಸ್ತನಗಳ, (ಪಯೋಧರ-ಮೇಘಗಳ) ಭಾರಾವುಳ್ಳ, (ಅಥವಾ ಅತಿಶಯ
ವುಳ್ಳ) ತರುಣೀವೇಷಾ-ತರುಣೀ- ಸ್ತ್ರೀಯವೇಷಾ- ವೇಷದೋಷವಾದುದಲ್ಲಿ
ದೀಪವುಳ್ಳ, ಪ್ರಾವೃಟಿ-ವರ್ಷಾಕಾಲವು, ಕಸ್ಯ- ಯಾರಿಗೆ ತಾನೆ, ಹರ್ಷಂ-
ಸಂತೋಷವನ್ನು, ನತನುತೇ-ಉಂಟುಮಾಡುವದಿಲ್ಲ ||೯೦||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ವರ್ಷಾಕಾಲವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ ಕಾಮಿನಿವೇಷ
ದೋಷವಾದಿಯಲ್ಲಿ ವೇಷವುಳ್ಳ ವರ್ಷಾಕಾಲವು ಯಾವಜನಕ್ಕೆ ತಾನೆ ಸಂ
ತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಿಲ್ಲ? ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾ
ಡೇ ಮಾಡುತ್ತದೆ, ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪಯೋಧರತ್ವ ಜಾತೀಪುಷ್ಪ ಸೌಗಂ
ಧ್ಯದ ವಿಶೇಷಣ ಸುಮೇನ ಶ್ಲೇಷಾನುವ್ರಾತವಾದ ಉಪಮಾಲಂಕಾರಃ.

ಶ್ಲೋ|| ವಿಯಮಪಚಿತಮೇಘಂ ಭೂಮಯಃಕಂದಳಿನೋನವ
ಕುಟಜಕದಂಬಾಮೋದಿನೋಗಂಧವಾಹಾಃ || ಶಿಖಿಕು
ಲಕಲಕೇಕಾರಾವರಮ್ಯಾವನಾಂತ್ರಾಸ್ಸುಖಿನಮಸುಖಿ
ನವಾಸರ್ವಮುತ್ಕಂಠಯಂತಿ || ||೯೧||

ಟೀಕು|| ಉಪಚಿತಮೇಘಂ- ಉಪಚಿತ- ಅವೃತವಾದ, ವಿಯತಃ- ಆಕಾ
ಶವು, ಕಂದಳಿನ್ಯಃ-ಬೀಜಾಂಕುರವುಳ್ಳ, ಭೂಮಯಃ-ಭೂಪ್ರದೇಶಗಳು, ನವ
ಕುಟಜಕದಂಬಾಮೋದಿನಃ- ನವ- ನೂತನಗಳಾದ, ಕುಟಜ- ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜು
ನ್ಯಗಳ, ಕದಂಬ-ನೀವಪುಷ್ಪಗಳ, ಆಮೋದಿನಃ- ಪರಿಮಳಗಳುಳ್ಳ, ಗಂಧ
ವಾಹಾಃ-ವಾಯುಗಳ, ಶಿಖಿಕುಲಕೇಕಾರಾವರಮ್ಯಾಃ-ಶಿಖಿಕುಲ-ಮಯೂರದ
ಗುಂಪುಗಳ, ಕೇಕಾರಾವ-ಕೇಕಾಧ್ವನಿಯಿಂದ, ರಮ್ಯಾಃ-ಮನೋಹರಗಳಾದ,
ವನಾಂತಾಃ- ವನದಕೊನೆಭಾಗಗಳು, ಸರ್ಪಂ- ಇವುಗಳು ಎಲ್ಲವು ಸುಖಿನಂ-
ಸಂತೋಷವುಳ್ಳವನನ್ನು, ಅಸುಖಿನಂವಾ- ಸುಖವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವನನ್ನಾಗಲಿ,
ಉತ್ಕಂಠಯಂತಿ-ಕ್ರೇಡಾಸಂಭೋಗೋತ್ಕಂಠವುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವರ್ಷಾಕಾಲವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ
ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೇಘ ವೃತ್ತವಾದ ಆಕಾಶವೂ ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಂ ಬ
ಪ್ಪದಮೇಲೆ ಬರುವಗಳೆಯ ಬೀಜದ ಅಂಕುರಗಳೂ ಭೇಭಾಗವು ಮ

ಯೂರಗಳ ಧ್ವನಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವನಪ್ರದೇಶವೂ ಸುಖದಲ್ಲಿರುವನ್ನೂ
ಗಲಿ ದುಃಖದಲ್ಲಿರುವನ್ನೂ ಗಲಿ ಈ ಮೇಲೆಹೇಳಿದ ಮೇಘಾವೃತ ಆಕಾಶಂ
ದಿಗಳು ಕೂಡ ಮೇಘಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಉತ್ಕಂಠೆಯಾತ್ಮನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವದಿಲ್ಲ?
ಅಂದರೆ ಮೇಘೋದಯವಾದರೆ ಸರ್ವರಿಗೂ ಕಾಮೋದ್ವೇಪನವಾಗುತ್ತದೆ.
ಯೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಮಾನಿನೀವೃತ್ತಂ. ||೯೧||

ಶ್ಲೋ|| ಉಪರಿಫ ಸುಭನಪಟಲಂತಿಯಗ್ಗಿ ರಯೋಪಿನರ್ತಿತ
ಮಯೂರಾಃ | ಕ್ಷಿತಿರಪಿಕಂದಳಧವಳಾದೃಷ್ಟಿಂಪಥಿ
ಕಃಕ್ವಪಾತಯತಿ || ೯೨ ||

ಟೀಕಾ| ಉಪರಿ- ಮೇಲ್ಬಾಗದಲ್ಲಿ, ಘನಪಟಲಂ-ಘನ- ಸಾಂದ್ರವಾದ,
ಪಟಲಂ-ಸಮೂಹವುಳ್ಳ, ಘನಂ ಮೇಘವು, ತಿಯಗ್ಗ- ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ, ನರ್ತಿ
ತ-ಕುಣಿಯುತ್ತಿರುವ, ಮಯೂರಾಃ-ನವಿಲುಗಳುಳ್ಳ, ಗಿರಯೋಪಿ- ಪರ್ವತ
ಗಳೂಕೂಡ, ಕಂದಳಧವಳಾ-ಕಂದಳ-ಬೀಜಾಂಕುರಗಳಿಂದ, ಧವಳಾ-ಶುಭ್ರ
ವಾಗಿರುವ, ಕ್ಷಿತಿರಪಿ-ಭೂಮಿಯೂ, ಅಸ್ತೆ-ಇದೆ, ಪಥಿಕಃ-ಮಾರ್ಗಸ್ಥನು.
ದೃಷ್ಟಿಂ- ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು. ಕ್ವ-ಎಲ್ಲಿ, ಪಾತಯತಿ- ಬಿಡುತ್ತಾನೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ-
ಬಿಡುವದಕ್ಕೆ ಆಗುವದಿಲ್ಲ ||೯೨||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೇಲುಗಡೆ ನೋಡಿದರೆ ಹೆಚ್ಚಾದ
ಮೇಘವಮುದಾಯವು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೆ ಮಯೂರಧ್ವನಿಗಳುಳ್ಳ
ಬೆಟ್ಟಗಳು ಭೂಮಿಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಪೈರಿನಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ
ಬೆಟ್ಟಗಳೆಂಬದೆ. ಹೀಗಿರುವಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ನಡೆಯುವ
ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಯಾವಕಡೆ ಬಿಟ್ಟುನೋಡುವನು? ಎಲ್ಲಿ
ನೋಡಿದರೂ ಕಾಮೋದ್ವೇಪನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಮೇಘೋ
ದಯ ಮಯೂರಕೇಕಾರವ ಬೀಜಕಂದಳ ಭಾಯಿ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿತ್ಯಪ
ಥಿಕರಿಗೆ ಕಾಮಾಜನಕವೆಂದು ಭಾವವು. ವೃತ್ತಮಾರ್ಯಾಭೇದಃ. ||೯೩||

ಶ್ಲೋ|| ಇತೋವಿದ್ಯುದ್ವಿಲಿಖಿತಮಿಡೇಕೇತಕಿತರೋಃ ಸ್ಫು
ರಗಂಧಃಶೋಗ್ರದೃಷ್ಟಿ ಲದನಿನದಸ್ಯೂರ್ಜಿತಮಿಡಃ ||
ಇಡೇಕೇಕೇಕಿಗ್ರಿಡಾಕಲಕಲರವಃ ಪಕ್ಷ್ಯಲದೃಶಾಂಕಧಂ
ಯಾಸ್ಯಂತ್ರೇತೇವಿರಹದಿವಸಾಸ್ಸಂಭೃತರಸಾಃ ||೯೪||

ಟೀಕು || ಇತಃ-ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ, ವಿದ್ಯುದ್ವಿಲಿಲಿತಂ-ವಿದ್ಯುತ-
ಮಿಂದು ಎಂಬುವ, ವಲ್ಲಿ-ಬಳ್ಳಿಗಳ, ವಿಲಸಿತಂ ಪ್ರಕಾಶವು, ಭವತಿ-ಆಗು
ತ್ತದೆ, ಇತಃ-ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ, ಕೇತಕಿತರೋ-ಕೇತಕೀ-ಪಕ್ಷಿಗಳ ಅಥವಾತಾ
ಳಿಮರದ ಹೂವಿನ, ಸ್ಫುರತ-ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಗಂಧಃ-ಸುಗಂಧವು,
ವರ್ತತೇ-ಇದೆ, ಇತಃ-ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ, ಪೋದ್ಯಜ್ಜಲದನಿನದ ಸ್ಫೂರ್ಜಿತಂ-
ಪೋದ್ಯುತ-ಅಧಿಕವಾದ, ಜಲದನಿನದ-ಮೇಘವ್ಯನಿಯು, ಸ್ಫೂರ್ಜಿತಂ-ಅದ
ರಣೆಯು, (ಅಥವಾ ಅತಿಶಯವು) ಭವತಿ-ಆಗುತ್ತಲಿದೆ, ಇತಃ-ಈ ಪ್ರದೇ
ಶದಲ್ಲಿ, ಕೇರೀಕ್ರಿದಾಕಲಕಲರವಃ-ಕೇರೀ-ಮಯೂರಗಳ, ಕ್ರೀಡಾ-ವಿಹಾ
ರದ, ಕಲಕಲರವಃ-ಕೋಲಾಹಲ ಶಬ್ದವು, ಭವತಿ-ಆಗುತ್ತಲಿದೆ, ಪಕ್ಷ್ಮಲ
ದೃಶಾಂ-ಸುಂದರಾಂಗಿಯರ, ಸಂಭೃತರಸಾಃ-ಸಂಭೃತ-ಉಂಟುಮಾಡಲ್ಪ
ಟ್ಟ, ರಸಾಃ-ಶೃಂಗಾರರಸಗಳುಳ್ಳ, ಏತೇ-ಈ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗಳಾದ, ವಿರಹದಿ
ವಸಾಃ-ವಿಯೋಗದಿವಸಗಳು, ಕಥಂ-ಹೇಗೆ, ಯಾಸ್ಯಂತಿ-ಕಳೆಯುವದಕ್ಕೆ
ಆದೀತು ? ಕಳೆಯುವದಕ್ಕೆ ಆಗುವದಿಲ್ಲ ||೯೩||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ ವರ್ಷಾಕಾಲವನ್ನು ವರ್ಣನೆಮಾ
ಡುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದುಕಡೆ ಬಳ್ಳಿಯಂತೆ
ಮಿಂಚುಗಳು ಒಂದುಕಡೆ ನವಿಲುಗಳು ಕೂಡುಕೂಗುತ್ತಾ ಇರುವ ಧ್ವನಿ
ಯು ಒಂದುಕಡೆ ತಾಳೆಯುನುರಗಳ ಹೂವಿನವಾಸನೆಯು ಸ್ತ್ರೀಯರ
ಶೃಂಗಾರವಿಲಾಸಗಳು ಈ ಮೊದಲಾದ ಕಾಮಜನಕವಾದ ದಿವಸಗಳನ್ನು
ವಿರಹಿಜನಗಳು ಹೇಗೆತಾನೆ ಕಳೆಯುವದಕ್ಕೆ ಆದೀತು ? ಕಳೆಯುವದಕ್ಕೆ
ಆಗುವದಿಲ್ಲವೆಂಬುವ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. . ಸಿಖಂಡೀವೃತ್ತಂ. ||೯೩||

ಶ್ಲೋ|| ಅಸೂರ್ಜಸಂಸಾರೇತಮಸಿನಭಸಿಪೌ ಪ್ರಥಜಲದಧ್ವನಿ
ಪ್ರಾಜ್ಞಂಮನ್ಯೇಪತತಿಪ್ರಪತಾನಾಂಚನಿಚಯೇ ||
ಇದಂಸೌದಾಮನ್ಯಾಃ ಕನಕಕಮನೀಯಂ ವಿಲಸಿತಂ
ಮುದಂಚಮಾನ್ಗನಿಂಚಪ್ರಥಯತಿ ಪಥಿಸ್ವೈರಸು
ದೃಶಾಂ || ||೯೪||

ಟೀಕು || ತಮಸಿ-ಅಂಧಕಾರವು, ಅಸೂರ್ಜ-ಸಂಚಾರೇ, ಸತಿ-ಸೂಜಿಯ
ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಂತೆ ಒತ್ತಾಗಿ ಇರುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ನಭಃ-ಆಕಾಶ
ದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಾಥಜಲಧ್ವನಿ ಪ್ರಾಜ್ಞಂಮನ್ಯೇ-ಪ್ರಾಥ-ಹೆಚ್ಚಾದ ಜಲದ ಮೇ

. ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೧೪೧

ಘನ ಸ್ವನಿವಾಚ್ಛಂ ಮನ್ಯೇ-ಸೌಧತರಧ್ವನಿವಿಜೃಂಭಣೆ ವುಂಟಾಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಪೃಷ್ಠತಾನಾಂ-ವರ್ಷಬಿಂದುಗಳ, ನಿಜಯೇಸತಿ-ಸಮುದಾಯವುಂಟಾಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಇದಂ-ಸುಂದರವಾದ, ಕನಕಕಮನೀಯಂ-ಸುವರ್ಣರೇಖೆಯೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ಸಾದಾಮನ್ಯಾಃ-ಮಿಂಚಿನ, ವಿಲಸಿತಂ-ಪ್ರಕಾಶವು, ಸ್ವೈರಸುದೃಶಾಂ-ಜಾರಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಿಗೆ, ವಥಿ-ವಾಗ್ಗದಲ್ಲಿ, ಮುದಂಚ-ಸಂತೋಷವನ್ನು, ಗ್ಲಾನಿಂಚ ದುಃಖವನ್ನು ಕೂಡ, ಪ್ರಥಮತಿ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ||೬೪||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ನೋಡಲಾಯುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಳವಿಲ್ಲದಹಾಗೆ ಕತ್ತಲೆ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಮೇಘವು ಸುಡುಗುತ್ತಾ ಮಳೆನೀರುಗಳು ಸುರಿಯುತ್ತಾ ಬಂಗಾರದಂತೆ ಅಥವಾ ಭಂಗಾರದ ರೇಖೆನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮಿಂಚಿನಹೊಳವೂ ಜಾರಪುರುಷರನ್ನು ಕುರಿತು ಸಂಕೇತಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಾಗ ಜಾರಸ್ತ್ರೀಗಳಿಗೆ ಸಂತೋಷ ಸಂತಾಪಗಳೆರಡರನ್ನೂ ವುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅದರೆ ಮಿಂಚಿನಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಾಹಿಕಾಣುವದರಿಂದ ದಾಹಕಂಡವಂತೋಷ ಯಾರಾದರೂ ನೋಡುತ್ತಾರೆಯವ ಸಂಕೋಚದಿಂದ ಸಂತಾಪವು ವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಯೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಮೇಲೆಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನಾಯಕಿಯು ಅಭಿಸಾರಿಕಾ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಳು ||೬೪||

ಶ್ಲೋ|| ಕಾಂತಾಭಿವರಣೋಸ್ಥೈಕ್ಯಾ ಸ್ವರಾರ್ಥಸಾಭಿಸಾರಿಕಾ ಇತಿ ಲಕ್ಷಣಾತ್ (ಶಿಖರಿಣೀ ವೃತ್ತಂ)

ಶ್ಲೋ|| ಅಸಾರೇಣಾನಹರೈಶ್ಚಪ್ರಿಯತಮೈರಾಪ್ಯತುಂಬಹಿಕ್ವಕ್ಯತೇಶೀತೋತ್ಕಂಪನಿಮಿತ್ತಮಾಯಾತದ್ಯಶಾಗಾಢಂ ಸಮಾಲಿಂಗ್ಯತೇ || ಜಾತ್ರಾಶೈಕರಶೀತಲಾಶ್ಚ ಮರುತೋರತ್ಯಂತಖೇದಚ್ಛಿದೋ ಧನ್ಯಾನಾಂಬತದುದ್ಧಿ ನಂಕುದಿನತ್ರಾಂಯಾತಪ್ರಿಯಾಸಂಗವೇ ||೬೫||

ಟೀಕು || ಅಸಾರೇಣ-ವಾರಾಸಂವಾತದಿಂದ, ಹರ್ಷುತಾ - ಉಪ್ಪರಿಗೆ, ದಸೆಯಿಂದ, ಪ್ರಿಯತಮೈಃ-ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದ, ಬಹಿಃ-ಆಚೆ ಕಡೆಗೆ, ಯಾತುಂ - ಬರುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ನಶಕೃತೇ-ಆಗುವದಿಲ್ಲ, ಶೀತೋತ್ಕಂಪನಿಮಿತ್ತಂ-ಶೀತ-ಸೀತದಿಂದವುಂಟಾದ, ಉತ್ಕಂಪ-ನಡುಗೋಣದರ, ನಿಮಿತ್ತಂ-

೧೪೨ ಕೃಂಗಾರಕತೆಕೇ (ಯತುವರ್ಣನಾ ಪದ್ಧತಿಃ.)

ಕಾರಣವಾಗಿ, ಆಯತದೃಶಾ-ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ, ಸ್ತ್ರೀಯಿಂದ, ಗಾಢಂ-ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ, ಸವಾಲಿಂಗತೇ-ಅಲಿಂಗನೆ ಮಾಡೋಣವಾಗುತ್ತದೆ, ರತ್ಯಂತಖೇದದ್ಭಿ-ರತ್ಯಂತ-ಸಂಭೋಗಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಖೇದ-ಆಯಾಸವನ್ನು, ಭಿಷ-ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮರುತಃ-ವಾಯುಗಳು ಜಾತಾಶ್ಚ-ಹುಟ್ಟಿದವುಗಳು, ಆದವು-ಧನ್ಯಾನಾಂ-ಪುಣ್ಯಶಾಲಿಗಳಿಗೆ, ಪ್ರಿಯಾ ಸಂಗಮೇಸತಿ ಪ್ರಿಯಾ-ಪ್ರಾಣನಾಯಕಿಯರ. ಸಂಗಮೇಸತಿ-ಸಂಗಮಶುಂಟಾಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ದುರ್ದಿನಂ-ದುರ್ದಿನವು, (ಮೇಘಜ್ವಲನದಿನವು) ಸುದಿನತಾಂ ಒಳ್ಳೆದಿನದ ಭಾವವನ್ನು, ಯಾತಿ-ಹೊಂದುತ್ತದೆ, ||೬೫||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಮಳೆಯು ಸಂತತವಾಗಿ ಸುರಿಯೋಣದರಿಂದ ಯಾವ ನಪುರುಷರು ಉಪ್ಪರಿಗೆಗಳಿಂದ ಇಳಿದು ಈಚೆಗೆ ಬರುವುದೆಯೆಲ್ಲ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು ಭಳಿಯನಿಮಿತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪುರುಷರನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ತಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದಾಗಲೂ ಮೇಲಕ್ಕೆಯೇಳುವದಕ್ಕೆ ಬಿಡದೆ ತಂಮ ವಿಶ್ವಾಸತೋರಿಸುವರು. ಮೇಘಾಚ್ಛಾದಿತವಾದದಿನವೂ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪುಣ್ಯಶಾಲಿಗಳಿಗೆ ಸುವಿನವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜನಗಳು ಮಹಡಿಗಳಮೇಲೆ ನಾಸಮಾಡುತ್ತಾ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ತ್ರೀಸಂಭೋಗವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇರೋಣದರಿಂದ ಹಗಲುಮೇಘದಿಂದ ಮುಚ್ಚಿ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಸುವಿನವಾಗಿ ಪುಣ್ಯಶಾಲಿಗಳಿಗೆ ಕಾಣುತ್ತಾಇರುತ್ತವೆ. ಎಂದುಭಾವವು, ಅತ್ರದುರ್ದಿನಂಸುದಿನತಾಂ ಯಾತಿ ಎಂಬುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧಾಭಾಸಾಲಂಕಾರಃ ಶ್ಲೋ|| ಅಭಾಸತ್ವೇವಿ ರೋಚಸ್ಯ ವಿರೋಧಾ ಭಾಷ್ಯತೇ ಇತಿಲಕ್ಷಣಾತ್ ಶಾರ್ದೂಲ ವಿಕ್ರೇದಿತವೃತ್ತಂ. ||೬೫||

ಶ್ಲೋ|| ಅರ್ಧಂಸುವಾನ್ಸನಿಕಾಯಾಸ್ಪರಭ ಸಸುರತ್ರಾಯಾಸ ಸನ್ನಿಶ್ಲಠಾಂಗಜೋದ್ಭೂತಾಸಹೃತ್ಯಪೋಮಧು ಮದನಿರತೋಹರತ್ಯಪೃಷ್ಠೇವಿವಿಕ್ತೇ || ಸಂಭೋಗ ಕ್ಲಾಂತಕಾಂತಾ ಶಿಥಿಲಭುಜಲತ್ರಾವರ್ಜಿತಂ ಕರ್ಕಶೀ ತೋಜೋತ್ಸಾಭಿನ್ನಾ ಚ ಧಾರಂನಪಿಬತಿಸಲಿಲಂ ಕಾರದಂಮಂದಪುಣ್ಯಃ ||೬೬||

ಪ್ರೀತು || ನಿಶಾಯಾಃ-ರಾತ್ರಿಯ ಅರ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಸುಷ್ಪ್ತಾ-ಮಲಗಿ ಕೊಂಡು ಇದ್ದು, ತತಃ-ಅನಂತರದಲ್ಲಿ, ಸರಭಸಸುರತಾಯಾಸಸನ್ನ ಶ್ಲಘಾಂ ಗಃ-ಸರಭಸ-ಅತಿವೇಗದಿಂದ ಕೂಡೋಣ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ಸುರತ-ಸಂಭೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಆಯಾಸ-ಶ್ರಮದಿಂದ, ಸನ್ನ - ಬಳಲಿದಂಥಾವುಗಳಾದ ಕಾರಣವೆ, ಶ್ಲಘ-ಶಿಥಿಲವಾದ, ಅಂಗಃ-ಅವಯವಗಳುಳ್ಳಂಥಾ, ಪ್ರೋದ್ಧಾತಾಸಹ್ಯತೃಷ್ಣಃ-ಪ್ರೋದ್ಧಾತ-ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಅಸಹ್ಯ-ಸಹಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ, ತೃಷ್ಣಃ-ಬಾಯಾರಿಕೆಯುಳ್ಳ, ವಿವಿಕ್ತ-ವಿಜನವಾಗಿರುವ, ಮಧುಮದನಿರತಃ-ಮದ್ಯವಾನಮದದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದ, ಹರ್ಮ್ಯಶ್ರೇಷ್ಠೀ-ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಕರ್ಕರಿತಃ-ಹೂಜಿಯ ದನೆಯಿಂದ, ಸಂಭೋಗಕ್ಲಾಂತಕಾಂತಾಶಿಥಿಲ ಭುಜಲತಾವರ್ಜಿತಂ-ಸಂಭೋಗ-ಆಭ್ಯಂತರ ಸುರತದಿಂದ, ಕ್ಲಾಂತ-ಬಳಲಿದ, ಕಾಂತಾ-ಸುಂದರ ಸ್ತ್ರೀಯ ಭುಜಲತಾ-ಎಳೆ ಬಳ್ಳಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಭುಜಗಳಿಂದ, ಆವರ್ಜಿತಂ-ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ-ಬೆಳದಿಂದಗಳಿಂದ, ಧಿನ್ಮಾ-ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಅಚ್ಛ-ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ, ಧಾರಂ-ಧಾರೆಯುಳ್ಳ, ಶಾರದಂ-ಶರತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಸಲಿಲಂ-ನೀರನ್ನು, ಮಂಡಪುಷ್ಯಃ-ಹೀನ ಭಾಗ್ಯನು, ನಮಿಬತಿ-ಕುಡಿಯುವದಿಲ್ಲ. ||೯೬||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶರದೃತುವನ್ನು ವರ್ಣನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅರ್ಧರಾತ್ರಿವರಿಗೂ ಮಲಗಿಕೊಂಡು ಇದ್ದು ಅರ್ಧರಾತ್ರಿ ಅನಂತರ ಮೂರನೆಯಾದದಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಅತಿವೇಗದಿಂದ ಸುರತವನ್ನು ಮಾಡಿ ಆಯಾ ಸಾಂಗಸಾಗಿಯೂ ಮಧುವಾನ ಮದರಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿಯೂ ವಿಜನವಾದ ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿ ಆಭ್ಯಂತರ ಸುರತದಿಂದ ಸೋತುಹೋದ ಬಳ್ಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಭುಜಗಳಿಂದ ಅಂದರೆ ಕೈಯಿಂದ ಹೂಜಿಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಕಿರಣದಿಂದ ಅತಿನಿರ್ಮಲವಾದ ನೀರು ಧಾರೆಯನ್ನು ಪ್ರಿಯತಮಳು ಬಿಡುತಿರುವ ಇಂಥಾ ಶರತ್ಕಾಲದ ಉದಕವನ್ನು ಭಾಗ್ಯವಂತನಾದವನು ಕುಡಿಯುತ್ತಾನೆ. ಪುಷ್ಯಾಹಿನಿನಿಗೆ ದೊರೆಯುವದಿಲ್ಲ ಮೂರನೆಯಾದದಲ್ಲಿ ಸುರತಾಭಿಲಾಷೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಈ ನಾಯಕನು ಕಾಮತಂತ್ರ ಕಲಾಭಿಜ್ಞನೆಂತಲೂ ನಾಯಕಿಯು ಶಂಖನಿಜಾತಿ ಸ್ತ್ರೀಯೆಂತಲೂ ರತಿಗಡಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಇದೆ.

೧೪೪ ಕೃಂಗಾರಕತಕೇ (ಯತುವರ್ಣನಾ ಪದ್ಧತಿಃ.)

ಶ್ಲೋ|| ರಮಯತಿ ಚತ್ಯೇಯೇ ಶಂಖನೀಮಾದ್ರಭಾವಂ | ಗಮಯತಿರ
ಮಾಣಿಯಾಂಪದಿ ನೀಂತುರ್ಯಮಾಮೇ|| ಇತಿ ಲಕ್ಷಣಾತ್ || ಮೇಲೆ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉದಕವು ಹಂಸೋದಕವೆನ್ನು ಸುವದು. ಲಕ್ಷಣಂತು ದ್ರವ್ಯ
ರತ್ನ ಮಾಲಾಯಾ || ವಹ್ನಿ ತಪ್ತಮಹಿಮಾಂಶುರಶ್ಮಿಭಿಶ್ಚೀತಮಾಂಬುಶಶಿರಶ್ಚ
ಭಿರ್ನಿಶಿ | ನಿವಮೇವತದಹರ್ನಿಶಂಸ್ಥಿತಂ ತಚ್ಚ ಹಂಸಚಲನಾಮಕಂಮೃ
ತಂ || ಈ ಉದಕವು ನದಿಂದ ಸಂಪತ್ತಿ ಕಾಂತಿ ಇವುಗಳು ಉಗಟಾಗುತ್ತ
ವೆ. ಪ್ರಾಸಾದತಂತ್ರಿದೋಷಘ್ನಂಹೃದ್ಯಂಲಘಂಚೇತಲಂ | ಪೃಷ್ಠಮು
ನೋದರಂಸ್ಯದು ವಿಸ್ತಘ್ನಂಕಾಂತಿಕೃತ್ಪರಂ || ಇತಿ ಲಕ್ಷಣಾತ್ || ಸ್ವ
ಗ್ಧರಾ ವೃತ್ತಂ. ||೯೬||

ಶ್ಲೋ|| ಹೇಮಂತೇದಧಿ ದುಗ್ಧಸರ್ಪಿರಕ ನಾಮಾಂಜಿಷ್ಠವಾ
ಸೋಭ್ಯತಃಕಾಶ್ಮೀರದ್ರವಸಾಂದ್ರದಿಗ್ಧವಪುಷಃಖನ್ನಾ
ವಿಚಿತ್ರೈರತೈಃ || ವೃತ್ತೋರುಸ್ತನಕಾಮಿನೀಜನ ಕೃ
ತಾಶ್ಚೇಷಾಗೃಹಾಭ್ಯಂತರೇತ್ರಾಂಬಾಲೀದಳಪೂಗಪೂರಿ
ತಮುಖಾಧನ್ಯಾಸ್ಸುಖಂಕೇರತೇ ||೯೭||

ಟೀಕು|| ಹೇಮಂತೇ-ಹಮಂತರುತುವಿನಲ್ಲಿ, ದಧಿದುಗ್ಧಸರ್ಪಿರಶನಾಃ-
ದಧಿಮೊಸರು, ದುಗ್ಧ-ಹಾಲು, ಸರ್ಪಿ-ತುಪ್ಪ ಇವೆ ಅಶನಾಃ - ಮುಖ್ಯ
ಭೋಜನಗಳಾಗಿವುಳ್ಳ, ಮಾಂಜಿಷ್ಠವಾಸೋಭ್ಯತಃ-ಮಾಂಜಿಷ್ಠ-ಕೆಂಪುಬ
ಣ್ಣವುಳ್ಳ, ವಾಸಃ-ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು, ಭೃತಃ-ಹೊದೆದುಕೊಂಡು ಇರುವ, ಕಾ
ಶ್ಮೀರದ್ರವಸಾಂದ್ರದಿಗ್ಧವಪುಷಃ-ಕಾಶ್ಮೀರದ್ರವ - ಕುಂಕುಮಕೇಸರದಿಂದ,
ಸಾಂದ್ರ-ಒತ್ತಾಗಿ, ದಿಗ್ಧ-ಲೇಪನೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವಪುಷಃ-ಶರೀರಗಳುಳ್ಳ, ವಿಚಿ
ತ್ರೈಃ-ನಾನಾವಿಧಗಳಾದ, ರತೈಃ-ಬಾಹ್ಯಾಭ್ಯಂತರಸುರತಗಳಿಂದ, ಖನ್ನಾಃ-
ಬಳಿರಿಸುವ, ಗೃಹಾಭ್ಯಂತರೇ-ಗೃಹ-ಮನೆಗಳ, ಅಭ್ಯಂತರೇ - ಒಳಗಡೆಯ
ಲ್ಲಿ, ವೃತ್ತೋರುಸ್ತನಕಾಮಿನೀಜನಕೃತಾಶ್ಚೇಷಾಃ - ವೃತ್ತ-ಗುಂಡಿಗಿರುವ,
ಉರು-ತೊಡೆಗಳು, ಸ್ತನ-ಕುಚಗಳೂ ವುಳ್ಳ, ಕಾಮಿನೀಜನ - ಸ್ತ್ರೀಜನಗ
ಳಿಂದ, ಕೃತ-ಸೂಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಶ್ಚೇಷಾಃ-ಅಲಿಂಗನೆಯುಳ್ಳ, ತಾಂಬೂಲೀದ
ಳಪೂಗಪೂರಿತಮುಖಾಃ-ತಾಂಬೂಲೀದಳ-ತಾಂಬೂಲವರ್ಣದಿಂದಲೂ, ಪೂ
ನ-ಅಡಕೆಗಳಿಂದಲೂ, ಪೂರಿತ-ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಖಾಃ-ಮುಖಗಳುಳ್ಳ,

24 ಪೀಠಾತ್ಮತ್ವೈಕತೆ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಖಾಪ್ತತಂ. ೧೪೫

ಧನ್ಯಾಃ-ಪುಣ್ಯಶಾಲಿಗಳು, ಸುಖಯುಕ್ತಾತುಕಾ-ಸುಖವಾಗೋಣ, ಹೇಗೋ-
ಹಾಗೆ, ಶೀಘ್ರತೇ-ತಯನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ||೯೩||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೆಮ್ಮಂತರುತುವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ
ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ:—ಕೇವಲತೆ ದುತುವಿನಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯಶಾಲಿಗಳಾದ ಪುನುಷ
ರು ಮೊಸರೂ ಹಾಲು ತುಪ್ಪ ಈ ಮುಂತಾದ ವದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಭೋಜ
ನಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮನೆಯ ಒಳಭಾಗದ ಅಂತರ್ಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಲಮೊದ
ಲಾದ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರೀ
ಮಿಶ್ರವಾದ ಗಂಧವನ್ನು ಒತ್ತಾಗಿ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಲೇಪನಮಾಡಿಕೊಂಡು ದಿವ್ಯ
ವಾದ ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳೊಡನೆ ನಾನಾವಿ
ಧವಾದ ರಶಿನ್ ಖನನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ಆನೆಸೊಂಡಿಲದಹಾಗೆ ಗುಂಡಗೂ ಮೃ
ದುವಾಗಿಯೂ ಯೆರುವ ತೊಡೆಗಳು ಗುಂಡಗಿಯಿರುವ ಅಂಗಗಳುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀ
ಯರುಗಳನ್ನು ಆಲಿಂಗನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪುಣ್ಯಶಾಲಿಗಳು ಸುಖವಾಗಿ ಮ
ಲಗಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಶಾರ್ದೂಲ ವಿಕ್ರೀಡಿತವೃತ್ತಂ. ||೯೩||

ಶ್ಲೋ|| ಪೋದ್ಯತ್ಪ್ರಾಧಪಿ ಪ್ರಯಂಗುದ್ಯುತಿಭೃತಿವಿಕಸತ್ಕುಂ
ದಮಾದ್ಯದ್ವಿರೇಫೇಕಾಲೇಪ್ರಾಲೇಯ ವಾತಪ್ರಚಲವಿ
ಲಲಿತೋದಾರಮಂದಾರಧಾಮ್ನಿ || ಯೇಷಾಂನೇಕಂ
ರಲಗ್ನಾಕ್ಷಣಮಪಿತುಹಿನಕ್ಷೋದದಕ್ಷಾ ಮೃಗಾಕ್ಷೀತೇ
ಷಾ ಮಾಯಾಮಯಾಮಾಯಮಸದನ ಸಮಾಯಾ
ಮಿಸೀಯಾತ್ರಿಯಾನಾಂ ||೯೪||

ಟೀಕು | ಪೋದ್ಯತ್ಪ್ರಾಧಪಿ ಪ್ರಯಂಗುದ್ಯುತಿ ಭೃತಿ - ಪೋದ್ಯತ್-
ಉದಿತ್ವರಗಳಿಂದ, ಪ್ರಾಧ-ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಾದ, ಪ್ರಯಂಗು - ಪ್ರಿಯಂಗು
ಫಲಗಳ, ದ್ಯುತಿ-ಕಾಂತಿಯನ್ನು, ಭೃತಿ-ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ, ವಿಕಸತ್ಕುಂದ
ಮಾದ್ಯದ್ವಿರೇಫೇ-ವಿಕಸತೆ-ಅರಳಿದಂಥ, ಕುಂದ-ಜಾಲಾರದ ಹೂವಿನ ವಾಸನೆ
ಯಿಂದ, ಮಾದ್ಯತೆ-ಮದವನ್ನು ಹೊಂದಿದ, ದ್ವಿರೇಫೇ-ಛೇದನಗಳುಳ್ಳ
ಪ್ರಾಲೇಯವಾತ ಪ್ರಚಲವಿಸಿತೋದಾರಮಂದಾರಧಾಮ್ನಿ - ಪ್ರಾಲೇಯ-
ಹನುಸಂಬಂಧವಾದ, ವಾತ-ಫಲಗಳಿಂದ, ಪ್ರಚಲ - ಚಂಚಲವಾದದ್ದಾದ

ಕಾರಣವೆ, ವಿಕಸಿತ-ಅರಳಿದ, ಉದಾರ-ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ, ಮಂದಾರ-ಪಾರಿ
ಜಾತ ಪುಷ್ಪಗಳಿಗೆ, ಥಾಮ್ಸ-ಮನೆಯಾಗಿವುಳ್ಳ, ಕಾಲೇ-ಹಿಮಂತ ರುತುಕಾ
ಲವಲ್ಲಿ, ಯೇಷಾಂ-ಯಾವ ಯಾವನು ಪುರುಷರುಗಳಿಗೆ, ತುಹನಕ್ಷೋದದ
ಕ್ಷಾ-ತುಹನ-ಹಿಮದ, ಕ್ಷೋದ-ನಾಶಮಾಣೋದರಲ್ಲಿ, ದಕ್ಷಾ-ಸಮರ್ಥ
ವಾದ, ಮೃಗಾಕ್ಷೇ-ಜಿಂಕೆಯಕಣ್ಣಿನಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ, ಸುಂದರಿಯು,
ಕ್ಷಣಮುಖ-ಒಂದು ಕ್ಷಣಕಾಲವಾದರೂ, ಕಂಠಾಲಗ್ನಾಸತೀ-ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು
ಆಲಿಂಗನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲವೋ, ತೇಷಾಂಯೂನಾಂ-ಅಂಥಾ ಯಾವನು
ಪುರುಷರಿಗೆ, ಆಯಾಮಯಾಮಾ-ಆಯಾಮ-ದೀರ್ಘವಾದ, ಯಾಮಾ-ಜಾ
ವಗಳುಳ್ಳ, ಯಾಮಿನೀ-ರಾತ್ರಿಯು, ಯಮಸದನಸಮಾ-ಯಮಲೋಕಕ್ಕೆ
ಸಮಾನವಾದದ್ದಾಗಿ, ಯಾತಿ-ಹೊಂದುತ್ತದೆ, ||೯೮||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹಿಮಂತರುತುವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ
ಅದು ಹೀಗಿದೆ:—ಅಧಿಕವಾದ ಹಿಮಂತವಿರುವ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿ
ರುವ ಜಾಲಾರದಹೂವಿನ ವಾಸನೆಯಿಂದ ಮದವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಭ್ರಮರ
ಗಳೆಲ್ಲ ಶೀತವಾದ ಗಾಳಿಬೀಸೋಣದರಿಂದ ಅಲ್ಲಾಡಿ ಅರಳಿದ ಅಂದವಾದ
ಮಂದಾರಪುಷ್ಪಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಾನವಾದ ಹಿಮಂತರುತುವಿನಲ್ಲಿ-ಯಾವ ಯಾವನು
ನಪುರುಷರುಗಳಿಗೆ ಹಿಮದಶೀತವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಳು
ದ ಸುಂದರಾಸ್ತ್ರಿಯ ಕಂಠಾಲಿಂಗನವು ಒಂದುಕ್ಷಣವಾದರೂ ಯಿರುವುದಿಲ್ಲ
ವೋ ಅಂಥಾ ಯಾವನಪುರುಷರಿಗೆ ದೀರ್ಘಕಾಲ ಯಾಮಗಳುಳ್ಳ ರಾತ್ರಿಕಾ
ಲವು ಕಳೆಯುವದಕ್ಕೆ ಯಮಲೋಕವೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕಷ್ಟವಾಗುವದು.
ಅದರೆ ಹಿಮಂತರುತುವಿನಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣವೂ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಸ್ನಾನದುರ್ಗದಲ್ಲಿ
ವಾಸಮಾಡುತ್ತಾ ಯಿರುತ್ತಾ ಅಂಥಾ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳನ್ನು ಆಲಿಂಗನೆ ಮಾಡಿ
ಕೊಂಡರೆ ಶೀತನಿವಾರಣೆಯಾಗಿ ಶಾಖವುಂಟಾಗುವದೆಂದು ಕಾಮಕಾಸ್ತ್ರ
ದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಮಂತರುತುವಿನಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಆಲಿಂಗ
ನೆವುಳ್ಳ ಯಾವನು ಪುರುಷರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಸುಖವಾಗಿರುವದು. ಅದುದಿಲ್ಲ
ದ ಯಾವನು ಪುರುಷರುಗಳಿಗೆ ಹಿಮಕಾಲದ ರಾತ್ರಿಗಳು ಕಳೆಯುವಾಗ್ಯ
ಯಮಲೋಕದ ಯಾತನೆಯಂತೆ ಯಿರುವದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ (ಆತ್ರಾನು
ಪ್ರಾಸೋಪಮೇ ಸೃಗ್ಧರಾವೃತ್ತ ||)

ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯನುಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೧೪೭

ಶ್ಲೋ|| ಚುಂಬುತೋ ಗಂಡಭಿತ್ತೀರಲಕವತಿಮುಖೇಸೀತ್ಯೈ
ತಾನ್ಯಾದಧಾನಾವಕ್ಷಸ್ಸುತ್ಕಂಚುಕೇಷುಸ್ತನಭರವು
ಲಕೋದ್ಭೇದಮಾವಾದಯಂತೇ || ಉರೋನಾಕಂಪ
ಯಂತೇಪೃಥುಜಘನತಟಾತ್ಸ್ರಂಸಯಂತೇಂ ಕು
ಕಾನಿವ್ಯಕ್ತಂಕಾಂತ್ರಾಜನಾನಾಂವಿಟಚರಿತಭೃತಶ್ಚೈ
ಶಿವಾನಾಂತ್ರಿವಾತ್ರಾಃ || ೯೯ ||

ಟೀಕಾ || ಕಾಂತಾಜನಾನಾಂ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ, ಗಂಡಭಿತ್ತೀಃ-ಭಿತ್ತಿಸದ್ಯ
ತವಾದ ಕಪೋಲಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು, ಚುಂಬಂತಃ-ಚುಂಬಿಸುತ್ತಾ ಇರುವ, ಅಲ
ಕವತಿ-ಮುಂಗುರುಳುಗಳಾದ, ಮುಖೇ-ಮುಖದಲ್ಲಿ, ಸೀತ್ಯೈತಾನಿ-ಸೀತ್ಯಾ
ರಗಳನ್ನು, ಆದಧಾನಾಃ-ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಉತ್ಕಂಚುಕೇಷು-ತೆಗೆ
ಯಲ್ಪಟ್ಟ ರವಕೆಗಳಾದ, ವಕ್ಷಸ್ಸು-ವಕ್ಷಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ, ಸ್ತನಭರವುಲಕೋ
ದ್ಭೇದಂ-ಸ್ತನಭರ - ಪೀವರಗಳಾದ ಕುಜಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ, ಪುಲಕೋದ್ಭೇ
ದಂ-ಪುಲಕೋದ್ಭವವನ್ನು, ಆವಾದಯಂತೇ - ಉಂಟು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ,
ಉರೋ-ತೊಡೆಗಳನ್ನು, ಆಕಂಪಯಂತೇ- ನಡುಗಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪೃಥು
ಜಘನತಟಾತ್-ಪ್ರಥು-ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ಜಘನ- ಕಟಿಪುರೋಭಾಗದ, ತಟಾ
ತ್-ಪ್ರದೇಶದ ದೆಸೆಯಾದ, ಅಂಶುಕಾನಿ-ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು, ಸ್ರಂಸಯಂತೇ ಎಳೆ
ಯುತ್ತಿರುವ, ವಿಟಚರಿತಭೃತಃ-ವಿಟ- ವಿಟಪುರುಷರ, ಚರಿತ-ಚರಿತ್ರೆಯ
ನ್ನು, ಭೃತಃ-ಧರಿಸಿರುವ, ಶೈಶಿರಾಃ-ಶಿಶಿರ-ರುತುವಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ವಾತ್ರಾಃ-
ಗಾಳಗಳು, ವಾಂತಿ-ದೀಸುತ್ತವೆ, || ೯೯ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶಿವರುತುವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ
ಅದು ಹೇಗಂದರೆ:—ಈ ಶಿವರುತುವಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಗಾಳಗಳು ವಿಟಪುರು
ಷರೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಹೇಗಂದರೆ ಗಾಳಯು
ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಕೆಂನೆಯಮೇಲೆ ಬೀಸುತ್ತದೆ. ವಿಟರು-ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ
ರುವ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಕಪೋಲಗಳನ್ನು ಚುಂಬಿಸುತ್ತಾರೆ ಅಥವಾ ಮು
ತ್ತಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಮುಂಗುರುಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮುಖದಲ್ಲಿ
ಅವರ ವಿನಯವಾದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ದಂತಕ್ಷತಗಳಿಂದ ಸೀತಾರವನ್ನು
ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ ವಿಟರು ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಕಂಚುಕವನ್ನು ತೆಗೆದು ಅದರ

೧೪೪ ಶೃಂಗಾರಕತಕೇ (ಋತುವರ್ಣನಾ ಪದ್ಧತಿಃ)

ವಹ್ನಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕೈಯೆಟ್ಟು ಕುಚಮರ್ಶನ ಮಾಡೋಣದರಿಂದ ಆಕಾಲದಲ್ಲಿ ರೋಮಾಂಚಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಿಗೆ ರವಿಕಯಿಲ್ಲದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಗಾಳಿಯು ಬೀಸಿದರೆ ಚಳಿಗೆ ಮೈಮೇಲೆ ಕೂಡಲುಗಳು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳುತ್ತವೆ. ವಿಟರು ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ತೊಡೆಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಗಾಳಿಯಿಂದ ನಡುಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ರತಿಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಜಫನವ್ರವನ್ನು ಬಿಚ್ಚುತ್ತಾರೆ. ಈ ಗಾಳಿಗಳು ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು ಉಟ್ಟ ಸೀರೆಗಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿಸುತ್ತವೆ ಈ ರೀತಿ ವಿಟಗಾರ ರೋಮಾವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಗಾಳಿಗಳು ಬೀಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ--ಆತ್ರವಿ ಟಚತಭೃತ ಇತ್ಯತ್ರ ಉಪಮಾಲಂಕಾರಸ್ವ ಚವ್ಯಕ್ತಮಿತ್ಯನೇನ ಅಭಿವ್ಯಂಜಕೋತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾಯಾ ಸಂಕೀರ್ಯತೇ ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತವೃತ್ತಂ

ಶ್ಲೋ|| ಕೇಶಾನಾಕುಲಯಃ ಕೇಶೋಮುಕುಳಯಃ ನಾನೋಬಿ
ಲಾದಾಕ್ಷಿಪನ್ನಾ ತನ್ವಃ ಪುಲಕೋದ್ಗಮಂ ಪ್ರಕಟಯ
ನ್ಮಾವೇಗಕಂಪಂಶನ್ಯಃ || ವಾರಂವಾರಮುದಾರಸೀ
ತ್ಕೃತಕೃತೋ ದಂತಚ್ಛದಾನ್ವೀಡುಪಾಪ್ರಾಯ
ಶೈಶಿರ ವಿಷ ಸಂಪ್ರತಿ ಮರುತ್ರಾಂತ್ರಾನುಕಾಂತ್ರಾ
ಯತೇ ||೧೦೦||

ಟೀಕು | ಕೇಶಾನಾಕುಲಯಃ - ಕೇಶಾಃ- ಕೂಡಲುಗಳನ್ನು, ಆಕುಲಯಃ-ವ್ಯಾಕುಲಗಳಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುವ, ಅಥವಾ ಕೆದರುತ್ತಾ ಇರುವ, ದೃಶಃ ದೃಷ್ಟಿಗಳನ್ನು, ಮುಕುಳಯಃ-ಮುಚ್ಚುತ್ತಾ ಇರುವ, ವಾಸಃ-ಜಫನವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಬಲಾತ್ - ಬಲಾತ್ಕಾರದ ದಸೆಯಿಂದ, ಆಕ್ಷರ್ಪ-ಎರೆಯುತ್ತಾ ಇರುವ, ಪುಲಕೋದ್ಗಮಂ-ರೋಮಾಂಚವನ್ನು, ಆತನ್ವಃ-ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅವೇಗಕಂಪಂ - ಅವೇಗ ಉದ್ವೇಗದಿಂದ ಕಂಪಂ-ನಡುಗೋಣವನ್ನು, ಶನ್ಯಃ-ಮೆಲ್ಲಗೆ, ಪ್ರಕಟಯಃ-ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುವ, ವಾರಂವಾರಂ-ಬಾರಿಬಾರಿಗೂ, ಉದಾರಸೀತ್ಕೃತಕೃತಃ-ಉದಾರ-ಹೆಚ್ಚಿಗೆ, ಸೀತ್ಕೃತ-ಸೀತ್ಕಾರವನ್ನು ಕೃಶಃ-ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ದಂತಚ್ಛದಾಃ-ಅಧರೋಷ್ಮಗಳನ್ನು, ಪೀಡಿಯಾಃ-ಪೀಡಿಸುತ್ತಾ ಇರುವ, ಪ್ರಾಯಃ-ಬಹು

ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೧೪೯

ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಸಂಪ್ರತಿ- ಈಗ, ಏಷಶೈಶಿರಃ-ಈ ಶಿಶಿರ ರುತುವಿನಲ್ಲಿ, ಹುಟ್ಟಿದ, ಮರುತ-ವಾಯುವು, ಕಾಂತಾಸು- ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಲ್ಲಿ, ಕಾಂತಾಯ ತೇ - ವಿಟನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುತ್ತದೆ, ||೧೦೦||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಹಿಮಾದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಿಶಿರುತುವಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವಾಯು ಫು ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಟಗಾರರೂಪವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕೃಂಗಾರಕಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ವಿಟಗಾರನು ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ತಲೆಕೂದಲುಗಂಟನ್ನು ಕದರುತ್ತಾರೆ ರತಿಮಾಡುವಾಗ್ಯ ಕೂದಲುಗಂಟು ಬಿಚ್ಚಿ ಹೋಗುವಂತೆ ರತಿಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಈಗಾಳಿಯುಬೀಸಿ ಗಂಟುಗಳು ಕೆದರುತ್ತ. ವಿಟನು ಅಧರೋಷ್ಯವಾ ನದಿಂದ ಸೀತತ್ಕಾರವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ದಂತಹೃತಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಗಾಳಿತಡೆಯಲಾರದ ಸೀತತ್ಕಾರಮಾಡುತ್ತಾ ಹಲ್ಲನ್ನು ಕಡಿದು ತುಟಗಳನ್ನು ಗಾಯಮಾಡಿಸುತ್ತದೆ. ಚಳಿಯಿಂದ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಗುಗ್ಗುರುನೆಸಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ವಿಟರು ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಲ್ಲಿ ರತ್ಯನುಕೂಲದ ಬಾಹ್ಯಸುರತದಿಂದ ಹೇಗೆ ರೋಮಾಂಚವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಹಾಗೆ ಶಿಶಿರಮರುತು ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಟಗಾರನೋ ಎಂಬುವಹಾಗೆ ಕೃಂಗಾರಚೇಷ್ಟೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ ಯೆಂದುಭಾವವು. ಅತ್ರಉಪಮಾಲಂಕಾರಗರ್ಭಿತ ಪ್ರಾಯಶ್ಚ ಬದ್ಧಭಿವ್ಯಂಜಿತೋ ತ್ವೇಕ್ಷಯಾಸಂಕೀರ್ಯತೇ ತದುಕ್ತಮಾಬಾರ್ಯದಂದಿನಾ | ಮನ್ಯೇಕಂಕೇಧ್ರವಂನೂನಂಪ್ರಾಯಾಐತ್ಯೇವಮಾದಿಭಿಃ | ಉತ್ಪ್ರೇಜಾವ್ಯಂಜತೇಕದ್ವಿರಿ ವಕದ್ವೀಪಿತಾವೃಕ || ಇತಿ ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೇದಿತ ವೃತ್ತಂ || ||೧೦೦||

ಇತಿ ಶ್ರೀಭರ್ತೃಹರಿ ವಿರಚಿತೇ ಸಂಚೀವಿನೀ ಟೀಕಾಸಮೇತ

ಕೃಂಗಾರ ಕತಕಂ ಸಂಪೂರ್ಣಂ.

ಶ್ರೀರಸ್ತು.

ಶ್ರೀ ಗಣೇಶಶಾರದಾ ಗುರುಭ್ಯೋನಮಃ.

ಸಂಜೀವಿನೀಟೀಕಾ ಸಮೇತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತೇ

ವೈರಾಗ್ಯ ಕತಕ ಪ್ರಾರಂಭಃ

ತತ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಪ ಪದ್ಧತಿಂ ಲಿಖಿತುಮಾರಭ್ಯತೇತಸ್ಯ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಮಸ್ತು.

—ತಿತಿತಿತಿತಿತಿತಿ—

ಶ್ಲೋ|| ಜೋಡೋತ್ತಂಸಿತ ಚಂದ್ರಚಾರುಕಲಿಕಾಚಂಚಚ್ಚಿ
ಖಾಭಾಸ್ವರೋಲೀಲಾದಗ್ಧ ವಿಲೋಲಕಾಮಕಲಭಶ್ಚೈ
ಯೋದಶಾಗ್ರೇಸ್ಫುರ|| ಅಂತಸ್ಸೂರ್ವದಪಾರಮೋ
ಹತಿಮಿರಿಪ್ರಾಗ್ಭಾರಮುಚ್ಚಾ ಪ್ರಯತ್ನಚೇತಸ್ಸದ್ಭವ
ಯೋಗಿನಾಂವಿಜಯತೇಜ್ಞಾನಪ್ರದೀಪೋಹರಃ ||೧||

ಟೀಕು || ಜೋಡೋತ್ತಂಸಿತ ಚಂದ್ರಚಾರುಕಲಿಕಾ ಚಂಚಚ್ಚಿ ಖಾಭಾಸ್ವ
ರಃ-ಜೋಡೋತ್ತಂಸಿತ-ಶಿರೋಭೂಷಣವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಂದ್ರ-ಚಂದ್ರ
ನ, ಚಾರು-ಸುಂದರವಾದ, ಕಲಿಕಾ-ರೇಖೆಯಿಂದ, ಅಥವಾ-ಕೋರಕದಿಂದ,
ಚಂಚತ-ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಶಿಖಾ-ಜಟಾಭಾರದಿಂದ, ಭಾಸ್ವರಃ-ಪ್ರಕಾ
ಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಲೀಲಾದಗ್ಧವಿಲೋಲಕಾಮಶಲಭಃ-ಲೀಲಾ-ವಿಲಾಸದಿಂದ,
ದಗ್ಧ-ಮಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಲೋಲ-ಜಂಜಲನಾದ ಮನ್ಮಥನೆಂಬುವ, ಶಲಭಃ-ಈ
ಜಲ ಹುಳುವುಳ್ಳ, ಶ್ರೀಯೋದಶಾಗ್ರೇ-ಶ್ರೀಯಃ-ಶುಭಗಳ, ದಶಾ-ಅವ
ಸ್ಥೆಗಳ, ಅಗ್ರೇ-ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಸ್ಫುರತ-ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಂತಃ
ಸ್ಫೂರ್ಜದ ವಾರಮೋಹತಿಮಿರ ಪ್ರಾಗ್ಭಾರ ಮುಚ್ಚಾ ಪ್ರಯತ್ನ - ಅಂತಃ-
ಒಳಗಡೆಯಲ್ಲಿ, ಸ್ಫೂರ್ಜತ - ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಅಪಾರ - ಹೆಚ್ಚಾದ,
ಮೋಹ-ಅಜ್ಞಾನವೆಂಬುವಂಥ, ತಿಮಿರ-ಅಂಧಕಾರದ, ಪ್ರಾಗ್ಭಾರಂ-ಹೆಚ್ಚಾದ
ಭಾರವನ್ನು, ಅಥವಾ-ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು, ಉಚ್ಚಾ ಪ್ರಯತ್ನ - ಹೋಗಲಾಡಿ
ಸುತ್ತಿರುವ, ಯೋಗಿನಾಂ ಯೋಗಿ ಜನಗಳ, ಚೇತಸ್ಸದ್ಭವ ಚೇತಃ-ಮ

ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೧೯೧

ನಸ್ಸೆಂಬುವಂಥ, ಸದ್ಯನಿ-ಮನೆಯಲ್ಲಿ, ಜ್ಞಾನಪ್ರದೀಪ-ಜ್ಞಾನ-ಮೋಕ್ಷೈಕ
ಬುದ್ಧಿಗೆ, ಪ್ರದೀಪ-ದೀಪಸ್ವರೂಪನಾದ, ಅಥವಾ-ತೇಜೋರೂಪನಾದ,
ಹರಃ-ಈಶ್ವರನು, ವಿಜಯತೇ-ಸರೋತ್ತಮನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಲಿದ್ದಾನೆ !

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ವಿದ್ಯಾಧಿದೇವತೆಯಾದ ಪರ
ಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಮಾಡಿ ವೈರಾಗ್ಯಕತವನ್ನು ಹೇಳು
ತ್ತಾನೆ. ಬಲಚಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಜಟಾಭಾರವುಳ್ಳ, ಲೀ
ಲಾಮಾತ್ರದಿಂದ ದಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಚಂಚಲನಾದ ಮನ್ಮಥನುಳ್ಳ, ಭಕ್ತರಿಗೆ ಶು
ಭವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವವರಲ್ಲಿ ಅಗ್ರೇಷರನಾದ, ಯೋಗಿಜನಗಳ ಹೃದ
ಯಾರ ವಿಷದಲ್ಲಿ ತೇಜೋರೂಪನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಸರೋತ್ತಮನಾಗಿ
ಇದ್ದಾನೆ. ಅಂದರೆ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಚಾರುಚಂದ್ರ, ಕಲಾಧರನೆಂಬುವ
ದರಿಂದ ಭಕ್ತರ ಸಂತಾಪ ನಿವಾರಣೆಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ ಹಾಗಾ
ಯಿತು. ಲೀಲಾವತ್ಯ ಮನ್ಮಥನೆಂಬುವದರಿಂದ ತನ್ನ ಭಕ್ತರ ದುರ್ವಿಷಯಾ
ಸಕ್ತಿಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಸುಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು
ಹೇಳಿದ ಹಾಗಾಯಿತು. ಈರೀತಿ ಮಂಗಳಾಚರಣೆಯೆಂದು ಪ್ರವಕ್ತ್ಯ
ಅಧ್ಯೇತ್ಯಗಳಿಗೆ ಶ್ರೇಯಃ ಪರಂಪರವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂತುತಾತ್ಪರ್ಯವು.
ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿರಲಂಕಾರಃ ||೧||

ಶ್ಲೋ|| ಭ್ರಾತಂದೇಶಮನೇಕದುರ್ಗವಿಷಮಂಪ್ರಾಪ್ತಂನಕಿಂ
ಚಿತ್ಕಲಂತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ಜಾತಿಕುಲಾಭಿಮಾನಮುಚಿತಂಸೇ
ವಾಕ್ಯತ್ರಾನಿಷ್ಫಲಾ || ಭುಕ್ತಂಮಾನವಿವರ್ಜಿತಂಪರ
ಗೃಹೇಷ್ವಾಕಂಕಯಾಕಾಕವತ್ಪ್ರಜ್ಞಾಂಭಸಿಪಾಪ
ಕರ್ಮಪಿಶುನೇನಾದ್ಯಾಪಿಸಂತುಷ್ಯಸಿ || ೨ ||

ಟೀಕು || ಅನೇಕದುರ್ಗವಿಷಮಂ ಅನೇಕ-ಅಪರಮಿತಳಾದ, ದುರ್ಗ-
ಗಂತುಮಶಕ್ಯವಾದ, ವಿಷಮಂ- ನಿನ್ನೋದನತಗಳಳ್ಳ, ದೇಶಂಪ್ರತಿ-ದೇಶ
ಗಳನ್ನು ಕುರಿತು, ಭ್ರಾತಂ-ತಿರಗೋಣವಾಯಿತು, ಫಲಂ-ಪ್ರಯೋಜನವು
ಕಿಂಚಿತ್-ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ, ನಪ್ರಾಪ್ತಂ-ಹೊಂದಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ, ಉಚಿತಂ-ಯೋಗ್ಯ
ವಾದಂಥ, ಅಥವಾ-ಅನುರೂಪವಾದ, ಜಾತಿಕುಲಾಭಿಮಾನಂ-ಜಾತಿ- ಬ್ರಾಂ

೧೯೨ ಕೃಂಗಾರಕತೆಕೇ (ತ್ಯುಷ್ಣಾದೂಷಣ ಪದ್ಧತಿ)

ಹಣಾದಿ ಜಾತಿಯೇನು, ಕುಲ-ಸದ್ವಂಶವು ಇವುಗಳ, ಅಭಿಮಾನಂ - ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು, ತ್ಯುಕ್ತಾಪುಮಿಬಿಟ್ಟಾಗ್ಯಾದರೂ ನಿಷ್ಕಲಾ ಫಲಶಾನ್ಯವಾದ, ಸೇವಾ-ಸರಸೇವಯು, ಕೃತಾ-ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಪರಗೃಹೇಷು - ಅನ್ಯರ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ, ಆಶಂಕಯಾ-ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ, (ಅಥವಾ ಆಸೆಯಿಂದ) ಮಾನವವರ್ಜಿತಂ ಯಥಾತಥಾ-ಮಾನ-ಅಭಿಮಾನವು, ವಿವರ್ಜಿತಂ ಯಥಾತಥಾ-ಬಿಡಲ್ಪಡೋಣ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ಕಾಕವತ್-ಕಾಗೆಯೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ಭುಕ್ತಂ-ಭೋಜನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಪಾಪಕರ್ಮಪಿಶುನೇ-ಪಾಪಕರ್ಮ-ಪಾಪಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ, ಪಿಶುನೇ-ಸೂಚಕವಾದ. ಹೇತ್ಯುಷ್ಣೇ-ಎತ್ತು ಆಶೆಯೆ, ಅದ್ಯಾಪಿ-ಇದುವರಿಗೂ ನಸಂ ತುಷ್ಠಪಿ-ಸಂತುಷ್ಠವಾದದ್ದಾಗಲಿಲ್ಲ, ||೨||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಅನುರಾಗಕ್ಕೆ ಆಸೆಯೆಂಬುವದೇ ಮೂಲಕಾರಣವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಆಶಾನಿಂದನೆ ಮಾಡಿದ ಹೊರತು ವೈರಾಗ್ಯ ಹುಟ್ಟುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಮೊದಲು ಆಶೆಯನ್ನು ಸಂಜೋಷನೆಮಾಡಿ ಒಂಭತ್ತು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ತ್ಯುಷ್ಣಾಕೃತ ಆಶಾಕಾರ್ಯಗಳು ನಿಷ್ಫಲವೆಂಬುವವನ್ನು ಮೂರುಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ದ್ರವ್ಯದ ಆಶೆಯಿಂದ ಬಿಟ್ಟುಗುಟ್ಟುಗಳಲ್ಲ ಹಳ್ಳದಿಂಣೆಗಳಲ್ಲ ಅನೇಕದೇಶಗಳನ್ನು ತಿರಿಗಿದ್ದಾಯಿತು. ಏನುತಿರುಗಿದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆ ಹೋಯಿತು ತನ್ನ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಜಾತಿ ಮತ್ತು ವಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಅಂದರೆ ಆಶೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನೀಚಜನಗಳ ಸೇವೆಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಅದರಿಂದಲೂ ಫಲವಿಲ್ಲದೆ ಹೋಯಿತು. ಮಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಗೆಗಳೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ತಿಂದು ಹೊಟ್ಟಿತುಂಬಿಸಿಕೊಂಡದ್ದಾಯಿತು. ಎರೈ ಆಶೆಯೆ ಯನ್ನು ಪಾಪಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಜೃಂಭಿಸುತ್ತಲಿದ್ದೀಯಲ್ಲಾ ಇನ್ನಾದರೂ ಸಂತುಷ್ಠವಾಗುವದಿಲ್ಲವೆ ಇನ್ನಾದರೂ ಸಂತುಷ್ಠವಾಗಿ ಇರು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ||೩||

ಶ್ಲೋ|| ಉತ್ಪಾತಂನಿಧಿಕಂಕಯಾಕ್ಷತಿತಲಂಧ್ಯಾತಾಗಿರೇರ್ಧಾ ತಪೋನಿಪ್ತೀರ್ಣಸ್ಸರಿತ್ರಾಂಪತಿರ್ನ್ಯಪಪತಯೋಯ ತ್ವೇನಸಂತೋಷಿತಾಃ || ಮಂತ್ರಾರಾಧನತತ್ಪರೇಣ

ಮನಸಾನೀತಾಸ್ತು ಶಾಸೇನಿಶಾಃಪ್ರಾಪ್ತಕಾಣವರಾ
ಟಕೋಪಿನಮಯಾತ್ಮಜ್ಞೇನಕಾಮಾಭವ || ೩ ||

ಟೀಕು || ನಿಧಿಶಂಕಯಾ-ನಿಧಿ- ನಿಕ್ಷೇಪದ, ಶಂಕಯಾ-ಆಶೆಯಿಂದ, ಕ್ಷುತಿ
ತಲಂ-ಕ್ಷುತಿ- ಭೂಮಿಯ, ತಲಂ-ಪ್ರದೇಶವು, ಉತ್ಪಾತಂ- ಅಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು,
ಗಿರೇಃ-ಪರ್ವತದ, ಧಾತವಃ-ಗೈರಿಕಾದಿ ಧಾತುಗಳು. ಧ್ಮಾತಾಃ - ಸುವರ್ಣ
ಮಾಡುವ ಆಸೆಯಿಂದ ಕರಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು. ಸರಿತಾಂ-ನದಿಗಳಿಗೆ, ಪತಿಃ- ದೊರೆ
ಯಾದ ಸಮುದ್ರವು. ವಿಸ್ತೀರ್ಣಃ-ದಾಟಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ನೃಪತಯಃ- ರಾಜರುಗಳು,
ಯತ್ನೇನ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ- ಸಂತೋಷಿತಾಃ-ಸಂತೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟರು, ಸ್ಮಶಾ
ನೇ-ಸ್ಮಶಾನದಲ್ಲಿ, ಮಂತ್ರಾರಾಧನ ತತ್ಪರೇಣ-ಮಂತ್ರ - ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು
ಆರಾಧನ ಸೇವಿಸೋಣದಲ್ಲ. ತತ್ಪರೇಣ-ಆಸಕ್ತವಾದ, ಮನಸಾ- ಬುದ್ಧಿ
ಯಿಂದ, ನಿಶಾಃ-ರಾತ್ರಿಗಳು, ನೀತಾಃ-ಕಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟವು, ಮಯಾ-ನನ್ನಿಂದ,
ಕಾಣವರಾಟಕೋಪಿ-ಕಾಣ ಕುರುಡಾದ, ವರಾಟಕೋಪಿ-ಕವಡೆಯೂ ಕೂಡ,
ನಪ್ರಾಪ್ತಂ-ಹೊಂದಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ, ಹೇತ್ಯಷ್ಟೇ-ಎಲೈ ಆಶೆಯೇ, ಸಕಾಮಾ-ಇಷ್ಟಾ
ಪೂರ್ತಿಯಾದದ್ದು, ಭವ-ಆಗು, ||೩||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆಶೆಯನ್ನು ನಿಂದಿಸುತ್ತಾನೆ ಅದು
ಹೇಗೆಂದರೆ:-ಹಣಸಿಕ್ಕುವನೆಂಬುವ ಆಶೆಯಿಂದ ಇಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ್ದ
ಗೋಡೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಅಗೆದು ನೋಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಹಣದಆಶೆಯಿಂದ ಸಮುದ್ರದಾಟಿ
ಹೋಗಿ ನೋಡಿದ್ದಾಯಿತು. ದೊರೆಗಳನ್ನು ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷ
ಪಡಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ರಾತ್ರಿ
ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಮಶಾನಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದದ್ದಾಯಿತು. ಇದರಿಂದ ಅಂದರೆ ಮನೆಯನ್ನು
ಅಗೆದದ್ದರಿಂದಲು ಸಮುದ್ರದಾಟಿಹೋಗಿ ನೋಡಿದ್ದರಿಂದಲು ಒಳ್ಳೆಮಾತುಗಳಿಂದ
ದೊರೆಗಳನ್ನು ಮಂತ್ರಜಪಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು
ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಮಶಾನದಲ್ಲಿ ಇದ್ದದ್ದರಿಂದಲೂ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದ್ದರಿಂದಲು
ಒಂದು ಕುರುಡುಕವಡೆಮಾತ್ರವೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆ ಹೋಯಿತು ಇದರಿಂದ ಎಲೈ ಆಶೆಯೇ
ಈಗಲಾದರೂ ಮನಸ್ಸು ನಿಶ್ಚಿಂತಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇರುವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ||೩||
ಶ್ಲೋ || ಖಲಾಲಾಪಾಸೋಽಧಾತಕಥಮಪಿತದಾತಾಧನಪರೈರಿ
ಗೃಹ್ಯಾಂತರ್ಬಾಪ್ತಂಹಸಿತಮಪಿಸೂನೈನಮನಸಾ ||

ಕೃತೋವಿತ್ತಸ್ತಂಭಪ್ರತಿಹತಧಿಯಾಮಂಜಲಿರಪಿತ್ವ
ಮಾಣೇವೋಘೋಕೇಮಪರಮಾತೋನರ್ತಯಸಿಮಾಂ||

ಟೀಕು || ಪಲಾಲಾಪಾಃ-ಪಲ- ದುರ್ಜನರ, ಅಲಾಪಾಃ-ದುಷ್ಟಭಾಷಣೆ
ಗಳು, ತದಾರಾಧನಪರೈಃ-ತತಃ-ಅದುಷ್ಟಮನುಷ್ಯರ, ಆರಾಧನ- ಸೇವಿಸೋ
ಣದಲ್ಲ, ಪರೈಃ-ಆಸಕ್ತರಾದ, ಅನ್ಯಾಭಿಃ-ನಮ್ಮಗಳಿಂದ, ಕಥಮಪಿ-ಅತಿ
ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ, ಸೋಧಾಃ-ಸಹಿಸುವದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದವುಗಳು ಆದವು,
ತಥಾ-ಹಾಗೆ, ಶೋನೈಃ-ನ ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದೆಯಿರುವ, ಮನಸಾಪಿ-ಮನಸ್ಸು
ನಿಂದಲೂ, ಬಾಷ್ಪಂ-ಶೋಕಾಂಬುವನ್ನು, ಅಂತಃ-ಒಳಗೆ, ನಿಗೃಹ್ಯ- ಅಡ
ಗಿಸಿಕೊಂಡು, ಹಸಿತಂ-ಹಾಸ್ಯಮಾಡಲಾಯಿತು ವಿತ್ತಸ್ತಂಭಪ್ರತಿಹತಧಿಯಾ,
ವಿತ್ತ- ಧನದಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಸ್ತಂಭ-ಜಡತ್ವದಿಂದ, ಪ್ರತಿಹತ- ಹೊಡೆಯಲ್ಪ
ಟ್ಟ, ಧಿಯಾ-ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ, ಅಂಜಲಿರಪಿ- ಕೈಜೋಡಿಸಿ ಮುಗಿಯೋಣವು
ಕೂಡ, ಕೃತಃ-ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಮೋಘಾಶೇ-ಮೋಘ, ನಿರರ್ಥಕವಾದ,
ಆಶೇ-ಮನೋರಥವುಳ್ಳ- ಆಶೆ ಎರೈ ಅಪೇಕ್ಷೆಯೇ, ತ್ವಂ - ನೀನು, ಅತಃ
ಪರಂ-ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ, ಕಿಂ-ಯಾತಕ್ಕೋಸ್ಕರ. ಮಾಂ-ನನ್ನನ್ನು, ನರ್ತಯ
ಸಿ ಕುಣಿಸುತ್ತಲಿದ್ದಿ, || ೪ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ- ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆಶೆಯನ್ನು ನಿಂದೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ.
ಅದು ಹೇಗಂದರೆ:—ದುರ್ಜನನೇವೆಮಾಡಿ ಅವರು ಆಡುವಂತೆ ದುಷ್ಟವಾದ
ಮಾತುಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಂಡದ್ದಾಯಿತು ಇದೂಅಲ್ಲದೆ ಅವರುಗಳು ಅನ್ನು
ವ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕಣ್ಣೀರುಗಳನ್ನು ಸಹ ಒಳಗಡೆಯಲ್ಲಿಯೆ
ಅಡಗಿಸಿಕೊಂಡು ಮನಸ್ಸುನಿಲ್ಲದೆ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಮೇಲುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಹಾ
ನಿಯ ಭಯದಿಂದ ನಗುತ್ತಾ ಮಂದಹಾಸ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಯಿತು
ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಆಶೆಯಿಂದ ಕೂನ್ಯವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೈಗಳ
ಜೋಡಿಸಿ ಮುಗದದ್ದಾಯಿತು, ಇಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ಮಾಡಿದಾಗ್ಯೂ ಮನೋರಥ
ಪೂರ್ತಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ ಎರೈ ಆಶೆಯೇ ಈ ಅವಮಾನಗಳಿಗಿಂತಲೂ ನನ್ನನ್ನು
ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನನ್ನನ್ನು ಯಾತಕ್ಕೆ ಕೆಡಿಸುತ್ತಿ ಕೆಡಿಸಬೇಡ
ಇನ್ನಾದರೂ ನಿರಾಶೆಯಾಗಿರು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಖಿಖಿಣೀವೃತ್ತಂ ರಸೈ
ರುದ್ರೈಶ್ಚಿನ್ನಾ ಯಮನಸಭಲಗಚ್ಯ ಬರಿಣೀತಿಹ್ವಣಾತ್. || ೪ ||
ಶ್ಲೋ || ಅಮೀಷಾಂಪಾ ಶ್ವಾನಾಂತುಲಿತಬಿಸಿನೀಪತ್ರ ಸ್ರಯ

ಸಾಂಕೃತೀಕಿಂನಾಸ್ಮಾಭಿವಿಗಳತವಿವೇಕೈರ್ವ್ಯವ
ಸಿತಂ || ಯದಾಧ್ಯಾನಾಮಗ್ರೇದ್ರವಿಣಮದನಿಸ್ಸಂ
ಜಮನಸಾಂಕೃತಂಮನಸಾಂಕೃತಂಮಾನವೀಡ್ಯ
ರ್ದ್ವಿಜಗುಣಕಥಾಪಾತಕಮಪಿ || ೫ ||

ಟೀಕಾ || ತುಲಿತ ಬಿಸಿನೀವತ್ರಪಯಸಾಂ-ತುಲಿತ-ಸರಿಹೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಿನೀವತ್ರ - ಕಮಲರೇಖೆಯುಮೇಲೆಯಿರುವ ಪಯಸಾಂ ಉದಕಗಳುಳ್ಳ, ಅಮಿಷಾಂ ಈ ಪ್ರಾಣನಾಂಕೃತೆ, ಪ್ರಾಣಸಂರಕ್ಷಣಾರ್ಥಮಾಗಿ - ಯತಃ-ಯಾವ ಕಾರಣದ ದೆಸೆಯಿಂದ - ದ್ರವಿಣಮದನಿಸ್ಸಂಜ್ಞಮನಸಾಂ - ದ್ರವಿಣಮದ-ದ್ರವ್ಯಮದದಿಂದ. ನಿಸ್ಸಂಜ್ಞ-ಜಡವಾದ, ಮನಸಾಂ - ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಆಧ್ಯಾಸಾಂ-ಧನಿಕರ, ಅಗ್ರೇ-ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ, ಮಾನವೀಡ್ಯ-ನಿರ್ಲಜ್ಜೆಯುಳ್ಳ, ಅಸ್ಮಾಭಿ-ನಮ್ಮಗಳಿಂದ, ನಿಜಗುಣಕಥಾಪಾತಕಮಪಿ ನಿಜ, ತನ್ನ-ಗುಣಕಥಾ-ಗುಣಪ್ರಶಂಸೆಯಿಂದಂಟಾದ, ಪಾತಕ ಮಪಿ-ಪಾಪವು ಕೂಡ, ಕೃತಂ-ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಕಿಂತು-ಮತ್ತೇನೆಂದರೋ ವಿಗಳತವಿವೇಕೈಃ-ವಿಗಳಿತ-ಜಾರಿಹೋದ ವಿವೇಕೈಃ-ವಿಚಾರವುಳ್ಳ, ಅಸ್ಮಾಭಿ-ನಮ್ಮಗಳಿಂದ, ಕಿಂ-ಯಾವ ದುಷ್ಕರ್ಮತಾನೀ, ನವ್ಯಸಹಿತಂ - ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ, || ೫ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ತಾವರೆಹೂವಿನ ರೇಕಿನಮೇಲೆ ಇರುವ ನೀರಿನೋವಾ ಏಯಲ್ಲಿ ಅತಿಚಂಚಲವಾಗಿರುವ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಕರ್ತವ್ಯ ವಿಚಾರಶೂನ್ಯವಾಗಿ ಕ್ಷಣಭಂಗುರವಾದ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಯಾವಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನು ತಾನೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಾ ನಮ್ಮ ಕೆಲಸಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು ಇದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಧನಮಾಡದಿಂದ ಜಡೀಭೂತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಧನವಂತರ ಮುಂದುಗಡೆ ಪಾಪವಾದದ್ದಾದರೂ ಆತ್ಮಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಏನು ಮಾಡಿದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆ ಹೋಯಿತು. ಎಲೈ ಆಶೆಯೇ ಇನ್ನಾದರೂ ಇಂಥಾ ಕೆಲಸಗಳಿಗೆ ಹೋಗದೆ ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿರು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು ವೃತ್ತಂಪೂರ್ವವತ್.

|| ೫ ||

ಶ್ಲೋ|| ಹೃಂತಂನಹಮಯಾಗೃಹೋಚಿತಸುಖಂತ್ಯಕ್ತಂನ
ಸಂತೋಷತನ್ನೋಧಾದುಸ್ಸಹಶೀತವಾತಪನಕ್ಲೇ

ಶಾಂತಪ್ರಪಂಚಃ || ಧ್ಯಾನತಂವಿತ್ತಮಹರ್ನಿಶಂನಿಯ
ಮಿತಪ್ರಾಪ್ಯೈರ್ನಶಂಭೋಃಪದಂತತ್ತತ್ಕರ್ಮಕೃತಂ
ಯದೇವಮುನಿಭಿಸ್ತೈಸ್ತೈಃಫಲೈರ್ವಂಚಿತಃ || ೬ ||

ಟೀಕು || ಏವಂ-ಈ ರೀತಿಯಾನ ದುರ್ವಚನಗಳು, ಕ್ಷಮಾಯಾ-ಶಾಂತಿ
ಗುಣದಿಂದ, ನಕ್ಷಾಂತಂ - ಕ್ಷಮಿಸಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ, ಗೃಹೋಚಿತಸುಖಂ - ಗೃಹ-
ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ, ಉಚಿತ-ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಸುಖಂ-ವೃಷ್ಟಾನ್ನಭೋಜನಾದಿ
ಸುಖವು, ಸಂತೋಷತಃ-ಸಂತೋಷದ ದೆಸೆಯಿಂದ, ನತ್ಯಕ್ತಂ-ಬಿಡಲ್ಪಡಲಿ
ಲ್ಲ, ದುಸ್ಸಹ ಶೀತವಾತತಪನಕ್ಲೇಶಾಃ-ದುಸ್ಸಹ-ಸಹಿಸುವದಕ್ಕೆ ಆಗದಂಥ,
ಶೀತ-ಫಲಿ, ವಾತ-ಫಲಿ, ತಪನ-ಬಿಸಲು ಇವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕ್ಲೇಶಾಃ-
ದುಃಖಗಳ ಸೋಧಾಃ-ಸಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು, ತಪಃ-ಕೃಭ್ರಜಂವ್ರಾಯಣಾದಿ ತಪ
ಸ್ಸು, ನತಪ್ತಂ-ಆಚರಿಸಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ, ನಿಯಮಿತಪ್ರಾಪ್ಯೈಃ-ನಿಯಮಿತ-ನಿಗ್ರಹ
ಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಾಪ್ಯೈಃ-ಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳಿಂದ, ವಿತ್ತಂ-ದ್ರವ್ಯವು, ಅಹರ್ನಿಶಂ-
ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಧ್ಯಾನತಂ-ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಶಂಭೋಃ-ಪ
ಶುಪತಿಯ, ಪದಂ-ಪಾದವು, ನಧ್ಯಾನತಂ-ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ, ಮುನಿಭಿಃ-
ಮುನಿಗಳಿಂದ, ಯದ್ಯತ್ಕರ್ಮ-ಯಾವಯಾವ ಕಾರ್ಯಗಳು, ಕೃತಂ-ಮಾಡ
ಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ, ತತ್ಕರ್ಮ-ಆಯಾಕೆಲಸಗಳು, ಕೃತಂ-ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ತೈ
ಸ್ತೈಃ-ಅಯಾ, ಫಲೈಃ-ಫ್ರಯೋಜನಗಳಿಂದ, ವಂಚಿತಃ-ವಂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು,
ಅಥವಾ ಪುರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವು. || ೬ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಋಷಿಗಳಂತೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಕರ್ಮ
ವನ್ನು ಆಚರಿಸಿದಾಗ್ಯೂ ಅನ್ಯಥಾ ಮನೋವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಋಷಿಗಳು ಹೊಂ
ದಿದಂಥ ಮಹತ್ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ನಾವುಗಳು ಹೊಂದಿಸವರಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದ
ನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ:—ಕ್ಷಮಾಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದಿಇ
ದ್ದದ್ದು ಪರರ ಭಯದಿಂದಲೇ ಹೊರತು ಶಾಂತಿ ಗುಣದಿಂದಲ್ಲ. ಮನೆಯ
ಲ್ಲಿರುವ ವೃಷ್ಟಾನ್ನವೊದಲಾದ ಸುಖವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅನೇಕದಿನ ಅಡವಿ
ವೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿದವು. ಕಾಮೋಪಭೋಗಗಳೆಂಬ ವಿಷಯ
ನೈರಾಸ್ಯದಿಂದ ತಿರುಗಲಿಲ್ಲ. ಶೀತವಾತಾತಪಗಳಿಂದರೆ ಭಿಕ್ಷುಗಳ ಬಿಸಿಲು
ಇವುಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಿದವು. ತಪಸ್ಸಿಗೋನ್ಮರ ನಹಿಸಲಿಲ್ಲ. ಆಕೆಯಿಂದಲು
ಪರನೇವಾನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಈರೀತಿ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು ಮತ್ತು ದ್ರವ್ಯದ ಆಕೆ

ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಹಿತ ಭರ್ತ್ಸಕರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೧೯೭

ಯಿಂದ ಹಗೆಲು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ವ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಉಸುರುಬಿಡದೆ ಹಣವನ್ನು ಧ್ಯಾನಮಾಡಿದೆವು. ಈ ರೀತಿ ಈಶ್ವರನವಾದವನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಲಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಋಷಿಗಳು ಮಾಡುವಂತೆ ಸ್ವಗೃಹಮೃಷ್ಟಾನಂಭೋಜನ ಸ್ರಕ್ಶ್ಯಂದನಾದಿ ಕಾಮೋಪ ಭೋಗತ್ಯಾಗಜೀತವಾತಾದಿ ಸಹನೇಂದ್ರಿಯ ಗುಣ ಅಹರ್ನಿಶಧ್ಯಾನವಂತ್ರಾಣವಾಯಾನಿ ಯಮನಾದಿ ರೂಪ ಕಾರ್ಯಗಳು ಮಾಡಿದಾಗ್ಯೂ ಇವುಗಳಿಂದ ತಪಸ್ವಿಗಳಾದ ಯೋಗಿಜನಗಳಿಗೆ ಯಾವಯಾವ ಫಲಗಳು ಆಗುವವೋ ಅಂಥಾಫಲಗಳು ಮಾತ್ರ ನಮ್ಮಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಯಿತು ಅಂದರೆ ಋಷಿಗಳು ಮನಸ್ಸುಪೂರ್ತಿಯಿಂದ ಆಶಾತ್ಯಾಗಮಾಡಿದವರಾದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗಾರ್ಪವರ್ಗದ ಫಲಗಳು ಉಂಟಾದವು. ನಾವು ಧನವಶಯಿಂದ ಹೆಂಡತಿಮಕ್ಕಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸೀಮೆಸೀಮೆಯನ್ನು ಸುತ್ತಿ ಬಿಸಿಲು ಮಳೆ ಗಾಳಿ ಭಳಿ ಇವುಗಳನ್ನು ನೋಡತೆ ಪರರನೇವೆಮಾಡಿ ವ್ರಾಣವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹಗಲುರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಣವನ್ನೇ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇದ್ದೆವು. ನಮ್ಮಗಳಿಗೆ ತಪಸ್ವಿಗಳಿಗೆ ಆಗುವಫಲಗಳು ಆದೀತೆ? ಆಗಲಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲೈಶಶಯ ಇನ್ನಾದರೂ ಸ್ತಿಮಿತವಾಗಿ ಇರು ಚವಲಪಡಬೇಡವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

||೩||

ಶ್ಲೋ|| ಭೋಗಾನಭುಕ್ತಾಮಯಮೇವಭುಕ್ತಾಸ್ತಪೋನತಪ್ತಂ
ಮಯಮೇವತಪ್ತಾಃ || ಕಾಲೋನಯಾತೋಮಯಮೇ
ಮಯಾತ್ರಾಸ್ತಪ್ತಾ ನಜೀರ್ಣಾಮಯಮೇವಜೀರ್ಣಾಃ ||

ಟೀಕಾ || ಭೋಗಾಃ-ಸ್ರಕ್ಶ್ಯಂದನವನಿತಾದಿ ಭೋಗಗಳು, ನಭುಕ್ತಾಃ - ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ, ಮಯಮೇವ-ನಾವುಗಳೇ, ಭುಕ್ತಾಃ-ದುರಂತ ಚಿಂತನೆಯಿಂದ ಗ್ರಾಸಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವು, ತಪಃ-ಕೃತ್ರಿಮದ್ರಾಢಾತಪಸ್ಸನ್ನು, ನತಪ್ತಂ-ಆಚರಿಸಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ, ಮಯಮೇವ-ನಾವುಗಳೇ, ತಪ್ತಾಃ-ದೂಷಾಂಗಿಯಿಂದ ತಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು, ಕಾಲಃ-ಸೂರ್ಯರಥಚಕ್ರದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಕಲಾಕಾಷ್ಠಾ ಮುಹೂರ್ತಾದಿ ಕಾಲಗಳು (ಅಥವಾ ಕಾಲವು) ನಯಾತಃ - ಹೋಗಲಿಲ್ಲ, ಮಯಮೇವ- ನಾವುಗಳೇ, ಯಾತಾಃ - ಹೋದವು ಅಂದರೆ ದೇಹಗೇಹಾದಿಲಂ ಪಯದಿಂದ-ಅಯಾಃ- ಪರಿಮಿತರಾದವು, ತೃಷ್ಣಾ-ಆಶೆಯು ನಜೀರ್ಣಾ-ಜೀರ್ಣವಾಗಲಿಲ್ಲ, ಮಯಮೇವ-ನಾವುಗಳೇ, ಜೀರ್ಣಾಃ - ಜೀರ್ಣವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದೇವೆ,

||೭||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಭೋಗೇಚ್ಛಾವಿಷಯಾನು ಭವಸ್ವರೂಪಿಣಿವೃತ್ತಿನಿರ್ಗತಾ ಆತ್ಮಜರಾದೋಷಣಾಭಿನಿವೇಶವಾರ ವಶ್ಯೇನೇ ತ್ಥಮುಕ್ತಂ ಈಶ್ಲೋಕ ಮೊದಲಾಗಿ ಮೂರುಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಜರಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ದೂಷಿಸುವದರ ಮೂಲಕ ಆಶೆಯನ್ನು ನಿಂದಿಸುತ್ತಾನೆ ಅದು ಹೇಗಂದರೆ:-ಸ್ರಗ್ಧಂ ದನವಿಷಯೋಪ ಭೋಗಾದಿಗಳಂ ಅನುಭವಿಸುವದರ ಒಳಗಾಗಿಯೇ ನಾನೇ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಾದಿ ತಾಪತ್ರಯಲಂಪಟದಿಂದ ನಾನಾವಿಧವ್ಯಸನ ಪರಂಪರೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಭೋಗಿಸಿಹೋದೆವು (ಅಂದರೆ ಹಳದಾಗಿಹೋದೆವು) ಮತ್ತು ಕೃಚ್ರಚಂದ್ರಾಯಣಾದಿ ತಪಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಶರೀರವನ್ನು ತಪಿಸಲಿಲ್ಲ ಅವಾಪ್ತಮನೋರಥ ಜನ್ಯಮೋಹಾಗ್ನಿನಿಕರದಿಂದ ತಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವು. ಕಾಲವು ಪೂರ್ವದ ಹಾಗೆ ಇದೆ. ಕಾಲವೇನೂ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ನೋಡುತ್ತಲಿದ್ದಾಗ ಆಯುಸ್ಸು ಮುಗಿಯುವವರಿಂದ ನಾವೇಹೋದಹಾಗೆ ಆಯಿತು. ಆಕೆಗೆ ಮುದುಕತನ ಬರಲಿಲ್ಲ ನಮಗೆ ಮುದಿತನಬಂತು ಎಲೆ ಆಶೆಯೇ ಇನ್ನು ಆವರೂ ಸ್ವಪ್ನವಾಗಿ ಇರುವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ ಶಾರ್ದೂಲ ವಿಕೀರ್ಣ ತವೃತ್ತಂ. ||೨||

ಶ್ಲೋ|| ವಳಿಭಿರ್ಮುಖಮಾಕ್ರಾಂತಂ ಪಲಿತೇನಾಂಕಿತಂಕರಃ ||

ಗಾತ್ರಾಣಿಶಿಥಿಲಾಯಂತೇತ್ವಜ್ಞಾಕಾತರುಣಾಯತೇ

ಟೀಕು || ಮುಖಂ-ಮುಖವು, ವಳಿಭಿಃ-ಸುಕ್ಕುಗಳಿಂದ, ಆಕ್ರಾಂತಂ-ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು, (ಅಥವಾ ಆಕ್ರಾಂತಂ-ವ್ಯಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು) ಶಿರಃ-ತಲೆಯು, ಪಲಿತೇನ-ನರಳಾದಲಿನಿಂದ, ಅಂಕಿತಂ-ಗುರುತಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಗಾತ್ರಾಣಿ ಶರೀರ ಅವಯವಗಳು, ಶಿಥಿಲಾಯಂತೇ-ಸಡಿಲವಾದಂತೆ ಆಜರಿ ಸುತ್ತವೆ, ಏಕಾ-ಕೇವಲವಾದ, ತೃಷ್ಣಾ-ಆಶೆಯು ತರುಣಾಯತೇ-ಯೌವನವುಳ್ಳದ್ದರೋಪದಿಯಲ್ಲಿ ಆಜರಿಸುತ್ತದೆ, ||೩||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅವರವಯಸ್ಸಿನಿಂದ ತಲೆನೆರೆತುಹೋದರೂ ಆಶೆಮಾತ್ರ ಬಲವಾಗಿದೆ ಎಂಬುವದನ್ನು ವ್ಯಾಜಾಂತರದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಅದು ಹೇಗಂದರೆ ಮುದುಕತನದಿಂದ ಮುಖವೆಲ್ಲಾ ಸುಕ್ಕುಬಂತು ತಲೆಯು ನೆರೆಕೂದಲಿನಿಂದ ಬೆಳ್ಳಗೆಆಯಿತು. ಶರೀರದ ಅವಯವಗಳೆಲ್ಲಾ ಕೀಲುಗಳು ಸಡಿಲು ಬಿದ್ದುಹೋಯಿತು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಆಶೆಗಮಾತ್ರ

ವಾರ್ಧಕ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಒಳ್ಳೆಯವನ ಬಂದವನೋವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡುತ್ತ
ಲಿದೆ. ಅಂದರೆ ಆತನೇ ಮದುಕತನ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಆಶೇಂಬುವದು ದಿನೇದಿನೇ
ಜೆಚ್ಚುತ್ತಾ ಇದೆಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ವೃತ್ತಮನುಷ್ಪವ್. ||v||

ಶ್ಲೋ|| ನಿವೃತ್ತಾಭೋಗೇಚ್ಛಾಪುರುಷಬಹುಮಾನೋಪಿಗಳಿತ
ಸ್ವಮಾನಾಸ್ವಯಾರ್ಥಾತ್ಸಪದಿಸುಹೃದೋಜೀವಿತ
ಸಮಾಃ || ಶನ್ಯೇಯಷ್ಪ್ರತ್ಯಾನ್ಯಾನತಿಮಿರರು
ದ್ವೀಚನಯದೇ ಅಹೋಮೂಢಃಕಾಯಸ್ತದಪಿಮರ
ಣಾವಾಯಚಕಿತ್ಃ || ೯ ||

ಟೀಕು || ಭೋಗ-ವಿಷಯಾನುಭವದ, ಇಚ್ಛಾ-ಆಶೆಯು, ನಿವೃತ್ತಾ-
ಕಳೆದುಹೋಯಿತು, ಪುರುಷಬಹುಮಾನೋಪಿ- ಪುರುಷ- ಪುರುಷತನದಿಂದ
ವುಂಟಾದ, ಬಹುಮಾನೋಪಿ-ಗೌರವವು ಕೂಡ, ಗಳಿತಃ - ಹೊರಬಹುಮಾನೋ
ಯಿತು, ಸಮಾನಃ-ಸಮಾನಮಯಸ್ಸುಳ್ಳ, ಜೀವಿತಸಮಾಃ ಜೀವಿತ-ಪ್ರಾಣಗ
ಳಿಗೆ, ಸಮಾಃ-ಸಮಾನರಾದ, ಸುಹೃದೋಪಿ- ಸ್ನೇಹಿತರೂ ಕೂಡ, ಸಪದಿ-
ತತ್ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ-ಸ್ವಯಾರ್ಥಾತ್ಃ, ಸ್ವರ-ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು, ಯಾರ್ಥಾತ್ಃ-ಹೊಂದಿದ
ರು, ಶನ್ಯೇ-ಮೆಲ್ಲಗೆ, ಯಷ್ಟುತ್ಥಾನ್ಯ-ಯಷ್ಟು- ಕೋಲಿನ ಆಶ್ರಯದಿಂದ,
ಅಥವಾ ಕೋಲನ್ನು ಉರಿಕೊಂಡು) ಉತ್ಥಾನ್ಯ - ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳೋಣವು.
ಪ್ರಾಪ್ತಂ-ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ತದಪಿ-ಹಾಗಾದಾಗ್ಯಾದರೂ ಕೂಡ, ನಯನೇ
ಜ-ನೇತ್ರಗಳು, ಘನತಿಮಿರರುದ್ಧೇ ಘನ-ಸಾಂದ್ರವಾದ, ತಿಮಿರ ಪಾಟಲಾ
ಖ್ಯ ನೇತ್ರರೋಗದಿಂದ, ರುದ್ಧೇಸತಿ - ಅಡ್ಡೆ ಗೈಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ,
ಮೂಢಃ-ಅಜ್ಞಾನವಾದ, ಕಾಯಃ-ಶರೀರವು, ಮರಣಾವಾಯಚಕಿತ್ಃ-ಮರ
ಣಾವಾಯ-ಜೀವವಿಶ್ಲೇಷದಿಂದ, ಚಕಿತ್ಃ-ಭಯಪಡುವಂಥಾದ್ದು ಭವತಿ-
ಆಗುತ್ತೆ, ಅಹೋ-ಆಶ್ಚರ್ಯ || ೯ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಪರವಯಸ್ಸು ಆದಾಗ್ಯೂ ಆಶೆಯಿಂ
ದ ದೇಹಾಭಿಮಾನ ಬಿಡಲಿಲ್ಲವೆಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂ
ದರೆ:-ಕಾನೋಪಭೋಗಗಳು ಕಳೆದುಹೋದವು. ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಸಮಾನರಾ
ದ ಸ್ನೇಹಿತಜನಗಳು ಕೂಡ ನಾವುಗಳು ನೋಡುತ್ತಾ ಇದ್ದಹಾಗೆ ಸ್ವರ್ಗ
ವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು ಕೋಲುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಬೇ

೨೦೦ ವೈರಾಗ್ಯಕತಕೇ (ತೃಷ್ಣಾಧೂಷಣ ಪದ್ಧತಿಃ.)

ಕಾಯಿತು. ಕೋಲಿನ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ವಿಳುವವಕ್ಕೆ ಆಗುವದಿಲ್ಲ. ಕಂಣುಗಳಿಗೆ ಪಾಟಲರೋಗಬಂದು ಕಾಣುವಹಾಗೆ ಆಯಿತು ಹಾಗೆಆದಾಗಲೂ ಜೀವಕೋಗುತ್ತದೆ ಯೆಂದು ಭಯಪಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಉಂಟಾದ ಮೂಢನಾದ ಆಶೆಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಎಶೈಆಶೆಯೇ ಇನ್ನೂ ದರೂ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಂದುಕೊಂಡು ಇರುವೆಂದು ಭಾವಿಸು. (ಶಿಖರಿಣೀವೃತ್ತಂ) ||೯||

ಶ್ಲೋ|| ಅಶಾನಾಮನದೀಮನೋರಥಜಲಾತ್ಯಷ್ಣಾ ತರಂಗಾಕ
ಲಾರಾಗಗಾತ್ರವತೀವಿತರ್ಕವಿಹಗಾಧೈರ್ಯದ್ರಮ
ಧ್ವಾಸಿನೀ || ಮೋಹಾವರ್ತಸುದುಸ್ತರಾತಿಗಹನಾ
ಪ್ರೋತ್ತಂಗಚಿಂತಾತಟೀತಸ್ಯಾಪಾರಗತಾವಿಶುದ್ಧ
ಮನಸೋನಂದಂತ್ರಿಯೋಗೀಶ್ವರಾಃ || ೧೦ ||

ಟೀಕು || ಮನೋರಥ-ಕೋರಿಕೆಗಳೆಂಬ, ಜಲ ಉದಕವುಳ್ಳ, ತೃಷ್ಣಾ ತರಂಗಾಕುಲಾ, ತೃಷ್ಣಾ-ಆಶೆಯೆಂಬುವ, ತರಂಗ-ತರಗಳಿಂದ, ಆಕುಲಾ-ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ರಾಗಗಾತ್ರವತೀ-ರಾಗ, ಅನುರಾಗವೆಂಬುವ, ಗಾತ್ರವತೀ-ಪುಕರಗಳುಳ್ಳ, ವಿತರ್ಕವಿಹಗಾ-ವಿತರ್ಕ-ದುರಾಲೋಚನೆಗಳೆಂಬುವ, ವಿಹರಾ-ಪಕ್ಷಿಗಳುಳ್ಳ, ಧೈರ್ಯದ್ರಮಧ್ವಾಸಿನೀ-ಧೈರ್ಯ-ಧೀರತ್ವವೆಂಬುವ, ದ್ರಮ-ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು, ಧ್ವಾಸಿನೀ-ನಾಶಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಮೋಹಾವರ್ತಸುದುಸ್ತರಾ-ಮೋಹ-ವಿಶ್ವಾಸವೆಂಬುವ, ಅವರ್ತ-ಸುಳಿಗಳಿಂದ, ಸುದುಸ್ತರಾ-ದಾಚುವದಕ್ಕೆ, ಆಗದಂಥ, ಅತಿಗಹನಾ, ಅತಿ-ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಗಹನಾ-ದೊಡ್ಡದಾದ, ಪ್ರೋತ್ತಂಗಚಿಂತಾತಟೀ, ಪ್ರೋತ್ತಂಗ-ಹೆಚ್ಚಾದ, ಚಿಂತಾ-ಯೋಚನೆಯೆಂಬುವ, ತಟೀ-ಗಟ್ಟುಗಳುಳ್ಳ, ಆಶಾನದೀ-ಆಶಾ-ಆಪೇಕ್ಷೆಯೆಂಬುವ, ನದೀ-ಪ್ರವಾಹವು, ಆಸ್ತೀ-ಇದೆ, ವಿಶುದ್ಧಮನಸಃ-ವಿಶುದ್ಧ-ನಿರ್ಮಲವಾದ, ಮನಸಃ-ಮನಸುಳ್ಳ, ಯೋಗೀಶ್ವರಾಃ-ಯೋಗೀಶ್ರೇಷ್ಠರು ತಸ್ಯಾಃ-ಆ ಆಶಾನದಿ, ಪಾರಂಗತಾಃ-ಗಟ್ಟನ್ನು ಹೊಂದಿ, ನಂದಂತಿ-ಸಂತೋಷ ಪಿತ್ತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ ||೧೦||

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆಶೆಯನ್ನು ನದೀರೂಪಕವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ; — ಅದು ಹೇಗಂದರೆ ಆಶೆಯಿರುವದಿಗೆ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಕೋರಿಕೆಯ ನೀರು ತೃಷ್ಣೆಯ ತರಗಳು ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಲ್ಲಿ

26 ಬೇಕಾತ್ರಾತ್ವೈರ್ಯನಹಿತ ಭರ್ತ್ವಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೨೦೧

ಪುರುಷಾರ್ಥ ಹುಟ್ಟುವ ಮೋಹವೆ ಮೋಹವೆ ಮೋಹವೆ ಜಲಚರಗಳು,
ಕಾಮತನ್ಮಾತ್ರೋಚನೆ ಈನವಿಗೆ ಪಕ್ಷಿಗಳು, ಭೈರೈರ್ಯನವೆ ವೃಕ್ಷನಾಕ
ಕಾಮಿನಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುನಿಶ್ಯಾನವೆ ಸುಳಿಗಳು ಇದು ದುರಂತವಾದದ್ದು.
ಮತ್ತು ಹೆಬ್ಬಾದ ಮನ್ಮಥನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದಶಾವಸ್ಥೆಯ ಹೆಬ್ಬಾದ
ದಡಗಳು. ಇಂಥಾ ಅಶಾನಾಮಕವಾದ ನವಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿಇದೆ. ಇಂಥಾ
ನದಿಯನ್ನೂ ದಾಟಿ ಯೋಗಿಜನಗಳು ನಿರ್ಮಲಚಿತ್ತರಾದವರಾಗಿ ಸಂತೋ
ಷವಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮೋಹಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕದೆ ಸುಖಿಗಳಾಗಿರುತ್ತಾರೆ.
ತಾತ್ಪರ್ಯ: — (ಆತ್ರಸಮಸ್ತವಸ್ತು ಸಂಪೂರ್ಣ ಸೌಮಯವರೂಪಕಾ
ಲಂಕಾರಃ) (ವಿಷಯ ಭೇದತಾದೂ) ವ್ಯರಂಜನಂ ವಿಷಯಸ್ಯಯಾತ್) ಇತಿ
ಲಕ್ಷಣಾತ್ (ಶಿಖರಿಣೀವೃತ್ತಂ) || ೧೦೧ ||

ವಿಷಯಪರಿತ್ಯಾಗ ವಿಷಂಬನಾರಂಭವು.

ಶ್ಲೋ|| ನಸುಸಾರೋತ್ಪನ್ನಂಚರಿತಮನು ಪಶ್ಯಾಮಿಕುಕಲಂ
ವಿವಾಕಃಪುಣ್ಯಾನಾಂಜನಯತಿಭಯಂಮೇವಿಮೃಶತಃ||
ವ.ಹದ್ವಿಘ್ನಾಘ್ನೈಫೈಶ್ಚಿರಪರಿಗೃಹಿತಾಶ್ಚ ವಿಷಯಾ
ಮಹಾಂತೋ ಜಾಯಂತೇವ್ಯಸದಮಿವದಾತುಂವಿಷ
ಯಿಣಾಂ || ೧೦೧ ||

ಟೀಕಾ || ಸಂಸಾರೋತ್ಪನ್ನಂ-ಸಂಸಾರ-ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ, ಉತ್ಪನ್ನಂ-ಹು
ಟ್ಟದಂಥಾ, ಚರಿತಂ-ಪುಣ್ಯಚರಣೆಯನ್ನು, ಕುಶಲಂ ಕ್ಷೇಮವನ್ನಾಗಿ. ನಾ
ನಃಪಶ್ಯಾಮಿ-ನೋಡುವದಿಲ್ಲ, (ಅಥವಾ ತಿಳಿಯುವದಿಲ್ಲ) ಪುಣ್ಯಾನಾಂ-ಪು
ರಾಕೃತಸುಕೃತಗಳ, ವಿವಾಕಃ-ಫಲಪರಿಣತಿಯು, ವಿಮೃಶತಃ-ವಿಚಾರದ ದೆಸೆ
ಯಿಂದ, ಮೇ-ನನಗೆ, ಭಯಂ-ಸಾಧ್ಯವನ್ನು, ಅಥವಾ ಭೀತಿಯನ್ನು, ಜನ
ಯತಿ-ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ಮಹದ್ವಿಃ-ಅಧಿಕಗಳಾದ, ಪುಣ್ಯಾಘ್ನೈಃ-ಪುಣ್ಯ-
ಸುಕೃತದ, ಓಘೈಃ-ವಮೂಹಗಳಿಂದ, ಚಿರಪರಿಗೃಹಿತಾಃ-ಚಿರ-ಬಹುಕಾಲ
ಗಳಿಂದ, ಪರಿಗೃಹಿತಾಃ-ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಷಯಾಃ-ಶಬ್ದಾದಿ ವಿಷಯ
ಗಳು, ಅಥವಾ ಸ್ತುತ್ಕಂದನಾದಿ ವಿಷಯಗಳು, ವಿಷಯಿಣಾಂ-ಭೋಗೀಚ್ಛಿ

ವುಳ್ಳ ಜನಗಳಿಗೆ, ವ್ಯಸನಂ-ದುಃಖವನ್ನು, ಧಾತುಮಿವ-ಕೊಡುವಂಥಾದ್ದೇ ಆಗುತ್ತೆ. ಮಹಂತಾ-ಸತ್ತುರುಷರು, ಪ್ರವೃದ್ಧಾಜಾದಂತೆ - ಹೆಚ್ಚಾದ ಫಲಭಾಗಿಗಳೆ ಆಗುತ್ತಾರೆ, ತುದ್ಧಫಲಭಾಜನರಾಗುವದಿಲ್ಲ ||೧೧||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯೋಗಿ ಜನಗಳು ಆಕಾಶನಿಯನ್ನು ದಾಟಿಯಿದ್ದಾರೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಸುಖವಾಗಿ ಇದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳಿದನಷ್ಟೆ ಆನಂತರದಲ್ಲಿ ವಿಷಯ ಪರಿತ್ಯಾಗದ ವಿತಂಬನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಈ ಗೆಂದರೆ;— ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮದ ಆಚರಣೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಫಲವನ್ನು ಶುಭಕೋಸ್ಕರವಾಗುತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಯಲಾರೆ. ಪುಣ್ಯದ ಫಲಭಾಗವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಮಾಡಿ ನೋಡಿದ್ದರಲ್ಲಿ ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅಧಿಕವಾದ ಪುಣ್ಯರಾಶಿಗಳಿಂದ ನಂವಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ವರ್ಣವಿಷಯಗಳು (ಅಥವಾ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದನಾದಿ ಭೋಗಗಳಾಗಲಿ) ಅನರ್ಥಕಾರಿಯೆಯೆಂದು ಮಹಾತ್ಮರಾದ ಯೋಗಿಜನಗಳು ತುಚ್ಛವಾದ ಸುಖದ ಆಶೆಬಿಟ್ಟು ಪರಮಾನಂದವಾದ ಯೋಗಾನಂದವನ್ನು ಹೊಂದಿ ನಿರಾಕುಲರಾದ ಇದ್ದಾರೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. || ಶಿಖರಿಣಿವೃತ್ತಂ || ||೧೧||

ಶ್ಲೋ|| ಅವಶ್ಯಂಯಾತಾರಶ್ಚ ರತೆರಮುಷಿತ್ವಾಪಿವಿಷಯಾನಿ
ಯೋಗೇಕೋಭೇದಸ್ಯ ಜತಿಜ್ಞೇಯತ್ ಸ್ವಯಮು
ಮೂಃ || ವ್ರಜಂತಸಾಸ್ವತಂತಾಸ್ತದತುಲಪರಿತಾ
ಪಾಯಮನಸಿಸ್ವಯಂತೈಕಾಹ್ಯೇತೇಕಮಸುಖಮು
ನಂತಂವಿದಧತಿ ||೧೨||

ಟೀಕು || ವಿಷಯಾಃ - ಸ್ವರ್ಗದವೆನಿಸತಾದಿ ಭೋಗಗಳು, ಚಿಂತರಂ-ಬಹುಕಾಲವು, ಉಷಿತಾಸಿ-ತರುವಂಥಾದಾದಾಗ್ಯಾದರೂ, ಅಶ್ಯಂ-ಸಿದ್ಧವಾಗಿ (ಅಥವಾ) ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಯಾತಾರವವ ಹೋಗತಕ್ಕಂಥಾವುಗಳೆ, ವಿಯೋಗೀ-ವಿಷಯಾದಿಗಳ ವಿಯೋಗದಲ್ಲಿಯು, ಭೇದಃ-ಭೇದವೇನೂ ಇಲ್ಲ, ತಥಾಹ-ಅದು ಯುಕ್ತವೇ ಸರಿ, ಯತ್-ಯಾವ ಕಾರಣದವೆನೆಯಿಂದ ಯಃ-ಯಾವ, ಜನಃ-ವಿಷಯಾಸಕ್ತರಾದ ಜನರ, ಅಮೂಃ-ಈ ಸ್ವರ್ಗದವನಿಂತಾದಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನು, ಸ್ವಯಂ-ತಾನೆ, ನತ ಜತಿ-ಬಿಡುವದಿಲ್ಲ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾತ್-ಸ್ವರ್ಗದದ ವೆನೆಯಿಂದ, ಅಮಾವಿಷಯಾಃ-ಈ ಶಬ್ದಾದಿವಿಷಯ

ಗಳೂ, ತೃಜಂತಸ್ತಂತಃ-ದಿಶಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳಾಗಿ, ಮನಸು-ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ, ಅತುಲಪರಿತಾಪಾಯ-ಅತುಲ ಹೆಚ್ಚಿದ ಪರಿತಾಪಾಯ- ಸಂತಾಪಕೇ-ಸ್ವರಸೆ, ಭವಂತಿ-ಆಗುತ್ತವೆ ಎತೇ-ಇವುಗಳು ಸ್ವಯಂ ತಾವೇ ತೃಕಾಹ-ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳಾದರೆ ಅನಂತ-ಅಧಿಗಮಾದಂಥ, ಶಮನಾಪ-ತೃಷ್ಣಾಪತಾಪ ಶಾಂತಿಯಿಂದಂಟಾದ ಸಂತೋಷವನ್ನು ವಿದಧತಿ-ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ -- ವಿಷಯಾದಿ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಬಿಡುವದಕ್ಕಾಗುವದಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ;—ಸ್ರಕ್ಷ್ಯಂದನ ವನಿತಾದಿ ಕಾಮಭೋಗಗಳು ಬಯಕಾಲವಿದ್ದು ತಮ್ಮಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾವೇ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುತ್ತದೆ. ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಬಿಡುವದಿಲ್ಲ. ವಿಷಯವಿಲ್ಲೋ ಗದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನು ಸಂತಾಪವಡುತ್ತಾನೆ. ವಿಷಯಗಳು ತಾನಾಗಿಯೇ ಬಿಟ್ಟರೂ ಅವುಗಳೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಾಗಿ ಹೋದರೂ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವೇನೂ ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇಂದ್ರಿಯವ್ಯಾಪಾರಗಳು ತಾನಾಗಿಯೇ ಬಿಟ್ಟುಹೋದರೆ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಸಂತಾಪಕಾರಿಯಾಗುವದು ಮನುಷ್ಯನೇ ತನ್ನ ಸ್ವಕರ್ತೃಕದಿಂದ ಬಿಡುವದಾದರೆ ಪರಮಾನಂದ ಶಾಂತಿಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವನೆಂದು ಭಾವವು. ||೧೦||

ಶ್ಲೋ|| ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವಿವೇಕನಿರ್ಮಲಧಿಯುಕ್ತುರ್ವಂತೈ ಹೋಮಕ್ಷಯಯನ್ಮಂಚಂತ್ಯುಪಭೋಗಭಾಂಜ್ಯಪಿ ಧನಾಸ್ತೇಕಾಂತತೋನಿಸ್ಪೃಹಾಃ || ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಾನ್ನ ಪುರಾನಸಂಪ್ರತಿನಚಪ್ರಾಪ್ತಾದೃಥಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ ವಾಂಛಾಮಾತ್ರಪರಿಗ್ರಹಾನಪಿಪರಂತ್ಯೈಕ್ತುಂನಕತ್ತಾ ವಯಂ || ೧೩ ||

ಟೀಕಾ || ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವಿವೇಕ ನಿರ್ಮಲಧಿಯು- ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ- ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದಂಟಾದ, ವಿವೇಕ-ವಿಚಾರದಿಂದ, ನಿರ್ಮಲ-ನಿಷ್ಕಳಂಕವಾದ, ಧಿಯು-ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಜ್ಞಾನಿಗಳು, ದುಷ್ಟರಂ-ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು, ಕಾರ್ವಂತಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಅಹೋ-ಆಶ್ಚರ್ಯ, ಯತ-ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದವೆಯಿಂದ, ನಿಷ್ಪ್ರಹಾಸ್ತಂತಃ ಆಶಾರಹಿತರಾಗಿ, ಉಪಭೋಗ-ಕಾಮೋಪ

೨೦೪ ಕೃಂಗಾರಕತಕೇ (ಯುತುವರ್ಣನಾ ಪದ್ಧತಿ.೩)

ಭೋಗವನ್ನು, ಭಾಂಡ ಹೊಂದಿಯಿರುವ. (ಅಥವಾ ಕಾವೋಪಭೋಗನಾ ಧನವಾದ) ಧನಾನಿ-ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು, ನಿಷ್ಕಾಂತತಃ-ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ, ತ್ಯಜಂತಿ-ಬಿಡುತ್ತಾರೋ, ವಯಂ-ನಾವುಗಳು, ಪುರಾ - ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ, ನಸಂಪ್ರಾಪ್ತಾ-ಹೊಂದದೆಯಿರುವ, ಸಂಪ್ರತಿ-ವರ್ತಮಾನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ನಪ್ರಾಪ್ತಾ-ಹೊಂದದೆಯಿರುವ, ಪ್ರಾಪ್ತಾ-ಸಮ-ಭವಿಷ್ಯತ್ತಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ನದೃಢಪ್ರತ್ಯಯಾಃ - ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದೆಯಿರುವ, ವಾಂಛಾ ಮಾತ್ರಪರಿಗ್ರಹಾನಸಿ-ವಾಂಛಾಮಾತ್ರ - ಯಿಚ್ಛಾ ಮಾತ್ರದಿಂದ, ಪರಿಗ್ರಹಾನಸಿ-ಪರಿಗ್ರಹಸುನದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಮನೋರಥಾಃ-ಕೋರಿಕೆಗಳನ್ನು, ಪರಂ-ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ತ್ಯಕ್ತಂ-ಬಿಡುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ನಶಕ್ತಾಃ-ನಮರ್ಥಕಾಗುವದಿಲ್ಲ

||೧೩||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಂಥಾ ಮನುಷ್ಯರು ವಿಷಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಸೆಯಿಲ್ಲದೆ ಇರುತ್ತಾರೆಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ;— ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಿರ್ವಿಲವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಾಗಿವುಂಟೋ ಅವರುಗಳು ಆಶ್ಚರ್ಯವಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ವಿಷಯಾದಿ ಭೋಗಗಳಿಗೆ ಸಾಧಕವಾದ ದ್ರವ್ಯದ ಆಸೆಯನ್ನು ಸುತರಾಂಬಿಟ್ಟು ಯಿರುತ್ತಾರೆಯೋ ಆಕಾರಣದ ದೇಸೆಯಿಂದ ಅವರೆ ಸುಕೃತಶಾಲಿಗಳು ನಾವುಗಳಾದರೋ ಹಿಂದಿನಕಾಲದಲ್ಲು ವರ್ತಮಾನಕಾಲದಲ್ಲುಮುಂದೆ ಬರುವಕಾಲದಲ್ಲು ಸಮ ಸ್ಥಿರತರ ಪ್ರತ್ಯಯವಿಲ್ಲದೆ ಯಿರುವ ಶಬ್ದಸ್ವರಾದಿ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ತದುದ್ಯುತವಾದ ಸ್ವರ್ಚಂದನಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೋರಿಕೆಗಳನ್ನು ಬಿಡುವವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಅಯಥಾರ್ಥ್ಯವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಯಜ್ಞಾನವನ್ನು ಯಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಆಸೆಯನ್ನು ಬಿಡದೆ ಯಿದ್ದರೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. || ಕಾರ್ಮಣವಿಕ್ರೇದಿತವೃತ್ತಂ || ||೧೩||

ಶ್ಲೋ||ಧನ್ಯಾನಾಗಿರಿಕಂದರೇಷವಸತ್ರಾಂಜ್ಯೋತೀಪರಂಧ್ಯಾಯತ್ರಾಮಾನಂದಾಕುಕ್ರಣಾನ್ವಿಬಂತಿಕುನಾನಿಶ್ಕಂಕಮಂಕೇಶಯಾಃ || ಆಸ್ಮಾಕಂತಮನೋರಥೋಪರಬಿತ್ತಪ್ರಸಾದವಾಪೀತಟಿಕೀಡಾಕಾನನಕೇಳಿಕೌತುಕಜಘಾ ಮಾಯುಕ ಪರಂಕ್ಷೀಯತೇ || ೧೪ ||

ಪೀಠಾ ತಾತ್ಪರ್ಯಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೨೦೫

ಬೀಕಾ ಗಿರಿಕಂದರೇಷು-ಗಿರಿ ಪರ್ವತಗಳ, ಕಂದರೇಷು-ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ, ವಸತಾಂ-ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ-ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು, ಧ್ಯಾಯತಾಂ-ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಧನ್ಯಾಸಾಂ-ಸುಖತಗಳ, ಅಂಕೇಶಯಾಃ-ಅಂಕೇ-ತೊಡೆಗಳ ಮೇಲೆ, ಶಯಾಃ-ಮಲಗಿಕೊಂಡಿರುವ, ತಕುನಾಃ-ಪಕ್ಷಿಗಳೂ, ನಿಶ್ಯಂಕಂ-ಭಯವಿಲ್ಲದೆಯಿರೋಣ, ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ಆನಂದಾಶ್ರುಕಣಾಃ-ಆನಂದ-ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದದಿಂದೂಂಟಾದ ಅಶ್ರು-ಕಣ್ಣಿರಿನ, ಕಣಾಃ-ಬಿಂದುಗಳನ್ನು, ಪಿಬಂತಿ ಪಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಮನೋರಥೋಪಲಬಿತಸ್ರಾಸಾ ದವಾಪೀತಯ ಕ್ರೀಡಾಕಾನನಕೇಳಿಕೌತುಕಜುಷಾಂ-ಮನೋರಥ-ವಾಂಛಾಮಾತ್ರದಿಂದ, ಉಪಲಬಿತ-ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ, ಪ್ರಸಾದ-ಉಪ್ಪರಿಗೆಗಳಲ್ಲಿರುವ, ವಾಪೀ-ನರಸ್ತುಗಳ, ತಟಿ-ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ, ಕ್ರೀಡಾ-ವಿಭಾರವಾದ, ಕಾನನ-ಉದ್ಯಾನವನಗಳಲ್ಲಿ, ಕೇಳಿ-ಕಾಮವಿಲಾಸದಲ್ಲಿ, ಕೌತುಕ-ಕುತೂಹಲವನ್ನು, ಜುಷಾಂ ಹೊಂದಿರುವ, ಅನ್ಮಾಕಂತು-ನಮ್ಮಗಳಿಗೆ ಅದರೂ, ಆಯಾಃ-ಆಯುಸ್ಸು, ಪರಂ-ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಕ್ಷೀಯತೇ-ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ

ತಾತ್ಪರ್ಯ — ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ;—ಸುಕೃತಕಾರಿಗಳಾದ ಯೋಗಿಜನಗಳು ಪರ್ವತಗಳ ಅರದೊಪ್ಪಲುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇವರು ನಿರ್ವೈರಿಗಳಾಗಿಯೂ ನಿಸ್ಪೃಹರಾಗಿಯೂ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾಯಿರುವುದರಿಂದ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಬಂದು ನಿಶ್ಯಂಕವಾಗಿ ತೊಡೆಯಮೇಲೆ ಕೂತುಕೊಂಡು ಯೋಗಿಜನಗಳ ನೇತ್ರದಿಂದ ಬರುವ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದ ಬಾಷ್ಪೋದಕಗಳನ್ನು ವಾನಮಾಡುತ್ತವೆ. ನಮ್ಮಗಳ ಆಯುಸ್ಸಾದರೂ ಮನೋರಥದಿಂದ ವೃಷ್ಟಿರಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಆ ವೃಷ್ಟಿರಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಸರಸ್ಸುಗಳ ತಟೋದ್ಯಾನಕೇಳಿತತ್ಪರಾಗಿ ಆಯುಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ. ಅಂದರೆ ಯೋಗಿಗಳ ಆಯುಸ್ಸು ಸ್ವಧರ್ಮಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಳೆಯುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮಗಳ ಆಯುಸ್ಸು ಕಾಮ, ಪತಂತ್ರನಾಗಿ ಕಳೆಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸತ್ಕರ್ಮಚರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವದು ವೃತ್ತಮನವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ||೧೪||

ಶ್ಲೋ|| ಭಿಕ್ಷುಶನಂತದಪಿನೀರಸವೇಕವಾರಂಶಯ್ಯಾಚಫಣಃ

ಪರಿಜನೋನಿಜದೇಹಮಾತ್ರಂ | ವಸ್ತುಂವಿಶೇರ್ಣ

ಕತ್ರಖಂಡವಯಿರಾಚಕಂಧಾಹಾಹಾತಥಾಪಿವಿವೇಯಾನ

ಪರಿತ್ಯಜತಿ

|| ೧೫ ||

ಟೀಕು || ಭಿಕ್ಷು-ಶನಂ-ಭಿಕ್ಷಾ-ಭಿಕ್ಷು-ನ್ನವೆ, ಅಶನಂ-ಭೋಜನವು, ತದ
ಪಿ ಅಭಿಕ್ಷಾನ್ನವು ಕೂಡ, ನಿರಸಂ-ಒಣಗಿಕೊಗಿರುವಂಥಾದ್ದು, ಎಕವಾರಂ-
ಎಕ-ಒಂದೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭೋಜನಮಾಡುವದು, ಭಾಃ-ಭೂಮಿಯು, ಶಯ್ಯಾ-
ಹಾಸಿಗೆಯು, ಪರಿಜನಾ-ಪುಚ್ಚಾರಕ ಜನಗಳು ಕೂಡ, ನಿಜ-ತನ್ನ, ದೇವಮಾ
ತ್ರಂ-ಶರೀರವಾತ್ರವೆ, ವಸ್ತ್ರಂ-ವಸ್ತ್ರವು, ವಿಶೇರ್ಣ-ಶತಪಂಡಮಯಿರಾ ವಿಶೇ
ರ್ಣ ಹರಿದುಬೇರ್ಣವಾಗಿ, ಶತ-ನೂರುಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಪಂಡಮಯಿರಾ-ತುಂ
ಡುಗಳಾದ, ಕಂಠಾ-ಕಂಠಸ್ವರೂಪವಾದದ್ದು, ತಥಾಪಿ-ಹಾಗಾದಾಗ್ಯಾದರೂ
ವಿಷಯಾ-ಸ್ರಕ್-ಪಂಡನಾದಿ ವಿಷಯೇಚ್ಛೆಗಳು, ನಪರಿತ್ಯಜಂತಿ-ಬಿಡುವವಿಲ್ಲ
ಹಾ ಹಾ-ಅಕ್ಕರ್ಯ || ೧೫ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಎಷ್ಟರ ಅನನುಕೂಲವಿ
ದ್ದಾಗ್ಯೂ ಮನ್ಯುಥನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಕಾಮವಿಚಾರವು ತಪ್ಪುವದಿಲ್ಲವೆಂಬು
ವು-ನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ;—ಭಿಕ್ಷುಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮೊ
ಣಗಿದ ಅನ್ನವನ್ನು ಒಂದುಕೂತ್ತು ತಿಂದುಕೊಂಡು ನೆಲಕ್ಕೆ ಹಾಸಿಕೊಳ್ಳು
ವದಕ್ಕೆ ಬಚ್ಚಿಯಿಲ್ಲದೆ ನೆಲದಮೇಲೆ ಮಲಗಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ತನಗೆ ಮೌಷಕರಿಲ್ಲ
ದೆ ಕತಭದ್ರನಾದ ಕಂತೆಯನ್ನು ಹೊದ್ದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಈರೀತಿ ದುಃಖವನ್ನೊ
ಯನ್ನು ಪಡೆತು ಬಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಕಾಮವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ತಪ್ಪಿಲ್ಲ
ಇದು ಅಶ್ಚರ್ಯವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. || ವಸಂತ ತಿಲಕಾವೃತ್ತಂ || ೧೫ ||

ಶ್ಲೋ || ಸ್ತನೌವಾಂಸಗ್ರಂಥೀಕನಕ ಕಲಕಾವಿತ್ಯುಪಮಿತೌ

ಮುಖಂಶ್ಲೇಷ್ಯಾಗಾರಂತ್ರದಪಿಚಕಾಂಕ್ಷೇನತುಲಿತಂ |

ಸ್ತವನ್ಮೂತ್ರಕ್ರಿಸ್ತಂ ಕರಿವಶಿರಸ್ಪರ್ಧಿಜಘನಂಮು

ಹರ್ನಿರ್ದ್ಯಂರೂಪಂಕವಿಜನವಿಶೇಷೈರ್ಗುರುಕೃತಂ ||

ಟೀಕು || ಸ್ತನೌ-ಕುಚಗಳು, ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ-ಮಾಂಸ - ಮಾಂಸದ,
ಗ್ರಂಥಿ-ಗಂಟುಗಳು, ಉಪಮಿತೌ ಉಪಮಾನದಲ್ಲಿ, ಕವಿಜನವಿಶೇಷೈಃ -
ಕವಿಶ್ರೇಷ್ಠರಿಂದ, ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಕನಕಕಲಶಾವಿತಿ- ಕನಕ- ಚಿನ್ನದ, ಕಲ
ಶಾವಿತಿ ಹೇಜಿ-ಳಾಗಿ, ಉಚೈತೇ - ಶ್ಲೇಷ್ಮಾ - ಶ್ಲೇಷ್ಮಕ್ಕೆ, ಅಗಾರಂ-

ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೨೦೭

ಮನಸ್ವರೂಪವಾದ, ಮುಖಂ - ವದನವು, ಶಶಾಂಕೇನ - ಚಂದ್ರನೊಡನೆ, ತುಲಿತಂ - ಸರಿಹೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಸ್ತವನ್ಮೂತ್ರಕ್ಕೆನು - ಸ್ತವತಃ - ಜಾರಿದುಂಟು, ಮೂತ್ರ - ಮೂತ್ರದಿಂದ, ಕ್ಷಿಪ್ತಂ - ನೆನೆಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಜಘನಂ - ಕಬ್ಬಿಪುರೋಭಾಗವು, ಕರಿವರಶಿರಸ್ಸರ್ಥ - ಕರಿವರ - ಗಜಶ್ರೇಷ್ಠದ - ಶಿರಃ - ತಲೆಯನ್ನು, ಸ್ಪರ್ಧ - ತಿರಸ್ಕರಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿ, ಉಕ್ತಂ - ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ರೂಪಂ - ಆಕಾರವು, ಮುಹುಃ - ಬಾರಿ ಬಾರಿಗೂ, ನಿರ್ದ್ಯುಂ - ತಿರಸ್ಕರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದು, ಕವಿಜನವಿಶೇಷೈಃ - ಕವಿಶ್ರೇಷ್ಠರಿಂದ, ಗುರುಕೃತಂ - ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. | ೧೬ |

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಅವರ ರೂಪವನ್ನು ಸುಖ ನಿಂದನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅದುಹೇಗಂದರೆ:- ಕವಿಶ್ರೇಷ್ಠರು ಮಾಂಸದ ಗಂಟುಆಗಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಕುಚಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಜಿನ್ನದ ಕಲಶವನ್ನಾಗ್ನಿಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಶ್ಲೇಷ್ಮಕ್ಕೆ ಮನೆಯಾದ ಕಾಮಿನೀವದನವನ್ನು ಚಂದ್ರಬಿಂಬಕ್ಕೆ ಸರಿಹೋಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೂತ್ರ ಹೋಗುವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೂತ್ರ ಜಾರಿಕೊಂಡು ಇರುವ ಅಂಗನೆಯರ ಜಘನವನ್ನು ಗಜರಾಜನ ಶಿರಸ್ಸಿನಹಾಗೆ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವ ಅಂದವಾಗಿಯೂ ಇರುವದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಭಾಮಿನಿಯರ ರೂಪವು ಬಹಳ ನಿರ್ದಯವಾದದ್ದು ಇಂಥಾದ್ದನ್ನು ಕವಿಶ್ರೇಷ್ಠರು ಸವೋತ್ತಮವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಬಹಳ ಹೇಯವಾದುದೆಂದು ತೀಯಜೀಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. (ಉಪಮಾಲಂಕಾರಃ) || ವೃತ್ತಂ ಪೂರ್ವವತ್ || || ೧೭ ||

ಶ್ಲೋ|| ಏಕೋರಾಗಿಷ್ಠರಾಜತೇಪ್ರಿತಮಾದೇಹಾರ್ಥಹಾರೀಹ ರೋನೀರಾಗೇಷುಜನೋ ವಿಮುಕ್ತಲಲನಾಸಂಗೇನ ಯಸ್ಯಾತ್ಮರಃ || ದುರ್ವಾರಸ್ಮರಬಾಣಪನ್ನಗವಿಷ ವ್ಯಾವಿದ್ದ ಮುಗ್ಧೋಜನಶ್ಲೇಷಕಾಮವಿಡಂಬಿತ್ರಾನ್ನ ವಿಷಯಾಽಭೀಕ್ತುಂನಮೋಕ್ತುಂಕ್ಷಮಃ | ೧೭ ||

ಟೀಕಾ|| ರಾಗಿಷು - ಕಾಮುಕಜನಗಳಲ್ಲಿ, ಏಕಃ - ಒಬ್ಬನಾದ, ಪ್ರಿಯತಮಾದೇಹಾರ್ಥಧಾರಿ - ಪ್ರಿಯತಮಾ, ಪ್ರಾಣಪ್ರಿಯನಾದ ಪಾರ್ವತಿಯ ದೇಹಾರ್ಥ - ಅರ್ಥ ಶರೀರವನ್ನು, ಧಾರಿ - ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ, ಹರಃ - ಈಶ್ವ

೨೦೪ ಕೃಂಗಾರಕತೆಕೇ (ಯತುವರ್ಣನಾ ಪದ್ಧತಿಃ.)

ರನು, ರಾಜತೆ - ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಲಿದ್ದಾನೆ, ನೀರಾಗೇಷು, ವಿರಕ್ತರಾದ ಜನ
ರಲ್ಲಿ, ಯಸ್ಮಾತ್ = ಯಾವ ಶಂಭುಸಂಗಿತಲು, ವಿಮುಕ್ತಲಲನಾಸಂಗೀ - ವಿ
ಮುಕ್ತ - ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಲಲನಾ - ಸ್ತ್ರೀಯ, ಸಂಗೀ - ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ, ಪರಃ-
ಇತರನಾದದುವಾರ್ಸ್ಮರಬಾಣವನ್ನುಗವಿಷವ್ಯಾವಿದ್ದಮುಗ್ಧಃ- ಮಾರ್ಗರ-
ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪುರುಷನು ನಿವಾರಣಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಆಗದ, ಕ್ಷುರ- ಪೂರನ
ಬಾಣವನ್ನು, ಗ-ಬಾಣಗಳೆಂಬುವ ಸರ್ಪಗಳ, ವಿಷ- ವಿಷವೆಂಬುವ ಮೋಹ
ದಿಂದ, ವ್ಯಾವಿದ್ದ, ಮುಗ್ಧಃ - ಮೂಢರಾದ, ಶೇಷಃ - ಮುಕ್ತಂಥ, (ಅಥ
ವಾ ಜನವು) ಕಾಮನಿಡಂಬಿತಾಃ- ಕಾಮ-ಸ್ತುರನಿಂದ, ವಿಡಂಬಿತಾಃ-ಹೊಡೆ
ಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ವಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಷಯಾಃ- ಸ್ತುಕ್ತಂದನಾದ ಭೋಗಗಳನ್ನು,
ಭೋಕ್ತುಂ- ಅನುಭವಿಸುವದಕ್ಕು, ಕ್ಷಮಃ- ಸಮರ್ಥರ, ನ- ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ- ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿರಕ್ತ್ಯನು ರಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮೇಶ್ವ
ರನು ಒಬ್ಬನು ವಿನಾ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುವದನ್ನು ತೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹೇ
ಗಂದರೆ; - ಈಶ್ವರನು ವಾರ್ತೆಯ ಅರ್ಥ ಶರೀರವನ್ನು ಆಲಿಂಗನೆ ಮಾಡಿ
ಕೊಂಡು ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾಮಕೇಳರನ ವಾರವಶ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಯಿ
ದ್ದಾನೆ. ವಿರಕ್ತಿಭಾವದಲ್ಲಿ ಕಾಮಬಾಣನ ಕಂಠಾತಕ್ಕೆ ವಶನಾಗದೆ ನಿರ್ಧ
ಯನಾಗಿ ಮದನನ್ನು ತನ್ನ ಘಾಲನೇತಾಗ್ನಿಯಿಂದ ದಹಿಸಿದನು. ಮನ್ಮ
ಥ ಬಾಣಸರ್ಪಗಳ ವಿಷವೇರಿ ವಿಷಯಾದಿ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವದ
ಕ್ಕೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದವರವ ಮೂಢಜನಗಳು ಸ್ತ್ರೀಜನಗಳಲ್ಲಿ ಸುಖವನ್ನು
ಅನುಭವಿಸಲಾರರು. ವಿರಕ್ತರಾಗಿ ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಿಶ್ಚಿಂತರಾ
ಗಿಯೂ ಯಿರಲಾರರು. ಸುಮ್ಮನೆ ಚಪಲಪಡುತ್ತಾ ಉಭಯ ಭ್ರಷ್ಟರಾ
ಗಿ ಯಿದ್ದಾರೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಚಪಲವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಿಶ್ಚಿಂತರಾಗಿ ಯಿರಬೇ
ಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಅತ್ರಬಾಣ ಪನ್ನಗವೆಂಬುವದರಿಂದ ರೂಪಕಾಲಂ
ಕಾರಃ. || ಶಾರ್ದೂಲ ವೀಕ್ರೇಡಿಶವೃತ್ತಂ ||

|| ೧೪ ||

ಶ್ಲೋ|| ಆಜಾನೇದಾಹಾತ್ಯಂವತೇತುಕಲಭಸ್ತೀವ್ರದಹನೇ
ಸವಿಸೋಪಜ್ಞಾನಾದ್ಭೀಶಯುತಮುಕ್ತಾತುಪಿ
ಶಿತಂ | ವಿಜಾನಂತೇಪ್ಯೇತೇವಯವಿಹವಿಹಜ್ಞಾಲ
ಜವಲಾನ್ಮಮುಂಚಾಮಃ ಕಾಮಾನೇಹಹಗಹನೋಮೋ
ಹಮಹಿಮಾ

|| ೧೪ ||

27 ಟೀಕಾತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತ್ಯಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೨೦೯

ಟೀಕಾ || ಶಲಭಃ-ಈಜಲಹುಳವು, ದಹನೇ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ದಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ-
ದಹಿಸೋಣವನ್ನು ಅಥವಾ ದೂಡೋಣವನ್ನು, ಅಜಾನತ-ತಿಳಿಯದೆ, ವತ
ತು-ಬೀಳಲಿ, ಕು-ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ವಿನಾ-ಮಾತ್ಮ್ಯವು ಆಜ್ಞಾನಾತ್-ತಿಳಿ
ಯದೆ ಇರೋಣದರ ದಸೆಯಿಂದ, ಬಡಶಯುತಂ-ಬಡಶಿ ಗಾಳದಿಂದ, ಯು
ತಂ-ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ವಿಶಿತಂ ಮಾಂಸವನ್ನು, ಅಶ್ವಾತು ತಿನ್ನುಲಿ, ವಿಜಾ
ನಂತ-ತಿಳಿದಿರುವ, ವತೇವಯಮು-ಈ ನಾವುಗಳು ಕೂಡ ವಿಸಜ್ಜಾಲಜ
ಟಿಲಾಕ್ ವಿಸಜ್ಜಾಲ-ಮಾಂಸವರಂವರೆಯಿಂದ, ಜಟಿಲಾಕ್-ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರು
ವ, ಕಾಮಾಕ್ ಮೋಹಜನಕವಾದ ಕೋರಿಕೆಗಳನ್ನು, ನಮುಂಜಾಮಾ-ಬಿಡ
ಲಿಲ್ಲ, ಮೋಹಮುಹಮಾ, ಮೋಹ ಅಜ್ಞಾನದ, ಮುಹಮಾ-ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವು,
ಗಹನಃ ಅಗಾಧವಾದದ್ದು (ಅಥವಾ ದಾಟುವದಕ್ಕೆ ಅನಾಧ್ಯವಾದದ್ದು) ಅಹ
ಹ-ಆಶ್ಚರ್ಯ,
||೧೮||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ವಿಷಯದೋಷ ಪರಿಷ್ಕಾಸನದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಬಿಡದೆ ಯಿ
ರುವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂ
ದರೆ; — ಈಚಲು ಹುಳಗಳು ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದರೆ ತಾವು ಸುಟ್ಟುಹೋಗು
ತ್ತೇವೆ, ಎಂಬುವದನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಉರಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಇದು ತಿನ್ನುತ
ಕ್ಕಪದಾರ್ಥವೆಂಬುವಭ್ರಮೆಯಿಂದ ಬೆಂಕಿ ಅಥವಾ ಉರಿ ಇವುಗಳಲ್ಲಿಬಿದ್ದ
ವ್ರಾಣವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತವೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿನಾ ಗಾಳದ ಕೊನೆಮುಳ್ಳಿಗೆ
ಜುಜ್ಜಿಯುವ ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವದಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾಸಾಯುತ್ತದೆ.
ಇವುಗಳು ರೂಪಸ್ವರೂಪಿಗಳಿಂದಂಟಾಗಿರುವ ಉಪಾಯಗಳು ತಿಳಿಯದೆ
ಮಾಡಿವವು. ನಾವುಗಳಾದರೂ ಕಬ್ಬಸ್ಪರ್ಶ ರೂಪರಸ ಗಂಧಾದಿಗಳಿಂದ ಅಂದ
ರೆ ಈ ಪಂಚವಿಷಯಾನುಭವದಿಂದ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಅನರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು
ಇನ್ನೇನು. ಹಾಗಾದರೂ ಬಿಡದೆ ಪುನಃ ಅನುಭವಿಸುವದಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತೇ
ವೆ. ನಮ್ಮೆಗಳಿಗೆ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಅಜ್ಞಾನವು ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದು ಇದನ್ನು
ದಾಟಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಆಗುವದಿಲ್ಲ. ಆಶ್ಚರ್ಯವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. || ಶಿಖ
ರಣೀವೃತ್ತಂ ||
||೧೯||

ಶ್ಲೋ || ತೃಪಾಕುಪ್ಯತ್ಯಾಸ್ಯೇಪಿಬತಿಸಲಿಲಂ ಶೀತಮಧುರಂಕ್ಷು
ಧಾರ್ತಕ್ಯಾಲ್ಪನೈಂಕಬಳಯತಿಮಾಂಸಾದಿಕಲಿತಂ |

ಪ್ರದೀಪ್ತಕಾಮಾಗ್ನೌ ಸುದೃಢತರಮಾಲಿಙ್ಗತಿವ
ಧೂಂಪ್ರತೀಕಾರಂವ್ಯಾಧೇಸ್ಸುಖಮಿವಿಪ್ರಸ್ಯತೀಜನಃ

ಟೀಕು | ೫೪-ಮನುಷ್ಯನು, ಆಸ್ಯೇ-ಮುಖವು, ತೃಷಾ-ಬಾಯಾ
ರಿಕೆಯಿಂದ, ಶುಷ್ಯತಿಸತಿ-ಒಣಗಿವಂಥಾದ್ದಾಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಶೀತವಂಧುರಂ-
ಶೀತ ಥಂದಿಯಾಗಿಯು, ಮಧುರಂ ಮನೋಹರವಾಗಿಯು ಇರುವ, ಸಲಿ
ಲಂ-ಉದಕವನ್ನು, ಪಿಬತಿ - ಪಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆ, ಕ್ಷುಧಾ - ಹಸಿವಿನಿಂದ,
ಆರ್ತಃ-ಬಳಿದ, ಜನಃ-ಮನುಷ್ಯನು, ಮಾಂಸಾದಿ ಕಲಿತಂ-ಮಾಂಸ, ಮಾಂ
ಸವೆ ಆದಿ, ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ - ಕಲಿತಂ, ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ-ಶಾಲ್ಯಾ
ನ್ನಂ, ಪಡ್ರಸೋಪೇತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು-ಅಥವಾ, ಮೃಷ್ಟಾನ್ನವನ್ನು,
ಕಬಳಯತಿ-ತಿನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಕಾಮಾಗ್ನೌ-ಮದನಾಗ್ನಿಯು, ಪ್ರದೀಪ್ತೇನ
ತಿ-ಪ್ರಜ್ವಲವಾಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ವಧೂಂ-ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು, ಸುದೃಢತರಂ-ಅತಿ
ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿ, ಆಲಿಂಗತಿ ಪರಿರಂಭವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ, ವ್ಯಾಧೇ-
ರೋಗಕ್ಕೆ, ಪ್ರತೀಕಾರಂ-ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯು, ಸುಖವತಿ-ಸುಖವೆಂದು, ವಿವ
ರ್ಯಸ್ಯತಿ-ವಿವರಣೆಮಾಡ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ || ೯ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಅಜ್ಞಾನಮುಮೆಯಿಂದ ಸುಖಾಭಾಸವಾಸ ಅನ್ನಪಾ
ನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಅನ್ನವಿನಾದಿ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಜನವು ಸುಖ ಬುದ್ಧಿಯ
ನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆಂಬುದನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅನು
ಹೇಗಂದರೆ;—ಮನುಷ್ಯರು ಬಾಯಾರಿಕೆಯಾದರೆ ಒಳ್ಳೆ ತಂಣಿಗೆ ಮಧುರ
ವಾಗಿ ಇರುವ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುತ್ತಾರೆ. ಹಸಿವಾದರೆ ಮಾಂಸವೆ ಮೊ
ದಲಾದ ಮೃಷ್ಟಾನ್ನವನ್ನು ಭೋಜನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮದನಾಗ್ನಿ ಪ್ರಜ್ವ
ಲವಾದರೆ ಅಂದರೆ ಕಾಮವುಂಟಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಆಲಿಂಗನೆ
ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬಾಹ್ಯಾಭ್ಯಂತರ ಸುರತವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಇಂ
ದ್ರಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಷಯಾವೇಕ್ಷೆಗಳು ಅವಿದ್ಯಾಕಾರ್ಯಗಳು ದುಃಖ
ಹೇತುಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯದೆ ಕ್ಷುತ ತೃಪ್ತ ಮದನಮೋಹಜಾಲ ಅದಕ್ಕೆ
ಶೀತಲಮಧುರ ಜಲಪಾನಾನ್ನ ಭೋಜನ ಕಾಮಿನೀಪರಿಷ್ಕಂಗಳ ರೂಪವಾದ
ವುಗಳು ಸುಖಾಪದಗಳೆಂದು ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಅಜ್ಞಾನಕಾರ್ಯಗಳು
ಹೀಗೆಮಾಡದೆ ವಿಷಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿರಾಗಗಳಾಗಿದ್ದು ಶಾಶ್ವತವಾದ ಮೋಕ್ಷ
ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೨೧೧

ಶ್ಲೋ|| ತುಂಗಂವೇಶ್ಯ ಸುತಾಸ್ಸ ತಾಮಭಿಮತಾಸ್ಸಂಖ್ಯಾತಿಗಾ
 ಸ್ಸಂಪದಾಕಲ್ಪಾಣೀದಮಿತ್ರಾವಯಶ್ಚ ನವಮಿತ್ಯೆಜ್ಞಾ
 ನಮೂಢೋಜನಃ || ಮತ್ವಾನ್ವಿಶ್ವಮಾನಶ್ವರಂನಿವಿಶ
 ತೇಸಂಸಾರಕಾರಾಗೃಹೇಸಂದೃಶ್ಯ ಕ್ಷಣಭಂಗುರಂತದ
 ಪಿಲಾಧನ್ಯಸ್ತು ಸಂನ್ಯಸ್ಯತಿ || ೨೦ ||

ಟೀಕಾ || ತುಂಗಂ-ಉನ್ನತವಾದ, ವೇಶ್ಯ-ಮನೆಯು, ಸತಾಂ- ಸಜ್ಜ
 ನರಿಗೆ, ಅಭಿಮತಾಃ-ಸಂಮತರಾದ, ಸುತಾಃ - ಮಕ್ಕಳು, ಸಂಖ್ಯಾತಿಗಾಃ-
 ಲೆಕ್ಕಿಸುವವಕ್ಕೆ ಆಗದಂಥಾ, ಸಂಪದಾಃ-ವಿಶ್ವರ್ಯಗಳೂ, ಕಲ್ಪಾಣೀ ವಂಗಳ
 ಆಕರವಾದ, ದಯಿತಾ - ಹೆಂಡತಿಯು, ಸಯಶ್ಚ - ಯೌನನವಯಸ್ಸುಕೂಡ,
 ನವಂ- ನೂತನವಾದದ್ದು, ಇತಿ- ಹೀಗೆಂಬುವಂಥ, ಅಜ್ಞಾನಮೂಢಃ ಅವಿ
 ವೇಕಿ-ಜೋಹಿತವಾದ, ಜನಃ-ಜನವು, ವಿಶ್ವಂ-ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು, ಅನಶ್ವರಂ
 ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವದನ್ನಾಗಿ, ಮತ್ವಾ- ತಿಳಿದು, ಸಂಸಾರಕಾರಾಗೃಹೇ-
 ಸುಸಾರ-ಸಂಸಾರವೆಂಬುವ, ಕಾರಾಗೃಹೇ-ಬಂದೀಕಾನೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ, ನಿವಿಶ
 ತಿ-ಪ್ರವೇಶನಾಡುತ್ತಾರೆ, ಧನ್ಯಸ್ತು - ಯೋಗಿಗಳಾದರೋ, ತದಖಿಲಂ-
 ಆ ವಸ್ತುವು, ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಕ್ಷಣಭಂಗುರಂ-ಕ್ಷಣ-ಕ್ಷಣಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಭಂಗು
 ರಂ-ನಾಶಮಾಗುವದನ್ನಾಗಿ-ಸಂದೃಶ್ಯ-ದನ್ನಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸಿಕೊಂಡಿ, ಸಂನ್ಯ
 ಸ್ಯತಿ-ತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವಂಥವರಾಗುತ್ತಾರೆ || ೨೦ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ — ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಸಂಸಾರಿಗಳು ವಿಷಯಾಸಕ್ತರಾಗಿ
 ದುಃಖಭಾಜನರಾಗುತ್ತಾರೆಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದ
 ರೆ:-ಒಳ್ಳೆ ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಮನೆ ಇದೆ ಎಂದೂ, ಮಕ್ಕಳು ಸಜ್ಜ ನರಿಗೆ ಸಂಮ
 ತರಾದ ಯೋಗ್ಯರಾಗಿ ಇದ್ದಾರೆಂದೂ, ಹೆಂಡತಿ ಅನುಕೂಲವತಿಯಾಗಿ
 ಮೂ, ಸೌಂದರ್ಯಶಾಲಿನಿಯಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಾಳೆಂದೂ, ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ
 ಮೂಢಜನಗಳು ತಮಗೆ ಹೆತ್ತು ಐಶ್ವರ್ಯವೂ ಯೌವನ ವಯಸ್ಸು ಇವು
 ಗಳಿಲ್ಲಾ ನಾಶವಿಲ್ಲದೆ ಯಾವಾಗ್ಯೂ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುತ್ತೆಂದೂ ಸಂಸಾರವೆಂ
 ಬುವ ಸೆರೆಮನೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಯೋಗಿಜನಗಳು ಈ ಸಂಸಾರವೆಂ
 ಬುವದು ವಿದ್ಯುತ್ ಪ್ರಭೆಯೋದಾಮಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷಣಭಂಗುರವೆಂದು ತಿಳಿದು ಈ

೨೧೨ ಕೃಂಗಾರಕತಕೇ (ಋತುವರ್ಣನಾ ಪದ್ಧತಿಃ)

ಸಂಸಾರದ ಆಶೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಿಷಯಾನಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕದೆ ನಿತ್ಯಾನಂದದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಬ್ಬಾದಿ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಆಕೆವಡೆ ಯೋಗಾನಂದ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ವೈರಾಗ್ಯಶತಕೇ ವಿಷಯಪರಿತ್ಯಾಗ ವಿಡಂಬನ ಪದ್ಧತಿಃ || ೨೦ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ಭಕ್ತೃಹರಿಸುಭಾಷಿತೇ ವೈರಾಗ್ಯ ಶತಕೇ ವಿಷಯಪರಿತ್ಯಾಗ ವಿಡಂಬನ ಪದ್ಧತಿಃ

ಭಕ್ತೃಹರಿಸುಭಾಷಿತೇ ವೈರಾಗ್ಯ ಶತಕೇ ಯಾಚ್ಛಾದೈನ್ಯದೂಷಣ ಪದ್ಧತಿ ಪ್ರಗಂಭಃ.

ಶ್ಲೋ|| ದೀನಾದೀನಮುಖೈಸ್ಸದೈವಶಿಶುಕೈಃ ಕೃತಕೃಷ್ಣಜೀರ್ಣಾಂಬರಾ ಕ್ರೋಧವ್ಯಃಕ್ಷುಧಿತ್ಯರ್ನಿರನ್ನವಿಮರಾ ದೃಶ್ಯಾನೇತೇದ್ಗೀಹಿನೀ || ಯಾಚ್ಛಾದೈನ್ಯದೂಷಣ ಗದ್ಗದಗಳತ್ರುಪ್ಪದ್ವಿಲೀನಾಕ್ಷರಂ ಕೋದೇಹೀತ್ರಿವದೇತ್ಸ್ವದಗ್ಧಜಠರಸ್ಯಾರ್ಥಮನಸ್ವೀವುಮಾ || ೨೧ ||

ಟೀಕು || ದೀನಾದೀನಮುಖೈಃ- ದೀನಾ-ದರಿವ್ರರಾಗಿರೋಣದರಿಂದಲೇ ದೀನ-ಬಗ್ಗಿದಂಥ, ಮುಖೈಃ-ಮುಖಗಳ್ಳಂಥಾ, ಸದೈವಕೋಶದ್ವೈಃ ಯಾವಾಗಲೂ ಅಳುತ್ತಿರುವ-ಕ್ಷುಧಿತ್ಯಃ ಹಸಿವುಗಳ್ಳಂಥ, ಶಿಶುಕೈಃ-ಮಕ್ಕಳಗಳಿಂದ, ಕೃತಕೃಷ್ಣಜೀರ್ಣಾಂಬರಾ-ಆಕೃಷ್ಣ, ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೀರ್ಣ-ಶಿಥಿಲವಾಗಿರುವ, ಅಂಬರಾ ವಸ್ತ್ರವುಳ್ಳ, ನಿರನ್ನವಿಮರಾ-ನಿರಂನ ಅನ್ನವಾನಾದಿಗಳಿಂದ ರಹಿತಳಾದ ಕಾರಣವೇ, ವಿಧುರಾ-ವಿಹ್ವಲಳಾದ (ಅಥವಾ ದುಃಖಿತಳಾದ) ಗೆಹಿನೀ ಹೆಂಡತಿಯು, ದೃಶ್ಯಾ-ದೃಷ್ಟಿಗೋಚರಳು, ನಚೇದ್ಯದಿ-ಆಗದಹೋದರೆ, ಸ್ವಜಠರಸ್ಯಾರ್ಥ-ತನ್ನಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ತುಂಬುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಕಃ-ಯಾವ, ನುನಸ್ವೀ-ಮಾನವಂತನಾದ, ಪುರ್ವಾ-ಮನುಷ್ಯನು, ಯಾಚ್ಛಾದೈನ್ಯದೂಷಣ-ಬೇಡೋಣದರೆ, ಭಂಗ ನಾಶವ-ಭಯೇನ-ಭೀತಿಯಿಂದ, ಗದ್ಗದಗಳತ್ರುಪ್ಪದ್ವಿಲೀನಾಕ್ಷರಂ - ಗದ್ಗದ, ಗದ್ಗದಧ್ವನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಗಳ-ಕಂಠನಾಳದಲ್ಲಿ, ತೃಪ್ಯತ-ಸೀಳಿಹೊದಂಥಾದ್ದರಿಂದ

ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೨೧೩

ಕಾರಣವೆ, ವಿಲೀನ-ಅಡಗಿಹೋದ ಅಕ್ಷರವುಳ್ಳೋಣ ಹೇಗೋಹಾಗೆ ವದೇತ-ಕೇಳಿಯಾನು, ಅಥವಾ ಯಾಚನೆಮಾಡಿಯಾನು, ನೋವದೇತ-ಕೇಳುವದೇಇಲ್ಲ. ||೨೧||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಯಾಚನೆಯು ಬಹುಕಟ್ಟದ್ದು ಇದು ಸಂಸಾರ ಮೂಲದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ;-ದರಿದ್ರತನದಿಂದ ಮುಖಬಾಧಿ ತೆರೆಬಗ್ಗು ಸಿಕೊಂಡು ಹಸಿವಿನಿಂದ ಅಳುತ್ತಾ ಇರುವ ಮಕ್ಕಳುಗಳು ಹಳೆಯದಾಗಿರಲೂ ಜೀರ್ಣವಾಗಿರಲೂ ಇರುವ ತಾಯಿಯ ಉಟ್ಟಿರುವ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಅನ್ನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಎಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಮಕ್ಕಳಿಂದಕೂಡಿದ ಹೆಂಡತಿ ಗಂಡನಿಗೆ ಈತೊಂದರೆವಡುವ ಹೆಂಡತಿಯಾಗದೆ ಇಲ್ಲದೆ ಇದ್ದರೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಯಾವಮನುಷ್ಯ ತಾನೆ ತನ್ನ ಒಬ್ಬನೊಟ್ಟಿಗೋಸ್ಕರ ಪರರಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಕೇವಲವೈನ ದಿಂದಲು ಗವ್ವದಧ್ವನಿಯಿಂದಲೂ ಕೇಳುವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಯದಡೆನೆಯಿಂದ ಸಂವಿಗ್ಧಾಕ್ಷರವುಳ್ಳೋಣ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಯಾಚನೆಮಾಡಿಯಾನು? ಮಾಡುವದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾಚನಾವೃತ್ತಿಯು ಬಹಳ ಕಟ್ಟದ್ದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ||೨೧||

ಶ್ಲೋ|| ಅಭಿಮತಮಹಾಮಾನಗ್ರಂಥಿಪ್ರಭೇದವಟೀಯಸೀ
ಗುರುತರಗುಣಗ್ರಾಮಾಂಭೋಜಸ್ಫುಟೋಜ್ಜ್ವಲ
ಚಂದ್ರಿಕಾ || ವಿಪುಲವಿಲಸಲ್ಲಜ್ಜಾವಲ್ಲಿವಿತಾನಕುಠಾರಿ
ಕಾಜರರ ಪಿತರೀಮಷ್ಣೋರೇಯಂಕರೇ ತ್ರಿವಿಡಂಬನಾಂ

ಟೀಕಾ | ಅಭಿಮತಮಹಾಮಾನಗ್ರಂಥಿಪ್ರಭೇದವಟೀಯಸೀ-ಅಭಿಮತ ಸಂಮತವಾದ, ಮಹಾ-ಅಧಿಕವಾದ, ಮಾನ-ಅಭಿಮಾನವೆಂಬುವ, ಗಂಧಿ-ಕಟ್ಟನ್ನು, ಪ್ರಭೇದ ಸೀಳೋಣದರಲ್ಲಿ, ವಟೀಯಸೀ-ಸಮರ್ಥವಾದ ಗುರುತರಗುಣಗಣಗ್ರಾಮಾಂಭೋಜಸ್ಫುಟೋಜ್ಜ್ವಲಚಂದ್ರಿಕಾ-ಗುರುತರ-ಅತ್ಯಂತವಾದ, ಗುಣ-ಶಾಸ್ತ್ರಾದಾರ್ಮದಿ ಗುಣಗಳ ಗ್ರಾಮ-ಸಮುದಾಯವೆಂಬುವ, ಅಂಭೋಜ-ಕಮಲಕ್ಕೆ ಸ್ಫುಟ ಬಿಡ್ಡಾಗಿ, ಉಜ್ಜ್ವಲ-ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಚಂದ್ರಿಕಾ-ಕಾಮುದೀ ಸ್ವರೂಪವಾದ ವಿಪುಲವಿಲಸಲ್ಲಜ್ಜಾವಲ್ಲಿವಿತಾನಕುಠಾರಿಕಾ-ಪುಪುಲ-ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ವಿಲಸತ-ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಲಜ್ಜಾವಲ್ಲಿ-ನಾಚಿಕೆಯೆಂಬುವ ಬಳ್ಳಿಗಳ, ವಿತಾನ-ಸಮೂಹಕ್ಕೆ, ಕುಠಾರಿಕಾ-ಕೊ

೨೧೪ ವೈರಾಗ್ಯಕತಕೇ (ಯಾಚ್ಛಾದೈನ್ಯದೋಷಣ ಕದ್ಧಿಃ.)

ಡಲಿಯು ಸ್ತ್ರಾಯವಾಢ, ಇಯಂ-ಈ, ದುಷ್ಕಾರಾ-ತುಂಬುವದಕ್ಕೆ ಅಗದೆ ಇರು
ವ, ಜಠರವಿಠರೀ-ಜಠರ-ಹೊಟ್ಟೆಯೆಂಬುವ, ವಿಠರೀ-ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯು, ಎಡಂಬ
ನಾಂ-ಯಾಚ್ಛಾನು ಕೂಲನನ್ನು, ಕರೋತಿ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತೆ || ೨೨ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ತುಂಬಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ
ದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅಶಮಿಯವರು ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಯಾಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ
ಸುತ್ತೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆದು ಹೇಗಂದರೆ; —ಮನುಷ್ಯನ ಮಾನವ
ನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಸುಗುಣಗಳು ಇ
ದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅರಳದಕಮಲಕ್ಕೆ ಬೆಳವಿಂಗಳಹಾಗೆ ಮುಚ್ಚುತ್ತದೆ. ಲಜ್ಜಾ ಎಂಬ
ಬಬ್ಬಿಗೆ ಕೊಡಲಿಯೊಂವೆಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುತ್ತದೆ. ಹೊಟ್ಟೆಯೆಂಬುವ ಪೆ
ಟ್ಟಿಗೆ ತುಂಬುವದಕ್ಕೆ ಯಾಚನೆಮಾಡಿಸುತ್ತಾ ಅಂದರೆ ಯಾಚಕನಿಗೆ ತನ್ನ
ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಆಗುವೆಲ್ಲ. ಮಾನವಿಲ್ಲ. ನಾಚಕ ಎಂ
ಬುವದು ಸುತರಾಂ ಇರುವೆಲ್ಲ. ಮಾನಹಾಸಿ ಲಜ್ಜಾತ್ಯಾಗ ಈರೀಡೆಯಂ
ದ ಹೊಟ್ಟೆಗೋಸ್ಕರ ಯಾಚನಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತೆಂದು
ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಉಪಮಾಲಂಕಾರಃ ಹರೋವೃತ್ತಂ. || ೨೩ ||

ಶ್ಲೋ|| ಪುಣ್ಯಗ್ರಾಮೇವನೇನಾಮಹತಿವಿಪಟಚ್ಛನ್ನಪಾಲಿಂ
ಕಪಾಲಂಹ್ಯಾದಾಯನ್ಯಾಯಗರ್ಭ ದ್ವಿಜಹುತಹುತ
ಭುಗ್ಧಮಧೂಮೋಗ್ರಪಕಂಠೇ | ದ್ವಾರಂದ್ವಾರಂ
ಪ್ರವಿಷ್ಟೇವರಮಾದರದರೀಶ್ವರಣಾಯಹುಧಾರ್ತೋ
ಮಾನೀಪಾ ಗ್ರಣೈಸ್ಸನಾಥೋನಪುನರನುದಿನಂತುಲ್ಯ
ಕುಲೈಷುದೀನಃ || ೨೪ ||

ಟೀಕಾ || ನ್ಯಾಯಗರ್ಭ ದ್ವಿಜಹುತಹುತಭುಕ' ಧೂಮಧೂಮೋಗ್ರ
ಕಂಠೇ-ನ್ಯಾಯಗರ್ಭ-ನ್ಯಾಯ-ವಿರಾಮಾಂಸಾದಿ ನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು. ಗರ್ಭ-
ಗರ್ಭದಲ್ಲಿವುಳ್ಳ ದ್ವಿಜ-ಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಗಳಿಂದ, ಹುತ-ಹೋಮ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ,
ಹುತಭುಕ'-ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನ ಧೂಮ-ಹೊಗೆಯಿಂದ, ಧೂಮ-ಕೃಷ್ಣಲೋ
ಹಿತಗಳಾದ, ಉಪಕಂಠೆ-ನವಿರಾಪದೇಶವುಳ್ಳ, ಮಹತಿ-ವಿಸ್ತಾರವಾದ,

ಬೇಕಾತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೨೧೫

ಪುಣ್ಯಗ್ರಾಮೇ-ಪುಣ್ಯ-ಪವಿತ್ರಕರಪಾದ. ಗ್ರಾಮೇ ಉಗ್ರವಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ವನೇ
ವಾ-ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ಸಿತಪಟದ್ಧಂಚವಾಲಿಂ-ಸಿತ ಶುಭ್ರವಾದ, ಪಟ-
ಪದ್ಮದಿಂದ, ಭಂನ-ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಾಲಿಂ-ಅಂಜುಗಳಲ್ಲ, ಕಪಾಲಂ-ಭಿಕ್ಷಾ
ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು, (ಅಥವಾ ಶರಾವವನ್ನು) ಆದಾಯ-ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕ್ಷು
ಧಾರ್ತ-ಕ್ಷುತ್-ಹಸಿವಿನಿಂದ, ಆರ್ತ-ವೀಡಿತನಾದ. ಮಾನೀ-ಮಾನವಂತ
ನಾದ, ಪುರುಷ-ಮನುಷ್ಯನು, ಉದರದರಿ ಪೂರಣಾಯ- ಉದರ- ಹೊಟ್ಟೆ
ಯೆಂಬುವ, ದರಿ-ಗುಹೆಯ, ಪೂರಣಾಯ-ತುಂಬಿಸುವವಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ದ್ವಾ
ರಂದ್ವಾರಂ-ಪ್ರತಿಜಾಗಿಲುಗಳನ್ನು, ಪ್ರವಿಷ್ಟ-ಭಿಕ್ಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಮಾ
ದಿದಂಥಾವನು ಆಗುತ್ತಾನೆ, ಪ್ರಾಣೈಸ್ಸನಾಥ, ಪ್ರಾಣೈ-ಪ್ರಾಣಗಳಿಂದ,
ಸನಾಥ-ಕೂಡಿದವನಾಗಿರುವದು, ನರಂ-ಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದು, ತುಲ್ಯಕುಲ್ಯೇ
ಷುಪುನ-ತುಲ್ಯ-ಸಮಾನವಾದ, ಕಲ್ಯೇಷುಪುನ- ಕುಲಜನಗಳಲ್ಲಿ ಆದರೆ
ನೋ, ದಿನ-ಪೈನ್ಯವಾಗಿ ಯೋಜಿಸಿಯು, ನವರಂಹ - ಯೋಗ್ಯವಾದ
ದ್ದಲ್ಲವಷ್ಟೆ

||೨೨||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾನವಂತರಾದ ದರಿವ್ರರು ಸ್ವಜನದಲ್ಲಿ
ಯಾಚ್ಛಾ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವನ ಮಾಡುವದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ
ಹೋಗಿ ಭಿಕ್ಷಾಟನವನ್ನಾ ದ್ರೂ ಮಾಡುವದು ಉತ್ತಮವೆಂದು ಆರೀತಿಯಾ
ಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿವುಳ್ಳ ಅಂದರೆ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರ
ಗಳನ್ನು ಓದಿಯಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಹೋಮಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಗಾರ್ಹಪತ್ಯ
ಆ ಹವನೀಯ ದಕ್ಷಿಣಾನ್ನಿಗಳಿ ಧೂಮೋಪ ಕಂಠನಾದ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿಯಾ
ಗಲಿ ಅಥವಾ ಅವಧೂತರೆ ವೋದಲಾದ ಯುಷಿಗಳ ಪುಣ್ಯಾಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿಯೆ
ಆಗಲಿ ಕಪಾಲ ಭಿಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡಿ ಹೊಟ್ಟೆತುಂಬಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುವದು ಉ
ತ್ತಮ. ಸಮಾನ ಕುಲೀನನಾದ ಜನಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ತಮ್ಮ ಸ್ವಜನದಲ್ಲಿ
ಯಾಚನೆಮಾಡಿ ದೈನ್ಯದಿಂದ ಜೀವನ ಮಾಡುವದು ಉತ್ತಮವಲ್ಲವೆಂದು
ತಾತ್ಪರ್ಯವು. || ಸ್ಕಂಧರಾವೃತ್ತಂ || ಮೃಚ್ಛೀರಾನ್ಮಾಂತ್ರಯೇಣತಿ,
ಮುನಿಯುತಾಸ್ಕಂಧರಾ ಕೀರ್ತಿತೇಯಮಿ ತಿಲಕ್ಷಣಾತ್

||೨೩||

ಶ್ಲೋ || ಗಂಗಾತರಂಗಕಣಶೀಕರಶೀತಲಾನಿ ವಿದ್ಯಾಧರಾಧ್ಯು
ಷಿತಚಾರುಶಿಲಾತಲಾನಿ || ಸಾಧುನಾನಿಕಿಂಹಿಮವತಃ

೨೬೧ ವೈರಾಗ್ಯಕತಕೇ (ಯಾಚ್ಛಾದೈನ್ಯದೂಷಣಪದ್ಧತೇ)

•ಪ್ರಳಯಂಗತ್ರಾನಿತ್ಯವಮಾನಪರಪಿಂಡರತ್ತಮ
ನುಷ್ಠಾಃ ||೨೪||

ಬ್ರಹ್ಮ || ಗಂಗಾತರಂಗಕಣಶೀತಲತಲಾನಿ - ಗಂಗಾ - ಮಂದಾಕಿನೀ
ನದಿಯು, ತರಂಗ-ತರಗಳ, ಕಣ ಉದಕದಿಂದಾಗಳ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ, ಶೀತಲ-
ತಂತ್ರಾರುಗಳಿಂದ ಶೀತಲಾನಿ- ತಣ್ಣಗಿರುವ ವಿದ್ಯಾಧರಾಧ್ಯುಷಿತ ಜಾರುಶಿಲಾ
ತಲಾನಿ-ವಿದ್ಯಾಧರರಿಂದ ಕೂತುತಂತ್ರಾಗೆ ಇರುವಂಥ ಸುಂದರಶಿಲಾತಲಗಳು
ಳ್ಳ-ಹಿಮವತಃ-ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದವನಾನಿ, ಸ್ಥಳಗಳು, ಪ್ರಳಯಂ-ನಾಶವ
ನ್ನು. ಗತಾನಿಕಿಂ-ಹೊಂದಿದವೆ ಏನು - ಯತ್ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದವೆಂದ,
ಮನುಷ್ಯಾಃ - ಮನುಷ್ಯರು, ಸಾವಮಾನಪರ ಪಿಂಡರತ್ತಾ. ಸಾವಮಾನ -
ಅವಮಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಪರಾನ್ನವನ್ನು-ತಿನ್ನುವದರಲ್ಲಿ ರತಾಃ-ಆಸಕ್ತ
ರಾಗುತ್ತಾರೋ, ತೇನೇತಿಪೂರ್ವೇಣಾನ್ವಯಃ ||೨೪||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನು ಅವಮಾನನಿಂದ ಪ
ರಾನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುವದಕ್ಕಿಂತ ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಬಾರದೆ
ಎನ್ನುವದನ್ನು, ಜನಗಳನ್ನುಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ:-
ಗಂಗಾನದಿಯು.ತರಗಳ ಉದಕ ಬಿಂದುಗಳ ತಂತ್ರಾರಗಳು ಬಿದ್ದು ತಣ್ಣಗಿ
ರುವ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯಾಧರರು ತಪಸ್ಸುಮಾಡುತ್ತಾ ಇದ್ದ ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದ
ಸ್ಥಳಗಳು ನಾಶವಾಗಿ ಹೋದವೆ ಏನು? ಅವುಗಳು ಇದ್ದರೆ ಅವಮಾನದಿಂ
ಪರಾನ್ನವನ್ನಾದವೂ ತಿಂದು ಏಕೆ ಮನುಷ್ಯನು ಬದುಕಿರಬೇಕು ಈಶ್ವರಿ
ಅವಮಾನದಿಂದ ಜೀವನ ಮಾಡುವದಕ್ಕಿಂತ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಹೋಗಿ ಬಿಟ್ಟ
ದ್ದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವದು ಉತ್ತಮವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. || ವಸಂತ ತಿಲ
ಕಾವೃತ್ತಂ || ಉಕ್ತಾವಸಂತತಿಲಕಾ ತಭಜಾಜಗೌಗಃ || ||೨೪||

ಶ್ಲೋ || ಕಿಂಕಂದಾಃಕಂದರೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಳಯಮುಪಗತ್ರಾನಿರ್ಯು
ರಾವಾಗಿರಿಭ್ಯಃ ಸ್ರವ್ಯಸ್ತಾವಾತರುಭ್ಯಸ್ಸರಸ ಫಲ
ಭೃತೋವೃಶಿನೈಶ್ಚ ಕಾಶಾಃ || ವೀಹ್ಯಂತೇಯನ್ಮು
ಖಾನಿಪ್ರಸಭವ.ಪಗತಪ್ರಯಾಣಾಂಖಲಾನಾಂದಃ
ಖಾಪ್ತಸ್ವಲ್ಪನಿತ್ಯೈಶ್ಚ ಪನವಕ-ನಿತ್ಯಿತಭೂತಾನಿ

ಚೇಕಾ || ಕಂದರೇಭ್ಯಃ- ಗಿರಿ-ಗುಹೆಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಕಂದಾಃ - ಕಂದ
ಮೂಲಗಳೂ ಪ್ರಳಯಂ ನಾಶವನ್ನು, ಉಪಗತಾಕಿಂ-ಹೊಂದಿದವೆಯೇನು
ಗಿರಭ್ಯಃ-ವರ್ವತಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ, ನಿರ್ಮುರಾವಾ-ನದಿಪ್ರವಾಹಗಳು ಅದ
ರೂ, ಪ್ರಳಯಂ-ನಾಶವನ್ನು, ಉಪಗತಾಕಿಂ-ಹೊಂದಿದವೆಯೇನು, ಸರಸ
ಫಲಭೃತಃ-ಸರಸ-ಮಧುರರಸದಿಂದ ಕೂಡಿ ಇರುವ, ಫಲ - ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು,
ಭೃತಃ-ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ, ವಲ್ತುಲಿನ್ಯಃ-ನಾರುವಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲ, ಶಾಖಾಃ-ಕೊಂ
ಡೆಗಳ, ತರಾಭ್ಯಃ ವೃಕ್ಷಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಪ್ರಧ್ವಸ್ತಾವಾಕಿಂ - ಮುರಿದು
ಬಿದ್ದುಕೊಂಡವೆನು, ಯತಃ-ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಪ್ರಸಭಂ-ಅತ್ಯಂತ
ವಾಗಿ ಅಸಗತ ಪ್ರಶ್ರಯಾಣಾಂ-ಹೋದ ವಿನಯವುಳ್ಳಂಥ, ಬಲಾನಾಂ ದು
ಸ್ವಜನಾದಾಖಾಸ್ತ ಸ್ವಲ್ಪವಿತ್ತಸ್ತಯವವನವಶಾತ್, ದಾಖ- ಅತಿಕ್ಷೇಪ
ದಿಂದ, ಆಪ್ತ-ಹೊದಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ವಲ್ಪ-ಕೊಂಚವಾದ, ವಿತ್ತ- ದ್ರವ್ಯದಿಂದ
ಟಾದ, ಸ್ತಯ ಗರ್ವವೆಂಬುವ, ವವನ-ವಾಯುವಿನ ದೆಸೆಯಿಂದ, ನರ್ತಿತ-
ಕಾಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಭ್ರಾತೃತಾನಿ-ಲತಾಸದೃಶವಾದ ಹುಬ್ಬುಗಳಲ್ಲ, ಮುಖಾನಿ-
ಅನನಗಳ, ಯಾದಕಜನಗಳಿಂದ, ವೀಕ್ಷ್ಯಂತೇ-ನೋಡಲ್ಪಡುತ್ತವೆ? ||೨೫||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಯಾಚನಾವೃತ್ತಿಗಿಂತಲೂ ಜೀವನೋಪಾಯವಿಲ್ಲವೆ
ಂಬುವನ್ನು ವಿತರ್ಕದಿಂದ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇ
ಗಂದರೆ; - ರವರ್ತದ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಯಾವತ್ತು ಬಿಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿಯೂ
ಆಹಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಂದಮೂಲಗಳಿಲ್ಲವೆ? ಮತ್ತು ಬಾಯಾರಿದರೆ
ಗಿರಿನದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆ ಅನು ಒಣಗಿಕೊಂಡವೆ ಪುಣ್ಯಾಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಋಷಿಗಳು
ನಾರುನುಡಿಗಳನ್ನು ಒಣಗಿಹಾಕುವ ಮರದ ಕೊಂಬೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಡತಕ್ಕ ಒಳ್ಳೆ
ರಸವತ್ತಾದ ಹಣ್ಣುಗಳು ನಾಶವಾಗಿ ಹೋದವೆ? ಏನು? ಕೇವಲ ಕಷ್ಟದಿಂ
ದ ಸ್ವಲ್ಪದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡು ಅದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅಹಂ
ಕಾರವಾಯುವಿನಿಂದ ಅಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ ಹುಬ್ಬುಗಳುಳ್ಳ ದುರ್ವೀನೀತರ
ಮುಖಗಳನ್ನು ವಿಕೆ ಯಾಚಕಜನರು ನೋಡುತ್ತಾರೆ ಇಂಥಾವರ ಮುಖ
ವನ್ನು ನೋಡುವದಕ್ಕಿಂತ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸುಮಾಡುವದು ಒಳ್ಳೆಯದು
ಉಪಮಾರೂಪಕವೇನೋಸ್ಪಷ್ಟವು ||೨೫||

ಶ್ಲೋ || ಪುಣ್ಯೈರ್ಮೂಲಫಲೈಸ್ತಥಾಪ್ರಣಯಿನೀಂವೃತ್ತಿಂ
ಕುರುಷ್ವಾದುನಾಭೂಶಯಾಂನವಪಲ್ಲವೈರಕೃಣ್ಣೈ

ರುತ್ತಿಪ್ಪಯಾಪೋವನಂ || ಕ್ಷುದ್ರಾಣಾಮವಿವೇಕ
ಮೂಢಮನಸಾಂಯತೇ ಶ್ವರಾಣಾಂ ಸದಾನಿತ್ತವ್ಯಾ
ಧಿವಿಕಾರವಿಹ್ವಲಗಿರಾಂನಾಮಾಪಿನಕೂಗ್ರಾಂತೇ || ೨೬ ||

ಟೀಕು || ಪುಣ್ಯ-ಪರಿಶುದ್ಧಗಳಾದ, ಮೂಲಭವೈ-ಕಂದಮೂಲಾ
ದಫಲಗಳಿಂದ, ಪ್ರಣಯಿನೀಂ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ವೃತ್ತಿಂ-ಜೀವನವನ್ನು, ಅಭಿ
ನಾ-ಈಗ, ಕುರುಷ್ವ-ಮಾಡು, ಅಕೃಪಣೈ-ಬಾಧಿ ಮೃದುಗಳಾಗಿರುವಂಥ,
ನವಲ್ಲವು-ನೂತನಗಳಾದ ಬೆಗರುಗಳಿಂದ, ಭೂಶಯ್ಯಾಂ-ಭೂ-ಭೂಮಿ
ಯಲ್ಲಿ, ಶಯ್ಯಾಂ-ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನು, ಕುರುಷ್ವ-ಮಾಡು, ವನಂ ಅರಣ್ಯವನ್ನು
ಕುರಿತು, ಯಾವ-ಹೋಗೋಣ. ಉತ್ತಿಷ್ಠ-ಎಳು, ಯತ್ರ-ಯಾವ ಅರ
ಣ್ಯದಲ್ಲಿ, ಸದಾ-ಯಾವಾಗಲೂ, ಕ್ಷುದ್ರಾಣಾಂ-ದುರ್ಜನರಾದ, ಅವಿವೇಕಮೂ
ಢಮನಸಾಂ-ಅವಿವೇಕ-ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ, ಮೂಢ-ಕರ್ತವ್ಯಾ-ಕರ್ತವ್ಯವಿಚಾರ
ಶೂನ್ಯವಾದ, ಮನಸಾಂ-ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ವಿತ್ತವ್ಯಾಧಿವಿಕಾರವಿಹ್ವಲಗಿರಾಂ-
ದ್ರವ್ಯರೋಗದಿಂದ ದವಲವಾಕ್ಯುಳ್ಳ, ಕಶ್ವರಾಣಾಂ-ಪ್ರಭುಗಳ, ನಾಮಾಪಿ-
ಹೆಸರೂ ಕೂಡ, ನಶ್ರಯತೇ-ಕೇಳಲ್ಪಡುವದಿಲ್ಲವೋ || ೨೬ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈಶೋಕದಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟರಾದವರ ಮುಖವನ್ನು ನೋ
ಡದೆ ಅಡವಿಯಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವವಕ್ಕೆ ಹೋಗೋಣ ಎಂಬ ಎಂದು
ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ: —ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತನಂ
ಕುರಿತು ಎಲೈ ಸ್ನೇಹಿತನೆ! ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೃದುಗಳಾಗಿಯೂ ರುಚಿಕರಗ
ಳಾಗಿಯೂ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕಂದಮೂಲಗಳಲ್ಲವೆ? ಅದನ್ನು
ಆಹಾರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮೃದುಗಳಾಗಿ ಕೋವಲಗಳಾದ ಜಿಗರುಗಳ ಹಾಳಿ
ಗೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪುಣ್ಯಕರವಾದವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಎನಗಳಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸುಮಾಡೋ
ಣವೆಳು ಯಾಕೆಂದರೆ ದ್ರವ್ಯಜಾಡ್ಯದಿಂದ ಗೆದ್ದಿಷ್ಟರಾಗಿ ಕರ್ತವ್ಯಾ-ಕರ್ತವ್ಯ
ಶೂನ್ಯರಾದ ದುಷ್ಟರಾದ ರಾಜರ ಮುಖಗಳನ್ನು ನೋಡದೆ ಅಡವಿಯಲ್ಲಿ ತಪ
ಸ್ಸುಮಾಡುತ್ತಲಿದ್ದರೆ ಇಂಥಾ ದುಷ್ಟರ ಹೆಸರುಗಳೊಕೂಡ ಕೇಳಬರುವ
ದಿಲ್ಲ ಆದರೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಯಾಚನಾವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವವಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅವರ ಅಹಂ
ಕಾರದ ಮಾತುಗಳೆಲ್ಲ ಈ ದುರಾತ್ಮರ ಮುಖಗಳನ್ನು ನೋಡುವದ
ಕ್ಕಿಂತ ವನದಲ್ಲಿ ಮುನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಇಂಥಾ ದುರಾ
ತ್ಮರ ಹೆಸರೂ ಕೂಡ ಕಿವಿಗೆ ಬಿಳುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. || ೨೬ ||

ಶ್ಲೋ|| ಫಲಂಸ್ವೇಚ್ಛಾ ಲಭ್ಯಂಪ್ರತಿವನಮಾಖೇದಂಕ್ಷುತಿರುಹಾಂ
ಪಯಸ್ಸಾಸ್ಥಾನೇ ಸ್ಥಾನೇಶಿರಮಧುರಂಪುಣ್ಯಸರಿತಾಂ
ಮೃದುಸ್ಪರ್ಶಾಕರ್ಯಾಸುಲಲಿತಪಲ್ಲವಮಯಾಸಹಂ
ತೇಸಂತಾಪಂತವಪಿಧನಿನಾಂದ್ವಾರಿಕ್ಯವಣಾಃ || ೨೭ ||

ಟೀಕಾ | ಪ್ರತಿವನಂ - ವನವನಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಆಖೇದಂ- ಕಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ, ಸ್ವೇಚ್ಛಾ ಲಭ್ಯಂ, ಸ. ತನ್ನ, ತಚ್ಛಾ-ಅಪೇಕ್ಷೆಯಮಾತ್ರದಿಂದಲೆ, ಲಭ್ಯಂ-ಲಭಿ ಸುವದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಕ್ಷುತಿರುಹಾಂ- ವೃಕ್ಷಗಳ, ಫಲಂ- ಫಲವು, ಆಸ್ತಿ- ಇದೆ, ಸ್ಥಾನೇ ಸ್ಥಾನೇ ಪ್ರತಿವನಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಪುಣ್ಯಸರಿತಾಂ-ಗಂಗಾದಿ ಪುಣ್ಯನದಿಗಳ, ಪಯಃ-ಉದಕವು, ಆಸ್ತಿ-ಇದೆ, ಸುಲಲಿತಪಲ್ಲವಮಯಾ- ಸುಲಲಿತ-ಕೋಮಲಗಳಾದ, ಲತಾ-ಬಳ್ಳಿಗಳ. ಪಲ್ಲವಮಯಾ- ಚಿಗುರುಗಳ ರೂಪವಾದ, ಮೃದುಸ್ಪರ್ಶಾ-ಮೃದುವಾದ ಸ್ಪರ್ಶವುಳ್ಳ, ಶಯ್ಯಾ-ಹಾಸಿ ಗೆಯ್ಯ, (ಇವೆ ಯಾಚಕಜನರು) ತವತಿ ಹಾಗಾದಾಗ್ಯೂ, ಧನಿನಾಂ-ಧನವಂತ ರ, ದ್ವಾರಿ-ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ, ಕೃಪಣಾಃ-ಸಂತಾಪಿ, ಸಂತಾಪಂ-ಸಂಪ್ರರವನ್ನು ಸಹಂತೆ-ವಹಿಸುತ್ತಾರೆ ||೨೭||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾಚಕಜನಗಳು ಧನಗರ್ವದಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾತುಗಳನ್ನಾಡುವರು. ದುಷ್ಟರಾದ ಜನರ ಮನೆಯಬಾಗಿಲಿನಲ್ಲಿ ದೀನರಾಗಿ ಕಾಯುತ್ತಾರೆ. ಅದರಿಂದ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸುಮಾಡುವದು ಒಳ್ಳೆಯದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಹೇಗಂದರೆ;—ಯಾವ ಯಾವ ವನ ದಲ್ಲಿ ನೋಡಿದಾಗ್ಯೂ ವೃಕ್ಷಗಳ ಫಲಗಳು ಕಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೆ ದೊರಕುತ್ತಲಿವೆ. ಗಂಗಾದಿ ಪುಣ್ಯನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಧುರ ಶೀತಲವಾದ ಉದ ಕವು ಸುಲಭವಾಗಿ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಮೃದುವಾದ ಚಿಗುರುಗಳ ಹಾಸಿಗೆ ಯೂ ಮನುಷ್ಯರ ಸಂತಾಪರಹಾವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಇಂಥಾ ಅನುಕೂ ಲಗಳು ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಯಾಚಕಜನಗಳು ಧನದಾಕೆಯಿಂದ ದೀನರಾಗಿ ಗರ್ವಿ ಸ್ಥರಾದ ಧನಿಕರ ಬಾಗಿಲನ್ನು ದ್ವಾರವಾಲಕರಂತೆ ಕಾದುಯಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ ಧನವಂತರ ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲು ಕಾಯುವದಕ್ಕೆ ಒದಲಾಗಿ ಅಡವಿ ಯಲ್ಲಿ ಫಲಾದಿಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನದೀ ನದಗಳನೀರನ್ನೂ

೨೨೦ ಕೃಂಗಾರಕತಕೇ (ಋತುವರ್ಣನಾ ಪದ್ಧತಿಃ)

ಮಾನವಾಡಿ ತೃಣ ಪಲ್ಲವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕರುನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮಾರಮಾಡುವ
ದು ಉತ್ತಮವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. || ಶಿಖರಿಣೀವೃತ್ತಂ || ೧೨೩ ||

ಶ್ಲೋ||ಯೇವತ್ತಂತೇಧನಪತಿಪುರಃಪ್ರಾರ್ಥನಾದುಃಖಭಾಜೋ
ಯೇಚಾಲ್ಪತ್ವಂದಧತಿವಿಷಯಾಕ್ಷೇಪಪರ್ಯಾಪ್ತ
ಬುದ್ಧೇಃ | ತೇಷಾಮಂತಸ್ಪುರಿತಹಸಿತಂವಾಸರಾಣಿ
ಸ್ಮರೇಯಂಧ್ಯಾನಚ್ಛೇದೇಶಿಖರಿಕುಹರಗ್ರಾವಶಯ್ಯಾ
ನಿಷಣ್ಣಃ || ೨೪ ||

ಟೀಕು | ಧನಪತಿಪುರಃ - ಧನಪತಿ-ಧನವಂತನ, ಪುರಃ-ಮುಂದುಗಡೆ
ಯಲ್ಲಿ, ಪ್ರಾರ್ಥನಾ, ದುಃಖಭಾಜಃ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ-ಧನಯೋಜನೆಯಿಂದ ಉಂ
ಟಾದ, ದುಃಖ- ಸಂಕಟನನ್ನು, ಭಾಜಃ- ಹೊಂದಿರುವವನು, ಯೇಪುರಾಷಾಃ-
ಯಾವವನುಷ್ಯರು, ವರ್ತಂತೇ- ಇವ್ವಾರೋ, ಯೇಚ ಯಾರುಗಳು, ವಿಷ
ಯಾಕ್ಷೇಪಪರ್ಯಾಪ್ತ ಬುದ್ಧೇಃ-ವಿಷಯ- ಶಬ್ದಾದಿವಿಷಯಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯ,
ಭೋಗ-ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ, ಬುದ್ಧೇಃ-ಬುದ್ಧಿಯವನೆಯಿಂದ, ಅಲ್ಪತ್ವಂ-ನೀಚ
ತ್ವವನ್ನು, ದಧತಿ- ಹೊಂದುತ್ತಾರೊ, ತೇಷಾಂ- ಅಂಥವರುಗಳ, ವಾಸರಾ
ಣಿ-ದಿನಗಳನ್ನು, ಧ್ಯಾನಚ್ಛೇದೇ ಧ್ಯಾನ-ಪರಮೇಶ್ವರನ ಧ್ಯಾನಯೋಗದ,
ಛೇದೇ- ವಿಶ್ರಾಂತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಶಿಖರಿಕುಹರಗ್ರಾವಶಯ್ಯಾನಿಷಣ್ಣಃ - ಶಿಖರಿ-
ವಿಟ್ಟದ, ಕುಹರ- ಗುಹೆಯಲ್ಲಿರುವ, ಗ್ರಾವ-ಕಲ್ಲಿನ, ಶಯ್ಯಾ ಹಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ,
ನಿಷಣ್ಣಃ ಕೂತುಕೊಂಡು ಇರುವನಾಗಿ, ಅಂತಃಸ್ಫುರಿತಹಸಿತಂಯಥಾತಥಾ-
ಅಂತಃ ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ, ಸ್ಫುರಿತ-ಸ್ಫುರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಸಿತಂಯಥಾತಥಾ ಹಾ
ಸ್ಯವಾಗೋಣ, ಹೇಗೋ-ಹಾಗೆ, ಸ್ಮರೇಯಂ-ಸ್ಮರಣೆಮಾಡುವೆನು. || ೨೪ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾಚ್ಛೇದ್ಯೈನ್ಯ ದುಃಖವನ್ನು
ಅನುಭವಿ ಜನಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಾನೆ.
ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ;—ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾರಾರೂ ಧನವಂತರ ಮುಂದುಂಡೆ
ಯಲ್ಲಿ ಯೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವರುಗಳು ಆಡುವ ಗರ್ವದ
ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಸಂತಾಪವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಮನುಷ್ಯರು ಯಾರು
ಇವ್ವಾರೋ ಮತ್ತು ವಿಷಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮನವನ್ನು ಇಡೋಣದರಿಂದ ಯಾರು

ಪೀಠಾ ತಾತ್ಪರ್ಯನುಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೨೨೧

ರಾಧರೂ ಲಭುತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೋ ಅವರುಗಳೂ ಪಿಟ್ಟುಗಳ ಗಾಹ
ಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಕಲ್ಲುಗಳಮೇಲೆ ಕಯನವಾಡಿ, ಅಂದರೆ ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿ ವಿ
ಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸುಖವಾಸ ಮಾಡಿಸ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಡಿದ ಗರ್ವದ
ಮಾತುಗಳ ದಿನಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿ ಅಂಥಾ ದುರ್ವಿವರಗಳನ್ನು
ಜ್ಞಾಪಕ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಸುಖವಾಗಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇರುವ
ದುತ್ತಮನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. || ಶಿಖರೀಣೀವೃತ್ತಂ || ||೨೨||

ಶ್ಲೋ|| ಯೇಸಂತೋಷನಿರಂತರ ಪ್ರಮುದಿತಾಸ್ತೇಷಾಂನ
ಭಿನ್ನಾ ಮುದೋ ಯೇತ್ವನ್ಯೇದನಲುಬ್ಧ ಸಂಕುಲಧಿ
ಯಸ್ತೇಷಾಂನತ್ಯಪ್ಪಾಹತಾ | ಇತ್ಥಂಕಸ್ಯ ಕೃತೇ
ಕೃತಸ್ಸವಿಧಿನಾತ್ರಾದ್ಯ ಕೃದಂಸಂಪದಾಂಸ್ವಾತ್ಮನೈವ
ಸಮಾಪ್ತಹೇಮಮಹಿಮಾಮೇರುರ್ಮವೇರೋಚತೇ ||

ಟೀಕಾ| ಯೇ- ಯಾರುಗಳು, ಸಂತೋಷನಿರಂತರಪ್ರಮುದಿತಾಃ- ಸಂ
ತೋಷ-ದೈವಾಧೀನದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ ಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸಂತೋ
ಷದಿಂದ, ನಿರಂತರ-ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರಮುದಿತಾಃ-ಹರಸಿತರಾಗಿರುತ್ತಾರೋ,
ತೇಷಾಂ-ಅವರುಗಳಿಗೆ, ಮುದಃ- ಸಂತೋಷಗಳು, ಅಧಿನ್ನಾಃ- ಶಾಶ್ವತವಾದ
ವುಗಳು, ಕಿಂತು-ಮತ್ತೇನೆಂದರೋ ಅನ್ಯೇ-ಇತರರಾದ. ಯೇತು-ಯಾರಾದ
ರೋ, ಧನಲುಬ್ಧಸಂಕುಲಧಯಾಃ- ಧನ- ದ್ರವ್ಯದ, ಲುಬ್ಧ- ಆಶೆಯಿಂದ, ಸಂ
ಕುಲ-ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಧಯಾಃ-ಬುದ್ಧಿವುಳ್ಳವರಾಗಿರುವಕಾರಣವೇ, ತೇಷಾಂ-
ಅವರುಗಳಿಗೆ, ತೃಷ್ಣಾ-ಆಶೆಯು, ನಹತಾ ಹೊದಿಯಲ್ಪಡುವದಿಲ್ಲ, ಇತ್ಥಂ-
ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ವ್ಯವಸ್ಥಿತೇತೀತಿ-ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಸಂಪದಾಂ-
ಐಶ್ವರ್ಯಗಳ, ತಾದೃಕ್- ಇಂಥಾದ್ದೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯವಾದ,
ಪದಂ- ಸ್ಥಾನವು, ಸ್ವಾತ್ಮನೈವ-ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ. ಸಮಾಪ್ತ-ಸಮಾಪ್ತ
ವಾದ ಹೇಮಮಹಿಮಾ-ಹೇಮ ಸುಖವಾದ, ಮಹಿಮಾ- ಸಂಪತ್ತುವುಳ್ಳ,
ಮೇರುಃ-ಮೇರುವರ್ವತವು, ವಿಧಿನಾ- ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಂದ, ಕಸ್ಯ ಕೃತೇ-ಯಾ
ರಿಗೋಸ್ಕರ, ಕೃತಃ - ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟತೋ, ಮೇ- ನನಗೆ, ನರೋಚತೇ- ತಿಳಿ
ಯಿಲ್ಲ.

೨೨೨ ವೈರಾಗ್ಯಕಡಕೇ (ಯಾಚ್ಛಾದೈನ್ಯದೂಷಣಪದ್ಧತಿಃ.)

ತಾತ್ಪರ್ಯ — ಈಶ್ವರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಸೆಯನ್ನು ವಶಕ್ಕೆ ಪಾರವಿಲ್ಲ, ಯಾಚ್ಛಾ ನಾ ದೈನ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸಂತುಷ್ಟಾಂತರಂಗನಾಗಿ ಆಶಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸುಖವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ;—ಕಲವು ಜನಗಳಿಗೆ ಅಂದರೆ ದೇವರು ಎಷ್ಟುಕೊಡುತ್ತಾನೋ ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ತೃಪ್ತರಾಗಿರುವವರಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂತೋಷವೆ. ಧನದ ಆಸೆಯಿಂದಕೂಡಿ ಕ್ರಮಪತುತಿರುವ ಅವರಿಗೆ ಎಷ್ಟಾದರೂ ಆಸೆ ಪೂರ್ತಿಯಾಗುತ್ತೆಂಬುವದೇ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವವರಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಯಾರಿಗೋಸ್ಕರ ಚೆನ್ನದ ಚಿಟ್ಟವಾದ ಮೇರುಪರ್ಮತವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನೋ ತಿಳಿಯದು, ಅಂದರೆ ಆಸೆಯಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಮೇರುಪರ್ಮತವಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ, ಆಸೆಯಿರುವವರಿಗೆ ಇಂಥಾ ಮೇರುಪರ್ಮತಗಳು ಎಷ್ಟುಆದರೂ ಸುಕಾರಗುವದೇಯಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವೂ ಮೇರುಪರ್ಮತವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿದುದು ಯಾತಕ್ಕೋ ನನಗೆ ತಿಳಿಯದು. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವವರಿಂದ ಆಶಾತ್ಮ್ಯಗಮಾಡಿ ಸುಖದಲ್ಲರಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. || ಶಾರ್ದೂಲ ವಿಕ್ರೇದಿತವೃತ್ತಂ || ೨೯ ||

ಶ್ಲೋ|| ಭಿಕ್ಷುಹಾರಮದೈನ್ಯಮಪ್ರತಿಶುಖಂಭೀತಿಚ್ಛಿದಂ
ಸರ್ವತೋದುರ್ಮಾರ್ತೈರ್ಯಮದಾಭಿಮಾನವಂಧನಂ
ದೂಷಾಘವಿಧ್ವಂಸನಂ | ಸರ್ವತ್ರಾನ್ವಹಮಪ್ರಯು
ತ್ಸುಲಭಂ ಸಾಧುಪ್ರಿಯಾಪಾವನಂಕಂಭೋಸ್ಸತ್ತ
ಮನಾರ್ಯಮಕ್ಷಯನಿಧಿಕಂಸಂತ್ರಯೋಗೀಶ್ವರಾಃ ||

ಟೀಕಾ| ಯೋಗೀಶ್ವರಾಃ-ಯೋಗೀಶ್ವರು ಅದೈನ್ಯಂ-ದೀನತ್ವವಿಲ್ಲದೆಯಿರುವ ಅಪ್ರತಿಶುಖಂ-ಅಸದೃಶವಾದಮುಖವುಳ್ಳ ಭೀತಿಚ್ಛಿದಂ-ಭೀತಿಭಯವನ್ನು, ಭವಂ- ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸರ್ವತಃ- ಎಲ್ಲಾಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ದುರ್ಮಾರ್ತೈರ್ಮದಾಭಿಮಾನಮಂಧನಂ, ದುರ್ಮಾರ್ತೈರ್ಮ- ಕೆಟ್ಟ ಪುತ್ರರದಿಂಸವುಂಟಾದ, ಮದ-ಗರ್ವದ, ಅಭಿಮಾನ-ಅಹಂಕಾರವನ್ನು, ಮಂಧನಂ- ಕಡೆಯುವಂಥ, ಅಥವಾ- ಹೋಗಲಾಡಿಸುವಂಥ, ದೂಷಾಘವಿಧ್ವಂಸನಂ-ದೂಷ-ಸಂಕಟದ, ಓಘ- ಸಮೂಹವನ್ನು, ವಿಧ್ವಂಸನಂ- ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸರ್ವತ್ರ- ಎಲ್ಲಾಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಅನ್ವಹಂ- ಪ್ರತಿದಿವಸ

ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೨೨೩

ದಲ್ಲು, ಸಾವನಂ-ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ, ಸಾಧುಪ್ರಿಯಂ- ಸಾಧು-ಸಜ್ಜನರಿಗೆ, ಪ್ರಿಯಂ-ಇಷ್ಟವಾದ, ಅಯತ್ನ ಸುಲಭಂ-ಅಯತ್ನ - ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆ, ಸುಲಭಂ-ಸುಪಲಭ್ಯವಾದ, ಭಿಕ್ಷಾಹಾರಂ-ಭಿಕ್ಷಾವೃತ್ತಿ ದೇವನವುಳ್ಳ, ಶಂಭೋಗ-ಈಶ್ವರನ, ಸತ್ಯಂ-ಅನ್ನಸತ್ಯವನ್ನು, ಅಹ್ಮಯನಿಧಿಂ-ಅಹ್ಮಯ-ನಾಶರಹಿತವಾದ, ನಿಧಿಂ-ನಿಕ್ಷೇಪವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ, ಶಂಸಂತಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ||೩೬||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾಚನೆಯು ಮೈನ್ಯವೆಂತಲೂ ಭಿಕ್ಷಾಜನ ಜೀವನವು ಅತಿ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದುದೆಂಬುವದನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ:—ಸುಲಭವಾದ ಯತ್ನದಿಂದ ಲಭ್ಯವಾಗಿಯೂ ದುಃಖನಾಶಕರವಾಗಿ ಮೂರಜ್ಜನರಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರವಾಗಿಯೂ ದಾಷ್ಟಸೇವಾದಿ ಭಯರಹಿತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಭಿಕ್ಷಾಹಾರರೂಪಕವಾದ ವೃತ್ತಿಯು ಈಶ್ವರನ ಧರ್ಮಸತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಹ್ಮಯನಿಧಿಯುಳ್ಳವನಾದ ಮೊದಲಾದ ಯೋಗೀಶ್ವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾಚನಾಮೈನ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು : ರಿಶುದ್ಧವಾದ ಭಿಕ್ಷಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಇರುವದು ಉತ್ತಮವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ||೩೭||

ಭೋಗಾನ್ವೈರ್ಯವರ್ಣನಾರಂಭವು

ಶ್ಲೋ|| ಭೋಗೇರೋಗಭಯಂಕುಲೇಚ್ಯುತಭಯಂವಿತ್ತೇನ್ಯ
ಪಾಲಾದ್ಭಯಂ ಮಾನೇದ್ಯನ್ಯಭಯಂ ಬಲೇರಿವುಭ
ಯಂರೂಪೇಜರಾಯಾಭಯಂ| ಕಾಸ್ತೇವಾದಿಭಯಂ
ಗುಣೇಖಲಭಯಂಕಾಯೇಕೃತಾಂತ್ರಾದ್ಭಯಂಸರ್ವಂ
ವಸ್ತುಭಯಾನ್ವಿತಂಭುವಿನ್ಯಾಪ್ಯವೈರಾಗ್ಯಮೇವಾ
ಭಯಂ || ೩೮||

ಟೀಕಾ|| ಭುವಿ- ಭವಲೋಕದಲ್ಲಿ, ನೃಣಾಂ- ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ, ಭೋಗೇ-ವಿಷಯಾದಿಭೋಗದಲ್ಲಿ, ರೋಗಭಯಂ-ರೋಗ - ಆ ಮಯದ ದೇಸೆಯಿಂದ, ಭಯಂ-ಭಯವು, ಕುಲೇ-ಒಳ್ಳೆವಂಶದಲ್ಲಿ, ದ್ಯುತಿಭಯಂ- ದ್ಯುತಿ- ಜಾರೋಣದರದನೆಯಿಂದವುಂಟಾದ, ಭಯಂ-ಭೀತಿಯು, ವತ್ತೇ-ದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ, ನೃಪಾಲತಾ- ರಾಜನದೇಸೆಯಿಂದ, ಭಯಂ- ಭೀತಿಯು, ಮಾನೇ-ಪೂಜ್ಯತ್ವದಲ್ಲಿ,

೨೨೪ ವೈರಾಗ್ಯಕತಕೇ (ಯೋಚ್ಛಾದೈನ್ಯದೋಷಣಾಪದ್ಧತಿಃ)

ದೈನ್ಯಭಯಂ- ದೈನ್ಯ- ದೀವತ್ವದವಸೆಯಿಂದ, ಭಯಂ- ಭೀತಿಯು, ಬಲೇ-
ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಲ್ಲಿ, ರಿಪುಭಯಂ- ರಿಪು- ಶತ್ರುಗಳವಸೆಯಿಂದ, ಭಯಂ- ಭೀತಿ
ಯು, ರೂಪೇ- ಸೌಂದರ್ಯದಲ್ಲಿ, ಜರಾಯಾಃ- ವಾರ್ಧಕ್ಯದ ವಸೆಯಿಂದ ಭ
ಯಂ-ಭೀತಿಯು, ಶಸ್ತ್ರೇ- ತರ್ಕವ್ಯಾಕರಣಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ, ವಾದಿಭಯಂ-
ವಾದಿ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳ ವಸೆಯಿಂದ, ಭಯಂ- ಸಾಧ್ಯವು, ಗುಣೇ- ಸುಗುಣ
ದಲ್ಲಿ, ಖಲಭಯಂ- ಖಲ- ದುಷ್ಟಮನುಷ್ಯರವಸೆಯಿಂದ, ಭಯಂ ಭಯವು,
ಕಾಯೇ-ಶರೀರದಲ್ಲಿ, ಕೃತಾಂತಾದ್ಭಯಂ- ಕೃತಾಂತಾತ್- ಯಮನವಸೆಯಿಂ
ದ, ಭಯಂ ಭೀತಿಯು, ಸರ್ವಂ-ಸಮಸ್ತವಾದ, ವಸ್ತು-ವಸ್ತುವು, ಭಯಾನ್ವಿ
ತಂ ಭಯ-ಭಯ-ದವಸೆಯಿಂದ, ಅನ್ವಿತಂ-ಕೂಡಿಯಿರುವದು, ವೈರಾಗ್ಯವೇ
ವ-ವೈರಾಗ್ಯಮಾತ್ರವೆ, ಅಂದರೆ- ವಿರಾಗಭಾವಮಾತ್ರವೆ, ಅಭಯಂ- ಭಯ
ರಹಿತವಾದದ್ದು ||೩೧||

ತಾತ್ಪರ್ಯ--ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ಯಾಲೋಚನೆ ಮಾಡಿ ನೋಡ ವದ
ರಲ್ಲಿ ಭಯವಿಲ್ಲವೆ ಇರುವದು ಯಾವದೂಇಲ್ಲ ವೈರಾಗ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಯಾವ
ಭಯವೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ;—ಸೃ
ಷ್ಟಿಂಥನ ವಿಸಯಾದಿ ಕಾಮೋಪಭೋಗವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವದರಲ್ಲಿ ರೋ
ಗಗಳು ಉಂಟಾಗುವುದರ ವಸೆಯಿಂದ ಭಯ. ಒಳ್ಳೆ ವರ್ತದಲ್ಲಿಯಾವಾಗ
ಜ್ಯೋತಿಯುಂಟಾದೀತೋ ಯೆಂಬಭಯವು, ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ರಾಜರವಸೆಯಿಂದ
ಭಯವು. ಪುಷ್ಪತ್ವದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗ ದೈನ್ಯಬರುವದೋ ಎಂಬುವ ಭಯವು
ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಮದುಕತನದ ಭಯವು. ಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ವಾವಿ-ಅಂ
ದರೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ವಾವಿಸುವರೆಂಬ ಭಯ ಸುಗುಣದಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟಜನಗಳ ಭ
ಯವು. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಯಮನಭಯ ಇವೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡಿದರೆ ಮನುಷ್ಯ
ರಿಗೆ ಒಂದೊಂದರಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಭಯವಿದೆ. ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನಾ ಕ್ರಯಿಸಿದವ
ನಿಗೆ ಯಾವಭಯವೂ ಇಲ್ಲ. ವಿರಾಗಿಗೆಯಾವವಿಧವಾದ ಭಯವೂಇಲ್ಲ. ಜನ
ಗಳು ಎಲ್ಲರೂ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. || ಶಾ
ರ್ದೂಲ ವಿಸ್ತೀರ್ಣತ ವೃತ್ತಂ || ||೩೧||

ಶ್ಲೋ|| ಅಕಂ ಗ್ರಂತಂಮರಣೇನಜನ್ಮ ಜರಸಾಚಾತ್ಮ್ಯಜ್ಜವಲಂ
ಯಾವನಂನಂತೋಷೋ ಧನಲಿಪ್ಸ್ಯಯಾಕಮನುಖಂ

ಪ್ರಾಧಾಂಕನಾವಿಭ್ರಮೈಃ | ಲೋಕೈರ್ಮಾತ್ರೈರಿಭಿ
ಗುಣಾಂವನಭೂವಾಚೈಃ ನೈವಿದ.ಜನೈರ
ಸೌಖ್ಯಯೋಗವಿಭ್ರತಯೋವ್ಯುಪಹತಾಗ್ರಸ್ತಂನ
ಕಿಂಕೇನವಾ ||೨೨||

ಟೀಕಾ|| ಜನ್ಮ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು, ಮರಣೇನ ಮರಣದಿಂದ, ಆಕ್ರಾಂತಂ-
ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಅತ್ಯುಜ್ವಲಂ-ಅತಿ-ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಉಜ್ವಲಂ- ಪ್ರಕಾಶ
ವಾದ, ಯಾವನಂಜ-ಪ್ರಾಯವುಕೂಡ, ಜರಣಾ-ಜರಾವಸ್ಥೆಯಿಂದ, ಆಕ್ರಾ
ಂತಂ- ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಸಂತೋಷಃ- ಹರುಷವು, ಧನಲಿಪ್ಸಯಾ ಧನ-ದ್ರ
ವ್ಯದ, ಲಿಪ್ಸಯಾ- ಅಶಯಿಂದ, ಆಕ್ರಾಂತಂ- ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಶಮಾಮ
ಯ- ಶಂಖ್ಯಯನ್ಯಾಪಾರೋಪರಮಾವಾದಿತಾನಂದವು, ಪ್ರಾಧಾಂಕನಾವಿ
ಭ್ರಮೈಃ- ಪ್ರಾಧ-ಜತುಲವಾದ, ಅಂಗನಾ-ಸ್ತ್ರೀಯು, ವಿಭ್ರಮೈಃ- ವಿರಾಸಗ
ಳಿಂದ, ಆಕ್ರಾಂತಂ- ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಗುಣಾಃ ಸೌಖ್ಯೀಭ್ಯಾದಿಗುಣಗಳು,
ಮತ್ಸರಭಿಃ-ಅಸೂಯಾಪರರಾದ, ಲೋಕೈಃ- ಜನಗಳಿಂದ, ಆಕ್ರಾಂತಾಃ-ಆಕ್ರ
ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು, ವನಭುವಃ-ಅರಣ್ಯಭೂಮಿಗಳು, ವ್ಯಾಳೈಃ- ದುಷ್ಟಗಜಾದಿಗ
ಳಿಂದ, ಅಥವಾ-ಸರ್ವಾದಿಗಳಿಂದ, ಉಪಹತಾಃ-ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು, ನೃಪಾಃ-
ರಾಜರು, ದೌರ್ಜನ್ಯೈಃ- ದುಷ್ಟಮನುಷ್ಯರಿಂದ, ಉಪಹತಾಃ- ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ
ರು, ವಿಭ್ರತಮಾಃ- ವಿಶ್ವರೂಪಗಳು, ಅಸೌಖ್ಯಯೋಗ- ಜಂಜಲತ್ವದಿಂದ,
ಆಕ್ರಾಂತಾಃ- ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು, ಇತಃ- ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ, ಕಿಂ- ಯಾವವನ್ನು
ತಾನೆ, ಕೇನವಾ-ಯಾತರಿಂದತಾನೆ, ನಾಕ್ರಾಂತಂ-ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ? ||೨೨||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಕ್ಲೋಕದನ ಉಪಕ್ರಾಂತವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು
ಭಂಗ್ಯಂತರವಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ;—ಮನುಷ್ಯನ ಜನ್ಮ
ವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಮರಣದಿಂದ ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಯಾವನವನ್ನು ನೋ
ಡಿದರೆ ಜರಾವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದೆ ಇದು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಶಾಶ್ವತವಾದದ್ದಲ್ಲ
ಸಂತೋಷವಾಗಿರೋಣವೆಂದರೆ ಧನದ ಆಕೆಯಿಂದ ಸಂತೋಷವಾಗಿ ಇರು
ವದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ ಶಾಂತಿಯಾಗಿರೋಣವೆಂದರೆ ಪ್ರಾಧಾಂಕನಾವಿಲಾಸ
ಗಳಿಂದ ಆಕ್ರಾಂತವಾಗಿ ಶಾಂತಿಯಿಂದ ಇರುವದಕ್ಕೆ ಆಗುವದಿಲ್ಲ. ರಾಜ
ರುಗಳನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಹೃದ, ಜನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯುದ್ದಾರ ಸಮಗದಲ್ಲ

೨೨೬ ಕೃಂಗಾರಕತಕೇ (ಯಾಚ್ಛಾ ದೈನ್ಯದೊಪಣಪದ್ಧತಿ)

ಇರೋಣವೆಂದರೆ ಮತ್ತರವನ್ನು ಮಾಡುವ ಜನಗಳಿಂದ ಅಭಿವಿಶತವಾಗಿ ಇದೆ. ವನಭೂಮಿಗಳಾದರೆ ದುಷ್ಟ ಗಜವರ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ವಾಪ್ಪವಾಗಿವೆ ಎದೆಲ್ಲವನ್ನು ನೋಡುವದರಲ್ಲಿ ಯಾವದಕ್ಕೆ ತಾನೇ ತೊಂದರೆಇಲ್ಲ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ತೊಂದರೆಯುಂಟು ವೈರಾಗ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಯಾವಭಯವೂ ಎಲ್ಲವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. || ೩ ||

ಶ್ಲೋ|| ಅಧಿವ್ಯಾಧಿಕತ್ವೈರ್ಜನಸ್ಯೈವಿವಿಧೈರಾರೋಗೈರ್ಮುನ್ಯಾ
ಲ್ಯತೇಲಕ್ಷ್ಮೀರೈಶ್ಚೈವತಂತಿತ್ತತ್ವವಿವೃತದ್ವಾರಾಕವ
ವ್ಯಾಪದಃ || ಜಾತಂಜಾತಮಾವಶ್ಯಮಾಶುನಿವಶಂಮೃ
ತ್ಯುಕಿಶರೋತ್ಪಾತ್ಯಸಾತ್ಯುತ್ಕಿಂಠೇನನಿರಂಕುಶೇನವಿಧಿ
ನಾಯನ್ನಿಮಿತ್ತಂಸುಸ್ಥಿರಂ || ೩ ||

ಟೀಕು| ವಿವಿಧೈಃ- ನಾನಾವ್ರಕಾರಗಳಾದ, ಅಧಿವ್ಯಾಧಿಕತ್ವೈಃ- ಅಧಿ-ಮ
ನೋವ್ಯಥೆಗಳ, ವ್ಯಾಧಿ-ರೋಗಗಳ, ಶತೈಃ- ನೂರುಗಳಿಂದ, ಜನಸ್ಯ- ಜನದ
ಆರೋಗ್ಯಂ-ದೇಹಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯವು, ಉನ್ಮಾಲ್ಯತೇ-ಹೋಗಲಾಡುತ್ತದೆ (ಅಥ
ವಾ ಮುಚ್ಚುತ್ತದೆ) ಯತ್ರ-ಯಾರಲ್ಲಿ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ- ಐಶ್ವರ್ಯವು ಇದೆಯೋ,
ತತ್ರ- ಅಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಎವೃತದ್ವಾರಾಕವ. ಎವೃತ- ತೆರೆದುಲ್ಪಟ್ಟದ್ವಾರಾಕವ-
ಬಾಗಿಲಗಳುಳ್ಳದ್ದರೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ಪದಃ-ರೋಗಗಳು, ಅವಮಾ ಆವತ್ತು
ಗಳು, (ಪಾಣಾಂತರ) ಪತಂತಿ-ಬೀಳುತ್ತವೆ, ಮೃತ್ಯುಃ- ಮೃತ್ಯುವು, ಅಶು-
ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ, ವಿವಶಂ- ಪ್ರಾರಂಭಕರ್ಮದ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಜಾತಂ- ಜಾತ
ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು, ಆತ್ಮಸಾತ-ತನ್ನ ಅಧೀನವನ್ನಾಗಿ ಕರೋತಿ ಮಾಡುವದ್ದು,
ತತಃ-ಅಕಾರಣದದೆಯಿಂದ, ತೇನ-ಅವ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ನಿರಂತರೇಣ-ನಿರಂ
ತವಾದ, ವಿಧಿನಾ-ವಿಧಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ದೈವದಿಂದ, ಸುಸ್ಥಿರಂ-ಸ್ಥಿರವು,
ನಿರ್ಮಿತಂ-ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತೇ ಎನು? ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಲ್ಪಡಲೇಯಿಲ್ಲ,

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಈಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರೀತ್ಯು
ತೆರವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೀಗಂದರೆ:- ಜನಕ್ಕೆ ನೂರುವಿಧಗಳಾ
ದ ಅಧಿವ್ಯಾಧಿಗಳಿಂದ ಆರೋಗ್ಯವು ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಆರೋ
ಗ್ಯವು ತಪ್ಪಿಹೋಗುತ್ತದೆ ಎಲ್ಲಿ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳು ಇರುವವೋ ಆಸ್ಥಳದ

ಬೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೨೨೭

ಲ್ಲಿ ರೋಗಾದಿ ಆಪತ್ತರಂಪರೆಗಳು ತೆರೆದ ಬಾಗಿಲಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ರೋವಾದಿಯಲ್ಲಿ
ಅಂದರೆ ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಬಂದು ಒಸಗುವವು ಪರತಂತ್ರನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದವನನ್ನು
ಮೃತ್ಯುವು ಜಾಗೃತೆಯಾಗಿ ತನ್ನ ಅಧೀನವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.
ಅಂದರೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಸ್ಥಿರವಿಲ್ಲ ಮರಣವುಂಟಾಗುವದು ವಿಧಿಯು
ವ್ಯಾವಾರವು ನಿರರ್ಗಳವಾಗಿ ಇರುತ್ತಿರಲಾಗಿ ಯಾವದು ತಾನೆ ಉಪಪತ್ತಿ
ಯಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವಸ್ಥನಾಗಿಯಿದೆ? ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಉಪದ್ರವಗಳು ಇವೆ ಆದ್ದರಿಂದ ವೈ
ರಾಗ್ಯವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವದು ಮೇಲೆಂದು ಜನಗಳಿಗೆ ಸಂಭೋಧಿಸಿ ಹೇಳಿ
ದನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ||೩೩||

ಶ್ಲೋ|| ಭೀಗಾಸ್ತಂಗತರಂಗಭಂಗತರಳಾಕಾಶಾಕ್ಷಣ
ಧ್ವಂಸಿನಸೋಕಾಸ್ಯೇವಮಿನಾನಿಯೌವನಸುಖಸ್ಯಾ
ರ್ತುಪ್ರಿಯಾಸುಸ್ಥಿತಾ || ತತ್ಸಂಸಾರಮಸಾರಮೇವ
ನಿಖಲಂ ಬುಧ್ವಾಬುಧಾಬೋಧಕಾಲೋಕಾನುಗ್ರಹ
ಪೇಶಲೇನಮನಸಾಯತ್ಮಸಮಾಧೀಯತಾಂ ||೩೪||

ಬೀಕಾ| ಭೀಗಾಃ ಸ್ತುಕ್ತಂದನಾದಿ ವಿಷಯೋಪಭೋಗಗಳು. ತುಂಗ
ತರಂಗಭಂಗತರಳಾಃ-ತುಂಗತರಂಗ-ದೊಡ್ಡ ದಾದ ತೆರೆಗಳು, ಭಂಗ-ಕಿರುತೆ
ರೆಗಳು ಇವುಗಳೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ತರಳಾಃ ಚಂಚಲಗಳಾದಂಥಾವುಗಳು, ಪ್ರಾ
ಣಾಃ-ಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳು, ಕ್ಷಣಧ್ವಂಸಿನಃ-ಕ್ಷಣ-ಕ್ಷಣಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಧ್ವಂಸಿನಃ-
ನಾಶವಾಗತಕ್ಕವುಗಳು, ದಿನಾನಿ-ಯೌವ್ವನದಿನಗಳಲ್ಲಿ, ಪ್ರಿಯಾಸುಃ-ಪ್ರಾಣ
ಪ್ರಿಯಸುಖದಲ್ಲಿ, ಸ್ಥಿತಾ-ಇರುವ, ಯೌವನಸುಖಸ್ಯಾರ್ತುಃ-ಯೌವ್ವನ-
ಯೌವನವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿವುಂಟಾಗುವ, ಸುಖ-ವೈಷಯಿಕಾನಂದದ, ಸ್ಯಾರ್ತುಃ-
ಸ್ಥಿರವು - ಅಥವಾ ಸಂತೋಷವು, ಸೋಕಾವಸಃ-ಕ್ಷಣಿಕವಾದದ್ದೇನೆ,
ತತ್-ಆಕಾರಣದದೆಯಿಂದ, ನಿಖಲಂ-ಸಮಸ್ತವಾದ, ಸಂಸಾರಂ-ಸಂಸಾರ
ವನ್ನು, ಅಸಾರಂ-ನಿರ್ಸಾರವಾದದ್ದನ್ನಾಗಿ, ಬುಧ್ವಾ-ತಿಳಿದು, ಬೋಧಕಾಃ-
ತಿಳಿದಂಥ, ಹೇಬುಧಾಃ-ಎಲೈ ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳಿರಾ, ಲೋಕಾನುಗ್ರಹಪೇಶ
ಲೇನ-ಲೋಕ ಜನಗಳಿಗೆ, ಅನುಗ್ರಹ-ಅನುಗ್ರಹಸಾಮವದರಲ್ಲಿ, ಪೇಶಲೇ
ನ-ಸಮರ್ಥವಾದ, ಮನಸಾ-ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ, ಯತ್ನಃ-ಪರಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಧಿಪ್ರ
ಯತ್ನವು, ಯುಷ್ಮಾಧಿಃ ನಿಮಗಳಿಂದ, ಸಮಾಧೀಯತಾಂ-ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡಲಿದ,

೨೨೪ ವೈರಾಗ್ಯಕತಕೇ (ಭೋಗಾನ್ವೈರಾಗ್ಯವರ್ಣನಾಪದ್ಧತಿಃ)

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಅಸಾರ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಏನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಾಯಾಂತರವನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಮೊದಲು ಮೂರು ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ;—ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಪಂಚ ಭೂತಗಳೆಂಬುವ ಕಬ್ಬಸ್ವರ್ಣಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಷಯಾದಿ ಭೋಗಗಳು ಜಲತರಂಗದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷಣಭಂಗುರವಾದ್ದು ಪ್ರಾಣಗಳಾದರೂ ನಶ್ವರಗಳಾದವುಗಳು ಯೌವನಕಾಲದ ದಿನದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಮೋಹಜನ್ಯನುಖಗಳಾದರೂ ಕೊಂಚಕಾಲ ವಿರತಕ್ಕದ್ದು ಈ ಕಾರಣದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಗಳಾದ ಪಂಡಿತರುಗಳಿಗೂ ಈ ಸಂಸಾರವನ್ನು ನಿರ್ವಾಸವೆಂದು ತಿಳಿದು ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡುವುದರ ಉದ್ದಿಷ್ಟ ನಿಮಿತ್ತಗಳಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಾನುಸಂಧಾನವು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಅಂಶದ ನಿಲುವುಗಳು ಪರಬ್ರಹ್ಮಾನುಸಂಧಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ತಮ್ಮಂತಹ ವ್ಯಾಧಿನೀಯರನ್ನು ನೋಡಿ ಲೋಕದ ಜನರು ತಾವು ಅರೀತಿಮಾಡಿ ಕೃತಾರ್ಥರಾಗುವರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

॥೩೪॥

ಶ್ಲೋ|| ಭೋಗಾಮೇಫವಿತಾನಮಧ್ಯ ವಿಲಸತ್ಪ್ರದಾಮಿನೀ
ಚಂಚಲಾಪಯುರ್ವಾಯುಃವಿಘಟ್ಟತಾಪ್ತಪಟಲೀಲೀ
ನಾಂಬುವಸ್ವಂಗುರಂ || ಲೀಲಾಯೌವನಲಾಲಸಾ
ಸ್ತನುಭೃತಾಮಿತ್ರಾಕಲಯ್ಯದ್ರುತಂಯೋಗೇಧೈರೈ
ಸಮಾಧಿಸಿದ್ಧಿಸುಲಭೇಬುದ್ಧಿಂವಿದದ್ವಂಬುಧಾಃ॥೩೫॥

ಟೀಕು|| ಭೋಗಾಃ-ವಿಷಯಾದಿ ಭೋಗಗಳು, ಮೇಘವಿತಾನಮಧ್ಯವಿಲಸತ್ಪ್ರದಾಮಿನೀಚಂಚಲಾಃ-ಮೇಘ-ಬಲಾಹಕಗಳ, ವಿತಾನ-ಗುಂಪಿನ, ಪುಷ್ಪ-ಪುಷ್ಪಭಾಗದಲ್ಲಿ, ವಿಲಸತ್-ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಸೌದಾಮಿನೀ-ಮಂಜುಗಲೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ಚಂಚಲಾಃ-ತರಲಗಳಾದವುಗಳು, ಆಯುಃ-ಆಯುಸ್ಸು, ವಾಯುಃವಿಘಟ್ಟತಾಪ್ತಪಟಲೀಲೀನಾಂಬುವಸ್ವಂಗುರಂ-ವಾಯು-ಗಳಿಂದ ದ, ವಿಘಟ್ಟಿತ ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಬ್ಜ-ಕಮಲದ, ಪಟಲೀ-ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ, ಲೀಲ-ಅಡಗಿದ, ಅಂಬುವತ-ಉದಕಗಳೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ಭಂಗುರಂ-ಕ್ಷಣಕವಾದದ್ದು, ತನುಭೃತಾಂ-ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಮತ್ತು ಹಿತರ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆಯು

ವನಲಲನಾಃ- ಯೌವನ- ಯೌವನದ, ಲಲನಾಃ - ಕೋರಿಕೆಗಳು, ಲೋ-
ಲಾಃ-ಜಾಡಲವಾದವುಗಳು, ಇತಿ- ಹೀಗೆಂದು, ಆಕಲಮ್ಯು- ತಿಳಿದು, ಹೇಳು-
ಧಾಃ-ಎಲೈ ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳಿರಾ, ದ್ರುತಂ-ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ, ಧೈರ್ಯಸಮಾಧಿ-
ಸಿದ್ಧಿಸುಲಭೇ-ಧೈರ್ಯ-ಧೈರ್ಯದ, ಸಮಾಧಿಸಿದ್ಧಿ-ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದ, ಸುಲ-
ಭೇ- ಸುಲಭದಿಂದ ಲಭಿಸುವದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಃ. ಯೋಗೇ ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸ-
ದಲ್ಲಿ, ಬುದ್ಧಿಂ-ಮತಿಯನ್ನು, ವಿದನ್ತಂ-ಮಾಡಿರಿ |೩೫|

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನೆ ಭಂಗ್ಯಂತರವಿಂದ ಹೇ-
ಳುತ್ತಾನೆ. ಆದು ಹೇಗಂದರೆ:—ಎಲೈ ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳಿರಾ ಕೇಳಿರಿ-
ನ್ಮರ್ದಂದನಾದಿ ವಿಷಯೋಪಭೋಗಗಳು ಮಳಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಿಂ-
ಚುಗಳ ಹಾಗೆ ಅತಿ ಚುಚಲವಾವವುಗಳು ಮತ್ತು ಆಯುಸ್ಸು ಆದರೂ ಗಾ-
ಳಿಯಿಂದ ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಕಮಲಗಳು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿವೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಅವರಮೇಲೆ ಇರುವ ನೀರುಹೇಗೆ ಉತ್ತರಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸೇರುವಮೊ-
ಹಾಗೆ ಅತಿತರಳವಾದದ್ದು ಯೌವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಮದೂಲನಗ-
ಲಾದ ಮನ್ಮಥಕಾರ್ಯಗಳೂ ಕೂಡ ಹ್ವಣ ಭಂಗುರಗಳಾದವುಗಳು ಧೈರ್ಯ-
ಸಮಾಧಿಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಸುಖಪಡಿಸಿ-
ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಭೋಗಗಳು ವಿದ್ಯುಚ್ಚಂಚಲವೆಂತಲೂ ಆಯುಸ್ಸುವಾ-
ಯುವಿಘಟಿತ ನಳನೀದಳಗತ ಜಲಚಂಚಲವೆಂತಲೂ ಮತ್ತು ಕಾನುಕಾ-
ಲಾತಂತ್ರವು ಹ್ವಣ ಭಂಗುರವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಾದತ್ರಯದಲ್ಲಿಯೂ
ಉಪಮಾಲಂಕಾರಃ || ||೩೫||

ಶ್ಲೋ|| ಆಯುಃಕಲೋಲಲೋಲಂ ಕತಿವಯದಿವಸಸ್ಥಾಯಿ
ನೀಯೌವನಶ್ರೀರಥಾಸಂಕಲ್ಪಕಲ್ಪಾಘನ ಸಮ
ಯತಟದ್ವಿಭ್ರಮಾಭೋಗಪೂಗಾಃ || ಕಂತಾಶ್ಲೇಷೇ
ಸಗೋಢಂತದಪಿಚನೇಕಿರಂಯತ್ಪ್ರಿಯಾಭೀಪ್ರಣೀತಂ
ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಾನಕ ಚತ್ತಾಭವತಭವಭಯಾಂಭೋಧಿ
ವಾರಂತರೀತುಂ || ೩೬ ||

೨೩೦ ವೈರಾಗ್ಯಕತಕೇ (ಭೋಗಾಸ್ಥೈರ್ಯವರ್ಣನಾಪದತ್ಯಾ.)

ಚಿಕು|| ಆಯಾ-ಆಯುಸ್ಸು. ಕಲ್ಮಲಕಲ್ಮಲಂ- ಕಲ್ಮಲ- ಜಲತ
ರಂಗದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಮಲಂ ಜಂಜಲವಾದದ್ದು, ಯಾನ್ವನಶ್ಚೀ-ಯಾ
ವನ ಸಂಪತ್ತು, ಕತಿವಯದಿವಸಸ್ಥಾಯಿನೀ ಕತಿವಯದಿವಸ-ಕೇವು ದಿವಸ
ಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಯಿನೀ ಇರುವಂಥಾದ್ದು, ಅರ್ಥಾ-ದ್ರವ್ಯಗಳು, ಸಂಕಲ್ಪಕಲ್ಪಾ-
ಮನೋರಥಕಲ್ಪಗಳು, ಅಂದರೆ ತಾದೃಶಗಳು, ಭೋಗಪೂರ್ಣ- ಭೋಗ-
ಶಬ್ದಾದಿವಿಷಯೋಪಭೋಗಗಳ, ಪೂರ್ಣ- ಗುಂಪುಗಳು, ಘನಸಮಯತಪಿ
ದ್ವಿಭ್ರಮಾ-ಘನಸಮಯ-ಮೇಷೋದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ, ತಟಿತ-ಮಂಜುಗಳ
ವಿಭ್ರಮಾ-ವಿಲಾಸಗಳೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ವಿಲಾಸಗಳುಳ್ಳವು, ಅಂದರೆ-ಕ್ಷಣಭಂ
ಗುರಳಾದವುಗಳು, ಪ್ರಿಯಾಧಿ- ಪ್ರಾಣಪ್ರೇಮಸಿಯಾರಿಂದ, ಪ್ರಣೀತಂ-
ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಯತ- ಯಾವ, ಕಂಠ ಶ್ಲೇಷೋಪಗೂಢಂ- ಕಂಠಶ್ಲೇಷ-
ಕೊರಳನ್ನು ತದ್ವಿಕೋಳೋಪಗೂಢದಿಂದಂಟಾದ, ಉಪಗೂಢಂ- ಅಲಿಂಗನವಂ
ಬಾವದು, ಯತ- ಯಾವದೂ. ತದಪಿಚ ಅದೂಕೂಡ, ನಚಿರಂ-ಶಾಶ್ವತವಾ
ದದ್ದಲ್ಲ, ಭವಭಯಾಂಭೋಧಿಪಾರಂ ಭವ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೆಂಬುವ, ಅಂಭೋಧಿ-
ಸಮುದ್ರದ, ಪಾರಂ- ಗಟ್ಟನ್ನು, ತರಿತಂ- ದಾಟುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಬ್ರಹ್ಮ
ಣಿ-ಪರಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ, ಆಸಕ್ತಜೀತ್ವಾ-ಆಸಕ್ತ-ಕೂಡಿದಂಥ, ಚಿತ್ತಾ- ಮನ
ಸ್ಸುವುಳ್ಳವಂ , ಭವತ-ಆಗಿಂ

||೩೩||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಜನನವನ್ನು ಸಂಜೋಧನಮಾಡಿ
ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಸೇಗಂದರೆ;—ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಇರುವ ಆಯುಸ್ಸು ಆ
ದರೂ ನೀರಿನಮೇಲೆ ಬರುವ ತೆರಗೋಪಾವಿಯಲ್ಲಿ ಅತಿಚಂಚಲವಾದದ್ದು
ಮನುಷ್ಯನ ಯೌವನ ಸಂಪತ್ತು ಎಂಬುವದಾದರೂ ಕೆಲವು ಕಾಲವಿರುವ
ದೆ ಹೊರತು ಚರಕಾಲ ಇರುವದಿಲ್ಲ ದ್ರವ್ಯವೆಂದೊಲಾದ ಗೃಹಾರಾಮಕ್ಷೇ
ತ್ರಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಸಂಕಲ್ಪಕಲ್ಪವೆಂದರೆ ದೃಶ್ಯಾದೃಶ್ಯಯು ಮಾನವಾಗಿ
ರುವದು. ಮನುಷ್ಯರ ಸ್ವಕೃಂದನ ವಿಷಯವಿ ಭೋಗಗಳು ಸಮುದಾ
ಯಗಳು ಕೂಡ ಮೇಘೋದಯದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯುತ್ ಸ್ಫುರಣದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ
ಚಂಚಲವಾದವುಗಳು ಅಂದರೆ ಯಾವಜೀವಚರಕಾಲ ಸ್ಥಾಯಿನಿಯಾದದ್ದ
ಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಪ್ರೇಮಸಿಯಾರಾದ ಸುಂದರಿಯರು ಮಾಡುವ ಕಂಠಾಲಿಂಗನ
ಪೂರ್ವಕವಾದ ದೃಢಾಲಿಂಗನೆಗಳು ಕೂಡ ಕ್ಷಣಿಕವಾದದ್ದು, ಆದ್ದರಿಂದ
ಜನನ ಮರಣಗಳೆಂಬುವ ಸಂಸಾರ ಸಮುದ್ರದಗಟ್ಟನ್ನು ಹೊಂದುವದಕ್ಕೆ

ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ . ೨೩೧

ವೈರಾಗ್ಯವೊಂದೇ ಸೂಫನವಾದದ್ದು ಆದ್ದರಿಂದ ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು
ಮಾಡಿ ಈ ಸಂಸಾರದುಃಖವಿಂದ ದೂಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಕೃತಾರ್ಥರಾಗಿರಿ ಎಂದು
ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಆಯುಕಲೋಲಲೋಲ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ||
ಉಪಮಾಯಂಕಾರಃ || ಸ್ರಗ್ಧರಾವೃತ್ತಂ || ||೩೩||

ಶ್ಲೋ|| ಕೃಚ್ಛೇಣಾ ಮೋದ್ಯಮಧ್ಯೇನಿ ಯಮಿತತನುಭಿಸ್ಥೀ
ಯತೇಗರಭವಾಸೇಕಾಂತಾವಿಶ್ಲೇಷದುಃಖವ್ಯತಿಕರವಿ
ಷವೋಯಸೌವಸೇಚೋಪಭೋಗಃ || ಮಾಮಾಕ್ಷೀಣಾ
ಮವಜ್ಞಾ ವಿಹಸಿತವನದವೃದ್ಧಿಭಾಷೋಪ್ಯಸಾಧು
ಸ್ಸಂಕೂಲೇರೇಮಾನುಷ್ಯಾವದತಯದಿಸುಖಂಸ್ವಲ್ಪಮ
ಪ್ಯಸ್ತಿ ಕಿಂಚಿತ್ || ||೩೩||

ಟೀಕಾ| ಗರ್ಭವಾಸೇ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅಮೋದ್ಯಮ
ಧ್ಯ-ಅಮೋದ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ, ನಿಯಮಿತತನುಭಿಃ- ನಿಯಮಿತ ಸಂಕುಚಿತವಾಗಿ
ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತನುಭಿಃ-ಶರೀರಗಳಿಂದ, ಕೃಚ್ಛೇಣ-ಅತಿಕಷ್ಟವಾಗಿ, ಸ್ಥೀಯ
ತೇ-ಇರೋಣವಾಗುತ್ತದೆ, ಅರ್ಥ-ಅನಂತರದಲ್ಲಿ, ಯಾವ್ಯನೇ-ಯಾವ್ಯನಕಾ
ಲದಲ್ಲಿ, ಉಪಭೋಗಶ್ಚ-ಕಾಂಕ್ಷಾಪಭೋಗವೂಕೂಡ, ಕಾಂತಾವಿಶ್ಲೇಷದುಃ
ಖವ್ಯತಿಕರವಿಷಮಃ- ಕಾಂತಾ ಸ್ತ್ರೀಯ, ವಿಶ್ಲೇಷ-ವಿಲೋಗದಲ್ಲಿವುಂಟಾದ,
ದುಃಖ-ಸಂಕಟದ, ವೃತಿಕರ- ಪರಂಪರೆಯಿಂದ, ವಿಷಮಃ- ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದಂ
ಥಾದ್ದು. ವೃದ್ಧಭಾವೋಪಿ- ವಾರ್ಧಿಕ್ಕವೂಕೂಡ, ವಾಮಾಕ್ಷೀಣಾಂ-ಸುಂದರ
ಕಾಮಿನಿಯರ ಅವಜ್ಞಾವಿಹಸಿತವಸತೀ-ಅವಜ್ಞಾ-ಅವಮಾನದಿಂದ, ವಿಹಸಿತ-
ಹಾಸ್ಯಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವಸತೀ- ವಾಸವುಳ್ಳದ್ದಾದಕಾರಣವೇ, ಅಸಾಧು-ಯೋ
ಗ್ಯವಾದದ್ದಲ್ಲಿ, ರೇ-ಎಲೈ ಮನುಷ್ಯರೇ, ಸಂಸಾರೇ-ಸಂಸಾರ-ದಲ್ಲಿ, ಸ್ವಲ್ಪಮು-
ಕೋಂಜವಾಸರು. ಸುಖಂ-ಆನಂದವು, ಅಸ್ತಿಯಪಿ-ಇದೆವನು, ವದತ-ಹೇಳಿ,
ಕಿಮಪಿ-ಸ್ವಲ್ಪವೂಕೂಡ, ನಾಸ್ತಿ-ಇಲ್ಲ, ಆತಃ- ಆಕಾರಣದದನೆಯಿಂದ, ಕಿಂ
ತು- ಮತ್ತೇನಂದರೆ, ಯೋಗಾಯ- ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ.
ಯತಥ್ಯಂ-ಯತ್ನಮಾಡಿರಿ ||೩೩||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಸುಖಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ
ಯಿಲ್ಲ ಆದ್ದರಿಂದ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅಸು

೨೩೨ ವೈರಾಗ್ಯಕತಕೇ (ಭೋಗಾಸ್ಥೈರ್ಯವರ್ಣನಾಪದ್ಧತಿ)

ಹೇಗಂದರೆ;—ಎಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರ ಕೀಳು ಮೊದಲು ಮನುಷ್ಯನು ಜನ್ಮಿಸುವ ದಕ್ಕ ಪೂರ್ವ ಮಾತೃಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೈಕಾಲುಗಳು ಸ್ವಾಧೀನವಿಲ್ಲದೆ ಇದ್ದು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಹುಟ್ಟಿ ಯೌವನ ಬಂದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಮಿನೀವಿಯೋಗ ಜನ್ಯವಾದ ದುಃಖಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಮೋಪಭೋಗವಿಲ್ಲದೆ ಸಂಕಟಪಡುತ್ತಾನೆ. ಕಾಮಕಾಲವೆಂದರೆ ಯೌವನಕಾಲ ಅದು ಕಳೆದು ವಾರ್ಧಕ್ಯ ಬಂದಾಗ ಕಾಮಿನಿಯರು ಹಾಸ್ಯಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾತೃಗರ್ಭಸ್ಥಿತ ಅಮೋಘ್ಯಕೂಪದಲ್ಲಿ ಪರಿವರ್ತನವು ಯೌವನದಲ್ಲಿ ಕಾಮಿನೀವಿಯೋಗ ಚಿತ್ತ ಪರಿತಾಪವು ವಾರ್ಧಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಂದರಂಗಳಿಯರು ಮಾಡುವ ಪರಿಹಾಸವು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಬಾಲ್ಯದೊರಭೈ ಮರಣಾಂತವಾಗಿ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ದುಃಖಪರಂಪರೆ ಹೊರತು ಸುಖವು ಏನೂಇಲ್ಲದೆ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವೈರಾಗ್ಯ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದಿರಿ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. || ಸ್ರಗ್ಧರಾವೃತ್ತಂ || ||೩೩||

ಶ್ಲೋ|| ವ್ಯಾಘ್ರೇವತಿಷ್ಠತಿಜರಾಪರಿತರ್ಜಯಂತೀರೋಗಾಕ್ಶ
ಕತ್ರವಜ್ರವಸ್ರಹರಂತಿದೇಹಂ || ಅಯುಃಪರಿಸ್ರವತಿಭಿ
ನ್ನಘಟಾಪಿವಾಂಭೋಲೋಕಸ್ತಥಾಪ್ಯಹಿತಮಾಚರ
ತೀತಿಚಿತ್ರಂ ||೩೪||

ಟೀಕೆ|| ವ್ಯಾಘ್ರೇವ-ಹೆಣ್ಣು ಹುಲಿಯೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ಜರಾ-ವಾರ್ಧಕ್ಯವು, ಪರಿತರ್ಜಯಂತೀ-ಭಯಪಡಿಸುತ್ತಲಿರುವದಾಗಿ, ತಿಷ್ಠತಿ-ಕೂತು ಕೊಂಡುಇದೆ, ರೋಗಾಕ್ಶ-ಮನ್ನಿ ಸಾತಾದಿ ರೋಗಗಳೂಕೂಡ, ತತ್ರವಜ್ರವ-ವೈರಿಜನಗಳೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ದೇಹಂ-ಶರೀರವನ್ನು, ಪ್ರಹಂತಿ-ಹೊಡೆಯುತ್ತಲಿವೆ, ಅಯುಃ-ಅಯುಷ್ಯ, ಭಿನ್ನಘಟಾಪಿ-ಭಿನ್ನ-ರಂಧ್ರವಾದ, ಘಟಾ-ಗಡಿ, ಯದಸಿಯಾದ, ಅಂಭುಜವ-ಉದಕದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ಪರಿಸ್ರವತಿ-ಸೋರಿಹೋಗುತ್ತದೆ, ತಥಾಪಿ-ಹಾಗಾದಾಗ್ಯಾದರೂಕೂಡ, ಲೋಕಃ-ಜನವು, ಅಹತಂ-ಅಪಕಾರವನ್ನು, ಆಚರಂತಿ-ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ, ಉಪಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದಿಲ್ಲ ||೩೪||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮನುಜನು ತನಗೆ ಹಿತಾಚರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವೆ ಸುಂದವಾಗಿ ಕಟ್ಟುಹೋಗುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ

30 ಬೇಕಾತ್ರಾತ್ವೈರ್ಯನಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೨೩೩

ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ; — ದುಲಿಯು ಹೊಂಚುಹಾಕುವ ಹಾಗೆ ಜಿರಾವನ್ನೆಯು ಕಾದುಕೊಂಡಿದೆ. ಶತ್ರುಜನಗಳ ಹಾಗೆ ರೋಗವು ದೇಹವನ್ನು ಹೊಡೆಯುತ್ತಲಿದೆ. ಕಂಡ ಬುದ್ಧಿರುವ ಗಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ನೀರು ನೋರಿಹೋಗುವ ಹಾಗೆ ಆಯುಸ್ಸು ಕಮ್ಮಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅದನ್ನು ಆರೋಚಿಸಿ ತ.ವು ಕೃತ ಧರಣಾಗುವುದನ್ನು ಆರಿಯದೆ ನರಕಭಾಜನರಾಗುತ್ತಾರೆ ಇದು ಆಶ್ಚರ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ || ವಸಂತ ತಿಲಕಾವೃತ್ತಂ || ಮತ್ತು ಉಪಮಾಲಂಕಾರವು. ||೩೮||

ಶ್ಲೋ|| ಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರಾ ವಿಮರುದ್ಗಣಾನ್ತೃಣಕಣಾಃ ಸು
ತೃಘ್ನತೋಮನ್ಯತೇಯತ್ಸದ್ವಾದ್ವಿರಸಾಭವಂ
ತವಿಭವಾನ್ತ್ರಲೋಕೈರಾಜ್ಯಾದಯಃ || ಭೋಗಃ
ಕೋಪಿನವಿಕವಿವಪರಮೋ ನಿತ್ಯೋದಿತೋಜ್ವಲಂ
ತೇಭೋಸಾಧೋ ಕ್ಷಣಭಂಗುರೇ ತದಿತರೇ ಭೋಗೇರ
ತಿಮಾಕೃಥಾಃ ||೩೯||

ಟೀಕಾ| ಯತ್ರ- ಯಾವನಿರತಿಶಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದದಲ್ಲಿ, ಸ್ಥಿತಃ- ಇರುವ ಪುನಾಃ-ಮನುಷ್ಯನು, ಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರಾವಿಮರುದ್ಗಣಾಃ ಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರಾದಿಗಳೆ ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ, ಮರುದ್ಗಣಾಃ-ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು, ತೃಣಕಣಾಃ-ತೃಣ ಹುಲ್ಲಿನ, ಕಣಾಃ ಲೇಶಗಳನ್ನಾಗಿ, ಮನ್ಯತೇ- ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ, ಯತ್ಸದ್ವಾದ್-ಯತ್-ಯಾವಬ್ರಹ್ಮಾನಂದದ, ಸ್ವಾದಾತ್- ರಸಾನುಭವದದೇಯಿಂದ, ತ್ರಿಲೋಕೈರಾಜ್ಯಾದಯಃ- ತ್ರಿಲೋಕರಾಜ್ಯಭೋಗವೆ ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳಂಥ, ವಿಭವಾಃ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳು, ಐರವಾಃ- ತುಟ್ಟಗಳು, ಅಥವಾ ನೀರಸವಾದವುಗಳು, ಭವಂತಿ- ಆಗುತ್ತವೆ, ಕೋಪಿ- ಅನಿರ್ವದನೀಯವಾದ, ಪರಮಾಃ- ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ, ಭೋಗೀ- ಆನಂದಭೋಗವು, ನಿತ್ಯೋದಿತಃ-ಶಾಶ್ವತವಾದದ್ದಾಗಿ, ಉಜ್ವಲಭತೇ- ಎಜ್ಜಂಭಿಸುತ್ತದೆಯೋ, ಹೇಸಾಧೋ- ಎಲೈ ಸದ್ಜನರೇ, ತದಿತರೇ- ತತ್- ಆಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಕ್ಕಿಂತಲೂ, ಇತರ-ಅನ್ಯವಾದ, ಕ್ಷಣಭಂಗುರೇ- ಕ್ಷಣ- ಕ್ಷಣಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಭಂಗುರೇ-ನಾಶವಾಗುವ, ಭೋಗೇ- ವೈಷಯಿಕಾನಂದದಲ್ಲಿ, ಇದಂ- ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು, ಮಾಕೃಥಾಃ ಮಾತೆಲೇಡ,

೨೩೪ ವೈರಾಗ್ಯಕತಕೇ (ಭೋಗಾನೈಫರ್ಯವರ್ಣನಾಪದ್ಧತಿಃ)

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಮನುಷ್ಯನಿಂದ ಗಂಭೀರವಾದ ಮುಂತಾದವು ನಶ್ವರವಾದವುಗಳು ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂಥಾವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗಬೇಡಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ—ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಮನುಷ್ಯನು ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಹುಲ್ಲುಗಳ ತುಂಡುಗಳಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ಯಾವರಾಜ್ಯ ಭೋಗಾದಿ ಆನಂದಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಕ್ಕಿಂತ ಕಮ್ಮಿಯಾದದ್ದು ಆಗಿದೆಯೋ ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲೈಮನುಷ್ಯರೇ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಇತರವಾದ ಹ್ವಣಭಂಗುರವಾದ ವೈಷಯಿಕಾನಂದವನ್ನು ಅಶ್ರಯಿಸಬೇಡಿಯೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. || ಸ್ತಂಭರಾವೃತ್ತಂ || ||೩೯||

ಶ್ಲೋ|| ಭೋಗಾಭಂಗುರವೃತ್ತಯೋಬಹುವಿಧಾಸ್ತೈರೇವ ಚಾಯಂಭವಸ್ತತ್ಕಸ್ಯೇಹಕೃತಸರಿಭ್ರಮತರೇಲೋಕಾಃ ಕೃತಂಚೇಷ್ಟಿತೈಃ || ಅಕಾಶಾಕಾಶೋಽಪಕಾಂತಿವಿಕದಂಚೇತಸ್ಸಮಾಧೀಯತ್ರಾಂಕಾಮೋತ್ಪತ್ತಿವಕಾತ್ಸ್ಯಧಾಮನುಯಿದಿಕ್ರದ್ಧೇಯಮಸ್ಮದ್ವಚಃ ||೪೦||

ಟೀಕು || ಭೋಗಾಃ- ವಿಷಯಾದಿ ಭೋಗಗಳು, ಭಂಗುರವೃತ್ತಯಃ- ಭಂಗುರ- ನಾಶಪ್ರತಿಯೋಗಿಯಾದ, ವೃತ್ತಯಃ- ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳವುಗಳು, ಬಹುವಿಧಾಶ್ಚ- ನಾನಾವ್ಯಾಕಾರಗಳೂಕೂಡ, ಭವಂತಿ- ಆಗುತ್ತವೆ, ತೈರೇಷು- ಆಭೋಗಾದಿವಾಸನಾವಿಶೇಷಗಳಿಂದಲೆ, ಅಯಂಚ ಈ ಪರಿವರ್ತಮಾನವಾದ, ಭವಃ-ಶರೀರಧಾರಣಾದಿ ಸಂಸಾರವು, ಕಲ್ಪಿತಃ- ಉಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ರೇಲೋಕಾಃ-ಎಲೈ ಜನಗಳಿರಾ, ಇಹ-ಈಗ, ತತ್ರ-ಅಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ, ಕಸ್ಯಕೃತೇ-ಯಾವಭೋಗಾನುಭವಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಪರಿಭ್ರಮತ-ತಿರುಗುತ್ತಲಿದ್ದೀರಿ, ಅತಃ-ಆಕಾರಣದ ದಿಸೆಯಿಂದ, ಚೇಷ್ಟಿತೈಃ-ಭೋಗಾದಿಸಂಗ್ರಹವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ, ಕೃತಂ-ಶರೀರಸಂಗ್ರಹವ್ಯಾಪಾರವು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ, ಅಸ್ಮದ್ವಚಃ-ನಾವು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯ, ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಯದಿಗಮನಿಸುವದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದು, ಅಂದರೆ—ಆಶಾವಾಶಶತೋಪಶಾಂತಿವಿಶದಂ-ಆಶಾವಾಶ ಪಾಶಸಿದ್ಧಿ ಶವಾದ ಆಸೆಗಳ, ಶತ-ನೂರರ, ಉಪಶಾಂತ-ಶಮನದಿಂದ, ವಿಶದಂ-ಶುದ್ಧವಾದ, ಅಥವಾ-ನಿರ್ಮಲವಾದ, ಚೇತಃ-ಮನಸ್ಸು, ಕಾಮೋತ್ಪತ್ತಿಸಶಾತಃ-

ಬೇಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯನುಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೨೩೫

ಕಾಮ- ಅಧಿಪತಿಯು ಅಥವಾ- ಅನುರಾಗದ, ಉತ್ಪತ್ತಿ- ಹುಟ್ಟೋಣದರ, ವಶಾತ- ದಸೆಯಾದ, ಸ್ವಧಾಮಾನಿ-ಸ್ವಯಂಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪನಾದ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ, ಸಮಾಧಿಯುತಾಂ-ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಡಲಿ ||೪೦||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಭೋಗಾದಿಗಳು ಸ್ಥಿರವಾದವಲ್ಲ ನ ರ್ಯರೂ ನನ್ನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು ಇಡಲಿ ಎಂದು ಜನಸಂ ಬೋಧನೆ ಮಾಡಿಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ;—ನಿಜ ಜನಗಳಿರಾ ಕೇಳಲಿ ಸ್ರಕ್ಚಂದನವಿಷಯಾದಿಭೋಗಗಳೆಲ್ಲವು ನಾಶವಾಗಿ ಹೋಗುವವು ಶಾಶ್ವತವಾದವುಗಳಲ್ಲ ಈ ಭೋಗಾದಿಗಳು ನಾನಾವಿಧಗಳಾಗಿವೆ ಈಭೋ ಗಾದಿವಾಸನಾ ವಿಶೇಷವಿಂದಲೆ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಕಠೀರ ರೂಪವಾದ ಸಂಸಾರ ವುಂಟಾಗುವುದು. ಇದು ಯಾತಕ್ಕೋಚ್ಯರ ಉಂಟಾಯಿತೆಂಬುವದನ್ನು ತಿಳಿಯಲಿ ವಿಷಯಾದಿ ಭೋಗಗಳ ಭ್ರಮೆಯಲ್ಲಿ ನಾನಾಜಂತುಜಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಕಠೀರ ಯಾವತ್ತು ಹಾಳು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಡಿರಿ ಆಶೆಯೆಂಬುದು ಮನು ಷ್ಯನಿಗೆ ಹಗ್ಗದಂತಾಗಿ ಕಟ್ಟಿ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಮನಸ್ಸು ಎಂಬುದು ಕಾಮೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದದ್ದು ಇಂಥಾ ನೂರು ಆಶೆಯಿ ದ್ದಾಗ್ಯೂ ತೊರೆದು ಮನಸ್ಸು ನಿರ್ಮಲಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿತುವದಾದರೆ ಸ್ವಯಂಜ್ಯೋತಿ ಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಡಲಿ ಮುಂದೆ ಜನನ ಮರಣಮುಖಗಳು ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲ ವೆಂದು ಹೇಳಿದನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಆಶಾವಾತನೆಂಬುವುದರಿಂದ || ಉಪಮಾ ಲಂಕಾರಃ || ಶಾರ್ದೂಲ ವಿಕೀರಿತವೃತ್ತಂ. ||೪೦||

ಕಾಲಮಹಿಮಾನುರ್ವಾಣನ ಪ್ರಾರಂಭವು.

ಶ್ಲೋ|| ಸಾರಮಾನ್ಯನಗರೀಮಹಾಂತಸ್ತೃಪತಿಸಾ ನುಂತಚ
ಕ್ರಂಚತತ್ಪಾಶ್ವೇತಸ್ಯ ಚಸಾವಿದಗ್ಧಪರಿಷತ್ತಾ
ಶ್ಚಂದ್ರಬಿಂಬಾನನಾಃ || ಉದ್ವೃತ್ತಸ್ಸಚರಾಹವುತ್ರ
ನಿನಹಸ್ತೇವಂದಿನಸ್ತಾಃ ಕಥಾಸ್ಸರ್ವಾಯಸ್ಯವಕಾದ
ತ್ಸ್ಮೃತಿಪಥುಕಾಲಾತಸ್ಮೈನಮಃ || ೪೧ ||

೨೩೬ ವೈರಾಗ್ಯಕತಕೇ (ಭೋಗಾಸ್ಥೈರ್ಯವರ್ಧನಾಪದ್ಧತಿಃ.)

ಟೀಕು| ಸಾ-ಆಪೂರೋಕ್ತವಾದ, ನಗರ-ಪಟ್ಟಣವು, ರಮ್ಯ-ಮನೋಹರವಾದದ್ದು, ಸನ್ಯಾಸಿತಿ-ಅರಾಜಕನು, ಮಹಾ-ಸರೋವರ-ಮನಾದವನು, ತತ್-ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ಸಾಮಾನ್ಯಚಕ್ರ-ಸಾಮಂತ-ಅಧೀನವಾದ ಪರಾಂಜರ, ಚಕ್ರ-ಸಮೂಹವು, ಸುಹತ-ಅಧಿಕವಾದದ್ದು, ತಸ್ಯ-ಅದೊರೆಯ, ಪಾರ್ಶ್ವ-ಉಭಯಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿಯು, ಸಾ-ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ವಿದ್ಯಾಪರಿಷತ್-ವಿದಗ್ಧ-ಜತುವಾದ, ಪರಿಷತ್-ಸಭೆಯು, ರಮ್ಯ-ಸಂದರವಾದದ್ದು, ತಾಶ್ಚ-ಅಂಥ, ಚಂದ್ರಬಿಂಬಾನನಾಃ-ಚಂದ್ರಬಿಂಬ-ಚಂದ್ರನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿರುವ, ಅನನಾ-ಮುಖಗಳುಳ್ಳ, ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು, ಉದ್ಯುತ್ಪ-ಪ್ರಚಂಡವಾದ, ರಾಜಪುತ್ರನಿವಹಃ-ರಾಜಕುಮಾರಕರ ಸಮೂಹವು, ತೇವಾದಿನಃ-ಅಂಥ ಸ್ತುತಿಪಾಠಕರು, ತಾಃಕಥಾಃ-ಅಂಥಮನೋಹರವಾದ ಕಥೆಗಳು, ಧರ್ಮ-ಆಯಾಸಮಸ್ತವು, ಕಾಲವಶಾತ್-ಕಾಲ-ಸೂರ್ಯರಥಚಕ್ರವೇಗದಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಕಲಾಕಾಷ್ಠಾ-ಮುಹೂರ್ತಾದಿಭೇದವುಳ್ಳ ಕಾಲದ, ವಶಾತ್-ಸ್ವಾಧೀನದ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಸ್ತುತಿಪಥಂ-ಸ್ತುತನೆಯನ್ನು, ಆಗಾತ್-ಹೊಂದಿತೋ, ತಸ್ಮೈ-ಅಂಥಾ, ಕಾಶ್ಚಾಯ-ಕಾಲಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ನಮಃ-ನಮಸ್ಕಾರವು. ||೪೧||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕ ಮೊದಲಾಗಿ ಕಾಲವೇ ದೊಷ್ಟದು ಎಂಬುವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ;—ಸುಂದರವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾ ಇರುವ ಪಟ್ಟಣವು ಯೋಗ್ಯನಾದ ರಾಜನು ಅನೇಕವಾಗಿ ಇರುವ ರಾಜಕುಮಾರಕರು ಪೌದಾಕಾಂತರಾಗಿ ಕಾಣಿಕೆಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸುತ್ತಾ ಇರುವ ಸಾಮಾಂತರಾಜರು ಮತ್ತು ಸ್ತುತಿಪಾಠಕರು ಚಂದ್ರನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಮುಖಗಳುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು ಸರಸಗಳಾದ ಕಥೆಗಳು ಈ ಎಲ್ಲವು ಯಾವಕಾಲಕ್ಕೆ ಆದರೂ ಅಧೀನವಾಗಿ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸ್ಮರಣೀಯಗಳು ಆಗುತ್ತದೆಯೋ ಅಂಥಾ ಕಾಲಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅಂದರೆ ಜಗತ್ತು ಎಲ್ಲವು ಕಾಲಾಧೀನವಾದದ್ದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವೈಭವಗಳಿಲ್ಲಾ ನಾಶವಾದ ಕೆಲವು ಕಾಲದಮೇಲೆ ಸ್ಮರಣೀಯಗಳಾಗಿ ಆಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ||೪೧||

ಶ್ಲೋ|| ಯತ್ರಾನೇಕೇಕೈಃ ಪದಪಿಗೃಹೇತತ್ರಪ್ರಪ್ತೈಃ ಕೋಯತ್ರಾಪ್ಯೇಕಸ್ಯ ದನುಬಿಜವನತ್ರವೈಕೋಪಿ

ಜಾಠೇ || ಇತ್ಥಂನೇಯೈರಜನದಿವಸಾಲೋಲಯಾ
ದ್ವಾವಿವಾಹೌಕಾಲಕಲೋಭುವನಫಲಕೇ ಕ್ರೀಡತಿ
ಪ್ರಾಣಿಕಾರ್ಯಃ || ೪೨ ||

ಪ್ರೀತು | ಯತ್ರಗೃಹೇ-ಯಾವ ಮನೆಯಲ್ಲಿ, ಯಾವಕೋಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಕೃತಿ
ತ-ಕೆಲವುಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅನೇಕಃ- ಅಧಿಕವಾಗಿ, ತಿಷ್ಠತಿ- ಇರುತ್ತದೆಯೋ, ಅಥ-
ಅನಂತದಲ್ಲಿ, ತತ್ರಗೃಹೇ-ಅನುನೆಯಲ್ಲಿ, ಏಕಃ-ಒಂದು. ತಿಷ್ಠತಿ-ಇರುತ್ತದೆ
ಯತ್ರಾಪಿ ಜಾವಮನೆಯಲ್ಲಿಯಾದರೂ, ಕವಾಚಿತ-ಒಂದುಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಏಕಃ-
ಒಂದು, ತಿಷ್ಠತಿ- ಇದೆಯೋ. ತದನು- ಅನಂತರದಲ್ಲಿ, ತತ್ರ- ಅಮನೆಯಲ್ಲಿ
ಯೋ, ಬಹವಃ- ಅನೇಕವು, ತಿಷ್ಠತಿ- ಇರುತ್ತದೆಯೋ. ಅಂತೇ- ಪರಿಣಾಮ
ದಲ್ಲಿ ದ್ಯೂತವ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ. ಏಕೋಪಿ- ಒಂದುಕೂಡ, ನಾಸ್ತಿ- ಇಲ್ಲವೋ,
ಇತ್ಥಂ- ಈವ್ರಕಾರವಾಗಿ, ನೇಯೈಃ-ನಿಯಾತ್ಯಗಳಾದ, ಪ್ರಾಣಶಾರ್ಯಃ-ಪ್ರಾ-
ಣ- ಮನುಷ್ಯರೆಂಬುವ, ಅಥವಾ ಜೀತನಗಳೆಂಬುವ, ಶಾರ್ಯಃ- ಗೂಢದ್ಯೂತ
ರುಗಳಿಂದ ದಾಳಿಗಳಿಂದ, ಕಲ್ಯಃ- ಕಲ್ಪನಶೀಲವಾದ, ಕಾಲಃ- ಸೂರ್ಯರಥಚಕ್ರ
ವೇಗದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಕಾಲವು. ದ್ವಾ- ಎರಡಾದಂಥ, ಅಹ್ಲಾವಿವ-ಪಾಚಿಕಗಳೋ
ಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ರಜನೀದಿನಿಸಾ-ಹಗಲುರಾತ್ರಿಗಳನ್ನು, ಭುವನಫಲಕೇ-ಯಂತ್ರ
ಸದೃಶವಾದ ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಲೋಲಯಾಸಕ್- ಅಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತಾ ಇರುವದಾಗಿ,
ಕ್ರೀಡತಿ-ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಲಿದೆ. | ೪೨ |

ತಾತ್ಪರ್ಯ- ಈಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪವು ಕಾಲಾಧೀನವಾದದ್ದೆಂಬುವುದ
ನ್ನು ದ್ಯೂತಸಂವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ- ದ್ಯೂತ
ವಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದ್ಯೂತಯಂತ್ರದ ಕೋಷ್ಟವೆಂದರೆ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂ-
ದೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಕಾಯಿಇರುತ್ತ
ಮತ್ತೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬಹು ಕಾಯಿಗಳು ಅಂದರೆ ಅಹ್ಲಗ
ಳು ಇರುತ್ತ ಕೆಲವುಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದಿವ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬಹು ಕಾಯಿಗಳು ಇರು-
ತ್ತವೆ. ಆಚಮುಗಿದುಹೋದರೆ ಪರಿಣಾಮದಲ್ಲಿ ಒಂದೂ ಇರುವದಿಲ್ಲ ಹೀ-
ಗೆ ದ್ಯೂತದೋಷವಿವಿಯ ಗ್ರಸನಶೀಲವಾದ ಕಾಲವು ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಗಳಿಂ-
ಬುವಂಥ ಎರಡು ಪಾಚಿಕಗಳನ್ನು ಲೋಕವೆಂಬುವ ಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಾಡಿ
ಸುವದಾಗಿ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಲಿದೆ. ಉದಮಾಲಂಕಾರೋತ್ಕಾಹಿತ ಏಕದೇಶ
ರೂಪಕಾಲಾಕಾರಃ || ಮಂದಾಕಾಶಂತಾ ವೃತ್ತಂ || || ೪೨ ||

೨೩೪ ವೈರಾಗ್ಯಕತಕೇ (ಭೋಗಾಸಕ್ತೈರ್ಮನನಾಸದ್ಧತಃ)

ಶ್ಲೋ|| ಅಮಿತ್ಯಸ್ಯಗತಾಗತ್ಯರಹರಹಸ್ಯಂಕ್ಷೀಯತೇಜೇವಿತಂ
ವ್ಯಾಪಾರೈರ್ಬಹುಕರ್ಯಭಾರಗುರುಭೀಕಾಲೋಪಿನ
ಜ್ಞಾಯತೇ || ದೃಷ್ಟ್ವಾಜನ್ಮಜರಾವಿಪತ್ತಿಮರಣಂ
ತ್ರಾಸಶ್ಚನೋತ್ಪದ್ಯತೇಪೀತ್ವಾಮೋಹಮಯಾಂಸ್ರ
ಮಾದಮದಿರಾಮುನ್ಮತ್ತಭೂತಂಜಗತ್ ||೪೩||

ಟೀಕಾ| ಅಮಿತ್ಯಸ್ಯ-ಸೂರ್ಯನ ಗತಾಗತ್ಯಃ-ಉದಯಾಸ್ತಗಳಿಂದ, ಅಹ
ರಹಃ- ಪ್ರತಿದಿನವಲ್ಲೂ, ಜೇವಿತಂ- ಆಯುಷ್ಯ, ಕ್ಷಯತೇ- ನಾಶವಾಗುತ್ತೆ.
ಕಾರ್ಯಭಾರಗುರುಭೀ ಕಾರ್ಯಭಾರ-ಕಾರ್ಯಗೌರವಗಳಿಂದ, ಗುರುಭೀ- ಅಧಿಕಗ
ಳಾದ, ವ್ಯಾಪಾರೈಃ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ, ಕಾಲೋಪಿ- ಕಾಲವೂ ಕೂಡ, ನಜ್ಞಾ
ಯತೇ-ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವದಿಲ್ಲ, ಜನ್ಮಜರಾವಿಪತ್ತಿಮರಣಂ- ಜನ್ಮ- ಹ-ಬಿಟ್ಟು
ದನ್ನು, ಜರಾ-ವಾರ್ಧಕ್ಯವನ್ನು, ವಿಪತ್ತಿ-ವಿವತ್ತುಗಳನ್ನು, ಮರಣಂ-ನಾಶ
ವನ್ನು, ದೃಷ್ಟ್ವಾ- ನೋಡಿದಾಗ್ಯೂ, ತ್ರಾಸಶ್ಚ- ಭಯವು ಕೂಡ, ನೋತ್ಪದ್ಯ
ತೇ-ಹುಟ್ಟುವದಿಲ್ಲ, ಜಗತ್- ಲೋಕವು, ಮೋಹಮಯಾಂ- ಮೋಹವಿಕಾರ
ವಾದ, ಪ್ರಮಾದವ-ದಿರಾಂ-ಪ್ರಮಾದ- ಚಿತ್ತವೈಕಲ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ,
ಮದಿರಾಂ- ಮದ್ಯವನ್ನು, ಪೀತ್ವಾ- ಪಾನಮಾಡಿ, ಉನ್ಮತ್ತಭೂತಂ- ಉನ್ಮ
ತ್ತಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದಂಥಾದ್ದು, ಆಸೀತ್-ಆಯಿತು ||೪೩||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಾಲಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.
ಅನು ಹೇಗಂದರೆ ಸೂರೇಣ್ಯಾದಯ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಗಳಿಂದ ಆಯುಷ್ಯ ದಿನೇ
ದಿನೇ ಕ್ಷೀಣವಾಗುತ್ತದೆ. ವಃನುಷ್ಯನು ಮಾತುವ ಕೆಲಸಗಳ ತ್ವರೆಯಿಂದ
ಕಾಲವು ಕಳೆದುಹೋಗುತ್ತೆ ಅದು ಜನಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಯುವದಿಲ್ಲ ಜನ್ಮಜರಾಮ
ರಣಗಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತಲಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ತಮ್ಮಿಗುಗೆ ಹೀಗೇ ಆಗುವದೆಂದು
ಭಯಪಟ್ಟುನವಿಲ್ಲ ಲೋಕವು ಅಂದರೆ ಜನವು ಅಜ್ಞಾನವೆಂಬುವ ಮದ್ಯ
ಪಾನಮಾಡಿ ಉನ್ಮತ್ತರೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಆಗಿದ್ದಾರೆ ಕಾಲವು ಸಮಸ್ತ ಕಾರ್ಯ
ಗಳನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಕಾಲದಮಹಿಮೆ ಇಷ್ಟೆಂದು ಹೇಳಲಕಕ್ಕಾದದ್ದೆಂ
ದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಕಾರ್ತವೀರವಿಕ್ರಾದಿತವೃತ್ತಂ ||೪೩||

ಶ್ಲೋ|| ತಾತ್ರಸ್ಯವಪುನಚ ವಿವಿವಸೋಮತ್ವಾಮುಧಾ
ಜಾತಪೋಧಾವಂತ್ಯುದ್ಯಮಿನಸ್ತಥ್ಯವನಿಭೃತಪ್ರಾ

ರಬ್ಧತತ್ತತ್ಕ್ರಿಯಾಃ || ವ್ಯಾಪಾರ್ಯಪುನರುಕ್ತಭೂತ
ವಿಷಯೈರಿತ್ಥಂವಿಧೇನಾಮುನಾಸಂಸಾರೇಣ ಕದರ್ಥಿ
ತಾವಯಮಹೋಮೋಹಾನ್ನಲಜ್ಞಾಮಹೇ || ೪೪ ||

ಟೀಕಾ| ರಾತ್ರಿಃ- ರಾತ್ರಿಯು, ಸೈವ-ಆ ಕಳೆದ ರಾತ್ರಿಯೆ, ದಿವಸಃ ಪು
ನಃ-ದಿವಸವಾದರೇನೋ, ಸವಿವ-ಆಕಳೆದ ದಿವಸವೇನೆ, ಇತಿ-ಹೀಗೆಂದು, ಮ
ತ್ಸ್ಯಪಿ-ತಿಳಿದರೂ ಕೂಡ. ಜಂತವಃ- ಪ್ರಾಣಿಗಳು, ಮುಢಾ- ವೃಥವಾಗಿ,
ಧಾವಂತಿ-ಶ್ರಮವಡುತ್ತಾರೆ, ಉದ್ಯಮಿನಃ-ಉದ್ಯೋಗವುಳ್ಳವರು, ತಥೈವ-
ಹಾಗೆಯೇ, ನಿಭೃತಸ್ಮಾರಬ್ಧತತ್ತತ್ಕ್ರಿಯಾಃ- ನಿಭೃತ- ಗೋವ್ಯಮಾಡಲ್ಪ
ಟ್ಟ, ಸ್ಮಾರಬ್ಧ- ಆರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತತ್ತತ್ಕ್ರಿಯಾಸ್ವಂತಃ- ಆಯಾವ್ಯಾವಾರ
ಗಳುಳ್ಳವಾಗಿ, ಪುನರುಕ್ತಭೂತವಿಷಯೈಃ- ಪುನರುಕ್ತಭೂತ- ಪುನಃಪುನಃ-
ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಷಯೈಃ-ಸ್ಮಕ್ತೆಂದನಾದಿ ವಿಷಯಗಳುಳ್ಳ, ವ್ಯಾಪಾರ್ಯಃ-
ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ, ಮುಢಾ-ವೃಥವಾಗಿ, ಧಾವಂತಿ-ಪ್ರಯಾಸವಡುತ್ತಾರೆ,
ಕಿಂತು-ಮತ್ತೇನೆಂದರೋ, ಇತ್ಥಂವಿಧೇನ-ಈಪ್ರಕಾರವಾದ, ಅಮುನಾ-ಈ
ಸಂಸಾರದಿಂದ, ಕದರ್ಥಿತಾಃ-ಕೃವಣರಾದ, ಮಯಿ- ನಾವುಗಳು, ಮೋಹಾ
ತಃ- ಅಜ್ಞಾನದವೆಯಿಂದ, ನಲಜ್ಞಾಮಹೇ- ನಾಚಿಕೆಪಡುವುದಿಲ್ಲ, ಅಹೋ-
ಆಶ್ಚರ್ಯವು ||೪೪||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಮೊದಲುಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ರೀತ್ಯಂತರವಾಗಿ ಹೇಳಿ
ತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ:—ಕಳೆದುಹೋದ ರಾತ್ರಿಯೆ ತಿರುಗೂಬರು
ವದು ಕಳೆದದಿವಸವೇ ಪುನಃಬರುವದು. ಆಂದರೆ ಕಳೆದ ರಾತ್ರಿಹೇಗೋ
ಕಳೆದ ದಿವಸಹೇಗೋ ಈಗಬಂದ ಹೊಸದಿವಸವೂ ಹಾಗೆ ಇರುವದೆಂದು
ಅರಿಯದೆ ಉದ್ಯೋಗಾಸಕ್ತರಾದ ಪುರುಷರು ಅಥವಾ ಜೀವಿಗಳು ತಾವು
ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಹಿಂದೆಅನುಭವಿಸಿದ ವಿಷಯಾಧಿ
ಭೋಗಗಳನ್ನೇ ಪುನಃ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ ವೃಥವಾಗಿ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನವಾ
ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧಾವಂತವಡುತ್ತಾರೆ. ಈರೀತಿಯಾಗಿರುವ ಈ ಸಂಸಾರ
ದಲ್ಲಿ ಮೋಹಿತರಾಗಿರುವ ನಮ್ಮೆಗಳಿಗೆ ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲ ಎಂದುಆಶ್ಚರ್ಯ. ಕಾ
ದರ್ಥಲನಿಕ್ರೇದಿತವೃತ್ತಂ ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿರಲಂಕಾರಶ್ಚ. ||೪೪||

೨೪೦ ವೈರಾಗ್ಯಕತಕೇ (ಭೋಗಾನ್ಯೈರ್ಯವಕ್ತೃನಾಪದ್ಧತಿಃ)

ಶ್ಲೋ|| ನದ್ಯಾತಂಪದಮಿಾತ್ವರಸ್ಯವಿಧಿವತ್ಸಂಸಾರವಿಚ್ಛಿತ್ತ
ಯೇಸ್ಯಗರ್ವದ್ವಾರಕವಾಟಪಾಟನಪಟುರ್ಧರ್ಮೋಪಿ
ನೋಪಾರ್ಜಿತಃ || ನಾರೀಪೀನಪಯೋಧರೋರುಯು
ಗಳಂಸ್ಯಪ್ನೇಪಿನಾಲಿಂಗಿತಂ ಮಾತುಃಕೇವಲಮೇವ
ಯೌವ್ವನವನಚ್ಛೇದೇಕತಾರಾವಯಂ || ೪೫ ||

ಟೀಕಾ! ಸಂಸಾರವಿಚ್ಛಿತ್ತಯೇ ಸಂಸಾರ-ಜನನಮರಣಗಳ, ವಿಚ್ಛಿತ್ತ
ಯೇ-ನಾಶಕ್ಕೋಸ್ಕರ. ಈಶ್ವರಸ್ಯ-ಪರಮೇಶ್ವರನ, ಪದಂ- ಜರಣವು. ವಿಧಿ
ವತಃ- ಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರಿಯವಾಗಿ, ನದ್ಯಾತಂ- ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ, ಸ್ವರ್ಗ
ದ್ವಾರಕವಾಟ ಪಾಟನಪಟುಃ- ಸ್ವರ್ಗ- ಸುರಲೋಕದ, ದ್ವಾರ- ಬಾಗಿಲಿನ-
ಕವಾಟ ಕದವನ್ನು, ಪಾಟನ- ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವವರಲ್ಲಿ, ಪಟುಃ-
ಸಮರ್ಥವಾದ, ಧರ್ಮೋಪಿ- ಧರ್ಮವೂಕೂಡ, ನೋಪಾರ್ಜಿತಃ- ಸಂಪಾದಿ
ಸಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ, ನಾರೀಪೀನಪಯೋಧರೋರುಯುಗಳಂ-ನಾರೀ-ಸ್ತ್ರೀಯ, ಪೀ
ನ- ಬಲಿತ, ಪಯೋಧರ- ಸ್ತನಗಳ, ಯುಗಳಂ- ಯುಗ್ಮವು, ಉರುಯುಗ
ಳಂಜ- ತೊಡೆಗಳ ಯುಗ್ಮವೂಕೂಡ, ಸ್ವಪ್ನೇಪಿ- ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿಯೂಕೂಡ,
ನಾಲಿಂಗಿತಂ-ಅಲಿಂಗನ ಮಾಡಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ, ಮಾತುಃಕೇವಲಂ-ತಾಯಿಗೆ ಮಾತ್ರ
ವೆ, ಏಯಂ ನಾವುಗಳು, ಯೌವ್ವನವನಚ್ಛೇದೇ- ಯೌವನ- ತಾರುಣ್ಯವೆಂ
ಬುವ, ವನ-ಅಡವಿಯು, ಚ್ಛೇದೇ- ಕತ್ತರಿಸೋಣವರಲ್ಲಿ, ಕುತಾರಾಃ- ಕೊಡಲಿ
ಗಳು, ಭವಾಮುಃ-ಅಗಿ ಇದ್ದೇವೆ || ೪೫ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಭಗವಂತನ ಆರಾಧನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳು
ತ್ತಾನೆ ಅದು ಹೇಗಂದರೆ ಈ ಸಂಸಾರ ನಾಶವಾಗಿ ಕೈವಲ್ಯವನ್ನು ಹೊಂ
ದುವದಕ್ಕೆ ಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರಿಯವಾಗಿ ಈಶ್ವರ ಪಾದಾರವಿಂದವನ್ನು ಧ್ಯಾನ
ಮಾಡಲಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಪಟ್ಟಣದ ಬಾಗಿಲಕದವನ್ನು ಮೊಡೆದುಕೊಂಡು
ಒಳಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಷ್ಟು ಧರ್ಮವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಪೀನೋ
ನ್ನತವಾದ ವಾಮಾಕ್ಷಿಯರ ಕುಚದ್ವಂದ್ಯವನ್ನು ಉರುಯುಗವನ್ನು ಸ್ವ
ಪ್ನದಲ್ಲಿಯೂ ಅಲಿಂಗಿಸಲಿಲ್ಲ ನಾವುಗಳು ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ನೋಡಿದರೆ ತಾಯಿಗೆ
ಇದ್ದ ಯೌವನವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ಹುಟ್ಟಿದಹಾಗಾಯಿತು

31 ಟೀಕಾತ್ರಾತ್ಪರೈ ನಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೨೪೧

ಅದರೆ ಐಹಿಕಭೋಗ ಅಥವಾ ಆಮುಷ್ಮಿಕಭೋಗ ಇವೆರಡೂ ಇಲ್ಲದ್ದ
ರಾದ ತಾಯಿಗೆ ಇನ್ನ ಯಾವನವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ಹುಟ್ಟಿದ
ಹಾಗೆ ಆಯಿತು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ || ೪೫ ||

ಶ್ಲೋ|| ನ ಭೃಸ್ತಾಪ್ರತಿವಾದಿಬೃಂದವಮನೀವಿದ್ಯಾವಿನೀತೋ
ಚಿತಾಖಡ್ಗಾ ಗ್ರೈಕರಿಕುಂಭಪೀಠವಳನ್ಯರ್ಥಕಂ
ನೀತಂಯಶಃ || ಕಾಂತಾಕೋಮಲಪಲ್ಲವಾಧರರಸಃ
ಪೀತೋನಚಂದ್ರೋದಯೇತ್ರಾರುಣ್ಯಂಗತಮೇವಸಿಷ್ಣು
ಲಮಹೋಶೂನ್ಯಾಲಯೇದೀಪವತ್ || ೪೬ ||

ಟೀಕಾ| ಪ್ರತಿವಾದಿ ಬೃಂದವಮನೀ- ಪ್ರತಿವಾದಿ- ಬದಲಾಗಿ ವಾದಿಸು
ವರ, ಬೃಂದ- ಸಮೂಹಕ್ಕೆ, ದಮನೀ- ನಾಶಕವಾದ, ವಿನೀತಾ- ಶಿಕ್ಷಿತವಾ
ದ, ಉಚಿತಾ-ಯೋಗ್ಯವಾದ, ವಿದ್ಯಾ ವಿದ್ಯವು. ನಾಭ್ಯಾಸ್ತಾ-ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡ
ಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ, ಕರಿಕುಂಭಪೀಠವಳನ್ಯೇ- ಕರಿ- ಆನೆಗಳ, ಕುಂಭ- ಕುಂಭಸ್ಥಳವ,
ಪೀಠ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು (ಅಥವಾ ಪೀಠವದೃಶ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು) ವಳನ್ಯೇ-ಸೀ
ಳುತ್ತಿರುವ, ಪಡ್ಡಾಗ್ರೈಕ-ಪಡ್ಡ-ಕತ್ತಿಯ, ಅಗ್ರೈಕ-ಕೊನೆಗಳಿಂದ, (ಅಥ
ವಾ ಮುಂಭಾಗಗಳಿಂದ) ಯಶಃ-ಕೀರ್ತಿಯು, ನಾಕಂ-ಸ್ವರ್ಗವಟ್ಟಣವನ್ನು,
ನನೀತಂ-ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ, ಚಂದ್ರೋದಯೇ ಚಂದ್ರೋದಯವಾದಸಮ
ಯದಲ್ಲಿ, ಕಾಂತಾಕೋಮಲ ಪಲ್ಲವಾಧರರಸಃ-ಕಾಂತಾ-ಸ್ತ್ರೀಯ, ಕೋಮ
ಲ-ಸುಂದರವಾದ, ಪಲ್ಲವ-ಪಿಲ್ಲವವದೃಶವಾದ, ಅಧರರಸಃ-ಅಧರಾಮೃತವು,
ನಪೀತಃ-ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ, ಶೂನ್ಯಾಲಯೇ- ಶೂನ್ಯ- ಜನಶೂನ್ಯವಾದ,
ಆಲಯೇ-ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ, ದೀಪವತ್- ದೀಪದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕಲಂ
ಯಥಾತಥಾ- ವ್ಯರ್ಥವಾಗೋಣ ಹೇಗೋಹಾಗೆ, ತಾರುಣ್ಯಂ-ಯೌವನವು,
ಗತಮೇವ-ಕಳದೇಹೋಗುವಂಥಾದ್ದಾಯಿತು, ಅಹೋ-ಆಶ್ಚರ್ಯ || ೪೬ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ
ರೀತ್ಯಂತರವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ:-ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳನ್ನು
ಗೆಲ್ಲುವಂಥಾ ವಿದ್ಯವನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಕತ್ತಿಯಿಂದ ಕತ್ತುಗಳನ್ನು
ಜಯಿಸಿ ಸ್ವರ್ಗದವರಿಗೆ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲಿಲ್ಲ. ಸುಂದರಸ್ತ್ರೀಯ

೨೪೨ ವೈರಾಗ್ಯಶತಕೇ (ಭೋಗಾಸ್ಥೈರ್ಯವ್ರತನಾಪದ್ಧತಃ)

ಕಂಪಾವ ಅಥವದಲ್ಲಿರುವ ಅಮೃತ ರಸನಾನಮಾಡಲಿಲ್ಲ ಹೃದಯವೆಂಬುವ
ದು ಜನವಿಲ್ಲದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಉರುವ ದೀಪದಕಾಣೆ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಹೋಯಿತು
ಆಶ್ಚರ್ಯವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತವೃತ್ತಂ || ೪೬ ||

ಶ್ಲೋ|| ವಿದ್ಯಾನಾಥಿಗತ್ರಾಕಳಂಕರಹಿತ್ರಾವಿತ್ತಂಚನೋಪಾರ್ಜಿ
ತಂಕುಶೂ ಪ್ರಾಪಿಸಮಾಹಿತೇನಮನಸಾಪಿತೋ ಗ್ರೇರ್ನ
ಸಂಪಾದಿತಾ || ಆಲೋಲಾಯತಲೋಚನಾಃಪ್ರಿಯತ
ಮಾಸ್ಪೃಷ್ಣೇಪಿನಾಲಿಂಗಿತಾಃ ಕಾಲೋಯಂಪರಹಿಂಡ
ಲೋಲಪತಯಾಕಾಕೈರಿವಪ್ರೀರ್ಯತೇ || ೪೭ ||

ಟೀಕು|| ಕಳಂಕರಹಿತಾ-ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ. ವಿದ್ಯಾ- ತರ್ಕವೇದಾಂತಾದಿ
ವಿದ್ಯವು, ನಾಥಗತಾ-ಆರ್ಜನೆ ಮಾಡಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ, ವಿತ್ತಂಚ ದ್ರವ್ಯವೂಕೂಡ,
ನೋಪಾರ್ಜಿತಂ- ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ. ಸಮಾಹಿತೇನ- ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರತೆಯು
ಳ್ಳ, ಮನನಾ- ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ, ಪಿತೋಃ- ಮಾತಾಪಿತೃಗಳ ಶ.ಶ್ರೂಷಾಪಿ-
ಪರಿಜರ್ಯವೂ ಕೂಡ, ನಸಂಪಾದಿತಾ-ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ, ಆಲೋಲಾಯ
ತಲೋಚನಾಃ-ಅಲೋಲ- ಜಂಜಲಗಳು, ಆಯತ- ದೀರ್ಘವಾದ ಲೋಚ
ನಾಃ- ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ, ಪ್ರಿಯತಮಾಃ- ಪ್ರಾಣಪ್ರಿಯರಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು,
ನಾಲಿಂಗಿತಾಃ-ಅಲಿಂಗನೆ ಮಾಡಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ, ಅಯಂಕಾಲಃ-ಈ ಕಾಲವು, ಕಾಕೈ
ರಿವ-ಕಾಗೆಗಳಿಂದಲೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ಪರಹಿಂಡಲೋಲಪತಯಾ, ಪರಹಿಂಡ-
ಪರಾನ್ನದಲ್ಲಿ, ಲೋಲಪತಯಾ-ಅಸಕ್ತವುಳ್ಳೋಣದರಿಂದ, ಪ್ರೀರ್ಯತೇ-
ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಅಥವಾ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, || ೪೭ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ- ಈಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಯ ಕಾಲವಿಶೇಷವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.
ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ-ನಿರ್ಮಲವಾದ ತತ್ತ್ವವೇದಾಂತ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ. ವಿಶೇಷ
ವಾಗಿ ದ್ರವ್ಯಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೂ ಒಳ್ಳೆಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮಾತಾ
ಪಿತೃಗಳ ಶುಕ್ರೋಷಯನ್ನು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಕಾಗೆಗಳೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪರಾನ್ನ
ದಲ್ಲಿ ಕಾಲಕಳೆಯುವದಾಯಿತು ಆದ್ದರಿಂದ ಸದ್ವಿದ್ಯಾವ್ರತನಂಗಮಾಡಿ ಮಾ
ತಾಪಿತೃ ಶುಕ್ರೋಷಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಕಾಲವನ್ನು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಕಳೆ
ಯಬಾರದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

|| ೪೭ ||

ಶ್ಲೋಕ | ವಯಂಯೋಭ್ಯೋಜಾತಾಶ್ಚ ರವರಿಚಿತ್ರಾವವಖಲುತೇ
ಸಮಂಯೈಸ್ಸಂವೃದ್ಧಾಸ್ತೃತಿವಿಷಯತ್ರಾಂತೇಽಪಿ
ಗಮಿತಾಃ || ಇದಾನೀನೇತೇಸ್ಮೈಪ್ರತಿದಿವಸಮಾಸ
ನ್ನಪತನಾಗತ್ರಾಸ್ತುಲ್ಯಾವಸ್ಥಾಂಸಿಕತಿಲನದೀತೀರ
ತರುಭಿಃ || ೪೪ ||

ಟೀಕು | ವಯಂ- ನಾವುಗಳು, ಯೋಭ್ಯಃ- ಯಾವಮಾತಾಪಿತೃಗಳಿಂದ,
ಜಾತಾಃ-ಹುಟ್ಟಿದವೂ, ತೇ- ಅವರುಗಳು, ಚರಚರಿತಾಃ- ಬಲು- ಬಹುಕಾಲ
ದಲ್ಲಿ ಪಂಜಯ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರವ್ವೆ, ಯೈಸ್ಸಮಂ- ಯಾರಗಳೊಡನೆ ಕೂಡ,
ಸಂವೃದ್ಧಾಃ-ಸಂ-ಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೂ, ಎತೇಽಪಿ- ಅವರುಗಳೂಕೂಡ, ಸ್ತೃತಿವಿ
ಷಯತ್ರಾಂ ಸ್ತೃತಿ-ಸ್ಮರಣೆಗೆ, ವಿಷಯತ್ರಾಂ-ಗೋಚರತ್ವವನ್ನು, ಗಮಿತಾಃ-
ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟರು, ಇದಾನೀಂ ಈಗ, ಎತೇಷಯಂ ಈ ನಾವುಗಳು, ಪ್ರತಿ
ದಿವಸಂ ದಿನಂಪ್ರತಿಯಲ್ಲೂ, ಆಸನ್ನ ಪತನಾ-ಆಸನ್ನ-ಸಮಾಪಸ್ಥವಾದ, ಪತ
ನಾಃ-ಮರಣವುಳ್ಳವರಾದ ಕಾರಣವೇ ಸಿಕತಿಲನದೀತೀರತರುಭಿಃ-ಸಿಕತಿಲ-
ನೈಕತಪ್ರಾಯವಾದ, ನದೀ- ಪ್ರವಾಹದ. ತೀರ- ದಡದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿಇರುವ,
ತರುಭಿಃ- ವೃಕ್ಷಗಳೊಡನೆ, ತುಲ್ಯಾವಸ್ಥಾಂ- ತುಲ್ಯ- ಸಮಾನವಾದ, ಅವ
ಸ್ಥಾಂ-ರಿತಿಯನ್ನು, ಗತಾಸ್ಮೈ ಹೊಂದಿಇದ್ದೇವೆ | ೪೪ |

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಾಲಮಹಿಮೆಯನ್ನೇವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ
ಅದು ಕೇಳದರೆ;—ನಾವುಗಳು ಯಾವ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವೂ
ಯಾರುಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೋ ಅಂಥಾವರುಗಳೆಲ್ಲರು
ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಣೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಾಗಿ ಇದ್ದಾರೆಯೇ ಹೊ
ರತು ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡುವದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಅಂದರೆ ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಮತ್ತು
ಪೋಷಣೆಮಾಡಿದ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳು ಕಾಲಾಧೀನವಾಗಿ ಗತಾಪುಗಳಾಗಿ
ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಐವಿದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಗಾಗ್ಯೆ ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಲಿದ್ದಾರೆ
ಈ ನಾವುಗಳುಕೂಡ ಈ ವಾರ್ಧಿಕಾಧೀನತೆಯಿಂದ ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲಿಯೂ
ಮರಣೋನ್ಮುಖರಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಾದ ಮರಳಿನ ದಡದ ನದೀತೀರದಲ್ಲಿನ ಮರಗ
ಳೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಆಗಿವೇವೆ ಅಂದರೆ ಮರಳುದಡದಲ್ಲಿಇರುವ ಮರಗಳುಕೇಗೆ

೨೪೪ ವೈರಾಗ್ಯಶತಕೇ (ಭೋಗಾಸ್ಥೈರ್ಯವರ್ಣನಾಪದ್ಧತಿಃ.)

ಪ್ರವಾಹಬಂಧರೆ ಬುಡಸಹಿತ ಬಿದ್ದುಹೋಗುತ್ತವೆಯೋ ಅದರೋಪಾಧಿ
ಯಲ್ಲಿ ನಾನುಗಳು ಗತಾಕೂಲಗಳು ಆಗುವರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇವೇನೆ ಇದನ್ನು ತಿಳಿದು
ಸತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರಿ ಕಾಲವು ಕಳೆದುಹೋಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪ-
ರ್ಯವು. ಉಪಮಾಲಂಕಾರಃ ||೪೪||

ಶ್ಲೋ|| ಆಯುರ್ವರ್ಷಶತಂನೃಣಾಂ ಪರಿಮಿತಂ ರಾತ್ರೌ ತದ-
ರ್ಧಂಗತಂತಸ್ಯಾರ್ಧಸ್ಯ ಪರಸ್ಯ ಚಾರ್ಧ ಮಪರಂಬಾಲ-
ತ್ವೈವೈದ್ಧತ್ವಯೋಃ || ಶೇಷಂ ವ್ಯಾಧಿವಿಯೋಗದ್ಬಾ-
ಸಹಿತಂ ಸೇವಾದಿಭಿರ್ವಿವಿಧೇಜೀವೇವಾರಿತರಂಗಚಂ-
ಚಲತರೇನೌಖ್ಯಂಕುತಃಪ್ರಾಣಿನಾಂ ||೪೫||

ಟೀಕು|| ನೃಣಾಂ-ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ, ಆಯುಃ-ಆಯುಸ್ಸು, ವರ್ಷಶತಂ-
ವರ್ಷ-ಸಂವತ್ಸರಗಳ, ಶತಂ-ನೂರು, ಪರಿಮಿತಂ-ಪರಿಮಾಣವಾಗಿ, ಮಾಡ-
ಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ರಾತ್ರೌ-ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ, ತದರ್ಧಂ-ಅದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ-ಆಯುಸ್ಸು.
ಗತಂ ಹೋದಂಥಾದ್ದಾಯಿತು, ತಸ್ಯ-ಆ ಆಯುಸ್ಸಿನ, ಪರಸ್ಯ ಎರಡನೇಭಾಗ
ವಾದ, ಅರ್ಧಸ್ಯ ಮಿಕ್ಕ ಅರ್ಧ ಆಯುಸ್ಸಿಗೆ, ಬಾಲತ್ವವೃದ್ಧತ್ವಯೋಃ-ಬಾ-
ಲ್ಯವಾರ್ಧಿಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ಗತಂ-ನಷ್ಟವಾದದ್ದಾಯಿತು, ಶೇಷಂ ಮಿಕ್ಕ ಆಯುಸ್ಸು,
ವ್ಯಾಧಿವಿಯೋಗದ್ಬಾಸಹಿತಂ ಸತ್-ವ್ಯಾಧಿ-ಮನೋವ್ಯಥೆ, ವಿಯೋಗ-ವಿರ-
ಹ ದ್ಬಾಸಪ್ರಳಾಪ ಇವುಗಳಿಂದ, ಸಹಿತಂ ಸತ್-ಕೂಡಿರುವಂಥಾದ್ದು, ಭವತಿ-
ಆಗುತ್ತದೆ, ವಾರಿತರಂಗ ಚಂಚಲತರೇ-ವಾರಿತರಂಗ-ನೀರಿನ ತೆರೆಯೋಪಾದಿ-
ಯಲ್ಲಿ, ಚಂಚಲತರೇ-ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತಲಿರುವ, ಜೀವೇ-ಬದುಕೆಯಿ-
ರುವಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಾಣಿನಾಂ-ಜೀವಜಂತುಗಳಿಗೆ, (ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ)
ನೌಖ್ಯಂ-ಸುಖವು, ಕುತಃ-ಎಲ್ಲಿಯದು ||೪೬||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಸುಖವಿಲ್ಲವೆಂಬುವದನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕ
ಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ; ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಆಯುಸ್ಸು ನೂರು
ವರುಷವೆಂದು ಗೊತ್ತಾಯಿತು ಇದರಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಐವತ್ತುವರುಷಗ-
ಳು ಕಳೆದುಹೋದವು ಅನಂತರ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೆಲವುಕಾಲ ಬಾಲ್ಯವಾರ್ಧಿಕ್ಯಗ-
ಳಿಂದ ಕಳೆದುಹೋಗುತ್ತದೆ ಅನಂತರ ಕೆಲವುಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಮನೋವ್ಯಥೆ ರೋ-

ಟೀಕಾತ್ರಾರ್ಥ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೨೪೫

ಗವಿಯೋಗ ಎವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಿಕ್ಕಕಾಲ ಕಳೆದುಹೋಯಿತು ಹೀಗಿರುವದಲ್ಲ
ಜೀವವೆಂಬುವದು ನೀರಿನಮೇಲೆ ಬರುವ ತರೆಯೋವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಅತಿಚಂಚಲ
ವಾದದ್ದು. ಹೀಗಿರುವಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಸೌಖ್ಯವೆಂಬುವದು ಎಲ್ಲಿಯದು ಸು
ಖವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ||೪೯||

ಶ್ಲೋ|| ಹ್ವಣಂಬಾಲೋಭಾತ್ರಾಹ್ವಣಮಪಿ ಯುವಾಕಾಮರಸಿ
ಕಃಹ್ವಣಂವಿತ್ತ್ವೈರ್ಹೀನಃಹ್ವಣಮಪಿಚಂಪೂರ್ಣವಿಭ
ವಃ | ಜರಾಜೀರ್ಣೈರಂಗೈರ್ನಟಇವವಳೀಮಂಡಿತ
ತನುರ್ನರಸ್ಯಸಂಸಾರಾಂತೇ ವಿಶತಿಯವಧಾನೀಯವ
ನಿಕಾಂ || ೫೦ ||

ಟೀಕಾ| ಹ್ವಣಂ-ಹ್ವಣಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಬಾಲ್ಯ- ಹುಡುಗನು, ಭೂತ್ಯಾ- ಆಗಿ,
ಹ್ವಣಮಪಿ,- ಹ್ವಣಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಕಾಮರಸಿಕಃ- ಕಾಮ ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ರಸಜ್ಞನಾದ,
ಯುವಾ-ಯೌವ್ಯನಸ್ಥನುಭೂತ್ಯಾ-ಆಗಿ, ಹ್ವಣಂ-ಹ್ವಣಕಾಲದಲ್ಲಿ, ವಿತ್ತ್ವೈಃ-
ದ್ರವ್ಯದಿಂದ, ಹೀನಃ-ರಹಿತನಾಗಿ, ಹ್ವಣಮಪಿಚ-ಹ್ವಣಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಸಂಪೂರ್ಣ
ವಿಭವಃ-ಸಂಪೂರ್ಣ-ಹೆಚ್ಚಾದ, ವಿಭವಃ-ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪ್ತವನು, ಭೂತ್ಯಾ- ಆಗಿ,
ಜರಾಜೀರ್ಣೈಃ-ಜರಾ-ಮುದುಕತನದಿಂದ, ಜೀರ್ಣೈಃ-ಜೀರ್ಣಗಳಾದ, ಅಂಗೈಃ-
ಅವಯವಗಳಿಂದ, ನಟಇವ- ಶೈಲಾಪನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ವಳೀಮಂಡಿತ
ತನುಃ- ವಳೀ- ಸುಕ್ಕುಗಳಿಂದ, ಮಂಡಿತ- ಪ್ರಕಾಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, (ಅಥವಾ ಕೂಡಿ
ಕೊಂಡಿರುವ) ತನುಃ- ಶರೀರವುಳ್ಳ, ನರಃ- ಮನುಷ್ಯನು, ಸಂಸಾರಾಂತೇ,
ಸಂಸಾರ-ಸಂಸಾರದ, ಅಂತೇ-ಕಡೆಯಲ್ಲಿ, ಯಮಧಾನೀಯವನಿಕಾಂ-ಯಮ
ಧಾನೀ-ಯಮಪಟ್ಟಣವೆಂಬುವ, ಯವನಿಕಾಂ-ತೆರೆಯನ್ನು, ವಿಶತಿ-ಪ್ರವೇಶ
ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ||೫೦||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರವನ್ನು ನಾಟಕದಂತೆ ಹೇಳು
ತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ;-ವೇಷಧಾರಿಯಾದ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು ಒಂ
ದೊಂದು ಹ್ವಣಕಾಲಕ್ಕೆ ಒಂದೊಂದುತರಹವಾದ ವೇಷವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂ
ಡು ಬಂದುಬಂದು ಅವೇಷಕ್ಕೆ ತಕ್ಕನಟನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಆಟಮುಗಿದ ಕಡೆ
ಯಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ನಾಟಕದ ತರೆಯೊಳಗೆ ಹೋಗಿ ನೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೋ, ಹಾಗೆ

೨೪೬ ವೈರಾಗ್ಯಕತೆಕೇ (ಭೋಗಾಸ್ಥೈರ್ಯವರ್ಣನಾಪದ್ಧತಿಃ)

ಯೇಬ್ಬಮನುಷ್ಯನು ಕ್ಷಣಕಾಲವಂದರೆ ಕೂಂಚಕಾಲ ಹುಡುಗನಾಗಿದ್ದು ಹಾಗೆಯೇ ಯಾವನಕ್ಕೂ ನಾಗಿ ಈಮತಂತ್ರ ರಸಾನುಭವವನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೆಲವುಕಾಲದಮೇಲೆ ಶರೀರವೆಲ್ಲವು ಸುಕ್ಕಿ ಸಂಸಾರವ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಆಟಗಾರರಿಗೆ ತರೆಯೋವಾವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಯಾವಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಮರೆಯಾಗುತ್ತಾನೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಬಾಲ್ಯಯೌವನ ವೃದ್ಧಿಗಳೂ ಯಾವದೂ ಶಾಶ್ವತವಾದದ್ದಲ್ಲ ಇದುಒಂದು ನಾಟಕದೋವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಇದೆ ಈ ಸಂಸಾರವನ್ನು ಶಾಶ್ವತವೆಂದು ನಂಬಬೇಡಿರೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತ ರಲಂಕಾರಃ

ಯತಿನೃಪತಿಸಂವಾದ ವರ್ಣನಾರಂಭವು.

ಶ್ಲೋ|| ತ್ವರಿತಾಜಾವಯಮವ್ಯುಪಾಸಿತ ಗುರುಪ್ರಜ್ಞಾ ಭಿಮಾನೋನ್ನತಾಃ | ಖ್ಯಾತಸ್ತ್ವಂವಿಭವೈರ್ಯುಕ್ತಾಂಸಿಕವಯೋಽಹ್ನುಪ್ರತನ್ವಂತಿನಃ || ಇತ್ಥಂಮಾನಧನಾತಿದೂರಮುಭಯೋರಪ್ಯಾವಯೋರಂತರಯದ್ಯಸ್ಮಾನ್ಮವರಾಜ್ಞುಬೋಸಿವಯಮಪ್ಯೇಕಾಂತತೋನಿನ್ಮಹಾಃ ||

ಟೀಕ|| ತ್ವಂ- ನೀನು, ರಾಜಾ- ಪ್ರಭುವು, ವಯಮುಃ- ನಾವುಗಳು ಕೂಡ, ಉಪಾಸಿತಗುರು ಪ್ರಜ್ಞಾಭಿಮಾನೋನ್ನತಾಃ, ಉಪಾಸಿತ- ಪರಿಚರ್ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಗುರು-ಗುರುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಪ್ರಜ್ಞಾ-ಜ್ಞಾನ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಮಾನ-ಗರ್ವದಿಂದ, ಉನ್ನತಾಃ- ಅಧಿಕರಾದವರು, ತ್ವಂ- ನೀನು ವಿಭವೈಃ- ಐಶ್ವರ್ಯಗಳಿಂದ, ಖ್ಯಾತಃ- ಪ್ರಖ್ಯಾತನು, ಕವಯಃ- ಕವಿಶ್ವರರು, ನಃ- ನಮ್ಮಗಳ, ಯಶಾಂಸಿ-ಕೀರ್ತಿಗಳನ್ನು ವಿಕ್ಷು-ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ, ಪ್ರತನ್ವಂತಿ- ಪ್ರಚಾರವಡಿಸುವರಾಗುತ್ತಾರೆ, ಇತ್ಥಂ- ಈಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಉಭಯೋಃ- ಇಬ್ಬರಾದ, ಆವಯೋಃ-ನಮ್ಮಗಳಿಗೆ, ಅಂತರಂ- ಅವಕಾಶವು. (ಅಥವಾ ತರತಮಭಾವವು) ಮಾನಧನಾತಿದೂರಂ-ಮಾನ- ಅಧಿಮಾನಕ್ಕೂ (ಅಥವಾ ಪೂಜ್ಯತೆ) ಧನ- ಹಣಕ್ಕಿಂತಲೂ, ಅತಿದೂರಂ- ಹೆಚ್ಚಾದದ್ದು, ಆಸ್ಮಾನ್ಮವರಾಜ್ಞು, ವರಾಜ್ಞುಬೋಸಿಯಾದಿ- ಉದಾಹರಣಮಾಡಿದವನಾದರೆ, ವಯಮುಃ- ನಾವುಕೂಡ, ಏಕಾಂತತಃ- ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ, ನಿನ್ಮಹಾಃ- ಆಶಾಹಿತ ರಾಗಿವೆ

||೫೧||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯತಿಗಳು ವೈರಾಗ್ಯಕಾಲಿಗಳು ಅವರಿಗೆ ರಾಜನು ಗಣನೆಯಿಲ್ಲ ಆದ್ದರಿಂದ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ:—ಒಬ್ಬ ರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ನೀನುರಾಜನು ನಿನ್ನನ್ನು ಜನಗಳು ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಾವು ಗುರುಗಳ ಸೇವೆಮಾಡಿ ಜ್ಞಾನರಂವೊಂದನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇರುವುದರಿಂದ ಅಂಥಾ ಜ್ಞಾನೋಪವೇಶಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನಮ್ಮನ್ನು ಅನೇಕ ಜನಗಳು ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ನೀನು ದ್ರವ್ಯವುಳ್ಳವನು ನಾವು ನಿನಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾದ ಗೌರವವುಳ್ಳವರು ನಮ್ಮ ಇಬ್ಬರಿಗೆ ಇವತಾರತಮ್ಯವು. ನೀನು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಉದಾಸೀನತೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ನಾವು ಅಂತರಾಗದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇವ್ವೇ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾವು ಯಾರನ್ನೂ ಗಣನೆಮಾಡುವರಲ್ಲ ವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಶಾರ್ದೂಲ ವಿಕೀರಿತವೃತ್ತಂ. ||೫||

ಶ್ಲೋ|| ಅರ್ಥಾನಾಮಿಶೇಷೇತ್ವಂವಯಮಪಿಚಗಿರಾಮೀಶ್ಯಹೇ
ಯಾವದರ್ಥಂಶೂರಸ್ತ್ವಂವಾದಿದರ್ಶವ್ಯುಪಶಮನ
ವಿಧಾವಕ್ಷಯಂಪಾಟವಂಃ | ಸೇವಂತೇತ್ವಾಂಧನಾ
ಧ್ಯಾಮತಿಮಲಹತಯೇಮಾಮಪಿಶ್ರೇತುಕಾಮಾಮ
ಯ್ಯಪ್ಯಾಸಾಂಧಿನತೇಚೇತ್ವಯಮಮನಿತರಾಮೇವ
ರಾಜನ್ನನಾಸಾಧಿ || ೫ ||

ಟೀಕು|| ತ್ವಂ-ನೀನು, ಅರ್ಥಾನಾಂ-ದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೆ, ಈಶೇಷೇ-ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದಿ. ವಯಮಪಿ-ನಾವುಗಳೂಕೂಡ, ಗಿರಾಂ ವಾಕ್ಯಗಳ, ಯಾವದರ್ಥಂ-ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥವನ್ನು, ಈಶ್ಯಹೇ-ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇವೆ, ತ್ವಂ- ನೀನು, ಶೂರಃ-ಶತ್ರುಜಯವನ್ನು ಮಾಡುವನು, (ಅಥವಾ) ಶೂರನಾದವನು, ವಾದಿದರ್ಶವ್ಯುಪಶಮನವಿಧಾ-ಪಾದಿ-ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ವಾದಿಸುವನ, ದರ್ಶ-ಗರ್ವವನ್ನು, ವ್ಯುಪಶಮನ-ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕ. ವಿಧಾ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ, ನಃ- ನಮ್ಮಗಳಿಗೆ, ಅಕ್ಷಯಂ-ಅಧಿಕವಾದ, ಪಾಟವಂ- ಪಟುತ್ವವು, (ಅಥವಾ) ಅಭ್ಯಾಸವು, ಅಸ್ತಿ-ಇದೆ, ಧನಾಧ್ಯಾಃ-ಧನ- ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ, ಅಧ್ಯಾಃ-ಬಹುಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಜನಗಳು, ತ್ವಾಂ-ನಿನ್ನನ್ನು, ಸೇವಂತೇ-ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ, ಮತಿಮಲಹತಯೇ-ಮತಿ ಬುದ್ಧಿಯ, ಮಲ-ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು, ಹತಯೇ-ಹೋಗಲಾಡಿಸುವದಕ್ಕೋ

೨೪೪ ವೈರಾಗ್ಯಶತಕೇ (ಭೋಗಾಸ್ಥೈರ್ಯವರ್ಣನಾವದ್ಧತಿಃ)

ಸ್ಕರ, ಮಾಮು-ನನ್ನ ನ್ನು ಕೂಡ, ಜನಾಃ-ಜನಗಳು, ಶ್ರೋತುಕಾಮಾಸ್ಸಂ
 ತಃ ಕೇಳಲಿಚ್ಛೆವುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಸೇವಂತೇ-ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ, ತೇ-ನಿನಗೆ, ಮಯ್ಯ
 ಪಿ-ನನ್ನಲ್ಲಿ, ಆಸ್ಥಾ-ವಿಶ್ವಾಸವು, ನಚೇತ-ಇಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ, ಮಮ-ನನಗೆ,
 ತ್ವಯಿ-ನಿನ್ನಲ್ಲಿ, ಹೇ-ರಾಜ- ಎಲೈ ದೊರೆಯೇ, ಅನಾಸ್ಥಾ- ಅವಿಶ್ವಾಸವು,
 ನಿತರಾಮೇವ-ಅತ್ಯಂತವಾಗಿಯೇ, ಭವತಿ-ಆಗುತ್ತೆ. ||೫೩||

ತಾತ್ಪರ್ಯ — ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರೀ
 ತ್ಯಂತರವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ; — ನೀನು ಆರ್ಥಗಳಿಗೆ
 ಅಥವಾ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೆ ದೊರೆಯಾಗಿದ್ದಿ. ನಾವು ಪ್ರತಿವೊಂದುಶಬ್ದದ ಎಲ್ಲಾ
 ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವರಾಗಿ ಇದ್ದೇವೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಉಭಯರು ಅರ್ಥಸಂಪ
 ತ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದೇವೆ. ನೀನು ರಣದಲ್ಲೊಳಗನು. ನಾವುಗಳು ಕಾನ್ತ
 ನುವಾದವನ್ನು ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಬಂದವರ ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿ
 ನುವದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥರು. ನೀನು ಆಧ್ಯರುಗಳಿಂದ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿ ನಾವುಗ
 ಳು ಜ್ಞಾನೋಪದೇಶಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಬಂದ ಜನಗಳಿಂದ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತೇವೆ.
 ನಿನಗೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಆನಾಸ್ಥೆ ಉಂಟಾದರೆ ನನಗೆ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಆತ್ಯಂತವಾಗಿ ಉದಾ
 ಸೀನತೆ ಉಂಟಾಗುವುದು, ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲಾಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಿನಗಂತಲು ಹೆಚ್ಚಾ
 ದವನೆ ಹೊರತು ಕಮ್ಮಿಯಾದವನಲ್ಲ. ವಿದ್ಯಾವಂತರಿಗೆ ರಾಜನೂ ಸಹ ನಿ
 ಲ್ಪಕ್ಷ್ಯವಾಗಿ ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. || ಶ್ಲೋಕಾಲಂಕಾರಃ || ಸ್ರಗ್ಧಿ
 ರಾವೃತ್ತಂ, ಉಪಮಾನಭೂತವಾದ ರಾಜನಿಗಿಂತಲೂ ಉಪಮೇಯಭೂತ
 ಯೋಗಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವ್ಯತಿರೇಕಾಲಂಕಾರವು
 ತೋರುತ್ತದೆ. ||೫೩||

ಶ್ಲೋ|| ವಯಮಿಹಪರಿತುಷ್ಟಾಃ ಪಲ್ಕಲೈಸ್ತ್ವಿಂಧುಕೂಲೈಸ್ಸ
 ಮಇವಪರಿತೋಷೋನಿರ್ವಿಶೇಷೋವಿಶೇಷಃ | ಸತು
 ಭವತುದರಿದೋಗ್ರಯಸ್ಯತ್ಯಪ್ತಾಃ ವಿಕಾಲಾಮನಸಿಚಪರಿ
 ತುಷ್ಟೇಕೋರ್ಧವಾಃ ಕೋದರಿದ್ರಃ || ೫೪ ||

ಟೀಕಾ || ತ್ವಂ- ನೀನು, ಇಹ- ಈಗ, ದುಕೂಲೈಃ- ಪಟ್ಟವಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ
 ಪರಿತುಷ್ಟಃ ಸಂತುಷ್ಟನು, ಭವಸಿ-ಆಗಿವಿ. ವಯಂ-ನಾವುಗಳು, ಇಹ-ಈಗ,

32 ಬೀಕಾತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತ್ವಾಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೨೪೯

ವಲ್ಕಲ್ಯಃ-ನಾರುವಸ್ತ್ರಗಳಾದ, ಪರಿತುಷ್ಟಾಃ ಸಂತುಷ್ಟಾಃ, ಭವಾಮ್ನಃ- ಆಗಿ ಇದ್ದವೆ, ಪರಿತೋಷಃ ಸಂತೋಷವು, ಸಮಾವ-ಸಮಾನವಾದದ್ದಾಗಿಯೇ ಇರುವದು. ವಿಶೇಷಃ-ಅತಿಶಯವು, ನಿರ್ವಿಶೇಷಃ-ಅತಿಶಯರಹಿತವಾದದ್ದು. ಯಸ್ಯ- ಯಾವಮಾನುಷ್ಯನಿಗೆ, ತೃಷ್ಣಾ- ಆಸೆಯು, ವಿಶಾಲಾ- ವಿಸ್ತಾರವಾದ ದೊಡ್ಡದಿ-ಸತು-ಅಮನುಷ್ಯನಾದರೋ, ದರಿದ್ರಃ- ಬಡವನು, ಭವತು-ಆಗಲಿ, ಮ ನುಜ್-ಮನಸ್ಸು, ಪರಿತುಷ್ಟೇ-ಸಂತುಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಅರ್ಥವಾ- ಹಣಪುತನು, ಕಃ- ಯಾರು, ದರಿದ್ರಃ- ಬಡವನಾದವನು, ಕಃ- ಯಾರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಭಂಗ್ಯಂತರದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ:—ರಾಜನನ್ನು ಕುಂತು ಸಂಜೋಧನೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಎಲೈ ರಾಜನೆ ನಾವು ನಾರುವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿ ಇದ್ದೇವೆ ನೀನು ದುಕೂಲವೆಂದರೆ ಚೇನಾಂಬರಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗಿದ್ದಿ ನ ಮಗೂ ನಿನಗೂ ವಿಕೇಷವೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಯಾವ ಪುನುಷ್ಯನಿಗೆ ಆಸೆಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇರುತ್ತೋ ಆ ಮನುಷ್ಯನು ದರಿದ್ರನೆಆಗಲಿ ಅಂದರೆ ಎಷ್ಟೆಆದರೂ ಸಾಲದು ಎಂಬುವನು ಯಾವಾಗ್ಯೂ ದರಿದ್ರನೆ ಮನಸ್ಸಂತುಷ್ಟನಾದರೆ ಅಂದರೆ ಆಸೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ರೋಕದಲ್ಲಿ ಧನವಂತನಾರು ಮತ್ತು ದರಿದ್ರನಾರು ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದೇನಮವಾಗಿ ಇರುವರು ಆದ್ದರಿಂದ ಆಸೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸುಖಿಗಳಾಗಿ ಇರಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. || ಮಾಲಿನೀವೃತ್ತಂ || ||೫೩||

ಶ್ಲೋ|| ಫಲಮಲಮಕನಾಯಸ್ಯಾದು ಪಾನಾಯತೋಯಂಕ್ಷಿ
ತರಪಿಕಯನಾರ್ಥಂವನಸೇವಲ್ಕಲಂಚ | ನವಧನಮ
ಧುಪಾನಭಾ ಗ್ರಾತಸರ್ವೇಂದಿ ಗ್ರಾಣಾಮವಿನಯಮ
ನುಮಂತುಂನೋತ್ಸಹೇದುರ್ಜನಾನಾಂ || ೫೪ ||

ಬೀಕು|| ಫಲಂ- ಫಲವು, ಅಶನಾಯ - ಭೋಜನಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಅಲಂ - ಪರ್ಯಾಪ್ತವಾದದ್ದು, ತೋಯಂ- ಉದಕವು, ಸ್ವಾದುಯಥಾತಥಾ-ರುಚಿಕರವಾಗೋಣ ಹೇಗೋಹಾಗೆ ಪಾನಾಯ - ಕುಡಿಯುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಅಲಂ - ಪರ್ಯಾಪ್ತವಾದದ್ದು, 'ಕ್ಷಿತಿರಪಿ- ಭೂಮಿಯೂ ಕೂಡ, ಶಯನಾಯ - ಹಾಸಿಗೋಸ್ಕರ, ಅಲಂ - ಪರ್ಯಾಪ್ತವಾದದ್ದು, ವಲ್ಕಲಂಚ - ನಾರುವಸ್ತ್ರಗಳೂ ಕೂಡ, ವಾಸಸು - ಉತ್ತರೀಯಕಗಳಿಗೋಸ್ಕರ, ಅಲಂ - ಪರಿಯಾಪ್ತವಾ

೨೫೦ ವೈರಾಗ್ಯಕಡಕೇ (ಭೋಗವಸ್ಥೆಯ ವೈರಾಗ್ಯನಿರ್ದೇಶನ.)

ದದ್ದು. ನವಧನ ಮಧುಮಾನ ಭ್ರಾಂತವಸ್ಥೆಯಿಂದಿರುವಾಗ - ನವ- ನೂತನ ವಾದ, ಧನ-ದ್ರವ್ಯವೆಂಬವು, ಮಧು-ಮದ್ಯದ, ಪಾನ ಕುಡಿಯೋಣವೆಂದ ಭ್ರಾಂತ- ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸರೋಂದ್ರಿಯಾಣಂ- ಸಮಸ್ತ ತಂದ್ರಿಯಗಳಿಲ್ಲ. ದುರ್ಜನಾಂ- ದುಷ್ಟಜನಗಳ, ಅವಿನಯಂ- ದುರ್ನೀತಿ ಯನ್ನು, ಅನುಮತಿಯ- ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ನೋತ್ಸಹೇ - ಉತ್ಸಹಯುಕ್ತನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ||೫೪||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಿವೃತ್ತವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ;—ಗಿಡಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಡುವವುಗಳಾದ ಭೋಜನಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಆಯಿತು ನದೀತಟಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ನೀರು ರುಚಿಯಾಗಿ ಪಾನಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಆಯಿತು ಭೂಮಿಯು ಮಲಗಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಹಾಸಿಗೆ ಆಯಿತು ನಾ ರುಮಡಿಗಳು ಉಡುವದಕ್ಕೆ ಕೂದಿಯುವದಕ್ಕೂ ವಸ್ತ್ರಗಳಾದವು ಹೊಸದಾಗಿ ಸಂವಾದಿಸಿದ ಹಣವೆಂಬುವ ಮದ್ಯವಾನಮಾಡಿ ಬುದ್ಧಿ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗಿರುವ ಜನಗಳ ಕೆಟ್ಟನಡತೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ನಾನು ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಜಲ ಫಲ ಭೋಷಣ ನಾಡುವಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತರಾಗದೆ ಹಣದ ಆಕೆಯಿಂದ ದುಷ್ಟಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುವ ರ ಕೆಟ್ಟತನವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಥಾಲಭ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. || ಮೂಲಿನೀ ವೃತ್ತಂ || ಶ್ಲೋ || ಅಶೀಮಹಿಮಯಂಭಿಕ್ಷುಮಾಕಾಶವಾಸೋ ವಸೀಮಹಿ |

ಕಯಾಮಹಿಮಹಿಪ್ರಪ್ತೀಕುರ್ವೀಮಹಿಶಿವೀಶ್ವರೈಃ ||

ಟೀಕಾ|| ವಯಂ- ನಾವುಗಳು, ಭಿಕ್ಷಾಂ- ಭಿಕ್ಷುಮಾಡಿದ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು (ಅಥವಾ ಅನ್ನವನ್ನು) ಅಶೀಮಹಿ - ಅಶನಮಾಡುತ್ತೇವೆ, ಆಶಾವಾಸಃ - ಆಶಾ- ದಿಕ್ಕುಗಳೆಂಬವು, ವಾಸಃ- ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು, ವಸೀಮಹಿ-ಹೊದ್ದುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ, ಮಹಿಪ್ರಪ್ತೀ-ಮಹಿ- ಭೂಮಿಯು, ಪ್ರಪ್ತೀ ದನ್ನಿನಮೇಲೆ, ಶಯಾಮಹಿ- ಮಲಗಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ, ಈಶ್ವರೈಃ- ದೊರೆಗಳಿಂದ, ಕಿಂ- ಎನನ್ನು, ಕುರ್ವೀಮಹಿ- ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ||೫೫||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತಾರ್ಥವನ್ನೇ ಭಂಗ ತಡೆದಿಂ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ;—ಎಲೈ ರಾಜನೆ ಕೇಳು ಭಿಕ್ಷುಮಾಡಿದ

ಬೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ. ೨೫೧

ಅನ್ನವನ್ನು ಭೋಜನಮಾಡುತ್ತೇನೆ ದಿಗಂಬರರಾಗಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತೇನೆ
ನಿಸ್ತಬ್ಧರಾಗಿ ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಮಲಗಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. ಹೀಗಿರುವಲ್ಲಿ
ದೊರೆತನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ನಮಗೆ ಏನುಪ್ರಯೋಜನ. ಯಾತಕ್ಕೊಸ್ಕರ
ಅವರನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು ಆದರಿಂದ ನಮಗೆ ಆಗಬೇಕಾದದ್ದೂ ಏ
ನೂವಲ್ಲ. ವೈರಾಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾರಆಶ್ರಯವೂ ಬೇಕಿಲ್ಲ ಎಲ್ಲರೂ ವೈರಾಗ್ಯ
ವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು ಉತ್ತಮವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ||೫೫||

ಶ್ಲೋ|| ನನಟಾನವಿಟಾನಗಾಯಕಾನಚ ಸಭೈತರವಾದಚುಂ
ಚವಃ | ನೃಪನಾಕ್ಷಿತುಮತ್ರಕೇವಯಂಸ್ತನಭಾರಾನ
ವಿತ್ರಾನಯೋಷಿತಃ || ೫೬ ||

ಟೀಕು| ವಯಂ- ನಾವುಗಳು, ನನಟಾಃ- ನಟರು, ನ-ಅಲ್ಲ, ವಿಟಾಃ-
ಧುಜಂಗಶೇಖರರು, ನ- ಅಲ್ಲ, (ಅಥವಾ ನರ್ಮನಾಚಿವ್ಯವನ್ನು ಮಾಡು
ವರು ನ- ಅಲ್ಲ.) ಸಭೈತರವಾದ ಚುಂಚವಃ- ಸಭೈತರ- ದುಷ್ಟಜನಗಳ
ಒಡನೆ, ವಾದ - ವಾದಿ ಸುವದರಲ್ಲಿ, ಚುಂಚವಃ - ಸಮರ್ಥರು, ನ - ಅಲ್ಲ,
ಸ್ತನಭಾರಾನಮಿತಾಃ- ಸ್ತನ- ಕುಚಗಳ, ಭಾರ- ಭಾರದಿಂದ, ಅನಮಿತಾಃ -
ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಯೋಷಿತಃ- ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು, ನ- ಅಲ್ಲ. ಅತ್ರ- ಈ ವಿಷಯ
ದಲ್ಲಿ, ನೃಪಂ- ದೊರೆಯನ್ನು, ಈಕ್ಷಿತುಂ- ನೋಡುವದಕ್ಕೊಸ್ಕರ, ಕೇ -
ಯಾರು. ||೫೬||

ತಾತ್ಪರ್ಯ - ಈ ಕ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರಾಜನದರ್ಶನದಿಂದ ನಮಗೆ ಪ್ರ
ಯೋಜನವಿಲ್ಲವೆಂಬುವದನ್ನು ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು
ಹೇಗೆಂದರೆ;-ನಾವು ವೇಷಧಾರಿಗಳಾದ ನಟರಲ್ಲ ಮತ್ತು ವಿಟರಲ್ಲ ಗಾನ
ಮಾಡುವ ಗಾಯಕರಲ್ಲ ಕುಚಭಾರದಿಂದ ಬಗ್ಗಿಇರುವ ಪುರೋಭಾಗವುಳ್ಳ
ಸುಂದರ ಕಾಮಿನಿಯರಲ್ಲ ಹೀಗಿರುವಲ್ಲಿ ದೊರೆಯನ್ನು ನೋಡುವದಕ್ಕೆ ನಾ
ವುಯಾರು ದೊರೆಯಿಂದ ನಮಗೆ ಆಗಬೇಕಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವೇನೂ ಇಲ್ಲ
ವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. || ವೈತಾಳಕಾವೃತ್ತಂ || ||೫೬||

ಶ್ಲೋ|| ಸ್ವಪ್ನಿಷಮೇಷ್ಟಾಸಮೇಕಲಾಸ್ಪೃಶ್ಯಸಮೇಸ್ಯುರ್ಮೋನಿರಂತರಾಃ |
ನನಮಾತ್ರರಂತಿತಾಕಲಾನ್ವೈತಾಲೇಯರಿತೇರತಾಗುರಾರಿತಲಕ್ಷಣಾತ್ ||

೨೫೨ ವೈರಾಗ್ಯಕತಕೇ (ಭೋಗಾನ್ವೈರೈವೈರೋಧಃ.)

ಶ್ಲೋ|| ವಿಪುಲಹೃದಯೈರೀಶೈರೇತದ್ವಿಗಜ್ಜನಿತಂಘರಾವಿದ್ಯ
ತಮಪರೈರ್ದೃಷ್ಟಂಜಾನ್ಯೈವಿಜೇತ್ಯತ್ಯುಣಾಯುಧಾಃ
ಇಹಹಿಭುವನಾನ್ಯನ್ಯೇಧೀರಾಶ್ಚ ತ್ವಂದ್ರಕಭಂಜತೇಕ
ತಿಪಯೇವುರಸ್ಯಾವೈವುರಸಾಂಕವಿಷಮದಜ್ವರಃ||೫೩

ಚೀಕು|| ಪುರಾ- ಮೊದಲು. ವಿಪುಲಹೃದಯೈಃ- ವಿಪುಲ- ಅಧಿಕವಾದ, ಹೃದಯೈಃ-ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ರಾಜರುಗಳಿಂದ ಎತಜ್ವರತ- ಈ ಪ್ರಸಂಜೆವು, ಜನಿತಂ- ನಿರ್ವಾಣಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಅವಶ್ಯ- ಮತ್ತು ಕೆಲವು ರಾಜರಿಂದ. ವಿಧೃತಂ- ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನ್ಯೈಃ-ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರಿಂದ, ವಿಜೇತ್- ಜಯಿಸಿ, ಚತುರ್ದಶ- ಹದಿನಾಲ್ಕು ಆದ, ಭುವನಾನಿ- ಲೋಕಗಳು- ತೃಣಾಯುಧಾ, ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿಯೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ-ದತ್ತಂಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಇಹ- ಈಗಲಾದರೂ ಅನ್ಯೈಃ- ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರಾದ, ಧೀರಾಃ- ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಗಳಾದ ರಾಜರು, ಭಂಜತೇ- ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ, ಕತಿಪಯೇವುರಸ್ಯಾವೈ- ಕತಿಪಯ- ಕೆಲವು, ಆದ ಪುರ ಪಟ್ಟಣಗಳ, ನ್ಯಾವೈಃ- ಪ್ರಭುತ್ವದಲ್ಲಿ, ಪುಂಜಾಂ- ಪುರುಷರುಗಳಿಗೆ, ಎಷಃ-ಈ, ಮದಜ್ವರಃ- ಮದ-ಅಹಂಕಾರದ, ಜ್ವರಃ-ರೋಗವು, ಕೇಯಾವದು. ||೫೩||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಮೊದಲು ನಾಲ್ಕು ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ರಾಜನಿಂದನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ:-ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಈ ಜಗತ್ತು ಮನುಮೊದಲಾದ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾಯಿತು ಈ ರೀತಿ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜಗತ್ತನ್ನು ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಾದಿರಾಜರು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಬಲಶಾಲಿಗಳಾದ ಬಲಿ ವಿರೋಚನಾದಿಗಳು ಚತುರ್ದಶರೋಕಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಆಳುತ್ತಾಇದ್ದು ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿಯಂತೆ ಭಾವಿಸಿ ದಾನವನ್ನು ಕೊಚ್ಚಿರು ಈಗಲಾದರೂ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ಧೋರಗಳುಆದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಇರುವ ಅಹಂಕಾರಜ್ವರವು ಎಷ್ಟುಮಾತ್ರದ್ದು ಅದರಿಂದ ತಾವು ಮೊಡ್ಡ ಮೊರೆಗಳೆಂಬುವ ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. || ಹರಿಣೀವೃತ್ತಂ || ||೫೩||

ಶ್ಲೋ|| ಅಭುಕ್ತಾಯಾಂಯಸ್ಯಾಂಕ್ಷಣವಸಿನಜಾತಂ ನೈವಕ
ತೈರ್ಭುವಸ್ಯಸ್ಯಾಲಾಭೀಕವಬಹುಮಾನಃಕ್ಷಿತಿಭ್ಯ

ತಾಂ || ತದಂಕನ್ಯಾಪ್ಯಂಕೇತದವಯವಲೇಶೇಪಿಸತ
ಯೋವಿಷಾವೇಕರತ್ನೈವಿದಧತಿ ಜಡಾಃ ಪ್ರತ್ಯುತ
ಮುದಂ || ೫೪ ||

ಟೀಕಾ|| ನೃಪಶತ್ಯೇ-ನೂರುಜನರಾಜರಿಂದ, ಯಸ್ಯಾಂ-ಯಾವ, ಭುವಿ-
ಭೂಮಿಯ, ಅಭಿಕ್ತಾಯಾಂ ಸತ್ಯಾಂ - ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡದೆ ಇರುವದಾಗಿ,
ಕ್ಷಣಮುಪಿ-ಕ್ಷಣಕಾಲದಲ್ಲೂ ಕೂಡ, ನಜಾತಂ ಆಗಲಿಲ್ಲವೂ, ತನ್ಯಾಃ-ಅಂಥಾ
ದ್ದಾದ ಭುವಿ-ಭೂಮಿಯು, ಲಾಭೇ-ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ಕ್ಷೇತಭೃತಾಂ ರಾಜ
ರುಗಳಿಗೆ, ಬಹುಮಾನ-ಅಹಂಕಾರವು, ಕಚ-ಎಷ್ಟುಮಾತ್ರದ್ದು, ತದಂ
ಶನ್ಯಾಃ-ತತ್-ಆಭೂಮಿಯು. ಅಂಶನ್ಯಾಃ-ಒಂದುಅಂಶದ ಅಂಶೇ-ಭಾಗ
ದಲ್ಲಿ, ತದವಯವಲೇಶೇಪಿ, ತತ್-ಅಂಶಂಶಂಶದ, ಅವಯವ ಅವಯವದ,
ಲೇಶೇಪಿ-ಒಂದುಲವಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಕೂಡ, ವತಯಾಃ-ವತಿಗಳಾದ ರಾಜರು,
ಕರ್ತವ್ಯೇ-ಮಾಡತಕ್ಕ, ವಿಷಾದೇ-ವಿನಾದದಲ್ಲಿ, ಜಡಾಃ ಸ್ವತಃ-ಮೂಢರಾದ
ವರಾಗಿ, ಪ್ರತ್ಯುತ - ಪ್ರೀತಿಧತ್ಯದಿಂದ, ಮುದಂ - ಸಂತೋಷವನ್ನು, ವಿದ
ಧತಿ-ಉಂಟುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. (ಅಥವಾ ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ) ||೫೪||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ರಾಜನನ್ನು ನಿಂದನೆ ಮಾಡು
ತ್ತಾರೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ:-ಭೂಮಿಯು ನೂರಾರುಮಂದಿ ರಾಜರಿಂದ
ಕ್ಷಣಕಾಲ ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದೆ ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಇಂಥಾಭೂಮಿಯು ಮನು
ಷ್ಯನಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದರ ಸಂತೋಷವೆಷ್ಟುಮಾತ್ರದ್ದು ಮತ್ತು ಭೂ
ಮಿಯಲೇಶಾಂಕಕ್ಕೆ ದೊರೆಗಳಾದವರು ಅಖಂಡ ಭೂಮಾಂಡಲಾಧಿಪತ್ಯವಿಲ್ಲ
ದೆ ಹೋಯಿತೆಂಬ ವ್ಯಸನಪಡದೆ ಮೂಢರಾಗಿ ಇಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದುದೆ
ಸಾಕೆಂದು ಸಂತೋಷವಡುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಭೂಮಿಯ
ಆಧಿಪತ್ಯಬಂದದ್ದೆ ಸಾಕೆಂದು ಸಂತೋಷವಡುತ್ತೀರಿ ನೀವು ಮೂಢಜನ
ಳೆಂದು ನಿಂದನೆಮಾಡಿದನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಅಷ್ಟೆಲ್ಲ ಭೂಮಾಂಡಲಾಧಿಪ
ತ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಸನಪಡುವದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಸಂತೋಷಪಡುವ ಮೂಢತನಕ್ಕೆ
ಆಶ್ಚರ್ಯ ಪಡಬೇಕಾಗಿದೆ. ||೫೪||

ಶ್ಲೋ|| ಮೃತ್ಪಿಂಡೋದಲರೇಖಯಾವಯುತಂ ಸ್ವೇಪ್ಯ
ಯಂನನ್ವಣುಸ್ಸಾನ್ಯಂಕೇಕೃತ್ಯತಮೇವಸಂಗರಕತ್ಯುರಾ

ಅಂಕ ವೈರಾಗ್ಯಕತೆಕೇ (ಭೋಗಾಸ್ಥೈರ್ಯವರ್ಧನಾಪದ್ಧತಿಃ.)

ಜ್ಞಾಂಗಣಾಭುಂಜತೇ || ತೇದದ್ಭ್ಯುದ್ಧತೋಽಧವಾಕಿ
ಮವರಂಕ್ಷುದ್ರಾದ್ರಿದ್ರಾಭ್ಯುಶಂಧಿಗ್ಧಿಕ್ತಾಪುರುಷಾಧ
ಮಾನ್ವನಕಣಾನ್ವಾಂಧಂತಿತ್ವೇಭ್ಯೋಪಿಯೇ ||೫೯||

ಟೀಕು|| ಜಲರೇಖಯಾ - ಜಲ- ನೀರಿನ, ರೇಖಯಾ-ರೇಖೆಯಿಂದ, ಅ
ಧವಾ-ಸಮುದ್ರಾಕಾಶವಾದ ನೀರಿನಿಂದ, ಸಲಯುತಃ-ಸುತ್ತುಲ್ಪಟ್ಟ, ಸರ್ವೋ
ಪ್ಯಯಂ- ಆ ಈಸಮಸ್ತವಾದ, ಮೃತ್ತಿಂಡಃ - ಮೃತ್- ಮಣ್ಣಿನ, ಪಿಂಡಃ-
ಖಂಡೆಯು, ಅಣುರೂಪ-ಅಣುವಾದದ್ದಷ್ಟೆ, ತಮೇವ-ಅಂಥಾವೃತ್ತವನ್ನೆ,
ರಾಜ್ಞಾ-ರಾಜರುಗಳ, ಗಣಾಃ- ಸಮೂಹಗಳು, ಸಂಗರಶತ್ರುಃ- ನೂರುಬಾರಿ
ಯುದ್ಧಗಳಿಂದ, ಸಾಂಶೀಕೃತ್ವ ತಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು
ಭುಂಜತೇ-ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೋ, ತೇ- ಆದೊರೆಗಳು, ದದ್ಯುಃ- ಕೊಟ್ಟು
ರಯೆ, ಅಧವಾ-ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ. ದವತಃ- ಕೊಡುವವಾದರೆ, ಅಪರಂ-
ಚೇರ ಯಾವರೆಷ್ಟವು, ಕಿಂ-ಯಾವದುಂಟು, ಭೃಶಂ- ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಹ್ನು
ದ್ರಾಃ- ತುಡ್ಡರು, ದರಿವ್ರಾಃ- ಬಿಡುವರು, ಕೇಭ್ಯಃ - ಆ ದರಿದ್ರರಾದ ರಾಜ
ಗುಣಗಳಿಗಿಂತಲೂ, ಕೇ-ಯಾರು, ಧನಕಣಾಃ-ದ್ರವ್ಯಪ್ರೇಶಗಳನ್ನು, ವಾಂ
ಛಂತಿ ಇಚ್ಛಯಿಸುತ್ತಾರೋ, ತಾಕಪುರುಷಾಧಮಾಃ- ಅಂಥಾ ಅಧಮ
ಪುರುಷರನ್ನು, ಧಿಕಃ- ಧಿಕಃ- ನಿಂದಿಸು ನಿಂದಿಸು. ||೫೯||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರಾಜನಿಂದನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ
ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಸುತ್ತು ಬಳಸಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಮಿಯು ಅತಿಕೊಂಚ ಅಂದರೆ ಅ
ಣುವಾನ್ವಿತವಾದದ್ದು ಇಂಥಾ ಭೂಮಿಗೆ ದೊರೆಗಳು ಅನೇಕನಾಗಿ ಯುದ್ಧ
ಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಕೊಂಚ ಕೊಂಚ ಹಂಚಿಗೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅನುಭವಿಸು
ತ್ತಾ ಇದ್ದಾರೆ ಇಂಥಾರಾಜರು ಯಾರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಾರು? ಕೊಡುವದೆ ಇಲ್ಲ.
ಒಂದುವೇಳೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ಅದು ಕೊಂಚವಾಗಿಯಾದೆ ಇಂಥಾ ದರಿದ್ರರನ್ನು
ಹ್ನುದ್ರರನ್ನು ನಿಂದಿಸು ಅವರ ಸುದ್ಧಿಯನ್ನು ಬಿಡುಬಿಡು ತಾತ್ಪರ್ಯ.
ಅಂದರೆಮಹನೀಯರಿಗೆ ಭೂಮಾಂಡಲವು ತುಚ್ಛವಾದದ್ದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.
ಶ್ಲೋ|| ನಜಾತಃಕೋವಾಪ್ಯಸೀನ್ಮದನರಿಪುಣಾಮೂರ್ಧ್ನಿಧವ
ಕಂಕಪಾಲಯನೋಚ್ಚೈರ್ವಿಹಿತಮಲಂಕಾರಂ
ಧಯೇ || ನೃಭಿಃಪ್ರಾಣಾತ್ರಾಣಪ್ರವಣವತಿಭಿಃಕೃಶೈಃ

ದಮನಾನಮದ್ಭಿಃಕಃಪುಂಸಾಮಯಮತುಲದರ್ಪಜ್ವ
ರಭರಃ || ೬೦ ||

ಟೀಕು || ಸಃ - ಆ, ಪುಮಾಃ - ಪುರುಷನು. ಕಶ್ಚಿದ್ವಜಾತಃ - ಹುಟ್ಟಿದ
ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬನೆ, ಸಫಲಜನ್ಮಾ - ಸಫಲ - ಪ್ರಯೋಜನಕರವಾದ, ಜನ್ಮಾ -
ಉತ್ಪತ್ತಿಯು, ಆಸೀತ - ಆಯಿತು, ಯಸ್ಯ - ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನ, ಧವಳಂ-
ಶುಭ್ರವಾದ, ಕಪಾಲಂ - ಕಪಾಲವು, (ಶಿರೋಸ್ಥಿತಿಯು) ಮದನರಪುಣಾ-
ಮದನ - ಕಂದರ್ಪನಿಗೆ, ರಿಪುಣಾ - ಶತ್ರುವಾದ ಶಂಭುವಿನಿಂದ, ಮೂಢ್ಢಿ-
ಶಿಸ್ತುನಲ್ಲಿ, ಉಚ್ಚೈಃ - ಅಧಿಕವಾಗಿ, ಅಲಂಕಾರವಧಯೇ - ಅಲಂಕಾರವಿಧಾ-
ನಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ವಿನಿಹತಂ - ವಿನಿಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ, ಪ್ರಾಣತ್ರಾಣಪ್ರವಣ
ಮತಿಭಿಃ - ಪ್ರಾಣ - ಪ್ರಾಣಗಳ, ತ್ರಾಣ - ಸಂರಕ್ಷಿಸುವದರಲ್ಲಿ, ಪ್ರವಣ-
ಆಸಕ್ತವಾದ, ಮತಿಭಿಃ - ಬುದ್ಧಿಗಳುಳ್ಳ, ಕೈಶ್ಚಿತ - ಕೆಲವರಾದ, ನೃಭಿಃ-
ಮನುಷ್ಯರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ - ಹಾಗಿಲ್ಲದಹೋದರೆ, ನಮದ್ಭಿಃ - ನಮಸ್ಕಾ-
ರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಮನುಷ್ಯರಿಂದಲೂ ಕೂಡ, ಪುಂಸಾಂ - ಮನು-
ಷ್ಯರಿಗೆ, ಅಯಂ - ಈ ಅಮೂಲದರ್ಪಜ್ವರಭರಃ - ಅನ.ಲ - ನಿರ್ಮಲವಾದ,
ದರ್ಪ - ಅಹಂಕಾರವೆಂಬುವ, ಜ್ವರ - ಜ್ವರದ, ಭರ - ಭಯವು. ಈ ಯಾವದೂ,

ತಾತ್ಪರ್ಯ - ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇ-
ಳುತ್ತಾನೆ. ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅವನು ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಸಫಲವಾದದ್ದು, ಅದು ಹೇ-
ಗಂದರೆ; - ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನ ಕಪಾಲವೆಂದರೆ ತೆರಿಬುರುಡೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ
ಶಿರೋಭೂಷಣವಾಯಿತೋ ಅವನ ಜನ್ಮವೇ ಸಾರ್ಥಕವಾದದ್ದು. ಪ್ರಾಣ
ಳನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಥವಾ ರಾಜರುಗಳಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ
ಮಾಡುವ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಉತ್ತಮ ಅಹಂಕಾರವು ಎಷ್ಟರಮಟ್ಟಿನದು
ಅಂದರೆ ಸತ್ತುಹೋದಾಗ್ಯೂ ಯಾವನ ತೆರಿಬುರುಡೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಅಲಂಕಾ-
ರವಾಯಿತೋ ಅವನು ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಸಾರ್ಥಕವಾಯಿತು. ಪ್ರಾಣಮಾತ್ರ ಸಂರ-
ಕ್ಷಣೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಥವಾ ಅವನಿಗೆ ತನ್ನಿ ನಮಸ್ಕರಿಸುವ ಜನಗಳ ಅಹಂ-
ಕಾರವು ಸಾತಕ್ಕೆ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಂದೀತು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. || ೬೦ ||

ಯತಿನೃಪತಿ ಸಂವಾದ ವರ್ಣನ ಪದ್ಧತಿಃ ಸಮಾವೃತ್ತಾ.

೨೫೬ ವೈರಾಗ್ಯಕತಕೇ (ಭೋಗಾನ್ವೈರಾಗ್ಯವ್ಯವಹಾರವೈರಾಗ್ಯ.)

ಮನಸ್ಸಂಭೋಧನ ವರ್ಣನಾರಂಭವು.

ಶ್ಲೋ|| ಪರೇಷಾಂಚೇತಾಂಸಿಪ್ರತಿವಿವಸಮಾರಾಧ್ಯಬಹುಧಾ
ಪ್ರಸಾದಾಕಿಂನೇತುಂವಿಶಸಿಹೃದಯಕ್ಲೇಶಕಲಿತಂ ||
ಪ್ರಸನ್ನೇತ್ವಯ್ಯಂತಸ್ವಯಮುದಿತಚಿಂತಾಮಣಿಗ
ಗಣೋವಿವಿಕ್ತಸ್ಸಂಕಲ್ಪಸಿಮಾಭಿಲಷಿತಂಪ್ರಪ್ಯತಿ
ನತೇ || ೬೧ ||

ಟೀಕು|| ಹೇ ಹೃದಯ ಎಲೈ ಮನಸ್ಸೇ, ಪರೇಷಾಂ-ಅನ್ಯರ, ಚೇತಾಂಸಿ-
ಚಿತ್ತಗಳನ್ನು, ಪ್ರತಿ ದಿವಸಂ- ನಿತ್ಯದಲ್ಲು, ಮುಧಾ-ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ, ಆರಾಧ್ಯ-
ಸೇವಿಸಿ, ಕ್ಲೇಶಃ-ಲಿತಂ - ಕ್ಲೇಶ - ಕಷ್ಟದಿಂದ, ಕಲಿತಂ - ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ,
ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು, ನೇತುಂ - ಹೊಂದುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಕಿಂ - ಯಾತಕ್ಕೋ-
ಸ್ಕರ, ವಿಶಸಿ - ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಲಿದ್ದೀಯೆ, ತ್ವಯಿ - ನೀನು, ಅಂತಃ -
ಬಳಗೆ, ಪ್ರಸನ್ನೇ-ವತಿ-ನಿರ್ಮಲವಾದದ್ದು ಆಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಸ್ವಯಂ ತಾನೇ
ಉದಿತಃ - ಹುಟ್ಟಿದ, ಚಿಂತಾಮಣಿಗಣಃ- ಚಿಂತಾ - ಸ್ವರೂಪವಾದ, ಮಣಿ-
ಗಣಃ- ರತ್ನಸ್ವರೂಪವಾದ, ವಿವಿಕ್ತಃ - ನಿರ್ಮಲವಾದ, ಸಂಕಲ್ಪಃ - ಸಂಕ-
ಲ್ಪವು, (ಅಥವಾ ಕೋರಿಕೆಯು) ತೇ- ನೀನಿಗೆ, ಅಭಿಲಷಿತಃ- ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು
(ಅಥವಾ-ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು), ನಪ್ರಪ್ಯತಿ- ಪೂರಿಸುವದಿಲ್ಲವೇ ಎನ್ನು ?
ಉಂಟುಮಾಡಿಯೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ || ೬೧ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾವನು ಮನಸ್ಸನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸು
ತ್ತಾನೋ ಅವನೇ ಯತಿ ಎನ್ನುವಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಸಂಗ
ಸಂಗತಿಯಿಂದ ಮನೋನಿಗ್ರಹ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು
ಹೇಗಂದರೆ;—ಎಲೈ ಮನಸ್ಸೇ ನೀನು ಪರರನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಬಹು ಕಷ್ಟಪ-
ಟ್ಟು ಅವರ ವಿಶ್ವಾಸ ಸಂಪಾದಿಸುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಬಹು ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ಯು-
ತ್ಸಮಾಡುತ್ತಿ ಅದು ವಿನು ಪ್ರಯೋಜನವಾವೀತು ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಕುದ್ಧಿ-
ಯಾಗಿ ಆನೆಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದರೆ ಚಿಂತಾಮಣಿಗಣದಂತೆ ಸಂಕಲ್ಪವು ನಿನಗೆ
ವಿನು ಇಷ್ಟಾರ್ಥಕೇಳಿದಾಗ್ಯೂ ಕೊಡಲಾರದೆ! ಕೊಟ್ಟುಕೊಡುತ್ತದೆ. ಅಂ-
ದರೆ ಆಶಾವರಿತಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ವಿಕೃತನಾದರೆ ಅಂಥಾವನಿಗೆ ವಿನು ಕೋರಿ
ಕೊಂಡಾಗ್ಯೂ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

|| ೬೧ ||

33 ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೨೫೩

ಶ್ಲೋ|| ವರಿಭ್ರಮಸಿಕಿಮ್ಮುಧಾಕೃಚನಚತ್ತವಿಕ್ರಾಮ್ಯತಾಂ
 ಸ್ವಯಂಭವತಿಯದ್ಯಥಾಭವತಿತ್ತಥಾನಾನ್ಯಥಾ ||
 ಅತೀತಮನನುಸ್ಮರನ್ನಪಿಚಭಾವ್ಯಸಂಕಲ್ಪಯನ್ನತ
 ಕಿಂತ್ರನಮಾಗಮಾನನುಭವಾಮಿಭೋಗಾನಹಂ||೬೩||

ಟೀಕ | ಹೇಚಿತ್ತಾ-ಎಲೈ ಮನಸ್ಸೇ, ಮುಧಾ-ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ, ಕಿಂ-ಯಾತ
 ಕೋಸ್ಕರ, ವಿಕ್ರಾಮ್ಯತಾಂ- ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಳ್ಳೋಣವಾಗಲಿ, (ಅಥವಾ
 ಇರೋಣವಾಗಲಿ) ಯತ್-ಯಾವದೂ, ಸ್ವಯಂ-ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆತಾನೆ, ಯಥಾ-
 ಹೇಗೆ, ಭವತಿ-ಆಗುತ್ತದೋ, ತತ್-ಅದು, ತಥಾ-ಹಾಗೆ, ಭವತಿ-ಆಗುತ್ತದೆ,
 ಅಹಂ-ನಾನು, ಅತೀತಂ-ಗತವಾದ ಸುಖದುಃಖವನ್ನು, ಅನನುಸ್ಮರಣ-
 ಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡದೆ ಇರುವವನಾಗಿಯೂ, ಅಪಿಚ-ಮತ್ತು, ಭಾವಿ-ಮುಂದೆ
 ಆಗುವುದನ್ನು, ಆಸಂಕಲ್ಪಯಣ-ಇಚ್ಛಿಸದೆಯೂ, ಅತರ್ಕಿತಸಮಾಗಮಾಣ
 ಅತರ್ಕಿತ-ಉಹಿಸದೆ, ಸಮಾಗಮಾಣ-ಪ್ರಾಪ್ತಗಲಾದ, ಭೋಗಾಣ-ಭೋಗ
 ಗಳನ್ನು, ಅನುಭವಾಮಿ-ಅನುಭವಿಸುತ್ತೇನೆ. ||೬೩||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು ನಿರ್ಮಲವಾಗಿದ್ದರೆ ಫಲವ
 ನ್ನು ಹೇಳಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದುಹೇಗಂದರೆ:-
 ಎಲೈ ಮನಸ್ಸೇ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಏಕೆ ಹಾರಾಡುತ್ತಿ ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯಾದ
 ರೂ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು, ನಾನು ಹಿಂದೆಕಳೆದುಹೋದ ಸುಖದುಃಖಗಳನ್ನು
 ಸ್ಮರಿಸದೆಯೂ ಮುಂದೆ ಆಗುವದನ್ನು ಯೋಚಿಸದೆಯೂ ಬಂದು ಪ್ರಾಪ್ತ
 ವಾಗುವ ಭೋಗಾದಿಗಳನ್ನು ಅಂದರೆ ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಸುಖ
 ದುಃಖಗಳನ್ನು ಭನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಂದರೆ ಹಿಂದೆಕಳೆದ ಸುಖಾದಿಗಳ
 ನ್ನು ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ತಾದುಕೊಳ್ಳದೆ ಮುಂದೆ ಇಂಥಾದ್ದು ಆಗದೇಕೆಂದು
 ಕೋರದೆ ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾನೆಬಂದ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತೇ
 ನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಪೃಥ್ವಿವೃತ್ತಂ. ||೬೪||

ಶ್ಲೋ|| ಏತಸ್ಮಾದ್ವಿರಮೇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಗಹನಾದಾಯಾಸಕಾ
 ದಾಶ್ರಯಕ್ರಿಯೋವಾರ್ಗಮಶೇಷದುಃಖಸಮನವ್ಯಾ
 ಪಾರದಕ್ಷುಂಕ್ಷಣಾತ್ | ಸ್ವಾತ್ಮೀಭಾವಮುಪ್ರಹಿಸಂತೈ

೨೫V ವೈರಾಗ್ಯಕಡಕೇ (ಭೋಗಾನ್ವೈರಾಗ್ಯವರ್ಣನಾರ್ಥಕಃ)

ಜನಿಜಾಂಕಲೋಲಲೋಲಾಂಗತಿಂ ಮಾಭೂಯೋಭ
ಜುಗುರಾಂಭವತಿಂಜೇತಸ್ರಸೀದಾಧುನಾ ||೬೩||

ಬೀಜಾ| ಹೇಚೇತಃ-ಎಲೈ ಮನಸ್ಸೇ, ಅಧುನಾ-ಈಗ, ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪ್ರಸ
ನ್ನವಾಗು, ಎತಸ್ಮಾತ್-ಈ ರೀತಿಯಾದ, ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಗಹನಾತ್-ಇಂದ್ರಿ
ಯಾರ್ಥ-ಶಬ್ದಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯವಾ, ಪಾಠಗಳಿಲ್ಲ, ಗಹನಾತ್- ಅನ್ಯಾದಿವ
ವಾದ, ಆಯಾಸಾತ್-ಶ್ರಮದಡನೆಂದು, ವಿರಮ-ವಿಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊ
ದು, ಕ್ಷಣಾತ್-ಕ್ಷಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಶೇಷದಾಚರಣಮನವ್ಯಾಪಾರದಕ್ಷಂ ಅಶೇಷ-
ಸಮಸ್ತವಾದ, ದುಃಖ- ಇಂದ್ರಿಯ ಪರಿತಾಪವ, ಶಮನವ್ಯಾಪಾರ- ಹೋಗ
ಲಾಡಿಸುವದರಲ್ಲಿ, ದಕ್ಷಂ- ಸಮರ್ಥವಾದ, ಶ್ರೇಯೋವಾರ್ಗಂ- ಮೋಕ್ಷ
ಮಾರ್ಗವನ್ನು, ಆಶ್ರಯ-ಆಶ್ರಯಿಸು. ಸ್ವಾತ್ಮಭಾವಂ-ಆತ್ಮ ಭಾವವನ್ನು,
ಉಪೇಹ-ಹೊಂದು, ನಿಜಾಂ-ಸ್ವರೀಯವಾದ, ಕಲೋಲಲೋಲಾಂಗ-ಕಲೋ
ಲ-ತರಗಲೋಲವಾದಿಯಲ್ಲಿ, ಲೋಲಾಂ-ಜಂಜಲವಾದ, ಗತಿಂ- ಗಮನವನ್ನು,
ಸತ್ಯಂಜ-ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು, ಸ್ವಾತ್ಮಭಾವಂ- ಆತ್ಮಭಾವವನ್ನು ಉಪೇಹ-ಹೊಂ
ದು, ಭುಗುರಾಂ-ಅಸ್ಥಿರವಾದ, ಭವತಿಂ-ಭ--ಸಂಭವದ, ರತಿಂ-ವಿಶ್ವಾ
ಸವನ್ನು, ಮಾಭಜ-ಮಾಡಬೇಡ, ಅಧವಾ-ಹೊಂದಬೇಡ, ||೬೩||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ
ಆದು ಹೇಗಂದರೆ;—ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಗಳೆಂಬುವ ವಿಷಯೋಪಭೋಗಗಳೆಲ್ಲ
ಅತಿಕಷ್ಟತರವಾದ ಈ ಸಂಸಾರವೆಂಬುವ ಆಯಾಸದ ದೆಸೆಯಿಂದ ವಿಶ್ರಾಂ
ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸಂಸಾರದುಃಖವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥ
ವಾದ ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಆಶೆಯನ್ನು ಮಾಡ
ಬೇಡ ಸಂಸಾರ ಅನಿತ್ಯವಾದದ್ದು ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗ ಸುಖವಾದದ್ದು ಆದ್ದ
ರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕೆಂದು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾ
ನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ||೬೩||

ಶ್ಲೋ|| ಮೋಹಂಮಾರ್ಜಯತ್ರಾಮುಪಾರ್ಜಯರತಿಂಗೋವಲ
ಚೂಡಾಮಣೌ ಚೇತಸ್ಸರ್ವತ್ರಂಗಿಣೀತಟಭುವಾ
ಮಾಸಂಗಮಂಗೀಕುರು | ಕೋವಾವೀಚಿಷುಬುದ್ಧು

ದೇವುಚತುರ್ಮುಖಾಸುಚಶ್ರೀಷುಚೆಜ್ವಲಾಗ್ರೇಷು
ಚಪನ್ನಗೇಷುಚಸುಹೃದ್ವರ್ಗೇಷುಚಪ್ರತ್ಯಯಃ || ೬೪ ||

ಟೀಕಾ| ಹೇಚೇತಃ-ಎಲೈ ಮನಸ್ಸೆ, ಮೋಹಂ-ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು, (ಅಥವಾ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು) ಮಾರ್ಜಯ-ಬಿಡು, ಗೋಪಾಲಚೂಡಾಮಣಾ-ಗೋಪಾಲ-ಗೋಪಾಲಕರಲ್ಲಿ, ಚೂಡಾಮಣಾ ಶಿರೋರತ್ನಪ್ರಾಯವಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿ, ತಾಂ ಅಂಥಾ ಅನಿವರ್ತನೀಯವಾದ, ರತಿ-ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು, ಉಪಾರ್ಜಯ-ಸಂಪಾದಿಸು, ಸ್ವರ್ಗತರಂಗಿಣೀತಟಭುವಾಂ-ಸ್ವರ್ಗತರಂಗಿಣೀ-ದೇವಗಂಗೆಯ, ತಟ ಗಟ್ಟಿನಲ್ಲಿರುವ, ಭುವಾಂ-ಭೂಪ್ರದೇಶಗಳ, ಆಸಂಗಂ-ಸಂಬಂಧವನ್ನು, ಅಂಗೀಕುರು-ಅಂಗೀಕರಿಸು, ವಿಚಿಷು-ತೆರಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಬುದ್ಧ್ಯದೇಷು-ನಿರಮೇಲಣಗುಳ್ಳೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ತಟಲ್ಲೇಖಾಸುಚ-ಮಂಚಿನರೇಖೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಶ್ರೀಷುಚ-ವಿಶ್ವರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ, ಜ್ವಲಾಗ್ರೇಷುಚ-ಉರಿಯಕೊನೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಸರ್ವೇಷುಚ ಸರ್ವಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಸುಹೃದ್ವರ್ಗೇಷುಚ ಬಂಧುವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಕೋವಾ-ಎಂಥಾವಾದ, ಪ್ರತ್ಯಯಃ-ನಂಬಿಕೆಯು, ಅಸ್ತಿ-ಇದೆ, ಅಂದರೆ ಇಲ್ಲ, || ೬೪ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ:—ಎಲೈ ಮನಸ್ಸೆ ಮೋಹವನ್ನು ಬಿಡು ಗೋಪಾಲರಲ್ಲಿ ರತ್ನಪ್ರಾಯವಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾದ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ಇಡು ದೇವಗಂಗೆಯ ದಡದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ನೀರುಗುಳ್ಳೆ ಮಂಚಿನ ಕೇಬಿ ವಿಶ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಅಸ್ಥಿರವಾದವುಗಳು ಸಂಕಿಯುಗುರಿ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬಂಧುಜನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ನಂಬಿಕೆಯುಂಟು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆ ಇಲ್ಲ ಅಂದರೆ ಇವರುಗಳನ್ನು ನಂಬಿ ಕೆಟ್ಟು ಹೋಗಬೇಡ ಎಂದು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೇಳಬೇಕೆಂಬುದು || ದೀಪಕಾಲಂಕಾರಃ || || ೬೪ ||

ಶ್ಲೋ|| ಚೇತಶ್ಚಿಂತಯಮಾರಮಾಂಸಕೃದಿಮಾಮಸಾಧಯಿ
ನೀಮಾಸ್ಥಯಾಭೂವಾಲಭುಕ್ರುಪೇಕುಟೇವಿಹರಣ
ವ್ಯಾಪಾರಪಣ್ಯಾಂಗನಾಂ || ಕಂಠಾಕಂಚುಕಿನಃಪ್ರವಿ

೨೬೦ ವೈರಾಗ್ಯಕರ್ತಕೇ (ಭೋಗಾನ್ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನಾಪದ್ಧತಿಃ.)

ಶ್ಯಭವನದ್ವಾರಾಣಿವಾರಾಣಸೀರಥ್ಯಾಪಜ್ಜಿಷುವಾಣಿ
ಪಾತ್ರಪತಿತ್ರಾಂಭಿಕ್ಷಾಮಪೇಕ್ಷಾಮಹೇ ||೬೫||

ಟೀಕಾ: ಹೇ ಜೇತು-ಎಲೈ ಮನಸ್ಸೇ, ಭೂಪಾಲಭ್ಯಕುಟೀಕುಚ್ಚೇದಕರ
ಣವ್ಯಾಪಾರಪಣ್ಯಾಂಗನಾಂ- ಭೂಪಾಲ- ರಾಜರಂಗ, ಭ್ರೂಕುಟೀ- ಹುಬ್ಬು
ಯೆಂಬುವ, ಕುಟೀ- ಮನೆಯಲ್ಲಿ, ವಿಹರಣವ್ಯಾಪಾಗ-ವಿಹಾರವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ,
ಪಾಣ್ಯಾಂಗನಾಂ-ವೇಶ್ಯಾಂಗನೆಯರೊಪವಾದ, ಅನ್ಯಾಯೋ-ಅನ್ಯಾಯವಾ
ದ, ಏಮಾಂ-ಈವರಿದೈಶ್ಯಮಾನವಾದ, ರಮಾಂ ಪಶ್ಯತ್ಯವನ್ನು, ಸಕ್ರೋದಪಿ-
ಕೋಪವಾದರೂ, ವಾಚಂತಯ-ಅಪೇಕ್ಷಿಸಬೇಡ, ಕಂಠಾಕಂಠು ನುರಂಠಾ-
ವಸ್ತ್ರವೇ ಕಂಠ-ಕಂಠ-ಕವಚಗಳಾಗಿವುಳ್ಳ, ವಯಂ ನಾವುಗಳು, ವಾರಾಣಸೀ
ರಥ್ಯಾಪಜ್ಜಿಷು-ವಾರಾಣಸೀ-ಕಾಶೀಪಟ್ಟಣದ, ರಥ್ಯಾಪಜ್ಜಿಷು- ರಾಜಮಾ
ರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ರಥಬೀದಿಗಳಲ್ಲಿ, ದ್ವಾರಾಣಿ-ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲ-ಗಳನ್ನು,
ಪ್ರವಿಶ್ಯ-ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ, ಪಾಣಿಪಾತ್ರಪತಿತ್ರಾಂ- ಪಾಣಿಪಾತ್ರ- ಕಂಠಾಪತ್ರ
ಯಲ್ಲಿ, ಪತಿತ್ರಾಂ-ಬಿದ್ದು, ಭಿಕ್ಷಾಂ- ಭಿಕ್ಷಾನ್ನವನ್ನು, ಅಪೇಕ್ಷಾಮಹೇ- ಅಪೇ
ಕ್ಷೆಮಾಡುತ್ತೇವೆ, ||೬೫||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈಗ್ಲೋಕದಲ್ಲೂ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ
ಆದುದು ಹೇಗಂದರೆ;— ಐಶ್ವರ್ಯವೆಂಬುವದು ರಾಜರ ಭೋಗಸಂಜ್ಞೆಯಿಂದ
ವೇಶ್ಯಾಂಗನೆಯೋಪವಾದಿಯಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಇದು ಅಸ್ಥಿ
ರನಾದದ್ದು ಶಾಶ್ವತವಾದದ್ದಲ್ಲ ಇದರಲ್ಲಿ ಆಶೆಮಾಡಬೇಡ ನಾವುಗಳಾದರೋ
ಕಂತವಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಸ ಕವಚವನ್ನು ತೊಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕಾಶೀಪಟ್ಟಣ
ದಲ್ಲಿ ರಥಬೀದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮನೆಗಳ ಬಾಗಿಲಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು ಕರತಲ
ಭಿಕ್ಷೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ಒಬ್ಬರ ಉಪಸರ್ಪಣೆ ಇಲ್ಲದೆ ಸುಖವಾಗಿರ್ದೇವೆ ಅದ್ದ
ರಿಂದ ಆಸೆಪಡಬೇಡವೆಂದು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಜೋಧನೆ ಮಾಡಿ ಹೇಳಿದನೆಂದು
ತಾತ್ಪರ್ಯ. || ಅಕ್ಷೇವಾಲಂಕಾರಃ || ಅಕ್ಷೇಪಃ ಸ್ವಯಮುಕ್ತಸ್ಯ ಪ್ರತಿ
ಷೇಧೋ ವಿಚಾರಣಾವಿ ತಿಲಕ್ಷಣಾತ್. ||೬೫||

ಶ್ಲೋ|| ಅಗ್ರೇಗೀತಂನರಸಕವಯಃ ಪಶ್ಯಯೋರ್ದೌಕ್ಷಿಣಾ
ತ್ಯಾಪಶ್ಯಾಲ್ಲಿಲಾವಲಯದಣಿತಂಜಾಮರಗ್ರಾಹಿಣೀ

ನಾಂ || ಯದ್ಯನ್ತೇ ಮುಕುರುಭವರಸಾಸ್ವಾದನೇಂ
ವಟತ್ವಂನೋಚೇಚ್ಚೇತೇಪ್ರವಿಶನಹಸಾನಿರ್ದಿಕ್ತವೈ
ಸಮಾಧಾ || ೬೬ ||

ಟೀಕಾ: ಹೇಚೇತಃ- ಎತ್ತಮವಸ್ಥೆ, ಅಗ್ರೇ- ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಗೀತಂ-
ಗಾನವು, ಪಾಶ್ಚರ್ಯೋಃ-ಎರಡುಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ, ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಾತ್ಯಾಃ- ದಕ್ಷಿಣದೇಶೀ
ಯರಾದ, ಸರಸಕವಯಃ-ಸರಸ- ರಸಯುಕ್ತವಾದ, ಕವಯಃ- ಕವಿತ್ವಮಾಡು
ವಕವೀಶ್ವರರು, ಪಶ್ಚಾತ್- ಹಿಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ, ಬಾಮರಗ್ರಾಹಣೇನಾಂ-ಬಾ
ಮರ-ಬಾಮರಗಳನ್ನು, ಗ್ರಾಹಣೇನಾಂ- ಹಡಿದುಕೊಂಡು ಬಾಮರ ಹಾಕು
ತ್ತಿರುವ ಕಾಮಿನಿಯರ, ಲೀಲಾವಲಯರಣಿತಂ-ಲೀಲಾ-ವಿಲಾಸಾರ್ಥವಾದ,
ವಲಯ-ಕಡಗಗಳ, ರಣಿತಂ- ಶಬ್ದವು, ಅಸ್ತಿಯನಿ ಇರುವುದಾದರೆ, ಭವರ
ಸಾಸ್ವಾದನೇಲಂವಟತ್ವಂ-ಭವ-ಸಂಸಾರದ, ರಸ- ಆನಂದದ, ಆಸ್ವಾದನೇ-
ರುಚಿನೋಡುವದರಲ್ಲಿ, ಲಂವಟತ್ವಂ- ಶ್ರಮಭಾವವನ್ನು, ಕುರು- ಮಾಡು.
ನೋಚೇತಃ-ಇವುಗಳು ಇಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ, ಸಹಸಾ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ, ನಿರ್ವಿಕ
ಲ್ಪೇ-ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರತೆಯುಳ್ಳ, (ಅಥವಾ ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಪರಿಜ್ಞಾನ ಭಾವ
ವಾದ) ಸಮಾಧಾ-ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಿಶ- ಪ್ರವೇಶಿಸು, (ಅಥವಾ ಮಾಡು)

ತಾತ್ಪರ್ಯ--ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕುರಿತು ಎಲೈ ಮನಸ್ಸೆ
ಕೆಳಗೆ ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರವಿದ್ದರೆ ಸಂಸಾರಯೋಗದಲ್ಲಿರು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ನ
ಮಾಧಿಯೋಗದಲ್ಲಿ ಇರುವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ:-ಮುಂದು
ಗಡೆ ಸಂಗೀತ ತಾಳವೃದ್ಧಿ ಮೊದಲಾದುವು ಎರಡು ಪಾಶ್ಚರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರಸ
ಕವಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಕವೀಶ್ವರರು ಹಿಂದುಗಡೆ ಕಂಕಣ ರುಣತ್ಕಾರ
ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬಾಮರಹಾಕುತ್ತಿರುವ ಚೇತೋರಾಕ್ತಿಯರು ಈರಿತಿಯಾ
ದ ಮೈಭೋಗವಿದ್ದರೆ ಸಂಸಾರ ರಸಾಸ್ವಾದದಲ್ಲಿ ಶ್ರಮಿಸು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಇಂ
ದ್ರಿಯಾರ್ಥ ಪರಿಜ್ಞಾನಾಭಾವವಾದ ಸಮಾಧಿಯೋಗವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸು
ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. || ಮಂದಾಕಾಂತಾ ವೃತ್ತಂ || ಲಕ್ಷಣಂತೂಕ್ತಂ.

ಶ್ಲೋ||ಪ್ರಾಪ್ತಶ್ಚೈವಾಸ್ತುಕಲಿಕಾಮದುಘಾಸ್ತುತೇಕಿಂನೈವಂ
ವದಂಶಿರಸಿವಿದ್ವಿಷತ್ರಾಂತತೇಕಿಂ | ಸಂಪಾದಿತಾಪ್ರ

೬೬೨ ವೈರಾಗ್ಯಕರ್ತಕೇ (ಭೋಗಾನೈವೈರಾಗ್ಯವರ್ಣನಾವದ್ಧತಃ.)

ಣಯಿನೋವಿಭವೈಸ್ತತಃಕಿಂಕಲ್ಪಸಿಂಧುತಾಸ್ತನುಭೃ
ತಾಂತನವಸ್ತತಃಕಿಂ || ೬೭ ||

ಟೀಕಾ|| ಸಕಲಕಾಮದುಘಾ-ಸಕಲ-ಸಮಸ್ತವಾದ, ಕಾಮ- ಇಷ್ಟಾರ್ಥ
ವನ್ನು, ದುಘಾ - ಕೊಡುತ್ತಿರುವ, ಶ್ರಿಯಃ - ಐಶ್ವರ್ಯಗಳು, ಪಾಪಾಃ -
ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟವು, ತತಃ- ಅನಂತರದಲ್ಲಿ, ಕಿಂ-ಎನು ಪ್ರಯೋಜನ, ತನುಭೃ
ತಾಂತನು-ಶರೀರವನ್ನು, ಭೃತಾಂ-ಸರಿಸಿದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ, (ಅಥವಾ ಮನು
ಷ್ಯರಿಗೆ) ವಿದ್ವಿಷತಾಂ ಶತ್ರುಗಳ, ಸಿದು-ತಲೆಯಮೇಲೆ, ಪದಂ- ಪಾದವು,
ನ್ಯಸ್ತಂ-ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ತತಃ-ಅನಂತರದಲ್ಲಿ, ಕಿಂ-ಎನುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು, ವಿಭ
ವೈಃ-ಐಶ್ವರ್ಯಗಳಿಂದ, ಪ್ರಣಯಿನಾ-ಮಿತ್ರರು, ಸಂಪಾದಿತಾಃ- ಸಂಪಾದಿಸ
ಲ್ಪಟ್ಟರು, ತತಃ-ಅನಂತರದಲ್ಲಿ, ಕಿಂ-ಎನು, ತನುಭೃತಾಂ-ಮನುಷ್ಯರುಗಳ,
ತನವಃ-ಶರೀರಗಳು, ಕಲ್ಪಸಿಂಧುತಾಃ-ಕಲ್ಪುತವಾಗಿ ಇರುವುಗಳಾದರೆ, ತತಃ-
ಅನಂತರದಲ್ಲಿ, ಕಿಂ-ಎನು ಫಲವು || ೬೭ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳು ಯಾವದೂ ಪ್ರ
ಯೋಜನ ಕರವಲ್ಲವೆಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ:-
ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಕಾಮಭೇದವಿವಿಧವೆಂತೆ ಐಶ್ವರ್ಯವಿದ್ದರೆ ಆಮೇಲೆ ಮಾಡುವ
ದೇನು ಕತೃಗಳನ್ನು ಪೂಜಾಕ್ರಾಂತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆಮೇಲೆ
ಎನು ಮಾಡುವದು ಧನವಿಂದ ಮಿತ್ರರನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಮಾಡುವದೇನು ಕ
ಲ್ಪಾಂತವಾಗಿ ಶರೀರ ಯೆಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದು ಏನುಫಲ ಬ್ರಹ್ಮಾನುಸಂಧಾನ
ಮಾಡುವದೆ ಫಲವೆಂದು ಭಾವವು. ಮನುಷ್ಯನು ಚತುರ್ದಶ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು
ಹೊಂದಿದಾಗ್ಯೂ ಹೆಚ್ಚಾದ ಧನಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡಿದಾಗ್ಯೂ ಬಯಕಾಲ ಬ
ದುಕಿತದ್ದಾಗ್ಯೂ ಜನನ ಮರಣದ ದುಃಖವು ತಪ್ಪುವೆಂಬ ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರ
ಹ್ಮಾನುಸಂಧಾನವಿಂದ ಕೃತಾರ್ಥರಾಗಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. || ೬೭ ||

ಶ್ಲೋ|| ಭಕ್ತಿಹರಮರಣಜನ್ಮಭಯಂಹೃದಿಸ್ಥಂನೋಜೇನ
ಬುಮುಷುನಮನ್ಯಥಜಾತಿಕಾರಾಃ | ಸೂನುರ್ಗದೋಷ
ರಹಿತವಿಜನಾವನಾಂತ್ರಾವೈರಾಗ್ಯಮಸ್ತಿಕಿಮಿತಿವರ
ವರ್ಧನೀಯಂ || ೬೮ ||

ಟೀಕೆ: ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಹಿತ ಭರ್ತ್ಯಹು ಸುಭಾಷಿತಂ ೨೬೨

ಟೀಕು: ಹೇಚೇತಃ-ಎಲೈ ಮನಸ್ಸೇ, ಹತಾ-ವಿಷ್ಣುನಿನಲ್ಲಿ, ಭಕ್ತಿ-ಭಕ್ತಿ
ಯು, ಸ್ಥಾತವ್ಯಾ-ಇರತಕ್ಕದ್ದು, ಕಿಂಚ-ಇಷ್ಟವಾತ್ರವೆಲ್ಲ, ಮರಣಜನ್ಮ
ಭಯಂ-ಮರಣ-ಸಾಯುವಿಕೆಯು, ಜನ್ಮ-ಹುಟ್ಟುವದರ, ಧಯಂ-ಭೀತಿಯು
ನ್ನು, ಹೃದಿ-ವ-ನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ, ಕರ್ತವ್ಯಂ-ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು, ಸ್ನೇಹಂ-ವಿಶ್ವವಸ್ತು
ಬಂಧುಷು-ಬಂಧುಜನಗಳಲ್ಲಿ, ನಕಾರ್ಯಃ-ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ, ಮನ್ಮಥಜಾಃ-
ಮನ್ಮಥ-ಮನ್ಮಥನಿಂದ, ಜಃ-ಹುಟ್ಟಿದ, ವಿಕಾರಾಃ-ಕಾಮತಂತ್ರಗಳು, ನಕಾ
ರ್ಯಃ-ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ, ಸಂಸರ್ಗದೋಷರಹಿತಾಃ-ಸಂಸರ್ಗ-ಸಂಗದ, ದೋ
ಷ-ದೋಷದಿಂದ, ರಹಿತಾಃ-ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ, ವಿಜನಾಃ-ಜನರಹಿತವಾದ,
ವನಂತಾಃ ಅರಣ್ಯಭೂಮಿಗಳು, ಸೇವ್ಯಾಃ ಸೇವಿಸುವದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯಗಳು,
ವೈರಾಗ್ಯಂ ಪೈರಾಗ್ಯವು, ಅಸ್ತಿ-ಇದೆ, ಅತಃಪರಂ ಅದಕ್ಕಿಂತಮೂ, ಅರ್ಥನೀ
ಯಂ-ಯೋಚಿತತಕ್ಕದ್ದು, ಕಿಂ-ಎನು ಇದೆ |೬೮|

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೈವಭಕ್ತಿಯನ್ನು ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು
ಸಹ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ:—ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣನಾದ
ಸೌಖ್ಯಪರಿಹಾರಕನಾದ ನಿಷ್ಣಾಮಿನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಇಡಬೇಕು ಜನನ ಮ
ತ್ತು ಮರಣಭಯವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಡಬೇಕು ಅಂದರೆ ಜನನಮರಣಕ್ಕೆ
ಅಜಿ ಅದು ಉಂಟಾಗದಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವುಮಾಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳ
ಬೇಕು ಬಂಧುಜನಗಳು ತನಗೆ ಆಗುತ್ತಾರೆಂದು ಅವರಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು
ಮಾಡಬಾರದು ಅಂದರೆ ತಾನು ಮುಕ್ತನಾಗುವ ದಾರಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊ
ಳ್ಳಬೇಕು ಅನಂಗದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ವಿಷಯಾವಿಭೋಗದ ಆಶೆಯನ್ನು ಬಿಡ
ಬೇಕು ವಿಜನವಾಗಿ ಇರುವ ವನಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಿ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು
ಸಾಧಿಸಬೇಕು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಇಂತಃ ಪರವೆಂದರೆ ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಆಗಬೇ
ಕಾದ ಕಾರ್ಯವೇನು ಇರುವದು ಆನಂದವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನು ಪರತಂ
ತ್ರನಾಗುವದರಿಂದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೆ ವಿಘ್ನ ಉಂಟಾಗುವದು ಆದ್ದರಿಂದ ವನಗ
ಳ ಅಂದರೆ ಪುಣ್ಯಾರಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸುಮಾಡುವದು ಮೇಲೆಂದುಭಾವವು.

ಶ್ಲೋ|| ತಸ್ಮಾದನಂತಮಜಯಂಪರಮಂ ವಿಕಾಸಿತದ್ವೈಹೃತ್
ಚಂತಯಃಕಿಮೇಭಿರನದ್ವೈಕಲ್ಪೈಃ | ಯಸ್ಯಾನುಷಂಗಿ

೨೬೪ ವೈರಾಗ್ಯಕತಕೇ (ಭೋಗಾನ್ವೈರೈವರಣನಾಪದ್ಧತಿಃ.)

ಣಇಮೇಭುವನಾಧಿಸತ್ಯಭೋಗಾದಯಃ ಕೃಪಣಲೋ

ಕಮತ್ರಾಭವಂತಿ

|| ೬೯ ||

ಟೀಕಾ|| ತಸ್ಯಾತ್ ಆಕಾರಣದೇವಿಯಿಂದ, ಅನಂತಂ- ನಾಶರಹಿತವಾದ, ಅಜರಂ-ಜರಾವಸ್ಥೆಯಿಲ್ಲದ ಇರುವ, (ಅಥವಾ ಮುದುಕತನವಿಲ್ಲದ ಇರುವ) ಪರಮಂ-ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ, ವಿಕಾಸ-ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ತತ್-ಆಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ಬ್ರಹ್ಮ-ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಸಮ್ಭವನ್ನು, ಚಿಂತಯ-ಧ್ಯಾನಿಸು, ಏಧಃ- ಯಾನ ಕ್ರಿಯಾಮಾಣಗಲಾದ, ಅದ್ವೈತತ್ವಃ- ಅಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಗಳಿಂದ, ಕಿಂ- ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ, ಯಸ್ಯ- ಯಾವ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ಅನುಷಂಗಿಕಃ- ಸಂಬಂಧಿಸಿ ಇರುವ, ಇಮೇ- ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ಭುವನಾಧಿಸತ್ಯಭೋಗಾದಯಃ ಭುವನ-ಲೋಕಗಳ, ಅಧಿಸತ್ಯ-ಇವುಮಿತ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಭೋಗಾದಯಃ-ಸುಖಾದಿಗಳು, ಕೃಪಣಲೋಕಮತಾಃ-ಕೃಪಣಲೋಕ-ತುಚ್ಛವಾದ ಜನಗಳಿಗೆ, ಮತಾಃ- ಸಮ್ಮತವಾದವುಗಳು, (ಅಥವಾ ಇಷ್ಟವಾದವುಗಳು) ಭವಂತಿ- ಆಗುತ್ತವೆ

|| ೬೯ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವೂ ನಶ್ವರವಾದದ್ದು ಅದ್ದರಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಚಿಂತನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ;— ಬ್ರಹ್ಮಾನು ಸಂಧಾನವೆ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ದರವೇಯಿಂದ ಅನಂತನಾಗಿ ಯೂ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪನಾಗಿಯೂ ನಿತ್ಯನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸು ಈ ಅಸ್ಥಿರಗಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದಲು ಮತ್ತು ಅಂಥಾ ಸಂಕಲ್ಪಗಳಿಂದಲೂ ಏನೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅನುವರ್ತಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ (ಅಂದರೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ) ಇಚ್ಛಾವಾತ್ರದಿಂದ ಸಸಸದ್ಬ್ರೂಹಗಳಾದ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಾಧಿಸತ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಭೋಗಗಳು ತುಚ್ಛರಾದ ಜನಗಳಿಗೆ ಸಮ್ಮವಾದದ್ದು ಆಗುತ್ತವೆ. ಆ ಬ್ರಹ್ಮವಿಚಾರಪರನಾದವನಿಗೆ ತ್ರಿಲೋಕಾಧಿಸತ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವಭೋಗಗಳು ತೃಣಪ್ರಾಯವೆಂದು ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನೆಂದು ಭಾವವು.

ಶ್ಲೋ || ಪಾತ್ರಾಳಮಾವಿಹಸಿರಾಸಿನೆಭೋವಿಲಂಘ್ಯದಿಜ್ಞಂಡಲಂ
ಭ್ರಮಸಿಮಾನನಚಾಪಲೇನ | ಭ್ರಾಂತ್ಯಾಪಿಜಾತುವಿ

ಮಾಲಿಂಗವಾತ್ಮನೀನಂನಬ್ರಹ್ಮಸಂಸ್ಕರಬ್ರಹ್ಮನಿರ್ವೃತಿ
ವೇಷಯೇನ || ೭೦ ||

ಚೀಕು ಹೇವಾರವ ಎತ್ತು ಮರವ್ವೆ, ಭ್ರಾಂತ್ಯ- ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ, ಮಾತಾಳಂ-ನಾಗಬೋಗವನ್ನು, ವಿಶಸ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿ, ನಭಾ- ಸುರವತ್ಕ ವನ್ನು, (ಅಥವಾ ಆಕಾಶವನ್ನು) ವಿಲಂಘ್ಯ-ದಾಟಿ, ದಿಕ್ಪುಂಡಲಂ ದಿಗಂತವ ನ್ನು, ಚಪಲೇನ ಅತಿಚಲದಿಂದ, ಭ್ರಮಿಸಿ-ತಿರುಗುತ್ತೀಯೆ, ಜಾತು- ಒ ವಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ವಿಮಲಾ-ನಿರ್ಮಲವಾದ, ಆತ್ಮನೀನಂ-ಸುಖವ್ವರೂ ವವಾದಿ, ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು, ನಮ್ಯರಸಿ- ಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡತಿಲ್ಲ. ಯೇನ- ಯಾವ ಕಾರಣವಿಧವೆ, ನಿರ್ವ್ಯಕ್ತಿಂ-ಮೋಕ್ಷವನ್ನು, ಎಷಿ ಹೊಂದುತ್ತೀಯಾ 1201

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಮೊದಲು ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಈ ಕೋಶ
 ಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾರಾಂತವದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ;—ಎಲೈ
 ಮನಸ್ಸೇ ಆವೆಯಿಂದ ವಾತಾಳಲೋಕಕ್ಕೆ ಕೋಗುತ್ತಿ, ಮತ್ತು ಕಾಶಕ್ಕೆ
 ಹಾರಿಕೋಗುತ್ತಿ, ದಿಗಂತವಾಗಿ ಬಹುದೂರ ಹೋಗುತ್ತಿಹೀಗೆ ಭವಾ
 ತಾಳ ನಭೋಮಂಥನ ವಿದ ತವಾಗಿ ವಿಶ್ರಾಂತಿಪಲ್ಲದೆ ತಿರುಗುತ್ತಿದ್ದಿ ಒಂ
 ದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದಲಾದರೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿ
 ಲಿಲ್ಲ ಹೀಗಿರುವಲ್ಲಿ ಯಾತರಂಜನೀನು ಕೃತಾರ್ಥನಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಸಂಮಾ
 ಜ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವವನು? ಅಂದರೆ ಈರೀತಿಯಿಂದ ಚಾಪಲ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು
 ನಿಶ್ಚಿಂತನಾಗಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಿ ಮೋಕ್ಷ ಸಂಮಾಜ್ಯವನ್ನು
 ಹೊಂದುತಾನೆಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದನೆಂದು ಭಾವವು. ||೭೦||

ಮಾನಸ್ಯೋದ್ಧಾರವರ್ಗನ ಪದ್ಧತಿ ಸಮಾವೃತ್ತಿ

— **DD3+EEE** —

ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವಸ್ತು ವಿಚಾರ ಪದ್ಧತಿ ಪ್ರಾರಂಭವು
 ಶ್ಲೋ|| ಕಿಂವೇದೈಸ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಪುರಾಣಪಠನೈಃ ಕೃತ್ಯೈಃ
 ಮುಕ್ತಾಃ ಸ್ವರ್ಗಗ್ರಾಮಕುಟೀನಿವಾಸಫಲ
 ದೈಕವರ್ಗಕ್ರಿಯಾಪಿಭ್ರಮ್ಯಃ | ಮುಕ್ತೈಃ ಕಂಭವ

೨೬೬ ವೈರಾಗ್ಯಕತಕೇ (ಭೋಗಾಸ್ಪೃಶ್ಯವರ್ಣನಾದ್ವಿತೀ)

ದುಃಖಭಾರರಚನಾವಿದ್ವಂಸಕಾಲಾನಲಂ ಸ್ವಾತ್ಮಾನಂ
ದಪದಪ್ರವೇಶಕಲನಂಶೇಷೈರ್ವಣಿಗ್ವೃತ್ತಿಭಿಃ ||೨೬||

ಟೀಕಾ || ವೇದ್ಯಃ - ಯುಗ್ಯಜ್ಞಾನ್ಮಾತೃವರ್ಣನೇದಗಳಿಂದ, ಕಂ -
ಎನು ಪ್ರಯೋಜನ. ಸ್ಮೃತಿಭಿಃ - ಮನ್ವಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ, ಕಂ - ಯಾವ
ಪ್ರಯೋಜನ. ಪುರಾಣಪಠನೈಃ - ಪುರಾಣ ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳ ಮತ್ತು
ಉಪಪುರಾಣಗಳ, ಪಠನೈಃ - ಓಪೋಣದರಿಂದ ಕಂ - ಎನು ಪ್ರಯೋಜನ,
ಸ್ವರ್ಗಗ್ರಾಮ ಕುಟೀನಿವಾಸಫಲದೈಃ - ಸ್ವರ್ಗಗ್ರಾಮ - ಸ್ವರ್ಗವಟ್ಟಣದ,
ಕುಟೀ - ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ವರ್ಣಾದನರ ಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ, ನಿವಾಸ - ವಾಸಮಾಡಕಕ್ಕ
ಫಲದೈಃ - ಫಲದಾಯಕವಾದ, ಕ್ರಿಯಾವಿಭ್ರಮೈಃ - ಕ್ರಿಯಾ - ಸ್ನಾನಸಂಧ್ಯಾ
ದಿಕ್ರಿಯಗಳ, ವಿಭ್ರಮೈಃ - ಭ್ರಾಂತಿಗಳಿಂದ, ಅಥವಾ (ವಿಲಾಸಗಳಿಂದ)
ಕಂ - ಎನು ಪ್ರಯೋಜನವು, ಭವದುಃಖಭಾರರಚನಾವಿದ್ವಂಸಕಾಲಾನಲಂ-
ಭವ - ಸಂಸಾರದ ದೇವಿಯಿಂದ ಉಂಟಾದ, ದುಃಖ - ದುಃಖದ, ಭಾರ - ಅತಿ
ಶಯದ, ರಚನಾ - ನಿರ್ಮಾಣದ. ವಿಧ್ವಂಸ ನಾಶಮಾಡುವದರಲ್ಲಿ, ದಾವಾ
ನಲಂ - ದವಾಗ್ನಿ ಸ್ವರೂಪವಾದ, ಸ್ವಾತ್ಮಾನಂದ ಪದಪ್ರವೇಶಕಲನಂ - ಸು-
ಸಮೀಚಿನವಾದ, ಆತ್ಮಾನಂದ - ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದದ, ಪದ - ಸ್ಥಾನದ, ಪ್ರವೇಶ-
ಪ್ರವರ್ತನದ, ಕಲನಂ - ಕಾರ್ಯವನ್ನು, ಮುಕ್ತಾ - ಬಿಟ್ಟು, ಶೇಷೈಃ ಮಿಕ್ಕ
ವಣಿಗ್ವೃತ್ತಿಭಿಃ - ವರ್ತಕವ್ಯಾವಾರಗಳಿಂದ, ಕಂ - ಎನು ಪ್ರಯೋಜನವು ;
ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ. || ೨೬ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ನೇದಾಧ್ಯಯನ ಸ್ಮೃತಿಪಠ್ಯಾಲೋಚ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ
ಪುರಾಣ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಏನೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ ಮತ್ತೇನಂದರೆ
ಶ್ರವಣ ಮನನ ನಿಧಿಧಾನ್ಯಗಳಿಂದ ಆತ್ಮಾನುಭವವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ
ವದನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ;—ಯುಗ್ಯಜ್ಞ
ಸ್ನಾನಾಥವರ್ಣ ವೇದಗಳ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ ಅಷ್ಟಾದಶ
ಪುರಾಣ ಶ್ರವಣದಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ ಮನ್ವಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿ
ಯುವದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ. ಆರುತಾತ್ಪರ್ಯಗಳನ್ನು ಓದುವದರಿಂದ
ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ. ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗ
ಳಿಂದರೆ ಸ್ನಾನಸಂಧ್ಯಾಹೈಯನ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿ
ಲ್ಲ. ಸಂಸಾರ ದುಃಖದವಾಗ್ನಿ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಾನು ಸಂಧಾ

ಬೇಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೨೬೨

ನವನ್ಮು ಬಿಟ್ಟು ಮಿಕ್ಕವ್ಯಾಪಾರಗಳೆಲ್ಲವು ವರ್ತಕರ ವ್ಯಾಪಾರದಂತೆ ಇರುವವು ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಕಾಸ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡದೆ ಬ್ರಹ್ಮಾನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿ ರಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ||೨೬||

ಶ್ಲೋ|| ಯತೋಮೇರುಶ್ಚೈ ಮೋನ್ನಿ ಪತತಿಯುಗಾಂತಾಗ್ನಿ
ವೃತಸ್ತನ್ಮುದಾಗ್ನೃಷ್ಯಂ ತಿಪ್ರಚರಮಕರಗ್ರಾಹ
ನಿಲಯಾಃ | ದ್ರಾಗಚ್ಛತ್ಯಂತಂಧರಣಿವರವಾದ್ರ
ರವಿವೃತಾಶರೀರೇಕಾವಾರ್ತಾ ಕರಿಕಲಭಕರ್ಣಾಗ್ರ
ಚಪಲೇ || ೨೭ ||

ಟೀಕಾ || ಪುತಾ - ಯಾವ ಕಾರಣದ ದೇವಿಯಿಂದ, ಶ್ರೀಮಾನ್ - ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತವಾದ, ಸೀರಾರವಿ - ಮೇರು ವರ್ವತವು, ಯುಗಾಂತಾಗ್ನಿ ವೃತತಿಯುಗ - ಕೃತತ್ರೇತಾದಿ ಯುಗಗಳ ಅಂತ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ, ಅಗ್ನಿ - ಯಜ್ಞೇಶ್ವರಿನಿಂದ, ವೃತಸ್ತನ್ಮು - ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾಗಿ, ನಿಪತತಿ - ಬಿದ್ದು ಹೋಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಜಾರಮಕಗ್ರಾಹನಿಲಯಾಃ - ಪ್ರಜಾರ - ಅಧಿಕವಾದ, ಮಕರ ಮೊದಲಿಗಳು, ಗ್ರಾಹ - ಇತರ ಜಲಜುತಗಳು ಇವುಗಳಿಗೆ. ನಿಲಯಾಃ - ಸ್ಥಾನಗಳ ದ ಸಮುದ್ರಾಃ ಸಮುದ್ರಗಳು, ಶುಷ್ಯಂತಿ - ಶೋಷಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತವೆ, ಧರಣಿ ಧರವಾದ್ಯಃ - ಧರಣಿಧರ - ಕುಲ ವರ್ವತಗಳ, ವಾದ್ಯಃ - ಪ್ರತ್ಯಂತ, ವದ್ಯತಗಳಿಂದ, ಧೃತಾ - ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಧರಾ - ಭೂಮಿಯು, ಅಂತಂ - ನಾಶವನ್ನು, ಗಜ್ಞತಿ ಹೊಂದುತ್ತದೆ, ಕಂಕಲಭಕರ್ಣಾಗ್ರಚಪಲೇ - ಕಂಕಲಭ-ಮಂ ಆನೆಯ, ಕರ್ಣ - ಕಿವಿಯ, ಅಗ್ರ-ಕೊನೆಯೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ಚಪಲೇ-ಜಂಜಲವಾದ, ಶರೀರ-ಈಶರೀರದಲ್ಲಿ, ಕಾವಾರ್ತಾ-ಹೇಳತಕ್ಕಮಾತು ಎನು ಇದೆ ||೨೭||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವು ವಿಧೈ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಸತ್ಯವೆಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆದು ಹೇಗಂದರೆ;—ದೊಡ್ಡದಾದ ಮೇರುವದ್ವತವು ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಬಂಕಿಯಿಂದ ಅಂದರೆ ಅಗ್ನಿ ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಬಿದ್ದುಹೋಗುತ್ತೋ, ಮತ್ತು ಪ್ರಳಯಾಗ್ನಿ ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಕಚ್ಚಿವಾವಿ ಅನೇಕ ಜಲಚರಗಳೆಲ್ಲ ಸಮುದ್ರವು ಒಣಗಿ ಹೋಗಿ ಶೋಷಿಸಿಹೋಗುತ್ತೋ; ಹಿಮಾಚಲ ವಿಂಧ್ಯಾಚಲಮುಂತಾದ ಸಪ್ತ ಕುಲಪರ್ವತಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಂತ ಪರ್ವತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಭೂಮಿ

೨೬V ವೈರಾಗ್ಯಕತೆಕೇ (ಭೋಗಾನೈವೈರಾಗ್ಯವರ್ಮನಾಪದ್ಧತಿಃ.)

ಯುಕ್ತಾದ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೋ, ಆಕಾರಣದ ದೇವಿಯಿಂದ ಮರಿ ಆ
ನೆಗಳ ಕಿವಿಯುಕೊನೆ ಅಲ್ಲಾಡುವಹಾಗೆ ಅಂಚುಚಲವಾದ ಈಶ್ವರನಿಂದ ವಿಷ
ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವದೇನು ಅಂದರೆ ಇಂಥಾ ದೋಷವನ್ನು ಗಳಿಗೆ ಕಾಲಾಂತರ
ದಲ್ಲಿ ನಾಶವಾಗುವಾಗ್ಯ ಇನ್ನು ಅಲ್ಪವಾದ ಶರೀರಕ್ಕೆ ನಾಶವಾಗುವದು ಹೇಳು
ವದು ಏನಿದೆ ಎಂದು ಭಾವವು. ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲವು ನಾಶವಾದರು ಪರಬ್ರಹ್ಮ
ವಸ್ತುವಾತ್ರ, ಯಾವಾಗ್ಯೂ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುತ್ತೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. || ಕಾವ್ಯಾ
ರ್ಥಪತ್ತಿರಲಂಕಾರಃ || ಕೈಮುತ್ರನಾರ್ಥಸಂಸಿದ್ಧಿಃ ಕಾವ್ಯಾರ್ಥಪತ್ತಿ
ರಿಸ್ಯತ ಇತಿಲಕ್ಷಣಾತ್ || ೨೩ ||

ಶ್ಲೋ|| ಗಾತ್ರಸಂಕುಚಿತಂಗತಿರ್ವಿಗಳಿತ್ರಾಭ್ರದ್ವಾಚದಂತಾ
ವಳಿದ್ವೈಷ್ಣುರ್ನಾಶ್ಯತಿವರ್ಧತೇಬಧಿರತ್ರಾವಕ್ತುಂಚ
ಲಾಲಾಯತೇ | ವಾಕ್ಯನಾದಿಗ್ರಂಥೇಜಬಾಂಧವಜ
ನೋಭಾರ್ಯಾನಶುಶೂಕ್ರಪ್ರತೇಹ ಕಷ್ಟಂಪುರುಷಸ್ಯ
ಜೀರ್ಣವಯಸಃ ಪುತ್ರೋಪ್ಯಮಿತ್ರಾಗ್ರಂಥೇ || ೨೩ ||

ಚೀಕು| ಗಾತ್ರಂ-ಶರೀರವು, ಸಂಕುಚಿತಂ-ಸಂಕೋಚವಾದದ್ದು, ಅಭೂ
ತ- ಆಯಿತು, ಗತೀ- ಸಂಚಾರವು, ವಿಗಲಿತಂ ನಷ್ಟವಾದದ್ದು, ಅಭೂತ-
ಆಯಿತು, ಬಧಿರತಾ-ಕಿವಿಡು, ವರ್ಧತೇ-ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆ, ದಂತಾವಳಃ ದಂ
ತ-ಹಲ್ಲುಗಳ, ಆವಳಿ-ವಜ್ಜಿಯು, ಭ್ರಷ್ಟಂಜ-ಬಿದ್ದುಹೋದಂಥಾವುಗಳು
ಆಗುವುವು. ಬಾಂಧವಜನಃ ಬಂಧುಜನಗಳು, ವಾಕ್ಯಂ- ಮಾತನು, ನಾದ್ರಿ
ಯತೇ- ಅಂಗೀಕರಿಸುವದಿಲ್ಲ, ವಕ್ತುಂಚ- ಮುಖವೂ ಕೂಡ, ಲಾಲಾಯತೇ-
ಜೊಲ್ಲುನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಭವತಿ- ಆಗುತ್ತೆ, ಭಾರ್ಯಾ- ಹೆಂಡತಿಯು,
ನಶುಶೂಕ್ರಪ್ರತೇ-ಸೇವೆಮಾಡುವದಿಲ್ಲ ಜೀರ್ಣವಯಸಃ- ಜರಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು,
ಹೊಂದಿದ, ಪುರುಷಸ್ಯ-ಪುರುಷನಿಗೆ, ಪುತ್ರೋಪಿ- ಮಗನೂ ಕೂಡ, ಅಮಿ
ತ್ರಾಯತೇ- ಶತ್ರುನಿಗೊಡ್ಡಿದಿಯಲ್ಲಿ ಆಜರಿಸುತ್ತಾನೆ || ೨೩ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ವೃದ್ಧಾವೃದ್ಧಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ದುಃಖವ
ನ್ನು ಎರಡು ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ; ಮನು
ಷ್ಯನಿಗೆ ವಾರ್ಧಿಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶರೀರವು ಸಂಕೋಚವಾಗುವದು ನಡೆಯುವದಕ್ಕೆ
ಕಕ್ಕಿ, ಜರಾವದಿಲ್ಲ ಹಲ್ಲುಗಳಿಲ್ಲ ಬಿದ್ದುಹೋಗುತ್ತವೆ. ಕಿವುಡತನವು ಹೆಚ್ಚು

ಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತ್ಯಹರಿ ಸಂಭಾಷಿತಂ. ೨೬೯

ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಬಂಧುಜನಗಳು ತನ್ನ ಮಾತು ಅಂಗೀಕರಿಸುವದಿಲ್ಲ ಬಹಿಯ
ಯಲ್ಲಿ ಜೊಲ್ಲುಸುರಿಯುತ್ತಿರುವದು ಹೇಗಂತಿ ನಿನಗೆ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡು
ವದಿಲ್ಲ. ಮಗನೂಕೂಡ ಕತ್ರವಿನಂತೆ ಪ್ಯಾಜ್ ಮಾಡುವನು ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀ
ರ್ಣವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನು ಒದುಕುವದೆ ಬಹು ಕಷ್ಟವಾಗುವದು. ವ
ಕ್ರಚಲಾಲಯುತೇ ಎಂಬುವದರಿಂದ || ಉಪಮಾಲಂಕಾರಃ || ಸ್ವಭಾ
ವೋಕ್ತಿರಲಂಕಾರಶ್ಚ. ||೨೩||

ಶ್ಲೋ|| ವರ್ಣಂ ಸಿತಂ ರುತೀ ವಿಕ್ಷ್ಯ ಶಿರೋರುಹಾಣಾಂ ಸೌ
ನುಜರಾಪರಿಭವನ್ಯತದಾಪುಮಾಂಸಂ | ಅರೋಪಿತಾ
ಸ್ಥಿಕತಕಂಪರಿಹೃತ್ಯ ಯಾಂತಿ ಚಂಡಾಲಕೂಪಮಿವ
ದೂರತರಂತರಣ್ಯಃ || ೨೪ ||

ಟೀಕಾ| ತರುಣ್ಯ-ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು, ಶಿರೋರುಹಾಣಾಂತಲಿ ಕೂಡ
ಲಾಗಳ, ಸಿತಂ - ಶುಭ್ರವಾದ, ವರ್ಣಂ- ಬಣವನ್ನು, ರುತೀ- ಜಾಗ್ರತೆ
ಯಾಗಿ, ವೀಕ್ಷ್ಯ-ನೋಡಿ, ಜರಾಪರಿಭವನ್ಯ-ಜರಾ-ವಾರ್ಧಕ್ಯಕಾಲದ, ಪರಿಭ
ವನ್ಯ-ಅವನಾನಕ್ಕೆ, ಸ್ಥಾನಂ-ಅವಾಸಭೂತನಾದ, ಅರೋಪಿತಾಸ್ಥಿಕತಕಂ-
ಅರೋಪಿತ- ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ, (ಅಥವಾ ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ) ಅಸ್ಥಿ - ಮೂಳೆಗಳ,
ಶತಕಂ ನೂರುಳ್ಳ, ಪುಮಾಂಸಂ-ಪುರುಷನನ್ನು, ಚಂಡಾಲಕೂಪಮಿವ- ಚಂ
ಡಾಲ-ಅಂತ್ಯಜರ, ಕೂಪಮಿವ-ಭಾವಿಯೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ದೂರತರಂ-ಅತ್ಯಂ
ದೂರವಾಗಿ, ಪರಿಹೃತ್ಯ-ಬಿಟ್ಟು, ಯಾಂತಿ-ಹೋಗುತ್ತಾರೆ, ||೨೪||

ತಾತ್ಪರ್ಯ--ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು ವೃದ್ಧರನ್ನು ನೋಡಿ ಶಿರಸ್ಸಾರಮಾ
ಡುವ ರೀತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ:—ಯಾವನದಕಾ
ಮಿನಿಯರು ನೋಡಲು ಪುರುಷನ ತಲೆಕೂಡಲು ಬೆಳ್ಳಿಗಿರುವದನ್ನು ನೋಡಿ
ಇವನು ಮುದುಕತನಕ್ಕೆ ಮನೆಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಂದರೆ ಜರಾವಸ್ಥೆಯು
ಅವನಲ್ಲಿ ಮನೆಯಾಗಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಲಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ನೂ
ರಾರು ಮೂಳೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಇರುವ ಮಾರಿಗರ ಭಾವಿಯನ್ನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ
ದೂರವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಆ ಭಾವಿಯು ಹೇಗೆ ಅಸಹ್ಯಕರವಾದದ್ದೋ
ಹಾಗೆಯೇ ತಲೆನರೆತವನ್ನು ನೋಡಿ ಅವನ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ ಎಂದು
ಭಾವವು. || ಉಪಮಾಲಂಕಾರಃ || ||೨೪||

೨೭೦ ವೈರಾಗ್ಯಶತಕೇ (ಭೋಗಾನ್ಯೈರ್ಯವರ್ಣನಾಪದ್ಧತೀ.)

ಶ್ಲೋ||ಯಾವತ್ಸೃಷ್ಟಿಮಿದಂಶರೀರಮರುಜಂ ಯಾವದ್ಜರಾ
ದೂರತೇ||ಯಾವತ್ಸೃಷ್ಟಿಮಿದ್ರಿಯಶಕ್ತಿರಪ್ರತಿಹತಾಯಾ
ವತ್ಕ್ಷಯೋನಾಯುಷಃ | ಆತ್ಮಶ್ರೇಯಸಿತಾವದೇವ
ವಿಮುಷಾಕಾರ್ಪ್ಪಾಪಗ್ರಯತ್ನೋವಹಾನ್ಸಂದೀಪ್ತಭವ
ನೇತುಕ್ತಪವನನಂ ಪ್ರತ್ಯುದ್ಯಮಃಕೇದೃಶಃ ||೨೫||

ಟೀಕಾ| ಇದಂ-ಈ, ಶರೀರಂ-ಶರೀರವು, ಯಾವತ್-ಎಷ್ಟು ವರೆಗಂತ
ವು, ಅರುಜಂ-ರೋಗವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವದಾಗಿ, ಸ್ವಸ್ಥಂ-ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿ ಇರುವ
ದೋ, ಯಾವತ್-ಎಷ್ಟು ವರೆಗಂತವು, ಜರಾ-ಮುದುಕತನವು, ದೂರತಃ-
ದೂರದಲ್ಲಿ ಇರುವದೋ, ಯಾವತ್-ಎಷ್ಟು ವರೆಗೆ, ಇಂದ್ರಿಯಶಕ್ತಿಶ್ಚ-
ಇಂದ್ರಿಯ ವಶ್ಯುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ, ಶಕ್ತಿಶ್ಚ-ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಕೂಡ,
ಆಪ್ರತಿಹತಾ ಸ್ಥುತವಾಗಿರುವದೋ, ಯಾವತ್-ಎಷ್ಟು ವರೆಗೆ, ಆಯುಷಃ-
ಆಯುಸ್ಸಿಗೆ, ಕ್ಷಯಾ-ನಾಶವು, ನಾಸ್ತಿ-ಇಲ್ಲವೋ, ತಾವದೇವ-ಅಷ್ಟರೊಳಗಾ
ಗಿಯ, ಆತ್ಮಶ್ರೇಯಸಿ-ಆತ್ಮ-ತನ್ನ, ಶ್ರೇಯಸಿ-ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ, ವಿಮುಷಾ-
ವಿವ್ವಾಂಸನಿಂದ, ಮಹಾನ್-ಅಧಿಕವಾದ, ಪ್ರಯತ್ನಃ-ಯತ್ನವು, ಕಾರ್ಯಃ-
ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು, ಭವನೇ-ಮನೆಯು ಸಂದೀಪ್ತೇ-ಹತ್ತಿ ಉರಿಯುತ್ತಾ
ತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಕೂಪಪವನಂಪ್ರತಿ-ಕೂಪ ಭಾವಯೆ, (ಅಥವಾ ಜಲಾಧಾರದ)
ಪವನಂಪ್ರತಿ-ತೇ-ರೋಗವನ್ನು ಕುರಿತು, (ಅಥವಾ ನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ಕು
ರಿತು) ಉದ್ಯಮಃ-ಕೋರಿಕೆಯು. ಅಥವಾ ಪ್ರಯತ್ನವು, ಕೇದೃಶಃ-ಎಂ
ಥಾದೋ. ತಥಾ-ಹಾಗೆ, ಭವತಿ-ಆಗುತ್ತೆ. ||೨೫||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಮನುಷ್ಯನು ಇಂದ್ರಿಯಶಕ್ತಿ ಇರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನಗೆ
ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಆಗುವ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳು
ತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ; ಎಷ್ಟು ರೋಗಗಳ ಶರೀರ ಸ್ವಸ್ಥನಾಗಿ ಇರುವದೋ
ರೋಗಾದ್ಯುಪದ್ರವಗಳು ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವದೋ ಮತ್ತೆ ಸಂಚಾರಮಾಡುವ
ಕ್ಕೂ ನೋಡುವದಕ್ಕೂ ಕೆಲಸಮಾಡುವದಕ್ಕೂ ಇಂದ್ರಿಯ ಶಕ್ತಿಯಿರುವ
ದೋ, ಪೂರ್ವಮಸ್ತು ಆಗಿರುವದೋ ಆಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಪರಗತಿ ಯಾ
ಗುವದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ತನಗೆ ವಯ
ಸ್ಸುಮುಗಿದು ವಾರ್ಧಿಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣನಿರ್ಯಾಣನವಿಾಪಿಸಿ ಇರುವಕಾಲದ

ಪೀಠಾತ್ಮತ್ವ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೨೭೧

ಶ್ಲಿ ಮಾತುವ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ಮನೆಗೆ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದು ಸುಡುವಕಾಲದಲ್ಲಿಭಾವಿ
ಯನ್ನು ತೋಡುವನ ಪ್ರಯತ್ನದಂತೆ ಆಗುವದು ಎಂದು ಭಾವವು. ||೨೫||

ಶ್ಲೋ|| ತಪಸ್ವ್ಯಂತಸ್ತಂತಃಕಿಮಧಿನಿವಸಾವನು ಸ್ತರನದೀಂ
ಗುಣೋದಾರಾಽದಾರಾನುತಪರಿಚರಮನ್ವವಿನಯಂ
ವಿಬಾಮಶ್ಲಾಸ್ತಾಘ್ರಾಢತವಿವಿಧಕಾವ್ಯಾಮೃತರಸಾ
ನ್ನವಿದ್ಯಕಿಂಕುರ್ಮಕತಿಪಯನಿಮೇಷಾಯಪಿಜನೇ ||

ಚೀಕು|| ವಯಂ-ನಾವುಗಳು, ತಪಸ್ವಂತಃ-ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡು
ವರಾಗಿ, ಸುರನದೀಂ-ದೇವಗಂಗೆಯನ್ನು, (ಅಂದರೆ ದೇವಗಂಗೆಯುತೀರದಲ್ಲಿ)
ಅಥವನಾಮಾಕಿಂ- ವಾಸಮಾಡೋಣವೇ, ಉತ- ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ, ಗು
ಣೋದಾರಾಽ-ಗುಣ-ಸೌಖ್ಯಲಭ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ, ಉದಾರಾಽ-ಉತ್ಕೃಷ್ಟ
ರಾದ, ದಾರಾಽ-ಹೆಂಡತಿಯರನ್ನು, ವಿನಯಯಂ-ಯಥಾತಥಾ- ವಿನಯದಿಂದ
ಕೂಡೋಣ ಹೇಗೋ ಹಾಗಿ, ಪಂಚಾಮಾ- ಪಂಚರ್ಮಮಾಡೋಣವೇ, ಉ
ತ-ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ, ಶಾಸ್ತ್ರಾಘ್ರಾಽ-ಶಾಸ್ತ್ರ-ತರ್ಕವ್ಯಾಕರಣಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರ
ಗಳ, ಓಘಾಽ-ಸಮೂಹಗಳನ್ನು, ವಿಬಾಮಾಕಿಂ-ವಾಸಮಾಡೋಣವೇ (ಅಥ
ವಾ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡೋಣವೇ) ಉತ-ಹಾಗಲ್ಲದೆಹೋದರೆ, ವಿವಿಧಕಾವ್ಯಾಮೃತ
ರಸಾಽ-ಅಮೃತರಸಗಳನ್ನು, ವಿಬಾಮಾ-ವಾಸಮಾಡೋಣವೇ (ಅಥವಾ ತೆ
ಲಿಯೋಣ) ಕತಿಪಯನಿಮೇಷಾಯಪಿ-ಕತಿಪಯ-ಕೆಲವುಗಳಾದ, ನಿಮೇಷಾ
ಯಾಪಿ ನಿಮೇಷ ಮಾತ್ರ ಆಯುಷ್ಯಲ್ಪ, ಜನೇ-ಜನದಲ್ಲಿ, ಕಿಂಕುರ್ಮಾಃ-
ಎನುಮಾಡೋಣ, ನವಿದ್ಯ-ತಿಲಿಯಲಾರೆವು. ||೨೬||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಜನಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಅಲ್ಪಾಯುಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕೆಲಸ
ವೂ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಆಗುವದಿಲ್ಲವೆಂಬುವದನ್ನು ಎರಡು ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಹೇ
ಳುತ್ತಾನೆ. ಅದುಹೇಗಂದರೆ;- ಗಂಗುತೀರದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು
ಇರೋಣ ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಸುಗುಣ ಕಾಲಿನಿಯಿರಾದ ಅಂಗನಾವುಡುಗಳನ್ನು
ಮದುವೆಯಾಗಿ ಅವರಲ್ಲಿ ಸುಖಪಡೋಣ ಇಲ್ಲವಾದರೆ ತರ್ಕವ್ಯಾಕರಣಾದಿ
ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡೋಣ ಮತ್ತು ಕಾವ್ಯವಾಕ್ಯಾಮೃತವನ್ನು
ಅನುಭವಿಸುವದಕ್ಕೆ ನೋಡಿದರೂ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಇರುವ ಆಯುಸ್ಸು ಯಂ
ಬುವದು ಕೆಲವು ನಿಮಿಷಗಳಾಗಿದೆ ಹೀಗಿರುವದರಿಂದ ಯಾವ ಕೆಲಸಮಾಡು

೨೭೨ ವೈರಾಗ್ಯಕತಕೇ (ಭೋಗಾಸ್ಥೈರ್ಯವರ್ಣನಾಪದ್ಧತಿಃ)

ವದಕ್ಕೂ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ ಅಂದರೆ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಇರುವ ಈ ಅಲ್ಪಾಯುಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯಾವಕಾಲವನ್ನು ಮಾತುನವದಕ್ಕೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದುಭಾವವು ||೨೬

ಶ್ಲೋ|| ದುರಾರಾಧ್ಯಾಶ್ಚ ಮೀತುರಗಚಲಚಿತ್ತಾಃ ಕ್ಷಿತಿಫಲಜೋ

ಮಯಂಚಸ್ಥೂಲೇಚ್ಛಾನ್ಮಮಹತಿಫಲೇಽದ್ವಮನಸಃ

ಜರಾದೇಹಂಮೃತ್ಯುಹರತಿದಯಿತಂಜೀವಿತಮಿದಂ

ಸಖೇನಾನ್ಯಜ್ಞೈರ್ಗ್ರಯೋಜಗತಿವಿದುಷೋನ್ಯತ್ರತವಸಃ

ಟೀಕು|| ಹೇಸಖೇ-ಎಲೈ ಸ್ನೇಹಿತನೇ, ತುರಗಚಲಚಿತ್ತಾಃ-ತುರಗ ಜನ ನಾಶ್ಯದೋಷಾದಿಯಲ್ಲಿ, ದಲ-ದಪಲವಾದ, ಚಿತ್ತಾಃ-ಹೃದಯವುಳ್ಳ, ಅಮೀ-ಈ ದೊರೆಗಳು, ದುರಾರಾಧ್ಯಾಃ-ಸೇವಿಸುವದಕ್ಕಿಲ್ಲ ಅನಾಧ್ಯರ, ಮಯಂಚ-ನಾವಾದರೋ, ಸ್ಥೂಲ-ಹೆಚ್ಚಾದ, ಇಚ್ಛಾ-ಆಸೆವುಳ್ಳ, ಸಮಹತಿಫಲೇ-ಹೆಚ್ಚಾದಫಲದಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ-ದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ, ಬದ್ಧಮನಸಃ-ಬದ್ಧ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಮನಸಃ ಮನಸ್ಸು ಉಳ್ಳವರು ಜರಾ-ವಾರ್ಧಿಕ್ಯವು, ದೇಹಂ-ಶರೀರವನ್ನು ಹರತಿ-ಕಡಿಸುತ್ತೆ, ಮೃತ್ಯುಃ ಮೃತ್ಯುದೇವತೆಯು, ದಯಿತಂ-ಇಷ್ಟವಾದ, ಇದಂ-ಈ, ಜೀವಿತಂ ಬದುಕನ್ನು, ಅಂದರೆ-ಆಯುಷ್ಯನ್ನು, ಹರತಿ-ಅಪಹಾರಮಾಡುತ್ತೆ, ವಿದುಷಃ-ವಿದ್ವಾಂಸನಿಗೆ, ಜಗತಿ-ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ತವಸಃ-ತಪಸ್ಸು ಗಿಂತಲೂ, ಅನ್ಯತ್-ಮತ್ತೊಂದಾದ, ಶ್ರೇಯಃ-ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದದ್ದು, ನ-ಇಲ್ಲ. ||೨೭||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿವಾದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಆ ದು ಹೇಗಂದರೆ:—ಈ ರಾಜರು ಮಹಾ ಚಂಚಲ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರು, ಇವರನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವದಕ್ಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ನಾವುಗಳು ದೊಡ್ಡದಾದ ಆಸೆವುಳ್ಳವರು ಹಾಗೂ ಇರಲಿ ಎಂದರೆ ಕೂಡಿಕಾಲದಮೇಲೆ ವೃದ್ಧಾಪ್ಯವು ಎಂದು ಕರೀರವನ್ನು ಕಡಿಸುತ್ತದೆ. ಮೃತ್ಯುವು ಆಯುಷ್ಯನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಇವುಗಳನ್ನು ನೋಡುವದರಲ್ಲಿ ವಿದ್ವಾಂಸನಾದವನಿಗೆ ತಪಸ್ಸುಮಾಡುವದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದದ್ದು ಯಾವದೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಸ್ನೇಹಿತನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ||೨೭||

ಶ್ಲೋ|| ಮಾನ್ಯೇವಾಚುನಿಖಂಡಿತೇಚವಸುನಿವ್ಯರ್ಥಪ್ರ
ಯಾತೇರ್ಥಿನಿಕ್ಷೇಪೇಬಂಧಜನೇಗತೇಪಂಜನೇನಪ್ಪೇ
ಕಸ್ಯರ್ಥವನೇ | ಯುಕ್ತಂಕೇವಲಮೇತದೇವಸು
ಧಿಯಾಂಯಜ್ಞಹ್ನುಕನ್ಯಾಪಯಃಪೂತಗ್ರಾವಗಿರಿಂ
ದ್ರಕಂದರತಪೀಕುಂಜೇನಿವಾಸಃ ಕ್ವಚಿತ್ ||೨೮||

ಟೀಕೆ|| ಮಾನ್ಯೇ ಅಭಿಮಾನವು, ಮಾಯಿನಿಸತಿ-ಗೃತವಾಗಿಹೋದಂ
ಥಾದ್ವಾಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ವಸುನಿ-ಧನವು, ಬಿಂಡಿತೇಸತಿ ನಾಶವಾಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ,
ಅರ್ಥಿನಿ-ಯಾದಕಜನವು, ವ್ಯರ್ಥ-ವ್ಯರ್ಥವಾದದ್ದಾಗಿ, ಪ್ರಯಾತೇಸತಿ-
ಹೋರಬಿಡದದ್ದಾಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಬಂಧುಜನೇ-ಬಂಧುಜನಗಳು, ಕ್ಷೇಪೇ
ಸತಿ-ನಾಶವಾದವರಾಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ ಪಂಜನೇ-ಸೇವಾಜನವು, ಗತೇಸತಿ-ಹೋ
ರಬಿಡದವರಾಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಯಾವ್ತನೇ- ಪ್ರಾಯವು, ಶನ್ಯೇ-ಮೃತ್ಯು, ಸುಖಯಾಂ-
ಸುಖಯಾಂ- ಸಮಾಪ್ತನವಾದ ಬುದ್ಧಿವುಳ್ಳವರಿಗೆ, ನಿಕಂ-ಮುಖ್ಯವಾದ, ಯುಕ್ತಂ-ಯುಕ್ತವಾದ ಕಾರ್ಯವು,
ಕಿಂ-ಯಾವುದೊಂದರ, ಕ್ವಚಿತ್-ಒಂದಾನೊಂದಾದ, ಜಹ್ನುಕನ್ಯಾಪಯಃ ಪೂತ
ಗ್ರಾವಗಿರಿಂದ್ರ ಕಂದರಕುಟೀಕುಂಜೇನಿವಾಸಃ ಜಹ್ನುಕನ್ಯಾ- ಗಂಗಾನದಿ
ಯ, ವಯಃ-ಉದಕದಿಂದ, ಪೂತ-ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ, ಗ್ರಾವ- ವಿಸ್ತಾರಗಳು
ಳ್ಳ, ಗಿರಿಂದ್ರ-ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವರ್ಷತಗಳ, ಕುಟೀಕುಂಜೇ-ಗೃಹವದೃಶವಾ
ದ ಲತಾಮಂಟಪದಲ್ಲಿ, ವಾಸಃ-ನಿವಾಸವು ಅಭವಾ ತವಸ್ಸುಮಾಡೋಣವು,
ಶ್ರೇಯಃ-ನಿಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದದ್ದು, ||೨೮||

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ವೃದ್ಧಾಪ್ಯದಲ್ಲಿ ತವಸ್ಸುಮಾಡುವುದೇ
ಮುಖ್ಯವೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ;—ಮಾನವೆಂದರೆ
ಅಭಿಮಾನವು ತಪ್ಪಿ ದ್ರವ್ಯವು ಖರ್ಚಾಗಿ ಆಗಿಹೋಗಿ ಯಾಚನಕ್ಕೆಬಂದ ಯಾ
ಚಕಜನಗಳು ನಿರಾಸೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ ತನಗೆ ಸಂಬಂಧ
ವಾದ ಜನಗಳು ಸತ್ತುಹೋಗಿ ತನ್ನ ಭೃತ್ಯರಿಗೆ ತಿಂಗಳು ತಿಂಗಳಿಗೂ ವೇ
ತನ ಕೊಡುವದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲವೆನೇವಾಜನಗಳು ಹೋರಬಿಡ ಹೋಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ
ಯಾವನ ವಯಸ್ಸುಹೋಗಿ ವೃದ್ಧಾಪ್ಯಬಂದಮೇರೆ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಗಂಗಾ
ನದೀತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಚೆಟ್ಟದ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿರುವ ಲತಾಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸವಾ
ಡುವದು ಉತ್ತಮವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ||೨೮||

೨೭೪ ವೈರಾಗ್ಯಕತಕೇ (ಭೋಗಾಸ್ಥೈರ್ಯವರ್ಣನಾಪದ್ಧತೀಃ)

ಶ್ಲೋ|| ರಮ್ಯಾಶ್ಚಂದ್ರಮರೀಚಯಸ್ತೃಣವತೀ ರಮ್ಯಾ
ವನಂತಸ್ಥಲೀರಮ್ಯಂಸಾಧುಸಮಾಗತಾಗತನುಖಂ
ಕಾನ್ಯೇಷುರಮ್ಯಾಃಕಥಾಃ || ಕೋಪೋಪಾಹಿತಬಾಧ್ಯ
ಬಿಂದುತರಳಂರಮ್ಯಂಪ್ರಿಯಾಯಾಮುಖಂ ಸರ್ವಂ
ರಮ್ಯಮನಿತ್ಯತಾಮುಪಗತೇಚಿತ್ತೇನಕಿಂಚಿತ್ಪುನಃ ||

ಟೀಕಾ|| ಚಂದ್ರಮರೀಚಯಃ-ಚಂದ್ರ-ಹಂದುವನ. ಮರೀಚಯಃ ಕಿರಣಗಳು, ರಮ್ಯಾ-ಮನೋಹರಗಳಾದವುಗಳು. ತೃಣವತೀ ಎಳೆಗರಿಕೆಗಳುಳ್ಳ, ವನಂತಸ್ಥಲೀ-ವನಮಧ್ಯ ಭೂಮಿಯು, ರಮ್ಯಾ- ಮನೋಹರವಾದದ್ದು, ಸಾಧುಗತಾಗತನುಖಂ-ಸಾಧು-ಸಜ್ಜನರ, ಗತ ಸಹವಾಸದವನೆಯಿಂದ, ಆಗತ-ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ಸುಖಂ- ಸಂತೋಷವು, ರಮ್ಯಂ- ಮನೋಹರವಾದದ್ದು, ಕಾನ್ಯೇಷು-ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ಕಥಾಃ-ಕಥೆಗಳು, ರಮ್ಯಾಃ-ಮನೋಹರಗಳಾದವುಗಳು, ಕೋಪೋಪಾಹಿತಬಾಧ್ಯಬಿಂದು ತರಳಂ- ಕೋಪ-ವ್ರಣಯು ಕೋಪದಿಂದ, ಉಪಾಹಿತ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಬಾಧ್ಯ-ಅನಂದಬಾಧ್ಯದಿಂದ, ತರಳಂ- ಜಂಜಲವಾದ, ಪ್ರಿಯಾಯಾಃ- ಪ್ರಾಣಪ್ರಿಯಸಿಯ, ಮುಖಂ-ವದನವು, ರಮ್ಯಂ ಮನೋಹರವಾದದ್ದು, ಸರ್ವಂ- ಸಮಸ್ತವು, ಅನಿತ್ಯತಾಂ- ನಾಶವನ್ನು, ಉಪಗತೇಸತಿ- ಹೊಂದಿದವಂಥಾದ್ದು ಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಚಿತ್ತೇ-ಎಲೈ ಮನಸ್ಸೇ, ಕಿಂಚಿತ್ಪುನಃ-ಯಾವದೂತಾನೆ, ರಮ್ಯಂ-ಮನೋಹರವಾದದ್ದು, ನ-ಅಲ್ಲ, ರಮ್ಯಂ- ಮನೋಹರವಾದದ್ದು. ಬ್ರಹ್ಮ-ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವು. ||೭೯||

ತಾತ್ಪರ್ಯ--ಇದು ಮೊದಲು ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ನಡೆದದ್ದನ್ನು ಗಳ ವಿಚಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ; -ಚಂದ್ರಕಿರಣವು ದ್ವೈನವನದ ಮಧ್ಯೆ ಪ್ರಣಯಕೋಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ತ್ರೀಮುಖ ಸಾಧು ಸಂಗದಿಂದ ಉಂಟಾದ ನುಖ ಕಾವ್ಯದ ಕಥೆಗಳು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವು ಮನೋಹರವಾದದ್ದೆಂದು ಇವುಗಳು ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಸತ್ಯವಾದವನು ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲೈ ಮನಸ್ಸೇ ಸರಬ್ರಹ್ಮನ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ||೮೦||

ಶ್ಲೋ|| ರಮ್ಯಂ ಹಮ್ಯತಲಂ ನ ಕಿಂ ವಸತಯೇ ಕ್ರಮ್ಯಂ ನ ಗೇ
ಯಾದಿಕಂ ಕಿಂ ವಾ ಪ್ರಾಣಸಮಾಸಮಾಗಮಸುಖಂ ನೈ
ವಾ ಧಿಕಪ್ರೀತಯೇ | ಕಿಂತು ಭ್ರಾಂತಪತಂಗಪಕ್ಷಪವ
ನವ್ಯಾಃ ಲೋಲವೀಪಾಂಕುರಚ್ಛಾಯಾಚಂಚಲಮಾಕ
ಲಯೈಃ ಸಕಲಂ ಸಂತೋಷವನಾಂತರಗತಾಃ || ೪೦ ||

ಟೀಕಾ|| ಹಮ್ಯತಲಂ-ಹಮ್ಯ-ಉಪರಿಗೆಗಳ, ತಲಂ-ಪ್ರದೇಶವು, ವಸತಯೇ-ವಾಸಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ರಮ್ಯಂ-ಮನೋಹರವಾದದ್ದು, ನಕಿಂ-ಅಲ್ಲವೇ ಎನು, ಗೇಯಾದಿಕಂ-ಗೇಯ ವೀಣಾಗಾನ ಮೊದಲಾದದ್ದು, ನಶ್ರಾವ್ಯಂ-ಕಿಂ-ಶ್ರೋತ್ರಮನೋಹರವಾದದ್ದಲ್ಲವೆ, ಪ್ರಾಣಸಮಾಸಮಾಗಮಸುಖಂ-ಪ್ರಾಣಸ್ಪ್ರಿಯಳಾದ ಕಾಮಿನಿಯು ಸಮಾಗಮ - ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಮುಖ ಸುಖವು, ಅಧಿಸ್ಪ್ರೀತ್ಯೈ-ಅಧಿಕ ಹೆಚ್ಚಾದ, ಪ್ರೀತ್ಯೈ-ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನಭನತಿಕಿಂ-ಆಗುವದಿಲ್ಲವೇ ಎನು, ಕಿಂತು-ಮತ್ತೇನೆಂದರೋ, ಸಂತೋಷವುಂಟಾದ, ಏತತ್ಪರ್ವಂ-ಈ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ, ಭ್ರಾಂತಪತಂಗಪಕ್ಷಪವನವ್ಯಾಲೋಲವೀಪಾಂಕುರಚ್ಛಾಯಾಚಂಚಲಂ-ಭ್ರಾಂತ-ಸಂಜರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪತಂಗ ಈಜಲು ಹುಳುವಿನ, ಪಕ್ಷ-ರಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಪವನ-ಗಾಳಿಯಿಂದ, ವ್ಯಾಲೋಲ-ಎಲ್ಲಾಡುತ್ತಿರುವ ದೀಪ-ದೀಪದ, ಛಾಯಾ-ನೆರಳಿನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ (ಅಥವಾ ಕಾಂಕಿಯೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ) ಚಂಚಲಂ-ಚಲವಾದದ್ದೆಂದು, ಆಕಲಯೈ-ತಿಳಿದು, ವನಾಂತಂ-ವನಮಧ್ಯಭಾಗವನ್ನು, ಗತಾಃ-ಹೊಂದಿವರಾದರು, || ೪೦ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಭಂಗ್ಯಂತರದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ:-ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ವಾಸವಾಡುವದಕ್ಕೆ ವೃಂದಿಯು ಅನುಕೂಲವಾದದ್ದಲ್ಲವೆ ವೀಣಾ ಗಾನ ಮೊದಲಾದದ್ದು ಕಿವಿಗಳಿಗೆ ಕೇಳುವದಕ್ಕೆ ಅನಂದಕರವಾದದ್ದಲ್ಲವೆ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು ಪ್ರಣಯಕುಲವಿಂದ ಬಾಷ್ಪೋದಕವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾ ಇರುವ ಮುಖವು ಅತಿ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಹಾಗಿರಲಿ ಮತ್ತೇನೆಂದರೋ ಈ ಸಮಸ್ತವೂ ಈಚಲಯುಳ್ಳವು ದೀಪವನ್ನು ಅರಿ ಸುವದಕ್ಕಿಲ್ಲದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದರ ರಕ್ಕೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಗಾಳಿಯಿಂದ ತಲ್ಲಣ

೨೨೬ ವೈರಾಗ್ಯಕತಕೇ (ಭೋಗಾಸ್ಥೈರ್ಯವನ್ನಾಪದತ್ತಿ.)

ಸುತ್ತಲಿರುವ ದೀಪದ ನೆರಳನ್ನೋವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ದೀಪದಕಾಂತಿಯೋ
ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಅತಿ ಚಂಚಲವಾದದ್ದು ಎಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ತಿಳಿದು ಪುಣ್ಯಾ
ರಣ್ಯ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವವಕ್ಕೆ ಹೋದರೆಂದು ಭಾವವು. || ೪೦

ನಿತ್ಯ ನಿತ್ಯಮಸ್ತು ವಿಚಾರಸ್ಸಮಾಪ್ತಾ.

ಶಿವಾರ್ಚನ ವಿಧಿ ಪ್ರಾರಂಭವು.

ಶ್ಲೋ|| ಆರಂಭಾರಾತ್ರಿ ಭುವನಮಿದಂ ಚಿನ್ಮತಾಂತ್ರಾತರಾದ್ಯ
ಕನ್ಯವಾಸ್ಯಾಕಂನಯನಪದವೀಂಶೋತ್ರಮಾರ್ಗಂ
ಗತೋವಾ || ಯೋಯಂಧತ್ತೇವಿಷಯಕರಿಣೀಗಾಢ
ಗೂಢಾಭಿಮಾನಕ್ಷೀಬಸ್ಯಾಂತಕರಣಕರಿಣಸ್ತಂಯ
ಮಾನಾಯಲೀಲಾಂ || ೪೧ ||

ಟೀಕು| ತಾತ-ಎಲೈ ಮನಸ್ಸೆ ಕೇಳು, ಆರಂಭಾರಾತ್-ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಆದಿ
ಕಾಲ ಮೊದಲೊಂದು, ಇದಂ- ಈ, ತ್ರಿಭುವನಂ- ಮೂರುಲೋಕವನ್ನು,
ಚಿನ್ಮತಾಂ-ಕುಡುಕುತ್ತಾ ಇರುವ, ಅಸ್ಮಾಕಂ- ನಮಗೆ, ತಾದ್ಯಕ್- ಅಂಥಾ
ಮನುಷ್ಯನು, ನಯನಪದವೀಂವಾ-ನೇತ್ರಮಾರ್ಗವನ್ನು ಆಗಲಿ, (ಅಥವಾ
ದೃಷ್ಟಿಗೋಚರವನ್ನು ಆಗಲಿ) ಶೋತ್ರಮಾರ್ಗಂವಾ- ಶ್ರವಣಮಾರ್ಗವನ್ನು
ಆಗಲಿ, ನಗತ-ಹೊಂದಿದವನು ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಯಃ- ಯಾವಮನುಷ್ಯನು, ವಿಷ
ಯಕರಿಣೀ ಗಾಢಗೂಢಾಭಿಮಾನಕ್ಷೀಬಸ್ಯಾಂತಕರಣಕರಿಣಃ - ವಿಷಯ-ಸ್ರ
ಕ್ಷಂದನಾದಿ ವಿಷಯಗಳೆಂಬುವ, ಕರಿಣೀ-ಹಣ್ಣು ಆನೆಗಳಲ್ಲಿ, ಗಾಢ ದೃಢವಾ
ದ, ಗೂಢ ಗೋಪ್ಯವಾದ, ಅಭಿಮಾನ-ಅತ್ಯಂತಾಸಕ್ತಿಯಿಂದ, ಸ್ವೇಬ-ಮದಿ
ಸಿದ, ಅಂತಕರಣ-ಅಂತಕರಣವೆಂಬುವ, ಕರಿಣಃ-ಆನೆಯ, ಸಂಯಮಾನಾ
ಯಲೀಲಾಂ-ಸಂಯಮ- ಬಂಧನುವದರಲ್ಲಿ (ಅಥವಾ ಕಟ್ಟುವದರಲ್ಲಿ) ಆನಾ
ಯ - ರಜ್ಜು ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಬಲೆಯ, ಲೀಲಾಂ - ವಿಲಾಸವನ್ನು, ಧತ್ತೇ -
ಧರಿಸುತ್ತಾನೋ,

"ಅಗ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವಿಚಾರ ಪ್ರಸಕ್ತಾನು ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿಂದ ತ
ಪಸ್ಸಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಅವಶ್ಯಕತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಆದು ಯಾವವಿಧವೆಂದು
ಆಶಂಕೆ ಉಂಟಾದರೆ ಶಿವಾರ್ಚನ ವೈತಿರೇಕವಾಗಿ ಮತ್ತಾವ ವಿಧವಾದ ತ

ವಸ್ಯೋ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆಶೀರ್ವಾಚನೆಯನ್ನು
ವರ್ಣನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆ ಆರ್ಚನೆಯು ಎರಡು ವಿಧವಾದದ್ದು ಬಾಹ್ಯಾ
ಭ್ಯಂತರಗಳಾಗಿ ವಿಧಿವಲ್ಪಟ್ಟು ಇದೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಆದ್ಯವಾದ ಬಾಹ್ಯವು ಒಂದು
ಪರಕಣ ಸಾಧ್ಯವಾದದ್ದು ಇದು ಬಹಿರ್ಮುಖವಾದದ್ದು ಇದನ್ನು ಆ ಮುಖ್ಯ
ನೆಂದೆಣಿಸಿ ಆಭ್ಯಂತರ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ;-
ಎಲಾ ಆಪ್ತಕೇಳು! ಈ ರ್ವಪಂಚಕ್ಕೆ ಸಂಸಾರದ ಆದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ನೋ
ದಿದ್ದರಲ್ಲಿ ಅಂಥಾ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಕಣ್ಣಿನಿಂದಲೂ ಕಾಣಲಿಲ್ಲವಲ್ಲ ಕಿವಿಯ
ಲ್ಲಿಯೂ ತೇಳಲಿಲ್ಲ. ಯಾವಮನುಷ್ಯನು ಸ್ವರ್ಗದವನಿಷಯಗಳೆಂಬುವ
ಹೆಣ್ಣಾ ನೆಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸುಖಿಯುಳ್ಳ ಮನಸ್ಸೆಂಬುವ ಗಂಡು ಆನೆಯನ್ನು
ಕಟ್ಟುವನಕ್ಕೆ ಮನೋನಿಗ್ರಹವೆಂಬುವ ಹಗ್ಗದ ಬಲಿ ಹಾಕಿಕಟ್ಟುವ ವಿಶಾ
ಸನನ್ನು ಧರಿಸಿ ಇದ್ದಾನೋ ಅಂಥಾ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ನೋಡಲಿಲ್ಲ ಎಂಬುವ
ಭಾವವು ಅತ್ತ, ಈ ದೃಕ್ಪ್ರಾಪ್ಯನಯನ ಶ್ರೋತ್ರಪಥವಿಷಯ ಸಮ್ಬಂ
ಧೇಪ್ಯ ಸಂಬಂಧೋಕ್ತಾ ಸಂಬಂಧೇಪಿ ಅಸಂಬಂಧರೂಪಾತಿಶಯೋಕ್ತಿಃ
ತಯಾಚಮನೋನಿಮನಸ್ಯ ಅತ್ಯಂತ ಆವಶ್ಯಕತ್ವಗೂಪಂ ಸ್ತುತ್ಯಜ್ಯತ
ಇತಿ ಅಲಂಕಾರೇಣ ವಸ್ತುಭ್ಯನಿಃ || ತಥಾಚಕೇನಚಿತ್ಕೋಗೇನಮನೋನಿ
ಯಮ್ನತತ್ತ್ವಬ್ರಹ್ಮಾನಂದ ಸಾಧನಭೂತ ಅಂತರಂಗ ಶಿವಾರ್ಚನತಪೋ
ಅನುಕ್ರಂಕಿತವ್ಯ ಮಿತಿಗೂಢೋಯಮಭಿವ್ರಾಯಃ || ತಥಾಅನ್ಯ ಧರ್ಮಸ್ಯ
ಅನ್ಯತ್ರ ಸಮ್ಯಂವಾ ಸಂಭವಾತ್ ಆನಾಯಾಲೀಲಾವಿವ ಇತ್ಯಾಪಮ್ಯಪ
ಯಾವ ಸಾಸಸಂಭವದ್ವಸ್ತು ಸಂಬಂಧರೂಪೋ ನಿರರ್ಕವಾಲಂಕಾರಃ.
ಸಚೋಕ್ತರೂಪ ಕೇಣಾಂಗಾಂಗಿ ಭಾವೇನಸಂಕೀರ್ಯತೇ || ಮಂಥಾ
ಕಾಂತಾವೃತ್ತಂ. ||

||೪೧||

ಶ್ಲೋ|| ಯದೇತತ್ತ್ವಚ್ಛೇದಂವಿಹರಣಮಕಾರ್ಪಣ್ಯಮಕನಂ
ಸಹಾರ್ಕೈಸ್ಸಂವಾಸಕ್ಯುತಮುಪಕಮೈಕವ್ರತಫಲಂ
ಮನೋಮಂದಸ್ಪಂದಂಬಹಿರಪಿಬರಸ್ಯಾಪಿವಿಮೃತನ್ನ
ಜಾನೇಕನ್ಯೈಷಾಪರಿಣತಿರುದಾರಸ್ಯುತಪಸಃ ||೪೨||

೨೭೪ ವೈರಾಗ್ಯಕತಕೇ (ಭೋಗಾಸ್ಥೈರ್ಯವರ್ಣನಾಪದ್ಧತಿಃ.)

ಚೇತುಃ ಸ್ವಚ್ಛಂದಂ- ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾದ, ವಿಹರಣಂ- ಎಹಾರವು, ಅಕಾ-
ರ್ಷಣ್ಯಂ-ವರದಿಂದಾನು ವರ್ತನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಇರುವ, (ಅಥವಾ ದೀನಭಾವವಿ-
ಲ್ಲದೆ) ಅಶನ-ಭೋಜನವು, ಆರೈಸ್ಸುಹ-ಸಜ್ಜನರೊಡನೆ, ಸಂವಾಸ-ಸಹವಾ-
ಸವು ಕೂಡ, ಶ್ರುತಂ- ಶಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣವು, ಉತಿಸಮೈಕವ್ರತಫಲಂ- ಉಚಿತ-
ಮ-ಶಾಂತಿಗೆ, ಏಕ-ಮುಖ್ಯವಾದ, ವ್ರತ-ನಿಯಮಕ್ಕೆ. ಫಲಂ-ಫಲವಾಗಿಯು
ಳ್ಳ, ಬಹುರಸಿ ಬಹುಮುಖ್ಯವೆದ್ದುಕೂಡ, ಮನಃ-ಮನಸ್ಸು, ಮಂದಸ್ತಂದಂ-
ಮಂದ-ಮೆಲ್ಲನೆ ಸ್ತಂದಂ- ಚಲಿಸೋಣವು, ಏತತ್ಸರ್ವಂ- ಈ ಸಮಸ್ತವು,
ಉದಾರಸ್ಯ-ಉತ್ಕೃಷ್ಟನಾದ, ಕಸ್ಯ-ಯಾವ, ಮಹತಃ-ಮಹಾತ್ಮನ, ತಪಃ-
ತಪಸ್ಸಿನ, ಏಷಾ- ಈ ವ್ರತಾವಾದ, ಪರಿಣತಿರ್ವಾ- ಪರಿಪಾಕವು ಆಗಲಿ,
ವಿಮೃಶನ್ನಪಿ-ನೋಡುತ್ತಾ ಇರುವನಾಗಿ, ನಜಾನೇ-ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ, ||೨೭||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಈ
ತಪಸ್ಸೇ ಈಶ್ವರಾರ್ಥನೆಯೆಂದು ಬೋಧನೆಮಾಡುವನು. ಆದೂ ಹೇಗಂದ
ರೆ:-ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಚ್ಛಂದವಾಗಿ ತಿರಿಗಿಕೊಂಡು ಪರಚಿತ್ತಾನು ವರ್ತನೆ
ಯಿಲ್ಲದೆ ಕಂದಮೂಲಾದಿಗಳನ್ನು ಆಹಾರಮಾಡಿ ಯೋಗ್ಯರ ಸಹವಾಸದಲ್ಲಿ
ಕಾಸ್ಮಾದಿಗಳ ಶ್ರವಣಮಾಡುತ್ತಾ ಶಾಂತವಾಗಿರುವ ಈ ಎಲ್ಲವೂ ತಪೋ-
ವ್ರತನಿಯಮದ ಫಲವು ಮತ್ತು ಬಹಿರ್ಮುಖಾಗಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲು ಮನಸ್ಸು
ಮೆಲ್ಲಗೆ ಬಹುಕಾಲಕ್ಕೆ ಚಲಿಸೋಣವು ಈ ರೀತಿಯಿಂದ ನಮಾಧಿಯಲ್ಲಿರುವ
ಮಹಾತ್ಮರ ತಪಃ ಪರಿಣತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಕಂಡುಬರಲಿಲ್ಲ ಅಥವಾ ತಿಳಿ-
ಯಲಿಲ್ಲ ಅಂದರೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದರೀತ್ಯಾ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವವನೇ ಕಾಣಲಿ-
ಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವವು ||೨೮||

ಶ್ಲೋ|| ಜೀರ್ಣಾವಿವಮನೋರಥಾಶ್ಚ ಹೃದಯೇಯಾತಂಚತ-
ದ್ಯಾವನಂಹಂತಾಂಗೇಷುಗುಣಾಶ್ಚ ವಂಧ್ಯಫಲತಾಂ
ಯಾತ್ರಾಗುಣಜ್ಞೈರ್ವಿನಾ | ಕಿಂಯುಕ್ತಂಸಹಸಾ
ಭ್ಯಪ್ಯತಿಬಲವಾಕ್ಕಾಲಃಕೃತಾತೋಕ್ಷಮಿಹಾಜಾ-
ತಂಮದನಾಂತಕಾಂಘ್ರಿಯುಗಳಂಮುಕ್ತಾಪ್ನುತಿಸಾ-
ನ್ಯಾಗತಃ || ೨೭ ||

ಟೀಕಾ| ಮನೋರಥಾಶ್ಚ-ಕೋರಿಕೆಗಳೂ ಕೂಡ, ಹೃದಯೇ-ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ, ಜೀರ್ಣಾವಸ-ಜೀರ್ಣವಾದವುಗಳು, ಬಭೂವುಃ-ಆದವು, ತತಃ-ಆ ಪೂರೈಸಿಕೃತವಾದ, ಯಾವನ್ನೆಂದ-ಯಾವನಕಾಲವೂ ಕೂಡ, ಯಾತಂ-ಕಳೆದು ಹೋಯಿತು, ಗುಣಾಶ್ಚ-ಸೌಖ್ಯಲಾಭ ಗುಣಗಳೂ ಕೂಡ, ಗುಣಜ್ಞೈಃ-ಗುಣಶಾಲಿಗಳಿಂದ, ವಿನಾ-ವಿನಾಯಿಸು. ವಂಢ್ಯಫಲತಾಂ-ಫಲದಾಯಕಗಳು ಆಗದಿರುವವುಗಳಾಗಿ, ಯಾತಾಃ-ಹೋದವು, ಬಲವಾಃ-ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಕ್ರೂರಃ-ಕೋಪಿಷ್ಠನಾದ, ಕಾಲಃ-ಕಾಲಸ್ವರೂಪಿಯಾದ, ಕೃತಾಂತಃ-ಯಮರಾಜನು, ಅಹ್ಮಮಿಾ-ಅತಿಕ್ರೂರನಾಗಿ, ಸಹಸಾ-ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ, ಅಭ್ಯುಪೈತಿ-ಎದುರಾಗಿ ಬರುತ್ತಾನೆ, ಯುಕ್ತಂ-ಯುಕ್ತವೇಸರಿ, ಕಿಂ-ಎನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು, ಹಾ-ಕಷ್ಟ, ಜ್ಞಾತಂ-ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಇದಾನೀಂ-ಈಗ, ಮದನಾಂ-ತಕಾಂಛಿಯುಗಳಂ-ಮದನ-ಮಾನಕೇತನನಾದ ಕಂದರ್ಪನಿಗೆ, ಅಂತಕ-ನಾಶಕರನಾದ ಶಂಭುವಿನ, ಅಂಛಿಯುಗಳಂ-ಪಾದಯುಗ್ಮವನ್ನು, ಮುಕ್ತಾಃ-ದಿಟ್ಟು, ಅನ್ಯಾ-ಮತ್ತೊಂದಾದ, ಗತಿಃ-ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗವು; ಘಾತು-ಇಲ್ಲ.

||೪೩||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈಶ್ವರನಪೂಜೆಯೇ ಮೋಕ್ಷದಾಯಕವೆಂಬುವದನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ; —ಹುಟ್ಟಿದ ಮನೋರಥಗಳು ಎಲ್ಲವು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಜೀರ್ಣಗಳಾದವು ಯಾವನ ಕಾಲವು ಹೋಯಿತು ಒಳ್ಳೆ ಗುಣಗಳೂಕೂಡ ಯೋಗ್ಯರ ಸಮವಾಸವಿಲ್ಲದೆ ನಿಷ್ಫಲಗಳಾಗಿ ಹೋದವು ಕಾಲಯುಂಬುವ ಯಮನು ಎದುರಾಗೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಅಂದರೆ ಯಮರಾಜಧಾನಿಗೆ ಹೋಗುವಕಾಲವು ಸಮೀಪಿಸಿತು ಯಮನು ಕ್ರೂರನಾದವನು ಹಾ ಕಷ್ಟ ಇದು ಯುಕ್ತವೇಸರಿ ಎನುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದ ಹಂಬಲಿಸಿ ಜ್ಞಾಪಕಬಂತು ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಏನೆಂದರೆ ಈಗ ಮದನಾರಿಯಾದ ಈಶ್ವರನ ಚರಣಯುಗಳ ಧ್ಯಾನವಿಂತ ಬೇರೆಗತಿಯು. ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದನು ಅಂದರೆ ಈಶ್ವರನ ಚರಣಯುಗಳ ಧ್ಯಾನಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಯಮ ಬಾಧೆ ಇಲ್ಲದೆ ಪರಮಗತಿಯುಂಟಾಗುವದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

||೪೩||

ಶ್ಲೋ|| ಮಹೇಶ್ವರೇನಾಜಗತ್ರಾಮಧೀಶ್ವರೇಜನಾರ್ದನೇವಾ
ಜಗದಂತರಾತ್ಮನಿ | ನವನುಭೇದಪ್ರತಿಪತ್ತಿರಸಿ
ಮೋಕ್ಷಧಾಪಿಭಕ್ತಿಸ್ತುರುಣೇಂದ್ರಕೇಖರೇ ||೪೪||

೨೪೦ ವೈರಾಗ್ಯಕತಕೇ (ಭೋಗಾಸ್ಥೈರ್ಯವರ್ಣನಾರ್ಥಕಃ)

ಟೀಕು! ಜಗತಾಂ-ಲೋಕಗಳಿಗೆ, ಅಧೀಶ್ವರೇ-ದೊರೆಯಾದ (ಅಥವಾ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ) ಮಹೇಶ್ವರೇವಾ- ಶಂಭುವಿನಲ್ಲಿ ಆಗಲಿ, ಜಗದಂತರಾತ್ಮನಿ- ಜಗತ್-ಲೋಕಗಳಿಗೆ, ಅಂತರಾತ್ಮನಿ-ಶರೀರದ ಒಳಗಿರುವುದು, ಜನಾರ್ದನೇವಾ- ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಯಾಗಲಿ, ಮೇ ನನಗೆ, ವಸ್ತುಭೇದ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ-ವಸ್ತು-ಶಿವ-ವಿಷ್ಣುಗಳೆಂಬುವಂಥ, ಭೇದ ಭಿನ್ನಜನಕವಾದ, ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ-ಜ್ಞಾನವು, ನ-ಶಬ್ದ, ತಥಾಪಿ-ಹಾಗಾದಾಗ್ಯೂ, ತರುಣೇಂದುಶೇಖರೇ-ತರುಣ-ಬಲಿತ, ಇಂದು-ಇಂದ್ರನೇ, ಶೇಖರೇ-ಶಿಖರಾರೂಪಣವಾಗಿರುವುದು, ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ. ಭಕ್ತಿಃ-ಭಕ್ತಿಯು, ಅಸ್ತಿ-ಇದೆ, |೨೪|

ತಾತ್ಪರ್ಯ- ಈಶ್ವರನಿಗೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆದು ಹೇಗೆಂದರೆ; ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿಯೂ ಲೋಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೊಟ್ಟಿರುವಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ನನಗೆ ಭೇದಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲ ಕಾಗಾದಾಗ್ಯೂ, ಚಂದ್ರಶೇಖರನಾದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿಯೇ ಭಕ್ತಿಯು ನನಗೆಇದೆ ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಶಿವಚರಣಯುಗಳವೇ ಗತಿಯೆಂದು ಹೇಳುವನು. ಇದರಿಂದ ಯಾರಭಾವವೇ ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿರುತ್ತೋ ಆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸ್ವಭಾವ ಹೋಗುತ್ತೆಂದು ಹೇಳಿದ ಹಾಗಾಯಿತು ವಂಶಸ್ಥ ವೃತ್ತಂ. ಜತಾತುವಂಶಸ್ಕು ಮುನೀರಿತಂ ಜರಾವಿತಿಲಕ್ಷಣಾತ್.

ಶ್ಲೋ || ಸ್ಫುರತ್ಸ್ಫುರಜೋತ್ಸಾಹವಳಿತತಲೆಕ್ವಾಪಿ
ಪುಲಿನೇಸುಖಾಸೀನಾಹ್ಯಂತಧ್ವನಿಪುರಜನೀಪದ್ಯು
ಸರಿತಃ || ಭವಾಭೋಗೋದ್ವಿಗ್ನಾಶ್ಚೈವಶಿವಕವೇತ್ಯು
ಚ್ಚೈವಚಲತಕದಾಯಾಸ್ಯಾವೇಂತರ್ಗತಬಹುಳಬಾ
ಪ್ಪಾಕುಲದಕಾಂ || ೪ ||

ಟೀಕು|| ಶಾಂತಧ್ವನಿಷು-ಶಾಂತ ಉಪದ್ರವಗಳಾದ, ಧ್ವನಿಷು-ಶಬ್ದಗಳುಳ್ಳ, ರಜನೀಷು-ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ, ಸ್ಫುರತ್-ಸ್ಫುರಜೋತ್ಸಾಹವಳಿತತಲೇ ಸ್ಫುರತ್-ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಸ್ಫುರ-ಹೆಚ್ಚಾದ, ಜೋತ್ಸಾಹ-ಕಾಮಾದಿಯಿಂದ, ಧವಳಿತ-ಶುಭ್ರವಾಗಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತಲೇ-ಪ್ರದೇಶಗಳುಳ್ಳ, ಕ್ವಾಪಿ-ಒಂದಾ ನೊಂದಾದ, ದ್ಯುಸರಿತಃ-ದೇವಗಂಗೆಯ, ಪುಲಿನೇ-ಮರಳಾದಿಬಿಡದಲ್ಲಿ ಸುಖಾ ಸೀನಾಃ-ಸುಖ ಸುಖವಾಗೋಣ ಹೇಗೋಹಾಗೆ, ಅಸೀನಾಃ-ಕೂತುಕೊಂಡಿ

ರೂಪರೂಪಕಾರಣವೆ, ಭವ-ಭೋಗೋದ್ವಿಗ್ನಾಃ-ಭವ-ಸಂಸಾರದ, ಅಭೋಗ-
ಅತಿಶಯದಿಂದ, ಉದ್ವಿಗ್ನಾಃ- ಭಯಪಟ್ಟ ವಯಂ- ನಾವುಗಳು, ಶಿವ ಶಿವ
ಶಿವೇತ್ಯುಚ್ಚ ವದನಾಃ- ಶಿವ ಶಿವ ಶಿವೇತಿ- ಶಿವ ಶಿವ ಶಿವ ಎಂದು, ಉಚ್ಚ- ಗಟ್ಟ
ಯಾದ, ವಚನಾ ವಾಕ್ಯೈರ್ಯವಾಗಿ, ಕದಾವಾ-ಯಾವಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅಂತರ್ಗತ
ಬಹುಳ ಬಾಷ್ಪಕುಲದಶಾಂ-ಅಂತರ್ಗತ-ಒಳಗೆ ಅಡಗಿರುವ, ಬಹುಳ- ಅಧಿಕ
ವಾದ, ಬಾಷ್ಪ-ಅನಂದಬಾಷ್ಪದಿಂದ, ಆಕುಲ-ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ದಶಾಂ-ಅವಸ್ಥೆ
ಯನ್ನು, ಯಾನ್ಯಾ ಮಃ-ಹೊಂದುತ್ತೇವೆ, |೨೪||

ತಾತ್ಪರ್ಯ- ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಮೊದಲು ಐದು ಶ್ಲೋಕದವರಿಗೂ
ಶಾಂತಿರವಾಭಿವ್ಯಂಜಕವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂ
ದರೆ;—ಪತ್ರಗಳ ಮೃಗಗಳು ಇವುಗಳ ಧ್ವನಿಗಳಲ್ಲದೆ ನಿಶ್ಯಬ್ದವಾಗಿರುವ
ಒಂದಾಶೇಂದಾದ ದೇವಗಂಗೆಯ ತೀರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಬೆಳಿಗುಂಗಳಿಂ
ದ ಕೂಡಿರುವ ಮರಳು ದಿಬ್ಬಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶಾಂತಿಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ
ಭ್ರಂಸಾರವೆಂಬುದು ಮಾಹಾ ಕಷ್ಟತರವಾದದ್ದೆಂದು ಯೋಚಿಸಿ ಶಿವ ಶಿವ
ಶಿವ ಎಂದು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಶಿವನಧ್ಯಾನದಿಂದ ಅಂತರ್ಗತ ಆನಂ
ದಪುಷ್ಪದಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿ ನಾವುಗಳು ಯಾವಾಗ ಇರುತ್ತೇವೋ ಕಾ
ಣಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸುಸೂತದಲ್ಲಿ ಕೇವಲವಿರಕ್ತನಾಗಿ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಧ್ಯಾನಾ
ಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. |೨೪||

ಶ್ಲೋ|| ವಿತಿರ್ದೇನವನ್ವೀತರುಣಕರುಣಾಪೂರ್ಣಾ ಹೃದಯಾ
ಸ್ತುರಂತಸ್ಸಂಸಾರೇವಿಗುಣಪರಿಣಾಮಾಂವಿಧಿಗತಿಂ
ಮಯಂಪುಣ್ಯಾರಣ್ಯೇಪರಿಣತಕರಚ್ಚಂದ್ರಕಿರಣಾಂತ್ರಿ
ಯಾಮಾಂನೇಷ್ಯಾಮೋಹರಚರಣಚಿಂತ್ಯಕಕರಣಾಃ||

ಟೀಕಾ|| ಸರ್ವಸ್ವೇ-ಸಮಸ್ತದ್ರವ್ಯವು, (ವಿತಿರ್ದೇನತಿ)- ದಾನಮಾಡಲ್ಪ
ಟ್ಟದ್ದಾಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ತರುಣಕರುಣಾಪೂರ್ಣಾಹೃದಯಾ- ತರುಣ- ಬಲಿತ
(ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚಾದ,) ಕರುಣಾ- ಅನುಕಂಪದಿಂದ, ಪೂರ್ಣ- ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ
ತುಂಬಿದ, ಹೃದಯಾಃ- ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಸಂಸಾರೇ- ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ, ವಿಗುಣಪರಿ
ಣಾಮಾಂ ಪರಿಣಾಮದಲ್ಲಿ (ಅಥವಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ) ಗುಣವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವ, ವಿಧಿ
ಗತಿಂ- ದ್ರವ್ಯಗತಿಯನ್ನು, ಸ್ತುರಂತಃ- ಸ್ತುರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುವರಾಗಿ,
ಮಯಂ- ನಾವುಗಳು ಪುಣ್ಯಾರಣ್ಯೇ- ಪುಣ್ಯಕರವಾದ, ಅರಣ್ಯಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ,

೨೪೨ ವೈರಾಗ್ಯಕತಕೇ (ಭೋಗಾನ್ವೈರೈವರಣನಾಪದ್ಧತಿಃ)

ಹರಜರಣ ಚಿಂತೈಕಶರಣಾಸ್ಸಂತಃ- ಹರ- ಈಶ್ವರನ, ಚರಣ- ಅಂಭ್ರಿಯ, ಚಿಂತಾ-ಯೋಜನೆಯ, ಅಥವಾ ಧ್ಯಾನವೆ, ಏಕಶರಣಾಃ-ಮುಖ್ಯಗತಿವುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಪರಿಣತ ಶರಚ್ಚಂದ್ರಕಿರಣಾಃ-ಪರಿಣತ-ಹೆಚ್ಚಿದ, ಶರತ- ಶರತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಚಂದ್ರ- ಸುಧಾಂಶುವಿನ, ಕಿರಣಾಃ-ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳ, ತ್ರಿಯಾ ಮಾಂ-ರಾತ್ರಿಗಳನ್ನು. ಕದಾ-ಯಾವಾಗ, ನೇಷ್ಯಾಮಃ-ಹೊಂದುತ್ತೇವೆ||೨೬||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಶಾಂತಿಯನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ;-ನಕಲ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಬಿಡಾನವಾಡಿ ಹೆಚ್ಚಾದ ವ್ಯಾ ವೋಹವುಳ್ಳ ಈ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಕಡೇಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ದೈವಗತಿಯನ್ನು ಯೋಚಿಸಿ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪುಣ್ಯಾರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನ ಪಾದಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತ ಶರಚ್ಚಂದ್ರ, ಚಂದ್ರಕಿಯಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ರಾತ್ರಿಕಾಲಗಳನ್ನು ಯಾವಾಗ ಕಳೆವವು. ಅಂದರೆ ನಿಶ್ಚಿಂತರಾಗಿ ತಪೋವನದಲ್ಲಿ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾತ್ರಿಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವವರು ಧನ್ಯರೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ||೨೭||

ಶ್ಲೋ|| ಕದಾವಾರಾಣಸ್ಯಾ ಮಮರತಟಿನೀರೋಧಸಿವನನ್ವಿ
ಸಾನಃಕೌಪೀನಂಶಿರಶಿನಿದಧಾಸೋಂಜಲಿವುಟಂ || ಅ
ಯೇಗೌರೀನಾಥತಿ ಪುರಹರಶಂಭೋ ತ್ರಿನಯನಪ್ರ
ಸಿದೇತಿಕ್ರೋಶನ್ನಿಮಿಷಮಿವಸೇಷ್ಯಾಮಿದಿವಸಾಃ ||

ಟೀಕಾ|| ವಾರಾಣಸ್ಯಾಂ-ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ, ಅಮರತಟಿನೀರೋಧಸಿ ಅಮರ ತಟಿನೀ-ದೇವಗಂಗೆಯ, ರೋಧಸಿ-ಗಟ್ಟದಲ್ಲಿ (ಅಥವಾ ತೀರದಲ್ಲಿ) ಕೌಪೀನಂ-ಕೌಪೀನವನ್ನು, ವಸಾಣಃ-ಧರಿಸಿಕೊಂಡವನಾಗಿ, ಅಹಂ-ನಾನು, ಶಿರಸಿ-ತಲೆಯಲ್ಲಿ, ಅಂಜಲಿವುಟಂ-ಯಥಾತಥಾ - ಕೈಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿಕೊಳ್ಳೋಣ ಹೇಗೋಹಾಗೆ (ಅಥವಾ) ಅಂಜಲಿವುಟಂ ಯಥಾತಥಾ-ಅಂಜಲಿ-ಬಾಗಸೆಯ, ಪುಟಂಯಥಾತಥಾ- ಪ್ರದೇಶಗಳುಳ್ಳೋಣ ಹೇಗೋಹಾಗೆ, ಅಯೇ-ಎಲೈ, ಗೌರೀನಾಥ-ಗೌರೀಕೃಂತನೆ, ತ್ರಿಪುರಹರ-ತ್ರಿಪುರಸಂಹಾರಕನೆ. ತ್ರಿನಯನ-ಮೂರು ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನೆ, ಶಂಭೋ-ಪರಮೇಶ್ವರನೆ, ಪ್ರಸಿದ-ಪ್ರಸನ್ನನಾಗು, ಇತಿ-ಹೀಗೆಂದು, ಕ್ರೋಶನ್ನ-ದೈನ್ಯದಿಂದ ಕೂಗುತ್ತಾ ಇರುವನಾಗಿ, ದಿವಸಾಃ-ದಿನಗಳನ್ನು, ನಿಮಿಷಮಿವ-ಕ್ಷಣಕಾಲದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ, ಕದಾ ಯಾವಾಗ, ನೇಷ್ಯಾಮಿ-ಕೊಳೆಯುತ್ತೇನೆ ||೨೮||

ಟೀಕಾತ್ರಾತ್ಪರ್ಯ ನಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೨೪೩

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲು ಏನನವಂದನೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಈ ನು ಕಾಶೀಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾನದಿಯು ಗಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ವಿರಕ್ತಬಾವನದ ಕಾ ಪೀನಮಾತ್ರ ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ದಿಗಂಬರನಾಗಿ ಎರಡು ಕರಗಳಂ ಜೋಡಿಸಿ ತಲೆಯಮೇಲೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಗೌರೀನಾಥ ತ್ರಿನಯನ ತ್ರಿಪುರ ಹರಕಂಭೋ ಎಂದೊರಲುತ್ಪಾ ಅಥವಾ ಮೊರೆಇಡುತ್ತಾ ಯಾವಾಗ ದಿವಸ ಗಳನ್ನು ನಿಮಿಷಮೋಷಾವಿಯಲ್ಲಿ ಕಳೆಯುತ್ತಾನೋ ಅಂದರೆ ವಿರಕ್ತನಾಗಿ ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ಕಾಪೀನಮಾತ್ರ ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕೈ ಗಳಂ ಜೋಡಿಸಿಕೊಂಡು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಮೊರೆಯಿಡುವದು ಉತ್ತಮವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

||v೩||

ಶ್ಲೋ|| ಸಾತ್ವಾತ್ಮಗಾಂಗೈಃಪಯೋಭಿಃಶುಚಿಕುಸುಮಫಲೈರ
ರ್ಚಯತ್ಸಾವಿಭೋತ್ವಾಂಧ್ಯೇಯೋಧ್ಯಾನಂನಿವೇಶ್ಯ
ಕ್ಷಿತಿಧರಕುಹರಗ್ರಾವಸರ್ಯಂಕಮೂಲೇ | ಆತ್ಮಾರಾ
ಮಃಫಲಾಶೇಗುರುವಚನರತ್ನತ್ವತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ಸ್ಮೃತಂ
ರೇದುಃಖಂಮೋಹೈಕದಾಹಂಸಮಕರಚರಣೇವುಂಸಿ
ಸೇವಾಸಮುತ್ಥೃಂ

||v೪||

ಟೀಕಾ || ಗಾಂಗೈಃ- ಗಂಗಾಸಂಬಂಧವಾದ, ಪಯೋಭಿ - ಜಲಗಳಿಂದ, ಸ್ವಾತ್ಮ- ಸ್ನಾನಮಾಡಿ, ಹೇವಿಭೋ- ಎಲೈಸ್ವಾಮಿ, ಶುಚಿಫಲಕುಸುಮೈಃ- ಶುಚಿ- ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ, ಫಲ-ಫಲಗಳಿಂದಲು, ಕುಸುಮೈಃ-ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದಲೂ, ತ್ವಾಂ-ನಿನ್ನನ್ನು, ಅರ್ಚಯತ್ಪಾ-ಪೂಜಿಮಾಡಿ, ಧ್ಯೇಯೋ- ಧ್ಯಾನಮಾಡುವ ದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ನಿನ್ನಜರಣಾರವಿಂದದಲ್ಲಿ, ಧ್ಯಾನಂ- ಸ್ಮರಣೆಯನ್ನು, ನಿವೇಶ್ಯ-ಇರಿಸಿ, ಕ್ಷಿತಿಧರಕುಹರಗ್ರಾವಸರ್ಯಂಕಮೂಲೇ-ಕ್ಷಿತಿಧರ- ಪರ್ವತ ಗಳ, ಕುಹರ- ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ, (ಅಥವಾ ದಿಲಗಳಲ್ಲಿ) ಇರುವ, ಗ್ರಾವ- ಪಾಷಾಣಗಳಿಂಬುವ, ಸರ್ಯಂಕ-ಮಂಜಗಳ, ಮೂಲೇ-ಕೋಣದಲ್ಲಿ, ಫಲಾಶೇ-ಫಲಾ ದಿಗಳನ್ನು, ಅಶನಮಾಡುವನಾಗಿ, ಅಹಂ- ನಾನು, ಆತ್ಮಾರಾಮಸ್ತು- ಆತ್ಮ ಧ್ಯಾನವರನಾಗಿ, ಗುರುವಚನರತಃ-ಗುರುವಚನ-ಗುರುಗಳವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ, ಆಸ ಕ್ತನಃ, ಸ್ಮರಾರೇ ಎಲೈಪರಮೇಶ್ವರನೆ, ತ್ವತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್-ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹ ದವೆಸೆಯಿಂದ, ಸಮಕರಚರಣೇ-ಸಮಕರ-ಸುಕರರೇಪಿಯುಂದಕೂಡಿದ, ಜರ

೨೪ ವೈರಾಗ್ಯಕತಕೇ (ಭೋಗಾಸ್ಥೈರ್ಯವಶ್ಚನಾಪದ್ಧತೀ)

ಜೀವಾದಗುಳ್ಳು, ಪುಂಸು-ಪುರುಷನಲ್ಲಿ, ಸೇವಾಸಮುತ್ಥಂ ಸೇವಾ- ಸೇವೆಯಿಂದ, ಸಮುತ್ಥಂ-ಕುಟ್ಟಿದಂಥ, ದುಃಖ-ದುಃಖವನ್ನು, ಕದಾ-ಯಾವಾಗ, ಮೋಕ್ಷೈಃ-ಬಿಡುತ್ತೇನೆ, ||೮೪||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನ ಭಕ್ತಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆದು ಹೇಗೆಂದರೆ:—ಗಂಗಾನದಿಯ ಉದಕದಿಂದ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಶುಚಿಭೂತನಾಗಿ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಕುಸುಮಗಳಿಂದಲು ಫಲಗಳಿಂದಲು ನಿನ್ನನ್ನು ಪೂಜೆಮಾಡಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ನಿನ್ನ ಚರಣಾರವಿಂದದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಟ್ಟು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ಫಲಹಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಆತ್ಮಾರಾಮನಾಗಿ ಅಂದರೆ “ಕರ್ಮಂತೇಯೋಗಿನೋನಂತೇ ಸತ್ಯಾ ನಂದೆಚಿದಾತ್ಮನಿ” ಎಂಬುವ ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣವಿರುವ ಸತ್ಯಾನಂದ ಸ್ವರೂಪನಾಗಿಯೂ ಚಿನ್ಮಯನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನಪರನಾಗಿ ಗುರೂಪನೇಕದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಆನುಕ್ತಿ ಇಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟುಗಳ ಸಂಯುಗಗಳಿರುವ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಕಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಕಯನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಿಶರಿಸುತ್ತಾ ಮಹಾಪುರುಷನ ಸೇವೆಯನ್ನು ಅಂದರೆ ರ ಜನೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುವದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದುಃಖವನ್ನು ಯಾವಾಗ ಬಿಡುತ್ತೇನೋ ಎಂದನು ಅಂದರೆ ರಾಜಸೇನೆ ಮಾಡದೆ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಿವಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವದು ಹೇಳಿದನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಸೂಮುದ್ರಿಕಾಶಾಸ್ತ್ರೇ || ಮಾರೋಮತ್ಸ್ಯ ರೇಖಾಚಮಾನರೇಖಾಕ್ರಮಪದೇ|| ಮಹಾಭನೀಮಹಾಭೋಗೀದಾತಾನೀ ಘರ್ಯುರೇವಚೇತಿಲಕ್ಷಣಾತ್ || ||v||

ಶ್ಲೋ|| ಏಕಾಕೀನಿವೃತ್ತಿಹ್ಯಾಂತಃಪಾಣಿಪಾತ್ರೋದಿಗಂಬರಃ |

ಕದಾಕಂಭೋಭವಿಷ್ಣಾಮಿಕರ್ಮನಿರ್ಮಾಲನಕ್ಷಮಃ||v||

ಟೀಕು: ಹೇಶಂಭೋ-ಎಲೈ ಈಶ್ವರನೆ, ಅಹಂ ನಾನು, ಏಕಾಕೀ-ಒಬ್ಬನಾಗಿ, ನಿವೃತ್ತಿ-ಆಶಾರಹಿತನಾದವನಾಗಿ, ಶಾಂತಃ-ಶಾಂತಚಿತ್ತನಾಗಿ, ದಿಗಂಬರಃ-ದಿಕ್-ದಿಕ್ಕುಗಳೇ, ಅಂಬರಃ-ವಸ್ತ್ರವುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಪಾಣಿಪಾತ್ರಃ-ಕರಪಾತ್ರೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಕದಾ-ಯಾವಾಗ, ಕರ್ಮನಿರ್ಮಾಲನಕ್ಷಮಃ-ಕರ್ಮವ್ಯಾಪಾರದ, ನಿರ್ಮಾಲನ-ನಾಶದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಮಃ-ಸಮರ್ಥನಾದವನು, ಭವಿಷ್ಯಾಮಿ-ಆಗುತ್ತೇನೆ. ||೮೫||

ಪೀಠಾ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೨೪೫

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವವ ಉತ್ತಮವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ:—ಎಲೈ ಪರಮೇಶ್ವರನೆ ಈ ಸಂಸಾರ ಬಂಧನಿಲ್ಲವೆ ಅಂದರೆ ದಾರಾಪುತ್ರಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆ ಒಬ್ಬನಿಗಾಗಿ ಪ್ರಪಂಚದ ಆಶೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದಿಗಂಬರನಾಗಿ ಕರತಲ ಭಿಕ್ಷುಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕರ್ಮ ನಿರ್ಮೂಲವಾಡಿಕೊಂಡು ಯಾವಾಗ ನಿನ್ನ ಚರಣಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತೇನೋ ಆಗ್ಗೆ ಧನ್ಯನಾಗುವೆನು ಅಂದನು. ಅಂದರೆ ಈರೀತಿಯಾಗಿರುವವನು ಕೃತಾರ್ಥರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಸರ್ವರೂ ಶಿವಧ್ಯಾನಪರರಾಗಿ ಸೇರಿಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ ಶ್ಲೋ|| ಪಾಣಿನಿಪಾಠೇ ಗ್ರಾಂತ್ರಾಂನಿಸರ್ಗಕುಚನಾಭಿ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಿಸಂ

ತೇಷ್ಯತಾಂ ಯತಃ ಕ್ವಾಪಿನಿಷಿದತಾಂಬಹುತ್ಯಾಣಂ
ವಿಶ್ವಂಮುಹುಃಪಶ್ಯತಾಂ | ಅತ್ರಾಗ್ರೇಪಿತನೋರಖಂ
ಡೆಸರಮಾನಂದಾವಬೋಧಸ್ಪೃಶಾ ವಂಧಾಸ್ತೋಪಿ
ಶಿವಪ್ರಸಾದಸುಲಭಸ್ಸಂಪತ್ಸ್ಯತೇಯೋಗಿನಾಂ||

ಟೀಕಾ|| ಪಾಣಿ-ಹಸ್ತಪ್ರದೇಶವನ್ನು, ಪಾತ್ರ್ಯತಾಂ-ಅಶನಸಾಧನ ಪಾತ್ರ್ಯಗಳನ್ನಾಗಿ, ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ, ನಿಸರ್ಗಶುಚಿನಾ ನಿಸರ್ಗ-ನೈಜವಾಗಿ, ಶುಚಿನಾ ಶುದ್ಧವಾದಂಥ, ಭೈಕ್ಷೇಣ - ಭಿಕ್ಷಾವದಾರ್ಥದ ಸಮುದಾಯದಿಂದ (ಅಥವಾ ಭಿಕ್ಷಾನ್ನ ಸಮುದಾಯದಿಂದ) ಸಂತುಷ್ಟತಾಂ - ಪರಿತೋಷವನ್ನು ಹೊಂದುವ, ಯತ್ರ ಕ್ವಾಪಿ-ಎಲ್ಲಿ ಆವಾಗ್ಯೂ, ಅಂದರೆ ಸ್ವಶನಾರಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯಾವರೂ, ನಿಷಿದತಾಂ-ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಸುಖವನ್ನು ನುಭವಿಸುವ, ಮುಹುಃ-ಬಾರಿಬಾರಿಗೂ, ವಿಶ್ವಂ-ಜಗತ್ತನ್ನು, (ಅಥವಾ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು) ತ್ಯಾಜ್ಯಂ-ಹಾಲು ನ್ನಾಗಿ, ಪಶ್ಯತಾಂ-ಭಾವಿಸುತ್ತಿರುವ, (ಅಥವಾ ನೋಡುತ್ತಿರುವ) ತನೋಃ-ಶರೀರದ ಅತ್ಯಾಗ್ರೇಪಿ-ದೇಹವೆಂಬಂಥ ಶೂನ್ಯತ್ವಭಾವದಲ್ಲಿಯೂ, ದೇಹನಾ ಶವಲ್ಲಿಯೂ, ಅಪಂತಪರಮಾನಂದಾವ ಬೋಧಸ್ಪೃಶಾಂ-ಅಪುಂಡ ಅನಿಚ್ಛಿ ನ್ನವಾದ, ಪರಮಾನಂದ-ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದದ, ಅವಬೋಧ-ಅನುಭವವನ್ನು, ಸ್ಪೃಶಾಂ-ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡುತ್ತಿರುವ (ಅಥವಾ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ) ಯೋಗಿನಾಂ-ಧ್ಯಾನತತ್ಪರರಾದಂಥಾ ಯೋಗಿಗಳಿಗೆ, ಶಿವಪ್ರಸಾದಸುಲಭಃ-ಶಿವ-ಈಶ್ವರನ, ಪ್ರಸಾದ-ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ, ಸುಲಭಃ-ಸುಖದಿಂದ ಹೊಂದುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಕ್ವಾಪಿ-ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯವಾದ, ಅಧ್ಯಾ-ವೋಕ್ಷಮಾರ್ಗವೂ, ಸಂಪತ್ಸ್ಯತೇ-ಸುಪ್ರತಿ ಪನ್ನವಾಗಿ ಇದೆ, ಅಥವಾ ಅನುಕೂಲವಾದದ್ದಾಗಿದೆ

೨೪೬ ವೈರಾಗ್ಯಕತಕೇ (ಭೀಗುನೈಘೃತ್ಯ ವರ್ಣನಾಪದ್ಧತಿಃ)

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ರೀತಿ ಯೋಗಿಜನಗಳಿಗೆ ಶಿವಾನುಗ್ರಹದಿಂದ ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗವು ಅತಿ ಸುಲಭವಾಗಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗುವದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ;—ಕರತಲಗಳನ್ನು ಭಿಕ್ಷುತಾವಾತ್ಮಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಅಂದರೆ) ಕರತಲಗಳಲ್ಲಿ ಯಾಚನೆಮಾಡಿ ಯಾಚಿತ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಕರವಾತ್ಮೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಆಹಾರಮಾಡುತ್ತಾ ಶುಚಿಯಾದ ಭಿಕ್ಷುಪದಾರ್ಥದಿಂದಲೇ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾ ಸ್ಮಶಾನಾರಣ್ಯಗಳೆಂಬ ಸ್ಥಳೇದವಿಲ್ಲದೆ ವಿಶ್ರಾಂತಿಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ ಮದ್ಯಶ್ಯಮಾನವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು (ಅಥವಾ) ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಹುಲ್ಲಿನಂತೆ ನೋಡುತ್ತಾ ದೇಶಾವೇಶಾದಲ್ಲಿ ಯೂ ಕೂಡ ಅಖಂಡ ಶಿವಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾಯಿತು ಎಂಬ ಯೋಗಿಜನಗಳಿಗೆ ಒಂದಾನೊಂದಾದ ಶಿವಾನುಗ್ರಹದಿಂದ ಲಭ್ಯವಾದ ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಾವವು ||೯೦||

ಅವಧೂತ ಚರ್ಯಾರಂಭವು.

ಶ್ಲೋ|| ಕೌಪೀನಂಕಟೇಖಂಡಜರ್ಝರತರಂ ಕಂಠಾಪುನಸ್ತಾ
ದೃಶೀವೈಶ್ವಂತ್ಯಂನಿರಪೇಕ್ಷಭೈಕ್ಷಮಕನಂನಿದ್ರಾಸ್ತ
ಕಾನೇವಸೇ | ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣನಿರಂಕುಕಂವಿಹರಣಂ
ಸ್ವಾಂತಂಪ್ರಕಾಂತಂಸದಾಸ್ಥೈರ್ಯಯೋಗಮಹೋ
ತ್ಸವೇಪಿಚಯದಿತ್ಯೇಲೋಕ್ಯರಾಜ್ಯೇನಕಂ || ೯೧ ||

ಟಿಪ್ಪಣಿ|| ಶತಪಂಡಜರ್ಝರತರಂ-ಶತಪಂಡ-ನೂರು ತುಂಡುಗಳಿಂದ, ಜರ್ಝರತರಂ - ಅತ್ಯಂತಜೀರ್ಣವಾದ, ಕೌಪೀನಂ ಕೌಪೀನವು, ಕಂಠಾಪುನ-ಕಂಠೆಯಾದರೂ, ತಾದೃಶೀ-ಅಂಥಾದ್ದಾಗಿಯೇ ಇರುವದಾಗಿಯೂ, ನೈಶ್ವಂತ್ಯಂ-ಯೋಚನೆ ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವ, ಭೈಕ್ಷಂ-ಭಿಕ್ಷಾಸಮೂಹದ ಸಮಾರ್ಥದ, ಅಶಂ ಭೋಜನವು, ಸ್ಮಶಾನೇ-ಸ್ಮಶಾನದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ವನೇ-ವನದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ನಿದ್ರಾ-ನಿದ್ರೆಯು, ನಿರಂಕುಶಂ-ಯುಧಾತಫಾ- ನಿರರ್ಗಳಮಾಗೋಣಹೇಗೋಹಾಗೆ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ-ಪರಭಂದಾನುವರ್ತನೆ ಇಲ್ಲದೆ | ಅಥವಾ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ) ವಿಹಾರಮಾಡುವದು, ಸದಾ-ಯಾವಾಗಲೂ, ಪ್ರಶಾಂತಂ-ಹೆಚ್ಚಾದ ಶಾಂತಿಗುಣವು, ಯೋಗಮಹೋತ್ಸವೇಪಿ-ಯೋಗ- ಆತ್ಮಭ್ಯಾಸಯೋಗವೆಂಬವ, ಮಹಾ- ಅಧಿಕವಾದ, ಉತ್ಸವೇಪಿ- ಸಂತೋಷದಲ್ಲಿಯೂಕೂಡ.

ಸ್ಮೃತ್ಯರ್ಥಯಾದಿ ಸ್ಥಿರತತ್ವವಿರುವವಾದರೆ, ತ್ರಿಲೋಕೈರಾಚ್ಯೇನ-ತ್ರಿಲೋಕಾಧಿಪತಿತ್ವದಿಂದ, ಕಿಂ-ಎನುಪ್ರಯೋಜನ,
||೯೧||

ಶಿವಾರ್ಚನ ಪದ್ಧತಿ ಸ್ತಮಾವತ್ತಾ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈಶ್ವರಾರ್ಚನೆಗೆ ಮೋಕ್ಷೋಪಯೋಗ್ಯ ಪರಿಕುಡ್ಧಭಾವ ಫಲಕತ್ವಾದಿತ್ಯಾಗೇಷಿತನೋರಖಂಡ ಪರಮಾನಂದಾವಬೋಧ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶಮಿತ್ಯುಪಕರ್ಮ್ಯ ಇವಾನೀಂತಾವ ದವಧೂತಚರ್ಯಾಮಾಹ-ಅಂದರೆ ಅವಧೂತಚರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ;—ಕಶ್ಚಿದ್ರವಾದ ಕಾಪೀನವು ಮತ್ತು ಕೊದ್ದುಕೊಳ್ಳುವ ಬಂತೆಯೂ ಸಹ ಉಳ್ಳವನಾಗಿ ಭಿಕ್ಷಾಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸ್ತುತಾನಾರಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ನಿಪ್ರಮಾಡುತ್ತಾ ಯಾವಾಗ್ನು ಯೋಗದಲ್ಲಿಯೆ ಬುದ್ಧಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕಾಂತ ಮನಸ್ಕನಾಗಿ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿರುವ ಮಹಾಯೋಗಿಗೆ ತ್ರಿಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯದಿಂದ ಏನೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವವು. ಅಂದರೆ ದೇಶಾಭಿಮಾನವಿಟ್ಟು ಕೇವಲ ಶಾಂತಿಯಿಂದ ಆತ್ಮಾನುಸಂಧಾನದಲ್ಲಿಇರುವ ಮಹಾಪುರುಷನಿಗೆ ತ್ರಿಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯದಲ್ಲು ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ||೯೧||

ಶ್ಲೋ|| ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಂ ಮಂಡಲೀ ಮಾತ್ರಂ ಕಿಂಲೋಭಾಯ ಮನಸ್ವಿನಃ | ಕಫರೀಸ್ಫುರಿತೇನಾಬ್ಧಿಃ ಕ್ಷುಬ್ಧೋ ನಖಲು ಜಾಯತೇ || ೯೨ ||

ಟೀಕಾ | ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಂ - ಈ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವು, ಮಂಡಲೀ ಮಾತ್ರಂ - ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಂಬಮಾತ್ರ ಅಥವಾ ಗುಂಡಾಗಿರುವ ರೇಖೆಯು, ಎತತ - ಇದು; ಮನಸ್ವಿನ್ - ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ, ಲೋಭಾಯ - ಆಸೆಗೋಸ್ಕರ, ಭವತಿ - ಆಗುತ್ತದೆಯೇ ಎಂಬ ನೆನಪತಿ - ಆಗುವದಿಲ್ಲ, ಶಫ ರೀಸ್ಫುರಿತೇನ - ಶಫರಿ - ಮತ್ಸ್ಯದ, ಸ್ಫುರಿತೇನ - ಸ್ಫುರಣೆಯಿಂದ. (ಅಥವಾ ಲಂಘನದಿಂದ) ಅಬ್ಧಿಃ - ಸಮುದ್ರವು, ಕ್ಷುಬ್ಧಃ - ಕ್ಷೋಭಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು, ನಜಾಯತೇಽಖಲು - ಆಗುವದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ. ||೯೨||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಲೋಕಾಧಿಪತಿತ್ವವು ತುಚ್ಛವಾದದ್ದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ;—ಗೋಲಾಕಾರವಾದ ಬಿಂಬ ರೇಖೆಯೋವದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಕುಟಾಖವು ಕೂಡ ಬುದ್ಧಿ ಶಾಲಿಯಾ

೨೪೪ ವೈರಾಗ್ಯಕತಕೇ (ಭೋಗಾನ್ವೈರಾಗ್ಯವರ್ಣನಾಪದ್ಧತಿಃ.)

ದ ಯೋಗಪುರುಷನಿಗೆ ಆಸೆಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಆಗುವದಿಲ್ಲ. ಯೋಗಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನು ಲಕ್ಷೀಕರಿಸುವದಿಲ್ಲ ಅದು ಯುಕ್ತವೇ ಸರಿ ಹೇಗೆಂದರೆ ನೀರಿನಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರ ವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೀನುಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ನಮುದ್ರವು ಉಕ್ಕಿ ಅಲ್ಲಕಲ್ಲೋಲವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಗೋಳವೆ ತ್ಯೂಣವಾಗಿ ಕಾಣುವವನಿಗೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಒಂದುಕಡೆ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಈ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಆಶೆಮಾಡುವದುಂಟೆ? ಇಲ್ಲ ಎಂದುಭಾವವು. ದೃಷ್ಟಾಂತಾಲಂಕಾರ-೫ ||

||೯೬||

ಶ್ಲೋ|| ಮಾತೆರ್ದಕ್ಷಿ ಭಜನ್ವೈಕಂಚಿದಪರಂಮತ್ವಾಂಕ್ಷಿಣೀಮಾ
ಸ್ತೃಭೂರ್ಭೋಗೇಷುಸ್ಪೃಹಯಾಳವಸ್ತವವಶೇಕಾನ್
ಸ್ಪೃಹಾಣಾಮಸಿ | ಸದ್ಯಸ್ಯಾಸ್ತೃತಪಲಾಶಪತ್ರಸ್ರುಪಿ
ಕಾಪಾತ್ರೇವವಿತ್ರೀಕೃತ್ಯೈರ್ಭಿಕ್ಷಾವಸ್ತುಭಿರೇವಸಂಪ್ರ
ತಿಮಯಂವೃತ್ತಿಂಸಮಿಹಾಮಹೇ ||೯೭||

ಟೀಕಾ| ಹೇಮಾಚಾರ್ಯ ತಾಯಿಯೆ, ಹೇಲಕ್ಷ್ಮಿ-ವಿಶ್ವ-ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೇ, ತ್ವಂ-ನೀನು, ಕಂಚಿದಪರಂ-ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು, ಭಜನ್ವೈ-ಹೊಂದು, ಮತ್ವಾಂಕ್ಷಿಣೀ-ನನ್ನನ್ನುಲವೇಕ್ಷಿಸುವಳು, ಮಾಭೂ-ಆಗಬೇಡ, ಭೋಗೇಷು-ವಿಷಯಾದಿ ಭೋಗಗಳಲ್ಲಿ, ಸ್ಪೃಹಯಾಳವಃ-ಒಚ್ಚಿವುಳ್ಳವರು, ತವ-ನಿನ್ನ, ವಶೇ-ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿ, ಸಂತಿ-ಇದ್ದಾರೆ, ತ್ವಂ-ನೀನು, ನಿಸ್ಪೃಹಾಣಾಂ-ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ ನಮ್ಮಗಳಿಗೆ, ಕಾ-ಯಾರು, ಅಸಿ-ಆಗಿಯದ್ದಿ, ಸದ್ಯಃ-ತತ್ಕಾಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ, ಸ್ಯಾತಪಲಾಶಪತ್ರಪುಟಿಕಾಪಾತ್ರೇ-ಸ್ಯಾತ-ಕೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಅಥವಾ ಹಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ) ಪಲಾಶಪತ್ರ-ಮುತ್ತುಗದಲೆಯು, ಪುಟಿಕಾ ತಲವ್ರದೇಶನೆಂಬುವ, ಪಾತ್ರೇ-ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ, ವವಿತ್ರೀಕೃತ್ಯಃ-ಪರಿಶುದ್ಧಗಳಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಭಿಕ್ಷಾವಸ್ತುಭಿರೇವ, ಭಿಕ್ಷುಮಾಡಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದಲೇನೆ, ಸಂಪ್ರತಿ-ಈಗ, ವಯಂ-ನಾವುಗಳು, ವೃತ್ತಿಂ-ವರ್ತನೆಯನ್ನು, ಅಥವಾ ಜೀವನವನ್ನು, ಈ ಹಾಮಹೇ-ಒಚ್ಚಿಸುತ್ತೇನೆ. (ಅಥವಾ) ಹೊಂದುತ್ತೇನೆ, ||೯೭||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ವೈರಾಗ್ಯದ ರೀತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ;-ಎಲೈ ಐಕ್ಯರ್ಥಲಕ್ಷ್ಮಿಯೇ ನೀನು ನಮಗಿಂತಲೂ ಅನ್ಯವಾದ

37 ಪೀಕಾತ್ರಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೨೪೯

ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಹೊಂದು ನಮ್ಮನ್ನು ಹೊಂದಬೇಡ ಕಾಮಭೋಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚೆತ್ತುವುಳ್ಳ ಜನಗಳು ನಿನಗೆ ವಶವಾಗಿ ಇದ್ದಾರೆ, ನಮಗೆ ನೀನು ಯಾರಾಗಿದ್ದಿ. ನಿನ್ನ ನನ್ನ ನಾವು ಆಶ್ರಯಿಸುವವಲ್ಲ, ನಾವು ಪಂಚವತ್ತದ ದೊನ್ನೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಭಿಕ್ಷೆಮಾಡಿದ ಪದಾರ್ಥದಿಂದಲೇ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಲಿದ್ದೇವೆ ನಮಗೆ ನಿನ್ನ ಅರುಗ್ರಹದಿಂದ ಆಗಬೇಕಾದದ್ದು ಏನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾವವು. ||೯೩||

ಶ್ಲೋ|| ಮಹಾಶಯಾಪ್ಯಧ್ವಿನಿಪುಲಮುಪಧಾನಂಭುಜಲತಾ
ವಿತಾನಂಚಾಕಾಕಂವ್ಯಜನಮನುಕೂಲೋಯಮನಿಲಃ
ಕರಚ್ಚಂದ್ರೋದೀಶೋ ವಿರತಿವಸಿತಾಸಂಗಮುದಿತ
ಸ್ಸುಖೀಕಾಂತಕೈತೇಮುನಿರತನುಭೂತಿರ್ಮುಪಪನ್ನವ ||

ಟೀಕು : ಪೃಥ್ವಿ - ಭೂಮಿಯು, ಮಹಾಶಯಾ - ಮಹಾ-ಅಧಿಕವಾದ ಶಯ್ಯಾ - ಹಾಸಿಗೆಯು, ವಿಪುಲಮುಪಧಾನಂ - ವಿಪುಲಂ - ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ಉಪಧಾನಂ- ತಲೆದಿಂಬು, ಭುಜಲತಾ- ಲತಾವದ್ಯಶವಾದ ಭುಜಗಳು, ಆಕಾಶಂ - ಅಂತರಿಕ್ಷವು ಕೂಡ, ವಿತಾನಂ- ಮೇಲಕಟ್ಟು, ಅಥವಾ ಉಪರಿಭಾದನವು, ಅನುಕೂಲಃ - ಸುಖಕರವಾದ, ಅಯಂ - ಈ, ಅನಿಲಃ - ವಾಯುವು (ಅಥವಾ ಘಾಳಿಯು) ವ್ಯಜನಂ - ದೀಪಣಿಗೆಯು, ದೀಪಃ - ದೀಪವು, ಶರಚ್ಚಂದ್ರಃ - ಶರತ್ - ಶರತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಚಂದ್ರಃ - ಚಂದ್ರನು, ವಿರತಿವನಿತಾಸಂಗಮುದಿತಃ - ವಿರತಿ - ವಿರಕ್ತಿಯೆಂಬುವ, ವನಿತಾ - ಸ್ತ್ರೀಯು, ಸಂಗ - ಸಂಬಂಧದಿಂದ, ಮುದಿತಃ- ಸಂತುಷ್ಟನಾದ, ಸುಖೀ- ಸುಖವುಳ್ಳ ಶಾಂತಃ - ಪರಮಶಾಂತನಾದ, ಮುನಿಃ - ಕಶ್ಮಿದ್ಯೋಗೀಶ್ವರನು, ಅತನುಭೂತಿಃ- ಅತನು- ಅಧಿಕವಾದ, ಭೂತಿಃ- ವಿಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳ, ನೃಪತಿವ-ರಾಜನೋಪವಿಡಿಯಲ್ಲಿ, ಶೇತೇ- ಸುಖವಾಗಿ ಮಲಗಿ ಇದ್ದಾನೆ ||೯೪||

ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯೋಗೀಶ್ವರನಿಗೆ ಸಾರ್ವಭೌಮ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ:-ಯೋಗೀಶ್ವರನಿಗೆ ಆದರೆ ಎಂಗೆಪುರುಷನಿಗೆ ಭೂನಿರ್ಮಾ ದೊಡ್ಡದಾದ ಹಾಸಿಗೆಯು, ತೋಳುಗಳೇ ಮೃದುವಾದ ತಲೆದಿಂಬು, ಆಕಾಶವೇ ಮೇಲುಹೊದ್ದಿಕೆ, ಅಖಂಡ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದಲ್ಲಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಯೇ ಬೀಸಣಿಗೆ, ಕರತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ನಿರ್ಮಲವಾದ, ಚಂದ್ರನೇ ದೀಪವು ಹೀಗೆ ಇವೆಲ್ಲ ಯೋಗಿಯು ಉಪರಿತಲಿಂದ

೨೯೦ ವೈರಾಗ್ಯಶತಕೇ (ಭೋಗಾಸ್ಥೈರ್ಯವರ್ಣನಾಪದ್ಧತಿಃ.)

ರೆ ಉಪಶಾಂತಿಯೆಂಬುವ ಸ್ತ್ರೀಸಂಬಂಧದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ
ವರಾದ್ದರಿಂದಲೇ ಅತಿಶಾಂತನಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಾದ ಐಕ್ಯವುಳ್ಳ ರಾಜನೋವಾ
ದಿಯಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಮಲಗಿಕೊಂಡು ಇದ್ದಾನೆ, ಸುಖದಿಂದ ವಿಹರಿಸು
ಕೊಂಡು ಇದ್ದಾನೆಂದು ಭಾವವು. || ರೂಪಸಂಕೀರ್ಣೋ ಯಮುಪ
ಮಾಲಂಕಾರಃ || ತಥಾ ಉಪಮಾನಾನ್ಮೃತಮಾಪಮೇಯಾನ್ಮೃತಮಾನೇರ
ವಿಚ್ಛಿನ್ನ ಶಯ್ಯಾದಿ ಸಂಪನ್ನತ್ವನಾಧಿತ್ಯ ಪ್ರತೀತೇವ್ಯಕ್ತರೋಕೋವ್ಯಜ
ತದತ್ಯುಲಂಕಾರೇಣಾಲಂಕಾರಧ್ವನಿಃ. ||೯೦||

ಶ್ಲೋ|| ಭಿಕ್ಷಾಶೀಜನಮಾದ್ಯಸಂಗರಹಿತಸಾಸ್ವದ್ಯಯತ್ನ ಚೇಷ್ಟ
ಸ್ಸದಾಹಾನಾದಾನವಿರಕ್ತಮಾರ್ಗನಿರತಃಕಶ್ಚಿತ್ತಪ
ಸ್ವಿಸ್ಥಿತಿಃ || ರಥ್ಯಾಕೀರ್ಣವಿಶೀರ್ಣಜೀರ್ಣ ವಸನ
ಸ್ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಕಂಠಾಸನೋನಿರಾಸನೋನಿರಹಂಕೃತಿ
ಶ್ಯಮಸುಖಾಭೋಗೈಕಬದ್ಧಸ್ತೃಹಃ ||೯೧||

ಟೀಕು || ಭಿಕ್ಷಾಶೀ - ಭಿಕ್ಷಾನ್ನವನ್ನು ಭೋಜನ ಮಾಡುತ್ತಲಿರುವ,
ಜನಮಧ್ಯಸಂಗರಹಿತಃ ಜನ- ಪ್ರಜೆಗಳ, ಸುಖ್ಯ - ಸುಖ್ಯವ್ರದೇಶದ, ಸಂಗ-
ಸಂಬಂಧದಿಂದ, ರಹಿತಃ - ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಿಂತು - ಮತ್ತೇನೆಂದರೋ, ಸದಾ-
ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಸ್ವಾಯತ್ತಚೇಷ್ಟಃ - ಸ್ವಾಯತ್ತ - ತನ್ನ ಅಭಿಷವಾದ,
ಚೇಷ್ಟಃ - ವ್ಯಾಸಾರಗಳಿಲ್ಲ, ತಥಾ - ಹಾಗೆ, ಹಾನಾದಾನವಿರಕ್ತಮಾರ್ಗ
ನಿರತಃ - ಹಾನಾದಾನ - ಪರಿತ್ಯಾಗಸ್ವೀಕಾರಗಳಲ್ಲಿ, ವಿರಕ್ತ - ನಿಸ್ಪೃಹವಾದ
ಮಾರ್ಗ - ದಾರಿಯಲ್ಲಿ, ನಿರತಃ - ಆಸಕ್ತನಾದ, ತಥಾ - ಹಾಗೆಯೇ, ರಥ್ಯಾ
ಕೀರ್ಣವಿಶೀರ್ಣಜೀರ್ಣವಸನಃ - ರಥ್ಯಾ - ರಥಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ, ಆಕೀರ್ಣ-
ಅನಾದರದಿಂದ ನಿಕ್ಷಿಪ್ತವಾದ, ವಿಶೀರ್ಣ - ಸೀಳಿ ಇರುವ ಪೀರ್ಣ - ಅತಿ
ಹಳೆಯ ದಾದ, ವಸನಃ - ವಸ್ತ್ರವುಳ್ಳ, ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಕಂಠಾಸನಃ - ಸಂಪ್ರಾಪ್ತ-
ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಂಠಾ - ವಸ್ತ್ರವೆ, ಆಸನಃ - ಆಸನವಾಗಿವುಳ್ಳವನಾದ ಕಾರ
ಣವೆ, ನಿರ್ಮಾಣಃ - ಹೋದಂಥಾಮಾನವುಳ್ಳ, ನಿರಹಂಕೃತಿಃ - ಅಹಂಕಾರ
ಶೂನ್ಯನಾದ, ಶಮಸುಖಾಭೋಗೈಕಬದ್ಧಸ್ತೃಹಃ - ಶಮ- ಶಾಂತಿಯಿಂದ
ಉಂಟಾದ, ಸುಖ- ಸುಖದ, ಆಭೋಗ- ಅನುಭವದಲ್ಲಿ, ಏಕ- ಮುಖ್ಯವಾಗಿ
ಲಬ್ಧ - ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ತೃಹಃ - ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ, ಕಶ್ಚಿತ್ತ - ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬ
ನಾದ, ತಪಸ್ವಿಃ - ಯೋಗಿಯೋ, ಸ್ಥಿತಿಃ - ಇದ್ದಾನೆ. ||೯೧||

ತಾತ್ಪರ್ಯ — ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯೋಗಿಯೀಶಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ
ಅದು ಹೇಗಂದರೆ; — ಯೋಗಿ ಜನಗಳು ದೊಡ್ಡ ರಾಜಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಚೂರು
ಚೂರುಗಳಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವ ಬಟ್ಟಿತುಂಡುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಒಂದುಕಂ
ತೆವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೂಡಿಕೊಂಡು ಮನೆಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷುಮಾಡಿದ ಅನ್ನವನ್ನು
ಭೋಜನಮಾಡಿ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಬೀಕಾದಕಡೆಸಂ
ಚಾರಮಾಡುತ್ತಾ ಪ್ರಸಂಚದ ಆಕೆಯಂತೊಂದು ಕಾಂತಿಯುಂಟವನ್ನು ಅನುಭ
ವಿಸುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾರೆಂದು ಬಾವವು || ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿರಲಂಕಾರಃ || ೯೫||

ಶ್ಲೋ|| ಬೆಂಡಾಲಾಕಿಮಾಯಂವಿಜಾತಿರಥವಾ ಕೂಡೋಧಕಿಂ
ಅಪಸಂಕಿವಾತತ್ತ್ವನಿವೇಶವೇಕಲಮತಿಯೋಗೀ
ಶ್ವರಾಕೋಪಿಕಿಂ || ಇತ್ಯುತ್ಪನ್ನವಿಕಲ್ಪಜಲ್ಪಮುಖ
ರೈರಾಭಾಷ್ಯಮಾಣಾಜನ್ಯರ್ಥಕುಗ್ರಾಹ್ಯವಧಿಸ್ಯವ
ತುಷ್ಟವನಸೇವಿಯಾತಿವ್ಯಯಂಯೋಗಿನಃ || ೯೬||

ಟೀಕಾ|| ಅಯಂ- ಪರಿದೃಶ್ಯಮಾನನಾದವನು, ಬೆಂಡಾಲಾಕಿಂ- ಬೆಂಡಾಲ
ನೋ ಅಥವಾ ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ, ವಿಜಾತಿಕಿಂ - ಬಾಹ್ಯಜ್ಞಾನೇ ಅಥವಾ
ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ, ಶೂದ್ರಕಿಂ- ಶೂದ್ರನೇ ಯೇನೋ, ತಪಸಕಿಂ ತಪ
ಸ್ವಿಯೋಯೇನೋ, ಅಥವಾ ಹಾಗಲ್ಲದೆಹೋದರೆ, ತತ್ತ್ವವಿವೇಕಪ್ರಶಲಮು
ತೀ ತತ್ತ್ವ- ಬ್ರಹ್ಮತತ್ತ್ವದ, ವಿವೇಕ ವಿವೇಚನೆಯಲ್ಲಿ, ಪ್ರಶಲ- ಆಸಕ್ತವಾದ
ಮತೀ- ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳಂಥ, ಕೋಪಿ- ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯನಾದ, ಅಥವಾ ಒಬ್ಬ
ನೊಬ್ಬನಾದ, ಯೋಗೀಶ್ವರಕಿಂ - ಯೋಗೀಶ್ವರನೋ. ಇತಿ - ಹೀಗೆಂದು,
ಉತ್ಪನ್ನವಿಕಲ್ಪಜಲ್ಪಮುಖರೈಃ- ಉತ್ಪನ್ನ- ಹುಟ್ಟಿದಂಥ, ವಿಕಲ್ಪ- ವರ್ಯಾ
ಯಗಳ, ಜಲ್ಪ- ಹೇಳೋಣದರಿಂದ, ಮುಖರೈಃ - ಶಬ್ದಾಯಮಾನಗಳಾಗಿ
ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಜನ್ಯಃ- ಜನಗಳಿಂದ, ಅಭಾಷ್ಯಮಾಣಃ- ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಯೋ
ಗಿನಃ- ಯೋಗಿಜನಗಳು, ಪಥಿ - ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ, ಅಕೃದ್ಭಾಸ್ಯಂತಃ - ಕೋಪ
ವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವರಾಗಿ, ನೈವತಾಪ್ಯಮನಸಾಸಂತಃ- ಸಂತಾಪ್ಯಮನಸ್ಸುಳ್ಳವಂ
ಗಿಯೂ ಇಲ್ಲದೆ, ಸ್ವಯಂ- ತಾವು, ಯಾಂತಿ - ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. || ೯೬||

ತಾತ್ಪರ್ಯ — ಯೋಗೀಶ್ವರರಿಗೆ ಜನಗಳು ಮಾಡುವ ನಿಂದಾಸ್ತುತಿಗ
ಳಿಂದ ಹರ್ಷಾನುಷ್ಠಾನಗಳು ಇರುವಿಲ್ಲನೆಂಬುವದನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ
ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಅದು ಹೇಗಂದರೆ; — ಯೋಗಿಜನಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಉದರಜನ

೨೯೨ ವೈರಾಗ್ಯಕತಕೇ (ಭೋಗಾಸ್ಥೈರ್ಯವರ್ಣನಾಪದ್ಧತಿಃ.)

ಗಳು ಇವನು ಚಂಡಾಲನೋ ಅಥವಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೋ ಅಲ್ಲದೆ ಕೂದ್ರನೋ ಅಥವಾ ತತ್ತ್ವವಿಚಾರಪರನಾದ ಯೋಗೀಶ್ವರನೋ ಹೀಗೆಂದು ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ತ್ವವಶ್ಯತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆಮಾಡಿ ಜನಜನಿತವಾಗಿ ಆತುತಾಯಿಗುವ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಯೋಗೀಶ್ವರರು ಈ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಹರ್ಷಾಂತರ ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದದೆ ದೊಡ್ಡ ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮತ್ವಕ್ಕೆ ತಾನೇ ತೂಷ್ಣೀಂಭಾವದಿಂದ ಹೊರಟು ಕೋಗುತ್ತಿರುವರು. ಯೋಗೀಶನಿಗಳಿಗೆ ಮಾನಾಭಿಮಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಂಚನ ಲೋಷ್ಠಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಮವಾದ ಬುದ್ಧಿ ಇರುವದೆಂದು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಭಿನ್ನಜ್ಞಾನ ಶಬ್ದದ್ವಾರಾ ಅಖಂಡ ಪರಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಆನಂದ ಸ್ವರಾಗಿರುತ್ತಾರೆಂದುಭಾವಿಸು ||೯೬||

ಶ್ಲೋ|| ಹಿಂಸಾಕೂನ್ಯಮಯತ್ನಲಭ್ಯಮಕನಂಧಾತ್ರಾಮರು
ತ್ಕಲ್ಪಿತಂವ್ಯಾಳಾನಾಂಪಕವನ್ತ್ಯಣಾಂಕುರಭುಜಸ್ತು
ಪ್ಪಾಸ್ತಿಸ್ಥಿಲೀಕಯಿನಃ || ಸುಸಾರಾರ್ಣವಲಂಘನಕ್ಷ
ಮಧಿಯಾಂವೃತ್ತಿಃಕೃತಾಸಾನ್ಯಣಾಂತ್ರಾಮನ್ವೇಷಯ
ತ್ರಾಂಪ್ರಯಾಂತನತತಂಸರೈಃಸಮಾಪ್ತಿಂಗುಣಾಃ ||

ಟೀಕು || ಹಿಂಸಾ - ಪರಹಂಸಾದಿಗಳಿಂದ, ಶೂನ್ಯಂ - ರಹಿತವಾದ, ಅಯತ್ನಲಭ್ಯಂ-ಅಯತ್ನ - ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆ, ಲಭ್ಯಂ- ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ಆಶನಂ ಅನ್ನವು, ವ್ಯಾಳಾನಾಂ- ಸರ್ಪಗಳಿಗೆ, ಧಾತ್ರಾ - ವಿಚಿತ್ರವೃಷ್ಟೀರ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ, ಮರುತ- ವಾಯುವಾಗಿ. ಕಲ್ಪಿತಂ- ಉಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಪಶವಃ- ಗೋವು ಮೊದಲಾದವುಗಳು, ತೃಣಾಂಕುರಭುಜಸ್ಸಂತಃ- ತೃಣಹುಲ್ಲುಗಳ, ಅಂಕುರ- ಬೆಗುರುಗಳನ್ನು, ಭುಜಃಸಂತಃ - ಭುಂಜಿಸುವವುಗಳಾಗಿ ಅಥವಾ ತಿನ್ನುವುಗಳಾಗಿ, ತುಷ್ಠಾಃ - ಸಂತುಷ್ಟವಾದಂಥಾವುಗಳಾದ ಕಾರಣವೆ, ಸ್ಥಿಲೀ- ವಿಶಾಲವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ, ಶಾಯಿನಃ- ಮಲಗಿಕೊಳ್ಳುವವುಗಳು, ಧವಂತಿ - ಆಗುತ್ತವೆ, ಸಂಸಾರಾರ್ಣವಲಂಘನಕ್ಷಮಧಿಯಾಂ- ಸಂಸಾರ- ಸಂಸಾರವೆಂಬುವ, ಅರ್ಜವ- ಸಮುದ್ರವನ್ನು, ಲಂಘನ- ದಾಟಿ, ಣದರಲ್ಲಿ, ಕ್ಷಮಾ - ಸಮರ್ಥವಾದ, ಧಿಯಾಂ - ಬುದ್ಧಿವುಳ್ಳ, ನೃಣಾಂ- ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ, ಸಾ-ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ. ವೃತ್ತಿಃ- ಜೀವನವು, ಕೃತಾ- ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ತಾಂ- ಅಂಥಾ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು, ಅನ್ವೇಷಯತಾಂ- ಹುಡುಕುತ್ತಿರುವ ಮನುಷ್ಯರ, ಅಥವಾ ಯೋಗಿಗಳ, ಸರ್ವಃ- ಸಮಸ್ತವಾದ, ಗುಣಾಃ

ಸತ್ಪರಜಸ್ತವೋಗುಣಗಳು, ಸತತಂ - ಯಾವಾಗಲೂ, ಸಮಾಪ್ತಿಂ - ನಾಶ
ವನ್ನು, ಪ್ರಯಾಂತಿ- ಹೊಂದುತ್ತವೆ |೯೭|

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪರಹಿಂಸೆಯಿಲ್ಲದೆ ಜೀವನವನ್ನು ಹೇ
ಜೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ;—ವಿಚಿತ್ರ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮ
ನು ಪರರಿಗೆ ಯಾವವಿಧವಾದ ಹಿಂಸೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡದೆ ಆಲ
ಭೈವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವಾಯುವನ್ನು ಸರ್ಪಗಳ ಆಹಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರವು
ಗೋವುಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಒಳ್ಳೆಯಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ್ದಾನೆ ಸರ್ಪಗಳು ವಾಯ್ವಾ
ಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸುಖವಾಗಿವೆ. ಗೋವು ವೊಡಲಾದ ಪಟುಗಳು
ಚಿಗುರುಹುಲ್ಲನ್ನು ಆಹಾರಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಿಶಾಲವಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಮಲ
ಗಿಕೊಂಡು ಸುಖಿಸುತ್ತವೆ. ಸಂಕರ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ದಾಟಬೇಕೆಂಬ
ವರಿಗೆ ಅಂದರೆ ಜನನಮಾರ್ಗ ಸ್ವನಾಹಾರಿಗಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕದೆ ಶಾಶ್ವತವಾದ
ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಲವೇಕೆಯುಳ್ಳ ಜನಗಳು ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ತೃಣಾಂ
ಕುರವಾಯು ಭಿಕ್ಷಾವೃತ್ತಿಯು ಇದ್ದೇಯಿದೆ ಅಂಥಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹುಡು
ಕುವ ಸತ್ಪರಜಸ್ತವೋಗುಣಗಳು ಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ.
ಆ ಗುಣವ್ರಕ್ಯತಿಯೇ ಇಲ್ಲದೆಹೋಗಿ ಮುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆಂದು ಭಾವವು.

ಶ್ಲೋ|| ಗಂಗಾತೀರೇಹಿಮಗಿರಿಶಿಲಾಬದ್ಧಪದ್ಮಾಸನಸ್ಯಬ್ರಹ್ಮ
ಧ್ಯಾನಾಭ್ಯಾಸನವಿಧಿನಾಯೋಗನಿದ್ರಾಂಗತ್ರಯ || ಕಿಂ
ತೈರ್ಭಾವ್ಯಂಮಮಸುಖವಸ್ಯಯಾತ್ರೇನಿರ್ವಿಕಂ
ಕಾಃಕಂಡಾಯಂತೇಜರರಹರಿಣಾಸಾಂ ಸ್ವಂಗಮಂಗೇ
ಮದೀಯೇ || FV ||

ಟೀಕಾ || ಗಂಗಾತೀರೇ- ಗಂಗಾನದಿಯ, ತೀರೇ- ದಡದಲ್ಲಿ ಹಿಮಗಿರಿ
ಶಿಲಾಬದ್ಧಪದ್ಮಾಸನಸ್ಯ- ಹಿಮಗಿರಿ- ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದ, ಶಿಲಾ- ಕಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ
ಬದ್ಧ - ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, (ಅಥವಾ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ) ಪದ್ಮಾಸನಸ್ಯ - ಪದ್ಮರಾಸ
ವಾದ ಆಸನ ಬಂಧವುಳ್ಳ, ಬ್ರಹ್ಮಧ್ಯಾನಾಭ್ಯಾಸನವಿಧಿನಾ- ಬ್ರಹ್ಮ- ಪರಬ್ರ
ಹ್ಮನ, ಧ್ಯಾನ- ಚಿಂತನೆಯ, ವಿಧಿನಾ- ವಿಧಾನದಿಂದ, ಯೋಗನಿದ್ರಾಂ-ನಿದ್ರ
ಯನ್ನು, ಗತಸ್ಯ- ಹೊಂದಿರುವ ಯೋಗಿಯಾದ ನನಗೆ, ತ್ರೈ- ಆಪೂರ್ವೀ
ಕ್ಷಗಳಾದ, ಮದೀವಸ್ಯ- ಒಳ್ಳೆದಿವಸಗಳಿಂದ, ಕಂಠಾವ್ಯಂ- ಅಗತಕ್ಕದ್ದೇನು

೨೯೪ ವೈರಾಗ್ಯಕತಕೇ (ಭೋಗಾನೈವೈವೇಶ್ವರನಾಪದ್ಧತಿಃ)

ಇದ, ಯತ್ರ - ಯಾವ ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ, ಜಲತಪರಿಣಾಃ - ಜಲ - ಮುಡಿ
ಯಾದ, ಹರಿಣಾಃ - ಜಿಂಕೆಗಳು, ಮದ್ರಿಯೇ - ನನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಅಂಗೀ-
ಶರೀರಾವಯವದಲ್ಲಿ, ಸ್ವಾಂಗಂ - ತನ್ನ ಅವಯವವನ್ನು, ಯತ್ರ-ಯಾವಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಕಂಡೂಯಂತೇ ತಿಕ್ಕುತ್ತದೆಯೋ, ತೇನ-ಅದರಿಂದ, ಭಾಷ್ಯ-ಆಗತಕ್ಕದ್ದು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ - ಈ ಸ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯೋಗಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ
ನೆ ಅದು ಹೇಗಂಬರೆ; - ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾನದಿಯು ದಡದಲ್ಲಿ
ವರಿಶುದ್ಧವಾದ ಕಲ್ಲಿನವೇಲೆ ಕೂತುಕೊಂಡು ಯೋಗಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಆನಂ-
ದಪಡುವ ನನಗೆ ಈ ದಿನಗಳಿಂದ ಏನು ಆಗತಕ್ಕದ್ದು? ಎನೋಲ್ಲ. ಯಾವ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾನದಿಯು ಗಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಯೋಗಭ್ಯಾಸಬಲದಿಂದ ಆನಂದವಾ-
ಗಿ ಇರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಡಿಜಿಂಕೆಗಳು ತಮ್ಮಗಳ ಮೈಯಲ್ಲಿರುವ ನವೆಯು-
ನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ತಮ್ಮಮೈಯನ್ನು ನನ್ನ ಮೈರೆ-
ಗೆ ತಿಕ್ಕುತ್ತದೆಯೋ ಆ ದಿವಸಗಳಿಂದ ನನಗೆ ಆಗಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅಂದು
ಯಾವಾಗ್ಯೆ ಬ್ರಹ್ಮಾನುಸಂಧಾನ ಯೋಗಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ
ನೆಯೋ ಅದು ಸುದಿನಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದನೆಂದು ಭಾವವು. ||೯೪||

ಶ್ಲೋ|| ಪಾಣಿಪಾತ್ರಂ ಪವಿತ್ರಂ ಭ್ರಮಣಪರಿಗತಂ ಭೈಕ್ಷಮಶ್ವಯಮನ್ನಂ
ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ವಸ್ತ್ರಮಾಶಾಪಶಕಮಂಜಪಲಂತಲಮಸ್ಪಲ್ಪಮುರ್ದ್ವೀ |
ಯೇಷಾಂ ನಿಸ್ಸಂಗತಾಂಗೀರಣಪರಿಣತಸ್ವಾಂತಸಂತೋಷೋಸ್ತೇ |
ಧನ್ಯಾಸ್ಸಂನ್ಯಸ್ತದ್ಭಿನ್ಯವ್ಯತಿಕರನಿರಾಕರ್ದ್ವಿನಿರ್ಮಲಯಂತಿ ||೯೪||

ಟೀಕು || ಪವಿತ್ರಂ- ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ, ಪಾಣಿ - ಹಸ್ತಗಳೆಂಬುವಂಥ,
ಪಾತ್ರಂ- ಪಾತ್ರವು, ಭ್ರಮಣಪರಿಗತಂ- ಭ್ರಮಣ - ಸಂಚಾರದಿಂದ, ಪರಿ-
ಗತಂ- ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಂಥ, ಭೈಕ್ಷಂ - ಭಿಕ್ಷುಸಮೂಹವೆಂಬುವ, ಅಶ್ವಯ್ಯಂ-
ನಾಶಾಹುತ್ಯವಾದ, ಅನ್ನಂ - ಅನ್ನವು, ಆಶಾಪಶಕಂ - ಆಶಾ - ದಿಕ್ಕುಗಳ,
ದಶಕಂ- ದಶಕವು, ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ - ವಿಶಾಲವಾದ, ವಸ್ತ್ರಂ- ಆಡ್ಡಾದಿನವು,
ಅಸ್ಪಲ್ಪಂ-ಅಧಿಕವಾದ, ಅಜಪಲಂ-ಅಲ್ಲಾಡದೆ ಇರುವ, ಉರ್ವೀ-ಭೂಮಿಯು
ತಲ್ಪಂ- ಹಾಸಿಗೆಯು, ಯೇಷಾಂ- ಯಾರುಗಳಿಗೆ, ನಿಸ್ಸಂಗತ- ಸಂಗರಾಹುತ್ಯ
ವನ್ನು, ಅಂಗೀಕರಣ- ಅಂಗೀಕಾರದಿಂದ, ಪರಿಣತ-ಪರಿಪಕ್ವವಾದ, ಸ್ವಾಂತ-
ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ, ಸಂತೋಷೋಃ - ಸಂತೋಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಂನ್ಯಸ್ತದ್ಭಿನ್ಯ-
ವ್ಯತಿಕರನಿರಾಕರಃ - ಸಂನ್ಯಸ್ತ - ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದ್ಭಿನ್ಯ- ದೀನತ್ವದ, ವ್ಯತಿಕರ-
ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳ, ನಿರಾಕರಃ - ಸಮುದಾಯಗಳುಳ್ಳ, ತೇಧನ್ಯಾಃ - ಆ ಕೃತಾರ್ಥ
ರಾದ ಪುರುಷರು, ಕರ್ಮನಿರ್ಮೂಲಯಂತಿ - ಕರ್ಮ - ವಾಸದಾಬದ್ಧಸಂ

ಪೀಠಿಕಾತ್ರಾರ್ಥ ಸಹಿತ ಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತಂ ೨೯೫

ಸಾರರೂಪವಾದ ವ್ಯಾಸಾರಗಳನ್ನು, ನಿರ್ಮೂಲಯಂತಿ - ನಾಶವದಿಸುವಂ
ಥಾವರಾಗುತ್ತಾರೆ |೯೯|

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಪೂರ್ವ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥವನ್ನೇ ಭಿಂಸ್ಯಂತರದಿಂದ ಹೇಳು
ತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗಂದರೆ;—ಯೋಗಿಜನಗಳಿಗೆ ಪರಿಣಾಧವಾದ ಹಸ್ತ
ಗಳೇ ಭೋಜನ ವಾತ್ಸೃಗಳ ಭಿಕ್ಷಾವದಾರ್ಥ ಸಮುದಾಯವೇ. ಈಕಾರವು
(ಅಂದರೆ ಅನ್ನವು) ದಶವಿಕ್ಯಗಳೇವಿಶಾಲವಾದ ವಸ್ತುಗಳು, ಅಖಂಡ ಭೂ
ಮಂಡಲವೇ ದೊಡ್ಡ ದಾಗಿಮೂ ಅಚಂಚಲವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಹಾಸಿಗೆಯೂ
ಹೀಗೆ ಹಾರ ಅಂತರಂಗವು ಇದ್ದು, ಜನಸಂಗರಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರೂ
ಗಿ ದೈನ್ಯವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಯಾವ ಮಹಾಪುರುಷರು ಇರುತ್ತಾರೋ
ಅಂಥಾ ಮಹಾಪುರುಷರೇ ಜನನ ಮರಣರೂಪವಾದ ಸಂಸಾರ ಕರ್ಮವನ್ನು
ನಾಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮೋಕ್ಷಗಾವಿ ಗಳಾಗುತ್ತಾರೆಂದು ಭಾವವು. ||೯೯||

ಶ್ಲೋ|| ಮಾತರ್ಮೇದಿನಿತ್ರಾತಮಾರುತಸಖೇತೇಜಸ್ಸುಬಂಧೋ
ಜಲಭ್ರಾತವ್ಯೋಮನಿಬದ್ಧವಿವಭವತ್ರಾಮಂತ್ಯೇಪ್ರ
ಣಾಮಾಂಜಲಿಃ | ಯುಷ್ಮತ್ಸ್ವಂಗವಶೋಪಜಾತಸು
ಕೃತಸ್ಥಾರಸ್ಥರನ್ನಿರ್ಮಲಜ್ಞಾನಾಪಾಸ್ತಸಮಸ್ತ
ಮೋಹಮಹಿಮಾಲಿಯೇವರಬ್ರಹ್ಮಣಿ ||೧೦೦||

ಟೀಕು | ಮಾತಃ- ತಾಯಿಯಾದ, ಹೇಮೇದಿನಿ- ಎಲೈ ಭೂದೇವಿಯೇ
ತಾತ - ತಂದೆಯಾದ, ಹೇಮಾರುತ - ಎಲೈ ವಾಯುವೇ, ಹೇಸಖೇ - ಎಲೈ
ಸ್ನೇಹಿತನಾದ, ತೇಜ - ಎಲೈ ತೇಜಸ್ಸೇ, ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸುಬಂಧೋ-
ಸಮಾಪೇನ ಬಂಧನವಾದ, ಹೇ ಜಲ - ಎಲೈ ಜಲವೇ, (ಅಥವಾ ಉದಕವೇ)
ಭ್ರಾತಃ - ಸಹೋದರನಾದ, ಹೇ ಪ್ರೋಮ - ಎಲೈ ಅಂತರಿಕ್ಷವೇ, ಭವತಾಂ-
ನಿಮ್ಮಗಳಿಗೆ, ಅಂತ್ಯಃ- ಕಡೆಯದಾದ, ಪ್ರಣಾಮಾಂಜಲಿಃ- ಪ್ರಣಾಮ-ನಮ
ಸ್ಕಾರದ, ಅಂಜಲಿಃ- ಬೋಗಸೆಯು, ನಿಬದ್ಧವನ, ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿತು, (ಅಥವಾ
ಪೂಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು) ಯುಷ್ಮತ್ಸ್ವಂಗವಶೋಪಜಾತಸುಕೃತಸ್ಥಾರಸ್ಥರನ್ನಿರ್ಮ
ಲಜ್ಞಾನಾಪಾಸ್ತಸಮಸ್ತಮೋಹಮಹಿಮಾ- ಯುಷ್ಮತ್- ನಿಮ್ಮಗಳ, ಸಂಗ
ಸಂಬಂಧದ, ವಶಃ- ಸ್ವಾಧೀನದದಸೆಯಿಂದ, ಉಪಜಾತ- ಹುಟ್ಟಿದ, ಸುಕೃತ-
ಪುಣ್ಯದಿಂದ, ಸ್ಥಾರ- ಹೆಚ್ಚಾದ, ಸ್ಥರತಃ- ಪ್ರಕಾಶವಾದ, ನಿರ್ಮಲ- ನಿಷ್ಕ
ಲ್ಪವಾದ (ಅಥವಾ) ಕಳಂಕರಹಿತವಾದ, ಜ್ಞಾನ- ಸುಜ್ಞಾನದಿಂದ, ಅಥವಾ

ವೈರಾಗ್ಯಕತಕೇ (ಭೋಗಾಸ್ಥೈರ್ಯವರ್ಣನಾಪದ್ಯಂ)

ನೋಡ್ಯ ಕಬುದ್ಧಿಯಿಂದ, ಅಪಾಸ್ತ- ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮಸ್ತ ಅತೀ
ಷವಾದ, ನೋಹ-ಪುತ್ರದಾರಾದ ಈಷಣತ್ರಯವಾದ ಭ್ರಾಂತಿಯ, ಪಹಮಾ
ಮಹಾತ್ಮ್ಯವುಳ್ಳ, ಅಹಂ-ನಾನು, ಏರಬ್ರಹ್ಮಣಿ, ಅದ್ವೈತವಂಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ,
ಲೀಯೆ:- ಅಡಿಗಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ, ಅಥವಾ ಲೀನವಾಗುತ್ತೇನೆ ||೧೦೦||

ತಾತ್ಪರ್ಯ- ಈ ಕ್ಷೋಕದಲ್ಲಿ ಪಂಚಭೂತಗಳನ್ನು ಸಂಜೋಧನೆ
ಮಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ: ಆದು ಹೇಗೆಂದರೆ:- ಮಾತೃವಾದ ಭೂದೇವಿಯೇ
ತಂದೆಯಾದ ವಾಯುವೇ ಸ್ನೇಹಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಸಮೀಚೇನಬಂಧುವಾದ
ಉದಕವೇ ಸಹೋದರನಾದ ಆಕಾಶವೇ; ಕೇಳಿ! ನಿಮ್ಮಿಗುಳಿಗೆ ಇದೆ ಕಡೆಯ
ಸಾರಿಸಾದ ಪ್ರಣಾಮಾಜಿಯು ನನ್ನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ನಿಮ್ಮಿಗೆ
ಸಂಬಂಧವಿಂದ ನನಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಹೆಬ್ಬಾಡ ಸುಕೃತದಿಂದ ನಿರ್ಮೂಲವಾಗಿ
ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸುಜ್ಞಾನದಿಂದ ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪುತ್ರೇಷಣಾದಿರೂಪವಾ
ದಮೋದವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಜ್ಞಾನಾನಂದ ಸ್ವರೂಪಿಯಾದ ಅದ್ವೈತ ಪರಬ್ರಹ್ಮ
ನಲ್ಲಿ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರ ಐಕ್ಯಾನುಸಂಧಾನದಿಂದ ಅಡಿಗಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. ಅಂದ
ರೆ ದೇವನು ಪೃಥಿವ್ಯವೇ ಜೋವಾಯಾಸ್ವಾಕಾಶಾದಿಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿ ಆಯಾ
ಇಂದ್ರಿಯ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಅಂಥಾ ಮಹಾಭೂತಸಂಸರ್ಗ
ದಿಂದ ಸುಜ್ಞಾನವನಾಗಿ ಪುತ್ರದಾರಾದಿ ಮೋಹಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಬ್ರ
ಹ್ಮಾನುಸಂಧಾನದಿಂದ ಜೀವನ್ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತೇನೆಂದು ಹೇಳಿದ ಭಾವವು.
ಈ ಕ್ಷೋಕದಲ್ಲಿ ಪಂಚಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಾತುಪಿತಾದ್ಯ ಭೇದೋಪ
ಚಾರಕಲ್ಪನೆಯ ದೆಸೆಯಿಂದ ರೂಪಕಾಲಂಕಾರ. ಈ ರೂಪಕಾಲಂಕಾರ
ರೋತ್ಥಿತವಾದ ಕಾವ್ಯಲಿಂಗತ ಲಂಕಾರೋವೃಜ್ಯತ ಇತ್ಯುಲಂಕಾರೋಃ
ಅಲಂಕಾರಧ್ವನಿಃ. ||೧೦೦||

ಇತಿ ಶ್ರೀಭರ್ತೃಹರಿ ಸುಭಾಷಿತೇ ನೀತಿ ಕೃಂಗಾರ ವೈರಾಗ್ಯ
ಕತಕೇ ಸಂಜೀವಿನೀ ಟೀಕಾ

ಕ್ಷೋ|| ಸುಭಾಷಿತಸ್ಯ ಸ್ತಂಭಸ್ಯ | ಮಾಗದೀ ಪುರವಾಸಿನಾ ||

ಕೃತಾಸಂಜೀವಿನೀಟೀಕಾ | ಕೃಷ್ಣೇನಜಯತಾಂಸದಾ ||೧೦೧||

ಸಂಪೂರ್ಣವು.

